

UJEDINJENE
NACIJE

Međunarodni sud za krivično gonjenje
lica odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše
Jugoslavije od 1991. godine

Predmet br. IT-96-21-T

Datum: 16. novembra 1998.

Original: engleski

PRED PRETRESNIM VIJEŠEM

U sastavu: predsjedavajući sudija Adolphus G. Karibi-Whyte
sudija Elizabeth Odio Benito
sudija Saad Saood Jan

Sekretar: gđa Dorothee de Sampayo Garrido-Nijgh

Presuda od: 16. novembra 1998.

TU@ILAC

protiv

**ZEJNILA DELALIJA
ZDRAVKA MUCIJA zvanog PAVO
HAZIMA DELIJA
ESADA LANDIJE zvanog ZENGA**

PRESUDA

Tužilaštvo:

g. Grant Niemann
gđa Teresa McHenry

Obrana optuženih:

gđa Edina Ređidovi, g. Eugene O'Sullivan, za Zejnila Delalija
gđa Nihada Buturovi, g. Howard Morrison, za Zdravka Mucija
g. Salih Karabdi, g. Thomas Moran, za Hazima Delija
gđa Cynthia McMurrey, gđa Nancy Boler, za Esada Landiju

SADR@AJ

UVOD	1
A. Me unarodni sud	2
B. Optu`nica	2
1. ESAD LAND@O.....	3
(a) Hotimi-no ubistvo i ubistvo	4
(b) Mu-enje i surovo postupanje.....	4
(c) Nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede i surovo postupanje.....	5
2. HAZIM DELI]	6
(a) Hotimi-no ubistvo i ubistvo	6
(b) Mu-enje i surovo postupanje.....	7
(c) Ne-ovje-no postupanje i surovo postupanje	7
(d) Nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede i surovo postupanje	8
(e) Protivzakonito zato-avanje civila.....	8
(f) Plja-ka privatne imovine	8
3. ZEJNIL DELALI] I ZDRAVKO MUCI]	9
(a) Hotimi-no ubistvo i ubistvo	9
(b) Mu-enje i surovo postupanje.....	10
(c) Nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede i surovo postupanje.....	10
(d) Ne-ovje-no postupanje i surovo postupanje	11
(e) Protivzakonito zato-avanje civila.....	12
(f) Plja-ka privatne imovine	12
C. Proceduralni istorijat.....	13
1. Pitanja vezana za optu`nicu	14
2. Privremeno pu{tanje na slobodu i sposobnost za su enje.....	15
3. Pitanja vezana za Pritvorsku jedinicu	16
4. Dodjela branioca.....	17
5. Pitanja vezana za postupak su enja.....	19
6. Pitanja vezana za svjedoke.....	22
(a) Za{titne mjere.....	22
(b) Svjedo-enje putem video veze.....	23
(c) Otkrivanje identiteta svjedoka.....	24
(d) Dodatni svjedoci i izdavanje subpoena.....	24
(e) Razno	26
7. Pitanja vezana uz dokazni materijal	27
(a) Uslovi objelodanjivanja	27
(b) Prihvatljivost dokaza	28
(c) Dokazi o prethodnom seksualnom pona{anju	32
8. Razna pitanja koja se odnose na regulisanje postupka	32
9. Odbrana smanjenom ura-unljivo{}u ili neura-unljivo{}u	36
10. Mandat sudija	36
11. Zahtjev za izricanje osloba aju}e presude.....	37
12. Postupak odmjeravanja kazne	38
D. Struktura presude.....	39
II. POZADINA DOGA\AJA I PRELIMINARNO UTVR\ENE ^INJENICE.....	41
A. Istorijski i geografski podaci o Socijalisti-koj Federativnoj Republici Jugoslaviji.....	42
B. Koncept op{tenarodne odbrane	43

C. Raspad SFRJ i nastanak novih država.....	43
D. Uloga vojnih snaga u sukobu u Bosni i Hercegovini	48
1. JNA	48
2. HVO	51
3. Paravojne grupe	52
E. Opština Konjic - geografska, demografska i politička struktura.....	52
F. Borbe u Konjicu i postojanje zatvora/logora ^elebi}i.....	56
1. Vojna dejstva.....	56
2. Osnivanje zatvora/logora ^elebi}i	60
3. Opis kompleksa ^elebi}i	61
4. Dolazak, smještaj i oslobađanje zatvorenika	62
III. MJERODAVNO PRAVO	66
A. Opšti principi tumačenja.....	66
1. Opšta pomagala pri tumačenju.....	66
2. Ostali kanoni tumačenja.....	69
3. Razlike u tumačenju zakona između sistema.....	69
4. Zaključak.....	70
B. Primjenljive odredbe Statuta	71
C. Opšti uslovi za primjenu članova 2 i 3 Statuta	72
1. Odredbe člana 1	72
2. Postojanje oružanog sukoba	75
3. Povezanost između djela optuženih i oružanog sukoba	78
D. Član 2 Statuta	80
1. Karakter oružanog sukoba.....	82
(a) Argumenti strana	82
(b) Diskusija.....	84
(c) Zaključak.....	91
2. Status žrtava kao "žrtvjenih lica"	94
(a) Stavovi strana	94
(b) Diskusija.....	97
(i) Da li su žrtve bili žrtvjeni civili?	98
(ii) Da li su žrtve bile ratni zarobljenici	106
(c) Zaključak.....	108
E. Član 3 Statuta	109
1. Uvod.....	109
2. Argumenti strana	112
3. Diskusija.....	115
4. Zaključak.....	124
F. Pojedinačna krivična odgovornost po članu 7(1)	125
1. Uvod.....	125
2. Argumenti strana	126
3. Diskusija i zaključak.....	127
G. Pojedinačna krivična odgovornost po članu 7(3).....	129
1. Uvod.....	129
2. Pravni karakter komandne odgovornosti i njen status u međunarodnom običajnom pravu.....	129
3. Elementi pojedinačne krivične odgovornosti po članu 7(3)	135
a) Uvod	135
(b) Odnos nadređeni-podređeni	136
(i) Argumenti strana.....	137

(ii) Diskusija i zaključak.....	138
a. Odgovornost nadređenih koji nisu vojna lica	139
b. Koncept nadređene osobe.....	143
(c) Element svijesti: "znao je ili imao razloga da zna"	150
(i) Argumenti strana.....	150
(ii) Diskusija i zaključak.....	151
a. Stvarno znanje.....	152
b. "Imao razloga da zna"	154
(d) Neophodne i razumne mjere	157
(e) Uzro-no-posljedi-na veza	157
H. Tumačenje krivičnih zakona.....	159
1. Pomagala za tumačenje krivičnih zakona.....	161
2. Tumačenje Statuta i Pravilnika	163
I. Elementi krivičnog djela	164
1. Hotimično ubistvo i ubistvo	164
(a) Uvod.....	164
(b) Argumenti strana	166
(c) Diskusija.....	169
(d) Zaključak.....	171
2. Krivična djela zlostavljanja.....	172
(a) Uvod u razna krivična djela zlostavljanja	172
(b) Mučenje.....	174
(i) Uvod.....	174
(ii) Argumenti strana	175
(iii) Diskusija.....	177
a. Definicija mučenja prema međunarodnom običajnom pravu	177
b. Težina bola ili patnje.....	179
c. Zabranjeni cilj	183
d. Zvanično sankcionisanje	184
(iv) Silovanje kao mučenje	184
a. Zabrana silovanja i seksualnog nasilja prema međunarodnom humanitarnom pravu.....	184
b. Definicija silovanja	185
c. Odluke međunarodnih i regionalnih sudskih tijela	186
(v) Zaključak	191
(c) Hotimično nanošenje teških patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja.....	192
(i) Argumenti strana.....	192
(ii) Diskusija.....	194
(iii) Zaključak.....	195
(d) Nečovječno postupanje	195
(i) Argumenti strana.....	196
(ii) Diskusija.....	197
(iii) Zaključak.....	207
(e) Surovo postupanje.....	208
(i) Argumenti strana.....	208
(ii) Diskusija.....	209
(iii) Zaključak.....	210
(f) Nehumani uslovi	211
3. Nezakonito zatočenje civila	212
(a) Argumenti strana	212
(b) Diskusija.....	213
(i) Zakonitost zatočenja	213
(ii) Proceduralne garancije.....	219
(c) Zaključak.....	220
4. Pljačka.....	220
(a) Uvod.....	221
(b) Argumenti strana	221
(c) Diskusija i zaključak.....	222

IV. ^INJENI ^NI I PRAVNI ZAKLJU ^CI.....	226
A. Priroda dokaza pred Pretresnim vije}em	226
B. Teret dokazivanja	227
1. Kad teret dokazivanja snosi Tu`ila{tvo	228
2. Kad odbrana snosi teret dokazivanja	229
C. Odgovornost Zejnila Delali}a kao nadre enog lica	230
1. Uvod.....	230
2. Optu`nica	231
3. Argumenti strana	231
(a) Tu`ila{tvo	231
(i) Status prije 18. maja i status koordinatora od 18. maja do 11. jula 1992.....	233
(ii) Status komandanta Takti-ke grupe 1 od 11. jula do novembra 1992.....	235
(iii) Znanje	238
(iv) Ne-injenje.....	239
(b) Odbrana.....	240
(i) Status prije 18. maja i status koordinatora od 18. maja do 30. jula 1992.....	241
(ii) Status komandanta Takti-ke grupe 1 od 30. jula do novembra 1992.....	244
(iii) Znanje	245
(iv) Ne-injenje.....	246
4. Diskusija i zaklju-ak.....	246
(a) Preliminarna pitanja.....	247
(b) Analiza aktivnosti Zejnila Delali}a i koncept odgovornosti nadre enog.....	249
(i) Prije 18. maja 1992.....	249
a. Zauzimanje kasarne i skladi{ta ^elebi}i	251
b. Ovla{}enje od 2. maja 1992.....	252
c. Ovla{}enje od 9. maja 1992.....	252
d. Zaklju-ak.....	252
(ii) 18. maj do 30. juli 1992: Zejnil Delali} i uloga koordinatora	253
a. Imenovani koordinator - zna-enje i funkcije.....	253
b. Proslava jedinice Gajret	257
c. U-e{}e u operaciji Borci u ulozi koordinatora	257
d. Nadre eni u zatvoru/logoru ^elebi}i	258
e. Izdavanje naredbi institucijama od strane Zejnila Delali}a	258
f. Zejnil Delali} i ovla{}enja da vr{i imenovanja	261
g. Zaklju-ak.....	265
(iii) Zejnil Delali} kao komandant Takti-ke grupe 1	265
a. Zna-enje izraza "sve formacije"	265
b. Priroda takti-ke grupe 1	267
c. Delali} nije bio regionalni komandant	269
(c) Be-ki dokumenti	272
(i) Uvod.....	272
(ii) Dokazni predmeti -ija je autenti-nost potvr ena	273
(iii) Dokazni predmeti 117, 130, 131, 132, 144, 147 A	274
(iv) Dokazni predmeti 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 133, 143, 145, 146, 147B, 147C.....	275
(v) Video-trake	277
(vi) Zaklju-ak	278
5. Zaklju-ak.....	279
D. Odgovornost nadre enog Zdravka Muci}a.....	279
1. Uvod.....	279
2. Optu`nica	280
3. Argumenti strana	280
(a) Tu`ila{tvo.....	280
(b) Odbrana.....	282
4. Diskusija i zaklju-ak.....	284
(a) Status Zdravka Muci}a kao komandanta	285
(b) Znanje optu`enog	294

(c) Ne-injenje.....	295
5. Zaklju-ak.....	297
E. Odgovornost nadre enog Hazima Deli}a	297
1. Uvod.....	297
2. Argumenti strana	299
(a) Tu`ila{tvo.....	299
(b) Odbrana.....	301
3. Diskusija i zaklju-ak.....	303
F. ^injeni-ni i pravni zaklju-ci vezani za konkretne doga aje za koje se tereti u optu`nici	310
1. Uvod.....	310
2. Ubistvo [}epe Gotovca - ta-ke 1 i 2.....	310
(a) Dokazi Tu`ila{tva	311
(b) Dokazi odbrane.....	311
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	312
3. Ubistvo @eljka Milo{evi}a - ta-ke 3 i 4 optu`nice.....	314
(a) Dokazi Tu`ila{tva	314
(b) Dokazi odbrane.....	315
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	315
4. Ubistvo Sime Jovanovi}a - ta-ke 5 i 6.....	317
(a) Dokazi Tu`ila{tva	318
(b) Dokazi odbrane.....	318
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	318
5. Ubistvo Bo{ka Samoukovi}a - ta-ke 7 i 8 optu`nice	320
(a) Dokazi Tu`ila{tva	321
(b) Dokazi odbrane.....	321
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	322
6. Ubistvo Slavka [u{i}a - ta-ke 11 i 12 optu`nice	323
(a) Dokazi Tu`ila{tva	324
(b) Dokazi odbrane.....	324
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	325
7. Razna ubistva u stavu 22 optu`nice - ta-ke 13 i 14	327
(a) Ubistvo Milorada Kuljanina.....	328
(b) Ubistvo @eljka]e}eza.....	330
(c) Ubistvo Slobodana Babi}a	331
(d) Ubistvo Petka Gligorevi}a	333
(e) Ubistvo Gojka Miljani}a.....	335
(f) Ubistvo @eljka Klimente	336
(g) Ubistvo Miroslava Vuji-i}a	337
(h) Ubistvo Pere Mrkaji}a	339
(i) Odgovornost optu`enih.....	340
8. Mu-enje ili surovo postupanje prema Momiru Kuljaninu - ta-ke 15, 16 i 17	341
(a) Dokazi Tu`ila{tva	342
(b) Dokazi odbrane.....	342
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	342
9. Mu-enje i silovanje Grozdane]e}ez - ta-ke 18, 19 i 20	345
(a) Dokazi Tu`ila{tva	345
(b) Dokazi odbrane.....	346
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	348
10. Mu-enje i silovanje svjedokinje A - ta-ke 21, 22 i 23	350
(a) Dokazi Tu`ila{tva	351
(b) Dokazi odbrane.....	352
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	353
11. Mu-enje ili surovo postupanje prema Spasoju Miljevi}u - ta-ke 24, 25 i 26.....	356
(a) Dokazi Tu`ila{tva	357
(b) Dokazi odbrane.....	357
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	357
12. Mu-enje i surovo postupanje prema Mirku Babi}u - ta-ke 27, 28 i 29.....	360
(a) Dokazi Tu`ila{tva	360
(b) Dokazi odbrane.....	361

(c) Diskusija i zaklju-ak.....	361
13. Mu-enje ili surovo postupanje prema Mirku \or i}u.....	363
(a) Dokazi Tu`ila{tva.....	364
(b) Dokazi odbrane.....	364
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	364
14. Odgovornost nadre enih za mu-enje - ta-ke 33, 34 i 35.....	366
(a) Dokazi Tu`ila{tva.....	367
(b) Dokazi odbrane.....	367
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	368
(d) Odgovornost optu`enih.....	369
15. Hotimi~no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede i surovo postupanje prema Nedeljku DRAGANI] U - ta-ke 36 i 37.....	370
(a) Dokazi Tu`ila{tva.....	371
(b) Dokazi odbrane.....	371
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	371
16. Odgovornost nadre enih za nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede - ta-ke 38 i 39.....	373
(a) Mirko Kuljanin.....	374
(b) Dragan Kuljanin.....	375
(c) Vuka{in Mrkaji}.....	376
(d) Du{ko Ben o.....	378
(e) Odgovornost optu`enih.....	379
17. Nehumani postupci upotrebom elektri~ne naprave - ta-ke 42 i 43.....	380
(a) Dokazi Tu`ila{tva.....	381
(b) Dokazi odbrane.....	381
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	381
18. Odgovornost nadre enih za ne-ovje~ne postupke - ta-ke 44 i 45.....	384
(a) Prisiljavanje osoba na me usobni felacio.....	385
(b) Prisiljavanje oca i sina da se me usobno uzastopno {amaraju.....	386
(c) Odgovornost optu`enih.....	387
19. Nehumani uslovi - ta-ke 46 i 47.....	387
(a) Dokazi Tu`ila{tva.....	388
(b) Dokazi odbrane.....	390
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	391
(i) Atmosfera terora.....	392
(ii) Neodgovaraju}a hrana.....	395
(iii) Nedostupnost vode.....	397
(iv) Nedostatak odgovaraju}e medicinske njege.....	398
(v) Neodgovaraju}i uslovi spavanja.....	400
(vi) Neodgovaraju}i uslovi za obavljanje nu`de.....	401
(d) Pravni zaklju-ak.....	403
(e) Odgovornost optu`enih.....	405
20. Protivzakonito zato~avanje civila - ta-ka 48.....	407
(a) Dokazi Tu`ila{tva.....	407
(b) Dokazi odbrane.....	408
(c) Diskusija i zaklju-ak.....	409
(d) Odgovornost optu`enih.....	413
21. Plja~ka privatne imovine - ta-ka 49.....	414
(a) Dokazi Tu`ila{tva.....	414
(b) Dokazi odbrane.....	416
(c) Zaklju-ak.....	417
G. Smanjena ura~unljivost.....	419
1. Teret dokazivanja odbrane u slu~aju odbrane smanjenom ura~unljivo}u.....	425
2. Utvr ene ~injenice.....	425

V. ODMJERAVANJE KAZNE 432

A. Primjenljive odredbe.....	432
1. Primjenljive odredbe kaznenog zakona SFRJ o odmjeraivanju kazne.....	437
2. Op{ti principi u vezi sa kaznama koje izrekne Me unarodni sud.....	441

(a) Retribucija	447
(b) Zaštita društva	448
(c) Rehabilitacija	448
(d) Odvratanje	448
(e) Motiv za izvršenje krivičnih djela	449
B. Faktori od značaja za odmjerenje kazne u odnosu na svakog optuženog	449
1. Zdravko Muci}	450
2. Hazim Deli}	455
3. Esad Landžo	461
VI. PRESUDA	466
1. Istovremeno služenje kazni	477
2. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru	477
3. Izvršenje kazni	478
PRILOG A - Kazalo pojmova	480
PRILOG B - Optužnica	491
PRILOG C - Geografska karta bosanskih opština (dokazni predmet 44)	507
PRILOG D - Plan zatvora/logora ^elebi}i (dokazni predmet 1)	508
PRILOG E - Fotografije	509

I UVOD

Su|enje Zejnitu Delali}u, Zdravku Muci}u, Hazimu Deli}u i Esadu Land`i (u daljem tekstu: optu`eni) pred ovim Pretresnim vije}em Me|unarodnog suda za krivi-no gonjenje osoba odgovornih za te{ka kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava po-injena na teritoriji biv{e Jugoslavije od 1991. godine (u daljem tekstu: Me|unarodni sud ili Sud) po~elo je 10. marta 1997, a zavr{ilo se 15. oktobra 1998. godine.

Nakon {to je razmotrilo sve dokaze koji su mu podnijeti u toku su|enja, kao i pismene i usmene podneske Kancelarije tu`ioca (u daljem tekstu: Tu`ila{tvo) i odbrane svakoga od optu`enih (u daljem tekstu, kolektivno: odbrana), Pretresno vije}e,

DONOSI OVU PRESUDU

A. Me|unarodni sud

1. Rad Me|unarodnog suda odre|en je Statutom (u daljem tekstu: Statut), koji je usvojio Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija 25. maja 1993,¹ i Pravilnikom o postupku i dokazima (u daljem tekstu: Pravilnik), koji su usvojile sudije 11. februara 1994, sa kasnijim izmjenama i dopunama.² Prema Statutu, Sud je ovla{}en za krivi-no gonjenje osoba odgovornih za te{kra kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava po-injena na teritoriji biv{e Jugoslavije od 1991. godine.³ Na osnovu -lanova 2 do 5 Statuta Me|unarodni sud tako|e ima nadle`nost nad te{kim povredama @enevskih konvencija od 12. augusta 1949. (-lan 2), kr{enjima ratnih zakona ili obi-aja (-lan 3), genocidom (-lan 4) i zlo-inima protiv -ovje-nosti (-lan 5).

B. Optu`nica

2. Optu`nicu protiv -etvorice optu`enih (u daljem tekstu: optu`nica) je 19. marta 1996. podigao Richard J. Goldstone, koji je u to vrijeme bio glavni tu`ilac Me|unarodnog suda, a potvrdio je sudija Claude Jorda 21. marta 1996.⁴ ^etiri ta-ke optu`nice, od prvobitnih -etrdeset i devet, kasnije su povu-ene na su|enju na zahtjev Tu`ila{tva⁵. Optu`nica je izlo`ena u cjelini u Prilogu B ove presude. U vrijeme u koje ih optu`nica tereti za navodno po-injene zlo-ine, optu`eni su bili dr`avljeni biv{e Jugoslavije sa prebivali{tem u Bosni i Hercegovini.⁶

3. Optu`nica se bavi isklju~ivo doga|ajima za koje se navodi da su se dogodili u objektu za zato-enje u selu ^elebi|i (u daljem tekstu: zatvor/logor ^elebi|i), koji se nalazi u op{tini Konjic, u srednjoj Bosni i Hercegovini, u toku nekih mjeseci 1992.

¹ S/RES/827 (1993).

² Pravilnik je uzastopno mijenjan 5. maja 1994, 4. oktobra 1994, 30. januara 1995, 3. maja 1995, 15. juna 1995, 6. oktobra 1995, 18. januara 1996, 23. aprila 1996, 25. juna i 5. jula 1996, 3. decembra 1996, 25. jula 1997, i revidiran 20. oktobra i 12. novembra 1997, 9. i 10. jula 1998.

³ ^lan 1 Statuta.

⁴ Review of the Indictment, predmet br. IT-96-21-I, 21. marta 1996. (RP D282-D284).

⁵ Ta-ke 9 i 10, i ta-ke 40 i 41 prvobitne optu`nice su povu-ene 21. aprila 1997. (RP D3254-d3255) odnosno 19. januara 1998. (RP D5385-D5386.)

⁶ Nakon sklapanja Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995, Republika Bosna i Hercegovina postala je Bosna i Hercegovina. Premda su se doga|aji na koje se odnosi ova presuda dogodili prije 1995, mi }emo dr`avu koja je priznata kao nezavisna 6. aprila 1992. zvati Bosna i Hercegovina.

godine. Optu`nica tereti četvoricu optu`enih za teške povrede @enevskih konvencija iz 1949, po članu 2 Statuta, i za kr{enje ratnih zakona ili običaja, po članu 3 Statuta, u vezi sa djelima za koja se tvrdi da su počinjena u zatvoru/logoru ^elebi}i.

4. U toku cjelokupnog relevantnog perioda, tvrdi se da je optu`eni Esad Land`o radio kao stra`ar u zatvoru/logoru ^elebi}i. Tvrdi se da su Hazim Deli} i Zdravko Muci} tako|e radili u tom zatvoru/logoru u svojstvu komandanata, s tim {to je Zdravko Muci} bio komandant, a Hazim Deli} zamjenik komandanta od maja do novembra 1992. kada je zamijenio Zdravka Muci}a na položaju komandanta. Tvrdi se da je Zejnil Delali} imao ovla{enja nad zatvorom/logorom ^elebi}i u svojstvu, prvo, koordinatora snaga bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u tom području, a kasnije, kao komandant Prve taktičke grupe snaga bosanske vojske.

5. Esad Land`o i Hazim Deli} se terete prvenstveno da su pojedina-no krivi-no odgovorni po članu 7(1) Statuta kao direktni učesnici odre|enih zločina navedenih u optu`nici, uključujući djela ubistva, mučenja i silovanja.⁷ Zdravko Muci} i Zejnil Delali} se kao odgovorna nadre|ena lica, po članu 7(3) Statuta, prvenstveno terete za zločine koje su počinile njima podre|ene osobe, uključujući one za koje se tvrdi da su ih počinili Esad Land`o i Hazim Deli}. Nekoliko takva optu`nice tako|e terete Hazima Deli}a u svojstvu nadre|enog lica sa komandnom odgovornošću. Sada slijedi kratak rezime optu`bi i popratni činjenici navodi sadržani u optu`nici onako kako se odnose na svakog od optu`enih.

1. ESAD LAND`O

6. Esad Land`o, zvani Zenga, ro|en je 7. marta 1973. i, tvrdi se u optu`nici, radio je kao stra`ar u zatvoru/logoru ^elebi}i negdje od maja do decembra 1992. U tom svojstvu se u skladu sa međunarodnim humanitarnim pravom tereti za direktno učestvovanje u sljedećim zločinima:

⁷ Navodi o silovanju terete se kao mučenje ili surovo postupanje.

(a) Hotimi-no ubistvo i ubistvo

7. U ta-kama 1, 5, 7 i 11 optu`nice Esad Land`o se tereti za hotimi-no ubistvo, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po -lanu 2(a) Statuta, a u ta-kama 2, 6, 8 i 12 optu`nice za ubistvo, odnosno kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo po -lanu 3 Statuta, za svoje navodne radnje i propuste u vezi sa smr}u sljede}ih osoba u zatvoru/logoru ^elebi}i:

[}epo Gotovac, star izme|u 60 i 70 godina, koga su Hazim Deli} i Esad Land`o, izme|u ostalih, dugo tukli i zabili mu zna-ku SDA na -elo. G. Gotovac je umro od posljedica zadobijenih povreda (stav 16 optu`nice, parafrazirano).

Simo Jovanovi}, koga je tokom du`eg vremenskog perioda, negdje u julu 1992, surovo tukla grupa ljudi, me|u kojima su bili i Hazim Deli} i Esad Land`o. G. Jovanovi} je umro od posljedica povreda, po{to mu je uskra}ena ljekarska pomo} (stav 18 optu`nice, parafrazirano).

Bo{ko Samoukovi}, koga je Esad Land`o vi{e puta udario drvenom daskom negdje u u julu 1992. Od udaraca je izgubio svijest i umro je od povreda (stav 19 optu`nice, parafrazirano).

Slavko [u{i}, koji je negdje u julu ili augustu 1992. podvrgnut opetovanom i surovom premla}ivanju od strane grupe ljudi, me|u kojima su bili Hazim Deli} i Esad Land`o, koji su ga tukli razli-itim predmetima, uklju-uju}i palicu i komad kabla. Tako|e su ga mu-ili razli-itim predmetima, uklju-uju}i klije{ta, zapaljene {tapine i eksere. Poslije nekoliko dana, g. [u{i} je umro od zadobijenih povreda (stav 21 optu`nice, parafrazirano).

(b) Mu-enje i surovo postupanje

8. U ta-kama 15, 16, 24, 25, 27, 28, 30 i 31 optu`nice Esad Land`o se tereti za mu-enje, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po -lanu 2(b) Statuta, i za kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo po -lanu 3 Statuta. Alternativno optu`bi za mu-enje po -lanu 3 Statuta, g. Land`o se u ta-kama 17, 26, 29 i 32 tereti za surovo postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo po -lanu 3 Statuta. Ove optu`be se odnose na njegove navodne radnje i propuste u vezi sa sljede}im osobama u zatvoru/logoru ^elebi}i:

Momir Kuljanin, koga su Hazim Deli} i Esad Land`o, izme|u ostalih, surovo i opetovano tukli u periodu po-ev{i negdje od 25. maja 1992. do po-etka septembra 1992. Udarali su ga nogama do besvijesti, `igosali mu dlan

krstom, udarali ga lopatama, davili i posipali nepoznatim korozivnim prahom po tijelu (stav 23 optu`nice, parafrazirano).

Spasoje Miljevi}, koga su Hazim Deli} i Esad Land`o izme|u ostalih, zlostavljali u brojnim prilikama po-ev{i negdje od 15. juna 1992. pa sve do augusta 1992. Zlostavljali su ga, izme|u ostalog, tako {to su mu stavljali masku na lice da ne mo`e disati, prislanjali vreli no` na razne dijelove tijela, urezali lji|jan na dlan, primoravali ga da jede travu i tako {to su ga surovo tukli {akama, nogama, metalnim lancem i drvenom alatkom (stav 26 optu`nice, parafrazirano).

Mirko Babi}, koga su zlostavljali, izme|u ostalih, Hazim Deli} i Esad Land`o, u nekoliko prilika, negdje sredinom jula 1992. Jednom prilikom su obojica optu`enih navodno stavila masku g. Babi}u na glavu i tukli ga tupim predmetima dok nije izgubio svijest. Jednom drugom prilikom Esad Land`o je g. Babi}u zapalio nogu (stav 27 optu`nice, parafrazirano).

Mirko \or|i}, koga je Esad Land`o zlostavljao negdje od po-etka juna 1992. do kraja augusta 1992. Zlostavljao ga je, izme|u ostalog, tako {to ga je tukao palicom za bejzbol, tjerao da radi sklekove dok ga tu-e i stavljao mu ugrijana metalna klije{ta na jezik i u uho (stav 28 optu`nice, parafrazirano).

(c) Nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede i surovo postupanje

9. U ta-ki 36 optu`nice Esad Land`o se tereti za hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po -lanu 2(c) Statuta. Dalje se tereti u ta-ki 37 optu`nice za surovo postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnih zakona ili obi-aja koje je ka`njivo po -lanu 3 Statuta, za svoje navodne radnje i propuste u vezi sa sljede}om osobom u zatvoru/logoru ^elebi}i:

Nedeljko Dragani}, koga je Esad Land`o u-estalo zlostavljao negdje od kraja juna 1992. do augusta 1992. Episode zlostavljanja su uklju-ivale vezivanje g. Dragani}a za krovnu gredu i batinanje, udaranje palicom za bejzbol i polivanje benzina po njegovim pantalonama i paljenje istih (stav 30 optu`nice, parafrazirano).

10. Esad Land`o se dalje tereti u ta-ki 46 optu`nice za hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po -lanu 2(c) Statuta, te u ta-ki 47 optu`nice za surovo postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnih zakona ili obi-aja, ka`njivo po -lanu 3 Statuta, za svoje navodne radnje i propuste u

vezi sa sljede}im uslovima za koje se navodi da su postojali u zatvoru/logoru ^elebi}i:

Izlaganje zato-enika u logoru ^elebi}i izme|u maja i oktobra 1992. godine atmosferi terora stvorenoj ubijanjem i zlostavljanjem drugih zato-enika i nehumanim `ivotnim uslovima bez dovoljno hrane, vode, ljekarske njege i bez odgovaraju}ih uslova za spavanje i WC-a, {to je prouzrokovalo te{ke psihi-ke i fizi-ke traume kod zato-enika (stav 35 optu`nice, parafrazirano).

2. HAZIM DELI}

11. Hazim Deli} je ro|en 13. maja 1964. i tvrdi se da je bio zamjenik komandanta zatvora/logora ^elebi}i negdje od maja 1992. do novembra 1992. Navodi se da je nakon odlaska navodnog komandanta zatvora/logora, Zdravka Muci}a, u novembru 1992, Hazim Deli} preuzeo du`nost komandanta do zatvaranja logora u decembru 1992.

12. Hazim Deli} se tereti i kao direktan u-esnik i kao nadre|eni u vezi sa nizom djela koja se navode u optu`nici. One ta-ke u kojima se navodi njegova direktna odgovornost izlo`ene su u tekstu koji slijedi, dok se one koje se odnose na njega u svojstvu nadre|ene osobe razmatraju u narednom pododjeljku. U svojstvu direktnog u-esnika, Hazim Deli} se tereti za sljede}e zlo-ine prema me|unarodnom humanitarnom pravu.

(a) Hotimi~no ubistvo i ubistvo

13. Hazim Deli} se tereti u ta-kama 1, 3, 5 i 11 optu`nice za hotimi~no ubistvo, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po ~lanu 2(a) Statuta, a u ta-kama 2, 4, 6 i 12 optu`nice za ubistvo, {to predstavlja kr{enje ratnih zakona ili obi~aja ka`njivo po ~lanu 3 Statuta, za svoje navodne radnje i propuste u vezi sa smr}u sljede}ih osoba zato-enih u zatvoru/logoru ^elebi}i:

[**}]epo Gotovac, Simo Jovanovi}** i **Slavko [u{i}**] (vidi prethodno).

@eljko Milo{evi}, koga su stra`ari opetovano i surovo tukli tokom nekoliko dana, sredinom jula 1992. Negdje oko 20. jula 1992, Hazim Deli} je izdvojio g. Milo{evi}a i, zajedno sa nekolicinom drugih, izveo ga napolje gdje su ga surovo tukli. Do sljede}eg jutra g. Milo{evi} je preminuo od posljedica pretrpljenih povreda (stav 17 optu`nice, parafrazirano).

(b) Mu-enje i surovo postupanje

14. Hazim Deli} se u ta-kama 15, 16, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 27 i 28 optu`nice tereti za mu-enje, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po -lanu 2(b) Statuta, i za kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo po -lanu 3 Statuta. Alternativno optu`bi za mu-enje po -lanu 3, tereti se u ta-kama 17, 20, 23, 26 i 29 za surovo postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo po -lanu 3 Statuta. Ove optu`be vezane su za njegove navodne radnje i propuste u vezi sa sljede}im osobama u zatvoru/logoru ^elebi}i:

Momir Kuljanin, Spasoje Miljevi} i **Mirko Babi}** (vidi prethodno).

Grozdana]e}ez, koju su Hazim Deli} i drugi u-estalo prisiljavali na seksualni odnos u periodu negdje od oko 27. maja 1992. do po-etka augusta 1992. U toku tog perioda, g|u]e}ez su silovale tri razli-ite osobe tokom jedne no}i, a jednom drugom prilikom je silovana pred drugim osobama (stav 24 optu`nice, parafrazirano).

Svjedokinja A, koja je u-estalo prisiljavana na analni i vaginalni seksualni odnos od strane Hazima Deli}a u periodu od oko 15. juna 1992. do po-etka augusta 1992. Hazim Deli} je silovao svjedokinju A kada je prvi put ispitivana i nastavio je da je siluje svakih nekoliko dana tokom sljede}ih {est sedmica (stav 24 optu`nice, parafrazirano).

(c) Ne-ovje~no postupanje i surovo postupanje

15. Hazim Deli} se dalje tereti, u ta-ki 42 optu`nice, za ne-ovje~no postupanje, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po -lanu 2(b) Statuta, i u ta-ki 43 optu`nice za surovo postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnih zakona ili obi-aja, ka`njivo po -lanu 3 Statuta, za svoje navodne radnje i propuste u vezi sljede}ih osoba u zatvoru/logoru ^elebi}i:

Milenko Kuljanin i Novica \or|i}, koji su, izmedju ostalih, podvrgnuti zlostavljanju od strane Hazima Deli}a negdje od 30. maja 1992. do druge polovine septembra 1992, pri -emu je on koristio neku elektri-nu napravu kojom je zato-enicima nanosio bol (stav 33 optu`nice, parafrazirano).

(d) Nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede i surovo postupanje

16. Hazim Deli} se dalje tereti u ta-ki 46 optu`nice za hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po -lanu 2(c) Statuta, a u ta-ki 47 optu`nice za surovo postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnih zakona ili obi-aja, ka`njivo po -lanu 3 Statuta, za svoje navodne radnje i propuste u vezi sa sljede}im uslovima za koje se navodi da su postojali u zatvoru/logoru ^elebi}i:

Izlaganje zato-enika u logoru ^elebi}i izme|u maja i oktobra 1992. godine atmosferi terora stvorenoj ubijanjem i zlostavljanjem drugih zato-enika i nehumanim `ivotnim uslovima bez dovoljno hrane, vode, ljekarske njege i bez odgovaraju}ih uslova za spavanje i WC-a, {to je prouzrokovalo te{ke psihi-ke i fizi-ke traume kod zato-enika (stav 35 optu`nice, parafrazirano).

(e) Protivzakonito zato-avanje civila

17. Hazim Deli} se tereti u ta-ki 48 optu`nice (stav 36) za protivzakonito zato-avanje civila, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po -lanu 2(g) Statuta, za svoje navodne radnje i propuste u vezi sa protivzakonitim zato-avanjem brojnih civila u zatvoru/logoru ^elebi}i izme|u maja i oktobra 1992.

(f) Plja-ka privatne imovine

18. Hazim Deli} se u ta-ki 49 optu`nice tereti za plja-ku, {to predstavlja kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo po -lanu 3(e) Statuta, za svoje radnje i propuste u vezi sa sljede}im doga|ajima za koje se tvrdi da su se odigrali u zatvoru/logoru ^elebi}i:

Pljačka novca, satova i ostalih dragocjenosti koje su pripadale osobama zatočenicima u logoru "elebići", između maja i septembra 1992. (stav 37 optužnice, parafrazirano).

3. ZEJNIL DELALIĆ I ZDRAVKO MUCIĆ

19. Zejnil Delalić je rođen 25. marta 1948. i tvrdi se da je koordinirao aktivnosti snaga bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u području Konjica negdje od aprila 1992. do barem septembra 1992. Od juna 1992. do novembra 1992, tvrdi se da je bio komandant Prve taktičke grupe bosanske vojske. Tvrdi se da je u oba ta svojstva imao ovlaštenja nad zatvorom/logorom "elebići" i njegovim osobljem.

20. Zdravko Mucić, zvani Pavo, rođen je 30. augusta 1955. i tvrdi se da je bio komandant zatvora/logora "elebići" negdje od maja do novembra 1992.

21. Tvrdi se da su Zejnil Delalić i Zdravko Mucić, zajedno sa Hazimom Delićem, bili odgovorni za rad zatvora/logora "elebići" i da su bili u nadređenom položaju u odnosu na sve stražare u logoru i ostale osobe koje su ulazile u logor i zlostavljale zatvorenike u njemu. Dalje se tvrdi da su Zejnil Delalić, Zdravko Mucić i Hazim Delić znali ili su imali razloga da znaju da njima podređene osobe zlostavljaju zatočnike zatvora/logora, a nisu preduzeli potrebne i razumne mjere da spriječe takva djela ili da kazne počinioce. U odgovarajućim svojstvima osoba u nadređenom položaju u zatvoru/logoru, Zejnil Delalić i Zdravko Mucić, zajedno sa Hazimom Delićem, terete se za sljedeće zločine shodno međunarodnom humanitarnom pravu:

(a) Hotimično ubistvo i ubistvo

22. Zejnil Delalić i Zdravko Mucić, zajedno sa Hazimom Delićem, terete se u tački 13 optužnice za hotimično ubistvo, što predstavlja tešku povredu kašnivu po članu 2(a) Statuta, a u tački 14 optužnice za ubistvo, što predstavlja kršenje ratnih zakona ili običaja kašnivo po članu 3 Statuta, za svoje navodne radnje i propuste kao nadređene osobe u vezi s ubistvima **Čepe Gotovca, Meljka Miloševića, Sime Jovanovića, Boška Samoukovića i Slavka Vujića**, za koja se tvrdi da su ih počinili

njihovi podre|eni. Pored toga, isto tako se terete za odgovornost za ubistva sljede}ih osoba, za koja se tvrdi da su ih po-inile njima podre|ene osobe u zatvoru/logoru ^elebi}i:

Milorad Kuljanin, koga su stra`ari ubili iz vatrenog oru`ja u junu 1992;
@eljko]e}ez, koji je pretu-en na smrt u junu ili julu 1992;
Slobodan Babi}, koji je pretu-en na smrt u junu 1992;
Petko Gligorevi}, koji je pretu-en na smrt u drugoj polovini maja 1992;
Gojko Miljani}, koji je pretu-en na smrt u drugoj polovini maja 1992;
@eljko Klimenta, koji je ubijen iz vatrenog oru`ja u drugoj polovini jula 1992;
Miroslav Vuji-i}, koji je ubijen iz vatrenog oru`ja negdje 27. maja 1992;
Pero Mrkaji}, koji je pretu-en na smrt u julu 1992. (stav 22 optu`nice, parafrazirano)

(b) Mu-enje i surovo postupanje

23. Zejnil Delali} i Zdravko Muci}, zajedno sa Hazimom Deli}em, terete se u ta-kama 33 i 34 optu`nice za mu-enje, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po -lanu 2(b) Statuta, i za kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo po -lanu 3 Statuta, ili alternativno, u ta-ki 35 optu`nice za surovo postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo po -lanu 3 Statuta, za svoje navodne radnje i propuste kao nadre|ene osobe u vezi sa zlostavljanjima **Momira Kuljanina, Grozdane]e}ez, svjedokinje A, Spasoja Miljevi}a, Mirka Babi}a i Mirka \or|i}a**, za koja se tvrdi da su ih po-inile njima podre|ene osobe. Osim toga, tako|e se terete za odgovornost za sljede}i incident, koji su, tvrdi se, po-inile njima podre|ene osobe u zatvoru/logoru ^elebi}i:

Zatvaranje **Milovana Kuljanina** u {aht na nekoliko dana, bez hrane i vode (stav 29 optu`nice, parafrazirano).

(c) Nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede i surovo postupanje

24. Zejnil Delali} i Zdravko Muci}, zajedno sa Hazimom Deli}em, terete se u ta-ki 38 optu`nice za hotimi~no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po -lanu 2(c) Statuta, a u ta-ki 39 optu`nice za

surovo postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo po -lanu 3 Statuta, za svoje navodne radnje i propuste kao nadre|ene osobe u vezi sa zlostavljanjem **Nedeljka Dragani}a**, za koje se navodi da su ga po-inile njima podre|ene osobe. Pored toga, tako|e se terete za odgovornost za zlostavljanje sljede}ih pojedinaca od strane njima podre|enih osoba u zatvoru/logoru ^elebi}i:

Mirko Kuljanin i Dragan Kuljanin, koji su surovo premla}ivani;
Vuka{in Mrkaji} i Du{ko Ben|o, kojima je u predio genitalija stavljen zapaljeni {tapin (stav 31 optu`nice, parafrazirano).

25. Zejnil Delali} i Zdravko Muci}, zajedno sa Hazimom Deli}em, terete se u ta-ki 46 optu`nice za hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po -lanu 2(c) Statuta, a u ta-ki 47 optu`nice za surovo postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo po -lanu 3 Statuta, za svoje navodne radnje i propuste kao nadre|ene osobe u vezi sljede}ih uslova za koje se navodi da su ih stvorile njima podre|ene osobe u zatvoru/logoru ^elebi}i:

Izlaganje zato-enika u logoru ^elebi}i izme|u maja i oktobra 1992. godine, atmosferi terora stvorenoj ubijanjem i zlostavljanjem drugih zato-enika i nehumanim `ivotnim uslovima bez dovoljno hrane, vode, ljekarske njege i bez odgovaraju}ih uslova za spavanje i WC-a, koji su uslovi prouzrokovali te{ke psihi-ke i fizi-ke traume kod zato-enika (stav 35 optu`nice, parafrazirano).

Zdravko Muci} se tako|e tereti za direktno u-e{}e u vezi sa stvaranjem prethodno navedenih uslova u zatvoru/logoru ^elebi}i.

(d) Ne-ovje-no postupanje i surovo postupanje

26. Zejnil Delali} i Zdravko Muci}, zajedno sa Hazimom Deli}em, terete se u ta-ki 44 optu`nice za ne-ovje-no postupanje, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po -lanu 2(b) Statuta, a u ta-ki 45 optu`nice za surovo postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo po -lanu 3 Statuta, za svoje navodne radnje i propuste kao nadre|ene osobe u vezi sa zlostavljanjem **Milenka Kuljanina i Novice \or|i}a**, za koje se navodi da ih je po-inio njima podre|eni Hazim Deli} (vidi prethodno). Pored toga, tako|e se terete za dalja djela zlostavljanja od strane neimenovanih podre|enih osoba, uklju-uju}i sljede}a:

Prisiljavanje na me|usobni felacio;
Prisiljavanje oca i sina da jedan drugog {amaraju (stav 34 optu`nice,
parafrazirano).

(e) Protivzakonito zato-avanje civila

27. Zejnil Delali} i Zdravko Muci}, zajedno sa Hazimom Deli}em, terete se u ta-ki 48 optu`nice (stav 36) za protivzakonito zato-avanje civila, {to predstavlja te{ku povredu ka`njivu po ~lanu 2(g) Statuta, za svoje navodne radnje i propuste kao nadre|ene osobe u vezi sa nezakonitim zato-avanjem brojnih civila u zatvoru/logoru ^elebi}i izme|u maja i oktobra 1992. U vezi sa prethodnom optu`bom Zdravko Muci} i Zejnil Delali} se tako|e terete da su direktno odgovorni.

(f) Plja-ka privatne imovine

28. Zdravko Muci} se zajedno sa Hazimom Deli}em u ta-ki 49 optu`nice tereti za plja-ku, {to predstavlja kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo po ~lanu 3 Statuta, za svoje navodne radnje i propuste kao nadre|ene osobe u vezi sa sljede}im doga|ajima za koje se tvrdi da su ih po~inili oni i njima podre|ene osobe u zatvoru/logoru ^elebi}i:

Plja-ka novca, satova i ostalih dragocjenosti koje su pripadale osobama zato-enim u logoru ^elebi}i, izme|u maja i septembra 1992. (stav 37 optu`nice, parafrazirano).

U vezi sa prethodnom optu`bom Zdravko Muci} se tako|e tereti da je direktno odgovoran.

29. Nakon kratkog prikaza krivi-nih djela za koje ih optu`nica tereti i navodne uloge optu`enih u njima, potrebno je izlo`iti proceduralni istorijat predmeta, kako prije su|enja, tako i u toku samog su|enja.

C. Proceduralni istorijat

30. Pred kraj istrage o događajima koji su se odigrali u zatvoru/logoru ^elebi}i u toku nedavnog sukoba u Bosni i Hercegovini, tu`ilac je, na osnovu informacija o kretanju nekoliko pojedinaca koji se smatraju osumnji-enima u vezi s ovim događajima, uputio dva odvojena zahtjeva Njema-koj i Austriji za privremeno hap{enje Zejnila Delali}a odnosno Zdravka Muci}a, u skladu sa pravilom 40 Pravilnika. U skladu s ovim zahtjevima, obojica osumnji-enih uhap{eni su 18. marta 1996. Nakon toga, 19. marta 1996, tu`ilac je podigao optu`nicu kojom se Zejnil Delali}, Zdravko Muci}, Hazim Deli} i Esad Land`o terete za te{ke povrede @enevskih konvencija i kr{enja ratnih zakona ili obi-aja u vezi sa djelima za koja se tvrdi da su po-injena u zatvoru/logoru ^elebi}i. Optu`nicu je potvrdio sudija Claude Jorda 21. marta 1996, a nalozi za hap{enje Hazima Deli}a i Esada Land`e, zajedno sa nalogima za njihovu predaju proslije|eni su vlastima Bosne i Hercegovine. Nalozi za hap{enje Zejnila Delali}a i Zdravka Muci}a, zajedno sa nalogima za njihovu predaju upu}eni su vlastima Njema-ke odnosno Austrije.

31. Poslije toga, 9. aprila 1996, Zdravko Muci} je preba-en iz Austrije u Pritvorsku jedinicu Ujedinjenih nacija u Hagu (u daljem tekstu: Pritvorska jedinica), a nakon toga, 8. maja 1996, Zejnil Delali} je preba-en iz Njema-ke. Hazima Deli}a i Esada Land`u je vlada Bosne i Hercegovine 13. juna 1996. predala Sudu radi pritvora.

32. Pred sudom se prvi pojavio Zdravko Muci}, zastupan po g. Robertu Rhodesu, i to dana 11. aprila 1996, pred Pretresnim vije}em II u sastavu: sudija Gabrielle Kirk McDonald, predsjedavaju}i sudija, sudija Lal Chand Vohrah i sudija Rustam S. Sidhwa. Poslije toga, 9. maja 1996, Zejnil Delali} prvi put se pojavio pred Sudom zastupan po g|i Edini Re{idovi}. Hazim Deli} i Esad Land`o prvi put su se pojavili pred sudom 18. juna 1996, zastupani po g. Salihu Karabdi}u odnosno g. Mustafi Bra-kovi}u. Tim optu`be je predvodio g. Eric Östberg, koji je nastupio zajedno sa g|om Theresom McHenry. Svi optu`eni su se izjasnili da nisu krivi ni po jednoj optu`bi te su do su|enja zadr`ani u pritvoru u Pritvorskoj jedinici.

33. Tekući predmet je prvi predmet pred Međunarodnim sudom u kome je više optuženih zajedno optuženo i zajedno im se sudilo. Suđenje je trajalo 19 mjeseci, a dolazilo je do brojnih odgađanja iz raznih razloga. Preko 1.500 dokaznih predmeta je prihvaćeno kao dokaz u toku suđenja, a engleska verzija transkripta suđenja ima preko 16.000 stranica. Strane u predmetu su takođe podnijele opsežne pretpretresne podneske i završne podneske⁸. Ćitav postupak je vođen uz simultano prevođenje na engleski, francuski i bosanski/hrvatski/srpski. Pretresno vijeće⁹ je moralo da se pozabavi nizom proceduralnih i materijalnih pitanja bez presedana vezanih za suđenje. Mada ne predstavljaju sveobuhvatnu analizu, najznačajnija od ovih pitanja su izložena u rezimiranom obliku u daljem tekstu, i to po problematici, pa stoga nisu nužno po hronološkom redoslijedu.

1. Pitanja vezana za optužnicu

34. U skladu sa pravilima 72 i 73 Pravilnika,¹⁰ trojica optuženih su podnijeli preliminarne podneske o nedostacima u formi optužnice, osporavajući između ostalog, navodno nejasne i neosnovane navode i kumulativne optužbe.¹¹ Zdravko

⁸ Za pretpretresne podneske, *vidi* Defendant Delić's Pre-Trial Memorandum, predmet br. IT-96-21-PT, 21. februar 1997. (RP D2789-D2817) (u daljem tekstu: "Delić Pre-Trial Brief"); The Prosecutor's Pre-Trial Brief, predmet br. IT-96-21-PT, 24. februar 1997. (RP D2823-D2850) (u daljem tekstu: "Prosecutor's Pre-Trial Brief"); Pre-Trial Brief of Zejnil Delalić, predmet br. IT-96-21-PT, 3. mart 1997. (RP D2939-D2944) (u daljem tekstu: "Delalić Pre-Trial Brief"); Pre-Trial Brief of the Accused Zdravko Mucić, predmet br. IT-96-21-PT, 3. mart 1997. (RP D2939-D2944) (u daljem tekstu: "Mucić Pre-Trial Brief"); Pre-Trial Brief of Esad Landžo and Response to Prosecutor's Pre-Trial Brief, predmet br. IT-96-21-PT, 3. mart 1997. (RP D2898-D2912) (u daljem tekstu: "Landžo Pre-Trial Brief").

Za završne podneske, *vidi*: Closing Statement of the Prosecution, predmet br. IT-96-21-T, 25. august 1998. (RP D7610-D8082) (u daljem tekstu: "Prosecution Closing Brief"; Defendant Hazim Delić's Final Written Submissions on the Issue of Guilt/Innocence, predmet br. IT-96-21-T, 28. august 1998. (RP D8180-D8364) (u daljem tekstu: "Delić Closing Brief"); The Final Written Submissions of Delalić, predmet br. IT-96-21-T, 28. august 1998. (RP D8366-D8717) (u daljem tekstu: "Delalić Closing Brief"); Defendant Zdravko Mucić's Final Submissions, predmet br. IT-96-21-T, 28. august 1998 (RP D8093-8178) (u daljem tekstu: "Mucić Closing Brief"); Esad Landžo's Amended Final Submissions & Motion for Acquittal, predmet br. IT-96-21-T, 31. august 1998, (RP D9022-D9204) (u daljem tekstu: "Landžo Closing Brief").

⁹ Kao što je kasnije biti naznačeno, 15. oktobra 1996. promijenjen je sastav Pretresnog vijeća. U diskusiji u nastavku, izraz "Pretresno vijeće" označava i prvobitni sastav prije tog datuma kao i novi sastav nakon tog datuma.

¹⁰ Pravilnik koji se pominje u ovoj diskusiji je onaj koji je bio na snazi u vrijeme kad je podnjet dotični zahtjev odnosno donesena dotična odluka, shodno potpravilu 6(c).

¹¹ Motion Based on Defects in the Form of the Indictment (Zejnil Delalić), predmet br. IT-96-21-PT, 9. juli 1996. (RP D731-D738); Preliminary Motions of Accused Hazim Delić Based on Defects in the Form of the Indictment, predmet br. IT-96-21-PT, 1. august 1996. (RP D885-D891); Objections Based on Defects in the Form of the Indictment (Esad Landžo), predmet br. IT-96-21-PT, 16. juli 1996. (RP D743-D747).

Muci} je uložio podnesak sli-čne prirode, tra`eži od Pretresnog vije}a da nalo`i Tu`ila{tvu da dostavi sve pojedinosti o optu`bama iznijetim u optu`nici.¹² Pretresno vije}e je odbacilo sve te podneske,¹³ poslije `ega su Hazim Deli} i Zejnil Delali} tra`ili dopu{tenje da ulo`e `albu na odluku Pretresnog vije}a. Me|utim, tro-lano @albeno vije}e je odbacilo obje te molbe za ulaganje `albe.¹⁴

35. Nakon {to je otkrilo da su optu`be koje se navode u ta-kama 9 i 10 optu`nice zasnovane na pogre{nim informacijama, Tu`ila{tvo je tra`ilo dopu{tenje od Pretresnog vije}a da povu`e ove ta-ke u skladu sa potpravilom 50(A).¹⁵ Pretresno vije}e je odobrilo taj zahtjev "pod uslovom da se niti jedan od `etvorice optu`enih kasnije ne tereti optu`bama navedenim u pomenutim ta-kama."¹⁶ Nakon toga, Tu`ila{tvo je tra`ilo odbacivanje ta-aka 40 i 41 optu`nice na osnovu toga {to je relevantni svjedok odbio da svjedo`i na su|enju u prilog tim ta-kama,¹⁷ a Pretresno vije}e je i taj zahtjev odobrilo.¹⁸

2. Privremeno pu{tanje na slobodu i sposobnost za su|enje

36. U po-etnoj fazi postupka, trojica optu`enih su podnijeli zahtjeve za privremeno pu{tanje na slobodu, u skladu sa pravilom 65.¹⁹ Pretresno vije}e je,

¹² Preliminary Motion by the Accused (Zdravko Muci}), predmet br. IT-96-21-PT, 25. april 1996. (RP D327-D332).

¹³ Decision on Motion by the Accused Zejnil Delali} Based on Defects in the Form of the Indictment, predmet br. IT-96-21-PT, 4. oktobar 1996. (RP D1576-D1590); Decision on Motion by the Accused Hazim Deli} Based on Defects in the Form of the Indictment, predmet br. IT-96-21-PT, 15. novembar 1996. (RP D1810-D1819); Decision on Motion By the Accused Esad Land`o Based on Defects in the Form of the Indictment, predmet br. IT-96-21-PT, 15. novembar 1996. (RP D1803-D1809); Decision on the Accused Muci}'s Motion for Particulars, predmet br. IT-96-21-PT, 8. juli 1996. (RP D693-D701).

¹⁴ Decision on Application for Leave to Appeal by Hazim Deli} (Defects in the Form of the Indictment), predmet br. IT-96-21-AR72.5, 6. decembar 1996. (RP D22-D34); Decision on Application for Leave to Appeal (Form of Indictment), predmet br. IT-96-21-AR72.3, 16. oktobar 1996. (D22-D26).

¹⁵ Motion to Withdraw Counts 9 and 10 of the Indictment, predmet br. IT-96-21-T, 14. april 1997. (RP D3254-D3255).

¹⁶ Order on Prosecution's Motion to Withdraw Counts 9 and 10 of the Indictment, predmet br. IT-96-21-T, 21. april 1997. (RP D3376-D3377).

¹⁷ Prosecution's Motion to Dismiss Counts 40 and 41, predmet br. IT-96-21-T, 20. novembar 1997. (RP D5320-D5321).

¹⁸ Order on Prosecution Motion to Dismiss Counts 40 and 41, predmet br. IT-96-21-T, 16. januar 1998. (RP D5385-D5386).

¹⁹ Motion for Provisional Release (Zejnil Delali}), predmet br. IT-96-21-PT, 5. jun 1996. (RP D1-5/410 bis); Motion for Provisional Release (Esad Land`o), predmet br. IT-96-21-PT, 16. juli 1996

rje{avaju}i zahtjeve Hazima Deli}a i Zejnila Delali}a, utvrdilo da nijedan od ovih optu`enih nije ispunio su{tinski uslov dokazivanja izuzetnih okolnosti koje bi opravdale privremeno pu{tanje na slobodu.²⁰ Odbrana i Zejnila Delali}a i Hazima Deli}a je podnijela molbu da ulo`i `albu na ovu odluku, koju je tro-lano @albno vije}e odbilo.²¹ U povjerljivoj odluci, Pretresno vije}e je tako|e odbilo zahtjev Esada Land`e za privremeno pu{tanje na slobodu.²² Nakon toga je, 11. decembra 1996, Tu`ila{tvo ulo`ilo usmeni zahtjev da Pretresno vije}e formalno utvrdi da li je optu`eni Esad Land`o sposoban za su|enje. Tu`ila{tvo je obnovilo taj zahtjev u pisanoj formi²³ i Pretresno vije}e je donijelo odluku u kojoj utvr|uje da je Esad Land`o sposoban za su|enje.²⁴

3. Pitanja vezana za Pritvorsku jedinicu

37. Tu`ila{tvo je prije su|enja skrenuta pa`nja na -injenicu da dvojica optu`enih, Zdravko Muci} i Zejnil Delali}, poku{avaju me|usobno da komuniciraju putem ceduljica koje su ostavljali u zajedni-kim prostorijama Pritvorske jedinice, {to predstavlja kr{enje pravila 6 Pravila o nadzoru posjeta i komuniciranja sa pritvorenima,²⁵ a kojim se predvi|a da sva takva prepiska bude proslije|ena sekretaru Suda. Tu`ila{tvo je nastojalo da do|e do oduzete prepiske, tvrde}i da mu je stalna du`nost da istra`uje zlo-ine u skladu sa pravilom 39 ili, alternativno, na osnovu toga da bi takvi dopisi mogli predstavljati dokaz nepo{tovanja Suda u skladu sa potpravilom 77(C).²⁶ Pretresno vije}e je utvrdilo da je sekretar postupio u okviru svojih diskrecionih prava u skladu sa Pravilima pritvora kada je Tu`ila{tvo uskratio

(RP D749-D752); Motion for Provisional Release (Hazim Deli}) predmet br. IT-96-21-PT, 20. august 1996. (RP D1111-D1113).

²⁰ Decision on Motion for Provisional Release Filed by the Accused Zejnil Delali}, predmet br. IT-96-21-PT, 1. oktobar 1996. (RP D1504-D1523); Decision on Motion for Provisional Release Filed by the Accused Hazim Deli}, predmet br. IT-96-21-PT, 28. oktobar 1996. (RP D1676-D1689).

²¹ Decision on Application for Leave to Appeal (Provisional Release, predmet br. IT-96-21-AR72.2, 15. oktobar 1996. (RP D31-D37); Decision on Application for Leave to Appeal (Provisional Release) by Hazim Deli}, predmet br. IT-96-21-AR72.4, 22. novembar 1996. (RP D25-D34).

²² Decision on Motion for Provisional Release Filed by the Accused Esad Land`o, predmet br. IT-96-21-PT, 16. januar 1997. (RP D2325-D2556).

²³ Request for a Formal Finding of the Trial Chamber that the Accused Esad Land`o is Fit to Stand Trial, predmet br. IT-96-21-T, 17. april 1997. (RP D3307-D3309).

²⁴ Order on the Prosecution's Request for a Formal Finding of the Trial Chamber that the Accused Esad Land`o is Fit to Stand Trial, predmet br. IT-96-21-T, 23. jun 1997. (RP D3879-D3880).

²⁵ United Nations Detention Unit Regulations to Govern the Supervision of Visits to and Communications with Detainees (IT/98/REV.2).

oduzetu prepisku, te je odluku u vezi s objelodanjivanjem iste ostavilo predsjedniku Suda.²⁷

38. U odluci predsjednika je utvrđeno da bi jedina moguća osnova da se dozvoli objelodanjivanje bila ta da je oduzeti materijal od znanca za "istragu o ozbiljnom krivnju međunarodnog humanitarnog prava" od strane Tužilaštva.²⁸ Shodno tome, Tužilaštvo je moralo da pokaže da je materijal koji tražitan za tekuću istragu ili krivično gonjenje. Nakon razmatranja oduzete prepiske, mišljenje predsjednika je bilo da njen sadržaj opravdava potpuno objelodanjivanje i naložio je sekretaru da dostavi ovjerene kopije prepiske i Tužilaštvu i odbrani g. Muci}a i g. Delali}a.

4. Dodjela branioca

39. Na zahtjev glavnog branioca Esada Landića, g. Mustafe Bračkovi}a, sekretar je dodijelio g. Cynthia McMurrey kao ko-branioca u decembru 1996²⁹. Manje od mjesec dana nakon početka suđenja, g. Landić je podnio pismeni zahtjev Pretresnom vijeću za opoziv njegovog glavnog branioca, g. Bračkovi}a. Pretresno vijeće je zahtjev odbilo.³⁰ Nakon toga je sam g. Bračkovi} tražio da Pretresno vijeće opozove njegovu ovlaštenje da zastupa g. Landiću kao glavni branilac, što je i odobreno.³¹ Dana 25. maja 1997, g. John Ackerman priključio se timu odbrane g. Landića³² kao glavni branilac, koga je kasnije, 16. marta 1998³³, u ovom svojstvu zamijenila g. McMurrey. Nakon povlačenja g. Ackermana, g. Nancy Boler je dodijeljena da kao ko-branilac pomaže g. McMurrey.

²⁶ Prosecution's Motion for Production of Notes Exchanged Between Detainees Delali} and Muci}, predmet br. IT-96-21-PT, 26. august 1996. (RP D1115-D1130).

²⁷ Decision on the Prosecutor's Motion for the Production of Notes Exchanged Between Zejnil Delali} and Zdravko Muci}, predmet br. IT-96-21-PT, 1. novembar 1996. (RP D1739-D1750).

²⁸ Decision of the President on the Prosecutor's Motion for the Production of Notes Exchanged Between Zejnil Delali} and Zdravko Muci}, predmet br. IT-96-21-PT, 11. novembar 1996. (RP D1779-D1797) st. 37.

²⁹ Decision of the Registrar, 20. decembar 1996. (RP D2325).

³⁰ Order on the Request by the Accused Esad Landić for Withdrawal of Lead Counsel, predmet br. IT-96-21-T, 21. april 1997. (RP D3373-D3375).

³¹ Order on Request for Revocation of Power of Attorney, predmet br. IT-96-21-T, 25. april 1997. (RP D3444-D3446).

³² Decision of the Registrar, 26. maj 1997. (RP D3727-D3728).

³³ Decision of the Registrar, 21. januar 1998. (RP D5392-D5393).

³⁴ Decision of the Registrar, 2. juli 1996. (RP D651).

³⁵ Decision of the Registrar, 10. juli 1996. (RP D740).

40. G. Robert Rhodes je bio prvi branilac dodijenjen da zastupa g. Muci}a. Me|utim, na zahtjev g. Muci}a, sekretar Suda je opozvao ovog branioca³⁴ pa je 10. jula 1996, g. Branislav Tapu{kovi} dodijeljen kao zamjena³⁵, uz pomo} g|e Mire Tapu{kovi} kao ko-branioca³⁶. Mjesec dana od po-etka su|enja, na zahtjev g. Tapu{kovi}a, g. Michael Greaves je imenovan kao zamjena g|e Tapu{kovi} na mjestu ko-branioca.³⁷ Odlukom od 5. maja 1997, na pismeni zahtjev g. Muci}a, Pretresno vije}e je nalo`ilo sekretaru Suda da za glavnog branioca g. Muci}a anga`uje g. @eljka Oluji}a u zamjenu za g. Tapu{kovi}a.³⁸ U aprilu 1998, na zahtjev novog glavnog branioca, g. Michaela Greavesa je zamjenio g. Tomislav Kuzmanovi} kao ko-branilac.³⁹ Nakon toga je, u julu 1998, g. Muci}, pozivaju}i se na gubitak povjerenja, tra`io da njegovog glavnog branioca, g. Oluji}a, zamijeni g|a Nihada Buturovi}. Sekretar je ovaj zahtjev odbio⁴⁰, poslije -ega je g. Muci} ulo`io predsjedniku Suda `albu na odluku sekretara. Potpredsjednik, postupaju}i u svojstvu predsjednika, odobrio je ovaj zahtjev.⁴¹ Dana 4. septembra 1998, g. Howard Morrison je zamijenio g. Kuzmanovi}a na mjestu ko-branioca.⁴²

41. Sekretar je dodijelio g|u Edinu Re{idovi} kao glavnog branioca Zejnila Delali}a, nakon {to je utvr|eno da optu`eni ispunjava kriterijume lo{eg imovinskog stanja.⁴³ U decembru 1996, profesor Eugene O'Sullivan je imenovan za ko-branioca i ovaj tim je ostao neizmijenjen tokom cijelog su|enja.⁴⁴ Glavni branilac dodijeljen Hazimu Deli}u, g. Salih Karabdi}, tako|e je tra`io pomo} ko-branioca, {to je sekretar odobrio, i januara 1997. odredio g. Thomasa Morana da nastupi u tom svojstvu.⁴⁵

³⁶ Decision of the Registrar, 11. decembar 1996. (RP D2294).

³⁷ *Vidi* Order on the Request by Defence Counsel for Zdravko Muci} for Assignment of a New Co-Counsel, predmet br. IT-96-21-T, 17. mart 1997. (RP D3114-D3116) and Decision of the Registrar, 17. mart 1997. (RP D3118).

³⁸ Order on Request for Withdrawal of Counsel, predmet br. IT-96-21-T, 5. maj 1997. (RP D3552-D3554).

³⁹ Decision of the Registrar, 24. april 1998. (RP D6104).

⁴⁰ Decision of the Registrar, 27. juli 1998. (RP D7358).

⁴¹ Decision of the Vice-President, 6. august 1998. (RP D7556-D7557).

⁴² Decision of the Registrar, 4. septembar 1998. (RP D9514).

⁴³ Decision of the Registrar, 4. oktobar 1996. (RP D1574).

⁴⁴ Decision of the Registrar, 11. decembar 1996. (RP D2293).

⁴⁵ Decision of the Registrar, 13. januar 1997. (RP D2361).

⁴⁶ Order of the President Assigning Judges of the Tribunal to Trial Chamber, predmet br. IT-96-21-PT, 15. oktobar 1996. (RP D1658-D1659).

⁴⁷ Order on the Preliminary Motion for Compliance with Article 20 of the Statute on the Behalf of Zdravko Muci}, predmet br. IT-96-21-PT, 21. oktobar 1996. (RP D1673-D1674).

5. Pitanja vezana za postupak suđenja

42. Dana 15. oktobra 1996, predsjednik Suda je naložio da se za suđenje optuženima odrede sudija Adolphus G. Karibi-Whyte (Nigerija) (predsjedavajući sudija), sudija Elizabeth Odio Benito (Kostarika) i sudija Saad Saood Jan (Pakistan).⁴⁶ Zatim je 1. novembar 1996. određen kao provizorni datum početka suđenja.⁴⁷ Nakon podnesaka dvojice optuženih i u interesu pravde, konačni datum za početak suđenja je zakazan za 10. mart 1997.⁴⁸

43. Pored osporavanja same optužnice, odbrana Zdravka Muci}a je uložila zahtjev da mu se sudi odvojeno od Esada Land`e i Hazima Deli}a.⁴⁹ Nakon toga je Zejnili Delali} takođe uložio zahtjev da mu se sudi odvojeno od ostale trojice optuženih, s obrazloženjem da bi zajedničko suđenje moglo da dovede do sukoba interesa, {to bi nanijelo ozbiljnu {tetu optuženima.⁵⁰ Pretresno vijeće je naredilo Hazimu Deli}u i Esadu Land`i da odgovore na Muci}eve i Delali}eve zahtjeve,⁵¹ pa je odbrana svakog optuženog u tom smislu podnijela podneske.⁵² U odgovoru je Tužilaštvo zastupalo stav da bi odvojena suđenja zahtijevala dvostruki napor i da bi bila neefikasna, jer su zločini za koje se četvorica optuženih terete proistekli iz istih osnovnih događaja.⁵³ Shodno tome, bilo bi vjerovatno da bi skoro svaki svjedok pozvan na suđenje protiv g. Land`e i g. Deli}a bio pozvan i na suđenje protiv g. Muci}a i g. Delali}a. Pretresno vijeće je dotične zahtjeve odbilo, utvrđujući, u svakom posebnom slučaju, da nema potencijalnog sukoba interesa niti interesa pravde koji bi opravdali odvojena suđenja

⁴⁸ Decision on the Applications for Adjournment of the Trial Date, predmet br. IT-96-21-PT, 3. februar 1997. (RP D2682-D2691).

⁴⁹ Preliminary Motion by the Accused, predmet br. IT-96-21-PT, 24. maj 1996. (RP D385-D387).

⁵⁰ Motion for a Separate Trial, predmet br. IT-96-21-PT, 5. juni 1996. (RP D1-8/418 *bis*).

⁵¹ Order to Respond to Motions for Separate Trial, predmet br. IT-96-21-PT, 18. juni 1996. (RP D535-D536).

⁵² Response to the Requests of the Defence of the Accused, Delali} and Muci}, Seeking a Separate Trial and to the Prosecutor's Response to the Motions of the Defence, predmet br. IT-96-21-PT, 10. juli 1996. (RP D754-D760); Response of Accused Hazim Deli} to the Motions by the Accused Muci} and Delali} and Prosecutor Response Thereto, predmet br. IT-96-21-PT, 10. juli 1996. (RP D764-D767).

⁵³ Prosecution Response to Delali}'s Motion for a Separate Trial, predmet br. IT-96-21-PT, 28. juni 1996. (RP D574-D579).

⁵⁴ Decision on Motion for Separate Trial Filed by the Accused Zejnili Delali} and the Accused Zdravko Muci}, predmet br. IT-96-21-PT, 26. septembar 1996. (RP D1407-D1415).

⁵⁵ Decision on the Application for Leave to Appeal (Separate Trials), predmet br. IT-96-21-AR72.1, 14. oktobar 1996. (RP D20-D29).

u skladu sa potpravilom 82(B).⁵⁴ Tro-lano @albeno vije}e je kasnije odbacilo molbu Zejnila Delali}a u kojoj je tra`io dopu{tenje da ulo`i `albu na tu odluku Pretresnog vije}a.⁵⁵

44. Odbrana Zejnila Delali}a je podnijela jo{ jednu molbu u kojoj zahtijeva da svi transkripti i drugi dokumenti vezani za su|enje budu obezbije|eni na bosanskom, jeziku optu`enog, u skladu sa pravilom 3.⁵⁶ U odluci po ovom zahtjevu, Pretresno vije}e je zauzelo stav da: (1) svi dokazi koje podnese bilo koja strana u toku su|enja i svi nalozi i odluke Pretresnog vije}a moraju biti dostupni na jeziku optu`enog; (2) materijal koji se objelodanjuje treba da se stavi na raspolaganje na originalnom jeziku, ako je to jezik optu`enog, ili na jednom od radnih jezika Suda; i (3) potrebno je da transkripti postupka budu dostupni na jednom od radnih jezika Suda.⁵⁷ Isto pitanje je kasnije pokrenuto u zahtjevu Zdravka Muci}a koji je tra`io da svi transkripti izjava svjedoka i drugi zvani-ni tekstovi vezani za postupak budu prevedeni na jezik tog optu`enog. Pretresno vije}e je zahtjev odbacilo na osnovu -injenice da je Pretresno vije}e prethodno i mjerodavno odlu-ilo o predmetu zahtjeva.⁵⁸

45. Tako|e u vezi sa vo|enjem su|enja, a nakon zahtjeva Tu`ila{tva, Pretresno vije}e je naredilo da prienos video snimka su|enja u javnosti bude odgo|en za trideset minuta kako bi obje strane mogle da stave prigovor na njegovo prikazivanje, ili da zahtijevaju njegovo redigovanje, ako je potrebno.⁵⁹

46. Na po-etku samog su|enja, branioci Zejnila Delali}a, Hazima Deli}a i Esada Land`e podnijeli su zajedni-ki zahtjev u kome tra`e odobrenje da unakrsno ispituju svjedoke optu`be po redosljedu kog sami odaberu.⁶⁰ Pretresno vije}e je udovoljilo

⁵⁶ Application for Forwarding the Documents in the Language of the Accused, predmet br. IT-96-21-PT, 15. maj 1996. (RP D1-2/368 bis).

⁵⁷ Decision on Defence Application for Forwarding the Documents in the Language of the Accused, predmet br. IT-96-21-PT, 27. septembar 1996. (RP D1472-D1480).

⁵⁸ Order on the Motion for Application of Redress of the Accused's Right of Information Pursuant to Articles 20 and 21 of the Statute of the International Tribunal, predmet br. IT-96-21-PT, 19. januar 1998. (RP D5290-D5388).

⁵⁹ Order on the Prosecutor's Motion for Delayed Release of Transcripts and Video and Audio Tapes of Proceedings, predmet br. IT-96-21-PT, 1. oktobar 1996. (RP D1545-D1547).

⁶⁰ Request Regarding the Order in Which Counsel for the Defendants May Cross-Examine Prosecution Witnesses, predmet br. IT-96-21-T, 13. mart 1997. (RP D3026-D3034).

tom zahtjevu i usvojena je praksa da, prije početka unakrsnog ispitivanja svjedoka optužbe, odbrana obavijesti Pretresno vijeće o redoslijedu kojim će ih ispitivati.⁶¹

47. Neposredno prije početka glavnog izvođenja svojih dokaza, Tužilaštvo je podnijelo zahtjev u kome traži da Pretresno vijeće naloži odbrani da podnese prethodno obavještenje o svjedocima koje će pozvati na suđenje, kako bi se Tužilaštvu ostavilo dovoljno vremena da pripremi efikasno unakrsno ispitivanje.⁶² Pretresno vijeće je, primjenjujući svoja ovlaštenja u skladu sa pravilom 54, naložilo odbrani da Tužilaštvu dostavi spisak svjedoka koje namjerava da pozove, sedam radnih dana prije njihovog pojavljivanja na suđenju.⁶³ Odbrana Zejnila Delalića⁶⁴ je tražila dopuštenje da uloži žalbu na tu odluku, ali je zahtjev jednoglasno odbilo tročlano žalbeno vijeće.⁶⁵ Nakon toga je Tužilaštvo podnijelo još jedan zahtjev u kome traži da se utvrdi redoslijed po kome će svjedoci odbrane biti unakrsno ispitivani.⁶⁶

48. Malo prije početka izvođenja svojih dokaza, u junu 1998, odbrana Zejnila Delalića podnijela je molbu kojom traži od Pretresnog vijeća da naloži okončanje njenog predmeta *in toto*, uključujući eventualno pobijanje njenih navoda od strane Tužilaštva i donošenje presude i izricanje eventualne kazne, prije nego što započne izvođenje dokaza drugih optuženih.⁶⁷ Pretresno vijeće je ovaj zahtjev odbacilo, zaključivši da mu nije dat "nikakav razlog zašto bi trebalo da, u interesu pravde, u

⁶¹ *Vidi* transkript sa suđenja, predmet br. IT-96-21-T, 14. mart 1997.

⁶² Prosecutor's Motion for Order Requiring Advance Disclosure of Witnesses by the Defence, predmet br. IT-96-21-T, 10. decembar 1997. (RP D5364-D5368).

⁶³ Decision on Prosecution's Motion for an Order Requiring Advance Disclosure of Witnesses by the Defence, predmet br. IT-96-21-T, 9. februar 1998. (RP D5469-D5487).

⁶⁴ Application of Defendant Zejnir Delalić for Leave to Appeal the Oral Decision of the Trial Chamber of 12 January 1998 Pursuant to Rule 73, predmet br. IT-96-21-T, 28. januar 1998. (RP D5457-D5467).

⁶⁵ Decision on Application of Defendant Zejnir Delalić for Leave to Appeal the Oral Decision of the Trial Chamber of 12 January 1998 Pursuant to Rule 73, predmet br. IT-96-21-AR 73.3 (RP A20-A28), donesena 4. mart 1998.

⁶⁶ Prosecutor's Motion on the Order of Appearance of Defence Witnesses and the Order of Cross-Examination by the Prosecution and Counsel for Co-accused, predmet br. IT-96-21-T, 18. mart 1998. (RP D5929-D5935) (zahtjevu je djelomično udovoljeno sljedećim nalogom: Trial Chamber's Order on the Prosecutor's Motion on the Order of Appearance of Defence Witnesses and the Order of Cross-Examination by the Prosecution and Counsel for the Co-Accused, predmet br. IT-96-21-T, 3. april 1998. (RP D6041-D6044)).

⁶⁷ Motion by the Defendant Delalić Requesting Procedures for Final Determination of Evidence Immediately After the Close of Delalić Defence, predmet br. IT-96-21-T, 2. juni 1998. (RP D6407-D6413).

ovoj fazi zajedni-kog su|enja, primjeni svoja diskreciona prava i odobri odvojeno su|enje".⁶⁸

6. Pitanja vezana za svjedoke

(a) Za{titne mjere

49. I Tu`ila{tvo i odbrana su tra`ili niz za{titnih mjera, u skladu sa pravilom 75, i one su primjenjivane tokom cijelog postupka kako za svjedoke optu`be tako i za svjedoke odbrane. U prethodnom postupku, na zahtjev koji su zajedni-ki podnijele strane, Pretresno vije}e je izdalo nalog da se ni javnosti ni sredstvima javnog informisanja ne otkrivaju imena ili bili kakvi podaci na osnovu kojih bi se potencijalni svjedoci mogli identifikovati, kako bi se osigurala privatnost i za{tita takvih `rtava i svjedoka.⁶⁹

50. Prvom odlukom Pretresnog vije}a po ovom pitanju na su|enju odobrene su za{titne mjere za nekoliko svjedoka optu`be, uklju-uju}i mjere kao {to su nalog da se u sudnici postave za{titni paravani, kori{enje ure|aja za iskrivljenje slike kako bi se sprije-ilo da javnost identifikuje odre|ene svjedoke; mjere kojima se spre-ava prodiranje u javnost svih informacija kojima se identifikuju svjedoci koji svjedo-e pod pseudonimom i uslov da se transkripti sa zatvorenih rasprava rediguju kako bi se sprije-ilo objavljivanje informacija koje bi mogle ugroziti sigurnost svjedoka.⁷⁰ Nakon toga je Tu`ila{tvo podnijelo nekoliko dodatnih zahtjeva u kojima tra`i za{titne mjere za svoje svjedoke.⁷¹ Sli-no tome, -lanovi odbrane su tra`ili i odobrene su im za{titne mjere za neke od njihovih svjedoka.⁷²

⁶⁸ Decision on the Motion by Defendant Zejnil Delali} Requesting Procedures for Final Determination of the Charges Against Him, predmet br. IT-96-21-T, 2. juli 1998. (RP D6842-D6861 D6843).

⁶⁹ Order for the Non-Disclosure to the Public or Media of Names of Potential Witnesses, predmet br. IT-96-21-PT, 29. novembar 1996. (RP D2004-D2005).

⁷⁰ Decision on the Motions by the Prosecution for Protective Measures for the Prosecution Witnesses Pseudonymed "B" through to "M", predmet br. IT-96-21-T, 28. april 1997. (RP D3457-D3483).

⁷¹ Confidential Motion for Protective Measures for Witness "N", predmet br. IT-96-21-T, 25. mart 1997. (RP D3163-D3166) (zahtjevu je udovoljeno sljede}om odlukom: Trial Chamber's Decision on the Motion by the Prosecution for Protective Measures for the Witness Designated by the Pseudonym "N", predmet br. IT-96-21-T, 28. april 1997. (RP D3448-D3456)); Confidential Motion for Protective Measures for Witness "O", predmet br. IT-96-21-T, 13. maj 1997. (RP D3625-D3628) (zahtjevu je udovoljeno sljede}im nalogom: Trial Chamber's Order on the Motion by the Prosecution for

(b) Svjedo-enje putem video veze

51. Tu`ila{tvo je, pored toga, podnijelo zahtjeve kojima tra`i da odre|enim svjedocima, ozna-enim pseudonimima K, L i M bude dozvoljeno da svjedo-e putem video veze kako bi bili po{te|eni dolaska u sjedi{te Me|unarodnog suda u Hagu da svjedo-e.⁷³ Pretresno vije}e je udovoljilo ovom zahtjevu u pogledu svjedoka "K" i "L", gdje su okolnosti zadovoljavale odgovaraju}i kriterijum za dozvoljavanje svjedo-enja putem video veze premda na kraju ona nije kori{)ena.⁷⁴ Jedan kasniji povjerljivi zahtjev kojim je tra`eno svjedo-enje putem video veze za dodatne svjedoke odbijen je.⁷⁵

Protective Measures for the Witness Designated by the Pseudonym "O", predmet br. IT-96-21-T, 3. juni 1997. (RP D3817-D3820)); Confidential Motion for Protective Measures for Witness "P", predmet br. IT-96-21-T, 7. juli 1997. (RP D3931-D3940) (zahtjevu je udovoljeno sljede}im nalogom: Trial Chamber's Order on the Motion by the Prosecution for Protective Measures for the Witness Designated by the Pseudonym "P", 18. juli 1997. (RP D4028-D4031); Confidential Motion for Protective Measures for Witness Risto Vukalo, predmet br. IT-96-21-T, 12. august 1997. (RP D4137-D4139) (zahtjevu je udovoljeno sljede}im nalogom: Trial Chamber's Order on the Motion for Protective Measures for Witness Risto Vukalo, predmet br. IT-96-21-T, 25. septembar 1997. (RP D5184-D5187)); Confidential Motion for Protective Measures for Witness "T", predmet br. IT-96-21-T, 2. septembar 1997. (RP D5050-D5053) (zahtjevu je udovoljeno sljede}im nalogom: Trial Chamber's Order on the Motion for Protective Measures for Witness "T", predmet br. IT-96-21-T, 23. septembar 1997.) (RP D5151-D5153)); Motion for Protective Measures for Witness "R", predmet br. IT-96-21-T, 22. juli 1997. (RP D4036-D4039) (zahtjevu je udovoljeno sljede}im nalogom: Trial Chamber's Order on the Prosecution's Motion for Protective Measures for Witness "R", predmet br. IT-96-21-T, 2. oktobar 1997. (RP D5216-D5219)); Prosecutor's Request for Additional Measures in Respect of the Protection of Witnesses, predmet br. IT-96-21-T, 4. juli 1997. (RP D3964-D3967) (zahtjev je odba-en sljede}om odlukom: Trial Chamber's Decision on the Prosecution Motion for Additional Measures of Protection for Witnesses, predmet br. IT-96-21-T, 8. oktobar 1998. (RP D5227-D5228)).

⁷² *Vidi npr.* Order on the Motion for Protective Measures for the Witness Designated by the Pseudonym DB.1, predmet br. IT-96-21-T, 29. maj 1998. (RP D6379-D6382) (kojim je udovoljeno zahtjevu); Order on the Motion for Protective Measures for the Witness Designated by the Pseudonym DA.1, predmet br. IT-96-21-T, 29. maj 1998. (RP D6383-D6386) (kojim je udovoljeno zahtjevu); Order on the Motions for Protective Measures for the Witnesses Designated DA.4 and DB.4, predmet br. IT-96-21-T, 29. juni 1998. (RP D6807-D6810) (kojim je udovoljeno zahtjevu); Motion for Safe Conduct for Defence Witnesses, predmet br. IT-96-21-T, 12. juni 1998. (RP D6626-D6631); Order Granting Safe Conduct to Defence Witnesses, predmet br. IT-96-21-T, 25. juni 1998. (RP D6729-D6732) (kojim je udovoljeno zahtjevu); Decision on Confidential Motion for Protective Measures for Defence Witnesses, predmet br. IT-96-21-T, 25. septembar 1997, (RP D5155-D5161) (kojom je udovoljeno zahtjevu); Order on the Motions for Protective Measures for the Witnesses Designated by the Pseudonyms: DA.2, DB.2, DC.2, DD.2, DE.2, DF.2, DG.2 and DI.2, predmet br. IT-96-21-T, 11. juni 1998. (RP D6588-D6591) (kojim je udovoljeno zahtjevu).

⁷³ Tokom izno{enja usmenih argumenata po zahtjevu, Tu`ila{tvo je povuklo svoj zahtjev u pogledu svjedoka "M" budu}i da vi{e nije bio u nemogu}nosti da svjedo-i.

⁷⁴ Decision on the Motion to Allow Witnesses K, L and M to Give Their Testimony By Means of Video-Link Conference, IT-96-21-T, 28. maj 1997. (RP D3751-D3762).

⁷⁵ Order on the Motion to Allow Certain Witnesses to Give Their Testimony by Means of Video-Link Conference, predmet br. IT-96-21-T, 11. novembar 1997. (RP D5317-D5318).

(c) Otkrivanje identiteta svjedoka

52. Prije suđenja, odbrana Esada Land`e je tra`ila od Pretresnog vije}a da obave`e Tu`ila{tvo da dostavi imena i adrese svojih budu}ih svjedoka.⁷⁶ Pretresno vije}e je odbilo taj zahtjev, mada je potvrdilo da, po ~lanu 20(1) Statuta, odbrana ima pravo na dovoljno informacija da joj se omogu}i da identifikuje budu}e svjedoke Tu`ila{tva, zastupaju}i mi{ljenje da trenutna adresa svjedoka nije potrebna za svrhe identifikacije.⁷⁷ Nakon toga je Pretresno vije}e, po zahtjevu Tu`ila{tva, odlu-ilo da odbrana, shodno potpravilu 67(A)(ii) ima izri-itu obavezu da otkrije imena i adrese "za one svjedoke koji }e svjedo-iti u vezi s alibijem ili kakvom drugom posebnom odbranom".⁷⁸ Pretresno vije}e je smatralo da se obaveza otkrivanja od strane odbrane u skladu sa potpravilom 67(A)(ii) razlikuje od obaveze otkrivanja od strane Tu`ila{tva u skladu s potpravilom 67(A)(i).

(d) Dodatni svjedoci i izdavanje subpoena

53. Poslije podno{enja spiska svjedoka koje namjerava da pozove na su|enje, Tu`ila{tvo je tra`ilo dopu{tenje za pozivanje nekoliko dodatnih svjedoka. Pretresno vije}e je odobrilo te zahtjeve, konstatovav{i da je, u pogledu svakog dodatnog svjedoka, Tu`ila{tvo ispunilo svoju obavezu da, u skladu sa potpravilom 67(A), odbrani otkrije imena svih svjedoka -im je odlu-ilo da ih pozove na su|enje.⁷⁹ Nakon toga je Tu`ila{tvo tra`ilo dozvolu od Pretresnog vije}a da pozove dva dodatna vje{taka. Pretresno vije}e je udovoljilo i tom zahtjevu na osnovu ~injenice da bi predlo`eni svjedoci svjedo-ili o novopokrenutim pitanjima na osnovu *Mi{ljenja i*

⁷⁶ Defence Motion to Compel the Discovery of Identity and Location of Witnesses, predmet br. IT-96-21-PT, 19. februar 1997. (RP D2757-D2761).

⁷⁷ Decision on the Defence Motion to Compel the Discovery of Identity and Location of Witnesses, predmet br. IT-96-21-T, 18. mart 1997. (RP D3122-D3130).

⁷⁸ Decision on the Motion to Compel the Disclosure of the Addresses of the Witnesses, predmet br. IT-96-21-T, 13. juni 1997. (RP D3857-D3864), D3856.

⁷⁹ Order on the Motion by the Prosecution for Leave to Call Additional Witnesses, predmet br. IT-96-21-T, 1. august 1997. (RP D4121-D4123); Decision on Confidential Motion to Seek Leave to Call Additional Witnesses, predmet br. IT-96-21-T, 9. septembar 1997. (RP D5111-D5116); Order on the Prosecution's Motion for Leave to Call Witness "R" as a Witness, predmet br. IT-96-21-T, 1. oktobar 1997. (RP D5213-D5215).

presude u predmetu *Tu`ilac protiv Du{ka Tadi}a* (u daljem tekstu: *Presuda u predmetu Tadi}*).⁸⁰

54. Nakon {to je zavr{eno izvo|enje dokaza odbrane, Tu`ila{tvo je podnijelo zahtjev kojim tra`i pozivanje ~etiri svjedoka za postupak pobijanja dokaza odbrane. Kada je Pretresno vije}e odbilo zahtjev Tu`ila{tva u pogledu troje od tih svjedoka, Tu`ila{tvo je podnijelo zahtjev u kome tra`i ponovno otvaranje postupka na osnovu toga {to su predlo`eni dokazi novi dokazi koji nisu bili raspolo`ivi prije zavr{etka izvo|enja dokaza Tu`ila{tva. Pretresno vije}e je odbilo taj zahtjev Tu`ila{tva.⁸¹

55. Pored toga, 14. oktobra 1997, Tu`ila{tvo je podnijelo zahtjev kojim tra`i od Pretresnog vije}a da izda *subpoenae ad testificandum* odre|enim imenovanim licima koja, nakon ponovljenih zahtjeva Tu`ila{tva, odbijaju da svjedo-e pred Sudom, a -ije je svjedo-enje relevantno za predmet. Tu`ila{tvo je dalje zahtijevalo da Pretresno vije}e izda nalog vladi Bosne i Hercegovine u vezi s izvr{enjem takvih *subpoenae*.⁸² Pretresno vije}e je izdalo *subpoenae ad testificandum* svima osim jednoj od osoba imenovanih u zahtjevu Tu`ila{tva.⁸³ Nadalje, Pretresno vije}e je uputilo zahtjev vladi Bosne i Hercegovine za pomo} u vezi sa prisiljavanjem osoba na koje se *subpoenae* odnose da se pojave pred Sudom.⁸⁴ Nakon toga, na zahtjev Tu`ila{tva, Pretresno vije}e je poni{tilo *subpoenu* koja se odnosila na jednog takvog svjedoka.⁸⁵

56. Na zahtjev odbrane Hazima Deli}a Pretresno vije}e je tako|e izdalo *subpoenae* da se dva svjedoka pojave i svjedo-e pred Pretresnim vije}em u korist doti-nog optu`enog, kao i prate}i zahtjev vladi Bosne i Hercegovine.⁸⁶ Nakon toga,

⁸⁰ Opinion and Judgment, predmet br. IT-94-1-T, 7. maj 1997. (RP D17338-D17687); Order on the Prosecution's Motion for Leave to Call Additional Expert Witnesses, predmet br. IT-96-21-T, 13. novembar 1997. (RP D5314-D5316).

⁸¹ *Vidi* pododjeljak 8 kasnije u tekstu.

⁸² Request by the Prosecutor for the Issuance of Subpoenas *Ad Testificandum* and an Order to the Government of Bosnia and Herzegovina, predmet br. IT-96-21-T, 14. oktobar 1997. (RP D5258-D5263).

⁸³ Order on the Prosecution's Request for the Issuance of *Subpoena Ad Testificandum* and for an Order to the Government of Bosnia and Herzegovina, predmet br. IT-96-21-T, 16. oktobar 1997. (RP D5282-D5284).

⁸⁴ Request to the Government of Bosnia and Herzegovina, predmet br. IT-96-21-T, 16. oktobar 1997. (RP D5279-D5281).

⁸⁵ Order on the Prosecution's Oral Request for the Release of Esad Rami} from the *Subpoena ad Testificandum* Issued by the Trial Chamber, predmet br. IT-96-21-T, 23. oktobar 1997. (RP D5298-D5299).

⁸⁶ *Vidi* Order on the Motion of the Defence Hazim Deli} for the Issuance of Subpoenas, predmet br. IT-96-21-T, 26. juni 1998. (RP D6744-D6746).

izdate su dodatne *subpoenae* u korist g. Delali}a.⁸⁷ Pretresno vije}e je tako|e udovoljilo zahtjevu Esada Land`e za izdavanje *subpoenae ad testificandum* odre|enim osobama.⁸⁸

57. U nekoliko navrata u toku izvo|enja svojih dokaza, odbrana Zejnila Delali}a nije bila u mogu}nosti da dovede dovoljno svjedoka, {to je za rezultat imalo otkazivanje zakazanih rasprava. Dana 2. juna 1998, odbrana Zejnila Delali}a podnijela je raspored za pojavljivanje njenih preostalih svjedoka kojim su predvi|ene dvije sedmice svjedo-enja sa jednom sedmicom pauze izme|u tokom koje nije bilo planirano pojavljivanje bilo kakvih svjedoka. Pretresno vije}e je, u usmenoj odluci, izjavilo da branilac Zejnila Delali}a treba da pozove sve planirane svjedoke dok Pretresno vije}e zasjeda u kontinuitetu ili da zavr{i izvo|enje svojih dokaza ako nije u mogu}nosti da izvede jo{ svjedoka. Nakon toga je, 8. juna 1998, odbrana g. Delali}a obavijestila Pretresno vije}e da nije u mogu}nosti da pozove dodatne svjedoke i da tra`i prekid su|enja do 22. juna 1998. da bi to mogla da u-ini, ili, alternativno, da se izdaju *subpoenae* odre|enim osobama i uputi zahtjev za pomo} vladi Bosne i Hercegovine.⁸⁹ Pretresno vije}e je odbilo taj zahtjev odbrane.⁹⁰ Tro-lano @albeno vije}e je odbilo kasniju molbu odbrane g. Delali}a za dopu{tenje da ulo`i `albu na ovu odluku.⁹¹

(e) Razno

58. Tu`ila{tvo je dalje zatra`ilo da Pretresno vije}e izda nalog kojim }e se dozvoliti istra`iteljima koji mogu biti pozvani da svjedo-e na su|enju da budu

⁸⁷ *Vidi* Order on the Second Motion for the Issuance of Subpoena, predmet br. IT-96-21-T, 1. juli 1998. (RP D6824-D6826) i subpoenae u prilogu; *vidi tako|e* Request to the Government of Bosnia and Herzegovina, predmet br. IT-96-21-T, 1. juli 1998. (RP D6828-D6829).

⁸⁸ *Vidi* Order on the Request by Esad Land`o for the Issuance of Subpoenas, predmet br. IT-96-21-T, 6. juli 1998. (RP D6952-D6954) i subpoenae u prilogu; *vidi tako|e* Confidential Request to the Government of Bosnia and Herzegovina, predmet br. IT-96-21-T, 6. juli 1998. (RP D6957-D6959).

⁸⁹ *Vidi* Alternative Request for Renewed Consideration of Delali}'s Motion for an Adjournment until 22 June 1998 ili Request for Issue of Subpoenas to Individuals and Requests for Assistance to the Government of Bosnia and Herzegovina, predmet br. IT-96-21-T, 8. juni 1998. (RP D6557-D6561).

⁹⁰ Decision on the Alternative Request for Renewed Consideration of Delali}'s Motion for an Adjournment until 22 June 1992 ili Request for Issue of Subpoenas to Individuals i Requests for Assistance to the Government of Bosnia and Herzegovina, predmet br. IT-96-21-T, 23. juni 1998. (RP D6700-D6719).

⁹¹ Decision on the Application for Leave to Appeal Pursuant to Rule 73 by the Accused Zejnili Delali}, predmet br. IT-96-21-AR73.4, 15. juni 1998. (RP A15-A18).

prisutni u gledalištu dok drugi svjedoci svjedoče.⁹² U svojoj odluci po ovom zahtjevu, Pretresno vijeće je smatralo da su odredbe potpravila 90(D) "namijenjene osiguravanju istog svjedočenja u okviru dokaznog postupka" i da je dozvoljavanje budućim svjedocima da slušaju svjedočenje drugih svjedoka u predmetu "prepunu rizika za provođenje pravde".⁹³ Shodno tome, Pretresno vijeće je odbilo zahtjev Tužilaštva i naložilo da "istražitelji Tužilaštva i odbrane koji mogu biti pozvani kao svjedoci ne treba da budu prisutni u gledalištu sudnice i da ne treba, ni inače, da prate postupak kada svjedoče drugi svjedoci."⁹⁴

59. Konačno, odbrana Zdravka Mucića je podnijela *ex parte* zahtjev u kome traži da Pretresno vijeće izda nalog da se naloži tumaču koji je prisustvovao određenim razgovorima g. Mucića i istražitelja Tužilaštva da svjedoči pred Sudom u njegovu odbranu. Pretresno vijeće je, međutim, odbilo zahtjev s obrazloženjem: (1) da se od tumača ne može očekivati da svjedoči o prolaznim riječima prevoda u postupku između strana; i (2) u sprovođenju pravde je vrlo važno da se tumač oslobodi stalnog straha od mogućnosti da će lično biti upleten u sukob na bilo kojoj strani u pogledu pitanja koja su rezultat obavljanja njegovog posla.⁹⁵

7. Pitanja vezana uz dokazni materijal

(a) Uslovi objelodanjivanja

60. Po zahtjevu odbrane g. Delalića,⁹⁶ Pretresno vijeće je donijelo odluku u kojoj iznosi svoje tumačenje preciznog karaktera i obima obaveza objelodanjivanja koje strane imaju u skladu sa pravilom 66 Pravilnika.⁹⁷

⁹² Motion to Allow the Investigators to Follow the Trial during the Testimonies of the Witnesses, predmet br. IT-96-21-T, 10. mart 1997. (RP D3003-D3005).

⁹³ Decision on the Motion by the Prosecution to Allow the Investigators to Follow the Trial During the Testimonies of the Witnesses, predmet br. IT-96-21-T, 20. mart 1997. (RP D3135-3142), D3136 i D3137.

⁹⁴ *Ibid.* RP D3135.

⁹⁵ Decision on the Motion *Ex Parte* by the Defence of Zdravko Mucić Concerning the Issue of a Subpoena to an Interpreter, predmet br. IT-96-21-T, 8. juli 1997. (RP D3949-D3958).

⁹⁶ Motion for the Disclosure of Evidence, predmet br. IT-96-21-PT, 10. juni 1996. (RP D446-D447).

⁹⁷ Decision on the Motion by the Accused Zejnil Delalić for the Disclosure of Evidence, predmet br. IT-96-21-PT, 27. septembar 1996. (RP D1444-D1452).

61. Odbrana je dalje podnijela zajednički prigovor u kome tvrdi da Tužilaštvo, zbog svoje prakse da neblagovremeno dostavlja dodatne dokaze odbrani, krši svoje obaveze objelodanjivanja u skladu sa potpravilom 66(A). Odbrana je tražila da Pretresno vijeće usvoji novo pravilo o dokazima u ovom smislu, kako bi se osiguralo o-uvanje prava optuženog da pripremi odgovarajuću odbranu.⁹⁸ Pretresno vijeće je odbilo da primjeni svoja ovlaštenja u skladu sa potpravilom 89(B) i odbacilo je taj zahtjev.⁹⁹

62. Pored toga, odbrana Hazima Delića je podnijela zahtjev u kome traži da se Tužilaštvu naloži, u skladu sa pravilom 68, da dostavi sve oslobođajuće dokaze koje posjeduje a koji se odnose na pitanje da li su osobe zatočene u zatvoru/logoru ^elebići bili ratni zarobljenici u smislu primjene @enevskih konvencija iz 1949.¹⁰⁰ Pretresno vijeće je odbilo taj zahtjev na osnovu toga što odbrana nije konkretno navela materijal koje je otkrivanje tražila.¹⁰¹ U vezi sa jednim zahtjevom Tužilaštva,¹⁰² Pretresno vijeće je takođe zauzelo stanovište da odbrana nije obavezna, u skladu sa potpravilom 67(C), da Tužilaštvu dostavi spisak dokumenata koje namjerava da koristi na suđenju.¹⁰³

(b) Prihvatljivost dokaza

63. Po jednom drugom pitanju vezanom za dokaze, odbrana Zdravka Mucića podnijela je zahtjev da se izuzmu određene izjave koje je optuženi dao prije suđenja, tvrdeći da su neprihvatljive po nekoliko osnova.¹⁰⁴ Izjave u pitanju rezultat su nekoliko razgovora koje je sa g. Mucićem obavila austrijska policija i istražitelji Tužilaštva između 18. i 21. marta 1996. u Beču. U svojoj odluci, Pretresno vijeće se, u skladu sa podnescima Tužilaštva u vezi s ovim pitanjem, opredijelilo da razgovore s

⁹⁸ Motion by the Defendants on the Production of Evidence by the Prosecution, predmet br. IT-96-21-T, 5. maj 1997. (RP D3528-D3533).

⁹⁹ Decision on the Motion by the Defendants on the Production of Evidence by the Prosecution, predmet br. IT-96-21-T, 10. septembar 1997. (RP D5133-D5139).

¹⁰⁰ Request Pursuant to Rule 68 for Exculpatory Information, predmet br. IT-96-21-T, 21. april 1997. (RP D3385-D3392).

¹⁰¹ Decision on the Request of the Accused Hazim Delić Pursuant to Rule 68 for Exculpatory Information, predmet br. IT-96-21-T, 24. juni 1997. (RP D3891-D3899).

¹⁰² Motion to Specify the Documents Disclosed by the Prosecutor that Delalić's Defence Intends to Use as Evidence, predmet br. IT-96-21-T, 13. maj 1997. (RP D3641-D3646).

¹⁰³ Decision on Motion to Specify the Documents Disclosed by the Prosecutor that Delalić's Defence Intends to Use as Evidence, predmet br. IT-96-21-T, 10. septembar 1997. (RP D5127-D5132).

¹⁰⁴ Motion to Exclude Evidence, predmet br. IT-96-21-T, 8. maj 1997. (RP D3587-D3595).

austrijskom policijom odvojeno analizira od ispitivanja koje su obavili istražitelji Tuđila. ¹⁰⁵ Mada je priznalo da je austrijska odredba kojom se ograničava pravo optuženog na branioca u toku krivične istrage "u okvirima tumačenja člana 6(3) [Evropske konvencije o ljudskim pravima]", Pretresno vijeće je ipak zauzelo stanovište da to "nije u skladu sa neograničenim pravom na branioca u čl. 18(3) [Statuta] i potpravilom 42(A)(i) [Pravilnika]". ¹⁰⁶ U skladu s tim, Pretresno vijeće je zauzelo stanovište da su izjave koje je g. Muci} dao austrijskoj policiji neprihvatljive. [to se tiče izjava koje je dao istražiteljima Tuđila, Pretresno vijeće je odbacilo tri osnova koja je odbrana ponudila za njihovo izuzimanje. ¹⁰⁷

64. Pored toga, odbrana Zejnila Delali}a je podnijela zahtjev u skladu sa potpravilom 73(A)(iii) Pravilnika kojim traži izuzimanje nekih od izjava koje on je dao prije suđenja. ¹⁰⁸ Prikladnost ovih takozvanih "minhenskih izjava" ¹⁰⁹ je prvi put razmatrana u odluci u kojoj su odbrani argumenti odbrane kojima osporava izjave, ali se ipak utvrđuje da odbrana može da prigovori na prihvatljivost izjava tokom suđenja kada će biti u prilici da dokaže da su prava optuženog bila narušena nepravilnostima u snimanju razgovora. ¹¹⁰ Odbrana g. Delali}a je uložila nekoliko daljih zahtjeva, izmeđ u ostalog, u vezi sa prihvatljivošću minhenskih izjava. Nakon toga je Pretresno vijeće utvrdilo da su transkripti minhenskih izjava prihvatljivi, ne nalazeći nikakvo kršenje pravila 42. Pretresno vijeće je dalje utvrdilo da odbrana može staviti prigovor na prihvatljivost audio ili video snimaka minhenskih izjava u skladu sa pravilom 43, ako Tuđila kasnije bude htjelo da ih predloži kao dokaze. U pogledu izjava koje je dao g. Delali} u kasnijim razgovorima sa Tuđilom, ¹¹¹ Pretresno vijeće je smatralo da je odbrana podnijela nedovoljno dokaza koji bi predstavljali osnovu za izuzimanje ovih dokaza. ¹¹²

¹⁰⁵ Decision on Zdravko Muci}'s Motion for the Exclusion of Evidence, predmet br. IT-96-21-T, 2. septembar 1997. (RP D5082-D5105).

¹⁰⁶ *Ibid*, st. 51.

¹⁰⁷ *Ibid*.

¹⁰⁸ Motion for Exclusion of Evidence, predmet br. IT-96-21-PT, 5. juni 1996. (RP D1/403 *bis*-4/403 *bis*)

¹⁰⁹ "Minhenske izjave" su transkripti razgovora izmeđ u Zejnila Delali}a i istražitelja Tuđila, održanih u kancelariji bavarske policije u Minhenu u Njemačkoj 18. i 19. marta 1996.

¹¹⁰ Decision on the Motion on the Exclusion and Restitution of Evidence and Other Material Seized From the Accused Zejnii Delali}, predmet br. IT-96-21-PT, 10. oktobar 1996. (RP D1612-D1621).

¹¹¹ Ovo se odnosi na razgovore izmeđ u Zejnila Delali}a i istražitelja Kancelarije tuđioca, održane u Pritvorskoj jedinici u Hagu 22. i 23. augusta 1996. kao i na dodatke minhenskim izjavama od 22. jula i 10. augusta.

¹¹² *Vidi uopšte* Decision on the Motions for the Exclusion of Evidence by the Accused, Zejnii Delali}, predmet br. IT-96-21-T, 25. septembar 1997. (RP D5162-D5180).

65. Jednom drugom prilikom, Tu`ila{tvo je usmenim putem tra`ilo da se neki drugi dokumenti i video trake prihvate kao dokazi.¹¹³ Doti-ni materijal su zaplijenili pripadnici austrijske policije iz prostorija firme sa kojom se tvrdi da je Zejnil Delali} imao bliske veze, i iz stana g. Muci}a. Primjeniv{i odgovaraju}a pravila, Pretresno vije}e je prihvatilo sve te dokaze koje je predlo`ilo Tu`ila{tvo.¹¹⁴ Odbrana g. Delali}a je zatim podnijela molbu za dopu{tenje da ulo`i `albu na odluku Pretresnog vije}a,¹¹⁵ koju je jednoglasno odbacilo tro-lano @albeno vije}e.¹¹⁶ Nakon toga je Tu`ila{tvo tra`ilo da uvrsti u dokazni materijal dodatne predmete koje je austrijska policija zaplijenila iz stana g. Muci}a. Odbrana g. Delali}a je ulo`ila prigovor na ovo s obrazlo`enjem da je u policijskom pretresu do{lo do niza nepravilnosti. Utvrdiv{i da su predlo`eni dokazi bitni i da imaju dokaznu vrijednost, Pretresno vije}e je odlu-ilo da su i prihvatljivi.¹¹⁷

66. Tu`ila{tvo je tako|e tra`ilo da se u dokazni materijal uvede, putem svjedo-enja relevantnog svjedoka, pismo koje je navodno napisao g. Muci}, a koje sadr`i informacije u vezi sa njegovom ulogom u zatvoru/logoru ^elebi}i. Tu`ila{tvo je iznijelo nekoliko razloga za prihvatljivost ovog dokumenta i navelo da, ~ak i ako se takvi razlozi poka`u nedovoljnim, Pretresno vije}e treba da nalo`i g. Muci}u da dostavi uzorak svog rukopisa na analizu i identifikaciju. Nakon {to su obje strane podnijele podneske u pismenoj formi po ovom pitanju,¹¹⁸ Pretresno vije}e je odlu-ilo da pismo sadr`i dovoljno indicija pouzdanosti da bude prihvatljivo kao dokaz. Me|utim, Pretresno vije}e je odbilo da nalo`i g. Muci}u da dostavi uzorak rukopisa s

¹¹³ Zahtjev podnijet 31. oktobra 1997.

¹¹⁴ Decision on the Motion of the Prosecution for the Admissibility of Evidence, predmet br. IT-96-21-T, 21. januar 1998. (RP D5423-D5440).

¹¹⁵ Application of Defendant Zejnil Delali} for Leave to Appeal the Decision on the Motion of the Prosecution for the Admissibility of Evidence of 19 January 1998 Pursuant to Rule 73, predmet br. IT-96-21-T, 28. januar 1998. (RP D5442-D5455).

¹¹⁶ Decision on Application of Defendant Zejnil Delali} for Leave to Appeal Against the Decision of the Trial Chamber of 19 January 1998 on the Motion of the Prosecution for the Admissibility of Evidence, predmet br. IT-96-21-AR 73.2, 5. mart 1998. (RP A25-A36).

¹¹⁷ Decision on the Tendering of Prosecution Exhibits 104-108, predmet br. IT-96-21-T, 10. februar 1998. (RP D5489-D5497).

¹¹⁸ Prosecution Brief Concerning the Standard for Admission of Evidence at Trial and the Production of Handwriting Samples, predmet br. IT-96-21-T, 16. juli 1997. (RP D4010-D4021); Reply to the Prosecution's Oral Motion of 8 July 1997, predmet br. IT-96-21-T, 29. juli 1997 (RP D4055-D4112).

obrazloženjem da bi to bilo ravno prisiliti ga da svjedoči protiv samoga sebe, te bi, kao takvo, predstavljalo kršenje člana 21(4)(g) Statuta.¹¹⁹

67. Tako je u vezi s izjavama datim Tužilaštvu prije suđenja, odbrana Esada Land`e je podnijela zahtjev u skladu sa potpravilom 73(C) za odustajanje od odricanja da se podnese zahtjev shodno potpravilu 73(A) za izuzimanje takvih izjava koje je dao g. Land`o.¹²⁰ Pretresno vijeće je zaključilo, međutim, da pošto je isključivi razlog za neblagovremeno podnošenje takvog zahtjeva propust prethodnog branioca g. Land`e da sagleda potrebu za takvim zahtjevom, to ne predstavlja valjan razlog da opravda odobrenje odustajanja od odricanja u skladu sa potpravilom 73(C).¹²¹

68. Isto tako, odbrana Hazima Deli}a podnijela je zahtjev u skladu sa potpravilom 73(C), kojim traži poništenje odricanja prava da podnese zahtjev u skladu sa potpravilom 73(A). Pretresno vijeće je zauzelo stanovište da je neosnovan argument odbrane da izjava g. Deli}a nije data dobrovoljno i da je, stoga, neprihvatljiva. Zato ovaj argument nije predstavljao valjan razlog koji bi opravdao odobravanje odustajanja od odricanja prava da se podnese zahtjev u skladu sa potpravilom 73(A) da se izuzme ta izjava.¹²²

69. Nakon toga je odbrana Zdravka Muci}a podnijela zahtjev u skladu sa potpravilom 73(C) da se poništi odustajanje od podnošenja zahtjeva za izuzimanje određenih izjava koje je optuženi dao prije suđenja a za koje je Tužilaštvo tražilo da se uvedu u dokaze. Odbrana je tvrdila da su izjave dobijene korištenjem metoda koji u velikoj mjeri dovode u pitanje njihovu pouzdanost. Udovoljavajući ovom zahtjevu, Pretresno vijeće je smatralo da su za to iznijeti opravdani razlozi, jer bi bilo

¹¹⁹ Decision on the Prosecution's Oral Requests for the Admission of Exhibit 155 into Evidence and for an Order to Compel the Accused, Zdravko Muci}, to Provide a Handwriting Sample, predmet br. IT-96-21-T, 21. januar 1998. (RP D5395-D5419).

¹²⁰ Motion for Extension of Time in Which to File Motions Pursuant to Sub-Rule 73(A)(iii) and Relief from Waiver Provided in Sub-Rule 73(C), predmet br. IT-96-21-T, 7. maj 1997. (RP D3575-D3577).

¹²¹ Decision on Motion by Esad Land`o Pursuant to Rule 73, predmet br. IT-96-21-T, 1. septembar 1997. (RP D5067-D5074).

¹²² Decision on Hazim Deli}'s Motion Pursuant to Rule 73, predmet br. IT-96-21-T, 10. septembar 1997. (RP D5118-D5126).

“nepravi-no uskratiti optu`enom pravo da ospori prihvatanje izjava za koje se tvrdi da su dobijene pod pritiskom”.¹²³

(c) Dokazi o prethodnom seksualnom pona{anju

70. Pretresno vije}e je tako|e bilo pozvano da se pozabavi pitanjem neprihvatljivosti dokaza koji se odnose na prethodno seksualno pona{anje `rtava seksualnih delikata. Takvi dokazi su izri-ito isklju~eni po osnovu potpravila 96(iv) pa je na osnovu te odredbe Pretresno vije}e nalo`ilo da se iz javnog zapisnika bri{u reference iznijete na otvorenoj raspravi o prethodnom seksualnom pona{anju jednog svjedoka Tu`ila{tva dok je svjedo-io o otpu`bi za seksualni delikt.¹²⁴ U odluci po ovom pitanju, Pretresno vije}e je razmotrilo potrebu za za{titom privatnosti svjedoka i potrebu nala`enja ravnote`e izme|u takvih obzira i op{teg principa javnosti postupka. Me|utim, kada su informacije ve} u{le u javni domen, Pretresno vije}e je bilo mi{ljenja da vije}e “obi-no ne mo`e da pretvori javnu ~injenicu u privatnu ~injenicu putem naloga”.¹²⁵ Tako je, umjesto kori{enja ovla{tenja shodno pravilu 75, Pretresno vije}e analiziralo karakter informacija koje su otkrivene i za koje je nakon toga tra`eno da budu izbrisane iz zapisnika i utvrdilo da one stvarno predstavljaju dokaze o prethodnom seksualnom pona{anju i da su stoga irelevantne i neprihvatljive.

8. Razna pitanja koja se odnose na regulisanje postupka

71. Odbrana Esada Land`e je 14. januara 1997. podnijela nekoliko preliminarnih podnesaka koji se bave nizom razli~itih pitanja. Pretresno vije}e je odgovorilo na sve te podneske jednim nalogom.¹²⁶ U podneske su bili uklju~eni: zahtjev za ponovno razmatranje molbe za odvojeno su|enje, koji je odba~en na osnovu toga {to odbrana nije iznijela valjane razloge koji bi opravdali odobravanje odustajanja u skladu sa potpravilom 73(C); i zahtjev pod naslovom Zahtjev odbrane za dostavu pojedinosti,

¹²³ Decision on Zdravko Muci}'s Motion for Leave to File an Out-of-Time Application Pursuant to Rule 73, predmet br. IT-96-21-T, 3. septembar 1997. (RP D5075-D5081), D5077.

¹²⁴ Decision on the Prosecution's Motion for the Redaction of the Public Record, predmet br. IT-96-21-T, 5. juni 1997 (RP D3826-D3845).

¹²⁵ *Ibid.*, RP D3834.

¹²⁶ Order Disposing of Motions Filed by the Defence, predmet br. IT-96-21-PT, 27. januar 1997. (RP D2676-D2678).

koji je odbijen imaju}i u vidu prethodnu odluku Pretresnog vije}a o zahtjevu zasnovanom na nedostacima u formi optu`nice.¹²⁷

72. Dana 17. marta 1997, na otvorenoj raspravi, Pretresno vije}e je saslu{alo svjedo-enje dobijeno prilikom dodatnog ispitivanja svjedoka optu`be g. Mirka Babi}a. Pretresno vije}e je tada odbilo da dozvoli odbrani Esada Land`e da ponovo unakrsno ispituje g. Babi}a smatraju}i da odgovaraju}e odredbe Pravilnika ne predvi}aju pravo na ponovno unakrsno ispitivanje. Nakon toga je odbrana Esada Land`e podnijela zahtjev u kome iznosi pravo odbrane u skladu sa potpravilom 85(B) Pravilnika i -lanom 21(4)(e) Statuta da dalje unakrsno ispituje bilo kog svjedoka Tu`ila{tva koji je podvrgnut dodatnom ispitivanju.¹²⁸ Pretresno vije}e je utvrdilo da takvo pravo na ponovno unakrsno ispitivanje od bilo koje strane postoji samo u slu-ajevima u kojima "u toku ponovnog ispitivanja iskrse nova materija. ... Sli-no tome, kada pitanja koja je svjedoku postavljalo Pretresno vije}e pokrenu potpuno novu materiju, suprotstavljena strana ima pravo da dalje unakrsno ispituje svjedoka u pogledu te nove materije."¹²⁹

73. U toku su|enja, Tu`ila{tvo je na zatvorenoj raspravi pred Pretresnim vije}em pokrenulo pitanje navodnog objelodanjivanja povjerljivih informacija od strane jednog od optu`enih i njihovog kasnijeg objavljivanja u sredstvima informisanja. Pretresno vije}e je proslijedilo prigovor Tu`ila{tva predsjedniku Me|unarodnog suda¹³⁰ koji je, nakon niza istraga, izdao povjerljivi izvje{taj sa svojim nalazima i preporukama u vezi s ovim pitanjem.¹³¹ Nakon toga je Pretresno vije}e izdalo nalog po `albi Tu`ila{tva u kojem prihvata sve predsjednikove zaklju-ke osim jednog. Pretresno vije}e je odbacilo odluku predsjednika da se ostave otvorena vrata Tu`ila{tva da pokrene postupak protiv Zejnila Delali}a radi nepo{tivanja Suda, s

¹²⁷ Me|u ostalim zahtjevima bili su i: Defence Motion for Equal Access to Prosecution Witnesses for Interview, a Defence Motion for Disclosure of Exculpatory Material, a Defence Motion for Designation of Evidence i a Defence Motion for Discovery and Inspection of Evidence. U pogledu ovih zahtjeva, Pretresno vije}e je apelovalo na strane da poku{aju izme|u sebe rije{iti otvorena pitanja i konstatovalo da "ako se ta pitanje ne mogu rije{iti, bilo koja od strana mo`e ih pokrenuti pred Pretresnim vije}em tokom su|enja" RP D2676.

¹²⁸ Motion for Decision on Presentation of Evidence, predmet br. IT-96-21-T, 24. mart 1997. (RP D3151-D3155).

¹²⁹ Decision on the Motion on Presentation of Evidence by the Accused, Esad Land`o, predmet br. IT-96-21-T, 1. maj 1997. (RP D3491-D3504), D3492.

¹³⁰ Referral of Complaint, predmet br. IT-96-21-T, 16. maj 1997. (RP D3678-D3679).

¹³¹ Report of the President in the Matter of the Referral of Complaint, predmet br. IT-96-21-T, 27. maj 1997. (RP D3733-D3736).

obrazloženjem da "nalazi navedeni u izvještaju ne sadrže dokaze koji bi potkrijepili bilo kakvu sumnju predsjednika u neosporeno i nedvosmisleno poricanje optuženog Zejnila Delalića".¹³²

74. Još jedno pitanje koje se javilo tokom suđenja odnosilo se na zajednički podnesak odbrane u kome se navodi da je Tužilaštvo postupilo neprofesionalno i za svaku osudu kada je komuniciralo sa Predsjednikom suda o pitanju vezanom za suđenje.¹³³ Pretresno vijeće je smatralo da su navodi o neispravnom postupanju neosnovani i odbacilo je zahtjev.¹³⁴

75. Glavni branilac g. Mucića, g. @eljko Olujić i sam je bio predmet niza naloga koje je izdalo Pretresno vijeće u maju i junu 1998. Prvi takav nalog odnosio se na dokument koji je podnio g. Olujić kao odgovor na nalog o rasporedu koji je prethodno izdalo Pretresno vijeće. Pretresno vijeće je utvrdilo da ovaj odgovor nije dovoljan u smislu ispunjavanja obaveza zastupnika odbrane g. Mucića u skladu sa nalogom o rasporedu, pored toga što je "neprihvatljiv dokument za Međunarodni sud, s obzirom na na-in izražavanja, napade na Kancelariju tužila i osporavanje postupka pred Međunarodnim sudom."¹³⁵ Nakon toga, 9. juna 1998, Pretresno vijeće je izdalo pismeni nalog kojim se traži da g. Olujić izvrši usmeni nalog Pretresnog vijeća kojim se nalaže braniocima sve četvorice optuženih da ponovo razmotre svoje predložene spiskove svjedoka i podnesu revidirane spiskove sa smanjenim brojem predloženih svjedoka.¹³⁶ Kada g. Olujić nije postupio po nalogu od 9. juna 1998, Pretresno vijeće je izdalo još jedan nalog za obavezno izvršenje naloga, u kome je podsjetilo g. Olujića da je dobio dva upozorenja u skladu sa pravilom 46,¹³⁷ i da će, ukoliko se i dalje bude opirao izvršenju naloga, Pretresno vijeće primijeniti svoja diskreciona

¹³² Order on Complaint Brought by Prosecution, predmet br. IT-96-21-T, 2. jun 1997. (RP D3802-D3806).

¹³³ Motion for Warning Pursuant to Rule 46(A) and to Inform Professional Body Pursuant to Rule 46(B) and for Disclosure of Document, predmet br. IT-96-21-T, 2. septembar 1997. (RP D5055-D5065).

¹³⁴ Order Disposing of Defence Motion Pursuant to Rule 46 and for Disclosure of Document, predmet br. IT-96-21-T, 8. oktobar 1997. (RP D5224-D5226).

¹³⁵ Order, predmet br. IT-96-21-T, 18. maj 1998. (RP D6149-D6151).

¹³⁶ Order, predmet br. IT-96-21-T, 10. juni 1998. (RP D6584-6586).

¹³⁷ Potpravilo 46(A) Praviilnika propisuje da "Vijeće može, nakon upozorenja, odbiti da dâ riječ braniocu ako je po mišljenju Vijeća njegovo ponašanje uvredljivo, agresivno ili na drugi na-in ometa propisno vođenje postupka."

prava u skladu sa pravilom 46 i ubudu}e odbiti da mu daje rije- u svojstvu pravnog zastupnika g. Muci}a.¹³⁸

76. Na statusnoj konferenciji 21. maja 1998, nakon {to je pregledalo predlo`ene spiskove svjedoka koje je podnio svaki od optu`enih, Pretresno vije}e je ukazalo odbrani na potrebu ograni-avanja njihovih spiskova svjedoka kako bi se izbjeglo ponavljanje i nepotrebno dupliranje. Pretresno vije}e je dalje izjavilo da }e, ukoliko ne bude izvr{eno njegovo uputstvo u ovom smislu, ono samo preduzeti mjere da ograni-i broj svjedoka koji }e svakom optu`enom biti dozvoljeno da pozove. U zajedni-kom zahtjevu, odbrana je ulo`ila prigovor na prijedlog Pretresnog vije}a.¹³⁹ U svojoj odluci po ovom pitanju, Pretresno vije}e je zauzelo stanovi{te da, kada je primijeniv{i svoje pravo da reguli{e postupak u skladu sa -lanom 20(1) Statuta, propisalo smjernice koje }e pomo}i odbrani u pozivanju svjedoka kako bi se izbjeglo dupliranje svjedoka i ponavljanje svjedo-enja, nije naru{ilo pravo optu`enog na pravi-no su|enje i naro-ito prava utemeljena u -lanu 21(4)(e).¹⁴⁰

77. Na zahtjev Pretresnog vije}a i u toku izvo|enja dokaza posljednjeg optu`enog, Tu`ila{tvo je podnijelo obavje{tenje o svjedocima koje namjerava da pozove u svrhu pobijanja navoda.¹⁴¹ Pretresno vije}e je odobrilo pozivanje samo jednog od -etiri svjedoka koje je tra`ilo Tu`ila{tvo.¹⁴² Nakon toga, Tu`ila{tvo je podnijelo molbu da ponovo otvori postupak kako bi se omogu}ilo da ostala tri predlo`ena svjedoka u pobijanju navoda svjedo-e kao dodatni svjedoci (vidi pododjeljak 6(d) prethodno).¹⁴³ Pretresno vije}e¹⁴⁴ je odbilo taj zahtjev i kasnija molba Tu`ila{tva da ulo`i `albu na ove odluke je odba-ena.¹⁴⁵

¹³⁸ Order, predmet br. IT-96-21-T, 16. juni 1998. (RP D6633-6635).

¹³⁹ Joint Request by the Defendants Delali}, Muci}, Deli} and Land`o Regarding Presentation of Evidence, predmet br. IT-96-21-T, 25. maj 1998. (RP D6192-D6199).

¹⁴⁰ Decision on the Motion of the Joint Request of the Accused Persons Regarding the Presentation of Evidence, Dated May 24 1998, predmet br. IT-96-21-T, 12. juni 1998. (RP D6593-D6610).

¹⁴¹ Prosecution's Notification of Witnesses Anticipated to Testify in Rebuttal, predmet br. IT-96-21-T, 22. juli 1998. (RP D7322-D7328).

¹⁴² Order on the Prosecution's Notification of Witnesses Anticipated to Testify in Rebuttal, predmet br. IT-96-21-T, 30. juli 1998. (RP D7497-D7499).

¹⁴³ Prosecution's Alternative Request to Reopen the Prosecution's Case, predmet br. IT-96-21-T, 30. juli 1998. (RP D7364-D7381).

¹⁴⁴ Decision on the Prosecution's Alternative Request to Reopen the Prosecution's Case, predmet br. IT-96-21-T, 19. august 1998. (RP D7574-D7591).

9. Odbrana smanjenom ura-unljivo{}u ili neura-unljivo{}u

78. Odgovaraju}i na optu`be protiv njega, Esad Land`o se branio smanjenom ura-unljivo{}u ili neura-unljivo{}u u ranoj fazi,¹⁴⁶ i kasnije ulo`io podnesak u kome od Pretresnog vije}a tra`i razja{njenje preciznih pravnih parametara ovakve odbrane.¹⁴⁷ Pretresno vije}e je zaklju-ilo da strana koja nudi posebnu odbranu smanjene ura-unljivosti ili neura-unljivosti "nosi teret dokazivanja takve odbrane, a na osnovu vjerovatno}e", ali je ostavilo odluku o definiciji smanjene ura-unljivosti ili neura-unljivosti do kona-ne presude.¹⁴⁸ Pretresno vije}e je odbilo da ponovo razmotri dalji zahtjev odbrane Esada Land`e da dâpravnu definiciju smanjene ura-unljivosti ili neura-unljivosti.¹⁴⁹

10. Mandat sudija

79. Na po-etku su|enja, Tu`ila{tvo je podnijelo zahtjev kojim tra`i raspravu za razmatranje -injenice da }e mandati sudija vjerovatno iste}i prije zavr{etka su|enja. Tu`ila{tvo je nastojalo da do|e do eventualnih prigovora optu`enih na to da sudije Pretresnog vije}a sude i nakon isteka njihovog sada{njeg mandata.¹⁵⁰ Pretresno vije}e je zaklju-ilo da je rasprava po ovom pitanju nepotrebna po{to, po -lanu 13(4) Statuta, koji putem reference sadr`i -lan 13(3) Statuta Me|unarodnog suda pravde (u daljem tekstu: MSP), sudije, mada su smijenjene, imaju ovla{}enja i dapa-e, od njih se tra`i

¹⁴⁵ Decision on Prosecutor's Applications for Leave to Appeal the Order of 30 July 1998. and Decision of 4 August 1998 of Trial Chamber II *quater*, predmet br. IT-96-21-AR73.6 i 73.7, 31. august 1998. (RP A34-A37).

¹⁴⁶ *Vidi* Notice of the Defence to the Prosecutor Pursuant to Rule 67(A)(ii)(b) of the Rules (RP D2248-D2251).

¹⁴⁷ Esad Land`o's Submissions Regarding Diminished or Lack of Mental Capacity, predmet br. IT-96-21-T, 8. juni 1998. (RP D6542-D6555).

¹⁴⁸ Order on Esad Land`o's Submission Regarding Diminished or Lack of Mental Capacity, predmet br. IT-96-21-T, 18. juni 1998. (RP D6641-D6643), D6642.

¹⁴⁹ Order on Esad Land`o's Request for Definition of Diminished or Lack of Mental Capacity, predmet br. IT-96-21-T, 15. juli 1998. (RP D7229-D7230).

¹⁵⁰ Motion that Accused State Whether They Will Waive Any Objection to the Trial Chamber Sitting After 17 November 1997, predmet br. IT-96-21-T, 28. maj 1997. (RP D3738-D3740).

da završe sve predmete koje su započeli.¹⁵¹ Mandat sudija je naknadno produžen rezolucijom Savjeta bezbjednosti do završetka suđenja u predmetu ^elebi}i.¹⁵²

80. Odbrana je podnijela zajednički zahtjev da sudija Odio Benito prestane da sudjeluje u postupku na osnovu činjenice da je njena sudijska samostalnost kompromitovana time što je položila službeno zakletvu za potpredsjednika Kostarike.¹⁵³ Ovo pitanje je proslijeđeno Kolegijumu Suda na odlučivanje. Kolegijum, u sastavu predsjednica McDonald, potpredsjednik Shahabuddeen, sudija Cassese i sudija Jorda, zaključio je da sudija Odio Benito, budući da je izjavila da neće preuzimati nikakve dužnosti u svojstvu potpredsjednika Kostarike dok ne završi svoje sudijske dužnosti na Međunarodnom sudu i da u suštini samo na papiru obavlja svoju političku funkciju, ona nije diskvalifikovana u skladu sa potpravilom 15(A) Pravilnika.¹⁵⁴

11. Zahtjev za izricanje oslobođajuće presude

81. Po okončanju izvođenja dokaza od strane Tužilaštva, 16. februara 1998, odbrana je navela da će podnijeti zahtjev za odbacivanje optužbi protiv svakog od optuženih. Odbrana Zejnila Delalića, Hazima Delića i Esada Landića je podnijela zajednički Zahtjev optuženih za izricanje oslobođajuće presude ili, alternativno, Zahtjev za odbacivanje optužnice po okončanju izvođenja dokaza od strane Tužilaštva dana 20. februara 1998, (u daljem tekstu: Zahtjev za odbacivanje optužbi).¹⁵⁵ Odbrana Zdravka Mucića je podnijela zaseban zahtjev za donošenje oslobođajuće presude, ili alternativno, odbacivanje optužbi ili privremeno puštanje na slobodu.¹⁵⁶ Nakon toga je Tužilaštvo podnijelo sveobuhvatan odgovor, izloživši svoje argumente za odbacivanje njihovog zahtjeva.¹⁵⁷

¹⁵¹ Decision on the Prosecution's Motion that the Accused State Whether They Will Waive Any Objection to the Trial Chamber Sitting After November 17, 1997, predmet br. IT-96-21-T, 23. juni 1997. (RP D3882-D3887).

¹⁵² Rezolucija Savjeta bezbjednosti br. 1126 (1997) od 27. augusta 1997.

¹⁵³ Motion on Judicial Independence, predmet br. IT-96-21-T, 4. juni 1998. (RP D6415-D6525).

¹⁵⁴ Decision of the Bureau on Motion on Judicial Independence, predmet br. IT-96-21-T, 4. septembar 1998. (RP D9516-D9528).

¹⁵⁵ Defendants' Motion for Judgement of Acquittal or in the alternative Motion to Dismiss the Indictment at the Close of the Prosecutor's Case, predmet br. IT-96-21-T, 20. februar 1998. (RP D5503-D5724).

¹⁵⁶ Defendant's Motion for Judgement of Acquittal or in the alternative Motion to Dismiss the Indictment at the Close of the Prosecutor's Case or in the alternative Motion for the Provisional

82. U svojoj odluci po ovim zahtjevima, Pretresno vijeće je primjetilo da podnoženje zahtjeva za izricanje oslobađajuće presude predstavlja zapravo okončanje izvođenja dokaza odbrane, što daje pravo Pretresnom vijeću da utvrdi krivicu ili nevinost optuženih, dok bi zahtjev za odbacivanje optužnice, u slučaju da je neuspješan, omogućio optuženima da dalje izvode svoje dokaze. Kao odgovor na pitanja postavljena u toku usmene rasprave, svaki od branitelja je izjavio da ne želi da okončanje izvođenja svojih dokaza i da zahtjeve stoga treba razumjeti kao zahtjeve za odbacivanje svih takvih optužnica. Nakon toga, Pretresno vijeće je zauzelo stav da je, sa pravnog stanovišta, Tužilaštvo podnijelo dovoljno dokaza vezanih za svaki element krivičnih djela koja se terete, koji bi razumnom sudu omogućili da donese osuđujuću presudu, ukoliko bi takvi dokazi bili prihvaćeni. Shodno tome, Pretresno vijeće je odbacilo Zahtjev za odbacivanje optužbi i zahtjev koji je podnio g. Muci}, u mjeri u kojoj se njime traži odbacivanje optužnice. Pretresno vijeće je tako i odbacilo zahtjev Zdravka Muci}a u mjeri u kojoj se njime traži privremeno puštanje na slobodu, odlučivši da to pitanje nije pravilno pokrenuto.¹⁵⁸

12. Postupak odmjeravanja kazne

83. Na osamnaestoj plenarnoj sjednici Međunarodnog suda održanoj 9. i 10. jula 1998, sudije su u plenumu usvojile nekoliko amandmana na pravila koja se odnose na postupak koji Sud primjenjuje za odmjeravanje kazne. Dok se prije zasebna rasprava radi odmjeravanja eventualne kazne održavala tek nakon donošenja presude o krivici ili nevinosti optuženog, izmijenjenim pravilima se predviđa istovremena presuda i presuda o kazni.¹⁵⁹ U skladu s tim, 10. septembra 1998, devet dana nakon konanog izvođenja dokaza na suđenju, Pretresno vijeće je izdalo nalog o

Release from the Custody of the ICTY Tribunal Effective Immediately, predmet br. IT-96-21-T, 20. februar 1998. (RP D5726-D5757).

¹⁵⁷ Prosecution's Response to Defendant's Motion for Judgement of Acquittal or in the alternative Motion to Dismiss the Indictment at the Close of the Prosecutor's Case, predmet br. IT-96-21-T, 6. mart 1998. (RP D5759-D5861) (u daljem tekstu: "Odgovor tužilaštva na zahtjev za odbacivanje optužbi").

¹⁵⁸ Order on the Motions to Dismiss the Indictment at the Close of the Prosecution's Case, predmet br. IT-96-21-T, 18. mart 1998. (RP D5924-D5927).

¹⁵⁹ Potpravilo 87(C) propisuje: "Ako Pretresno vijeće proglasi optuženog krivim za jednu ili više optužbi sadržanih u optužnici, *istovremeno* mora odrediti kaznu za svaku od optužbi za koju je proglašen krivim."

rasporedu,¹⁶⁰ u kome konstatuje naprijed navedene promjene Pravilnika i dalje konstatuje da prema potpravilu 6(C) Pravilnika "izmjene i dopune stupaju na snagu odmah, ali se ne primjenjuju na na-in koji bi ugrozio prava optu`enika u predmetu koji je u toku."¹⁶¹ Nakon {to je utvrdilo da primjena novih postupaka odmjeravanja kazne u skladu s izmijenjenim potpravilom 87(C) ne}e i}i na {tetu prava optu`enih, niti na bilo koji na-in ukazivati na vinost ili nevinost optu`enih, Pretresno vije}e je utvrdilo raspored za podneske strana i kasnije rasprave po pitanju odmjeravanja kazne.

84. U skladu sa nalogom o rasporedu od 10. septembra, Tu`ila{tvo je podnijelo svoje podneske o odmjeravanju kazne 1. oktobra 1998.¹⁶² Poslije toga, odbrana svakog od optu`enih podnijela je svoje podneske po pitanju odmjeravanja kazne.¹⁶³ Nakon toga je odr`ana -etvorodnevna rasprava, koja je po-ela 12. oktobra 1998, na kojoj je svaka strana izvela svoje dokaze i iznijela zavr{ne argumente u vezi s odmjeravanjem kazne.

D. Struktura presude

85. Ova presuda je podijeljena u {est odjeljaka, od kojih svaki -ini sastavni dio cjeline. U uvodnom odjeljku je ukratko razmotren mandat Me|unarodnog suda, predstavljena je optu`nica i iznijet je proceduralni istorijat predmeta. Naredni odjeljak se bavi pozadinom doga|aja i preliminarno utvr|enim -injenicama u vezi sa sukobom u op{tini Konjic i politi-kom strukturom koja je postojala tokom relevantnog perioda, kao i vojnim snagama anga`ovanim u borbama i postojanjem zatvora/logora ^elebi}i.

86. U Odjeljku III se razmatraju primjenljive odredbe Statuta i njihovo tuma-enje u sada{njem kontekstu. Prvih osam pododjeljaka se odnose na odredbe Statuta u vezi sa stvarnom i nadle`no{u *ratione personae* Me|unarodnog suda i na op{te principe

¹⁶⁰ Scheduling Order, predmet br. IT-96-21-T, 10. septembar 1998. (RP D9643-D9646).

¹⁶¹ Potpravilo 6(c) Pravilnika.

¹⁶² Sentencing Submissions of the Prosecution, predmet br. IT-96-21-T, 1. oktobar 1998. (RP D9660-D9787).

¹⁶³ Sentencing Submissions by the Accused Zejnil Delali}, predmet br. IT-96-21-T, 5. oktobar 1998. (RP D9889-D10003); Esad Land`o's Submissions on Proposed Sentencing, predmet br. IT-96-21-T, 5. oktobar 1998. (RP D9827-D9887); Sentencing Submission on Behalf of Zdravko Muci} a/k/a Pavo, predmet br. IT-96-21-T, 5. oktobar 1998. (RP D9789-D9825); Defendant Hazim Deli}'s

tuma-enja. U posljednjem pododjeljku Pretresno vijeće iznosi elemente svakog od krivičnih djela navedenih u optužnici.

87. Odjeljak IV sadrži činjenice i pravne zaključke Pretresnog vijeća u vezi sa navodima iznijetim u optužnici. Zatim se utvrđuje uloga svakog od optuženih u odnosu na činjenice koje su dokazane. U Odjeljku V je izložena rasprava o odmjerenju kazne i njena primjenljivost na svakog od optuženih. Konačno je u Odjeljku VI izložena presuda Pretresnog vijeća o krivici odnosno nevinosti svakog od optuženih po svakoj tački optužnice protiv njih i utvrđena kazna za svakog od optuženih u odnosu na tačke po kojima su nađeni krivim. Priloženi su kazalo pojmova, optužnica, plan zatvora/logora ^elebići i neke fotografije.

II POZADINA DOGAĐAJA I PRELIMINARNO UTVRĐENE ^INJENICE

88. Optužnica koja se odnosi na na{ predmet bavi se isključivo događajima u opštini Konjic u srednjoj Bosni i Hercegovini u periodu od nekoliko mjeseci 1992. godine. Pretresno vijeće ne smatra potrebnim da se upućta u opsežnu diskusiju o političkoj i historijskoj pozadini ovih događaja, niti u opštu analizu sukoba koji je pogodio cijelu bivšu Jugoslaviju u to vrijeme. Funkcija Pretresnog vijeća je da izvrši pravdu u tekućem predmetu i mada ovo normalno uključuje iznošenje njegovih zaključaka u kontekstu događaja koji su se odigrali, ograničimo ovaj odjeljak o pozadini događaja na one injenice koje su neophodne da se ocjena predmeta smjesti u kontekst.

89. Važno je napomenuti da Pretresno vijeće ne nastoji identifikovati uzročne faktore, niti na osnovu historije objasniti zašto je došlo do sukoba kojim se bavimo. Nastojanje da se objasne patnje žrtava u ovom sukobu iznošenjem "istorijskih uzroka", koji su nekako neumitno doveli do nasilja koje ih je okružilo, stvarno ne bi predstavljalo ostvarivanje ikakve pravde za žrtve. Takvo nastojanje bi, u svakom slučaju, bilo uzaludno.

90. Pretresno vijeće je saslušalo veliki broj iskaza svjedoka i podnijeti su mu brojni dokumenti i pisani izvještaji. Za potrebe pozadine događaja, ono se u velikoj mjeri oslanja na dokaze koje su iznijeli vještaci za historijska, politička i vojna pitanja kako Tužilaštva tako i odbrane. Pored toga, uzeli smo u obzir brojne javne dokumente koji imaju veliku težinu - naročito rezolucije Savjeta bezbjednosti i Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, Završni izvještaj Komisije stručnjaka UN-a,¹⁶⁴ izvještaje Generalnog sekretara UN-a, te deklaracije i izjave Evropske zajednice i Konferencije za evropsku bezbjednost i saradnju (KEBS).

¹⁶⁴ S/1994/674 (u daljem tekstu: "Commission of Experts Report" / "Izvještaj Komisije eksperata").

A. Istorijski i geografski podaci o Socijalisti-koj Federativnoj Republici Jugoslaviji

91. Socijalisti-ka Federativna Republika Jugoslavija (u daljem tekstu: SFRJ) stvorena je nakon Drugog svjetskog rata pod vo|stvom Josipa Broza (poznatijeg kao Tito) iz pepela Jugoslavije koju su sile Osovine okupirale i podijelile i koja je u toku tog sukoba bila svjedokom klanja velikih razmjera. Titove partizanske snage, na strani Komunisti-ke partije, dugo su usavr{avale vje{tinu gerilskog ratovanja i tako su ostvarile pobjedu nad njema-kom vojskom koja je izvr{ila invaziju, hrvatskim usta{ama koji su je podr`avali i -etni-kim snagama Dra`e Mihajlovi}a koje su djelovale kao srpski pokret otpora. Poslije poraza sila Osovine u Evropi, Tito je osnovao socijalisti-ku dr`avu koja je uklju-ivala republike Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Makedoniju, Crnu Goru, Srbiju i Sloveniju, i dvije autonomne pokrajine - Kosovo i Vojvodinu - u sastavu Srbije. Svaki od naroda ovih Republika smatran je zasebnim narodom, a svi su u`ivali ravnopravan polo`aj. U Bosni i Hercegovini, me|utim, u kojoj je `ivio veliki broj Hrvata, Srba i Muslimana, ni jedna etni-ka grupa nije bila u ve}ini, i stoga nije postojao priznati bosanski "narod". Tek je dono{enjem Ustava iz 1974. godine muslimansko stanovni{tvo Bosne i Hercegovine priznato kao jedan od naroda SFRJ.

92. Pod Titovim vo|stvom, uspostavljen je strog sistem socijalisti-kog samoupravljanja, s Ustavom koji je nastojao da mnogobrojne nacionalnosti koje su `ivjele u republikama odr`i na okupu. Sve eventualne nacionalisti-ke te`nje koje bi isplivale na povr{inu brzo su potiskivane. Prvi poslijeratni Ustav predvi|ao je visoko centralizovanu dr`avu, vlast koncentrisanu u Komunisti-koj partiji u saveznom glavnom gradu Beogradu. Tito je, me|utim, ostao lider nezavisan od paske Sovjetskog Saveza, a 1948. SFRJ je izba-ena iz zajedni-kih institucija isto-nog bloka. Tokom 1960-tih i 1970-tih godina, kretanja u SFRJ i{la su u pravcu dalje decentralizacije vlasti na vlade republika i takvo stanje bilo je u-vr{eno posljednjim Ustavom iz 1974. godine.

B. Koncept općtenarodne odbrane

93. Poslije invazije ^ehoslova-ke od strane SSSR-a 1968. godine kao i zbog lo{ih odnosa izme|u SFRJ i Sovjetskog Saveza, uspostavljen je sistem odbrane poznat kao "op{tenarodna odbrana" za za{titu SFRJ od napada spolja. Ovaj sistem je uklju-ivao sve gra|ane u odbranu federacije i imao je za cilj kori{}enje svih sredstava. Pravo svih jugoslovenskih gra|ana da u-estvuju u odbrani SFRJ bilo je ugra|eno u Ustav iz 1969. kojim je bilo predvi|eno obavezno slu`enje vojske, radna obaveza, civilna za{tita i materijalni doprinosi.

94. U sredi{tu tog odbrambenog sistema nalazila se Jugoslovenska narodna armija (u daljem tekstu JNA) koja je bila redovna, stalna vojska SFRJ, pod kontrolom saveznog Ministarstva za odbranu. Kao institucija, imala je pravo da bude zastupljena u Centralnom komitetu Saveza komunista. JNA je imala izme|u 45.000 i 70.000 redovnih oficira i vojnika kao i 110.000-135.000 regruta koji su slu`ili na kratkoro-nijoj osnovi,¹⁶⁵ a bila je opremljena modernim konvencionalnim naoru`anjem i opremom. U slu-aju oru`anog sukoba, JNA je trebala imati podr{kku snaga Teritorijalne odbrane (u daljem tekstu: TO), koja je imala bazu u svakoj od republika. Svaka TO bila je odgovorna predsjedni{tvu republike u kojoj je bila locirana i General{tabu JNA. TO je bila sastavljena od rezervnih vojnika koji su slu`ili JNA i koji su periodi-no i{li na dopunsku obuku. Imala je manje savremenu i lak{u opremu od JNA.

95. Pored toga, savezno Ministarstvo unutra{njih poslova kontrolisalo je obavje{tajne snage i snage dr`avne bezbjednosti, kao i Narodnu miliciju. One su tako|e bile uklju-ene u ukupni sistem op{tenarodne odbrane.

C. Raspad SFRJ i nastanak novih dr`ava

96. Poslije Titove smrti 1980. godine i intenziviranja ozbiljne privredne krize, po-ele su da se javljaju pukotine u jedinstvu savezne dr`ave. Saveznom dr`avom je tada upravljalo Predsjedni{tvo koje se sastojalo od predstavnika {est republika i dvije autonomne pokrajine. Savez komunista po-eo je da gubi svoju vlast nad republikama

i njihovim sve nacionalisti-kijim politi-kim pokretima i strankama. Sa slabljenjem komunizma (irom isto-ne Evrope tokom 1980-tih godina, pojavili su se novi lideri koji su se zalagali sa socijalne i politi-ke promjene koje su osporavale postoje}i model. Naro-ito zna-ajan je Slobodan Milo{evi} koji je do{ao na vlast u Srbiji 1987. uspinju}i se preko hijerarhije Komunisti-ke partije da bi na kraju postao predsjednik Srbije 1989. Pored toga, u Hrvatskoj je 1989. osnovana Hrvatska demokratska zajednica (u daljem tekstu: HDZ), pod vo|stvom Franje Tu|mana, na platformi hrvatskog nacionalizma.

97. Ve} 1988, srpska vlada je nastojala da ostvari potpunu integraciju dvije autonomne pokrajine sa Srbijom. U oktobru te godine uklonjeni su organi vlasti Vojvodine, a u martu 1989. Srbija je usvojila novi Ustav kojim je ukinuta autonomija pokrajine Kosovo. Tako je, uz podr{kru crnogorskog rukovodstva, Srbija imala zna-ajnu mo} u saveznom Predsjedni{tvu, {to je izazvalo uznemirenost predstavnika ostalih republika.

98. Pred kraj 1989, Slovenija se zauzimala za svoje pravo da se otcjepi od SFRJ i u januaru 1990. slovena-ka delegacija je iza{la sa Kongresa Saveza komunista, pra}ena hrvatskom delegacijom. U maju 1990, u Sloveniji je na vlast stupila nova vlada nakon prvih vi{estrana-kih izbora. Tog istog mjeseca, Franjo Tu|man je postao prvi demokratski izabrani predsjednik Hrvatske, a Ustav te Republike je kasnije promijenjen u smislu da je gra|anima koji nisu bili pripadnici hrvatske "etni-ke grupe" uskra}en ravnopravan status "naroda" te su u su{tini svedeni na "nacionalne manjine".¹⁶⁶ Kao posljedica toga, u augustu 1990. godine, Srbi koji su `ivjeli u podru-ju Krajine u Hrvatskoj odr`ali su referendum o autonomiji i neki gradovi su progla{eni dijelovima Srbije. Ubrzo su buknuili `estoki okr{aji izme|u kraji{kih Srba i hrvatskih vlasti. U me|uvremenu su formirane srpske stranke i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini - pod nazivom Srpska demokratska stranka (u daljem tekstu: SDS) - a HDZ je tako|e formirao ogranak u Bosni i Hercegovini.

99. Od svih republika, stanovni{tvo Bosne i Hercegovine koje je brojalo 4,3 miliona bilo je najheterogenije. Prema popisu stanovni{tva iz 1991. oko 43,5 procenata stanovnika bili su Muslimani, 31,2 procenata Srbi i 17,4 procenata Hrvati.

¹⁶⁵ Commission of Experts Report, prilog III, str. 10.

Mnoga područja bila su etnički mješovita, mada izgleda da su se pojedinačni gradovi i sela mogli identifikovati kao srpska, hrvatska ili muslimanska, zavisno od većinske nacionalne pripadnosti njihovih stanovnika. Ipak, izvještaji govore da su prije izbijanja sukoba, ove grupe u principu živjele u prijateljstvu i imale razvijene međusobne odnose, uključujući i veliki broj mješovitih brakova. U novembru 1990. održani su izbori na kojima su tri nacionalističke stranke - muslimanska Stranka demokratske akcije (u daljem tekstu: SDA), SDS i HDZ osvojile otprilike međusobno proporcionalne brojeve glasova. Tako je formirana koalicijska vlada na čelu sa sedmočlanim državnim Predsjedništvom, sa vođom SDA, Alijom Izetbegovićem, kao prvim predsjednikom. Međutim, svaka od ovih stranaka imala je svoju viziju budućeg ustavnog ustrojstva republike. Dok je SDS podržavala očuvanje jugoslovenske države, HDZ i SDA su pojele da se zalažu za nezavisnost.

100. Sa primjetnim porastom dominacije srpskog rukovodstva u saveznom Predsjedništvu, dalji koraci ka nezavisnosti učinjeni su i u Sloveniji i u Hrvatskoj krajem 1990. i tokom 1991. Nakon što su nacionalni referendumima potvrdili volju naroda ovih Republika da se odvoje od SFRJ, one su obje proglasile nezavisnost 25. juna 1991. Međutim, nakon intervencije Evropske zajednice, obje su se saglasile da proglašenje odgode za tri mjeseca. U međuvremenu i u Sloveniji i u Hrvatskoj su jedinice JNA pod kontrolom saveznog Predsjedništva, sada pod dominacijom Srbije, mobilisane i izbili su sukobi između JNA i lokalnih snaga TO-a lojalnih svojim republičkim vladama. Tokom 1990, JNA je nastojala da oslabi republičke snage TO-a u Sloveniji i Hrvatskoj povlačenjem oružja iz njihovih taboza. Taj pokušaj, međutim, nije u potpunosti uspio u Sloveniji, koja je u značajnoj mjeri uspjela ponovo da se naoruža prije izbijanja sukoba. I stvarno, kada je JNA napala krajem juna, slovenačka TO je bila u mogućnosti da pruži značajan otpor.

101. Od maja 1991, osmočlano savezno Predsjedništvo SFRJ nalazilo se na mrtvoj tački zbog blokiranja automatskog dolaska hrvatskog predstavnika, Stipe Mesića, na položaj predsjednika, od strane Srbije i njenih saveznika. Ova prepreka je uklonjena krajem juna kako bi Predsjedništvo ponovo steklo kontrolu nad JNA i konačno joj naredilo da se povuče iz Slovenije.

¹⁶⁶ Vidi Ustav Republike Hrvatske, proglašen 22. decembra 1990.

102. Dok je u samoj Sloveniji bilo vrlo malo Srba, Hrvatska je imala brojnu srpsku populaciju i uključivala je teritoriju s historijskim vezama sa Srbijom. U Hrvatskoj se stoga sukob između snaga republike vlade i Srba iz područja Krajine koje se graniči sa Bosnom i Hercegovinom, uz podršku JNA, intenzivirao tokom ljeta 1991. Zahvaljujući povlačenju iz Slovenije, JNA je bila u mogućnosti da skoncentriše veće snage u Hrvatskoj, a intenzitet sukoba tamo je u velikoj mjeri nadmašio borbe u Sloveniji.

103. Hrvatska vojska (u daljem tekstu: HV) izrasla je iz hrvatskih snaga TO-a, pojačana dobrovoljcima, a vlada je obrazovala i Zbog narodne garde. Pored toga, Ministarstvo unutrašnjih poslova je formiralo interne snage bezbjednosti od rezervne policije. Te snage se, međutim, u početku nisu mogle mjeriti sa snagom JNA pa je do kraja 1991. JNA okupirala velike dijelove hrvatske teritorije. U novembru, uz posredovanje izaslanika UN-a Cyrusa Vancea, potpisan je prekid vatre, koji su trebale nadzirati mirovne snage UN-a, a Rezolucijom 743, koja je usvojena 21. februara 1992, Savjet bezbjednosti je osnovao Zaštitne snage Ujedinjenih nacija (UNPROFOR) da obave ovaj zadatak i nadziru povlačenje JNA iz Hrvatske.

104. U međuvremenu su Srbi u Bosni i Hercegovini pošli da proglašavaju određene dijelove te republike "Srpskim autonomnim oblastima" (u daljem tekstu: SAO). Uznemiren situacijom u Jugoslaviji u cjelini, Savjet bezbjednosti UN-a je 25. septembra 1991. donio Rezoluciju 713, kojom je uveden embargo na uvoz naoružanja na njezinoj teritoriji.

105. U oktobru 1991, bosanski parlament je izrazio podršku suverenosti Bosne i Hercegovine i njenom povlačenju iz SFRJ. Poslije toga, u decembru, Evropska zajednica pozvala je sve republike SFRJ da do 24. decembra podnesu zahtjeve za priznanje kao samostalne države koje zahtjeve je trebala razmotriti Arbitražna komisija.¹⁶⁷ Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Makedonija su podnijele zahtjeve u to vrijeme. Kao odgovor na to, Srbi u Bosni i Hercegovini, koji su stvorili sopstvenu "Skupštinu" i na referendumu izglasali da ostanu u Jugoslaviji, proglasili

¹⁶⁷ *Vidi* EC Declaration on Yugoslavia, 3. septembar 1991, EPC Press Release P. 84/91 and Declaration on the Occasion of the Ceremonial Opening of the Conference on Yugoslavia, 7. septembar 1991, EPC Press Release P. 86/91. Arbitražna komisija -esto se pominje i kao "Badinterova komisija" prema predsjedavajućem, Robertu Badinteru.

su sopstvenu nezavisnu "Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu" (u daljem tekstu: SRBH)¹⁶⁸ 9. januara 1992, koja bi ostala dio jugoslovenske federacije.¹⁶⁹

106. Arbitra`na komisija koju je osnovala Evropska zajednica izdala je svoja mi{ljenja 11. januara 1992, da Slovenija i Makedonija treba da budu priznate kao nezavisne dr`ave.¹⁷⁰ Pored toga, pod uslovom da se donesu odgovaraju}e zakonske garancije za etni-ke manjine, Komisija je preporu-ila priznavanje Hrvatske kao nezavisne dr`ave.¹⁷¹ Komisija je tako|e zauzela stanovi{te da ukoliko narod Bosne i Hercegovine na referendumu izglasa nezavisnost i ta Republika treba da bude priznata.¹⁷² Takav referendum je odmah organizovan i odr`an 29. februara i 1. marta 1992. Uprkos bojkotu od strane bosanskih Srba, ve}ina stanovnika je glasala za nezavisnost. Tako je 6. marta bosanska vlada proglasila da je Bosna i Hercegovina postala nezavisna dr`ava i uslijedile su borbe izme|u Srba, Hrvata i Muslimana. Zatim je, 6. aprila 1992, Evropska zajednica priznala dr`avnost Bosne, {to su uskoro u-inile i Sjedinjene Dr`ave.¹⁷³

107. Oru`ani sukob u Bosni i Hercegovini bio je najdu`i od svih sukoba koji su se odigrali tokom raspada SFRJ. Karakterisalo ga je veliko raseljavanje stanovni{tva, praksa "etni-kog -i{enja" koja je postala zloglasna zahvaljuju}i brojnim izvje{tajima sredstava informisanja, uklju-uju}i sredstva informisanja Ujedinjenih nacija, i druga kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava. Procjenjuje se da je tokom sukoba `ivote izgubilo izme|u 150.000 i 200.000 ljudi.

108. Evropska zajednica i Ujedinjene nacije su nastojale da rije{e sukob posredovanjem i predlaganjem raznih teritorijalnih nagodbi. Ti su napori ostali bezuspje{ni do novembra 1995. kada je postignut Dejtonski mirovni sporazum uz

¹⁶⁸ Ime je poslije promijenjeno u Republika Srpska.

¹⁶⁹ Dokazni predmet 19. *Vidi tako|e* dokazne predmete 13, 14, 15, 16, 17 i 18.

¹⁷⁰ Opinion No. 6 on the Recognition of the Socialist Republic of Macedonia by the European Community and its Member States, 11. januar 1992, reprint u I.L.M. sv. 31 (1992) 1507 i Opinion No. 7 on International Recognition of the Republic of Slovenia by the European Community and its Member States, 11. januar 1992, reprint u I.L.M. sv. 31 (1992) 1512.

¹⁷¹ Opinion No. 5 on the Recognition of the Republic of Croatia by the European Community and its Member States, 11 Jan. 1992, reprint u I.L.M. sv. 31 (1992) 1503. Uprkos tome, Evropska zajednica priznala je i Hrvatsku i Sloveniju, ali nije istovremeno priznala nezavisnost Makedonije.

¹⁷² Opinion No. 4 on International Recognition of the Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina by the European Community and its Member States, 11. januar 1992, I.L.M. sv. 31 (1992) 1501.

¹⁷³ EC Declaration on Recognition of Bosnia and Herzegovina, 6. april 1992, UN Doc. S/23793, Annex. President Bush's Statement on the Recognition of Bosnia and Herzegovina, Croatia and Slovenia, 7. april 1992, reprint u Review of International Affairs, sv. XVIII (1.V 1992) str.26.

posredovanje Kontakt grupe.¹⁷⁴ Bosna i Hercegovina, mada je ostala jedna država, tako je bila podijeljena na dva entiteta: muslimansko-hrvatsku Federaciju i Republiku Srpsku. Priroda ovog sukoba i različite vojne i paravojne snage koje su bile uključene, detaljnije su opisani u daljem tekstu, nakon čega se pažnja usmjerava na općtinu Konjic.

D. Uloga vojnih snaga u sukobu u Bosni i Hercegovini

109. Pripreme za rat su vršene još prije stvarnog izbijanja sukoba u Bosni i Hercegovini. Srpsko stanovništvo je dobijalo naoružanje i opremu od JNA tokom cijele 1991, dok je u oblastima u kojima su Muslimani i Hrvati bili u većini, JNA smanjivala i razoružavala lokalne jedinice TO-a. Bosanski Hrvati su tako dobijali pomoć od vlade Hrvatske i njene vojske. Dana 1. marta 1992, bosanski Srbi su postavili barikade na cestama oko Sarajeva, i zapravo ga izolovali, a Muslimani i Hrvati su zatim postavili kontrolne punktove na drugim dijelovima teritorije. Početkom aprila te godine, sa porastom nasilja, bosansko državno Predsjedništvo proglasilo je "stanje neposredne ratne opasnosti", a zatim je raspustio parlament.¹⁷⁵ Predsjedništvo je takođe donijelo odluku o općtoj mobilizaciji bosanske TO, koja je postepeno pretvorena u bosansku Armiju. Ova Armija je zvanično osnovana 15. aprila 1992, pod vrhovnom komandom predsjednika Predsjedništva i Glavnog štaba u Sarajevu. Dana 20. juna 1992. Predsjedništvo je proglasilo "ratno stanje" i kao agresore identifikovalo "Republiku Srbiju, Republiku Crnu Goru, Jugoslovensku armiju i teroriste Srpske demokratske stranke".¹⁷⁶

1. JNA

110. JNA, prvobitno svejugoslovenska institucija čiji su propisi nalagali proporcionalnu zastupljenost svake od glavnih etničkih grupa među njenim regrutima, u po-etničkim fazama sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj za cilj je imala sprečavanje raspada

¹⁷⁴ General Framework Agreement on Peace for Bosnia and Herzegovina, sklopljen u Dejtonu, Ohajo, novembra 1995.

¹⁷⁵ Dokazni predmet 29.

¹⁷⁶ Dokazni predmet 30.

savezne države. Međutim, kako su se ovi sukobi razvijali tokom 1991. i 1992, JNA je sve više bila pod dominacijom Srba. Rukovodstvo JNA pružalo je podršku političkim liderima iz Beograda, a mnogi oficiri koji nisu bili Srbi napustili su JNA i pridružili se svojim republikanskim jedinicama TO-a. Politički ciljevi srpskih vlasti u Beogradu su izgleda bili da i od Hrvatske i od Bosne i Hercegovine iskroje nove teritorije za Srbe koje bi bile dodate Srbiji i Crnoj Gori. To se podudaralo sa nastojanjima snaga JNA da spriječi svaku od gore pomenutih republika da ostvari stvarnu nezavisnost.

111. Jedan bivši oficir JNA i svjedok Tužilaštva, general Arif Pačali, opisao je Pretresnom vijeću promjene koje su se odigrale u strukturi JNA, uključujući otpuštanje onog zapovjednog kadra koji nije bio prosrpski. General Pačali je svjedočio da:

za mene Jugoslovenska narodna armija više nije postojala. Poprimila je sasvim drukčiji organizacioni oblik i pretvorena je u vojsku koja sprovodi agresiju protiv sopstvenog naroda.¹⁷⁷

112. Godine 1991, JNA je povučena i iz Slovenije i iz Hrvatske, pod međunarodnim pritiskom, jer je sagledana činjenica da se njihova nezavisnost ne može spriječiti. Većina tako povučene jedinica je odmah preraspoređena u Bosnu i Hercegovinu. Prema brigadiru Muhamedu Vejzagiću, vještaku odbrane i bivšem oficiru JNA i bosanske Armije, jedinice JNA prebačene su u Bosnu i Hercegovinu krajem 1991, a početkom 1992. u Bosni i Hercegovini je bilo sedam kompletnih korpusa JNA.¹⁷⁸ U svom stručnom izvještaju koji je podnijet Pretresnom vijeću (u daljem tekstu: Vejzagićev izvještaj), brigadir je rekao da:

se može utvrditi sa sigurnošću, na osnovu naloga i uputstava koja je izdao Generalštab oružanih snaga Jugoslavije i Savezni sekretarijat za narodnu odbranu zajedno sa političkim rukovodstvom Srbije i u direktnoj saradnji sa Srpskom demokratskom strankom B-H da je JNA formirala brojne formacije na teritoriji B-H (jedinice TO-a i milicije) sastavljene od pripadnika srpske nacionalnosti.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Transkript sudjenja, str. 8065 (T. 8065). Svi brojevi stranica transkripta (u daljem tekstu: T) koji se pominju u ovoj presudi uzeti su iz nezvanične, neispravljene verzije engleskog transkripta. Stoga mogu postojati manje razlike između ove paginacije i paginacije konačnog engleskog transkripta koji će biti stavljen na uvid javnosti.

¹⁷⁸ *Vidi* dokazni predmet D143-1a/1, str. 8.

113. Brigadir Vežzagi} je dalje svjedo-io da je, prije nezavisnosti Bosne i Hercegovine, na njenoj teritoriji bila ogromna koncentracija ljudstva JNA - oko 100.000 vojnika, 800 tenkova, 1.000 oklopnih transportera, 4.000 artiljerijskih oru|a, 100 aviona i 50 helikoptera.¹⁸⁰ JNA je tako|e bila aktivno uklju-ena u pripreme za sukob u Bosni i Hercegovini, tako {to je u-estvovala u raspodjeli oru`ja gra|anima srpske nacionalnosti.

114. Nakon progla{avanja nezavisnosti 6. marta 1992, buknuili su otvoreni sukobi u Bosni i Hercegovini i jedinice JNA, koje su ve} bile prisutne na njenoj teritoriji, aktivno su u-estvovala u borbama koje su vo|ene. Izvje{taji o borbama uklju-uju napad na Bosanski Brod 27. marta 1992. i zauzimanje Dervente, kao i incidente u Bijeljini, Fo-i i Kupresu po-etkom aprila. Nakon {to je Evropska zajednica priznala nezavisnost Bosne i Hercegovine 6. aprila 1992, ovi napadi su postali u-estali i intenzivniji, naro-ito u Sarajevu, Zvorniku, Vi{egradu, Bosanskom [amcu, Vlasenici, Prijedoru i Br-kom.¹⁸¹

115. Dana 11. aprila 1992, Evropska zajednica je donijela "Izjavu o Bosni i Hercegovini"¹⁸² u kojoj se apeluje za prekid vatre i pozivaju srpska i hrvatska vlada "da primjene sav svoj nesumnjivi uticaj kako bi se okon-alo mije{anje u stvari jedne nezavisne republike". Dana 10. aprila 1992, predsjednik Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija tako|e je objavio izjavu u kojoj se zahtijeva prekid svih oblika spoljnog mije{anja u Bosni i Hercegovini.¹⁸³

116. Po-etkom maja 1992, JNA je bila pod kontrolom Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) (u daljem tekstu: SRJ),¹⁸⁴ koja je tvrdila da je jedina legitimna dr`ava nasljednica SFRJ. Me|utim, rastu}i me|unarodni pritisak za prestanak svih oblika spoljnog mije{anja u Bosni i Hercegovini nalagao je promjenu taktike. Dana 4. maja 1992, vlasti u Beogradu su objavile da }e svi pripadnici JNA

¹⁷⁹ *Ibid*, str. 9.

¹⁸⁰ T. 10465-10466.

¹⁸¹ *Vidi* dokazni predmet D135-1a/1 (u daljem tekstu: "Had`ibegovi} Report/Had`ibegovi}ev izvje{taj") i Vežzagi} Report, p. 10.

¹⁸² UN Doc. S/23812, Prilog.

¹⁸³ UN Doc. S/23802.

¹⁸⁴ Savezna Republika Jugoslavija ustanovljena je 27. aprila 1992. usvajanjem novog Ustava.

koji nisu građani Bosne i Hercegovine biti povučeni iz te republike do 19. maja. Kao posljedica toga, oko 14.000 vojnika JNA je napustilo Bosnu i Hercegovinu.¹⁸⁵

117. Dana 13. maja 1992, vlasti takozvane SRBH su objavile odluku o formiranju sopstvene vojske, sastavljene od jedinica bivše JNA baziranih u Bosni i Hercegovini. Prema riječima vještaka Tužilaštva, dr. Marie Janine Ali, oko 80 procenata snaga JNA koje su bile prisutne u Bosni i Hercegovini integrisano je u novu armiju SRBH (kasnije nazvana VSRBH i u daljem tekstu: VRS), koja je bila pod komandom bivšeg oficira JNA - generala Ratka Mladića. Tako se veliki broj oficira JNA koji su bili stacionirani u Bosni i Hercegovini, uključujući i ne-bosanske Srbe, našao u sastavu nove VRS. Oni elementi JNA koji nisu ušli u sastav VRS postali su Vojska SRJ (u daljem tekstu: VJ). Jedinice VJ saradivale su sa svojim nekadašnjim kolegama u VRS i pružale im podršku.

2. HVO

118. Hrvatsko vijeće obrane (u daljem tekstu HVO) formirano je 8. aprila 1992. kao vojna snaga Hrvatske zajednice Herceg-Bosne (HZ-HB), samoproglavene paradržave bosanskih Hrvata u nekim dijelovima Hercegovine. HVO je dijelio oružje bosanskim Hrvatima pripremajući se za sukob, a u mnogim opštinama su obrazovane jedinice HVO-a. Hrvatska vlada i vojska (HV) obučile su i naoružale mnoge od ovih vojnika, a neki oficiri i vojnici HV-a su također uključeni u HVO. Dr. Ali je u svom izvještaju Pretresnom vijeću navela da je 1992. bilo oko 30.000 vojnika HVO-a na terenu, koji su se u velikoj mjeri oslanjali na HV za uputstva i podršku. Tokom većeg dijela 1992, HVO i jedinice HV-a stali su na stranu bosanske TO-a (kasnije bosanske Armije) protiv JNA i VRS. Pred kraj 1992, međutim, došlo je do okršaja između HVO i bosanske Armije i taj sukob se nastavio i 1993. godine.

¹⁸⁵ Commission of Experts Report, prilog III, str. 22.

3. Paravojne grupe

119. Razne paravojne jedinice su tako|e odigrale zna-ajnu ulogu u sukobu u Bosni i Hercegovini, kao i u Hrvatskoj. Pretresno vije}e nije dobilo dovoljno informacija o tim grupama, mada je jasno da su funkcionisale na svim stranama u sukobu i imale odre|ene veze sa vladama na -ijoj su strani bile. Komisija eksperata u svom Zavr{nom izvje{taju identifikuje bar 45 takvih formacija koje su djelovale u Bosni i Hercegovini. Naro-ito valja pomenuti srpske paravojne grupe kao {to su "Tigrovi" koje je predvodio @eljko Ra`njatovi} (poznatiji kao "Arkan") i "Beli orlovi" koje je predvodio Vojislav [e{elj.¹⁸⁶ Na strani Hrvata su formirane Hrvatske obrambene snage (u daljem tekstu HOS) kao paravojno krilo Hrvatske stranke prava koje su djelovale {irom Bosne i Hercegovine, u saradnji sa jedinicama HVO-a i drugim paravojnim grupama. "Zelene beretke" su bile jo{ jedna paravojna organizacija, koju su stvorili muslimanski lideri 1991. Pored toga, na strani bosanske vlade aktivne su bile snage "Patriotske lige", a tako|e ima izvje{taja o grupama kao {to su *mud`ahedini* koje su slale njoj naklonjene islamske zemlje.

E. Op{tina Konjic - geografska, demografska i politi-ka struktura

120. Biv{a Socijalisti-ka Republika Bosna i Hercegovina bila je podijeljena na samoupravne teritorijalne jedinice koje su imale odre|eni stepen autonomije. Svakom od ovih op{tina je upravljala skup{tina op{tine, koja se sastojala od -lanova koje je lokalno stanovni{tvo direktno biralo, a ona je onda birala izvr{no vije}e iz sopstvenih redova.¹⁸⁷ U Bosni i Hercegovini je bilo 109 op{tina. U Prilogu C ove presude, data je karta koja prikazuje podjelu Republike na ovoj osnovi.¹⁸⁸

121. Op{tina Konjic se nalazi u podru-ju Bosne i Hercegovine poznatom kao sjeverna Hercegovina, oko 50 kilometara ju`no od Sarajeva, glavnog grada dr`ave. To je {umovito planinsko podru-je, velike prirodne ljepote. Prostire se s obje strane rijeke Neretve i grani-i se sa ju`nim bosanskim regionom Bosne i Hercegovine.

¹⁸⁶ Vidi Commission of Experts Report, prilog IIIA.

¹⁸⁷ Vidi dokazni predmet 46 s dijagramom strukture op{tine.

Stanovništvo opštine je prema popisu iz 1991. brojalo 43.878, od čega se 54,3 procenata izjasnilo kao Muslimani, 26,2 procenata kao Hrvati, 15 procenata Srbi, 3 procenta Jugosloveni i 1,3 procenta ostali. U glavnom gradu, koji se takođe zove Konjic, živjela je oko trećina ukupnog stanovništva opštine, i to sličnog nacionalnog sastava. Ove različite nacionalnosti u Konjicu su po svemu sudeći živjele skladno i ujedinjeno do porasta napetosti i izbijanja neprijateljstva 1992.

122. Opština Konjic ima oštre geografske i historijske karakteristike zbog svog geografskog položaja i karakteristika. Nalazi se na razdjelnici područja koja Hrvati i Srbi dugo smatraju da potpadaju pod njihove sfere uticaja - pri čemu bosanski Hrvati polažu pravo na cjelokupno područje Hercegovine a Srbi su, po svemu sudeći, zainteresovani prvenstveno za dolinu istočne Neretve. Prevoj Ivan-sedlo, koji se nalazi u Konjicu, obilježava granicu između Bosne i Hercegovine i važan je geografski prelaz i u ratu i u miru. Jedina željeznica pruga od obale u Plominu do srednje Bosne i Hercegovine i Sarajeva takođe prolazi kroz Konjic, kao i glavna cesta M17, od Mostara do Sarajeva. Na toj cesti ima mnogo tunela i mostova koji, u slučaju da su blokirani ili uništeni, u znatnoj mjeri otežavaju prolazak kroz opštinu i vezu između glavnog grada i jugozapadne Bosne i Hercegovine.

123. U vrijeme oružanog sukoba, opština Konjic je bila od strateškog značaja jer su kroz nju prolazile linije komunikacije od Sarajeva do mnogih drugih dijelova države, a osim toga služila je i na pravcu snabdjevanja bosanskih trupa. U toku napada na Sarajevo i opsade grada od 1992. do kraja sukoba, ovaj pravac je bio od ključnog značaja za napore snaga bosanske vlade usmjerene na uklanjanje blokade. U Konjicu se nalazilo nekoliko važnih vojnih objekata, uključujući fabriku naoružanja i opreme "Igman", kasarnu JNA u Ljutici, rezervno komandno mjesto JNA (poznato kao ARK), Centar za komunikacije i telekomunikacije "Zlatare" i kasarnu i skladišta u Čelebićima.

124. Politička struktura opštine Konjic je prije sukoba bila slična onoj u drugim opštinama Bosne i Hercegovine. Poslije izbora u novembru 1990, u Skupštini opštine dominirale su tri glavne nacionalne stranke podijeljene po uglavnom istim "etničkim" linijama kao i stanovništvo. Od 60 članova Skupštine, 28 je bilo iz SDA, 14 iz HDZ-a

¹⁸⁸ Dokazni predmet 44.

i 9 iz SDS-a, a bilo je i predstavnika drugih manjih stranaka. Predsjednik Skupštine opštine bio je dr. Rusmir Hadžihusejnovi}, koji je bio i predsjednik SDA za tu opštinu. Izvršno vijeće, glavni izvršni organ opštine, također je imalo predsjednika, Dragomira (ili Dragu) Perića, koji je bio član HDZ-a, kao i pet drugih članova. Također je postojalo nekoliko opštinskih administrativnih tijela za oblasti kao što su obrazovanje, porezi i privreda.

125. U slučaju rata bilo je predviđeno da funkcije Skupštine opštine, ako ona ne bude mogla da funkcioniše, preuzme "Predsjedništvo Skupštine opštine", koje je postalo poznato kao "Ratno predsjedništvo". Jednim Zakonom o odbrani od 20. maja 1992. dalje se predviđa da se Ratno predsjedništvo sastoji od predsjednika Skupštine opštine, predsjednika Izvršnog vijeća, načelnika opštinskog odjeljenja Ministarstva odbrane, načelnika Stanice javne bezbjednosti Ministarstva unutrašnjih poslova (čef policije), komandanta [taba civilne zaštite i vođa političkih grupa u Skupštini opštine.¹⁸⁹ Ratno predsjedništvo bi djelovalo u svim svojstvima umjesto Skupštine opštine u vrijeme sukoba, a naročito donosilo propise i imenovalo funkcionere, organizovalo lokalnu odbranu u pogledu logistike, regrutovanja vojnika i nabavke naoružanja, snabdijevanja lokalnog stanovništva hranom, obezbjeđivanja medicinske pomoći i nadzora nad raseljenim licima koja stižu u opštinu. Ono je, formalno, ipak ostalo isto civilni organ.

126. Već u aprilu 1992, kada su se srpski predstavnici povukli iz Skupštine opštine i Izvršnog vijeća, redovni administrativni organi u Konjicu prestali su da funkcionišu. Stoga su funkcioneri Muslimani i Hrvati formirali privremeni "Krizni štab" da bi se nastavilo upravljanje nad opštinom. Ratno predsjedništvo je obrazovano kasnije, nakon što je Predsjedništvo Bosne i Hercegovine proglasilo stanje neposredne ratne opasnosti,¹⁹⁰ i početak oružanog sukoba. Imalo je devet članova, a jedino predstavnik SDS-a nije bio prisutan.

127. Iako opština Konjic nije imala većinsko srpsko stanovništvo i nije činila dio proglašene "srpskih autonomnih oblasti",¹⁹¹ u martu 1992, samozvana "Srpska opština Konjic" usvojila je odluku o srpskim teritorijama. Izgleda da je SDS sagledala

¹⁸⁹ Dokazni predmet 54, član 40. Nije jasno kad je tačno taj novi zakon stupio na snagu u svakoj od opština.

¹⁹⁰ Odluka o proglašenju neposredne ratne opasnosti, 8. aprila 1992, dokazni predmet 29.

mogućnosti za takav potez na osnovu broja srpskih predstavnika u Skupštini opštine.¹⁹² Profesor Ilija Hadžibegović, vještak odbrane, rekao je Pretresnom vijeću i ovo:

... dana 22. marta, takozvana Skupština srpske opštine formirala je teritoriju srpske opštine. To je uradila na osnovu dva principa. Uzela je naselja sa srpskom većinom... a drugi princip je bio imovinski. Gdje god je bilo neke imovine u vlasništvu srpskih domaćinstava, to je proglašavano srpskim teritorijama, i ta sela su registrovana kao sela od srpskog interesa, a takvih sela i naselja u opštini Konjic bilo je ukupno 40, na osnovu oba principa.¹⁹³

SDS je u saradnji sa JNA takođe aktivno radila na naoružavanju srpskog stanovništva opštine i obučavanju paravojnih jedinica i milicija. Prema dr. Andrew James Gowu, vještaku Tužilaštva, SDS je podijelila oko 400 komada oružja Srbima u tom području.

128. Već 1991, Konjic je bio uključen u područja na koja je HDZ u Bosni i Hercegovini polagala pravo kao dio "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna",¹⁹⁴ uprkos činjenici da Hrvati nisu tamo činili većinsko stanovništvo. Tako su u opštini do aprila 1992. osnovane i naoružane jedinice HVO-a.

129. Izvještaji ukazuju na to da je od 1992. oko 20.000 ljudi napustilo Konjic zbog tamošnjeg sukoba, od kojih su većina, čini se, bili bosanski Hrvati. Stanovništvo opštine prema jednoj procjeni u septembru 1996. broji oko 32.000 ljudi, uključujući raseljena lica iz drugih krajeva, a navodi se da 88 procenata tog ukupnog broja čine Bošnjaci (izraz koji se sada koristi za onaj segment stanovništva koji je prethodno označavan kao "bosanski Muslimani"), 4 procenta Hrvati, 2 procenta Srbi i 6 procenata ostali.¹⁹⁵

¹⁹¹ Odluka o proglašenju srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini, 21. novembra 1991.

¹⁹² T. 9855, dr. Gow.

¹⁹³ T. 10208.

¹⁹⁴ *Vidi* Odluku o utemeljenju Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, 3. jula 1992, (dokazni predmet 24) koja sadrži izmjene i dopune izvorne odluke o osnivanju Hrvatske zajednice Herceg-Bosne od 18. novembra 1991.

¹⁹⁵ *Vidi* dokazni predmet 64, UNHCR Report on Konjic municipality, septembar-oktobar 1996.

F. Borbe u Konjicu i postojanje zatvora/logora ^elebi}

1. Vojna dejstva

130. Kako se oru`ani sukob {irio po cijeloj Bosni i Hercegovini u martu i aprilu 1992, ni Konjic nije bio izuzetak u smislu porasta napetosti i uzajamne sumnji-avosti me|u nacionalnim grupama koje su sa-injavale stanovni{tvo. Ovo je dovodilo do ~estih oru`anih sukoba, odbrambenih dejstava, raseljavanja stanovni{tva i nesta{ica hrane. Me|utim, od naro-itog zna~aja u ovoj op{tini su: njen sagledani zna-aj za bosanske Hrvate i posljedi~no prisustvo naoru`anih i organizovanih jedinica HVO-a; postojanje raznih vojnih objekata kojima je upravljala JNA a koji su bili od potencijalne va`nosti za lokalne, nedovoljno opremljene snage TO-a; naoru`avanje manjinskog srpskog stanovni{tva od strane SDS-a i JNA i propagandna kampanja uperena protiv njihovih susjeda Muslimana i Hrvata; kao i neophodnost kontrole klju-nih cestovnih i `eljezni-kih veza koje su povezivale op{tinu sa Sarajevom i ju`no sa Mostarom i obalom.

131. Kada je Bosna i Hercegovina priznata kao nezavisna dr`ava, Skup{tina op{tine Konjic se sastala da razmotri kako da reaguje na situaciju u kojoj se op{tina na{la. Godine 1990, General{tab oru`anih snaga SFRJ je izdao naredbu kojom je zahtijevano da se svo naoru`anje TO-a smjesti u skladi{ta JNA. Tako je oru`je TO-a Konjic bilo smje{teno u kasarni Ljuta, pod kontrolom JNA. Dana 17. aprila 1992, Skup{tina op{tine se sastala po posljednji put i donijete su odgovaraju}e odluke za odbranu op{tine. Progla{ena je mobilizacija TO-a, a g. Enver Red`epovi} je kandidovan za novog komandanta, a kasnije i imenovan na ovu funkciju od strane Republi-kog {taba TO-a. Predstavnici SDS-a u Skup{tini nisu podr`avali te odluke i napustili su Skup{tinu koja je zatim prestala da funkcionije. Kao rezultat toga, formirano je Ratno predsjedni{tvo. Dr. Rusmir Had`ihusejnovi}, koji je bio predsjednik Skup{tine op{tine a kasnije i Ratnog predsjedni{tva, rekao je Pretresnom vije}u kako je dobijao prijetnje od generala Kukanjca, komandanta druge vojne oblasti JNA, koje su zatim emitovane na radiju i televiziji - da }e Konjic biti sru{en sa zemljom.¹⁹⁶

¹⁹⁶ T. 11754.

132. G. Red`epovi} li~no je svjedo~io pred Pretresnim vije}em i izjavio da su prvi napadi u Konjicu po~eli oko 20. aprila 1992, u blizini Ljubine.¹⁹⁷ Negdje u to vrijeme brigadir Asim D`ambasovi} upu}en je iz Republi~kog {taba TO-a da kao vojni ekspert, pomogne u organizovanju odbrane Konjica. Kao prvi korak, odbrambene snage Konjica, koje su obuhvatale TO, lokalni HVO i policiju pod kontrolom Ministarstva unutra{njih poslova (u daljem tekstu: MUP), preuzele su kontrolu nad vojnom fabrikom "Igman". Ovo je ostvareno bez primjene sile. Nakon toga, sklopljen je sporazum sa trupama JNA stacioniranim u kasarni i skladi{tima ^elebi}i, te je ovaj objekat mirno predat snagama TO-a i MUP-a, a vojnicima JNA je dozvoljeno da mirno odu. Na taj na~in je povra}eno ne{to oru`ja i drugih tehni~kih sredstava i preba~eno na farmu Ov~ari gdje je uskladi{teno. Po~etkom maja, TO je tako|e zauzela kasarnu Ljuta i tamo zaplijenila jo{ naoru`anja. Tokom ove akcije bilo je ne{to borbi, kao i tokom preuzimanja objekata u Zlataru i takozvanog ARK, ali je do kraja maja sve ovo bilo obezbije}eno.

133. Do sredine aprila 1992, grad Konjic je potpuno opkoljen i odsje~en i od Sarajeva i od Mostara. Naoru`ane srpske snage su postavile kontrolne punktove u Bradini na sjeveru i tako kontrolisale prevoj Ivan-sedlo na putu M17 za Sarajevo. Glavna cesta za Mostar je tako|e bila blokirana u Donjem Selu na zapadu, a formacije SDS-a su kontrolisale podru~je oko Boraca na jugoistoku. Tako je zaustavljen i cestovni i `eljezni~ki saobra}aj, a po~etkom maja prekinute su i telefonske veze sa Sarajevom. Bosanski Muslimani i Hrvati iz okolnih sela po~eli su da sti`u u grad Konjic, bje`e}i iz svojih domova. To je dodatno poja~alo atmosferu panike i opsade. Pored toga, po~ele su da pristi`u izbjeglice iz drugih dijelova Republike, koji su putovali preko planina i kroz {ume i donosili pri~e o ubijanju i etni~kom ~i}enju. Izvje{taji o dolasku vojnika HOS-a u Konjic su izgleda jo{ vi{e poja~ali atmosferu straha i panike, te je srpsko stanovni{tvo po~elo da napu{ta grad i odlazi u sela u op{tini sa ve}inskim srpskim stanovni{tvom.

134. Dana 4. maja 1992, na grad Konjic su pale prve granate, koje su, po svemu sude}i, ispalile JNA i druge srpske snage s obronaka Bora{nice i Kisere. To granatiranje, koje je trajalo svakodnevno vi{e od tri godine, do potpisivanja

¹⁹⁷ T. 12051-T. 12052. *Vidi tako|e* T. 10484, Ve}zagi}.

Dejtonskog mirovnog sporazuma, prouzrokovalo je znatne štete i rezultiralo gubitkom mnogih života, a uslove za preživjelo stanovništvo učinilo još nepodnošljivijim. Zbog velikog priliva izbjeglica u grad, vladala je velika nestašica stambenog prostora i hrane i drugih osnovnih potrebitina. Dobrotvorne organizacije su pokušavale da snabdiju lokalno stanovništvo sa dovoljno hrane, ali su svi proizvodni sistemi propali ili su bili uništeni. Tek su u augustu ili septembru te godine konvoji Visokog komesarijata za izbjeglice Ujedinjenih nacija (UNHCR) uspjeli da dopru do grada, a sve komunikacije s ostalim dijelovima države su bile prekinute. Pretresnom vijeću je podnijeto dovoljno dokaza o tegebama sa kojima su bili suočeni stanovnici Konjica i pokazani su mu video snimci štete nanijete gradu. Jedan svjedok je ovako rezimirao atmosferu koja je vladala:

Mogu reći da je, u početku, nastala panika. Niko od nas, kao ni drugi Evropljani, nije imao nikakvog iskustva sa granatiranjem grada - opasnostima hodanja ulicom i početkom velike gladi.¹⁹⁸

135. Iako općta mobilizacija TO-a na republičkom nivou nije objavljena do juna 1992, lokalni organi vlasti u Konjicu su već u aprilu organizovali svoje snage u skladu sa postojećim propisima za odbranu. Zajednički interes i TO-a i HVO-a je u to vrijeme bio ujedinjavanje protiv Srba, pa su stoga često sarajivali. Ovo je formalizovano 12. maja 1992. potpisivanjem dogovora o zajedničkoj komandi. Komandant te zajedničke komande bio je Esad Ramić, tadašnji komandant TO-a, a zamjenik mu je bio Dinko Zebić, komandant HVO-a.¹⁹⁹ U praksi, međutim, između njih nije postojao odnos nadređenog-podređenog i svaki je bio odgovoran sopstvenim komandantima i kontrolisao je sopstvene vojnike. Tako je, osim na općtinskom nivou, HVO primao naređenja iz taba HVO-a u Grudama i nije prihvatao vlast Republičkog taba TO-a.

136. TO Konjic je, teorijski, potpadala pod vlast Okrugnog taba TO-a u Mostaru. Iz raznih razloga, međutim, taj tab nije funkcionisao i TO Konjic je stoga potčinjena direktno Republičkom tabu u Sarajevu, sa kojim su veze ponekad bile sporadične. Mada je bio sastavni dio odbrambenih snaga Konjica, zajedno sa TO-om i HVO-om,

¹⁹⁸ T. 10664, Senad Begtasović}.

¹⁹⁹ ^ini se da je prvi relevantni komandant TO-a Konjic bio Enver Redžepović} (-iji je prethodnik bio Smajo Prevljak), a kojeg je naslijedio Esad Ramić}. G. Ramić}a kasnije je na mjestu komandanta TO zamijenio Omer Borić}, iako je moguće da je kasnije ponovo nakratko vratio tu dužnost nakon g. Borića}. Zatim su ga naslijedili Mirsad ^atić}, a kasnije Enver Tahirović}.

lokalni MUP je imao posebnu komandnu hijerarhiju i bio je pod kontrolom Ministarstva unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine. U Konjicu je prije sukoba bilo oko 60 - 70 aktivnih policajaca MUP-a i oko 300 pripadnika rezervne policije. TO Konjic je imala ukupno 3.312 vojnika u aprilu 1992, a taj broj je, prema lokalnoj evidenciji, porastao na 4.154 u maju.²⁰⁰ U to vrijeme TO nije imala vojnu policiju, pa je zato MUP bio zadužen za policijska i bezbjednosna pitanja. HVO je imao specijalnu jedinicu vojne policije, u čijem sastavu su bili i Muslimani i Hrvati.

137. Očigledan prioritet vlastima u Konjicu bilo je deblokiranje puteva za Sarajevo i Mostar. Da bi se ovaj cilj ostvario bilo je potrebno razorušiti srpske snage koje su držale Bradinu i Donje Selo, kao i one u Borcima i na drugim strateškim tačkama. U početku su pokušani pregovori sa SDS-om i drugim predstavnicima srpskog naroda u Bradini i Donjem Selu. Ovo nije donijelo uspjeh konjickim vlastima, pa su napravljeni planovi za preduzimanje vojnih operacija od strane zajedničke komande.

138. Prvo područje dejstava bilo je Donje Selo i njegova okolina. Dana 20. maja 1992, zajednička komanda - na čijem su čelu u to vrijeme bili Omer Borić i Dinko Zebić - odobrila je ovu operaciju i snage TO-a i HVO-a ušle su u ovo područje.²⁰¹ Prema očevidcima, hrvatski i muslimanski vojnici su kroz Viničte išli prema Ceričima i Bjelovini. Ceriči, koji su prvi granatirani, napadnuti su oko 22. maja, a neki od stanovnika su se predali TO-u i vojnoj policiji HVO-a. Bjelovina je također napadnuta negdje u to vrijeme. Negdje 23. maja, TO je uhapsila neke ljude koji su živjeli u Viniču. MUP je također pomagao u hapšenju ljudi i oduzimanju oružja u ovim područjima. Pretresno vijeće je dalje obavijestilo da su neke jedinice iz Tarina i Pazarića učestvovali u operaciji za deblokiranje puta u Donjem Selu kao i u kasnijoj operaciji u Bradini, u kojoj je bilo žrtava.

139. Bradinska operacija je preduzeta 25. i 26. maja 1992, nakon neuspjeha pregovora. Mnogi svjedoci su izjavili da je selo granatirano kasno popodne i uveče 25. maja i da su se zatim pojavili vojnici i u maskirnim i u crnim uniformama, koji su pucali iz oružja i palili kuće. Veliki broj stanovnika pokušao je bježati, a neki su se povukli u centar sela. Te ljude su, ipak, u različito vrijeme oko 27. i 28. maja uhapsili vojnici TO-a, HVO-a i MUP-a i policije. Bradinskom operacijom je rukovodio

²⁰⁰ Vidi Vežzagić Report, str. 24 i 27.

²⁰¹ T. 11540-T. 11541, iskaz Midhata Cerovca.

Zvonko Zovko, a MUP je bio odgovoran za pritvaranje ljudi koji su tokom nje uhapšeni, kao i za zapljenu oružja.

140. U junu 1992. planirana je operacija zajedničke komande pod imenom Operacija Oganj, iako, u posljednjem trenutku, snage HVO nisu dobile odobrenje od svog komandanta u Grudama da učestvuju. To je označilo kraj funkcionisanja zajedničke komande i pojavili su se dalji sukobi interesa između snaga HVO-a i TO-a. Tokom ljeta došlo je do otvorenog sukoba između te dvije grupe.

2. Osnivanje zatvora/logora u ^elebi

141. Pomenute vojne operacije rezultirale su u hapšenju brojnih pripadnika srpskog stanovništva i stoga je bilo potrebno uspostaviti neki objekat gdje bi oni mogli biti smješteni. Prostor za zatvorenike u stanici javne bezbjednosti u općini je bio ograničen jer su, prije sukoba, uhapšena lica prije sušena u pritvoru u Mostaru. Izgleda da su stoga nedavno stečeni kasarna i skladišta u ^elebi izabrani za zatočenje velikog broja Srba, koji su tamo odvojeni nakon zarobljavanja. Pored toga, za iste potrebe korištena je i sportska dvorana Musala, koja se nalazi u gradu Konjic-u, iako izgleda da u njoj nije bilo smješteno toliko zatvorenika.

142. Pitanje oko toga ko je imao kontrolu nad zatvorom/logorom u ^elebi nije u potpunosti razjašnjeno i čini se da su različite grupe bile uključene u upravljanje njime. Mora se konstatovati da se cio kompleks koristio za smještaj nekoliko jedinica MUP-a i HVO-a, a kasnije i TO-a, te čini se, i za skladištenje neke opreme. Dio kompleksa koji se koristio za zatočavanje zatvorenika izgleda da je bio nekako odvojen, a zatvor/logor je imao zasebne bezbjednosne aranžmane u odnosu na kasarnu upotrebu.

143. Ono što je utvrđeno je da je kompleks u ^elebi izabran iz nužde jer su odgovarajući objekti za zatočenje zatvorenika u Konjicu bili minimalni. G. Sadik Džumhur, pripadnik MUP-a u to vrijeme i svjedok u ovom predmetu, rekao je Pretresnom vijeću da je čet policije, g. Jasmin Guska, vjerovatno u konsultaciji sa pripadnicima HVO, odlučio da se kompleks u ^elebi koristi kao objekat za zatočenje,

jer nije bio granatiran i tamo se ne{to moglo improvizovati.²⁰² Pripadnicima MUP-a i HVO-a koji su u-estvovali u vojnim operacijama koje su rezultirale u hap{enju velikog broja Srba re-eno je da je ovo najpogodnije rje{enje pa su tako, nakon zarobljavanja, ljudi prebacivani u ^elebi}e. Jedna jedinica MUP-a, kojom je, izgleda, komandovao neki Rale Mu{inovi}, i sama je bila stacionirana u ^elebi}ima, kao i jedna jedinica vojne policije HVO-a, koja je, po svemu sude}i, bila podre|ena komandantu HVO-u u Konjicu. Te jedinice su u svakom slu-aju obezbje|ivale zatvor/logor u nekom periodu njegovog funkcionisanja. Kasnije, negdje sredinom juna, u tome su u-estvovala i jedinice TO-a iz -ijih redova su bili neki od stra`ara u logoru; te osobe su, po svemu sude}i, bile podre|ene op{tinskom {tabu TO-a.

3. Opis kompleksa ^elebi}i

144. Kasarna i skladi{ta ^elebi}i, koji se nalaze na periferiji sela ^elebi}i, pored glavne ceste M17, bili su i jesu relativno veliki kompleks zgrada koji pokriva povr{inu od oko 50.000 kvadratnih metara, kroz -iju sredinu prolazi `eljezni-ka pruga. JNA ga je koristila za skladi{tenje goriva i otuda, pored raznih hangara i drugih zgrada, kompleks ima podzemne tunele i rezervoare. Pretresnom vije}u su podnijete brojne fotografije, filmovi i planovi cjelokupnog kompleksa koje je pripremio prvi vje{tak, g. Antonius Beelen, koji ga je posjetio 1996. godine, a Vije}e je tako|e koristilo veliku maketu koja je napravljena na osnovu njegovih mjerenja i po njegovim uputstvima. Plan logora je dat u Prilogu D ove presude, a nekoliko fotografija nekih od bitnih zgrada i drugih objekata su sadr`ane u Prilogu E.

145. Godine 1992. za zato-enje zatvorenika je kori{en samo mali dio kompleksa i jedino taj dio interesuje Pretresno vije}e. Na ulaznoj kapiji se nalazi mala prijemna zgrada (u daljem tekstu zgrada A) pored ve}e upravne zgrade (u daljem tekstu zgrada B). U vrijeme inspekcije koju je izvr{io g. Beelen, u zgradi B su bile sobe sa krevetima, te kuhinja, kantina, odre|en broj klozeta i tu}. Preko puta nje je mala zgrada u kojoj su pumpe za vodu (u daljem tekstu zgrada br. 22). Na sjeveroistoku, pored zida, nalazi se ulaz u tunel (u daljem tekstu tunel br. 9), koji se prote`e oko 30 metara pod zemljom i vodi nizbrdo, kada se pro|u -eli-na vrata, u stanicu za mjerenje

²⁰² T. 12262.

i distribuciju goriva. Tunel je širok svega 1,5 metara i visok 2,5 metra. Iza metalnih vrata se nalaze otvor i krov koji vodi gore, napolje. S druge strane logora, pored drugih stambenih zgrada, nalazi se velika metalna zgrada, duga 30 metara i široka 13 metara (u daljem tekstu hangar br. 6), koja je potpuno zatvorena i duž jedne strane ima vrata.

4. Dolazak, smještaj i oslobađanje zatvorenika

146. Izgleda da su kasarna i skladišta u ^elebiima prvi put korišćeni za zatoenje zatvorenika u drugoj polovini aprila 1992. Enver Tahirović je svjedočio pred ovim Pretresnim vijećem da su mu Esad Ramić i Dinko Zebić u maju 1992. ponudili položaj komandanta kasarne, ali da nije prihvatio ponudu kada je otkrio da se tamo drže zatvorenici Srbi.²⁰³ Sadik Džumhur je takođe svjedočio da je kasarna ^elebići vjerovatno prvi put upotrebljena za zatoavanje i ispitivanje zarobljenih lica²⁰⁴ prije vojnih operacija u Donjem Selu i Bradini kada je MUP pretražio sela kao što su ^elebići i Idbar radi okrivljanja nezakonitog oružja. U svakom slučaju, Pretresno vijeće je saslušalo direktne iskaze brojnih svjedoka koji su i sami bili zatvoreni u zatvoru/logoru ^elebići i stoga je u mogućnosti da izvede neke opšte zaključke.

147. Većina zatvorenika koji su bili zatoeni između aprila i decembra 1992. bili su muškarci, zarobljeni u toku i nakon vojnih operacija u Bradini i Donjem Selu i okolini. Krajem maja, nekoliko grupa je prebaeno u zatvor/logor ^elebići sa raznih lokacija. Na primjer, grupa od 15-20 ljudi iz Cerića je uhvaćena 23. maja 1992. i odvedena u ^elebiće istog dana. Jedna druga grupa je uhvaćena blizu Bjelovine negdje 22. maja i provela je jednu noć u sportskoj dvorani Musala prije nego što je prebaena u zatvor/logor ^elebiće. Vojna policija je takođe krajem maja uhapsila veliki broj stanovnika Brčana muškog pola i oni su kamionom odvezeni u zatvor/logor ^elebići. Jedna veća grupa je uhapšena u centru Bradine 27. maja i natjerana da hoda u koloni putem do Konjica. Kada su stigli do tunela na putu, koji je bio dignut u vazduh, ljudi koji su ih zarobili su ih pretražili i tukli prije nego što su ih ukrcali na kamione i odveli u zatvor/logor ^elebiće. Drugi su uhapšeni pojedinačno ili u manjim grupama kod svojih kuća ili na vojnim kontrolnim punktovima u,

²⁰³ T. 11343-T. 11344.

između ostalih, Bradini, Vini{tu, Ljutoj, Kralupima i Homolju, ili nakon predaje ili zarobljavanja u toku i nakon operacije u Donjem Selu.

148. Vi{e svjedoka je izjavilo da su, po dolasku u zatvor/logor ^elebi}i, postrojeni uza zid blizu ulaza i pretra`eni ili natjerani da predaju dragocjenosti. Pored toga, nekoliko ih je izjavilo da su ih tom prilikom prisutni vojnici ili stra`ari te{ko premlatili. Oni koji su stigli prvim kamionom iz Bradine su naro-ito bili izlo`eni ovakvom postupanju i natjerani su da dugo stoje ispred zida sa rukama podignutim uvis. Nakon toga su ti zatvorenici iz Bradine, kojih je bilo oko 70 do 80, odvedeni direktno u hangar br. 6 i izgleda da su bili prva grupa koja je smje{tena u tu zgradu. Nekoliko dana kasnije, jo{ jedna grupa od bar 70-80 ljudi iz Bradine je preba-ena u taj hangar iz tunela br. 9, u kojem su ih dr`ali ~etiri ili pet dana. Ostali zatvorenici su po dolasku bili smje{teni u zgradu br. 22, koja je izgleda bila prenatrpana, a kasnije su preba-eni u hangar br. 6. Neki su smje{teni u {ahtove, od kojih su neki bili 2 ili 3 metra duboki, prije nego {to su odvedeni u hangar br. 6, a neki su dr`ani u tunelu samo nekoliko dana prije nego {to su preba-eni u zgradu br. 22, dok su neki proveli mnogo vi{e vremena u tunelu.

149. Pretresno vije}e je saslu{alo iskaze u vezi sa dvojicom ljekara koji su tako|e uhap{eni u to vrijeme i odvedeni u zatvor/logor ^elebi}i. Izgleda da su ti ljekari stigli u logor pred kraj aprila 1992. i onda poslani u {kolu "3. mart" u Konjicu da lije-e bolesne i ranjene koji su tamo bili okupljeni. Negdje 6. ili 7. juna 1992. dovezeni su nazad u zatvor/logor zajedno sa pacijentima i u zgradi br. 22 je otvoren improvizovani stacionar.

150. Bez `elje da u ovoj fazi detaljnije opisujemo uslove u logoru, o kojima }e biti rije-i u odjeljku koji se bavi ta-kama 46 i 47 optu`nice, gdje se tereti za ne-ovje-ne uslove, ovdje je potrebno opisati okolnosti u kojima su se na{le osobe dr`ane u zatvoru/logoru ^elebi}i. Jasno je da je u zatvoru/logoru vladala atmosfera straha i zastra{ivanja, prouzrokovana nasumi-nim premla}ivanjima zatvorenika nakon hap{enja, prebacivanja i dolaska u logor. Svaki od biv{ih zato-enika koji je svjedo-io pred Pretresnim vije}em opisao je djela nasilja i surovosti koja je sam do`ivio ili vidio, a mnogi i danas nose fizi-ke i psihi-ke posljedice tih iskustava.

²⁰⁴ T. 12255-T. 12256.

151. Kao što je prethodno navedeno, tunel br. 9 se koristio za zatvaranje brojnih zatočenika, nekih samo na kratko a drugih na duži period. U jednom trenutku je u njemu sigurno bilo barem 80 osoba, i s obzirom na njegovu veličinu, bio je krajnje pretrpan. Provjetravanje je bilo jako slabo i zatvorenicima nije data jebad, te su spavali u onome u čemu su bili, poređani na betonskom podu. Tunel se spuštao naniže prema donjim vratima na dnu, i taj donji kraj su zatvorenici koristili za obavljanje male i velike nužde kada im nije dozvoljavano da izađu iz tunela i obave ove potrebe.

152. Hangar br. 6 je imao kapacitet za mnogo veći broj zatvorenika i u njemu je u jednom trenutku bilo preko 240 ljudi. Zatvorenicima su određena mjesta na podu zgrade na kojima su morali da sjede. Bili su poređani u redove, jedan okolo uza zid i dva po sredini. Pošto je hangar bio sav od metala u njemu je po danu bilo jako vruće, ali zatvorenicima nije bilo dozvoljeno da napuštaju svoja mjesta, izuzev u malim grupama kada su tražili da idu u WC, za koje svrhe je korišten jedan jarak napolju, sa strane strane hangara.

153. Malobrojne ćelije koje su bile zatvorene u logoru bile su smještene odvojeno od drugih zatvorenika, prvo u upravnoj zgradi (zgrada B), a zatim u maloj prijemnoj zgradi na ulazu u logor (zgrada A). Gđa Milojka Antić i gđa Grozdana Jelić su Pretresnom vijeću ispričale kako su držane u maloj prostoriji u zgradi A sa krevetom i madracem i {tednjakom, te da su jedno vrijeme i druge ćelije iz Bradine tamo držane. Na zgradi je bio jedan prozor sa rešetkama sa koga su mogle da vide ulaznu kapiju logora, a u zgradi se nalazio lavabo i WC koje im je bilo dozvoljeno da koriste.

154. Mnogi svjedoci su posvjedočili da su ispitivani jednom ili u više navrata dok su bili u zatvoru/logoru. Više svjedoka su izjavili da su bili izloženi fizičkom nasilju u toku ili direktno nakon ispitivanja. U toku ovih ispitivanja neki su potpisali izjave, za koje su kasnije tvrdili da su date pod prinudom, u kojima kažu da su posjedovali neko oružje ili se bavili određenim aktivnostima. Izgleda da su ispitivanja sprovodile različite osobe, od kojih su zatočnici poznavali neke kao pripadnike policije.

155. Nakon hapšenja lica u toku vojnih operacija, uspostavljena je Vojno-istražna komisija, sa zadatkom da utvrdi odgovornost ovih lica za eventualne zločine. Komisija je bila sastavljena od predstavnika MUP-a i HVO-a, kao i TO-a, koje su imenovali njihovi komandanti.

156. Komisija je razgovarala sa mnogim zatvorenicima u ^elebi}ima i uzela njihove izjave, a analizirala je i druge dokumente koji su prikupljeni da bi se utvrdila njihova uloga u borbama protiv vlasti u Konjicu i njihovo posjedovanje oružja. Kao rezultat toga, zatvorenici su razvrstani po kategorijama, a Komisija je sastavila izvještaj sa preporukom da se neke osobe puste na slobodu. Neke od osoba koje su razvrstane u niže kategorije kasnije su prebačene u sportsku dvoranu u Musali. Nakon što je u logoru radila oko mjesec dana, Istražna komisija je rasformirana na inicijativu njenih članova koji su napisali izvještaj u kome detaljno opisuju brutalne uslove i postupanje sa zatvorenicima koje su primjetili i koje im, prema njihovim riječima, onemogućava da nastavu da iole normalno rade.²⁰⁵

157. Od maja do decembra 1992, pojedinci i grupe su puštani iz zatvora/logora ^elebi}i u više navrata, neki u dalje zatvoreništvo u Musali, neki za razmjenu, drugi pod pokroviteljstvom Međunarodnog crvenog krsta koji je posjetio logor dva puta u prvoj polovini augusta. Izgleda da je nekolicina takorepuštena na ličnu intervenciju uticajnih ljudi iz Konjica, ili preko porodičnih veza. Posljednji zatvorenici koji su napustili zatvor/logor ^elebi}i bila je grupa od oko 30 ljudi koji su prebačeni u sportsku dvoranu Musala 9. decembra 1992.

²⁰⁵ Dokazni predmet 162. Izvještaj je napisan između 20. i 30. juna 1992. *Vidi također* T. 5161-5437 svjedok D.

III MJERODAVNO PRAVO

A. Opšti principi tuma-enja

158. Pitanje tuma-enja odredbi Statuta i Pravilnika stalno se javljalo tokom postupka u tekućem predmetu. Pretresno vijeće je svjesno da se zna-enje riječi "tuma-enje" u kontekstu zakonskih tekstova, među koje spada i Statut Međunarodnog suda, može objasniti i u širem i u užem smislu. U širem smislu, ono ozna-ava kreativno djelovanje sudije pri proširavanju, ograni-avanju ili mijenjanju prava formulisano u tekstu zakona. U užem smislu, može se uzeti da ono ozna-ava ulogu sudije u objašnjavanju zna-enja riječi ili izraza koji se javljaju u tekstu zakona. U kontekstu odredbi Pravilnika, riječ "tuma-enje" dobiva još složeniji smisao. Do toga dolazi zbog pristupa koji je usvojen pri formulisanju ovih odredbi, a koji se sastoji u tome da se uzmu u obzir pravni principi glavnih pravnih sistema svijeta.

159. Statut i Pravilnik predstavljaju fuziju i sintezu dviju dominantnih pravnih tradicija, odnosno sistema *common law-a*, koji je uticao na zemlje engleskog govornog područja, i sistema građanskog prava koji je svojstven kontinentalnom dijelu Evrope i većini zemalja koje su usvojile sistem pisanih zakonika. Stoga je postalo nužno, a ne samo praktično, da se pri tuma-enju njihovih odredbi uzimaju u obzir različiti pristupi ovih pravnih tradicija. Tako je, doduše, da je pristup pojedinog pravnog sistema tuma-enju zakonskih tekstova uglavnom oblikovan specifičnom historijom i tradicijom tog pravnog sistema. Međutim, budući da je u svakom slučaju suština tuma-enja da se otkrije istinski cilj i namjera zakonskog teksta, zadatak sudije koji tumači neku odredbu iz bilo kojeg sistema nužno je isti. Stoga je na samom početku korisno razmotriti neka od pravila koja se mogu korisno primijeniti na tuma-enje naših statuta.

1. Opšta pomagala pri tuma-enju

160. Ne može se osporiti da se kamen temeljac teorije i prakse tuma-enja zakona sastoji u tome da se obezbijedi tačno tuma-enje riječi koje se javljaju u zakonskom

tekstu i koje odrađavaju namjeru zakonodavca. U svim pravnim sistemima, glavni zadatak suda jeste da utvrdi značenje pojedine zakonske odredbe.

161. U svakom pravnom sistemu, bilo da je riječ o *common law-u* ili građanskom pravu, gdje je značenje riječi u zakonu jasno definisano, obaveza je sudije da riječ ima dânjihovo jasno definisano značenje i da ga se strogo drži. To je doslovno pravilo tumačenja.²⁰⁶ Ako je moguće samo jedno tumačenje koje jasno, obično ili nedvosmisleno proizilazi iz date riječi, riječ se mora tako tumačiti. U svim slučajevima dvosmislenosti, svi pravni sistemi poznaju metode za utvrđivanje načina kojim se može provesti namjera zakonodavca.

162. Ako korišćenje određene riječi ili izraza dovodi do apsurdâ ili kontradikcije, i u *common law-u* i u građanskom pravu sudovi zanemaruju doslovno ili gramatičko značenje. Prema zlatnom pravilu tumačenja, sud koji sudi po *common law-u* kao i onaj koji sudi po građanskom pravu izmijenjuje gramatičko značenje riječi kako bi se izbjegla nepravda, apsurd, anomalija ili protivrječnosti koji nikako nisu mogli biti namjera zakonodavca.²⁰⁷ Ako je gramatičko značenje dvosmisleno i ukazuje na više od jednog značenja, tekst odnosne odredbe se može tumačiti shodno pristupu logičnog tumačenja usvojenom u pravnoj nauci građanskog prava ili prema zlatnom pravilu pravne nauke *common law-a*. Ako doslovno značenje odredbe ne rješava problem, sudovi koji sude po građanskom pravu mogu da pribjegu analogiji kako bi izveli značenje.

163. Zakonodavno-istorijskom pristupu suprotstavljen je teleološki pristup građanske pravne nauke, koji se takođe naziva progresivnim odnosno ekstenzivnim pristupom. Teleološki pristup ima istu ulogu kao "pravilo slabe tačke /*mischief rule*", koje primjenjuje pravna nauka *common law-a*. Taj pristup omogućuje tumačenje predmeta zakonodavstva u okviru savremenih okolnosti. Ideja vodilja tog pravila jeste da se zakon prilagodi izmijenjenim okolnostima, koje mogu biti posebne, ekonomske ili tehnološke, i da se takva promjena pripisuje namjeri zakonodavca.

164. Pravilo slabe tačke poznato i pod nazivom pristup ciljnosti, navodno potječe iz predmeta *Heydon*²⁰⁸ o kojem je 1584. godine rješavao staroengleski *Court of*

²⁰⁶ *Vidi* Johnston v. Ireland 9 EHRR 329 (1967).

²⁰⁷ *Vidi* Lord Simon of Glaisdale u *Maunsell v. Olins* [1975] AC 373, 391.

²⁰⁸ (1584) 3 Co. Rep. 7a.

Exchequer. U predmetu *Heydon* postavljena su četiri pitanja za otkrivanje namjere zakonodavca: (a) kakvo je bilo običajno pravo prije donošenja dotičnog zakona; (b) koja je to slabost ili nedostatak za koji nije bilo lijeka u običajnom pravu; (c) koje je sredstvo odredio Parlament kao lijek toj slabosti; i (d) pravi razlog za taj lijek. Prema tom pristupu, dužnost suda jeste da ukloni slabost i primijeni lijek. Kako bi se pronašla slabost, koja nije uvijek na prvi pogled vidljiva iz teksta zakona, potrebno je proučiti historiju zakonodavstva. Na taj se pristup tumačenju uvelike oslanjaju evropski i američki sudovi. U važnom predmetu *AG protiv Princa Ernesta Augustusa od Hanovera*,²⁰⁹ vikont Simonds jasno je naveo svoje viđenje značenja konteksta u tumačenju zakona, kako slijedi:

- (a) ostale provedbene odredbe istog zakona;
- (b) njegova preambula;
- (c) trenutno stanje prava;
- (d) drugi zakoni *in pari materia*;
- (e) slabost koju je ovim zakonom trebalo ukloniti.

Kako bi se došlo do običnog značenja odredbi, treba uzeti u obzir svrhu zakona ili ugovora.²¹⁰

165. Metod popunjavanja rupa u zakonu od strane pravosudnih organa, koji se može usvojiti u sklopu teleološkog tumačenja građanske pravne nauke, ukazao bi, u sistemu *common law-a*, na dva pristupa. Prvi pristup koji treba razmotriti sastoji se u tome da bi se, budući da doktrina o trodiobi vlasti ograničava pravosudnu ulogu na pravosudne organe, svako donošenje zakona od strane pravosudnih organa smatralo uzurpacijom zakonodavne uloge od strane pravosuđa.²¹¹ Drugo je glediti da su sudovi ustanovljeni da utvrde i osnaže namjere zakonodavca.²¹² Popunjavanje rupa jedan je od načina za postizanje tog cilja. *Common law* odbacuje oba stava,²¹³ uprkos pokušaju da se iznese argument da je popunjavanje rupa dio uloge pravosuđa u

²⁰⁹ *The Hanover Case*, [1957] AC 436, 461.

²¹⁰ *Vidi Wemhoff case 1* EHRR 55, 1979-80.

²¹¹ U predmetu *Magor & St. Mellons RDC v. Newport Corporation* [1952] AC 189, 191, vikont Simonds je u svom govoru u Domu lordova izrazio neslaganje s idejom da pravosudni organi popunjavaju rupe u zakonskim tekstovima. On je to opisao kao golu uzurpaciju zakonodavne funkcije pod providnom izlikom tumačenja. Njegovo je mišljenje da "ako se otkrije rupa u zakonu, jedini je lijek usvajanje zakona kojim će se unijeti izmjene i dopune."

²¹² Drugo mišljenje, koje je takođe odbaceno, izrazio je Lord Denning koji je smatrao da je funkcija suda da popunjava rupe u zakonu i utvrdi njegov smisao.

²¹³ *Vidi London Transport Executive v. Betts* [1959] AC 213, 247.

tuma-enju zakona. Me|utim, uloga pravosu|a kao tuma-a zakona nije nikad dovedena u pitanje.

2. Ostali kanoni tuma-enja

166. Pretresno vije|e `eli ovdje podsjetiti na neke druge kanone tuma-enja koji su tako|e ilustrativni u tuma-enju zakonskih tekstova. Pet naj-e{}ih kanona su sljede}i:

- (a) i{-itavanje teksta kao cjeline;
- (b) davanje stru-nog zna-enja stru-nim izrazima;
- (c) i{-itavanje rije-i u njihovom kontekstu *noscitur a sociis*;
- (d) pravilo *ejusdem generis* i pravilo ranga;
- (e) pravilo *expressio unius est exclusio alterius*.

167. Osim gorenavedenoga, presumpcije i presedani mogu biti vrijedna pomagala pri tuma-enju. Pravi status rije{enih predmeta kao sudskih presedana i pomagala tuma-enju jo{ uvijek nije ustaljen. Pitanje je da li su prethodne odluke u kojima se javljaju rije-i za koje postoji pravosudno tuma-enje obavezuju}e za tuma-enje istih rije-i u razli-itom zakonu. Op{te je pravilo da nisu. To se vi|enje zasniva na -injenici da je u svakom predmetu *ratio decidendi* specifi-an i ograni-ava se na konkretni zakonski tekst koji se razmatra. Logika primijenjena pri tuma-enju rije-i koje se javljaju u nekom zakonu mo`e se primijeniti na predmete koji se rje{avaju po istom zakonu. Ona nije nu`no primjenjiva na drugi zakon. ^ini se da bi odluke @albenog vije}a Me|unarodnog suda o istim odredbama Statuta trebale biti obavezuju}e za Pretresno vije|e, budu}i da to predstavlja fundamentalnu osnovu `albenog postupka. Me|utim, odluke istih ili drugih jurisdikcija koje u svojim odlukama nisu tuma-ile istu odredbu o kojoj je rije- u predmetu koji se razmatra ima}e samo "persuazionu" vrijednost.

3. Razlike u tuma-enju zakona izme|u sistema

168. Uprkos sli-nostima izme|u pojedinih sistema, valja pomenuti neke od zna-ajnih razlika u stavovima pravosu|a prema kori{}enju presedana kao pomagala u tuma-enju zakona. Te se razlike odnose na:

- (i) materijale koji se koriste za argumentaciju;

- (ii) kori{enje *travaux préparatoires*;
- (iii) stilovi sastavljanja sudskih mi{ljenja;
- (iv) stilovi opravdanja;
- (v) stepeni apstrakcije;
- (vi) metode obrazlaganja.

Materijali koji se koriste za argumentaciju mogu biti autoritativni i neautoritativni, {to odgovara pojmu obavezuju}ih i neobavezuju}ih materijala. Autoritativni tekstovi koji su obavezuju}i uklju~uju zakon o kojem je rije~, povezane instrumente i op{te principe prava ili obi~ajnog prava, dok se rje-nici, stru-ni leksikoni i drugi faktori koji su mogli uticati na dono{enje zakona smatraju neautoritativnim.

169. Pretresnom vije}u ~ini se da se pri tuma-enju potencijalno dvosmislenih odredbi ne mogu ignorisati *travaux préparatoires*; odnosno mi{ljenja o tuma-enju ~lanova Statuta Me|unarodnog suda iznijeta kako od strane ~lanova Savjeta bezbjednosti prilikom glasanja o relevantnim rezolucijama tako i mi{ljenje Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija u njegovom izvje{taju. Na gorenavedene izvore oslanja se velika ve}ina ~lanica me|unarodne zajednice pri tuma-enju me|unarodnih instrumenata.

4. Zaklju~ak

170. Me|unarodni sud predstavlja *ad hoc* me|unarodno sudi{te sa specifi-nom i ograni-enom nadle`no{u. On je *sui generis*, sa sopstvenom `albenom strukurom. Tuma-enje odredbi Statuta i Pravilnika mora stoga uzeti u obzir ciljeve Statuta i dru{tvene i politi-ke obzire koji su doveli do njegove uspostave. U mnogim dijelovima svijeta i dalje dolazi do ozbiljnih kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava kakva su bila motiviraju}i faktor za ustanovljenje Me|unarodnog suda, i ta kr{enja stalno poprimaju nove oblike i permutacije. Jedini na-in na koji se me|unarodna zajednica mo`e nositi sa stoglavom hidrom ljudskog pona{anja jeste razumno i ciljno tuma-enje postoje}ih odredbi me|unarodnog obi~ajnog prava. Stoga, tuma-enje primjenom doslovnog i{-itavanja, zlatnog pravila i pravila "slabe ta-ke" vra}a ulo`en trud.

171. Imaju}i na umu navedene op{te opaske o tuma-enju, Pretresno vije}e je sada usmjeriti svoju pa`nju na konkretne odredbe Statuta Me|unarodnog suda primjenljive na teku}i predmet.

B. Primjenljive odredbe Statuta

172. U dono{enju presude u teku}em predmetu Pretresno vije}e mora razmotriti sljede}e -lanove Statuta Me|unarodnog suda, od kojih je svaki razmotren u daljem tekstu.

^lan 1

Nadle`nost Me|unarodnog suda

Me|unarodni sud ima ovla{tenja za krivi-no gonjenje osoba odgovornih za te{ka kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava po-injena na teritoriji biv{e Jugoslavije od 1991. u skladu sa odredbama ovog Statuta.

^lan 2

Te{ke povrede @enevskih konvencija iz 1949.

Me|unarodni sud ima ovla{tenja da krivi-no goni osobe koje su po-inile ili naredile da se po-ine te{ke povrede @enevskih konvencija od 12. augusta 1949, odnosno koje su po-inile sljede}a djela protiv lica ili imovine koja su za{ti}ena odredbama odgovaraju}ih ili relevantnih @enevskih konvencija:

- (a) hotimi-no ubistvo;
- (b) mu-enje ili ne-ovje-no postupanje, uklju-uju}i biolo{ke eksperimente;
- (c) hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljnih zdravstvenih ili tjelesnih povreda;
- (d) opse`no uni{tavanje i oduzimanje imovine koje nije opravdano vojnim potrebama i koje je provedeno bespravno i samovoljno;
- (e) prisiljavanje ratnih zarobljenika ili civila da slu`e u neprijateljskim snagama;
- (f) hotimi-no uskra}ivanje ratnim zarobljenicima ili civilima prava na pravi-an i regularan sudski postupak;
- (g) protivzakonito deportovanje ili preseljavanje i protivzakonito zato-avanje civila;
- (h) dr`anje civila kao talaca.

^lan 3

Kr{enja ratnih zakona ili obi-aja

Me|unarodni sud ima ovla{tenja da krivi-no goni osobe koje su prekr{ile ratne zakone ili obi-aje. Takva kr{enja, izme|u ostalog, obuhvataju:

- (a) upotrebu otrovnog ili drugog oru`ja -ijim se kori{tenjem nanosi nepotrebna patnja;

- (b) samovoljno uništavanje gradova i sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnim potrebama;
- (c) napadanje ili bombardovanje, bilo kojim sredstvima, nebranijenih gradova, sela, naselja ili objekata;
- (d) osvajanje, uništavanje ili namjerno oštećivanje vjerskih objekata, objekata namijenjenih dobrotvornim svrhama i obrazovanju, te umjetnosti i nauci, istorijskih spomenika kao i umjetničkih i naučnih djela;
- (e) pljačka javne ili privatne imovine.

Član 7

Pojedinačna krivična odgovornost

1. Osoba koja je planirala, podsticala, naredivala, počinila ili na drugi način pomagala i učestvovala u planiranju, pripremi ili izvršavanju nekog od zločina navedenih u članovima 2 do 5 ovog Statuta, lično je odgovorna za zločin.

2. Službeni položaj bilo koje optužene osobe, bez obzira da li se radi o članu države ili vlade ili o odgovornom državnom funkcioneru, takvu osobu ne oslobađa krivične odgovornosti niti je joj zbog toga biti ublažena kazna.

3. Činjenica da je bilo koje od djela navedenih u članovima 2 do 5 ovog Statuta počinjeno od strane podređene osobe ne oslobađa nadređenu osobu krivične odgovornosti ako je znala ili imala razloga da zna da je podređena osoba počinila takva djela ili da ih je već počinila, a nije poduzela potrebne i razumne mjere da spriječi takva djela ili da kazni počinilje.

4. Činjenica da je optužena osoba djelovala u skladu sa naredbom vlade ili nadređene osobe ne oslobađa optuženu osobu krivične odgovornosti, ali se može uzeti u obzir kod ublažavanja kazne ako Međunarodni sud utvrdi da pravda tako zahtijeva.

C. Opšti uslovi za primjenu članova 2 i 3 Statuta

1. Odredbe člana 1

173. Odredbe člana 1 predstavljaju polazište za svaku diskusiju o nadležnosti Međunarodnog suda i čine osnovu detaljnijih odredbi u članovima o nadležnosti koji slijede. Sud je se ovdje ograničiti na razmatranje "teških krivica međunarodnog humanitarnog prava" počinjenih na konkretnoj lokaciji i u konkretnom vremenskom periodu. U tim okvirima Pretresno vijeće mora razmotriti djela za koja se u optužnici tvrdi da su se dogodila i primjenljivost članova 2 i 3 Statuta.

174. Nema sumnje da su vremenski i geografski uslovi postavljeni u članu 1 ispunjeni u ovom predmetu. Međutim, u svojim završnim pisanim podnescima, svi optuženi, s izuzetkom g. Mucića, osporavaju nadležnost Suda na osnovu toga da se zločini koji se terete u optužnici ne mogu smatrati "težim" krivičnim delima međunarodnog humanitarnog prava.²¹⁴ Ovaj argument je prvo pokrenula odbrana u Zahtjevu za odbacivanje optužbi, mada iz tog dokumenta nije jasno da li ga zastupaju svi optuženi (osim g. Mucića, koji je podnio odvojen zahtjev) ili samo odbrana g. Landića.

175. Odbrana²¹⁵ tvrdi da je Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija osnovao Međunarodni sud da krivično goni i kažnjava samo najteže prekršaje međunarodnog humanitarnog prava, to jest, one osobe na rukovodećim političkim i vojnim položajima odgovorne za najgnusnija zločinstva. Odbrana navodi da Međunarodni sud ne treba "da se zaglubi u suptilnije manje prekršaje", jer je prikladnije da takve osobe budu predmet krivičnog gonjenja od strane nacionalnih sudova²¹⁶. Pored toga, u ime g. Landića se tvrdi da je on samo jedan od hiljada pojedinaca koji bi mogli biti krivično gonjeni za slična krivična djela počinjena u bivšoj Jugoslaviji i da ga ovo stavlja u nepravilan položaj time što se od njega pravi neki predstavnik svih tih drugih lica koja nisu predmet postupka pred Međunarodnim sudom.

176. U odredbama članova 2, 3, 4 i 5 Statuta dosta detaljno su opisana krivična djela nad kojima Međunarodni sud ima nadležnost i o čemu je da je Savjet bezbjednosti smatrao sva ova krivična djela "težim krivičnim delima međunarodnog humanitarnog prava". U članu 7 se dalje utvrđuje da pojedinačna krivična odgovornost leži na počinocima takvih krivičnih djela i onima koji planiraju, podstiču, naređuju ili pomažu u planiranju, pripremi ili izvršenju takvih krivičnih djela, a, u određenim okolnostima, i njihovim nadređenima. Jasno je na osnovu ovog posljednjeg člana da nije bila namjera da se Sud bavi samo osobama na rukovodećim vojnim ili političkim položajima. To je ranije potvrdilo Pretresno vijeće I u svojoj "Presudi o kazni" u predmetu *Tužilaštvo protiv Dražena Erdemovića* kada je izjavilo da "Pretresno vijeće smatra da se pojedinačna odgovornost zasniva na članovima 1 i 7(1) Statuta kojima se

²¹⁴ *Vidi* Landić o Closing Brief; Delić Closing Brief; Delalić Closing Brief.

²¹⁵ *Ibid*, st. 80.

Me|unarodnom sudu daje puna nadle`nost ne samo nad 'velikim zlo-incima' kao u Nirnbergu - kako tvrde branioci optu`enih - ve} i nad izvr{iocima."²¹⁷

177. U ~lanu 9 Statuta je izlo`en princip da Me|unarodni sud ima istovremenu nadle`nost sa nacionalnim sudovima za krivi-no gonjenje zlo-ina nad kojima ima nadle`nost. U ovom ~lanu se tako|e ka`e da Me|unarodni sud ima prvenstvo nad takvim nacionalnim sudovima i stoga se nekoliko pravila u Pravilniku bavi pitanjem ustupanja nadle`nosti za nacionalno krivi-no gonjenje ovome Sudu. I doista, dr`ave su obavezne da udovolje formalnim zahtjevima za ustupanje nadle`nosti Me|unarodnom sudu, pa stoga ne mo`e biti sumnje da je pitanje foruma pitanje o kome isklju-ivo odlu-uje prvo tu`ilac a onda sudije Suda.²¹⁸

178. Ve} i povr{an pogled na optu`nicu u ovom predmetu daje neizbrisivu sliku niza u`asnih doga|aja koji su klasifikovani kao razna krivi-na djela, kao {to su hotimi-no ubistvo, mu-enje, ne-ovje-ni postupci, surovo postupanje i plja-ka. Tvrđiti da to nisu zlo-ine najte`e prirode grani-i s nevjerovatnim.²¹⁹ Mada bi ~injenica da se ne tvrdi da su se ova djela dogodila na rasprostranjenoj i sistematskoj osnovi u ovoj konkretnoj situaciji mogla biti od zna-aja da se za njih tereti kao za zlo-ine protiv ~ovje-nosti prema ~lanu 5 Statuta, ~lanovi 2 i 3 koji nas ovdje zanimaju ne sadr`e takav uslov.

179. Zavr{ni argument g. Land`e, da ga se nekako prikazuje kao predstavnika bezbrojnih drugih osoba koje nisu u pritvoru Suda niti su imenovane u bilo kakvoj optu`nici, tako|e je potpuno neosnovan. Prvo, ova tvrdnja je jednostavno neta-na. Tu`ilac je u do sada podigao dvadeset javnih optu`nica protiv 58 osoba razli-itih rangova i polo`aja, i nekolicini od njih je ve} su|eno ili im se sudi sada ili }e im se uskoro suditi. Postoje brojni i razli-iti razlozi zbog kojih druga lica protiv kojih je podignuta optu`nica nisu u pritvoru Suda i stoga nisu tako|e podvrgnuti njegovom

²¹⁶ Motion to Dismiss, RP D5707; Land`o Closing Brief, RP D9064; Deli} Closing Brief, RP D8329; Delali} Closing Brief, RP D8682.

²¹⁷ *Prosecutor v. Dra`en Erdemovi*, IT-96-22-T, Sentencing Judgement od 29. novembra 1996. (RP D1-58/472 bis), st. 83 (bez bilje{ke).

²¹⁸ *Vidi* pravila 9, 10 i 11.

²¹⁹ Pretresno vije}e se ovdje ne}e baviti argumentom koji je iznijela odbrana g. Muci}a i g. Deli}a da pojedina djela plja-ke koja se terete u optu`nici ne predstavljaju te{ka kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava. To se pitanje razmatra kasnije u tekstu u odjeljku IV.

sudskom postupku, ali to nije pitanje kojim treba da se bavi ovo Pretresno vijeće u sadašnjem kontekstu.

180. Pored toga, apsurdno je i sugerisati da ako svi potencijalni optuženici koji su u istoj situaciji ne budu kažnjeni, pravda ne treba da bude ostvarena u pogledu osobe protiv koje je podignuta optužnica i koja je izvedena pred sud. Dalje, odluka o tome koga će optužiti leži samo na tužiocu, a kada se takva optužnica potvrdi, dužnost je Pretresnih vijeća da obave svoju sudsku funkciju kada takva optužena lica budu izvedena pred njih.

181. Ukratko, tumačenje članica 1 koje je ponudila odbrana ne stoji kada se pažljivo razmotri pa se stoga odbacuje. Shodno tome, Pretresno vijeće mora usmjeriti pažnju na suštinu članova 2 i 3 i na uslove za njihovu primjenljivost.

2. Postojanje oružanog sukoba

182. Da bi se korpus prava pod nazivom "međunarodno humanitarno pravo" primjenio na određenu situaciju, prvo se mora utvrditi da je zaista i postojao "oružani sukob" bilo unutrašnjog ili međunarodnog karaktera. Ukoliko se ne utvrdi postojanje takvog oružanog sukoba Pretresno vijeće ne može da pređe na raspravu o karakteru tog sukoba i o tome kako to utiče na primjenljivost članova 2 i 3.

183. U tu svrhu, Pretresno vijeće usvaja kriterijum koji je formulisalo Apelno vijeće u svojoj "Odluci o zahtjevu odbrane za interlokutornu žalbu o nadležnosti" u predmetu *Tužila protiv Duška Tadića* (u daljem tekstu "Odluka o nadležnosti u predmetu Tadić").²²⁰ Prema Apelnom vijeću

oružani sukob postoji kad god se pribjegne oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organizovanih oružanih grupa, ili pak između takvih grupa unutar jedne države.²²¹

Apelno vijeće u nastavku konstatuje da se

²²⁰ Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2. oktobar 1995, IT-94-1-AR72 (RP D6413-D6491).

me|unarodno humanitarno pravo primjenjuje od po-etka takvih oru`anih sukoba sve do poslije prestanka neprijateljstava, odnosno sve do zaklju-enja mira; ili, u slu-aju unutra{njih sukoba, sve dok se ne prona|e mirno rje{enje. Sve do tog trenutka, me|unarodno humanitarno pravo primjenjuje se na cjelokupnoj teritoriji zara}enih dr`ava ili, u slu-aju unutra{njih sukoba, na cjelokupnoj teritoriji pod kontrolom neke strane u sukobu, bez obzira vode li se tamo borbe ili ne.²²²

184. Jasno je, dakle, da je ovaj kriterijum primjenljiv i na sukobe koji se smatraju me|unarodnim po karakteru i na one koji se smatraju unutra{njim za neku dr`avu. U prvom slu-aju, pribjegavanje oru`anoj sili izme|u dr`ava samo po sebi name|e primjenu me|unarodnog humanitarnog prava. U drugom slu-aju, da bi se napravila razlika u odnosu na slu-ajeve gra|anskih nemira ili teroristi-kih aktivnosti, naglasak se stavlja na trajanje oru`anog nasilja tokom du`eg perioda i stepen organizovanosti uklju-enih strana. U ovom trenutku, me|utim, Pretresno vije|e ne `eli da raspravlja o tome da li je postojao me|unarodni ili unutra{nji oru`ani sukob u cilju odlu-ivanja u ovom predmetu, jer se ovim pitanjem bavi pododjeljak D u daljem tekstu.

185. Pored toga, bez obzira smatra li se sukob me|unarodnim ili unutra{njim, ne moraju se voditi stvarne borbe na konkretnoj lokaciji da bi norme me|unarodnog humanitarnog prava bile primjenljive. Stoga, Pretresno vije|e ne mora da utvrdi da je postojao "oru`ani sukob" u samoj op{tini Konjic, ve} prije, na {iroj teritoriji koje je ona dio.

186. U prethodnom odjeljku o istorijskoj pozadini doga|aja prili-no je detaljno razmotrena vojna i politi-ka situacija u dr`avama biv{e SFRJ do 1992. godine. Posebna pa`nja je usmjerena na dr`avu Bosnu i Hercegovinu pa nema potrebe ponavljati relevantne -injenice. Dovoljno je re|i da je u Bosni i Hercegovini u cjelini trajalo oru`ano nasilje barem od datuma kada je ona proglasila nezavisnost - 6. marta 1992. godine - pa sve do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma u novembru 1995. U to oru`ano nasilje su svakako bili uklju-eni, za ovaj predmet relevantni, JNA, bosanska Armija (koja se sastojala od TO-a i MUP-a), HVO i VRS.

²²¹ *Tadi} Jurisdiction Decision*, st. 70.

²²² *Ibid.*

187. JNA je bila zvani-na vojska SFRJ i nakon stvaranja SRJ bila je pod kontrolom te dr`ave do njene podjele (SRJ je tvrdila da je jedina legitimna dr`ava nasljednica SFRJ). Me|utim, organi takozvane SRBH su tako|e objavili postojanje sopstvene armije u maju 1992. godine - VSRBH (kasnije VRS) - koja se sastojala od biv{ih jedinica JNA u Bosni i Hercegovini. Preostali dio JNA postao je VJ, vojska SRJ. VRS je bila pod kontrolom rukovodstva vlasti bosanskih Srba sa Pala, na -elu sa Radovanom Karad`i}em, a tokom cijele 1992. i nakon toga okupirala je znatne dijelove Bosne i Hercegovine. HVO je bio u poziciji sli-noj poziciji VRS, u smislu da ga je osnovala samoprogl{ena paradr`ava bosanskih Hrvata kao svoju vojsku i da je djelovao sa teritorije pod njenom kontrolom. Ostali u-esnici, bosanski TO i MUP, o-ito su djelovali u ime organa vlasti Bosne i Hercegovine.

188. Kao {to je ve} op{irno razmotreno u odjeljku II, sama op{tina Konjic je bila popri{te znatnog oru`anog nasilja tokom 1992. godine. U aprilu te godine je mobilisana op{tinska TO i formirano je Ratno predsjedni{tvo. JNA, koja se nalazila u raznim vojnim i drugim objektima {irom op{tine, u-estvovala je, u saradnji sa lokalnom SDS, u mobilisanju srpskih dobrovoljaca, i podijelila im oru`je. Tako|e izgleda da je JNA i sama u-estvovala u nekim od vojnih operacija, bar do maja 1992.²²³

189. Pretresnom vije}u su podnijete znatne koli-ine dokaza u vezi vojnih napada na Konjic i granatiranja samog grada, kao i mnogih sela u toj op{tini, uklju-uju}i Borce, Ljubinu, D`aji}e i Gaki}e, od strane pomenutih srpskih snaga. Dalje je neosporno da su snage op{tinskih organa, koje su uklju-ivale TO, MUP, i, u toku trajanja zajedni-ke komande, HVO, organizovale vojne operacije izme|u ostalog protiv sela Donje Selo, Bradina, Bjelov-ina, Ceri}i i Br|ani. Upravo su kao posljedica tih operacija ljudi bili zato-eni u zatvoru/logoru ^elebi}i.

190. U Bosni i Hercegovini u cjelini, kao i u samom Konjicu, borbe su o-igledno bile `estoke i stoga su izazvale zabrinutost Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija i Generalne skup{tine, kao i drugih me|unarodnih organizacija. Djeluju}i u skladu sa Poglavljem VII Povelje Ujedinjenih nacija, Savjet bezbjednosti je donio brojne

²²³ Vidi npr. T. 10993, Vejzagi}.

rezolucije vezane za sukob i dosljedno je pozivao sve uključene strane da obustave vojne operacije.²²⁴

191. U Konjicu se TO-u i MUP-u na kratko vrijeme pridružio HVO kao dio zajedničke komande koja je osnovana i organizovana za borbu protiv srpskih snaga. U najmanju ruku su ove snage koje su predstavljale "vladine organe" bile angažovane protiv snaga bosanskih Srba - JNA i VRS kojima su se pridružili lokalni dobrovoljci i milicije - koje su i same predstavljale "vladine organe" ili "organizovane oružane grupe". Ovaj zaključak ne preudicira mogućnost da je sukob možda zaista bio međunarodni i da su umiještane strane bile države i njihovi predstavnici.

192. Pretresno vijeće stoga mora zaključiti da je postojao "oružani sukob" u Bosni i Hercegovini u periodu koji je značajan za optužnicu, te konstatuje da je, bez obzira da li se ovaj sukob smatra unutrašnjim ili međunarodnim, on zahvatao općtinu Konjic. Tako je ispunjen prvi osnovni preduslov za primjenu međunarodnog humanitarnog prava, uključujući pravne norme sadržane u članovima 2 i 3 Statuta, na ovaj predmet, pod uslovom da se pokaže postojanje dovoljne povezanosti između djela kojima se optuženi terete i ovog oružanog sukoba.

3. Povezanost između djela optuženih i oružanog sukoba

193. Očigledno je da se ne može svaki teški zločin počinjen tokom oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini smatrati kršenjem međunarodnog humanitarnog prava. Mora postojati očigledna povezanost između krivičnih djela i oružanog sukoba. Jasno, ako je relevantan zločin počinjen u toku borbi ili preuzimanja nekog grada tokom oružanog sukoba, na primjer, ta činjenica bi bila dovoljna da to krivično djelo učini kršenjem međunarodnog humanitarnog prava. Takva direktna veza sa stvarnim neprijateljstvima, međutim, nije obavezna u svakoj situaciji. Načelno vijeće je, i po ovom pitanju, iznijelo gledište o karakteru ove povezanosti između djela optuženih i oružanog sukoba. Po njegovom mišljenju

²²⁴ Vidi *npr.* Rezoluciju 757 od 30. maja 1992. i Rezoluciju 770, 13. august 1992.

dovoljno je da su zlo-inci za koje se tereti bili tijesno povezani sa neprijateljstvima koja su se događala u drugim dijelovima teritorija pod kontrolom strana u sukobu.²²⁵

194. Time se ponovo naglašava prethodno izraženo gledište da nisu morala postojati konkretna oružana neprijateljstva u općini Konjic da bi norme međunarodnog humanitarnog prava bile primjenljive. Takođe nije potrebno da su se borbe odvijale u preciznom vremenskom periodu kada su se dogodila djela koja se terete u optužnici.

195. Pretresno vijeće dijeli mišljenje Pretresnog vijeća II u *Presudi u predmetu Tadić*, gdje se konstatuje da nije neophodno da zlo-inci "bude dio politike ili prakse koju jedna strana u sukobu zvanično odobri ili toleriše, ili da je djelo stvarno u funkciji politike vezane za vođenje rata ili u stvarnom interesu strane u sukobu."²²⁶ Takav uslov bi stvarno umanjio jačinu koncepcije pojedinačne krivice i odgovornosti.

196. U tekućem predmetu, sva djela kojima se optuženi terete odigrala su se unutar granica zatvora/logora ^elebići, zato-enci-kog objekta u općini Konjic kojim su upravljale snage vladinih organa Bosne i Hercegovine. Zatvorenici smješteni u zatvoru/logoru uhapšeni su i zato-enci kao rezultat vojnih operacija vođenih u ime vlade Bosne i Hercegovine i u toku oružanog sukoba u kojem je ona bila jedna od strana. Svaki od optuženih se tereti da je u nekom svojstvu učestvovao u upravljanju logorom i tvrdi se da su djela za koja su oni optuženi počinjena u obavljanju njihovih službenih dužnosti kao pripadnika bosanskih snaga.

197. Pretresno vijeće stoga uopšte ne sumnja u to da postoji jasna povezanost između oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, uključujući vojne operacije u Konjicu, i djela za koja se u optužnici tvrdi da su ih počinila četvorica optuženih u tekućem predmetu.

198. Nakon što su zadovoljeni ovi općiti preduslovi za primjenljivost međunarodnog humanitarnog prava, sada možemo preći na konkretnije uslove iz članova 2 i 3 Statuta.

²²⁵ *Tadić Jurisdiction Decision*, st. 70.

²²⁶ *Tadić Judgment*, st. 573.

D. ^lan 2 Statuta

199. ^lan 2 Statuta odnosi sa na "te{ke povrede @enevskih konvencija iz 1949. godine" i nabraja osam kategorija krivi-nog pona{anja koje spadaju u nadle`nost Me|unarodnog suda kada je po-injeno protiv lica ili imovine za{ti}enih odredbama odgovaraju}e @enevske konvencije. Stoga je na Pretresnom vije}u da pri razmatranju ovog ~lana utvrdi da li krivi-na djela koja se terete u ta-kama 1, 3, 5, 7, 11, 13, 15, 18, 21, 24, 27, 30, 33, 36, 38, 42, 44, 46 i 48 optu`nice ispunjavaju uslove za njegovu primjenu.

200. ^etiri @enevske konvencije iz 1949.²²⁷ (u daljem tekstu @enevske konvencije ili Konvencije) predstavljaju osnovu prava koje se temelji na konvencijama i glavnine obi-ajnog me|unarodnog prava za za{titu `rtava oru`anog sukoba. Njihovim odredbama se garantuju osnovna ljudska prava na `ivot, dostojanstvo i -ovje-no postupanje prema onima koji ne uzimaju aktivnog u-e{}a u oru`anim sukobima, a njihovo sprovo|enje putem krivi-nog gonjenja predstavlja sastavni elemenat njihove djelotvornosti. Sistem obavezne univerzalne nadle`nosti nad onim krivi-nim djelima koja su opisana kao "te{ke povrede" Konvencija obavezuje sve dr`ave da krivi-no gone ili izru-uju lica koja se terete kao prekr{ioci Konvencija. Otuda je ova dr`avna nadle`nost istovremena sa nadle`no{}u Me|unarodnog suda u skladu sa ~lanom 2 Statuta.

201. Izgleda da se i Tu`ila{tvo i odbrana u principu sla`u da je za primjenu ~lana 2 potrebno da dva uslova budu zadovoljena. Prvo, da su navodna krivi-na djela po-injena u kontekstu me|unarodnog oru`anog sukoba, i drugo, da su navodne `rtve bile "lica za{ti}ena" @enevskim konvencijama. U zavr{noj rije-i g. Niemann, zastupnik Tu`ila{tva, iznio je gledite da se ~lan 2 tako|e mo`e primijeniti na situacije unutra{njog oru`anog sukoba, iako je Tu`ila{tvo neprestalno tvrdilo da

²²⁷ Geneva Convention I for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field (u daljem tekstu: "First Geneva Convention"/"Prva `nevska konvencija" ili "Geneva Convention I"/"@enevska konvencija I"), Geneva Convention II for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of the Armed Forces at Sea (u daljem tekstu: "Second Geneva Convention"/"Druga `nevska konvencija" or "Geneva Convention II"/"@enevska konvencija II"), Geneva Convention III Relative to the Treatment of Prisoners of War (u daljem tekstu: "Third Geneva Convention"/"Tre}a `nevska konvencija" ili "Geneva Convention III"/"@enevska konvencija III"), Geneva Convention IV Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (u daljem tekstu: "Fourth Geneva Convention"/"^etvrta `nevska konvencija" ili "Geneva Convention IV"/"@enevska konvencija IV"), sve od 12. augusta 1949.

Pretno vijeće mora, u stvari, smatrati sukob u Bosni i Hercegovini međunarodnim.²²⁸

202. Mada Pretno vijeće II u predmetu *Tadić* nije prvobitno smatralo da je karakter oružanog sukoba relevantan za primjenu člana 2 Statuta,²²⁹ većina žalbenog vijeća u *Odluci o nadležnosti u predmetu Tadić* bila je mišljenja da se teške povrede međunarodnih konvencija mogu počinuti samo u međunarodnim oružanim sukobima i taj uslov je stoga sastavni dio člana 2 Statuta.²³⁰ Međutim, u svom izdvojenom mišljenju, sudija Abi-Saab iznosi mišljenje da "se može istaći veliki broj argumenata u prilog primjene člana 2, čak i kada se inkriminirano djelo dogodilo u unutrašnjem sukobu".²³¹ Većina žalbenog vijeća je zaista potvrdila da se može odvijati promjena u ovom pravcu u doseg "rešima teških povreda" u običajnom pravu. Ovo Pretno vijeće tako je smatra da treba uvidjeti mogućnost da je običajno pravo razradilo odredbe međunarodnih konvencija nakon 1949. tako da one predstavljaju proširenje sistema "teških povreda" na unutrašnje oružane sukobe.

203. Pa ipak, u presuivanju u tekućem predmetu, Pretno vijeće smatra prikladnim da razmotri karakter oružanog sukoba unutar kojeg su se dogodila djela za koja se tereti u optužnici. Odbrana je povremeno tvrdila da se sukob mora smatrati unutrašnjim, i još energičnije to da se navodne žrtve ne mogu smatrati "zaštićenim licima". Tužilaštvo, s druge strane, zauzima stanovište da je sukob bio očigledno međunarodni i da su žrtve bile lica zaštićena ili shodno međunarodnoj konvenciji III (Konvencija o zaštiti ratnih zarobljenika) ili međunarodnoj konvenciji IV (Konvencija o zaštiti civila). Razmotrićemo ove tvrdnje redom.

²²⁸ *Vidi* T. 15710.

²²⁹ *Vidi* Decision on the Defence Motion on Jurisdiction, 10. augusta 1995, (RP D4979-D5011), st. 53.

²³⁰ U konačnoj presudi u predmetu *Tadić*, Pretno vijeće II primijenilo je logiku žalbenog vijeća i inzistiralo na postojanju međunarodnog oružanog sukoba kao na uslovu za primjenu člana 2.

²³¹ Separate Opinion of Judge Abi-Saab on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2. oktobra 1995. (RP D6397-D6403), D6398.

1. Karakter oru`anog sukoba

(a) Argumenti strana

204. U svom prepretresnom podnesku, Tu`ila{tvo tvrdi da se sukob u Bosni i Hercegovini mora smatrati me|unarodnim od njene nezavisnosti marta 1992. i barem tokom trajanja te godine.²³² Tu`ila{tvo citira Komentar Me|unarodnog komiteta crvenog krsta²³³ uz @enevsku konvenciju IV²³⁴ (u daljem tekstu "Komentar" ili "Komentar na @enevsku konvenciju IV") smatraju}i da se Konvencija primjenjuje -im nastupe *de facto* neprijateljstva. Dalje, "bilo kakvo razmimoila`enje koje nastane izme|u dvije dr`ave i koje dovede do intervencije pripadnika oru`anih snaga predstavlja oru`ani sukob u smislu -lana 2 (@enevskih konvencija) -ak i kada jedna strana pori-e postojanje ratnog stanja."²³⁵ Prema Tu`ila{tvu, Bosna i Hercegovina i njene oru`ane snage bile su jedna od strana u ovom me|unarodnom sukobu, a druge strane bile su, prvo, SFRJ i njena vojska JNA, a zatim SRJ i njena vojska VJ, kao i SRBH (koja je postala RS) i njena vojska VSRBH (koja je postala, i u daljem tekstu, VRS). Ono tvrdi da je vojno u-e{je SFRJ i SRJ u Bosni i Hercegovini i postojanje *de facto* neprijateljstava izme|u njih, zajedno sa SRBH/RS koje su bile pod njihovom kontrolom, i dr`ave Bosne i Hercegovine, bilo dovoljno da sukob u-ini me|unarodnim. Oru`ana neprijateljstva, koja nisu imala poseban status, odigrala su se u op{tini Konjic u okviru tog me|unarodnog oru`anog sukoba.

205. U svom Zahtjevu za odbacivanje optu`bi, odbrana²³⁶ tvrdi da Tu`ila{tvu ne treba dozvoliti da polazi od postojanja me|unarodnog oru`anog sukoba jer je odluku po tom pitanju ve} donijelo Pretresno vije}e II u *Presudi u predmetu Tadi}*, predmetu u kome je Tu`ila{tvo o-igledno bilo strana. U toj je presudi Pretresno vije}e II utvrdilo da uslovi potrebni za primjenu -lana 2 nisu ispunjeni. Odbrana tvrdi da je ovo djelimi-no bilo na osnovu toga da tamo nisu utvrdili da je u relevantno vrijeme postojao me|unarodni oru`ani sukob - a to je isti vremenski period na koji se odnosi na{ predmet. Tako, po mi{ljenju odbrane, pitanje je *res judicata* i ne podlije`e daljoj

²³² Prosecutor's Pre-Trial Brief. RP D2823-D2850.

²³³ U daljem tekstu: "ICRC" /" MKCK".

²³⁴ Jean Pictet (ur.) – Commentary: IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (1958) – 1994 reprint edition.

²³⁵ Commentary, str. 20.

raspravi od strane Tužilaštva. Odbrana takođe ukazuje na pozivanje @albenog vijeća u *Odluci o nadležnosti u predmetu Tadić* na sporazum koji su u maju 1992. potpisale strane u sukobu u Bosni i Hercegovini kao dokaz da su one same smatrale da je sukob unutrašnji, te zaključuje da je @albeno vijeće na taj način takođe riješilo pitanje karaktera sukoba suprotno stavu koji je zauzelo Tužilaštvo. Odbrana dodatno tvrdi da dokazi pred Pretresnim vijećem ne pokazuju stepen kontrole SRJ nad postupcima VRS koji bi bio dovoljan da opravda zaključak drukčiji od onog koji je donijelo Pretresno vijeće II u *Presudi u predmetu Tadić*.

206. U odgovoru na Zahtjev odbrane za odbacivanje optužbi, Tužilaštvo ponovo zauzima stav da dokazi pokazuju da je postojao međunarodni oružani sukob 1992. godine između Bosne i Hercegovine s jedne strane i SFRJ, SRJ i SRBH/RS s druge. Ono tvrdi da je postojalo jasno direktno učestvovanje JNA i VJ u sukobu, kao i potreban stepen povezanosti između tih snaga i snaga SRBH/RS, da bi se ove posljednje mogle smatrati dijelom strane u ovom međunarodnom oružanom sukobu. Odbrana u replici razmatra odluku MSP-a u predmetu *Nikaragva*²³⁷, u prilog svom stanovištu da SRJ nije imala dovoljan stepen rukovođenja i komandovanja nad SRBH/RS i njihovim snagama da bi to ove činilo dijelom snaga SRJ.²³⁸

207. U svom Završnom podnesku, Tužilaštvo ponovo iznosi svoje prethodne argumente i naglašava da se sukob u Konjicu ne može posmatrati odvojeno od onoga u Bosni i Hercegovini u cjelini.²³⁹ Po njegovom mišljenju, ako je potonji bio međunarodni oružani sukob, nebitno je da li su JNA ili VJ bile prisutne ili ne u samoj općini Konjic ili da li je tamo bilo stvarnih borbenih dejstava u toku cjelokupnog vremenskog perioda koji je bitan za optužnicu. Tužilaštvo takođe osporava kriterijum "stvarne kontrole" koji je usvojen u predmetu *Nikaragva* i koji je koristila većina u *Presudi u predmetu Tadić* za utvrđivanje da li je VRS djelovala kao zastupnik SRJ, te traži od Pretresnog vijeća da usvoji drukčiji kriterijum. Ono tvrdi da je izvelo više nego dovoljno dokaza koji pokazuju da su VRS i milicija bosanskih Srba bile

²³⁶ Ovo se odnosi na odbranu g. Delalića, g. Delića i g. Landića, budući da je odbrana g. Mucića, kako je navedeno u st. 80 u gornjem tekstu, podnijela zasebni zahtjev.

²³⁷ Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (*Nicaragua v. U.S.*) (Merits) 1986 I.C.J. Reports, 14 (u daljem tekstu: "*Nicaragua Case*" / "predmet *Nikaragva*").

²³⁸ Reply of Defendants Delalić, Delić and Landić to Prosecution's Response to Defendants' Motion for Judgement of Acquittal, or in the alternative, Motion to Dismiss the Indictment at the Close of the Prosecutor's Case, 10. marta 1998. (RP D5866-D5922) (u daljem tekstu: "Reply on the Motion to Dismiss"), RP D5909-5910.

o-igledno povezane sa SRJ i VJ, te je time zapravo zadovoljilo i onaj stro`iji kriterijum "stvarne kontrole" za koji se zala`e odbrana. Zavr{ni podnesci odbrane su ograni-eni na ponovno izno{enje prethodnih argumenata po ovom pitanju.²⁴⁰

(b) Diskusija

208. U presu|ivanju o karakteru oru`anog sukoba kojim se bavi, Pretresno vije}e se rukovodi Komentaron uz ^etvrtu `enevsku konvenciju, koji smatra da "svako razmimoila`enje koje nastane izme|u dvije dr`ave i koje dovede do intervencije pripadnika oru`anih snaga" predstavlja me|unarodni oru`ani sukob i "nebitno je koliko dugo sukob traje ili do kolikog je krvoproli}a do{lo."²⁴¹

209. Prije nego {to krene dalje, Pretresno vije}e smatra potrebnim da razmotri mogu}nost postojanja eventualne zabune u vezi parametara ovakvog shvatanja pojma "me|unarodni oru`ani sukob." Ovdje sada ne razmatramo op{tinu Konjic i konkretne snage uklju-ene u tamo{nji sukob da bismo utvrdili da li je on bio me|unarodni ili unutra{nji. Zapravo, ukoliko je sukob u Bosni i Hercegovini me|unarodni, relevantne norme me|unarodnog humanitarnog prava su primjenljive su na njenoj cjelokupnoj teritoriji do op{teg prestanka neprijateljstava, osim ukoliko se ne mo`e dokazati da su sukobi u nekim podru-jima bili odvojeni unutra{nji sukobi, nepovezani sa {irim me|unarodnim oru`anim sukobom. Ukoliko se, pak, cjelokupan sukob u Bosni i Hercegovni smatra unutra{njim, odredbe me|unarodnog humanitarnog prava primjenljive na takve unutra{nje sukobe primjenljive su na cjelokupnim podru-jima pod kontrolom strana u sukobu dok se ne postigne miroljubivo rje{enje.

210. U teku}em predmetu Pretresno vije}e zanimaju samo @enevske konvencije III i IV, jer Tu`ila{tvo tvrdi da su sve `rtve djela za koja se tereti bile ili za{ti}eni civili ili ratni zarobljenici. ^lan 6 ^etvrtе `enevske konvencije predvi|a njegovu neposrednu primjenu na po-etku svakog oru`anog sukoba izme|u dvije ili vi{e "Visokih strana ugovornica" Konvencije, a koja primjena prestaje tek nakon op{teg prestanka vojnih operacija. ^lan 5 Tre}e `enevske konvencije predvi|a njenu

²³⁹ Prosecution Closing Brief (RP D3017-D3019).

²⁴⁰ Odbrana g. Muci}a se u svom Zavr{nom podnesku pridru`uje argumentima ostalih optu`enih po ovom pitanju.

²⁴¹ Commentary, str. 20.

primjenu na sve ratne zarobljenike od trenutka kada padnu pod vlast neprijatelja sve do njihovog kona-nog pu{tanja na slobodu i repatrijacije - koje mo`e biti bilo prije ili poslije kraja samog sukoba. Va`no je, me|utim, konstatovati da je pitanje da li je sukob bio me|unarodnog karaktera potpuno odvojeno od pitanja da li su pojedina-ne `rtve navodnih krivi-nih djela bile za{ti}ena lica, iako su, kao {to se kasnije razmatra, ta dva pitanja blisko povezana.

211. Relevantno pitanje kojim Pretresno vije}e treba da se pozabavi je dakle: da li je postojao me|unarodni oru`ani sukob u Bosni i Hercegovini u maju 1992. i da li se taj sukob nastavio sve do kraja te godine, kada se tvrdi da su po-injena krivi-na djela za koja se tereti u optu`nici?

212. Nema sumnje da je JNA oja-ala svoje prisustvo u Bosni i Hercegovini tokom druge polovine 1991. i tokom 1992, te da je, u skladu s tim, veliki broj njenih vojnika bio na terenu kada je vlada objavila nezavisnost te dr`ave 6. marta 1992. Svjedoci kako Tu`ila{tva tako i odbrane su svjedo-ili da je prvobitni cilj JNA bio da sprije-i otcjepljenje Bosne i Hercegovine od SFRJ i da je, u vrijeme kada je Bosna i Hercegovina proglasila nezavisnost, Srbija u velikoj mjeri imala prevlast u JNA koja je bila kadrovski popunjena uglavnom oficirima Srbima. Pored toga, JNA je od 1991. snabdjevala naoru`anjem i opremom srpsko stanovni{tvo Bosne i Hercegovine, koje se, sa svoje strane, organizovalo u razne jedinice i milicije pripremaju}i se za borbu. Sli-no tome, bosanski Hrvati su dobijali takvu podr{k}u od vlade Hrvatske i njenih oru`anih snaga.

213. Kao {to je ve} konstatovano u odjeljku II, postoje valjani dokazi da je JNA bila otvoreno uklju-ena u borbene aktivnosti u Bosni i Hercegovini od po-etka marta i tokom aprila i maja 1992, uz pomo} raznih paravojnih grupa. Ta ofanziva bila je propra}ena kampanjom da se oni koji nisu Srbi istjeraju sa `eljenih teritorija, praksa koja je postala ozlogla{ena pod nazivom "etni-ko -i{ }enje".²⁴² Kao rezultat toga, vlada novonezavisne dr`ave Bosne i Hercegovine na{la se u situaciji da joj je vlast ograni-ena na jezgro okru`eno podru-jima pod kontrolom neprijateljskih srpskih snaga. Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija i Evropska zajednica potvrdili su u-e{ }e tih, i drugih, spoljnih snaga u sukobu time {to su pozvale vlade Hrvatske i Srbije da

²⁴² *Vidi* Commission of Experts Report, st. 129-150.

“upotrebe svoj nesumnjivi utjecaj” i zahtijevale obustavu svih oblika spoljnog mišljenja. Početkom maja 1992, međutim, organi SRJ, otvoreno pokazujući da imaju kontrolu nad JNA, objavili su da će svi njeni pripadnici koji nisu državljanici Bosne i Hercegovine biti povučeni do 19. maja.²⁴³

214. Već na osnovu pomenutih dokaza Pretresno vijeće može zaključiti da je u Bosni i Hercegovini postojao međunarodni oružani sukob na datum njenog priznanja kao nezavisne države 6. aprila 1992. Nema nikakvih dokaza koji bi ukazivali na to da su neprijateljstva koja su se dešavala u opštini Konjic u to vrijeme bila dio posebnog oružanog sukoba, dok dapače ima nekih dokaza o ulogu JNA u borbama koje su se tamo vodile.

215. Očigledno je da do općteg prestanka neprijateljstava u Bosni i Hercegovini nije došlo sve do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma u novembru 1995. Pretresno vijeće mora, međutim, da se pozabavi mogućnošću da se karakter oružanog sukoba promijenio uslijed povlačenja spoljnih snaga koje su bile umiješane, pa je time došlo do prestanka tih neprijateljstava i početka posebnog, autonomnog unutrašnjeg sukoba između vlade Bosne i Hercegovine i organizovanih oružanih grupa unutar te države.

216. Dana 15. maja 1992, Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija usvojio je Rezoluciju 752 u kojoj se konstatuje odluka vlasti u Beogradu da povuku ljudstvo JNA iz Bosne i Hercegovine i još jednom zahtijeva trenutni prestanak svih oblika spoljnog mišljenja, uključujući onaj od strane jedinica JNA i elemenata Hrvatske vojske. U Rezoluciji se zahtijeva da se one jedinice JNA i Hrvatske vojske koje su još uvijek prisutne u Bosni i Hercegovini povuku, ili stave pod vlast vlade Bosne i Hercegovine, ili raspuste i razoružaju. Ovim pozivom se ponavljaju zahtjevi Evropske zajednice izneseni u Deklaraciji o Bosni i Hercegovini od 11. maja²⁴⁴ i zahtjevi Komiteta viših funkcionera KEBS-a u njegovoj Deklaraciji o Bosni i Hercegovini od 12. maja, u kojoj se konstatuje agresija protiv bosanske države a JNA identifikuje kao učesnik u toj agresiji.²⁴⁵ Vlada SRJ odgovorila je na ove dvije posljednje deklaracije

²⁴³ Često se pominje da je to objavljeno 4. maja 1992. Dokazni predmet D38/4 od 11. maja 1992. sastoji se od naloga za sprovođenje te odluke, kojim se efektivno premještaju razne brigade, bataljoni i divizije i naređuje da premještaj mora biti dovršen do 15. maja 1992.

²⁴⁴ UN Doc. S/23906, Annex.

²⁴⁵ Review of International Affairs, sv. XLIII (5.VI-5.VII 1992), str. 21.

naglavaju da je povlačenje ljudstva JNA iz Bosne i Hercegovine u toku i izražavaju svoje zapreke zbog "jedностранog pristupa" Evropske zajednice u rješavanju krize u Bosni.²⁴⁶

217. Kao što je prethodno konstatovano, 13. maja 1992. godine SRBH je objavila odluku da formira vojsku Srpske Republike, sastavljenu od jedinica bivše JNA stacioniranih u Bosni i Hercegovini. Komandant te nove vojske (VRS) bio je general Ratko Mladić iz JNA, a ona je bila pod kontrolom vlasti SRBH/RS na Palama. Preostale jedinice JNA su tada postale vojska SRJ, pod nazivom VJ.

218. Plan da se JNA podijeli na VRS i VJ, kako bi se zamaskiralo njeno prisustvo u Bosni i Hercegovini kada ta republika postane nezavisna država, smišljen je nekoliko mjeseci ranije u Beogradu. Dana 5. decembra 1991, srpski predsjednik Slobodan Milošević i predstavnik Srbije u Predsjedništvu SFRJ Borisav Jović sastali su se i razmatrali pitanje budućeg sukoba u Bosni. U Jovićevom dnevniku za taj dan stoji:

Kada Bosna i Hercegovina bude međunarodno priznata, JNA će biti proglašena stranom vojskom i zahtevaće se njeno povlačenje, što je nemoguće izbjeći. U toj situaciji, srpsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini, koje nije stvorilo svoje paravojne jedinice, ostaje nezštićeno i ugroženo.

Sloba smatra da treba blagovremeno da povučemo iz JNA u BiH sve garnijone Srbije i Crne Gore, a da tamo prekomandujemo iz JNA garnijone Bosne i Hercegovine, kako bi u trenutku međunarodnog priznanja, izbegli opšti vojni haos nastankom vojske iz jednog u drugi kraj zemlje. To će stvoriti i mogućnosti srpskom rukovodstvu u Bosni i Hercegovini i da preuzme komandu nad srpskim delom JNA [...]²⁴⁷

219. Očigledno je ovaj projekat pokrenut znatno unaprijed, a JNA korišćena za jačanje lokalnih srpskih snaga u pripremama za sukob. Vojni vještak odbrane, brigadir Vežzagi, rekao je Pretresnom vijeću da je:

.. JNA bila uključena u proces formiranja, organizovanja, obučavanja i snabdijevanja oružjem kao što je bila i stranka SDS, one su radile ruku pod

²⁴⁶ Statement of the Federal Secretariat for Foreign Affairs of Yugoslavia, 12. maja 1992. (Review of International Affairs, sv. XLIII (1.V-1.VI 1992.), str.24), i Statement of the Federal Secretariat for Foreign Affairs, 13. maja 1992. (Review of International Affairs, sv. XLIII (5.VI-5.VII 1992.), str.21).

²⁴⁷ Dokazni predmet 207.

ruku na stvaranju srpskih snaga koje bi mogle, kada JNA bude povučena, sa-injavati novu vojnu snagu, nove vojne snage Srpske Republike.²⁴⁸

220. Pored toga, general Veljko Kadijević, bivši savezni ministar odbrane SFRJ, rekao je:

morali smo da se orijentiramo na konkretnu saradnju sa predstavnicima Srba i sa srpskim narodom kao takvim. ... To nam je omogućilo da tokom rata u Hrvatskoj manevriramo i premjestimo trupe JNA preko Bosne-Hercegovine, što je bilo od vitalnog značaja za JNA. ... Ovo je također omogućilo vrlo uspješnu mobilizaciju u srpskim dijelovima Bosne-Hercegovine.

Ocjenujemo dalji razvoj događaja, smatrali smo da nakon napuštanja Hrvatske treba da imamo jake snage JNA u Bosni-Hercegovini. [...]

[...] Jedinice i tabovi JNA činili su okosnicu vojske Srpske Republike, zajedno sa naoružanjem i opremom. Ta vojska je, uz punu podršku srpskog naroda, koja je potrebna u svakom modernom ratu, štiti srpski narod i stvarala vojne uslove za odgovarajuće političke rješenja koje bi zadovoljilo njegove nacionalne interese i ciljeve, u mjeri, naravno, u kojoj to dozvoljavaju sadašnje međunarodne okolnosti.²⁴⁹

221. Uprkos nastojanjima vlasti SRJ da to prikriju i njihovog insistiranja da su svi pripadnici JNA koji nisu Bosanci bili povučeni iz Bosne i Hercegovine do 19. maja, i da one stoga više ne donose nikakve odluke koje bi mogle uticati na tamošnji sukob,²⁵⁰ Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija uvidio je da i dalje postoji uticaj i kontrola Beograda nad srpskim snagama u Bosni i Hercegovini. U Rezoluciji 757, od 30. maja 1992, Savjet bezbjednosti izražava žaljenje što nisu u potpunosti ispunjeni njegovi zahtjevi za povlačenje spoljnih oružanih snaga, naročito jedinica JNA, iz Bosne i Hercegovine, iznijeti u Rezoluciji 752 Savjeta bezbjednosti. Osuđuje propust vlasti SRJ da preduzmu efikasne mjere za sprovođenje Rezolucije 752 i također zahtijeva da svi eventualni elementi Hrvatske vojske još uvijek prisutni u Bosni i Hercegovini postupe u skladu sa tom Rezolucijom. Savjet bezbjednosti je otišao dalje i uveo sveobuhvatne trgovinske sankcije protiv SRJ zbog neispunjavanja zahtjeva, sa napomenom da će sankcije ostati na snazi dok se ne preduzmu efikasne mjere za ispunjenje uslova iz Rezolucije 752.

²⁴⁸ T. 10471.

²⁴⁹ Dokazni predmet 37, str. 80.

²⁵⁰ *Vidi* Letter from the Vice-President of the Federal Republic of Yugoslavia addressed to the Secretary-General, 25. maja 1992, UN Doc. A/46/928 – S/24007, Annex.

222. Generalna skupština Ujedinjenih nacija tako je izdala jednu rezoluciju u augustu 1992, u kojoj se zahtijeva povlačenje svih preostalih jedinica JNA i Hrvatske vojske, što jasno ukazuje na to da je i ona vjerovala da su te snage još uvijek uključene u sukob.²⁵¹ Nakon toga, u izvještaju od 3. decembra 1992, Generalni sekretar UN-a naglasio je da nije postupljeno u skladu s ovom rezolucijom. Rekao je da su snage Ujedinjenih nacija (UNPROFOR) u Bosni i Hercegovini "dobile uvjerljive izvještaje o opsežnom ulasku snaga Hrvatske vojske u Bosni i Hercegovini." Pored toga, "snage bosanskih Srba navodno i dalje dobijaju materijal i podršku od elemenata iz Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora)." Dalje, "iako se JNA u potpunosti povukla iz Bosne i Hercegovine, bivši pripadnici, porijeklom bosanski Srbi, ostali su sa svojom opremom i sačinjavaju Vojsku Srpske Republike."²⁵²

223. Pored toga, čini se da su one snage bivše JNA koje su pretvorene u VJ nastavile da igraju aktivnu ulogu u bosanskom sukobu. Vještak Tuđila, dr. Gow, svjedočio je da je poslije 19. maja 1992, VJ doprinosila, u smislu ljudstva i materijala, sprovođenju projekta nove srpske države u Bosni i Hercegovini. Podržavala je VRS kada su bili potrebni dodatna podrška ili specijalne snage te je, zajedno sa VRS, nastavila da djeluje kao jedan organ, mada je dat širok stepen operativnih ovlaštenja komandantu u Bosni i Hercegovini, generalu Mladiću, čiji su ciljevi bili da izvrši vojni pohod ne dovodeći u pitanje ulogu Beograda u pitanje. Trupe VJ su tako konkretno identifikovane na nizu lokacija tokom ovog sukoba, na primjer, u toku vazdušnih operacija 1994. godine i u području Posavine. Dr. Gow je dalje rekao da je, iako su srpske vlasti u Beogradu izjavljivale da više ne igraju aktivnu ulogu ni u sukobu, ni u smišljanju plana za proširenje teritorije pod srpskom kontrolom, te da ne učestvuju u izvršenju takvog plana preko VRS i VJ, njihova služba bezbjednosti tako je organizovala srpske paravojne grupe u Bosni i Hercegovini. Da je postojalo trajno učestvovanje onih elemenata JNA koji su postali VJ, tako je vidljivo iz naprijed navedenih poziva za potpuno povlačenje spoljnih snaga, od strane, između ostalih, Savjeta bezbjednosti Generalne skupštine i Ujedinjenih nacija.

²⁵¹ U.N.G.A. res. 46/242 Concerning the Situation in Bosnia and Herzegovina, 25. augusta 1992.

²⁵² *Report of the Secretary-General*, 3. decembra 1992, A/47/747 (dokazni predmet 38), (u daljem tekstu: " *Report of the Secretary-General*" / *izvještaj Generalnog sekretara*) st.. 11.

224. U oktobru 1991, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je već donijela odluku da ostane u "zajedničkoj državi Jugoslaviji".²⁵³ Kasnije je odlučila da će razna područja unutar Bosne i Hercegovine ostati dio te države.²⁵⁴ U martu 1992. je proglasila Ustav SRBH u kome se ovaj princip ponovo potvrđuje.²⁵⁵ Tako je sukob u koji su snage ove tadašnje republike bile uključene, vođen prvenstveno da bi se ostvario navedeni cilj i proširila teritorija koja će se sačinjavati tu republiku. Ovo ne pokazuje postojanje odvojenog oružanog sukoba, od 19. maja 1992, sa ciljevima i težnjama različitim od onih iz sukoba u koji su bili uključeni SRJ i JNA, već naprotiv pokazuje trajanje tog sukoba jer je SRJ, uprkos tadašnjem povlačenju svojih snaga, u najmanju ruku, nastavila da pruža podršku bosanskim Srbima i njihovoj vojsci i vršila znatan uticaj na njihove operacije.

225. Vlada Bosne i Hercegovine se, sa svoje strane, nesumnjivo smatrala uključenom u oružani sukob kao rezultat agresije Srbije i Crne Gore, jugoslovenske armije i SDS-a.²⁵⁶ Dana 20. juna 1992. proglasila je ratno stanje, identifikujući ove strane kao agresore, uprkos insistiranju SRJ da ona učestvuje u sukobu. Pored toga, o čemu je smatrala snage bosanskih Srba koje je organizovala SDS stranom u tom istom oružanom sukobu.²⁵⁷

226. Jasno je da je "nova" vojska bosanskih Srba predstavljala tek preimenovanje jedinica JNA u Bosni i Hercegovini. Svjedok (tak, brigadir Vejzagi), objasnio je da je:

povlačenje JNA iz B-H učinjeno na takav način da su formacije koje su brojale 60 do 80 hiljada pripadnika bivše JNA pretvorene u vojsku samoproglašene "Srpske Republike B-H". JNA je vojsci bosanskih Srba ostavila svo naoružanje i municiju i svu drugu potrebnu vojnu opremu.²⁵⁸

227. Uprkos formalnoj promjeni statusa, komandna struktura nove vojske bosanskih Srba ostala je uglavnom neizmijenjena u odnosu na JNA, od koje su bosanski Srbi dobijali naoružanje i opremu kao i preko lokalnih organizacija SDS-a.

²⁵³ Dokazni predmet 13.

²⁵⁴ *Vidi* dokazne predmete 15 i 16.

²⁵⁵ Dokazni predmet 20.

²⁵⁶ *Vidi* dokazni predmet 30, izvadak iz Službenog lista Republike Bosne i Hercegovine od 20. juna 1992.

²⁵⁷ *Ibid.*

(c) Zaključak

228. Nema sumnje da pitanje karaktera oružanog sukoba od značaja za tekući predmet nije *res judicata*.²⁵⁹ Princip *res judicata* primjenljiv je samo *inter partes* u predmetu kada je pitanje već sudski riješeno u okviru tog samog predmeta. Kao i kod nacionalnih krivičnih sistema koji poznaju instituciju javnog tužioca, Tužilaštvo je o-ito uvijek strana u predmetima pred Međunarodnim sudom. Doktrina *res judicata* je u krivičnim predmetima ograničena na pitanje da li je, kada se sudi pojedincu kojemu je već suđeno, konkretna stvar već u potpunosti raspravljena u prethodnom suđenju. U nacionalnim sistemima gdje se javni tužilac pojavljuje u svim krivičnim predmetima, ta doktrina se obično ne primjenjuje tako da bi se tužilac spriječio da osporava pitanje koje je već dokazivao u prethodnom, različitom predmetu. [taviše, ovo Pretresno vijeće nipošto ne obavezuje odluke drugih pretresnih vijeća u ranijim predmetima i ono mora samo utvrditi činjenice na osnovu dokaza koji mu se podnesu i na osnovu sopstvenog tumačenja prava primjenljivog na predmet koji razmatra. Okolnosti u svakom predmetu se znatno razlikuju, pa se stoga razlikuju i dokazi koje izvodi Tužilaštvo. ^ak i ako Tužilaštvo podnese dokaze u velikoj mjeri slične onima izvedenim u nekom prethodnom predmetu, ocjena tih dokaza od strane Pretresnog vijeća može dovesti do potpuno drukčijih rezultata.

229. Dalje, netačno je tvrditi da je Pretpresno vijeće već riješilo pitanje karaktera sukoba u Bosni i Hercegovini. U *Odluci o nadležnosti u predmetu Tadić*, Vijeće je utvrdilo da "sukobi u bivšoj Jugoslaviji imaju i unutrašnje i međunarodne aspekte",²⁶⁰ a namjerno je pitanje karaktera konkretnih sukoba ostavilo otvorenim da o njemu odluče pretresna vijeća. Njegovo pozivanje na sporazum između predstavnika Bosne i Hercegovine, bosanskih Srba i bosanskih Hrvata u maju 1992, samo pokazuje da su strane u sukobu u Bosni i Hercegovini, od kojih su neke možda željele da se on smatra unutrašnjim, konkretno stavile na snagu neke od normi primjenljivih na međunarodne oružane sukobe, i ne pokazuje da je sukob stoga morao biti unutrašnjog

²⁵⁸ Vejzagi Report, str.12.

²⁵⁹ *Res judicata pro veritate accipitur*, doslovce "presuđena stvar prihvata se kao istina".

²⁶⁰ *Tadić Jurisdiction Decision*, st. 77.

karaktera.²⁶¹ Doista, kasnije progla{avanje ratnog stanja od strane bosanske vlade mo`e se shvatiti tako da ukazuje da ga je barem ta strana smatrala me|unarodnim.

230. Du`a rasprava o predmetu *Nikaragva* tako|e nije opravdana u datom kontekstu. Iako ta odluka MSP-a predstavlja zna~ajan izvor sudske prakse po raznim pitanjima me|unarodnog prava, uvijek je va`no imati na umu da je opasno oslanjati se na rezonovanje i zaklju~ke jednog sasvim druk~ijeg sudskog tijela koje razmatra prili~no razli~ite okolnosti od onih o kojima je rije~ u ovom predmetu. Me|unarodni sud je krivi~no sudsko tijelo ustanovljeno radi gonjenja i ka`njavanja pojedinaca zbog kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava, a ne radi utvr|ivanja odgovornosti dr`ava za djela agresije ili protivzakonite intervencije.²⁶² Stoga nije prikladno da se u sada{nji kontekst generalno premje{ta formulacija MSP-a iskazana u povodu utvr|ivanja odgovornosti Sjedinjenih Dr`ava za akcije kontra{a u Nikaragvi.

231. Imaju}i to na umu, mo`emo razmotriti jednu veoma va`nu distinkciju izme|u predmeta *Nikaragva* i predmeta o kojem je rije~. U tom predmetu MSP je dobio u zadatak da utvrdi da li je bilo primjene sile u suprotnosti s obi~ajnim me|unarodnim pravom i ~lanom 2(4) Povelje Ujedinjenih nacija od strane Sjedinjenih Dr`ava protiv Nikaragve, kao i nezakonite intervencije u unutra{nje stvari Nikaragve od strane Sjedinjenih Dr`ava. Ovo pitanje polazi od preovla|uju}eg, tradicionalnog sagledavanja dr`ava kao ome|enih entiteta koji posjeduju suverenitet koji se ne mo`e naru{avati ili ometati. Konkretnije, ovdje se radilo o upadu snaga jednog takvog posebnog, ome|enog entiteta u drugi i djelovanju agenata tog entiteta unutar granica drugog. Nasuprot tome, situaciju kojom se mi sada ovdje bavimo, karakteri~e raspad prethodnih granica dr`ave i stvaranje novih. Posljedi~no pitanje koje se javlja je pitanje kontinuiteta kontrole odre|enih snaga. Datum koji se dosljedno navodi kao prekretnica u ovom pitanju je 19. maj 1992, kada se JNA prividno povukla iz Bosne i Hercegovine.

²⁶¹ Vidi *Tadi} Judgment*, st. 583, gdje se navodi da "potpisivanje takvih sporazuma ni na koji na-in ne uti~e na pravni status strana u sukobu i ni na koji na-in ne uti~e na nezavisno utvr|ivanje prirode tog sukoba od strane ovog Pretresnog vije}a."

²⁶² Pretresno vije}e konstatuje da ovo mi{ljenje zastupa eminentni jurist i to na sljede}i na-in: "O~igledno je da se dokazni kriterij iz predmeta *Nikaragva* odnosi samo na pitanje odgovornosti dr`ave. Konceptualno, njim se ne mo`e utvrditi da li je neki sukob me|unarodni ili unutra{nji. U praksi, primjena dokaznog kriterija iz predmeta *Nikaragva* na pitanje u predmetu *Tadi}* dovodi do

232. Pretresno vijeće mora imati na umu da su snage koje su činile VRS imale prethodni identitet kao stvarni organ SFRJ, to jest JNA. Kada je SRJ preuzela upravljanje ovim organom a potom, stvaranjem VJ i VRS, presjekla formalnu vezu, ostaje pretpostavka da su ove snage zadržale sa njom vezu, ukoliko se drugačije ne dokaže.²⁶³

233. Stav Pretresnog vijeća je u potpunoj saglasnosti s onim koji je zauzela sudija McDonald u svom protivljenju većini u *Presudi u predmetu Tadić*. Sudija McDonald je zaključila da,

dokazi dokazuju da je stvaranje VRS bilo pravna fikcija. Jedine promjene koje su izvršene nakon rezolucije Savjeta bezbjednosti od 15. maja 1992 bile su promjena trupa, osnivanje Glavnog tabora VRS, promjena imena vojne organizacije i pojedinačnih jedinica, i promjena oznaka. Ostalo je isto oružje, ista oprema, isti oficiri, isti zapovjednici, uglavnom iste trupe, isti logistički centri, isti snabdjevači, ista infrastruktura, isti izvor plaćanja, isti ciljevi i zadatak, ista taktika, i iste akcije.²⁶⁴

...bilo bi možda naivno ne shvatiti da stvaranje VRS, koje se podudaralo sa najavljenim povlačenjem JNA, nije bilo ništa drugo do lukavstvo.²⁶⁵

234. U svjetlu prethodne rasprave, Pretresno vijeće uopšte ne sumnja u to da se međunarodni oružani sukob koji se odigravao u Bosni i Hercegovini barem od aprila 1992. nastavio tokom cijele te godine i da mu se priroda nije suštinski mijenjala. Povlačenje vojnika JNA koji nisu bili bosanskog državljanstva, i stvaranje VRS i VJ, predstavljali su smišljeni pokušaj da se maskira to da je SRJ i dalje umiješana u sukob pri čemu je njena vlada u biti ostala snaga koja je upravljala bosanskim Srbima. Od nivoa strategije do personalnog i logističkog nivoa, operacije JNA nastavljene su u svakom pogledu samo ne pod njenim imenom, te bi pri razmatranju karaktera sukoba

umjetnih i nesklapnih zaključaka." T. Meron – Classification of Armed Conflict in the Former Yugoslavia: Nicaragua's Fallout, 92 A.J.I.L. (1998) 236 (u daljem tekstu: "Meron"), pod 237.

²⁶³ Većina u *Presudi u predmetu Tadić* uvažava da su okolnosti u predmetu *Nikaragva* različite od onih u predmetu *Tadić* utoliko što je u predmetu *Tadić* bitno pitanje to da li se je SRJ u dovoljnoj mjeri ogradila od VRS nakon 19. maja 1992. Međutim, većini se da na kraju većina nalazi da ove razlike nemaju uticaja na određivanje odgovarajućeg kriterijuma za dokazivanje agentskog odnosa, i primjenjuje kriterijum efektivne kontrole korišten u predmetu *Nikaragva*. Propustivši da uzme u obzir kontekst u kome je ustanovljen kriterijum za agentski odnos u predmetu *Nikaragva*, većina pogrešno uvodi uslov efektivne kontrole u utvrđivanje agenture." Separate and Dissenting Opinion of Judge McDonald, (u daljem tekstu: "Dissent" / "Različito mišljenje"), st. 19.

²⁶⁴ Dissent, st. 7.

²⁶⁵ *Ibid*, st. 10.

i primjeni međunarodnog humanitarnog prava bilo u potpunosti vještački odvojiti period prije 19. maja 1992. od perioda koji je uslijedio.²⁶⁶

235. Dozvoliti do tog zaključka, Pretresno vijeće ne daje svoj nalaz po pitanju da li se član 2 Statuta može primjenjivati samo u situaciji međunarodnog oružanog sukoba, ili da li je ta odredba primjenljiva i na unutrašnje oružane sukobe. Pitanje o kojem treba odlučiti je jednostavno to da li su `rtve djela koja se navode u optužnici bile "lica zaštićena" međunarodnim konvencijama iz 1949.

2. Status `rtava kao "zaštićenih lica"

(a) Stavovi strana

236. U svom pretpretresnom podnesku Tužilaštvo tvrdi da su sve `rtve djela koja se navode u optužnici bile u svako relevantno vrijeme "lica zaštićena" bilo Trećom međunarodnom konvencijom o ratnim zarobljenicima, bilo četvrtom međunarodnom konvencijom o civilima. Član 4 četvrte međunarodne konvencije navodi:

Lica zaštićena ovom Konvencijom su ona koja se, u bilo kome trenutku i na bilo koji način, naoružanoj, u slučaju sukoba ili okupacije, u rukama jedne strane u sukobu ili okupacione sile nisu državljanini.

Državljanini države koja nije obavezana Konvencijom nisu njome zaštićeni. Državljanini neutralne države koji se nalaze na teritoriji jedne zarađene države i državljanini države koja saopćuje u ratu ne smatraju se zaštićenim licima dokle god država `rtvi su oni državljanini ima redovno diplomatsko predstavništvo kod države u kojoj se vlasti oni nalaze.

237. Odredbe drugog stava člana 4 imaju, međutim {iru primjenu, kako je definirano članom 13:

²⁶⁶ Pretresno vijeće konstatuje da je do sličnog zaključka nedavno došao i Vrhovni sud Bavarske u predmetu *Državni tužilaštvo protiv Novislava `ajića, Bayerisches Oberstes Landgericht*, 3 St 20/96, Presuda od 23. maja 1997. Sud je u svrhu primjene odredbi o teškim povredama četvrte međunarodne konvencije konstatovao da je sukob u Bosni i Hercegovini bio međunarodnog karaktera od trenutka sticanja nezavisnosti te države i kao posljedica umiješanosti JNA. Nadalje, sud je smatrao da se karakter sukoba nije promijenio zbog navodnog povlačenja JNA, budući da je Jugoslavija i dalje bila umiješana. *Vidi* str. 108-112.

Lica zaštićena @enevskom konvencijom za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu od 12. augusta 1949, ili @enevskom konvencijom za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru od 12. augusta 1949 ili @enevskom konvencijom o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12. augusta 1949, ne se smatraju zaštićenim licima u smislu ove Konvencije.

238. Član 4(A) Treće @enevske konvencije definiše lica koja podliježu njoj zaštićena na sljedeći način:

Ratni zarobljenici, u smislu ove Konvencije, jesu lica koja pripadaju jednoj od sljedećih kategorija, a koja su pala pod vlast neprijatelja:

(1) Pripadnici oružanih snaga jedne strane u sukobu kao i pripadnici milicija i dobrovoljačkih jedinica koji ulaze u sastav tih oružanih snaga.

(2) Pripadnici ostalih milicija i pripadnici ostalih dobrovoljačkih jedinica, podrazumijevaju tu i pripadnike organizovanih pokreta otpora, koji pripadaju jednoj strani u sukobu i koji djeluju unutar ili izvan svoje sopstvene teritorije, čak i ako je ta teritorija okupirana, pod uslovom da te milicije ili dobrovoljačke jedinice, podrazumijevaju tu i ove organizovane pokrete otpora, ispunjavaju sljedeće uslove:

(a) da na se imaju lice odgovorno za svoje postupke;

(b) da imaju određen znak za razlikovanje prepoznatljiv sa daljine;

(c) da otvoreno nose oružje;

(d) da se pri svojim dejstvima pridržavaju ratnih zakona i običaja.

(3) Pripadnici redovnih oružanih snaga koji izjavljuju da pripadaju jednoj vladi ili vlasti koju nije priznala sila pod čijom se vlašću nalaze;

(4) Lica koja prate oružane snage iako neposredno ne ulaze u njihov sastav, kao što su civilni članovi posada vojnih vazduhoplova, ratni dopisnici, snabdjevači, pripadnici radnih jedinica ili službenici, čija je dužnost da se staraju o dobrobiti oružanih snaga, pod uslovom da su za to dobila dozvolu od oružanih snaga u čijoj se pratnji nalaze, dok su ove dužnosti da im u tu svrhu izdaju ličnu kartu sličnu priloženom obrascu.

(5) Članovi posada, podrazumijevaju tu komandante, pilote i učesnike, trgovačke mornarice i posade civilnog vazduhoplovstva Strana u sukobu, koji ne uživaju povoljniji postupak na osnovu drugih odredaba međunarodnog prava.

(6) Stanovnici neokupirane teritorije, koje se, usled približavanja neprijatelja, dobrovoljno daju na oružje da bi pružilo otpor neprijateljskoj najezdi a koje nije imalo vremena da se organizuje kao redovna oružana sila, ako ono otvoreno nosi oružje i ako poštuju ratne zakone i običaje.

239. Tako, Tu`ila{tvo dr`i da su `rtve djela koja se navode u optu`nici, bili ili neborci vezani za jednu stranu u me|unarodnom oru`anom sukobu a u rukama druge strane u tom sukobu, ili ratni zarobljenici iz jedne strane u sukobu koje dr`i druga strana. S obzirom na prirodu zlo~ina za koje se tereti, Tu`ila{tvo smatra da je irelevantno koja se od ove dvije Konvencije primjenjuje, osim u pogledu optu`be za protivzakonito zato~avanje civila.²⁶⁷

240. U svojim predpretresnim podnescima, odbrana gospodina Land`e i gospodina Deli}a odgovara da navodne `rtve ne ispunjavaju uslove ~lana 4(A) @enevske konvencije III ili ~lana 4 @enevske konvencije IV i stoga ne mogu biti "za{ti}ena lica". Po njihovom gledi{tu, definicija "ratnih zarobljenika" je stroga i lica zato~ena u zatvoru/logoru ^elebi}i ne uklapaju se ni u jednu od kategorija nabrojanih u ~lanu 4(A). Pored toga, svi zato~enici bili su po dr`avljanstvu Bosanci, odnosno da su bili istog dr`avljanstva kao i strana u sukobu koja ih je dr`ala te su, stoga, oni izvan obuhvata ~lana 4 @enevske konvencije IV.

241. Tu`ila{tvo ovim argumentima suprotstavlja tvrdnju da su `rtve u ovom predmetu svi bili bosanski Srbi i da ih, kao takve, ne treba smatrati dr`avljanima Bosne i Hercegovine. Tokom izvo|enja svojih dokaza ono je dovelo vje{taka za pitanje dr`avljanstva, profesora Constantinea Economidesa, koji je razmatrao koncepciju uslova "stvarne veze" izme|u odre|ene dr`ave i njenih dr`avljana, kao i razvoj prava pojedinca da se opredijeli za konkretno dr`avljanstvo. U svom Zahtjevu za odbacivanje optu`bi, odbrana ostaje pri svom stavu i smatra da ga svjedo~enje profesora Economidesa potvr|uje prije nego pobija.²⁶⁸

242. U svom odgovoru na Zahtjev za odbacivanje optu`bi, Tu`ila{tvo tvrdi da je nepotrebno razmatrati da li su neke od `rtava bile ratni zarobljenici, osim ukoliko se ne na|e da ne ispunjavaju uslove za za{ti}ene civile po osnovu svog dr`avljanstva. Ono ostaje pri stavu da su neki od zato~enika bili civili dok su drugi mogli biti ratni zarobljenici a, u odnosu na potonju od ovih kategorija, ukoliko je bilo ikakve sumnje

²⁶⁷ Ta~ka 48 Optu`nice.

²⁶⁸ Ovim se odbrana g. Delali}a pridru`ila ranijim argumentima g. Deli}a i g. Land`e. Odbrana g. Muci}a podnijela je zasebni zahtjev, ali je izjavila da u pitanjima kao {to je ovo usvaja argumente ostalih strana.

u pogledu njihovog statusa, član 5 @enevske konvencije III nala`e da im se mora pru`iti sva za{tita te Konvencije dok "nadle`ni sud" ne donese propisnu odluku. U svakom slu-aju, po njegovom mi{ljenju, nije bitan problemati-an status nekih osoba - civili ili ratni zarobljenici - jer nema praznina izme|u Konvencija i njihove odredbe o "te{kim povredama" su iste u odnosu na krivi-na djela koja se navode u optu`nici. Dok su neke osobe mo`da zaista bile umije{ane u aktivnosti "{tetne po bezbjednost dr`ave", i stoga mo`da legitimno li{ene slobode, one su svejedno bile za{tite -lanom 5 ^etvrte `enevske konvencije, koji zahtijeva humano postupanje sa njima.

243. U svojim zavr{nim podnescima, Tu`ila{tvo i odbrana ponovo iznose navedene stavove i razmatraju dokazni materijal iznijet u vezi sa statusom zato-enika u zatvoru/logoru ^elebi}i. Odbrana gospodina Delali}a, gospodina Muci}a i gospodina Deli}a posebno tvrdi da ne mo`e biti sumnje da relevantna lica nisu bila dio oru`anih snaga jedne od strana u sukobu, niti neke neregularne milicije ili pokreta otpora koji ispunjavaju uslove -lana 4(A)(2) Tre}e `enevske konvencije, niti *levée en masse* kako je predvi|eno -lanom 4(A)(6). Tu`ila{tvo se usredsre|uje na ^etvrtu `enevsku konvenciju i poziva Pretresno vije}e da se prikloni pristupu kojim se pru`a za{tita @enevskih konvencija jednako i pravi-no svim `rtvama na svim stranama sukoba.

(b) Diskusija

244. Logi-no je pozabaviti se sada i relevantnim odredbama dvije @enevske konvencije koje nas u ovom kontekstu interesuju. Radi jasno}e, Pretresno vije}e smatra da je najuputnije da se prvo razmotri pitanje za{tite shodno ^etvrtoj `enevskoj konvenciji, a zatim da se razmotre uslovi Tre}e `enevske konvencije.

(i) Da li su `rtve bili za{ti}eni civili?

245. Operativni dio člana 4 ^etvrte `enevske konvencije je za ove potrebe o-ito prvi stav, posebno uslov da lica budu "u rukama jedne strane u sukobu ili okupacione sile kojih nisu dr`avljeni" da bi se smatrala "za{ti}enim". To je re-enica koja je prouzrokovala tako intenzivnu raspravu o pojmu dr`avljanstva izme|u strana u ovom i drugim predmetima, kao i u literaturi novijeg datuma iz ove oblasti me|unarodnog humanitarnog prava. I ovdje se pomalja veza sa pitanjem prirode oru`anog sukoba, jer o-ito bi dokazivanje da su osobe "u rukama" strane inostranog dr`avljanstva u principu vodilo zaklju-ku da je sukob me|unarodnog karaktera. Nasuprot tome, ukoliko se osobe ne smatraju za{ti}ene ^etvrtom `enevskom konvencijom po osnovu toga da su istog dr`avljanstva kao njihovi zarobljiva-i, mo`e da bude slu-aj, iako obavezno ne slijedi, da je relevantni sukob unutra{nji sukob.²⁶⁹

246. Potrebno je konstatovati da se izraz "u rukama" koristi u članu 4 u op{tem smislu. Njega ne treba shvatiti u -isto fizi-kom smislu bivanja zatvorenikom, ve} on ukazuje na to da je doti-ni civil na teritoriji koja se nalazi pod kontrolom suprotne strane u sukobu.²⁷⁰ Ovo pitanje se o-igledno ne postavlja u teku}em predmetu jer nema spora o tome da su `rtve navodnih krivi-nih djela, u sva relevantna vremena, bile zato-ene u zatvoru/logoru koji je pripadao bosanskim vlastima, strani u sukobu. Pretresno vije}e stoga mo`e direktno da pre|e na diskusiju po pitanju dr`avljanstva.

247. Prema tradicionalnim na-elima me|unarodne pravne teorije dr`ave su jedini pravi subjekti me|unarodnog prava. Tako su pojedinci bili zanimljivi za me|unarodno pravo samo kao dio dr`ave sa kojom su povezani svojim dr`avljanstvom.²⁷¹ Posljedi-no tome, stvar je doma}e jurisdikcije odre|ene dr`ave ko }e se smatrati njenim dr`avljaninom. Jennings i Watts ovako izla`u taj stav:

²⁶⁹ *Presuda u predmetu Tadi}* je u nekoliko navrata bila pogre{no citirana u ovom dijelu, jer je zaklju-ak ve}ine bio da `rtve u tom predmetu ne mogu biti "za{ti}ena lica" zbog toga {to su iste nacionalnosti kao snage u -ijim su rukama bili. Implikacija tog zaklju-ka bila je da ve}ina ne smatra da je sukob bio me|unarodni nakon 19. maja 1992, iako to nije izri-ito navedeno.

²⁷⁰ *Vidi* Commentary, str. 47.

²⁷¹ "Dr`avljanstvo je glavna veza izme|u pojedinaca i me|unarodnog prava." Jennings and Watts (ur.) – *Oppenheim's International Law*, 9. ur. (London, 1992), sv. I (u daljem tekstu: "*Oppenheim*"), str. 857.

U principu, i podložno svim posebnim eventualno primjenljivim međunarodnim obavezama, nije stvar međunarodnog već unutrašnjeg prava svake države da utvrdi ko je se, a ko nije, smatrati njenim državljaninom.²⁷²

248. Međutim, međunarodno pravo ipak ima određenu ulogu u ograničavanju država u ostvarivanju njihovog diskrecionog prava pri davanju državljanstva. Jennings i Watts dozvoljavaju da,

iako je na svakoj državi da sama odluči o davanju državljanstva u skladu sa sopstvenim zakonima, posljedice ovog jednostranog akta u odnosu na druge države nastaju na međunarodnom planu i treba da ih utvrdi međunarodno pravo.

... odluka od strane svake države o davanju njenog državljanstva ne mora obavezno da bude bespogovorno međunarodno prihvaćena.²⁷³

249. Haška konvencija iz 1930. o nekim pitanjima koja se odnose na sukob zakona o državljanstvu takođe odražava ovaj stav. Njen prvi član predviđa da, iako je na svakoj državi da sopstvenim zakonima utvrdi ko su njeni državljani, ti zakoni moraju da budu priznati od drugih država samo "u mjeri u kojoj su usaglašeni sa međunarodnim konvencijama, međunarodnim običajem, i pravnim principima koji su opšte priznati u odnosu na državljanstvo".²⁷⁴

250. Upravo je u duhu tradicionalnog gledanja na ulogu međunarodnog prava član 4 četvrte Ženevske konvencije negativno formulisan kako bi se iz zaštite konvencijom isključila lica koja se smatraju "državljanima" države u čijim se rukama nalaze. Kako se primjećuje u Komentaru: "Konvencija time ostaje vjerna priznatom principu međunarodnog prava: ne mijenja se u odnose države sa njenim sopstvenim državljanima".²⁷⁵ U Komentaru se rezimira značenje ovog prvog dijela člana 4 na sljedeći način:

postoje dvije glavne klase zaštićenih lica: (1) državljani neprijatelja unutar nacionalne teritorije svake od strana u sukobu i (2) cjelokupno stanovništvo okupiranih teritorija (isključuju) državljane okupacione sile.²⁷⁶

²⁷² *Oppenheim*, str. 852 (bez bilješke).

²⁷³ *Ibid*, str. 853.

²⁷⁴ Convention on Certain Questions relating to the Conflict of Nationality Laws, The Hague, 12. aprila 1930, -I. 1. Reprint 9 *Sveriges Överenskommelser med Främmande Makter* (1937) 41.

²⁷⁵ Commentary, str. 46.

251. Analiza relevantnih zakona o dr`avljanstvu u Bosni i Hercegovini u 1992, me|utim, ne daje jasnu sliku. U to vrijeme, kao {to smo razmatrali, ta dr`ava se borila da ostvari svoju nezavisnost a sve ranije strukture SFRJ su se rastakale. Pored toga, Bosnu i Hercegovinu je razdirao me|unarodni oru`ani sukob i pitanje oko kojeg su se vodile borbe bila je upravo `elja odre|enih grupa u okviru njenog stanovni{tva da se odvoje od te dr`ave i pridru`e drugoj.

252. Prema Ustavu SFRJ iz 1974, svaki dr`avljanin jedne od njenih konstitutivnih republika bio je istovremeno i dr`avljanin SFRJ. Tako su svi dr`avljanini Bosne i Hercegovine tako|e smatrani dr`avljanima SFRJ i to su i ostali do njenog raspada. Iako je Bosna i Hercegovina proglasila nezavisnost marta 1992, tek oktobra iste godine donijela je neki zakon o dr`avljanstvu u vidu uredbe koja je naknadno dopunjena daljnim uredbama.²⁷⁷ Njome je predvi|eno da }e se svi oni koji su imali dr`avljanstvo Bosne i Hercegovine u skladu sa prethodnim propisima smatrati dr`avljanima, a tako|e je dozvoljavala mogu}nost da lica istovremeno imaju jo{ jedno dr`avljanstvo. Prema dopunskoj uredbi od 23. aprila 1993, svi oni koji su 6. aprila 1992. imali dr`avljanstvo SFRJ i stalno boravi{te u Bosni i Hercegovini imali su se smatrati dr`avljanima Bosne i Hercegovine.²⁷⁸

253. Uprkos tome, bosanski Srbi su u svom tobo`njem Ustavu SRBH, proglasili da su dr`avljanini Srpske Republike dr`avljanini Jugoslavije.²⁷⁹ Ovo je potvr|eno kasnijim "Zakonom o srpskom dr`avljanstvu" koji je donijela Narodna Skup{tina Republike Srpske 18. decembra 1992.²⁸⁰ Ne `ini se, me|utim, da Ustav SRJ od 27. aprila 1992. predvi|a pro{irenje njenog dr`avljanstva na druge osim na dr`avljanine Srbije i Crne Gore.²⁸¹

254. U kontekstu navedenih odredbi, Tu`ila{tvo je pozvalo Pretresno vije}e da prilikom odlu-ivanja o tome da li se bosanski Srbi `rtve krivi-nih djela navedenih u optu`nici mogu smatrati "za{ti}enim licima" u odnosu na organe bosanske vlade koji

²⁷⁶ *Ibid.*

²⁷⁷ Uredba sa zakonskom snagom o dr`avljanstvu Republike Bosne i Hercegovine, 7. oktobra 1992, Slu`beni list br. 18/92.

²⁷⁸ Uredba sa zakonskom snagom o izmjenama i dopunama Uredbe sa zakonskom snagom o dr`avljanstvu Republike Bosne i Hercegovine, 23. aprila 1993, PR br. 1494/93.

²⁷⁹ 16. marta 1992, dokazni predmet 20. Ustavni sud Bosne i Hercegovine proglasio je 8. oktobra 1992. Ustav SRBH neustavnim. *Vidi* dokazni predmet 23.

²⁸⁰ Zakon o srpskom dr`avljanstvu, Slu`beni glasnik br. 19, 18. decembra 1992.

su ih držali, uzme u obzir dva principa. To su doktrina o pravu na državljanstvo po sopstvenom izboru koja se pomalja u okviru međunarodnog prava i uslov stvarne veze između određene države i njenih državljanina da bi se davanje državljanstva priznalo na međunarodnom planu. Ovdje ćemo ih ukratko razmotriti.

255. Prilikom razmatranja relevantnog međunarodnog prava o državljanstvu, Pretresno vijeće uzima u obzir iskaz profesora Economidesa o radu Komisije za međunarodno pravo (u daljem tekstu: KMP) po pitanjima državljanstva u slučajevima sukcesije država. Profesor je, pored toga, svjedočio o Deklaraciji o posljedicama sukcesije država na državljanstvo fizičkih lica koju je pripremila Evropska komisija za demokratiju kroz pravo (u daljem tekstu: Komisija iz Venecije). Objasnio je da su zaključci oba ova tijela to da postoje određeni fundamentalni principi, naime: da svaki pojedinac umiješan u slučaj sukcesije država ima pravo na neko državljanstvo; da države moraju nastojati da izbjegnu stanja apatridije; i da volja osoba o kojima je riječ mora da bude poštovana od strane države koja daje svoje državljanstvo. Profesor je takođe svjedočio da je pravilo običajnog međunarodnog prava da država nasljednica mora dati svoje državljanstvo svim državljanima države prethodnice koji stalno borave na njenoj teritoriji. Zauzeo je stav da volja osoba umiješanih u sukcesiju država sve više dobija na značaju kao kriterijum za davanje državljanstva, te da iako određena država može automatski dati svoje državljanstvo određenoj osobi nakon što je došlo do sukcesije, poslije izvjesnog vremena ona mora toj osobi omogućiti da ostvari svoje pravo opredjeljivanja za neko drugo državljanstvo.

256. Međutim, nije posve izvjesno da je obaveza država da daju takvo pravo ustaljeno pravilo međunarodnog prava. Ne može se još reći da Nacrt članova o državljanstvu u vezi sa sukcesijom država koji je izradila KMP,²⁸² uz Deklaraciju Komisije iz Venecije, a koji se odnose na ovo pravo, odražavaju obavezujuće običajno međunarodno pravo, na osnovu prakse država i *opinio juris*²⁸³. U svakom slučaju, premda je Arbitražna komisija koju je osnovala Evropska zajednica

²⁸¹Dokazni predmet D15/3, -I. 17.

²⁸²A/52/10 Report of ILC 12. maj – 18. juli 1997.

²⁸³ Profesor Weis 1979. je napisao: "po mišljenju ovog autora ... niti iz rađirene prakse primjene sporazuma, koja međutim nije univerzalna, kao niti iz drugih primjera prakse država, ne može se zaključiti da postoji pravilo međunarodnog prava kojim se država uključujućim u prenos teritorija nameće obaveza da stanovnicima prenesene teritorije daju mogućnost izbora da li će odbiti ili uzeti državljanstvo dotičnih država." P. Weis - *Nationality and Statelessness in International Law* (1979), str. 158-160. Pretresno vijeće ne vidi da bi to gledite do sada bilo promijenjeno.

(Badinterova komisija) izrazila mi{ljenje da dr`ave nasljednice SFRJ moraju da omogu}e manjinama i etni-kim grupama, kao {to je srpsko stanovni{tvo u Bosni i Hercegovini, pravo izbora dr`avljanstva,²⁸⁴ jasno je da Bosna i Hercegovina nije nikakvim formalnim aktom to pravo sprovela. Stoga je Pretresnom vije}u te{ko da zaklju-i da je princip prava na izbor sam po sebi odre|uju}i pri zauzimanju stava da bosanski Srbi nisu dr`avljeni Bosne i Hercegovine.

257. Profesor Economides je tako|e govorio o ulozi doktrine "stvarne veze" u slu-ajevima oru`anog sukoba kada postoji odre|ena nejasno}a u pogledu dr`avljanstva razli-utih grupa u pitanju. Ta doktrina je postala aktuelna nakon predmeta *Nottebohm*, u kojem je MSP presudio 1955.²⁸⁵ U tom predmetu, MSP je izjavio da je,

dr`avljanstvo pravna spona u -ijoj je osnovi dru{tvena -injenica povezanosti, istinska veza postojanja, interesa i osje}anja, uz postojanje recipro-nih prava i du`nosti. Mo`e se re}i da ono predstavlja pravni izraz -injenice da je pojedinac kojem se ono daje u stvari tje{nje povezan sa stanovni{tvom dr`ave koja daje dr`avljanstvo nego sa bilo kojom drugom dr`avom. Dato od jedne dr`ave, ono samo daje pravo toj dr`avi da ostvaruje za{titu u odnosu na neku drugu dr`avu, ukoliko predstavlja prevo|enje u pravni izraz veze tog pojedinca sa dr`avom koja ga je u-inila svojim dr`avljaninom.²⁸⁶

Tako je Sud zaklju-io da se gospodin Nottebohm ne mo`e smatrati dr`avljaninom Lihten{tajna za potrebe potra`ivanja od Gvatemale, dr`ave sa kojom je u stvari, imao te{nju vezu.

258. Obimna je literatura napisana o predmetu *Nottebohm* i njegovim implikacijama i ograni-enjima. Me|utim, iako je princip stvarne veze tradicionalno priznat u kontekstu dvojnog dr`avljanstva, "konkretan kontekst porijekla ne zamagljuje njegovu ulogu op{teg principa sa vi{e razli-utih primjena".²⁸⁷ Tako, djeluju}i na me|unarodnom planu, Me|unarodni sud se mo`e opredijeliti da odbije da

²⁸⁴ Opinion No. 2 of the Arbitration Commission of the Peace Conference on Yugoslavia, Paris, 11 Jan. 1992, reprint 31 I.L.M. Sv. XXI, Br. 6 (1992) 1497.

²⁸⁵ *Liechtenstein v. Guatemala*, ICJ Rep. (1955) 4.

²⁸⁶ *Ibid*, str. 23.

²⁸⁷ Brownlie – *Principles of Public International Law* (4 ur., 1990) (u daljem tekstu: "Brownlie Principles"/Brownlijevi principi), str. 407.

prizna (ili stavi na snagu) davanje dr`avljanstva od strane odre|ene dr`ave pojedincima za potrebe primjenjivanja me|unarodnog prava.²⁸⁸

259. Pod pretpostavkom da je Bosna i Hercegovina dala svoje dr`avljanstvo bosanskim Srbima, Hrvatima i Muslimanima u 1992, mo`e da postoji nedovoljna veza izme|u bosanskih Srba i te dr`ave da bi ih ovo Pretresno vije|e smatralo bosanskim dr`avljanima pri presu|ivanju u ovom predmetu. Do tog davanja dr`avljanstva do|lo je u kontekstu raspada jedne dr`ave i oru`anog sukoba koji je uslijedio. Pored toga, bosanski Srbi su bili jasno izrazili svoju `elju da ne budu dr`avljanici Bosne i Hercegovine time {to su proglasili Ustav koji ih je -inio dijelom Jugoslavije i u|li u ovaj oru`ani sukob kako bi postigli taj cilj. Takav nalaz bi normalno bio ograni~en na pitanje primjene me|unarodnog humanitarnog prava i ne bi bio za neku {iru svrhu. On bi tako|e bio u duhu tog prava -ine}i ga primjenljivim na naj{irem mogu}em planu.

260. Ovdje tako|e treba pomenuti pojam agenture o kojem je Pretresno vije|e II raspravljalo u *Presudi u predmetu Tadi}*. U sklopu ovakvog pristupa pitanju za{tite shodno ^etvrtoj `enevskoj konvenciji razmatra se da li bosanske Srbe treba smatrati agentima SFRJ po osnovu toga {to ih ona kontroli}e. Tako su, lica "u rukama" snaga bosanskih Srba pretpostavljeno "u rukama" SRJ, inostrane strane u sukobu. U *Odluci o nadle`nosti u predmetu Tadi}*, @albena vije|e razmotrilo je tu mogu}nost i obrazlo`ilo da bi ishod primjene koncepcije agenture u~inio civile bosanske Srbe u rukama snaga bosanske vlade neza{ti}enim ^etvrtom `enevskom konvencijom, dok bi bosanski Muslimani i Hrvati civili u rukama snaga bosanskih Srba bili za{ti}ena lica. @albena vije|e je okarakterisalo takav asimetri-an ishod "apsurdnim" i tako odbacilo argument Tu`ila{tva u tom predmetu da je Savjet bezbjednosti utvrdio da je sukob me|unarodnog karaktera kada je usvojio Statut Me|unarodnog suda.²⁸⁹

²⁸⁸ Brown zastupa takav pristup, tvrde}i da "[m]e|unarodno pravo priznaje dr`avljanstvo samo ako se zasniva na istinskoj vezi izme|u dr`ave i pojedinca. ^injenica da su `rtva i branjenik formalno iste nacionalnosti ne bi trebala biti prepreka pojedina-noj krivi-noj odgovornosti za te{ke povrede @enevskih konvencija ako ne postoji de facto veza koja ih povezuje. B. Brown – Nationality and Internationality in International Humanitarian Law, 34 Stanford Journal of International Law 2 (1998) 347 (u daljem tekstu: "Nationality and Internationality"/Dr`avljanstvo i me|unarodnost), str. 351.

²⁸⁹ *Tadi}* Jurisdiction Decision, st. 76.

261. Me|utim, stav koji se ovdje zauzima je da takav ishod nije neizbjeg`na posljedica primjene navedene doktrine. Kako je razmotreno, nije obavezno slu-aj da bosanske Srbe civile treba smatrati bosanskim dr`avljanima za potrebe primjene re`ima te{kih povreda iz ^etvrte `enevske konvencije. Stoga bi bilo mogu}e bosanske Srbe civile smatrati za{ti}enim kada ih li{e slobode snage bosanske vlade.²⁹⁰

262. S obzirom na prethodno izlo`eno obrazlo`enje u na{oj diskusiji o me|unarodnom karakteru sukoba u Bosni i Hercegovini u 1992, ovo Pretresno vije}e ima druga-ije gledi{te od gledi{ta ve}ine u *Presudi u predmetu Tadi}*. Na|eno je da su navodno povla-enje JNA i prestanak umije{anosti SRJ u sukob poslije 19. maja 1992. bili samo dimna zavjesa i da ne mo`e biti sumnje u to da su oni i dalje imali uticaja. Postojao je o-iti zajedni-ki cilj SRJ i bosanskih Srba da sprovedu projekat smi{ljen u Beogradu - projekat pro{irene srpske dr`ave - pa je stoga mogu}e smatrati da su bosanski Srbi djelovali u ime SRJ u njenom nastavljenom oru`anom sukobu protiv vlasti Bosne i Hercegovine.

263. Imaju}i na umu relativne vrijednosti pristupa "stvarne veze" i "agenture", ovo Pretresno vije}e `eli da naglasi neophodnost fleksibilnijeg razmatranja uslova -lana 4 ^etvrte `enevske konvencije. Odredbe nacionalnog zakonodavstva o dr`avljanstvu u situaciji nasilne sukcesije dr`ave ne mogu da budu mjerodavne za odre|ivanje za{ti}enog statusa lica zahva}enih sukobima koji proisteknu iz takvih doga|aja.²⁹¹ Komentar uz ^etvrtu `enevsku konvenciju nam nala`e da ne zaboravimo da su "Konvencije sa-injene prvenstveno i prije svega radi za{tite pojedinaca, a ne da slu`e interesima dr`ave"²⁹² i stoga je gledi{te ovog Pretresnog vije}a da njihova za{tita treba da se primjenjuje na {to je {iru mogu}u kategoriju lica. Zaista bi bilo u suprotnosti sa namjerom Savjeta bezbjednosti, kojem je bilo stalo da djelotvorno rije{i situaciju za koju je ustanovio da predstavlja prijetnju me|unarodnom miru i bezbjednosti, te da okon-a patnje svih lica zahva}enih tim sukobom, da Me|unarodni sud uskrati primjenu ^etvrte `enevske konvencije bilo kojoj konkretnoj grupi lica isklju-ivo na bazi statusa njihovog dr`avljanstva shodno nacionalnom zakonu.

²⁹⁰ Me|utim, kao {to je ve} re-eno, ve}ina Pretresnog vije}a u predmetu *Tadi}* smatrala je da nije dokazano da je SRJ imala "efektivnu kontrolu" nad VRS, {to je prema mi{ljenju Pretresnog vije}a dokazni kriterijum za utvr|ivanje agentskog odnosa.

²⁹¹ Brown zastupa "funkcionalni pristup" pitanju dr`avljanstva i isti-e da je 1992. ishod bosanskog sukoba bio nepoznat, -ime su svi Bosanci dovedeni u stanje neizvjesnosti koje je efektivno poni{tilo njihovo zajedni-ko dr`avljanstvo. *Nationality and Internationality*, str. 397.

264. Zakon mora da se primijeni na realnu situaciju koju imamo, pa da stoga ponovimo relevantne činjenice:

- nakon raspada SFRJ, došlo je do međunarodnog oružanog sukoba između, barem, SRJ i njenih snaga i vlasti nezavisne države Bosne i Hercegovine;
- jedan dio stanovništva Bosne i Hercegovine, bosanski Srbi, proglasili su svoju nezavisnost od te države i navodno ustanovili sopstvenu republiku koja bi ušla u sastav SRJ;
- SRJ je naoružala i opremila stanovništvo bosanskih Srba i oformila njegovu vojsku, VRS;
- tokom vojnih dejstava u opštini Konjic, u sklopu pomenutog međunarodnog sukoba, snage bosanske vlade zatvarale su bosanske Srbe muškarce i žene u zatvor/logor ^elebi}i.

265. Ne ulazeći još u diskusiju o tome da li je ili ne njihovo zatočavanje bilo protivpravno, jasno je da su žrtve djela koja se navode u optužnici bile uhapšene i zadržane uglavnom po osnovu svog srpskog identiteta. Kao takve, i u mjeri u kojoj nisu bile zaštićene nijednom od drugih međunarodnih konvencija, moraju se smatrati "zaštićenim licima" u smislu četvrte ženevske konvencije, s obzirom da su bosanske vlasti o-ito smatrale da one pripadaju suprotnoj strani u oružanom sukobu i da predstavljaju opasnost po bosansku državu.

266. Takvo tumačenje Konvencije je u potpunosti u saglasnosti sa razvojem doktrine ljudskih prava koja dobija na snazi od sredine ovog vijeka. Bilo bi nespojivo sa cjelokupnim konceptom ljudskih prava, koja štite pojedince od ekscesa njihovih sopstvenih vlada, da se kruto primjenjuje uslov državljanstva iz člana 4, koji je po svemu sudeći ubačen da bi se spriječilo miješanje u odnose jedne države sa njenim sopstvenim državljanima.²⁹³ [taviše, karakter međunarodnog oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini odražava složenost mnogih savremenih sukoba a možda ne paradigmatu kakva se razmatrala godine 1949. Kako bi se zadržala relevantnost i

²⁹² Commentary, str. 21.

²⁹³ Commentary, str. 46.

djelotvornost normi @enevskih konvencija, potrebno je usvojiti pristup koji je ovdje usvojen. Kako je nedavno izjavio Meron,

pri tuma-enju zakona, cilj treba da nam bude da u najve}oj mogu}oj mjeri izbjegavamo paralisanje zakonskog procesa, i, u slu-aju humanitarnih konvencija, da omogu}imo da one slu`e svojim za{titnim ciljevima.²⁹⁴

(ii) Da li su `rtve bile ratni zarobljenici

267. ^lan 4(A) Tre}e `enevske konvencije postavlja dosta stroge uslove za sticanje statusa ratnog zarobljenika. I u ovom slu-aju, doti-na odredba je sa-injena u svjetlu iskustva Drugog svjetskog rata i odra`ava koncepciju me|unarodnog oru`anog sukoba koja je tada bila aktuelna. Stoga su razli-ite kategorije lica koja se mogu smatrati ratnim zarobljenicima usko formulisane.

268. U ovom predmetu se, izgleda, ne tvrdi da su `rtve navodnih djela bile pripadnici redovnih oru`anih snaga jedne od strana u sukobu, kako je definisano u podstavu 1 pomenutog -lana. O-ito je da ni podstavovi 3, 4 ili 5 nisu primjenljivi. Stoga pa`nju treba usmjeriti na to da li su `rtve bile pripadnici milicija ili dobrovolja-kih jedinica koje pripadaju jednoj strani a koje su (a) na -elu imale lice odgovorno za svoje pot-injene, (b) imale odre|en znak za razlikovanje prepoznatljiv sa daljine, (c) otvoreno nosile oru`je, (d) se pri svojim dejstvima pridr`avale ratnih zakona i obi-aja. Druga mogu}nost je da su one mogle -initi *levée en masse*, tj. da su se, kao stanovnici neokupirane teritorije, uslijed pribli`avanja neprijatelja, spontano digli na oru`je da bi pru`ili otpor neprijateljskoj najezdi a nisu imali vremena da se organizuju kao redovna oru`ana sila, te ako su u svako doba otvoreno nosili oru`je i po{tovali ratne zakone i obi-aje.

269. Tu`ila{tvo se poziva na odredbe Dopunskog protokola I²⁹⁵ radi tuma-enja i poja{njenja odredbi -lana 4(A)(2) i `eli da se usvoji liberalan pristup detaljnim uslovima koje taj podstav sadr`i. ^ak i ako se to prihvati, i uprkos na{ojoj prethodnoj diskusiji o neophodnosti usvajanja {irokog i fleksibilnog pristupa tuma-enju

²⁹⁴ Meron, str. 239.

@enevskih konvencija, Pretresno vijeće teško može da na osnovu predočenih mu dokaza zaključi da je bilo koja od `rtava djela navedenih u optu`nici ispunjavala te uslove. Iako je o`ito da su neke od osoba zato`enih u zatvoru/logoru `elebi}i posjedovale oru`je i da se može smatrati da su u odre`enoj mjeri u`estvovala u `neprijateljstvima`, to nije dovoljno da im se da pravo na status ratnog zarobljenika. Jasno je da je u Konjicu ustanovljena Vojno-istra`na komisija sa zadu`enjem da zato`enike u `elebi}ima razvrsta po kategorijama, ali se ovo može smatrati vezanim za pitanje {ta je ta-no svaki od zato`enika radio prije hap{enja i da li su oni predstavljali posebnu opasnost po bezbjednost bosanskih vlasti. Do{av{i do ovog zaklju-ka, nije `ak ni potrebno razmatrati pitanje da li su bosanski Srbi zato`eni u `elebi}ima "pripadali" snagama jedne od strana u sukobu.

270. Isto tako, Pretresno vijeće nije uvjerenno da su zato`enici bosanski Srbi `inili *levée en masse*. Ovaj pojam odnosi se na situaciju kada teritorija jo{ nije okupirana, ali na nju jedna spoljna sila vr{i najezdu, a doma}e stanovni{tvo u oblastima na liniji ove invazije se digne na oru`je radi otpora i odbrane svojih domova. Teško je uklopiti okolnosti teku}eg predmeta, kako je opisan u Odjeljku II prethodno, u ovu kategorizaciju. Vlasti u op{tini Konjic o`igledno nisu bile invaziona sila kojoj su stanovnici odre`enih gradova i sela bili primorani da se odupru i od kojih su bili primorani da se brane. Pored toga, dokazi podnijeti Pretresnom vije}u ne ukazuju na to da su bosanski Srbi koji su bili zato`eni, kao grupa, sve vrijeme otvoreno nosili oru`je i po{tovali ratne zakone i obi-aje. `lan 4(A)(6) nesumnjivo name}e donekle zahtijevan uslov da se lokalni stanovnici pona{aju kao profesionalni vojnici i Pretresno vijeće stoga smatra da je podesnije da se sva takva lica u ovom predmetu smatraju civilima.

271. Va`no je, me|utim, konstatovati da je taj zaklju-ak zasnovan na gleditu da nema praznine izme|u Tre}e i `etvrte `enevske konvencije. Ukoliko neki pojedinac nema pravo na za{titu Tre}e konvencije kao ratni zarobljenik (ili Prve ili Druge konvencije), takvo lice nu`no potpada u okvire `etvrte konvencije, s tim da se ispune uslovi njenog `lana 4. U Komentaru uz `etvrtu `enevsku konvenciju tvrdi se:

²⁹⁵ 1977 Geneva Protocol I Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Victims of International Armed Conflicts (u daljem tekstu: "Additional Protocol I/Dopunski

svako lice u rukama neprijatelja mora da ima neki status shodno me|unarodnom pravu: ili je ratni zarobljenik i, kao takav, pokriven Tre}om konvencijom, civil okriven ^etvrtom konvencijom, ili pak pripadnik sanitetskog osoblja oru`anih snaga kojeg pokriva Prva konvencija. *Nema srednjeg statusa; niko u rukama neprijatelja ne mo`e biti izvan zakona. Smatramo da je ovo zadovoljavaju}e rje{enje - ne samo zadovoljavaju}e za um, ve}, i prije svega, zadovoljavaju}e sa humanitarnog stanovi{ta.*²⁹⁶

272. Ovaj stav potvr|en je ~lanom 50 Dopunskog protokola I koji smatra civilima sva lica koja nisu borci kako je definisano ~lanom 4(A)(1), (2), (3) i (6) Tre}e `enevske konvencije i ~lanom 43 samog Protokola.

273. Tu`ila{tvo je dalje tvrdilo da ~lan 5 Tre}e `enevske konvencije nala`e da se u slu-aju postojanja odre|ene sumnje u pogledu statusa zato-enika iz ^elebi}a, njima mora pru`iti za{tita te Konvencije dok nadle`ni sud ne utvrdi njihov status.²⁹⁷ Na toj osnovi, oni su bili "za{ti}ena lica" i podlo`ni odredbama Tre}e konvencije o te{kim povredama. Iako su bosanske snage koje su imale kontrolu nad zatvorom/logorom ^elebi}i, na osnovu ovog ~lana mogle biti du`ne da prema nekim od zato-enika postupaju kao da su za{ti}eni Tre}om `enevskom konvencijom dok se njihov status propisno ne utvrdi, odnosno da prema njima postupaju sa du`nom ~ovje-no}u, Pretresno vije}e je zaklju~ilo da ti zato-enici zapravo nisu bili ratni zarobljenici, ve} da su svi bili za{ti}eni civili po ^etvrtoj `enevskoj konvenciji. Pretresno vije}e stoga zasniva svoje razmatranje postojanja "te{kih povreda @enevskih konvencija" na ovoj potonjoj Konvenciji.

(c) Zaklju~ak

274. Na osnovu prethodne diskusije, Pretresno vije}e zaklju-uje da su sve `rtve djela navedenih u optu`nici bile "lica za{ti}ena" ^etvrtom `enevskom konvencijom iz 1949. Za potrebe primjene ~lana 2 Statuta, mora se smatrati da su ove `rtve bile u rukama strane u sukobu ~iji nisu bili dr`avljan, s obzirom da su bili bosanski Srbi

protokol I").

²⁹⁶ Commentary, str. 51.

²⁹⁷ ^lan 5 Tre}e `enevske konvencije propisuje: "Ova konvencija }e se primjenjivati na lica pomenuta u ~lanu 4 ~im padnu pod vlast neprijatelja pa do njihovog kona-nog oslobojenja i repatrijacije. Ako postoji sumnja da li lica koja su izvr{ila neki ratni ~in i koja su pala neprijatelju u ruke pripadaju nekoj od kategorija pobrojanih u ~lanu 4, ta lica }e u`ivati za{titu ove konvencije sve dok nadle`ni sud ne odredi njihov polo`aj."

koje je u toku međunarodnog oružanog sukoba zatvorila jedna od strana u tom sukobu, država Bosna i Hercegovina.

275. Ovaj zaključak potkrepljuje naše suštinsko uvjerenje da Savjet bezbjednosti, u svojoj dosljednoj osudi rasprostranjenih kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjenih tokom cjelokupnog sukoba u Bosni i Hercegovini, a pogotovo ustanovivši Međunarodni sud za gonjenje i kažnjavanje takvih kršenja, nije smatrao da se određenim grupama pojedinaca može uskratiti zaštita i pravog korpusa međunarodnog humanitarnog prava na osnovu odredbi nacionalnih zakona o državljanstvu. Međunarodni sud mora, stoga, da usvoji širok i principijelni pristup primjeni osnovnih normi međunarodnog humanitarnog prava, normi iskazanih u četiri Ženevske konvencije. Posebno, svim onim pojedincima koji nisu uzeli aktivnog učestvovanja u neprijateljstvima a ipak su se našli izloženi strahotama i nasilju rata, ne smije se uskratiti zaštita četvrte Ženevske konvencije, koja predstavlja samu osnovu prava koje se bavi takvim licima.

276. Pretresno vijeće ne nalazi za shodno da detaljnije u ovom kontekstu razmatra razvoj prava Treće Ženevske konvencije u vezi sa ratnim zarobljenicima, jer čak i ako se nijedna od ratava ne može smatrati ratnim zarobljenikom, nema *lacunae* između Ženevskih konvencija, te se one stoga moraju smatrati zaštićenim civilima, kao i ostali zatočnici. Ovaj zaključak ne prejudicira kasniju raspravu o tome da li su vlasti Bosne i Hercegovine imale legitimno pravo da sve te civile liše slobode.

277. Odlučivši da je član 2 Statuta primjenljiv na okolnosti ovog predmeta, Pretresno vijeće je se sada pozabaviti primjenom člana 3 u odnosu na kršenja ratnih zakona ili običaja.

E. Član 3 Statuta

1. Uvod

278. Osim optužbi za teške povrede Ženevskih konvencija, optužnica također sadrži 26 tačaka koje se odnose na kršenja ratnih zakona ili običaja, kažnjiva po

-lanu 3 Statuta.²⁹⁸ U *Odluci o nadležnosti u predmetu Tadi*}, @albeno vijeće usvojilo je mišljenje da se član 3 odnosi na široku kategoriju krivičnih djela, odnosno na sva "kršenja ratnih zakona ili običaja", i da nabrojavanje nekih od kršenja u tekstu tog člana nije iscrpno već samo ilustrativno.²⁹⁹ Konkretno, član 3 se ne ograničava na krivična djela po "hačkom pravu," kojim je regulisano vođenje neprijateljstava i čiji je najeminentniji izraz Haška konvencija (IV) o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. (u daljem tekstu: Haška konvencija IV) i Pravilniku u prilogu, već uključuje i neka kršenja @enevskih konvencija³⁰⁰.

279. @albeno vijeće, u obrazloženju člana 3, u nastavku je navelo četiri kriterijuma koji moraju biti zadovoljeni da bi krivično djelo potpadalo pod taj član. Kriterijumi su sljedeći:

- (i) kršenje mora predstavljati povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava;
- (ii) pravilo mora biti običajne prirode, odnosno, ako potječe iz ugovornog prava, moraju biti zadovoljeni sljedeći uslovi (...);
- (iii) kršenje mora biti "teško", odnosno mora predstavljati povredu pravila kojim se štite važne vrijednosti, i povreda mora imati teške posljedice po životu (...);
- (iv) kršenje pravila mora povlačiti pojedinačnu krivičnu odgovornost lica koje krši pravilo, na osnovu običajnog ili konvencionog prava.³⁰¹

280. Ovo Pretresno vijeće ne nalazi razloga da se udaljava od stava koji je u ovom pitanju zauzelo @albeno vijeće, i smatra da su prvi i treći kriterijum riješeni u okviru naše diskusije o općim uslovima za primjenu člana 2 i 3 Statuta ranije u tekstu.³⁰²

281. Uz izuzetak tačke 49 (pljačka), optužnica navodi da su krivična djela za koja se optuženi terete kao za teška kršenja ratnih zakona ili običaja "priznata" članom 3 koji je zajednički svim četirima @enevskim konvencijama, i koji glasi:

U slučaju oružanog sukoba koji nije međunarodnog karaktera a koji izbije na teritoriji jedne od visokih strana ugovornica, svaka strana u sukobu dužna je da se pridržava barem sljedećih odredbi:

²⁹⁸ Neke od ovih tačaka terete se alternativno, kako je navedeno u nastavku u odjeljku sačinjenim i pravnim zaključcima.

²⁹⁹ *Tadi* Jurisdiction Decision, st. 87.

³⁰⁰ *Ibid.*

³⁰¹ *Ibid.*, st. 94.

³⁰² Uz ogradu da je ozbiljan karakter krivičnih djela koja se terete kao pljačka biti razrađen kasnije.

(1) prema licima koja nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima, podrazumijevaju i pripadnike oružanih snaga koji su položili ili položili, te lica onesposobljena za borbu uslijed bolesti, rana, lišenja slobode ili bilo kojeg drugog uzroka, postupaju se u svakoj prilici -ovje- no, bez ikakve nepovoljne diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, religiji ili ubježenju, polu, rođenju ili imovnom stanju, ili bilo kakvom drugom sličnom kriterijumu. U tom cilju, zabranjeni su i zabranjuju se u svako doba i na svakom mjestu prema gore navedenim licima sljedeći postupci:

- (a) nasilje nad životom i tjelesnim integritetom, naročito sve vrste ubistava, sakaćenja, surovog postupanja i mučenja;
- (b) uzimanje talaca;
- (c) povrede ličnog dostojanstva, naročito uvredljivi i ponižavajući postupci;
- (d) izricanje i izvršavanje kazni bez prethodnog suđenja pred redovno ustanovljenim sudom koji pruža sva sudska jamstva priznata kao nužna od civilizovanih naroda.

(2) Ranjenici i bolesnici biće prikupljeni i njegovani.

Nepristrasno humanitarno tijelo, poput Međunarodnog komiteta crvenog krsta, može ponuditi svoje usluge stranama u sukobu.

Strane u sukobu također će se truditi da posebnim sporazumima osnaže sve ili dio ostalih odredaba ove Konvencije.

Primjena gornjih odredaba neće uticati na pravni status strana u sukobu.

282. Stoga Pretresno vijeće, razmatrajući primjenljivost člana 3 Statuta na tekući predmet, nužno mora uzeti u obzir zajednički član 3 Međunarodnih konvencija. Odbrana je osporila prirodu ove odredbe i njeno mjesto u okviru člana 3 Statuta, tvrdeći da ona nije dio međunarodnog običajnog prava i da njeno kršenje ne povlači pojedinačnu krivičnu odgovornost.

283. [to se tiče optužbe za pljačku u tački 49 optužnice, Pretresno vijeće primjećuje da je u članu 3(e) Statuta to krivično djelo nabrojeno među kršenjima ratnih zakona i običaja koja spadaju u nadležnost Međunarodnog suda. Ipak, valja pokazati da je zabrana pljačke norma međunarodnog običajnog prava koja za sobom povlači pojedinačnu krivičnu odgovornost.

284. U cilju utvrđivanja primjenljivosti člana 3, Pretresno vijeće smatra potrebnim, jasnoće radi, da ukratko izloži argumente strana u vezi s ovim pitanjima.

2. Argumenti strana

285. U *Odluci o nadležnosti u predmetu Tadić*, Apelno vijeće je zaključilo da Međunarodni sud može imati nadležnost nad krivim djelima iz člana 3 Statuta bilo da su krivina djela za koja se optuženi tereti počinjena u međunarodnom ili unutrašnjem oružanom sukobu³⁰³. Rješavajući o tom pitanju, Vijeće je razmotrilo običajnu prirodu zajedničkog člana 3 @enevskih konvencija, kao i druge norme koje reguliraju unutrašnje oružane sukobe, i utvrdilo da njihovo kršenje povlači pojedinačnu krivinu odgovornost. Tužilaštvo tvrdi da bi se zaključci apelnog vijeća o ovom pitanju trebali primijeniti u predmetnom slučaju. Na osnovu toga, Tužilaštvo je zauzelo stav da je dužnost Tužilaštva jedino da dokaže da je postojao oružani sukob, te da su povrede za koje se optuženi terete bile vezane za taj sukob, te da je to dovoljno da Apelno vijeće primijeni član 3 Statuta u tekućem predmetu.

286. [to se tiče kršenja materijalnih zabrana sadržanih u zajedničkom članu 3 @enevskih konvencija, Tužilaštvo tvrdi da su one očitio dio međunarodnog običajnog prava i da ono mora samo dokazati da žrtve krivih djela navedenih u optužnici zadovoljavaju kriterije potparagrafa (1) (tj. da nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima). Sve u svemu, stav je Tužilaštva da Međunarodni sud može primijeniti zajednički član 3 @enevskih konvencija ako su zadovoljena četiri uslova, i to:

- 1) protivzakonita djela počinjena su u kontekstu oružanog sukoba;
- 2) počinilac je imao veze sa jednom od strana u oružanom sukobu;
- 3) žrtve su bile lica koja nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima, (što uključuje civile, pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i lica koja su nesposobljena za borbu uslijed bolesti, rana, lišenja slobode ili bilo kojeg drugog razloga; i
- 4) počinjeno je jedno od djela nabrojanih u zajedničkom članu 3 @enevskih konvencija.³⁰⁴

³⁰³ *Tadić Jurisdiction Decision*, st. 137.

³⁰⁴ Prosecution Closing Brief, RP82733

287. Osim toga, Tu`ila{tvo tvrdi da su kr{enja -lana 75 Dopunskog protokola I, koji odra`ava me|unarodno obi-ajno pravo, obuhva}ena -lanom 3 Statuta. Nadalje tvrdi da krivi-na djela koja su uvr{tena u optu`nicu na osnovu -lana 3 tako|e bjelodano predstavljaju kr{enja te odredbe³⁰⁵.

288. Najzad, Tu`ila{tvo tvrdi da je zabrana plja-ke uvrije`eni princip me|unarodnog prava, priznat Ha{kom konvencijom (IV) iz 1907. i Pravilnikom u prilogu, kao i @enevskom konvencijom IV.

³⁰⁵ *Vidi* Prosecutor's Response to the Pre-Trial Briefs of the Accused; case number IT-96-21-T, 18. april 1997. (RP D3311-D3363) (u daljem tekstu: "Prosecution Response to the Pre-Trial Briefs of the Accused") (RP D3348-D3350). ^lan 75 Dopunskog protokola I glasi: Ukoliko su pogo|ena situacijom navedenom u -lanu 1 ovog Protokola, sa licima koja su u vlasti strane u sukobu i koja ne u`ivaju povoljniji tretman u skladu sa Konvencijama ili ovim protokolom postupaje se u svakoj prilici humano i ona }e u`ivati, kao minimum, za{titu koja je predvi|ena ovim -lanom, bez ikakvog nepovoljnog razlikovanja koje bi se zasnivalo na rasi, boji ko`e, polu, jeziku, vjeri ili ubje|enju, politi-kom ili drugom mi{ljenju, nacionalnom ili socijalnom porijeklu, bogatstvu, ro|enju ili drugom statusu, ili bilo kojem drugom sli-nom kriterijumu. Svaka strana }e po{tovati li-nost, -ast, ubje|enja i vjerske obrede svih takvih lica.

Sljede)a djela jesu i ostaju zabranjena u svako doba i na svakom mjestu, bilo da su ih u-inili civilni ili vojni predstavnici: nasilje nad `ivotom, zdravljem ili fizi-kim ili mentalnim blagostanjem ljudi, naro-ito: ubistvo, mu-enje svake vrste, fizi-ko ili mentalno; tjelesno ka`njavanje; saka}enje; vrije|anje ljudskog dostojanstva, naro-ito poni`avaju}e i degradiraju}e postupanje, prinudna prostitucija i svaki oblik nedoli-nog napada; uzimanje talaca; kolektivne kazne i prijetnje izvr{enjem bilo kojeg od gorepomenutih djela. Svako lice koje je uhap{eno, pritvoreno ili internirano zbog akcija u vezi sa oru`anim sukobom, bi}e obavije{teno odmah, na jeziku koji razumije, o razlozima iz kojih su te mjere preduzete. Izuzev u slu-ajevima hap{enja ili pritvora zbog ka`njivih djela, takva lica }e biti pu{tena u najkra}em mogu}em roku, a u svakom slu-aju -im prestanu postojati okolnosti koje opravdavaju hap{enje, pritvor ili internaciju.

Izricanje bilo kakve presude i izvr{enje bilo kakve kazne nad licem za koje se utvrdi da je krivo za krivi-no djelo u vezi s oru`anim sukobom mo`e se izvr{iti samo po presudi koju je izrekao nepristrasan i redovno ustanovljen sud, koji po{tuje op{tepriznate principe redovnog sudskog postupka, koji sadr`e sljede}e:

postupkom }e se obezbijediti da optu`eni bez odlaganja bude obavije{ten o detaljima krivi-nog djela koje je navodno u-inio, i obezbijedi}e se optu`enom prije i za vrijeme su|enja sva potrebna prava i sredstva odbrane;

niko ne mo`e biti progla{en krivim za krivi-no djelo osim na osnovu li-ne krivi-ne odgovornosti; niko ne mo`e biti optu`en ili osu|en za krivi-no djelo za bilo koju radnju ili propust koji ne predstavljaju krivi-no djelo prema nacionalnom ili me|unarodnom zakonu pod koji je potpadao u trenutku kad je po-inio djelo; ne mo`e se izre}i te`a kazna od kazne koja je bila primjenjiva u vrijeme kad je krivi-no djelo bilo izvr{eno; ako, poslije izvr{enog krivi-nog djela, zakon predvidi lak{u kaznu, prekr{ilac }e se time koristiti;

svako ko je optu`en za krivi-no djelo smatra}e se nevinim dok se ne doka`e krivica u skladu sa zakonom;

svako koje optu`en za krivi-no djelo ima}e pravo da prisustvuje svom su|enju;

niko ne}e biti prisiljen da svjedo-i protiv sebe ili da prizna krivicu;

svako ko je optu`en za krivi-no djelo ima}e pravo da ispita, ili da tra`i da se ispituju, svjedoci protiv njega i da obezbijedi prisustvo i ispitivanje svjedoka koji svjedo-e u njegovu korist, pod istim uslovima kao i svjedoci protiv njega,

niko ne}e biti progonjen ili ka`njen od iste strane za krivi-no djelo za koje je kona-na presuda ve} donijeta, bilo da je oslobo|en krivice ili da je ve} osu|en po istom zakonu i sudskom postupku;

289. Odbrana priznaje da je njen stav o članu 3 on ne obuhvata zajednički član 3 @enevskih konvencija - u suprotnosti sa stavom @albenog vijeća u *Odluci o nadležnosti u predmetu Tadić*.³⁰⁶ Ipak, odbrana tvrdi da je @albeno vijeće donijelo pogrešnu odluku o pitanju da li je zajednički član 3 @enevskih konvencija obuhvaćen u članu 3 Statuta.

290. Prvi argument koji je odbrana navela u prilog svom stavu jeste da Savjet bezbjednosti, osnivajući Međunarodni sud, nije imao namjeru da mu dodijeli nadležnost nad krivjima zajedničkog člana 3. Razmotrivši odredbe statuta Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (u daljem tekstu: MKSR), odbrana izvodi da u odsustvu izričitog pominjanja zajedničkog člana 3 u Statutu, kakvo je sadržano u statutu MKSR, Savjet bezbjednosti sigurno nije namjeravao da ga uključi u okvir nadležnosti Međunarodnog suda.

291. Odbrana nadalje tvrdi da krivična djela nabrojana u članu 3 Statuta ilustruju krivična djela iz "hačkog prava" - tj. odredbi artikulisanih u Hačkoj konvenciji (IV) iz 1907. i u Pravilniku u prilogu - koje se odnosi na vođenje neprijateljstava a ne na zaštitu država koje aktivno ne učestvuju u borbama. Prema mišljenju odbrane, da je Savjet bezbjednosti namjeravao da u članu 3 Statuta uključi izvjesne odredbe "enevskog prava" - poput zajedničkog člana 3 - on bi to izričito naveo.

292. Odgovarajući na argumente Tužilaštva, odbrana je razmotrila izjave koje su pojedini predstavnici država dali Savjetu bezbjednosti prilikom usvajanja Statuta Međunarodnog suda. Odbrana osporava tumačenje tih izjava od strane Tužilaštva i tvrdi da se one ne mogu posmatrati kao potvrda preuzimanja zajedničkog člana 3 @enevskih konvencija u članu 3 Statuta.

293. U suštini, odbrana tvrdi da odredbe zajedničkog člana 3 @enevskih konvencija ne predstavljaju dio uvriježenog međunarodnog običajnog prava na osnovu prakse država i *opinio juris*. U Izvještaju Generalnog sekretara, koji je usvojen od strane Savjeta bezbjednosti i koji obuhvata Statut, jasno stoji da je

svako ko je bio krivično gonjen ima pravo da traži da se presuda javno objavi; i lice koje je osuđeno biće prilikom donošenja presude obaviješteno o pravnim i drugim lijekovima i o rokovima do kojih se oni mogu koristiti.

³⁰⁶ Nije jasno da li je odbrana g. Mucića po ovom pitanju zauzela isti stav kao i odbrana ostalih optuženih.

zadatak Međunarodnog suda da primjenjuje "pravila međunarodnog humanitarnog prava koja su van svake sumnje dio običajnog prava"³⁰⁷, a odbrana drži da zajednički član 3 ne zadovoljava taj kriterijum.

294. Druga osnova argumenta odbrane jeste da, čak i kad bi se materijalne zabrane sadržane u zajedničkom članu 3 uzimale kao dio međunarodnog običajnog prava, njihovo kršenje nužno ne povlači pojedinačnu krivičnu odgovornost. U prilog tom gledištu, odbrana je razmotrila istorijski razvoj međunarodnog prava i zaključila da je pojam pojedinačne krivične odgovornosti u tom području relativna novina. Odbrana naglašava da prilikom usvajanja četiriju @enevskih konvencija iz 1949, države potpisnice nisu uključile zajednički član 3 u sistem "teških povreda" koji je uspostavljen da bi se osiguralo poštivanje zabrana sadržanih u Konvencijama. Odbrana takođe navodi da se od tog razdoblja međunarodno običajno pravo nije razvijalo u tom smislu da bi se pojedinačna krivična odgovornost protegla na krivnja zajedničkog člana 3.

3. Diskusija

295. Imaju li na umu zaključke ranije iznesene u pododjeljku C koji se odnose na relevantnu uzročnu povezanost između djela za koja se terete optuženi i oružanog sukoba, kao i na položaj navodnih žrtava kao zatočenika u zatvoru/logoru ^elebići i položaj optuženih u odnosu na zatvor/logor, Pretresno vijeće u nastavku će se okrenuti pitanju običajne prirode zabrana sadržanih u zajedničkom članu 3 @enevskih konvencija i njihovog preuzimanja u član 3 Statuta.

296. U svom razmatranju člana 3, Pretresno vijeće se rukovodi mišljenjem @albenog vijeća u *Odluci o nadležnosti u predmetu Tadić*. U toj odluci, @albeno vijeće iznosi opsežno obrazloženje o prirodi člana 3 Statuta i preuzimanju zajedničkog člana 3 @enevskih konvencija u član 3 Statuta. Stoga Pretresno vijeće ne smatra za shodno da to obrazloženje ovdje ponavlja.

³⁰⁷ *Report of the Secretary-General*, st. 34.

297. U su{tini, @albeno vije}e opisuje "podjelu posla" izme|u -lana 2 i -lana 3 Statuta na sljede}i na-in:

Mo`e se smatrati da -lan 3 obuhvata sva kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava osim "te{kih povreda" iz -etiri @enevske konvencije koje potpadaju pod -lan 2 (ili, u tom slu-aju, kr{enja obuhva}ena -lanovima 4 i 5, u onoj mjeri u kojoj se -lanovi 3, 4 i 5 preklapaju).³⁰⁸

Nadalje,

^lan 3 funkcionije kao klauzula koja uklju-uje sve ostale nespecificirane dijelove i stvoren je da bi osigurao da niti jedno od te{kih kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava ne bude izuzeto iz nadle`nosti Me|unarodnog suda. Namjera -lana 3 jeste da tu nadle`nost u potpunosti osigura.³⁰⁹

298. Pretresno vije}e primje}uje da je zaklju-ak @albenog vije}a o doseg u primjene -lana 2 Statuta, kojim se unutra{nji oru`ani sukobi isklju-uju iz okvira nadle`nosti Me|unarodnog suda nad "te{kim povredama" @enevskih konvencija, takav da pristup -lanu 3 treba biti ne{to {iri, kako bi se ostvario cilj da se "u potpunosti" osigura nadle`nost Me|unarodnog suda. Shodno tome, kr{enja zajedni-kog -lana 3 @enevskih konvencija potpadaju pod -lan 3 Statuta.

299. U istom duhu, ovo Pretresno vije}e nimalo ne sumnja da je namjera Savjeta bezbjednosti bila da osigura da nadle`nost Me|unarodnog suda obuhvati sva te{ka kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava po-injena unutar relevantnih geografskih i vremenskih granica. Stoga, ako se smatra da kr{enja zajedni-kog -lana 3 @enevskih konvencija nisu uklju-ena u re`im "te{kih povreda", u kojem bi slu-aju potpadala pod -lan 2 Statuta, ta kr{enja bez daljega potpadaju pod odredbe -lana 3 Statuta, koje su ne{to op{tije}eg karaktera.

300. Vrijedi zapaziti da je, pretresaju}i pitanje postojanja obi-ajnih pravila me|unarodnog humanitarnog prava koja se odnose na unutra{nje oru`ane sukobe, @albeno vije}e upozorilo da se na unutra{nje sukobe ne prote`u sva pravila koja se primjenjuju na me|unarodne oru`ane sukobe, te da je bitna su{tina tih pravila, a ne

³⁰⁸ *Tadi} Jurisdiction Decision*, st. 87.

³⁰⁹ *Ibid*, st. 91.

njihove detaljne odredbe³¹⁰. Međutim, zabrane sadržane u prvom stavu zajedničkog člana 3 @enevskih konvencija izražavaju "osnovni princip na kojem se zasnivaju sve @etiri @enevske konvencije" - princip humanog postupanja³¹¹. Oni koji su taj član prekrili tokom unutrašnjeg sukoba ne mogu se ni po kojoj logici tretirati blaže nego oni koji su počinili ista djela u međunarodnom sukobu. Stoga se čini da je priroda zabrana sadržanih u zajedničkom članu 3 takva, da se može očekivati da će se one primjenjivati na unutrašnje, kao i na međunarodne oružane sukobe.

301. Premda se uvrštenje odredbe o unutrašnjim oružanim sukobima u @enevske konvencije godine 1949. moglo smatrati novinom, nema nikakve sumnje da su zaštite i zabrane sadržane u toj odredbi postale dio međunarodnog običajnog prava. Kao što je već rečeno u općirnom obrazloženju @albenog vijeća, korpus pravnih propisa kojima se reguliraju neprijateljstva i zaštitna pravila u unutrašnjim oružanim sukobima, danas je općite priznat³¹². Takav razvoj događaja odražava evolutivnu prirodu međunarodnog običajnog prava, što je njegova jaka strana. Barem od sredine ovog stoljeća, općita je ujestalost oružanih sukoba unutar granica jedne države odnosno onih izazvanih raspadom prijašnje države i njenih granica. U nedostatku potrebnih uslova za stvaranje sveobuhvatnog novog prava putem multilateralnog sporazuma, u prvi red izbija fluidnija i prilagodljivija koncepcija međunarodnog običajnog prava.

302. U nekim slučajevima teško je pronaći dokaz postojanja takvog običajnog prava (praksa država i *opinio juris*), pogotovo ako već postoji raniji multilateralni sporazum koji je usvojila golema većina država. Postaje sve teže naći dokaz o praksi država *izvan* sporazuma, kojim bi se dokazalo postojanje posebnih običajnih normi ili prelaz normi iz područja konvencionog prava u područje običajnog prava, jer se čini da se relevantnim može smatrati samo praksa država koje nisu potpisnice

³¹⁰ *Ibid*, st. 126.

³¹¹ *Vidi* Commentary, str. 38. U Komentaru se dalje navodi: "Važenje te odredbe se ne ograničava na polje obuhvaćeno članom 3. Budući da on predstavlja minimum koji se mora primijeniti i u sukobima čiji karakter nije lako definisati, ta se odredba a fortiori mora poštovati u slučaju pravih međunarodnih sukoba, kad su primjenjive sve odredbe Konvencije. Jer, kako se kaže, "veća obaveza uključuje manju".

³¹² *Vidi Tadić Jurisdiction Decision*, st. 98, i kasniju diskusiju u st. 100-127.

ugovora³¹³. To je slučaj sa četiri @enevske konvencije, koje je ratifikovala odnosno kojima je pristupila većina država.

303. Uprkos tim teškoćama, međunarodni sudovi su u nekoliko navrata dali mišljenje o supostojanju materijalno ekvivalentnih odredbi običnog i konvencionog prava. Takav je zaključak donijet u predmetu *Nikargva*, u pogledu zabrane upotrebe sile koja je sadržana u Povelji Ujedinjenih nacija³¹⁴. Osim toga, u istom predmetu, iz razmatranja MSP-a o @enevskim konvencijama, naročito o zajedničkim članovima 1 i 3, očit je da je MSP smatrao da su i one dio međunarodnog običnog prava³¹⁵. Nadalje, MSP je utvrdio da se zajednički član 3 ne primjenjuje samo na unutrašnje oružane sukobe, nego i da

nema sumnje da kad je riječ o međunarodnim oružanim sukobima, ta pravila takođe predstavljaju minimalni kriterijum, pored složenijih pravila koja se takođe primjenjuju na međunarodne sukobe; a ta pravila, po mišljenju Suda, odražavaju ono što je Sud godine 1949. nazvao "elementarnim obzirima humanosti" (Predmet *Krfski kanal*, Merits, I.C.J. Reports 1949, str. 22).³¹⁶

304. Osim toga, u nedavnoj presudi, MKSR je takođe, u kontekstu primjene odredbi sopstvenog statuta, raspravljao o statusu zajedničkog člana 3 kao dijela običnog prava³¹⁷. Pretresno vijeće koje je rješavalo o tom slučaju navelo je sljedeće:

danas je jasno da su norme zajedničkog člana 3 stekle status običnog prava, utoliko što je većina država u svojim nacionalnim krivičnim zakonima kriminalizovala djela koja bi, da su počinjena tokom unutrašnjeg oružanog sukoba, predstavljala kršenja zajedničkog člana 3.³¹⁸

305. Valja primijetiti da je Generalni sekretar, povjerivši Međunarodnom sudu dužnost da primjenjuje obična pravila međunarodnog humanitarnog prava, poimenično naveo određene konvencije kao dio običnog prava. Među njima su i

³¹³ To je "paradoks" o kojem je govorio Baxter u "Treaties and Custom", 129 Recueil des Cours (1970) 64.

³¹⁴ *Nicaragua Case*, st.172-190.

³¹⁵ *Ibid*, st. 218-220. *Vidi* obrazloženje ovog aspekta predmeta *Nikargva* kod Meron-a - The Geneva Conventions as Customary Law, 81 A.J.I.L. (1987) 348. Bez obzira na argument odbrane g. Delalića i g. Delića, obrazloženje suda u tom pitanju je irelevantno, kao i pitanje da li je ono obavezujuće za Pretresno vijeće.

³¹⁶ *Ibid*, st. 218.

³¹⁷ *Akayesu Judgement*, st. 218.

³¹⁸ *Ibid*, st. 608.

četiri @enevske konvencije iz 1949, bez ikakvog pomena o izuzimanju nekih njihovih odredbi, kao što je zajednički član 3.³¹⁹ Da zajednički član 3 spada među propise koje primjenjuje Međunarodni sud, potvrđeno je izjavom predstavnika Sjedinjenih Država prilikom usvajanja Rezolucije 827 Savjeta bezbjednosti, što nije osporio predstavnik nijedne druge države, da

se razumije da "ratno pravo i običaji" pomenuti u članu 3 uključuju sve obaveze na osnovu sporazuma iz područja humanitarnog prava koji su bili na snazi na teritoriji bivše Jugoslavije u trenutku kad su počinjena krivična djela, uključujući zajednički član 3 @enevskih konvencija iz 1949. i Dopunske protokole uz @enevske konvencije iz 1977³²⁰.

306. S obzirom na ova razmatranja, Pretresno vijeće ne sumnja da su zabrane sadržane u zajedničkom članu 3 @enevskih konvencija zabrane međunarodnog običajnog prava za koje se može smatrati da ulaze u okvir nadležnosti Međunarodnog suda na osnovu člana 3 Statuta.

307. Pretresno vijeće tako prelazi na drugi argument odbrane da ne postoji nikakva odredba običajnog prava koja bi upućivala na to da kršenje zajedničkog člana 3 povlači pojedinačnu krivičnu odgovornost, čak da njegove zabrane čine dio običajnog prava. I o ovom je pitanju već riječavalo @albeno vijeće u *Odluci o nadležnosti u predmetu Tadić* i Pretresno vijeće ne vidi razloga da odstupi od njegovih zaključaka³²¹. @albeno vijeće je u toj odluci razmotrilo više nacionalnih zakona, kao i sudsku praksu, iz kojih je očit da postoje brojni slučajevi krivičnih odredbi koje obuhvataju kršenja zakona koji se primjenjuju na unutrašnje oružane sukobe³²². Iz ovih izvora, @albeno vijeće izvodi da nema ničega što bi bilo inherentno suprotno ideji pojedinačne krivične odgovornosti za kršenja zajedničkog člana 3 @enevskih konvencija, te da kršenje zajedničkog člana 3 doista povlači takvu odgovornost.

308. činjenica da se u samim @enevskim konvencijama izričito ne pominje krivična odgovornost za kršenja zajedničkog člana 3 sama po sebi ne isključuje takvu odgovornost. Osim toga, ne stoji tumačenje da zbog činjenice da kršenje

³¹⁹ *Report of the Secretary-General*, st. 34-35.

³²⁰ Provisional Verbatim Record of the Three Thousand Two Hundred and Seventeenth Meeting, 25. maj 1993, S/PV. 3217, 25. maj 1993, str. 15.

³²¹ *Tadić Jurisdiction Decision*, st. 128-136.

pojedinih odredbi Konvencija predstavlja "tešku povredu" i stoga potpada pod obaveznu univerzalnu nadležnost, ostale odredbe Konvencije ne povlače krivične sankcije. Sve države imaju dužnost da krivično gone i kañjavaju "teške povrede," dok im je krivično gonjenje "ostalih" povreda ostavljeno kao mogućnost. Iz toga proizilazi da međunarodni sud poput ovoga mora imati mogućnost da krivično goni i kañjava takva kršenja Konvencija.

309. Ovaj zaključak podržava Nacrt kodeksa KMP-a o zločinima protiv mira i bezbjednosti -ovještva (u daljem tekstu: Nacrt kodeksa KMP-a)³²³. Član 20 Nacrta kodeksa KMP-a, pod naslovom "Ratni zločini", obuhvata kršenja međunarodnog humanitarnog prava primjenljivog na oružane sukobe koji nisu međunarodnog karaktera, kao i ona kršenja koja predstavljaju teške povrede @enevskih konvencija. Zločini nabrojani u tom odjeljku odgovaraju odredbama zajedničkog člana 3 @enevskih konvencija i člana 4 Dopunskog protokola II (u daljem tekstu: Dopunski protokol II)³²⁴. Nadalje, konačni Statut Međunarodnog krivičnog suda, usvojen u Rimu 17. jula 1998, taksativno u članu 8 nabroja teška kršenja zajedničkog člana 3 @enevskih konvencija kao ratne zločine³²⁵. Jedan drugi instrument novijeg datuma, statut MKSR-a, također nabroja kršenja zajedničkog člana 3 koja predstavljaju krivična djela koja potpadaju pod nadležnost tog suda. Uvažavajući činjenicu da su ti instrumenti sastavljeni nakon što su djela navedena u optužnici počinjena, vidimo da oni svejedno ilustruju rađireno uvjerenje da odredbe zajedničkog člana 3 nisu nespojive sa pripisivanje pojedinačne krivične odgovornosti.

310. Statut MKSR-a i Izvještaj Generalnog sekretara koji se odnosi na taj statut ne mogu se tumačiti tako da se ograniči primjena načeg Statuta. Premda se u članu 4 statuta MKSR-a izričito pominje zajednički član 3 @enevskih konvencija i Dopunski protokol II, činjenica da te odredbe nisu tako izričito pomenute u Statutu Međunarodnog suda sama po sebi ne isključuje njihovu primjenu. Odbrana u prilog

³²² *Vidi ibid*, st. 130-132.

³²³ Report of the International Law Commission - izvještaj o radu 48. sjednice, 6. maj-26. juli 1996, General Assembly Official Records, fifty-first Session, supp. No. 10 UN Doc. A/51/10.

³²⁴ 1977 Geneva Protocol II Additional to the Geneva Convention of 12. august 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts.

³²⁵ Rome Statute, The International Criminal Court, 17. juli 1998, A/CONF.183/9 (u daljem tekstu: "Rome Statute of the International Criminal Court"/Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda), član 8(c).

svom stavu citira Izvještaj Generalnog sekretara o MKSR-u, u kojem se navodi da član 4 tog statuta "po prvi put kriminalizuje zajednički član 3 četiri @enevske konvencije."³²⁶ Pretresno vijeće primjećuje, međutim, da Ujedinjene nacije ne mogu "kriminalizovati" nijednu odredbu međunarodnog humanitarnog prava samim činom davanja stvarne nadležnosti nekom međunarodnom sudu. Međunarodni sud samo identifikuje i primjenjuje postojeće međunarodno običajno pravo, a to, kao što je već rečeno, ne zavisi od toga da li je sadržaj pojedine odredbe običajnog prava izričito pomenut u Statutu, iako se isti može izričito pomenuti, kao što je slučaj sa statutom MKSR-a.

311. Odbrani je naročito stalo da istakne princip *nullum crimen sine lege*. Iz primjene tog principa odbrana zaključuje da nijedan optuženi ne može biti proglašen krivim za zločine iz zajedničkog člana 3 @enevskih konvencija. Odbrana tvrdi da bi pripisivanje pojedinačne krivične odgovornosti za kršenja zajedničkog člana 3 predstavljalo stvaranje prava *ex post facto* od strane Međunarodnog suda. Takva je praksa u suprotnosti s osnovnim ljudskim pravima koja su proglašena, između ostalog, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima iz 1966. (u daljem tekstu: MPGPP). Relevantni dio člana 15 MPGPP-a glasi:

1. Niko ne može biti proglašen krivim za krivično djelo zbog djela ili propusta koji u vrijeme kad je počinjen nije predstavljao krivično djelo, po nacionalnom ili međunarodnom pravu. ☹... ❄

2. Ništa što je sadržano u ovom članku ne može prejudicirati suđenje i izricanje kazne bilo kojem licu za bilo koje djelo ili propust koji je u vrijeme kad je počinjen predstavljao krivično djelo u skladu s općim principima prava priznatim od zajednice naroda.

312. Osim onoga što je ranije rečeno o običajnoj prirodi zabrana sadržanih u zajedničkom članku 3 @enevskih konvencija i pojedinačnoj krivičnoj odgovornosti koju povlači njihovo kršenje, ovo Pretresno vijeće posebno naglašava odredbe Krivičnog zakona SFRJ, koje je Bosna i Hercegovina preuzela u aprilu 1992³²⁷. Taj zakon utvrđuje nadležnost bosanskih sudova za ratne zločine počinjene "za vrijeme rata, oružanog sukoba ili okupacije," bez razlikovanja između njih i međunarodnih oružanih sukoba. Shodno tome, svakog od optuženih u tekućem

³²⁶ Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 5 of Security Council resolution 955 (1994), 13. februar 1995, UN Doc. S/1995/134, st. 12.

predmetu moglo bi se pozvati na pojedina-nu krivi-nu odgovornost za zlo-ine navedene u optu`nici na osnovu njihovog vlastitog nacionalnog prava. Stoga, argument da se primjenom odredbi zajedni-kog -lana 3 @enevskih konvencija na osnovu -lana 3 Statuta kr{i princip *nullum crimen sine lege* ni po tom osnovu ne stoji.

313. Osim toga, s obzirom na prirodu zlo-ina navedenih u optu`nici, valja obratiti pa`nju i na drugi stav -lana 15 MPGPP-a. ^ini se da je ta odredba unijeta prilikom sastavljanja nacрта Pakta kako bi se izbjegla situacija u kojoj se na{ao Me|unarodni vojni sud u Nirnbergu i onaj u Tokiju nakon Drugog svjetskog rata. Ti su sudovi primjenjivali, me|u ostalim, norme @enevskih konvencija iz 1929. i Ha{kih konvencija iz 1907, uprkos -injenici da ti instrumenti ne sadr`e nikakv pomen o mogu}nosti krivi-nih sankcija. Neporecivo je da su djela kao {to je ubistvo, mu-enje, silovanje i ne-ovje-no postupanje, prema "op{tim principima prava" priznatim u svim pravnim sistemima, krivi-na djela. Stoga pri razmatranju primjene principa *nullum crimen sine lege* u teku}em predmetu valja uzeti u obzir upozorenje sadr`ano u -lanu 15(2) MPGPP-a. Svrha tog principa jeste da se sprije-i krivi-no gonjenje i ka`njavanje pojedinca za djela za koja je u trenutku po-injenja imao razumnog osnova da vjeruje da su zakonita. Te{ko je povjerovati da bi optu`eni mogli biti u zabludi s obzirom na krivi-nu prirodu djela navedenih u optu`nici. ^injenica da nisu mogli predvidjeti uspostavu Me|unarodnog suda kao foruma za krivi-no gonjenje nije relevantna.

314. Premda je zajedni-ki -lan 3 @enevskih konvencija zami{ljen da se primjenjuje na unutra{nje oru`ane sukobe, iz ranije analize tako|e je o-ito da se materijalne zabrane sadr`ane u tom -lanu jednako primjenjuju na situacije me|unarodnog oru`anog sukoba. Sli-no, kao {to je ve} navelo @albena vije}e, zlo-ini koji potpadaju pod -lan 3 Statuta Me|unarodnog suda mogu biti po-injeni u oba tipa sukoba. Zaklju-ak Pretresnog vije}a da je sukob u Bosni i Hercegovini 1992. bio me|unarodni stoga nema nikakvog uticaja na primjenu -lana 3. Tako|e nije potrebno da se Pretresno vije}e upu{ta u analizu -lana 75 Dopunskog protokola I, koje se primjenjuju na me|unarodne oru`ane sukobe. Te se odredbe o-ito zasnivaju na zabranama sadr`anim u zajedni-kom -lanu 3, a mogu}e je da su tako|e

³²⁷ Krivi-ni zakon SFRJ, ur. 1990, -I. 142-143.

dio me|unarodnog obi-ajnog prava. Me|utim, Pretresno vije}e smatra da materijalni sadr`aj zajedni-kog -lana 3 predstavlja dovoljnu osnovu da se -lan 3 Statuta primijeni na djela za koja se optu`eni u teku}em predmetu terete.³²⁸

315. Najzad, Pretresno vije}e nimalo ne sumnja da je zabrana plja-ke -vrsto ukorijenjena u me|unarodnom obi-ajnom pravu. Ta je zabrana formulisana u Pravilniku u prilogu Ha{ke konvencije (IV) iz 1907 o zakonima i obi-aju rata na kopnu (u daljnjem tekstu "Ha{ki pravilnik") i ponovljena u @enevskim konvencijama³²⁹. Ha{ki pravilnik se ve} dugo smatra obi-ajnim pravom, kako su potvrdili i sudovi u Nirnbergu i Tokiju. Osim toga, u Izvje{taju Generalnog sekretara, u komentaru na -lan 3 Statuta, izri-ito se pominje Ha{ki pravilnik, kako slijedi:

Ha{ka konvencija (IV) o zakonima i obi-ajima rata na kopnu iz 1907. i Pravilnik u prilogu -ine drugo va`no podru-je me|unarodnog humanitarnog prava koje se zasniva na konvencijama, a koje je postalo dio korpusa me|unarodnog obi-ajnog prava.

Nirnber{ki sud uva`io je da su mnoge odredbe sadr`ane u Ha{kom pravilniku, iako su u trenutku usvajanja predstavljale novinu, godine 1939. bile priznate od svih civilizovanih nacija i smatrane deklaracijom zakona i obi-aja ratovanja. Nirnber{ki sud tako|e je uva`io da su ratni zlo-ini definisani u -lanu 6(B) Nirnber{kog statuta ve} priznati kao ratni zlo-ini po me|unarodnom pravu i obuhva}eni Ha{kim pravilnikom, te da pojedinci krivi za te zlo-ine podlije`u kazni³³⁰.

Po ovom osnovu nema potrebe dalje raspravljati o primjenljivosti -lana 3 Statuta kad je u pitanju optu`ba za plja-ku.

³²⁸ Pretresno vije}e nije uvjereneno raznim dodatnim argumentima koje su iznijeli neki zastupnici odbrane i kojima se dovodi u pitanje primjenjivost zajedni-kog -lana 3 @enevskih konvencija, te ne vidi razloga da o njima raspravlja.

³²⁹ ^I. 46 Pravilnika propisuje: "Mora se po{tovati -ast i prava porodice, `ivoti ljudi i privatno vlasni{tvo, kao i vjerska ubje|enja i obi-aji. Privatno vlasni{tvo ne mo`e se konfiskovati." U -I. 47 dalje se navodi "Otima-ina je formalno zabranjena." U -I. 33 @enevske konvencije IV tako|e se navodi: "Otima-ina je zabranjena". *Vidi* tako|e Geneva Convention I, -I. 15, Geneva Convention II, -I. 18 i Geneva Convention III, -I. 18.

³³⁰ *Report of the Secretary-General*, st. 41 and 42.

4. Zaključak

316. Zaključno, Pretresno vijeće smatra da i materijalne zabrane u zajedničkom članu 3 @enevskih konvencija i odredbe Haškog pravilnika predstavljaju pravila međunarodnog običajnog prava koje Međunarodni sud može primjenjivati kako bi počinioce pozvao na pojedinačnu krivičnu odgovornost za krivična djela navedena u optužnici. Zbog "podjele rada" između člana 2 i člana 3 Statuta i dosadašnjeg vijenja te podjele od strane @albenog vijeća, uzimalo se da takva krđenja spadaju u okvir člana 3.

317. Uvažavajući da bi to povlačilo proširenje pojma "teških povreda @enevskih konvencija" u skladu sa višim teleološkim tumačenjem, ovo Pretresno vijeće drži da je logičnije da krđenja zajedničkog člana 3 @enevskih konvencija potpadaju pod član 2 Statuta. Ipak, za ovu svrhu, usvojen je oprezniji pristup. Pretresno vijeće je utvrdilo da je tokom predmetnog perioda u Bosni i Hercegovini postojao međunarodni oružani sukob i da su `rtve krivičnih djela navedenih u optužnici bile "zaštićena lica", što znači da se može primijeniti član 2. Osim toga, član 3 se može primijeniti na svaki od zločina navedenih u optužnici, na osnovu toga da oni *tako/e* predstavljaju krđenja ratnih zakona i običaja, koji se materijalno zabranjuju zajedničkim članom 3 @enevskih konvencija (izuzev optužbi za pljačku i protivzakonito zatočavanje civila).

318. Utvrdivši, stoga, da su uslovi za primjenu člana 2 i 3 Statuta u tekućem predmetu zadovoljeni, Pretresno vijeće će se u nastavku pozabaviti prirodom pojedinačne krivične odgovornosti koja je priznata članom 7 Statuta.

F. Pojedina-na krivi-na odgovornost po -lanu 7(1)

1. Uvod

319. Principi pojedina-ne krivi-ne odgovornosti utemeljeni u -lanu 7(1) Statuta odra`avaju osnovno shvatanje da se pojedina-na krivi-na odgovornost za krivi-na djela iz nadle`nosti Me|unarodnog suda ne ograni-ava na lica koja su neposredni izvr{iooci predmetnih zlo-ina. Naprotiv, kako se navodi u Izvje{taju Generalnog sekretara: "sva lica koja sudjeluju u planiranju, pripremanju ili izvr{enju te{kih kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava u biv{oj Jugoslaviji doprinose po-injenju kr{enja i stoga su pojedina-no odgovorna."³³¹

320. U skladu sa navedenim, -lan 7(1) propisuje sljede}e:

Osoba koja je planirala, podsticala, nare|ivala, po-inila ili na drugi na-in pomagala i u-estvovala u planiranju, pripremi ili izvr{avanju nekog od zlo-ina navedenih u -lanovima 2 do 5 ovog Statuta, li-no je odgovorna za zlo-in.

321. Ovo uva`avanje -injenice da se pojedinci mogu pozvati na krivi-nu odgovornost za u-e{}e u po-injenju krivi-nih djela u nekom od vi{e razli-itih svojstava o-ito je u skladu sa op{tim principima krivi-nog prava. Kao {to je Pretresno vije}e II zaklju-ilo u *Presudi u predmetu Tadi*}, ne mo`e vi{e biti nikakve sumnje da to odgovara stajali{tu me|unarodnog obi-ajnog prava.³³² Me|utim, na Pretresnom je vije}u da konkretnije navede koji je stepen u-e{}a potreban da bi se pojedinac smatrao dovoljno povezanim sa krivi-nim djelom iz nadle`nosti Me|unarodnog suda e da bi ga se prema ovoj odredbi smatralo krivi-no odgovornim.

³³¹ *Report of the Secretary-General*, st. 54.

³³² *Tadi*} Judgment, st. 669. Osim obimnog korpusa sudskih presedana, ovdje se mo`e navesti velik broj me|unarodnih pravnih instrumenata koji priznaju pojedina-nu vinost pojedinaca koji su nare|ivali, poticali, pomagali i u-estvovali ili na drugi na-in sudjelovali u krivi-nim djelima. *Vidi npr.* Convention on the Prevention and Punishment of Genocide (1948), -I. III; International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid, -I. III (1973); Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (1984), -I. 4(1). *Vidi tako/e* ILC Draft Code, -I. 2, i Rome Statute of the International Criminal Court, -I. 25. O principu pojedina-ne krivi-ne odgovornosti za nare|ivanje po-injenja zlo-ina, *vidi tako/e* Geneva Convention I, -I. 49; Geneva Convention II, -I. 50; Geneva Convention III, -I. 129; Geneva Convention IV, -I. 146.

2. Argumenti strana

322. Citirajući *Presudu u predmetu Tadić*, Tužilaštvo tvrdi da je za dokazivanje odgovornosti na osnovu člana 7(1) potrebno dokazati dva faktora: (i) umisljaj, u vidu svijesti o činjenici i svjesne odluke o činu u počinjenju zločina, i (ii) učesnik, u vidu ponašanja koje doprinosi nezakonitom djelu. Tužilaštvo se nadalje oslanja na doktrinu o "zajedničkom cilju", kojom se suštinom smatra da se lice koje svjesno učestvuje u zločinom poduhvatu sa drugim licima može smatrati krivim odgovornim za nezakonita djela koja su prirodna i vjerovatna posljedica njihovog zajedničkog cilja.³³³

323. U skladu s ovim, Tužilaštvo zaključuje da nije potrebno da optuženi fizički uzrokuje smrt žrtve, ili drugim riječima, da "zada smrtni udarac" da bi snosio krivinu odgovornost za protivzakonito ličavanje života³³⁴. Tvrdi se da za krivinu odgovornost nije potrebno da je djelo/djela učesnik optuženog počinjeno na istom mjestu ili u isto vrijeme kao i djela koja su uzrokovala smrt žrtve, niti da je optuženi bio prisutan kad su ista počinjena. Umjesto toga, tvrdi Tužilaštvo, mora se pokazati da je optuženi svojim djelom/djelima ili pomagao i učestvovao u počinjenju protivzakonitog djela, ili pak učestvovao u zajedničkom poduhvatu ili transakciji koja je za posljedicu imala smrt žrtve³³⁵.

324. Odbrana, koja se takođe oslanja na *Presudu u predmetu Tadić*, usvojila je stajalište da se moraju zadovoljiti četiri kriterijuma da bi optuženi snosio krivinu odgovornost na osnovu člana 7(1) za neposredna djela drugog lica. Tvrdi se da je optuženi trebao (1) imati umisljaj da učestvuje u djelu; (2) kojim se krši međunarodno humanitarno pravo (3) znajući da je djelo protivzakonito i (4) da je učestvovanje neposredno i u znatnoj mjeri doprinijelo počinjenju nezakonitog djela. Primjećuje se da za neposredan doprinos počinjenju djela nije potrebno prisustvo optuženoga na licu mjesta zločina ili njegova neposredna fizička pomoć pri izvršenju

³³³ Prosecution Closing Brief, Annex 1, RP D2712-D2717.

³³⁴ *Ibid*, RP D 2710.

³³⁵ *Ibid*.

djela, te da je, s druge strane, fizičko prisustvo na licu mjesta zločina samo po sebi nedovoljno da se dokaže da je optuženi pomagao i učestvovao³³⁶.

3. Diskusija i zaključak

325. Kao što je ranije rečeno, standard koji se primjenjuje za pripisivanje pojedinačne krivične odgovornosti po članu 7(1) već je razmotrilo Pretresno vijeće II u *Presudi u predmetu Tadić*. U svrhu donošenja zaključka, Pretresno vijeće provelo detaljno istraživanje parametara pojedinačne odgovornosti po međunarodnom običajnom pravu, posebno razmotrivši postojeći korpus presedana u slučajevima za ratne zločine nakon 2. svjetskog rata. Razmotrivši relevantni materijal, Pretresno vijeće usvaja izložene argumente kao solidne, i zaključuje da se usvojeni standard može primijeniti na predmetni slučaj.

326. Shodno tome, stav je Pretresnog vijeća da se mora dokazati postojanje i fizičkog elementa i elementa svijesti da bi se mogla pripisati pojedinačna krivična odgovornost za stepene učestvovanja u zločinu iz nadležnosti Međunarodnog suda koji ne predstavljaju neposredno izvršene radnje koje sačinjavaju krivično djelo. Potreban *actus reus* za takvu odgovornost jeste čin učestvovanja koji u stvari doprinosi ili ima uticaja na počinjenje zločina. Stoga, učestvovanje mora "direktno i bitno uticati na počinjenje nezakonitog djela"³³⁷. Na odgovarajući način, odnosno *mens rea*, ukazuje uslov da čin učestvovanja mora biti počinjen sa znanjem da će pomoći glavnom počinioocu pri izvršenju krivičnog djela. Shodno tome, mora postojati "umišljaj, koji uključuje svijest o činu učestvovanja zajedno sa svjesnom odlukom da se učestvuje putem planiranja, podsticanja, nalaganja, počinjavanja ili pomaganja ili učestvovanja, na drugi način, u počinjenju zločina."³³⁸

327. Konkretno, Pretresno vijeće prihvata kao tačnu formulaciju prava mišljenja da pomaganje i učestvovanje uključuje sve radnje pomoći koje predstavljaju ohrabrenje ili podršku izvršenju krivičnog djela i koji su praćeni potrebnim *mens*

³³⁶ Delalić Closing Brief, RP D8592-D8594; Delić Closing Brief, RP D8254; Mucić Closing Brief RP D8138-D8140. Pretresno vijeće konstatuje da optuženi Esad Landžo nije izložio nikakve argumente po ovom pitanju.

³³⁷ *Tadić Judgment*, st. 689. *Vidi takođe* st. 681-688 i izvore koji su citirani u tekstu.

³³⁸ *Ibid.*, st. 674. *Vidi takođe* st. 675-680 i izvore koji su citirani u tekstu.

rea. Uz rezervu da je potrebno pokazati da je doti-na radnja pomo}i doprinijela ili uticala na po-injenje zlo-ina, radnja pomo}i ne mora biti mjestom ili vremenom vezana za samo izvr{enje krivi-nog djela. Nadalje, pomo} se mo`e sastojati ne samo od fizi-kih radnji, nego se mo`e o-itovati i u vidu psiholo{ke podr{ke po-injavanju nekog nezakonitog djela, rije-ima ili fizi-kim prisustvom na mjestu izvr{enja krivi-nog djela³³⁹.

328. [to se ti-e elementa svijesti takvog u-e{)a, stav je Pretresnog vije)a da je potrebno da se radnja u-e{)a preduzme sa znanjem o tome da }e ona doprinijeti krivi-nom djelu glavnog izvr{ioca. Pretresno vije)e se sla`e da nije potrebno da je postojanje *mens rea* izri-ito izra`eno, nego se mo`e izvesti iz svih relevantnih okolnosti³⁴⁰. Pretresno vije)e tako|e ne mora da utvrdi da je postojao unaprijed dogovoreni plan da se u-estvuje u kriminalnom pona{anju³⁴¹. Me|utim, ako takav plan postoji ili ako ina-e postoji dokaz da -lanovi grupe djeluju sa zajedni-kim kriminalnim ciljem, svi koji svjesno u-estvuju i neposredno i bitno doprinose ostvarenju tog cilja mogu se smatrati krivi-no odgovornim u smislu -lana 7(1) za kriminalno pona{anje koje je posljedica toga. Zavisno od -injenica u svakom pojedinom slu-aju, pojedinac koji je kriv mo`e se u takvim okolnostima smatrati krivi-no odgovornim ili kao neposredni izvr{ilac ili kao pomaga- i u-esnik u doti-nom zlo-inu.

329. Zaklju-no, sljede)a sa`eta izjava iz *Presude u predmetu Tadi}* ta-no odra`ava mi{ljenje Pretresnog vije)a o dosegu pojedina-ne krivi-ne odgovornosti po -lanu 7(1):

optu`eni }e biti progla{en krivi-no odgovornim za svako pona{anje za koje se utvrdi da predstavlja svjesno u-estvovanje u po-injavanju krivi-nog djela kojim se kr{i me|unarodno humanitarno pravo i gdje je njegovo u-e{)e direktno i bitno utjecalo na po-injavanje tog krivi-nog djela kroz podr{ku stvarnom po-injavanju prije, za vrijeme ili poslije doga|aja. Tako|e }e biti odgovoran za sve {to prirodno proistekne iz po-injavanja djela o kome je rije-³⁴².

³³⁹ *Ibid.*, st. 678-687, 689-691 i izvori koji su citirani u tekstu.

³⁴⁰ *Ibid.*, st. 676.

³⁴¹ *Ibid.*, st. 677.

³⁴² *Ibid.*, st. 692.

G. Pojedina-na krivi-na odgovornost po -lanu 7(3)

1. Uvod

330. Uz optu`be za pojedina-nu krivi-nu odgovornost koje se zasnivaju na li-nom u-e{}u u kriminalnom pona{anju, optu`nica tereti trojicu optu`enih - Zejnila Delali}a, Zdravka Muci}a i Hazima Deli}a - za krivi-nu odgovornost na osnovi njihovog nadre|enog polo`aja, kako se tvrdi u optu`nici, u odnosu na po-inioce zlo-ina navedenih u optu`nici. Ta-kama 13, 14, 33-35, 38, 39 i 44-49 optu`nice, ovoj trojici optu`enih pripisuje se odgovornost nadre|enoga za sva krivi-na djela navedena u optu`nici, izuzev ta-ke 49 (plja-ka privatne imovine), gdje se za takvu odgovornost terete samo optu`eni Zdravko Muci} i Hazim Deli}.

331. Ta vrsta pojedina-ne krivi-ne odgovornosti za nezakonita djela podre|enih, kojom se na ovaj na-in terete trojica optu`enih, obi-no se naziva "komandnom odgovorno{}u"³⁴³. Iako se taj pojam izri-ito ne pominje u Statutu Me|unarodnog suda, njegova osnovna na-ela uvr{tena su u -lan 7(3) koji, da ponovimo, propisuje sljede}e:

-injenica da je bilo koje od djela navedenih u -lanovima 2 do 5 ovog Statuta po-injeno od strane podre|ene osobe ne osloba|a nadre|enu osobu krivi-ne odgovornosti ako je znala ili imala razloga da zna da }e podre|ena osoba po-initi takva djela ili da ih je ve} po-inila, a nije poduzela potrebne i razumne mjere da sprije-i takva djela ili da kazni po-inioce.

332. Shodno tome, Pretresno vije}e mora se okrenuti tuma-enju te odredbe, koja se ispravno tuma-i kao formulacija principa komandne odgovornosti. Me|utim, prije toga je potrebno razmotriti pravni karakter te vrste krivi-ne odgovornosti uop{te i njen status u me|unarodnom obi-ajnom pravu.

2. Pravni karakter komandne odgovornosti i njen status u me|unarodnom obi-ajnom pravu

333. Da se vojni komandanti i druga lica na nadređenom položaju vlasti mogu smatrati krivično odgovornim za nezakonito ponašanje podređenih uvrijeđena je norma međunarodnog običajnog prava kao i međunarodnog konvencionog prava. Ova krivična odgovornost proizilazi ili iz direktnih činova nadređenoga (što se ponekad naziva i "neposrednom" komandnom odgovornošću) ili iz njegovih kažnjivih propusta ("posredna" komandna odgovornost, odnosno komandna odgovornost *strictu sensu*). Stoga se nadređeni može pozvati na krivičnu odgovornost ne samo zato što je naredio, poticao ili planirao krivična djela koja su počinili njegovi podređeni, nego i zato što je propustio da preduzme mjere za sprečavanje ili represiju protivzakonitog ponašanja podređenih. Kao što je navedeno u Izvješću Generalnog sekretara o uspostavi Međunarodnog suda,

Nadređeno lice koje je izdalo protivzakonito naređenje da se izvrši zločin po ovom Statutu bi se moralo smatrati pojedinačno odgovornim. Odgovornim bi se takođe imalo smatrati lice koje nije spriječio zločin podređenog ili podređenog nije odvratilo od nezakonitog ponašanja. Posredna odgovornost ili kažnjivi propust postoje ako je nadređeni znao, ili je imao razloga da zna, da se njegovi podređeni spremaju na zločin ili da su počinili zločin, a on nije preduzeo neophodne i razumne mjere za sprečavanje takvih djela ili za kažnjavanje počinilaca.³⁴⁴

334. Valja uočiti različit pravni karakter ova dva tipa odgovornosti nadređenog. Krivična odgovornost nadređenog za direktne radnje proizilazi iz općtih principa odgovornosti saučesnika, kao što je navedeno ranije u analizi člana 7(1), dok se krivična odgovornost nadređenog koji je propustio da preduzme mjere za sprečavanje ili represiju protivzakonitog ponašanja podređenih najbolje može razumjeti ako se poredi sa principom da se krivična odgovornost za propuste snosi samo ako postoji pravna obaveza činjena³⁴⁵. Kao što se u slučaju vojnih komandanata veoma jasno vidi iz člana 87 Dopunskog protokola I, međunarodno pravo nadređenima nameće pozitivnu dužnost da spriječe da lica pod njihovom kontrolom počinju kršenja međunarodnog humanitarnog prava. U krajnjoj

³⁴³ U ovoj presudi, Pretresno vijeće koristi termine "komandna odgovornost" i "odgovornost nadređenoga" kao sinonime.

³⁴⁴ *Report of the Secretary-General*, st. 56.

³⁴⁵ ILC Draft Code 1996. *Vidi takođe* International Committee of the Red Cross, *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 Aug. 1949* (Yves Sandoz *et al.* ur., 1987) (u daljem tekstu: *Commentary to the Additional Protocols/Komentar uz dopunske protokole*), st. 3537.

konzekvenci, ta du`nost predstavlja osnovu i odre|uje doseg posredne krivi-ne odgovornosti po ~lanu 7(3) Statuta.

335. Premda moderna doktrina komandne odgovornosti nije istorijski nepoznata u nacionalnom vojnom pravu, ~esto se smatra da su korijeni te doktrine u Ha{koj konvenciji iz 1907. Ideja pojedina-ne krivi-ne odgovornosti za propu{tanje da se preduzmu potrebne mjere za spre-avanje ili represiju povrede zakonâ oru`anog sukoba eksplicitno je i u me|unarodnom kontekstu izra`ena tek krajem Prvog svjetskog rata³⁴⁶. U izvje{taju Preliminarnoj mirovnoj konferenciji 1919, Me|unarodna komisija za utvr|ivanje odgovornosti pokreta-a rata i njihovo ka`njavanje preporu~ila je da se osnuje sud za krivi-no gonjenje, me|u ostalim, svih onih koji su:

naredili, ili znaju}i {to se sprema i imaju}i ovla{~enja da interveni{u, propustili da sprije-e ili preduzmu mjere za spre-avanje, okon-anje ili represiju kr{enja ratnih zakona ili obi-aja³⁴⁷.

336. Takav sud, me|utim, nije nikad osnovan, i doktrina komandne odgovornosti za ne-injenje dobila je prvo sudsko priznanje u me|unarodnom kontekstu tek nakon Drugog svjetskog rata. Iako se to ne pominje u Statutima Nirnber{kog i Tokijskog suda, niti je to pitanje eksplicitno obra|eno u Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta, velik broj dr`ava tada je usvojio zakone kojima se priznaje taj princip. Na primjer, ~lan 4 francuske Uredbe o suzbijanju ratnih zlo-ina od 28. augusta 1944. propisuje:

Ako se podre|eni krivi-no goni kao direktni izvr{ilac ratnog zlo-ina, a njegovi nadre|eni ne mogu se teretiti za jednaku odgovornost, oni }e se smatrati sau-esnicima u onoj mjeri u kojoj su organizovali ili tolerisali kriminalna djela podre|enih³⁴⁸.

337. Sli-no, ~lan IX kineskog Zakona o su|enju ratnim zlo-incima od 24. oktobra 1946, glasi:

³⁴⁶ Cf. Commentary to the Additional Protocols, st. 3530.

³⁴⁷ Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on Enforcement of Penalties - Report Presented to the Preliminary Peace Conference, Versailles, 29. mart 1919, reprint 14 AJIL, 95 (1920), str. 121.

³⁴⁸ Vidi sv. IV, Law Reports of Trials of War Criminals (UN War Crimes Commission London, 1949) (u daljem tekstu: Law Reports), str. 87.

Lica koja su na nadzornom ili komandnom položaju u odnosu na ratne zločince i u tom svojstvu nisu ispunila svoju dužnost da spriječe da njihovi podređeni počinu zločine, smatraje se saučesnicima dotičnih ratnih zločinaca³⁴⁹.

338. U velikom broju postupaka protiv njemačkih i japanskih ratnih zločinaca nakon Drugog svjetskog rata, poevizi od sudjenja japanskom generalu Tomoyuki Yamashiti pred Vojnom komisijom Sjedinjenih Država u Manili³⁵⁰, vojni sudovi i tribunali oslanjali su se na princip komandne odgovornosti za nečinjenje kao na valjanu osnovu za pripisivanje pojedinačne krivice odgovornosti nadređenima za krivica djela podređenih. Tako je Vrhovni sud Sjedinjenih Država, u poznatom mišljenju u *Predmetu Yamashita*, potvrdno odgovorio na pitanje da li ratno pravo vojnom komandantu nameće dužnost da u okviru svojih ovlaštenja preduzme potrebne mjere radi kontrole trupa pod njegovom komandom i sprečavanja djela kojima se krše ratni zakoni, i da li se, ako dođe do kršenja, može smatrati lično odgovornim što nije preuzeo takve mjere³⁵¹. Slično tome, Vojni sud Sjedinjenih Država u Nirnbergu, u predmetu *Sjedinjene Države protiv Karla Brandta i drugih* u daljem tekstu: *predmet Sanitet*, izjavio je da "ratno pravo nameće oficiru na komandnom položaju pozitivnu dužnost da u okviru svojih ovlaštenja preduzme korake koji su primjereni okolnostima, radi kontrole podređenih i sprečavanja djela koja predstavljaju kršenje ratnog prava³⁵². Slično, u predmetu *Sjedinjene Države protiv Wilhelma Lista i drugih* u daljem tekstu: *predmet Taoci* zaključeno je da se "komandant korpusa mora smatrati odgovornim za djela podređenih komandanata koji su izvršavali njegova naređenja i za djela za koja je komandant korpusa znao ili je trebao za njih da zna³⁵³. Takođe, u predmetu *Sjedinjene Države protiv Wilhelma von Leeba i drugih* u daljem tekstu: *predmet Visoka komanda*, sud je zaključio sljedeće:

³⁴⁹ *Vidi* sv. IV, Law Reports, str.88.

³⁵⁰ Sv. IV, Law Reports, str.1.

³⁵¹ *In Re Yamashita*, 327 US 1, 14-16 (1945). Ovaj predmet je podnesen Vrhovnom sudu na osnovu zahtjeva za izdavanje rješenja *habeas corpus*, kojim se od tog suda tražilo samo da presudi o pitanju da li je Vojna komisija u Manili imala zakonitu nadležnost da sudi Yamashitu. Tvrdilo se da takva nadležnost ne postoji, među ostalim i na osnovu toga što optužbe kojima se teretio Yamashita nisu sadržavale navode o kršenju ratnih zakona. Sud je odbacio ovaj argument, opisavši "suštinu optužbe" protiv Yamashite kao protivpravnu povredu dužnosti vojnog komandanta da kontroliše djelovanje svoje komande, što im je omogućilo da počinu velik broj zverstava.

³⁵² *United States v. Karl Brandt et al.*, sv. II, Trials of War Criminals before the Nurnberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, (U.S. Govt. Printing Office: Washington 1950) 186, (u daljem tekstu: "TWC") str. 212 (relating to the criminal responsibility of the accused Schroeder). *Vidi takođe* zaključak tog suda u vezi s optuženim Handloserom, *ibid.*, str. 207.

³⁵³ *United States v. Wilhelm List et al.*, sv. XI, TWC, 1230, 1303.

prema osnovnim principima komandne vlasti i odgovornosti, oficir koji mirno stoji i posmatra dok njegovi podređeni izvršavaju kriminalno naređenje njegovih nadređenih za koje on zna da je kriminalno, krši moralnu obavezu koja proizilazi iz međunarodnog prava. Time (to ne čini ništa on ne može oprati ruke od međunarodne odgovornosti³⁵⁴.

339. Premda je razni aspekti ovog korpusa sudske prakse vezane za Drugi svjetski rat biti detaljnije razmatrani kasnije kad se Pretresno vijeće okrene konkretnom sadržaju potrebnih elemenata odgovornosti nadređenoga po članu 7(3), bilo bi od koristi podsjetiti na zaključak u sudjenju japanskom admiralu Soemu Toyodi pred vojnim sudom u Tokiju. Izjavivši da je pažljivo proučio i pridržavao se presedana drugih sudova kad je riječ o komandnoj odgovornosti, i iznijevši općirno razmatranje o svom vidjenju bitnih elemenata tog principa, taj sud je zaključio:

Najprostije rečeno, može se kazati da ovaj Sud vjeruje da se princip komandne odgovornosti sastoji u tome, da ako je optuženi znao ili je, da je uložio razumnu količinu truda, trebao da zna za počinjenje zvjerstava od strane njegovih neposrednih ili drugih podređenih, koja su bez ikakve sjenke sumnje dokazana pred ovim Sudom, ili pak za postojanje prakse koja bi takva zvjerstva omogućila, te ako je svojim propuštanjem da preduzme neki korak da kazni počinioce omogućio da se zvjerstva nastave, nije izvršio svoju dužnost kao komandant i mora biti kažnjen³⁵⁵.

340. U periodu od Drugog svjetskog rata naovamo, doktrinu komandne odgovornosti nije primijenio nijedan međunarodni pravosudni organ. Ipak, nema sumnje da je ideja o pojedinačnoj krivičnoj odgovornosti nadređenih za počinjenje danas vrsto ukotvljena u korpus međunarodnog humanitarnog prava. Usvajanjem Dopunskog protokola I, taj princip je sada kodifikovan i jasno formulisan u okviru međunarodnog konvencionog prava. Tako je članom 87 Protokola formulisana dužnost komandanata da kontrolišu postupke svojih podređenih i da preduzmu mjere

³⁵⁴ *United States v Wilhelm von Leeb et al.*, sv. XI, TWC, 462, 512.

³⁵⁵ *United States v. Soemu Toyoda*, Official Transcript of Record of Trial, str. 5006. Sud je mnogo detaljnije razradio sljedeće elemente komandne odgovornosti: 1. [...] zvjerstva su doista počinjena; 2. Znanje o počinjenju. To znanje može biti (a) neposredno, kao u slučaju optuženog koji je vidio počinjenje zločina ili je ubrzo o tome bio obaviješten; ili (b) posredno. Odnosno, počinjen je toliki broj krivičnih djela u području njegove komande da razuman čovjek može samo zaključiti da je optuženi morao znati za krivična djela ili za postojanje prihvaćene i priznate prakse počinjenja takvih krivičnih djela; 3. Komandna vlast. To znači da se mora dokazati da je optuženi imao stvarnu vlast da počiniteljima izda naređenja da ne počinju nezakonita djela, kao i da kazni počinitelje; 4. Optuženi je propustio da u okviru svojih ovlasti nadležnosti preduzme primjerene mjere radi kontrole vojnika pod svojom komandom i sprečavanja djela koja predstavljaju kršenje ratnih zakona. 5. Optuženi je propustio da kazni počinioce. (*Ibid.* str. 5005-06).

za sprežavanje, odnosno ako je potrebno, represiju kršenja međunarodnih konvencija ili Protokola. Prati princip prema kojem nadređeni može biti pozvan na krivičnu odgovornost za zločine koje su počinili podređeni, ako nadređeni nije pravilno izvršio svoju dužnost, formulisan je u članu 86 Protokola. Pregled *travaux préparatoires* za te odredbe otkriva da, premda njihovo uvrštenje nije prošlo bez prigovora tokom sastavljanja Protokola, velik broj delegacija jasno je izrazio mišljenje da su principi formulisani u tom članu u skladu sa do tada postojećim pravom. [vedski delegat je npr. izjavio da ti članovi ponovo afirmišu principe međunarodne kaznene odgovornosti razrađene nakon Drugog svjetskog rata³⁵⁶. Slično, jugoslovenski delegat izrazio je stav da član o dužnosti komandanata sadrži odredbe koje su već uvrštene u "vojne zakonike svih zemalja."³⁵⁷

341. Ne može se uputiti u procjenu tačnosti gornje izjave, Pretresno vijeće primjećuje da su odredbe kojima se priznaje princip komandne odgovornosti uvrštene u dva vrlo utjecajna nacionalna vojna priručnika: Vojni terenski priručnik o ratnom pravu Sjedinjenih Država i britanski Priručnik vojnog prava³⁵⁸. Svakako, takva je odredba postojala u propisima o primjeni međunarodnog ratnog prava na oružane snage SFRJ, koji, pod naslovom "Odgovornost za djela podređenih" propisuju sljedeće:

Komandant je lično odgovoran za kršenje ratnog zakona ukoliko je znao ili je mogao znati da se jedinice ili pojedinci njemu podređeni spremaju da prekrše taj zakon a ne preduzme mjere da spriječi kršenje ratnog zakona. Komandant koji zna da je do kršenja ratnog zakona došlo a ne optuži one koji su odgovorni za takva kršenja odgovoran je lično. U slučaju da nije ovlašten da ih optuži a nije ih prijavio ovlaštenom vojnom komandantu također je lično odgovoran.

Vojni komandant odgovoran je kao učesnik ili podstrekač ukoliko nepreduzimanjem mjera protiv lica koja krše ratni zakon dozvoli jedinicama njemu podređenim da i dalje vrše ta djela.³⁵⁹

³⁵⁶ CCDH/II/SR.64, Official Records of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts (Swiss Federal Political Department: Bern 1978) (u daljem tekstu: Official Records) sv. IV, str. 315, st. 61.

³⁵⁷ CCDH/II/SR.71, Official Records, Sv. IX, str.399, st.2.

³⁵⁸ US Department of Army FM 27-10: The Law of Land Warfare (1956), st. 501; The War Office, *The Law of War on Land being Part III of the Manual of Military Law* (The War Office: London 1958), st. 631.

³⁵⁹ SFRY Federal Secretariat for National Defence, Regulations Concerning the Application of International law to the Armed forces of SFRY (1988) Art. 21, reprint M. Cherif Bassiouni's, *The Law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia* (1996), str. 661.

342. Va`enje principa odgovornosti nadre|enoga za ne-injenje dodatno je afirmisano u Nacrtu kodeksa KMP-a o zlo~inima protiv mira i bezbjednosti ~ovje~anstva iz 1996, koji sadr`i formulaciju te doktrine veoma sli~nu onoj sadr`anoj u ~lanu 7(3)³⁶⁰. Nedavno je kao osnova za pojedina~nu krivi~nu odgovornost i u Rimski statut Me|unarodnog krivi~nog suda uvr{tena odredba kojom se priznaje propust nadre|enoga da preduzme sve neophodne i razumne mjere za spre~avanje ili represiju zlo~ina podre|enih koji su pod efektivnom vla{}u i kontrolom nadre|enoga, pri ~emu je nadre|eni ili znao ili svjesno zanemario informacije koje su jasno ukazivale na to da podre|eni po~injavaju ili se spremaju da po~ine takve zlo~ine³⁶¹.

343. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vije}e zaklju~uje da je princip pojedina~ne krivi~ne odgovornosti nadre|enoga koji je propustio da preduzme mjere za spre~avanje ili represiju zlo~ina od strane podre|enih dio me|unarodnog obi~ajnog prava.

3. Elementi pojedina~ne krivi~ne odgovornosti po ~lanu 7(3)

a) Uvod

344. Ukratko, Tu`ila{tvo tvrdi da su priznati pravni elementi doktrine odgovornosti nadre|enoga, u obliku u kojem je izlo`ena u ~lanu 7(3) Statuta, sljede}i:

(1) Nadre|eni mora imati neposrednu i/ili posrednu komandu i kontrolu, bilo *de jure* i/ili *de facto*, nad podre|enima koji su po~inili te{ka kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava i/ili nad njihovim nadre|enima.

(2) Nadre|eni mora znati ili imati razloga da zna, ~ime je obuhva}eno i neznanje koje je rezultat propusta nadre|enoga da primjereno nadzire podre|ene, da se oni spremaju da po~ine takva djela, ili da su ih ve} po~inili, ~ak i prije nego {to je preuzeo komandu i kontrolu.

(3) Nadre|eni mora propustiti da preduzme razumne i neophodne mjere, koje su u okviru njegovih ovla{}enja ili kojima se u datim okolnostima mo`e poslu`iti, da sprije~i krivi~na djela ili kazni podre|ene koji su ih po~inili³⁶².

³⁶⁰ ILC Draft Code, st. 34, ~l. 6.

³⁶¹ Rome Statute of the International Criminal Court, ~l. 28(2).

³⁶² Prosecution Response to the Motion to Dismiss, RP D5310-D5311.

345. Naprotiv, odbrana optu`enog Zejnila Delali}a i Hazima Delija³⁶³ tvrdi da Tu`ila{tvo, kako bi dokazalo krivicu po teoriji komandne odgovornosti na osnovu -lana 7(3) mora dokazati sljede}ih pet elemenata:

- (1) Status optu`enoga kao komandanta ili civila koji nad licem koje je po-inilo kr{enje ratnog prava ima vlast koja odgovara vojnoj komandi;
- (2) Da je doista do{lo ili je izgledalo da }e do}i do kr{enja ratnog prava.
- (3) Da je komandant ili doista znao za po-injenje kr{enja ratnog prava ili da je komandant imao informacije iz kojih je mogao da zaklju-i da je prekr{eno ratno pravo.
- (4) Da je komandant propustio da preduzme razumne mjere za suzbijanje kr{enja tako {to bi istra`io optu`be, kaznio po-inioce ili preduzeo korake za spre-avanje budu}ih kr{enja.
- (5) Te da je ne-injenje komandanta uzrok ratnog zlo-ina koji je uistinu po-injen³⁶⁴.

346. Dok je, s jedne strane, o-ito da je po-injenje jednog ili vi{e zlo-ina po -lanovima 2 do 5 Statuta nu`an preduslov za primjenu -lana 7(3), Pretresno vije}e se sla`e sa vi|enjem Tu`ila{tva da je ispravna analiza principa odgovornosti nadre|enoga na tri sastavna elementa. Iz teksta -lana 7(3) mogu}e je identifikovati bitne elemente komandne odgovornosti za ne-injenje na sljede}i na-in:

- (i) postojanje odnosa nadre|eni-podre|eni;
- (ii) nadre|eni je znao ili imao razloga da zna da }e biti po-injeno ili je ve} po-injeno krivi-no djelo; i
- (iii) nadre|eni je propustio da preduzme neophodne i razumne mjere za spre-avanje krivi-nog djela ili ka`njavanje po-inioca.

347. Navedeni zasebni uslov uzro-ne povezanosti, koji je odbrana navela pod ta-kom (5) u gornjem tekstu, Pretresno vije}e }e razmotriti u nastavku, vezano za analizu uslova da nadre|eni mora preduzeti neophodne i razumne mjere za spre-avanje ili represiju nezakonitih djela po-injenih od strane podre|enoga.

(b) Odnos nadre|eni-podre|eni

³⁶³ Pretresno vije}e konstatuje da je optu`eni Zdravko Muci} iznio samo ograni-ene argumente o potrebnom standardu za pripisivanje pojedina-ne krivi-ne odgovornosti prema -l. 7(3) Statuta.

³⁶⁴ Motion to Dismiss, RP D5628.

(i) Argumenti strana

348. Tu`ila{tvo tvrdi da je bitan uslov za primjenu doktrine komandne odgovornosti da se doka`e da je nadre|eni imao kontrolu nad podre|enima i da je imao mogu}nost da ih sprije~i u po~injenju kr{enja ili da ih za njih kazni. Konkretno, Tu`ila{tvo tvrdi da, premda se ta doktrina naj~e}e primjenjuje na situaciju u kojoj se radi o redovnim oru`anim snagama koje su direktno podre|ene zvani~no imenovanom vojnom komandantu, pravne obaveze nadre|enoga (i stoga primjena doktrine komandne odgovornosti) ne zavise samo od *de jure* (formalne) vlasti nego proizilaze i iz *de facto* (neformalne) komande i kontrole, ili kombinacije toga dvojega.

349. Tu`ila{tvo tvrdi da stepen kontrole potreban za primjenu ove doktrine mo`e postojati u vi{e vidova. Tvrdi se, tako, da se komanda i kontrola nad podre|enima mogu vr{iti na mnogo na~ina: operativno, takti~ki, administrativno, izvr{no na teritorijama pod kontrolom nadre|enih a tako|e i putem uticaja. Tvrdi se, nadalje, da }e krivi~na odgovornost nadre|enog zavisiti od stepena i oblika kontrole koju on vr{i i o sredstvima koja mu stoje na raspolaganju za kontrolu podre|enih³⁶⁵.

350. Odbrana Zejnila Delali}a i Hazima Deli}a zagovara tezu da optu`eni, da bi ga se moglo proglasiti krivim na osnovu komandne odgovornosti, mora biti ili komandant licu koje je po~inilo kr{enje ratnog prava ili na nekom drugom polo`aju koji mu nad licem koje je po~inilo kr{enje daje istu vrstu vlasti kakvu ima vojni komandant³⁶⁶.

351. Iako to nije posve nedvosmisleno izra`eno, ~ini se da odbrana g. Delali}a odbacuje tvrdnju Tu`ilactva da se komandna odgovornost mo`e pripisati na osnovu *de facto* vlasti. Stoga, premda se tvrdi da je kriterijum za tu vrstu odgovornosti "stvarna mogu}nost kontrole" optu`enoga nad licem koje je po~inilo krivi~no djelo³⁶⁷, tvrdi se tako|e da je potrebno dokazati da su ovla{~enja lica koje se tereti za odgovornost nadre|enoga po ~lanu 7(3) "razmjerna" ovla{~enjima koja mu omogu}uju da svojim podre|enima izdaje "obavezuju}a nare|enja" i da ih ka`njava

³⁶⁵ *Vidi* Prosecution Response to the Motion to Dismiss, RP D5818.

³⁶⁶ Motion to Dismiss, RP D5637.

³⁶⁷ Delali} Pre-Trial Brief, RP D2941.

za kr{enja istih³⁶⁸. Nadalje se tvrdi da je "zakonita" vlast optu`enoga klju-ni faktor u utvr|ivanju odgovornosti po -lanu 7(3)³⁶⁹.

352. Odbrana isti-e da u ovom kontekstu postoji klju-na razlika izme|u, s jedne strane, vojnih komandanata i onih sa sli-nim tipom vlasti nad podre|enima, i s druge, ostalih tipova nadre|enih koji ne vr{e taj tip vlasti. Oslanjaju}i se na tu razliku, odbrana iznosi argument da pojam "nadre|enoga" u -lanu 86 Protokola I i -lanu 7(3) Statuta ne zna-i da se krivi-na odgovornost prote`e na one koji nisu komandanti samo zato {to imaju vi{i -in od po-inioca ratnog zlo-ina³⁷⁰. Naprotiv, odbrana Deli}a energi-no argumentira da me|unarodno obi-ajno pravo pripisuje taj tip odgovornosti samo pojedincima koji imaju ovla{}enja da izdaju obavezuju}a nare|enja u svoje sopstveno ime i da ka`njavaju za kr{enja tih nare|enja. Tvrdi se da u vojsci takvu vlast ima jedino komandant, te da bi pripisivanje indirektno krivi-ne odgovornosti licima koja nisu komandanti imala *ex post facto* efekat i predstavljala bi kr{enje principa *nullum crimen sine lege*³⁷¹.

353. U svom odgovoru, Tu`ila{tvo obja{njava da nipo{to ne tvrdi da se doktrina komandne odgovornosti mo`e primijeniti na one koji nemaju komandu. Shodno tome, Tu`ila{tvo izjavljuje da mu nije namjera da zastupa striktno vi|enje odgovornosti prema kojem bi svako lice vi{eg -ina od po-inioca bilo automatski odgovorno za zlo-ine po-inioca. Naprotiv, Tu`ila{tvo nagla{ava da se komandna odgovornost mo`e pripisati samo pod uslovom da je po-inilac podre|en licu sa vi{im -inom i da je pod neposrednom ili posrednom kontrolom nadre|enoga. Stav je Tu`ila{tva, me|utim, da oni koji su u tom smislu komanduju}i mogu biti na raznim polo`ajima, te da se ta kategorija lica ne ograni-ava na ona koja su zvani-no imenovana "komandantima".³⁷²

(ii) Diskusija i zaklju-ak

³⁶⁸ Motion to Dismiss, RP D5624.

³⁶⁹ *Ibid.*, RP D5627.

³⁷⁰ *Ibid.*, RP D5586; Delali} Closing Brief, RP D8578.

³⁷¹ Motion to Dismiss, RP D5579-D5592. *Vidi tako|e* Transcripts from the hearing of oral arguments on the Motion to Dismiss, T. 9991-9994, Deli}'s Pre-Trial Brief, RP D1809; Hazim Deli}'s Response to the Prosecutor's Pre-Trial Brief, predmet br. IT-96-21-PT, 3. mart 1997. RP D2930-D2988 Deli}'s Closing Brief RP D8219-D8220.

³⁷² Prosecution Response to the Motion to Dismiss, RP D5305-D5306; Prosecution Response to the Pre-Trial Briefs of the Accused, RP D 3358; Prosecution's Closing Brief, RP D2798-D2799.

354. Uslov da postoji odnos nadre|eni-podre|eni, koji po rije-ima Komentara Dopunskog protokola I treba promatrati "u sklopu hijerarhije koja obuhvata pojam kontrole,"³⁷³ postaje naro-ito problemati-an u situacijama kao {to je bila ona u biv{oj Jugoslaviji tokom predmetnog perioda, tj. u situacijama gdje dolazi do raspada dotada{njih formalnih struktura i gdje, u prelaznom periodu, nove, mo`da i improvizovane, strukture kontrole i komande mogu biti nedore-ene i nedefinisane. Zaklju-ak je Pretresnog vije}a, na osnovu razloga koji su izlo`eni u nastavku, da se lica koja su efektivno komanduju}a u takvim vi{e-manje neformalnim strukturama, i koja su imala vlast da sprije-e i kazne zlo-ine lica koja su zaista pod njihovom kontrolom, mogu pod odre|enim okolnostima smatrati odgovornima za to {to to nisu u-inila. Stoga Pretresno vije}e prihvata tvrdnju Tu`ila{tva da pojedinci na polo`aju vlasti, bez obzira da li je rije- o civilnim ili o vojnim strukturama, mogu snositi krivi-nu odgovornost koja proizilazi iz doktrine o komandnoj odgovornosti na osnovu svog *de facto* kao i *de jure* nadre|enog polo`aja. Prosta -injenica da nisu imali formalnopravna ovla{enja da kontroli{u postupke podre|enih ne bi se trebala shvatiti kao prepreka takvoj odgovornosti.

a. Odgovornost nadre|enih koji nisu vojna lica

355. Prije nego {to se pozabavi su{tinom potrebnog odnosa nadre|eni-podre|eni, Pretresno vije}e smatra za shodno da najprije izlo`i svoje razmi{ljanje o pitanju primjene principa koji je sadr`an u -lanu 7(3), na lica koja su na polo`aju vlasti koji nije vojnog karaktera.

356. Iz teksta ove odredbe vidljivo je da se ovaj vid odgovornosti ne ograni-ava izri-ito na vojne komandante ili situacije do kojih dolazi pod vojnom komandom. Naprotiv, upotreba op{teg termina "nadre|eni" u ovoj odredbi, zajedno sa potvrdom pojedina-ne krivi-ne odgovornosti "{efa/{efova dr`ava ili vlada" ili "odgovornih vladinih funkcionera" u -lanu 7(2), jasno pokazuje da se njena primjenljivost prote`e i dalje od vojnih komandanata, i obuhvata politi-ke vo|e i druge civilne nadre|ene osobe na polo`aju vlasti. To tuma-enje potkrepljuje obrazlo`enje rezultata glasanja koje je dao predstavnik Sjedinjenih Dr`ava nakon

usvajanja Rezolucije 827 Savjeta bezbjednosti o osnivanju Međunarodnog suda. Sjedinjene Države su izrazile svoje shvatanje da krivina odgovornost pojedinca nastaje u slučaju kada "nadređena osoba - bilo politički ili vojno - ne preduzme razumne korake da bi spriječila ili kaznila takve zločine koje su počinila lica pod njenom vlašću".³⁷⁴ Ta tvrdnja nije osporena. Isti je stav zauzelo Pretresno vijeće I kad je razmatralo optužnicu u postupku vođenom po pravilu 61 u predmetu *Tuđilac protiv Milana Martića*, gdje je istaklo da

Međunarodni sud ima posebno valjane osnove za vršenje svoje nadležnosti nad osobama koje, zbog svog položaja političke ili vojne vlasti, mogu narediti da se počinje zločin koji su *ratione materiae* u njegovoj nadležnosti ili koje se svjesno suzdrže od sprečavanja tih zločina ili kažnjavanja njihovih počinilaca.³⁷⁵

357. Ovakvo tumačenje dosega člana 7(3) u skladu je sa doktrinom komandne odgovornosti u običajnom pravu. Kao što je u svom Konačnom izvještaju istakla Komisija stručnjaka, mada se "u većini sudskih predmeta u kojima se razmatrala doktrina komandne odgovornosti radilo o optuženicima iz vojnih ili paravojnih snaga, politički vođe i javni funkcioneri su se u određenim okolnostima također smatrali odgovornima u skladu s ovom doktrinom".³⁷⁶ Tako se Međunarodni vojni sud za Daleki istok (u daljem tekstu: Tokijski sud) oslanjao na ovaj princip pri utvrđivanju krivice višeg civilnih političkih vođa koji su optuženi da su namjerno i bezobzirno zanemarili svoju zakonsku dužnost da preduzmu odgovarajuće korake kako bi zagarantovali poštovanje ratnih zakona i običaja i spriječili njihovo kršenje. Na primjer, mada je taj sud proglasio generala Iwaneu Matsuija krivim za zloglasno "Pustošenje Nankinga", rekavši da je on imao moć, baš kao i dužnost, da kontroliše svoju vojsku i zaštititi zlosretne građane Nankinga. Mora se smatrati krivim za to što nije izvršio svoju dužnost,³⁷⁷ on je također bio spreman da takvu odgovornost pripiše i tadašnjem japanskom ministru spoljnih poslova, Kokiju Hiroti. Proglasivši ga krivim za zanemarivanje zakonske dužnosti da

³⁷³ Commentary to the Additional Protocols, st. 3544.

³⁷⁴ UN Doc. S/PV.3217 (25. maj 1993.), str. 16.

³⁷⁵ *Prosecutor v. Milan Martić*, predmet br. IT-95-11-I, 8. mart 1996. (RP D170-D183, D175).

³⁷⁶ Commission of Experts Report, str. 16 (dokazni predmet 39).

³⁷⁷ The Complete Transcripts of the Proceedings of the International Military Tribunal for the Far East, reprint R. John Pritchard and Sonia Magbanua Zaide (ur.), *The Tokyo War Crimes Trial*, sv. 20 (Garland Publishing: New York & London 1981) (u daljem tekstu: Tokyo Trial Official Transcript) 49,816.

preduzme odgovaraju}e korake koji bi zagarantovali po{tivanje i sprije-ili kr{enje ratnog prava, sud je naveo sljede}e:

Kao ministar spoljnih poslova, on je primao izvje{taje o tim zvjerstvima odmah nakon ulaska japanskih snaga u Nanking. Po dokazima koje je izvela odbrana, ti su izvje{taji smatrani ta-nima i o toj se stvari raspravljalo sa Ministarstvom rata. Prihva}ene su garancije Ministarstva rata da }e zvjerstva prestati. Nakon {to su date te garancije, bar jo{ mjesec dana su stizali izvje{taji o zvjerstvima. Sud je mi{ljenja da je HIROTA zanemario svoju du`nost kad nije pred kabinetom insistirao da se preduzmu hitne mjere kako bi se zaustavila zvjerstva, nakon {to nijedna druga mjera koja mu je bila na raspolaganju nije urodila tim rezultatom. Zadovoljio se time {to je prihvatio garancije za koje je znao da se ne po{tuju, dok su svakodnevno na stotine ljudi ubijane, `ene silovane, te po-injavana i druga zvjerstva. To {to nije ni{ta u-inio predstavlja krivi-ni nehat.³⁷⁸

358. Sli-no tome, taj sud je proglasio premijera Hidekija Toju i ministra spoljnih poslova Mamoru Shigemitsua krivi-no odgovornima za to {to su propustili sprije-iti ili kazniti krivi-na djela japanske vojske. [to se ti-e ovog drugog, sud je ustvrdio sljede}e:

Ne nanosimo SHIGEMITSUU nikakvu nepravdu kada smatramo da je zbog okolnosti, kakve su njemu bile poznate, posumnjao da se sa zatvorenicima ne postupa kako treba. [tavi{e, jedan od svjedoka je o tome svjedo-io. Nakon toga on nije preduzeo nikakve odgovaraju}e korake da tu stvar istra`i, iako je kao -lan vlade imao najvi{u odgovornost za dobrobit zatvorenika. Trebao je insistirati na tome, ako treba podnijeti i ostavku, kako bi sa sebe skinuo odgovornost za koju je sumnjao da je ne izvr{ava.³⁷⁹

359. U predmetu *Sjedinjene Dr`ave protiv Friedricha Flicka i ostalih*,³⁸⁰ {estorica optu`enih, koji su svi bili vode}i civilni industrijalci, tere}eni su za ratne zlo-ine i zlo-ine protiv ~ovje-nosti zato {to se tvrdilo da su bili glavni po-inioci, sau-esnici, da su naredili, potpomagali, dobrovoljno sudjelovali ili bili umje{ani u planove i pothvate koji su uklju-ivali porobljavanje i deportaciju civila s okupiranih teritorija kao robovske radne snage, porobljavanje zato-enika koncentracionih logora i kori{enje ratnih zarobljenika za rad koji je direktno povezan sa ratnim dejstvovanjima. Konkretniji navodi su bili da su optu`eni tra`ili i koristili se tim programima robovskog rada time {to su desetine hiljada radnika-robova koristili u

³⁷⁸ *Ibid.*, str. 49,791.

³⁷⁹ *Ibid.*, str. 49,831.

³⁸⁰ *Trial of Friedrich Flick et al*, sv. VI, TWC, 1187.

industrijskim postrojenjima koja su bila u njihovom vlasni{tvu, pod njihovom kontrolom ili uticajem.³⁸¹

360. Iako je ~etvoricu od optu`enih oslobodio krivice, sud je optu`ene Flicka i Weissa proglasio krivima, po{to su dokazani primjeri Weissovog dobrovoljnog u-estvovanja u programu robovskog rada. [to se ti-e Flicka, kao osobe koja je kontrolisala doti-no industrijsko postrojenje, i koja je bila Weissov nadre|eni, u presudi se spominje samo njegovo "znanje i odobravanje" Weissovih postupaka.³⁸² Primijetiv{i to nepostojanje eksplicitnog obrazlo`enja, Komisija Ujedinjenih nacija za ratne zlo-ine napominje da se "-ini jasnim" da ga je sud proglasio krivim na osnovu primjene odgovornosti nadre|enog za djela koja po-ine njegovi podre|eni, a koje je on du`an sprije-iti.³⁸³

361. Sli-no tome, civilne nadre|ene osobe progla{ene su krivi-no odogornima za zlostavljanje radnika na prisilnom radu u njema-koj industriji u drugostepenoj odluci Vi{eg suda vojnih vlasti u francuskoj okupacionoj zoni u Njema-koj, u predmetu *Roehling*.³⁸⁴ U tom su predmetu bila petorica optu`enih, koji su svi imali visoke polo`aje u `eljezari i ~eli~ani Roehling u Voelklingenu. ^etvorica njih tere}ena su, izme|u ostalog, za to {to su "prisilno zaposlili dr`avljane zemalja koje su u to vrijeme bile pod okupacijom, ratne zarobljenike i deportirane osobe, koje su bile zlostavljane bilo po [njihovim] nare|enjima, bilo uz [njihovo] odobrenje".³⁸⁵ U svojoj je presudi sud pojasnio ovu optu`bu na sljede}i na-in:

Herman Roehling i drugi optu`eni ~lanovi uprave fabrike u Voelklingenu nisu optu`eni da su naredili takve u`asne postupke, ve} da su ih dozvolili, {tavi{e i podr`avali, te da, osim toga, nisu u~inili sve {to je njihovoj mo}i da ta zlostavljanja zaustave.³⁸⁶

³⁸¹ *Vidi Trial of Friedrich Flick et al.*, Vol VI, TWC, str. 11-16.

³⁸² *Trial of Friedrich Flick et al.*, sv. VI, TWC, 1187, 1202.

³⁸³ *Trial of Friedrich Flick et al.*, Vol IX, Law Reports, str. 54.

³⁸⁴ *The Government Commissioner of the General Tribunal of the Military Government for the French Zone of Occupation in Germany v. Herman Roehling and Others*, Indictment and Judgement of the General Tribunal of the Military Government of the French Zone of Occupation in Germany, Sv. XIV, TWC, Appendix B, 1061.

³⁸⁵ *Ibid.*, str. 1072-74.

³⁸⁶ *The Government Commissioner of the General Tribunal of the Military Government for the French Zone of Occupation in Germany v. Herman Roehling and Others*, Judgement on Appeal to the Superior Military Government Court of the French Occupation Zone in Germany, sv. XIV, TWC, Appendix B, 1097, 1136.

362. Zaključiv{i da su trojica optu`enih imala dovoljna ovla{)enja da interveni{u kako bi postigli da se pobolj{a postupanje sa deportircima, sud ih je proglasio krivima na osnovu toga {to nisu ni{ta u-inili.

363. Tako se mora zaklju~iti da se primjenljivost principa odgovornosti nadre|enog u ~lanu 7(3) prote`e ne samo na vojne komandante, ve} i na pojedince koji imaju nadre|eni polo`aj nevojne prirode.

b. Koncept nadre|ene osobe

364. Pretresno vije}e }e se sada pozabaviti pitanjem koje le`i u su{tini koncepta komandne odgovornosti za ne-injenje, odnosno potrebnim karakterom odnosa nadre|eni-podre|eni.

365. Kao {to je gore pomenuto, odbrana tvrdi da je temeljna razlika koja se sa tim u vezi mora istaknuti ona izme|u komandanata sa jedne i drugih tipova nadre|enih osoba (uklju-uju}i i osobe koje nisu komandanti a imaju vi{i polo`aj od osoba koje su po-inile prvobitna krivi-na djela) sa druge strane. Razliku obja{njava pomo}u sljede}eg citata:

“Komandanti” su osobe koje mogu samostalno izdavati i potpisivati nare|enja vojnicima u jedinicama kojima komanduju, bilo da se radi o ve}im jedinicama (divizija, korpus) ili manjim (vod, ~eta). No, osim u vrlo malim jedinicama, komandant ne mo`e djelotvorno funkcionisati bez pomo}nika koji mu dostavljaju informacije o stanju njegovih vojnika, lokaciji i nakanama neprijatelja, te o drugim okolnostima koji tvore osnovu za njegove odluke i nare|enja. Ti oficiri pomoga-i predstavljaju “{tab”, a ako je jedinica velika, pa tako i {tab, na ~elu mu je “na-elnik {taba”. Taj oficir mo`e imati visok ~in i njegova funkcija mo`e biti vrlo va`na, ali on ne mo`e izdavati nare|enja (osim svojim vlastitim podre|enima u {tabu) osim po ovla{)enju i u ime komandanta jedinice.³⁸⁷

366. Ovo mo`emo uporediti sa definicijom polo`aja i du`nosti na-elnika {taba koja je data u predmetu *Visoka komanda*:

³⁸⁷ Motion to Dismiss (RP D5636), u kojem se citira Telford Taylor, *The Anatomy of the Nuremberg Trials* (Back Bay Publishing 1992) str. 105.

{tabni oficiri, osim u ograni-enim podru-jima, nemaju komandna ovla{)enja. Podre|eni {tabni oficiri obi-no djeluju kroz na-elnike {tabova. Na-elnik {taba je u svakoj komandi oficir koji je najbli`i komanduju}em oficiru, barem zvani-no. Njegova je funkcija da se pobrine da se izvr{e `elje komanduju}eg oficira. Njegova je du`nost da informi{e komanduju}eg oficira o aktivnostima koje se odvijaju na podru-ju pod njegovom komandom. Njegova je funkcija da se pobrine da se komanduju}i oficir oslobodi bavljenja detaljima i rutinskim poslovima, te da se kad se proglasi odre|ena politika adekvatnim metodama i procedurama obezbjedi njeno propisno sprovo|enje. Njegova sfera i li-ne aktivnosti ovise o prirodi i interesima njegovog komanduju}eg oficira, a opseg im se pove}ava shodno polo`aju i odgovornostima tog komandanta.³⁸⁸

367. U skladu sa tim pogledima, ameri-ki vojni tribunali su u predmetima *Taoci i Visoka komanda* zauzeli stav da se na-elnike {tabova ne mo`e smatrati krivi-no odgovornima po osnovu komandne odgovornosti iako ih se mo`e smatrati krivi-no odgovornima za ono {to su sami u-inili.³⁸⁹ U predmetu *Visoka komanda* je tako zaklju-eno da su

{tabni oficiri prijeko potrebna karika u lancu kona-nog izvr{enja. Ako je osnovna zamisao kriminalna po me|unarodnom pravu, {tabni oficir koji je tu zamisao oblikovao u vojno nare|enje, bilo sam ili putem svojih podre|enih, ili li-no preduzimao mjere da bi se pobrinuo da se ona na adekvatan na-in oda{alje onim jedinicama gdje se sprovodi, po-inio je krivi-no djelo po me|unarodnom pravu...

Po{to na-elnik {taba nema komandnu odgovornost u lancu komandovanja, nare|enje ispod kojeg je njegov potpis nema izvr{nu snagu za podre|ene u lancu komandovanja.[...] Na-elnik {taba nije odgovoran za neadekvatno provo|enje komandnih ovla{)enja.

Ukoliko nije u-estvovao u izdavanju kriminalnih nare|enja ili njihovom izvr{enju u okviru komande, na-elnik {taba ne postaje krivi-no odgovoran za krivi-na djela koja se u njoj vr{e. Nema komandnih ovla{)enja nad podre|enim jedinicama. On u takvim slu-ajevima mo`e samo da na te stvari uka`e svom komanduju}em generalu. Komandna ovla{)enja i odgovornost za njihovo izvr{avanje definitivno le`e na njegovom komandantu.³⁹⁰

368. Dok ova dva predmeta idu u prilog stavu da je posjedovanje komandnih ovla{)enja neophodni preduslov za nametanje komandne odgovornosti, moglo bi se smatrati da taj pravni stav postaje manje jasan kad se u obzir uzme presuda kojom je Tokijski sud proglasio krivim general-potpukovnika Akira Mutu. Muto je bio {tabni oficir koji je slu`io pod generalom Iwaneom Matsuijem u vrijeme "Pusto{enja

³⁸⁸ *United States v Wilhelm von Leeb et al.*, sv. XI, TWC, 462, 513-514.

³⁸⁹ *United States v. Wilhelm List et al.*, sv. XI, TWC, 1230, 1286, 1288 (optu`eni von Geitner); *United States v. Wilhelm von Leeb et al.*, sv. XI, TWC, 462, 514.

Nankinga", a kasnije je bio na-elnik {taba generala Yamashite na Filipinima. Analizirav{i njegovu odgovornost dok je bio na prvom od ta dva polo`aja, sud je zaklju-io da iako nema sumnje da je Muto znao za zvjerstva, u svom podre|enom polo`aju nije mogao preduzeti nikakve korake da ih sprije-i, te ga se dakle ne mo`e smatrati krivi-no odgovornim za njihovo izvr{enje. No, Sud je zauzeo druga-iji stav {to se ti-e njegove odgovornosti dok je bio na polo`aju na-elnika {taba Yamashite:

Njegov je polo`aj sada bio vrlo razli-it od polo`aja na kojem je bio za vrijeme takozvanog "Pusto{enja Nankinga". *Sada je bio u poziciji da je mogao uticati na politiku.* Dok je bio na polo`aju na-elnika {taba, japanska vojska je nad civilnim stanovni{tvom provodila kampanju masakriranja, mu-enja i drugih zvjerstava, a ratni zarobljenici i civilni internirci izglednjivani su, mu-eni i ubijani. MUTO dijeli odgovornost za te te{ke povrede ratnog prava. Odbacujemo njegovu odbranu da nije uop{te znao za ta zbivanja. Ta je odbrana posve neuvjerljiva.³⁹¹

369. U ovom je slu-aju dakle na-elnik {taba koji nije imao formalnih komandnih ovla{)enja, -ini se, smatran odgovornim na osnovu doktrine komandne odgovornosti. Bar se jedan istaknuti komentator ovog pitanja oslanja na taj predmet kako bi njime potkrijepio stav da se osobe koje su na polo`ajima bez komandnih ovla{)enja, kao {to su savjetnici u vojnim jedinicama, mogu smatrati krivi-no odgovornima po osnovu komandne odgovornosti. Sa tog stanovi{ta, takva je osoba, mada nema ovla{)enja da kontroli{e pona{anje doti-nih snaga, ipak du`na iskoristiti sva sredstva koja su joj na raspolaganju kako bi sprije-ila po-injavanje ratnih zlo-ina (me|u tim su sredstvima upu}ivanje prosvjeda komandantu jedinice, obavje{tavanje sljede}eg vi{eg nivoa komandovanja, ili, na kraju, podno{enje molbe da ga se li{i funkcije u jedinici).³⁹²

370. Mada, dakle, ovo pitanje nije nesporno, mi{ljenje je Pretresnog vije}a da je komandni polo`aj svakako neophodni preduslov za nametanje komandne odgovornosti. No, ova se tvrdnja mora kvalifikovati tako {to }e se u obzir uzeti -injenica da se postojanje takvog polo`aja ne mo`e utvrditi samo pozivanjem na formalni status. Naprotiv, faktor kojim se utvr|uje odgovornost za ovaj tip krivi-ne odgovornosti jeste stvarno posjedovanje, odnosno neposjedovanje mo}i kontrole nad postupcima podre|enih. Shodno tome, formalni naziv komandanta ne bi se smio

³⁹⁰ *United States v. Wilhelm von Leeb et al.*, sv. XI, TWC, 462, str. 513-514.

³⁹¹ Tokyo Trial Official Transcript, 49,820-1 (naglasak dodat).

smatrati neophodnim preduslovom za komandnu odgovornost, pošto se takva odgovornost može nametnuti bilo po osnovu *de facto* ili *de jure* položaja komandanta.

371. Iako nam Statut ne daje mnogo smjernica u vezi s ovim pitanjem, jasno da je termin "nadređeni" dovoljno širok da bi obuhvatio položaj vlasti koji se zasniva na postojanju *de facto* moći kontrole. Isti se termin koristi u članu 86 Dopunskog protokola I, koji u članu 87 nadalje određuje da se dužnost vojnog komandanta da spriječi kršenja međunarodnih konvencija ne proteže samo na njegove podređene, već i na "druge osobe pod njegovom kontrolom". Taj je tip odnosa nadređeni-podređeni opisan u Komentaru Dopunskih protokola korištenjem pojma "indirektna podređenost", za razliku od veze koju nalazimo kod "direktna podređenosti", za koju se kaže da povezuje taktičkog komandanta i njegove vojnike.³⁹³ Među primjerima takve indirektna podređenosti, u Komentaru se primjenjuje da:

Ako je civilno stanovništvo na svom sopstvenom teritoriju neprijateljski nastrojeno prema ratnim zarobljenicima i prijeti im zlostavljanjem, vojni komandant koji je odgovoran za te zarobljenike ima obavezu da interveniše i da preduzme neophodne mjere, čak i ako to stanovništvo nije zvanično pod njegovom vlašću.³⁹⁴

372. Pregled postojećih sudskih presedana pokazuje da su komandanti redovnih vojnih snaga u nekim slučajevima bili smatrani krivično odgovornim za to što nisu spriječili ili kaznili krivična djela koja su počinile osobe koje nisu formalno bile pod njihovom vlašću po lancu komandovanja. Tako je na suđenjima u predmetima *Taoci* i *Visoka komanda* prihvaćeno da se komandanti nadležni za okupiranu teritoriju mogu smatrati odgovornima za ratne zločine koje nad civilima i ratnim zarobljenicima na tom području počinile vojnici koji nisu pod njihovom komandom.³⁹⁵ Kao što je naveo Sud u predmetu *Taoci*:

Pitanje subordinacije jedinica kao osnov za utvrđivanje krivične odgovornosti postaje važno u slučaju vojnog komandanta koji ima samo taktičku komandu. No, kada je riječ o generalu koji ima pod svojom komandom okupiranu teritoriju i koji je zadužen za održavanje javnog reda i mira, kažnjavanje

³⁹² William H. Parks, *Command Responsibility for War Crimes*, 62 Mil. L. Rev. 1, (1973) 86.

³⁹³ Commentary to the Additional Protocols, st. 3555.

³⁹⁴ *Ibid.*, br. 9.

³⁹⁵ *United States v. Wilhelm List et al.*, sv. XI, TWC, 1230., 1260; *United States v. Wilhelm von Leeb et al.*, sv. XI, TWC, 462, str. 542-549, 630-632.

zlo-ina i za{titu`ivota i imovine, subordinacija je relativno neva`na. Njegova je odgovornost op{te naravi i nije ograni-ena na kontrolu jedinica koje su direktno pod njegovom komandom.³⁹⁶

373. Isto tako, zaklju-ak u predmetu *Visoka komanda* da se komandant mo`e smatrati krivi-no odgovornim za to {to nije sprije-io izvr{enje protivzakonitog nare|enja koje su izdali njegovi nadre|eni, a koje je izdano njegovim podre|enima mimo njega,³⁹⁷ pokazuje da se pravno ovla{enje za upravljanje postupcima podre|enih ne smatra apsolutnim preduslovom za nametanje komandne odgovornosti. Sli-no tome, mo`e se smatrati da zaklju-ak u predmetu *Toyoda*, gdje je sud odbacio navodnu va`nost onoga {to je nazvao "teoretskom" podjelom izme|u operativne i administrativne vlasti, ide u prilog gledi{tu da su komandanti obavezni da preduzmu mjere kako bi sprije-ili da vojska pod njihovom komandom po-ini ratne zlo-ine uprkos nepostojanju formalnih ovla{enja za to. Oficir koji ima samo operativne, a ne i administrativna ovla{enja nema formalnih ovla{enja da preduzme administrativne mjere da bi odr`ao disciplinu, no po mi{ljenju suda u predmetu *Toyoda*, "odgovornost za disciplinu u situaciji sa kojom se suo-ava trupni komandant ne mo`e se, po mi{ljenju aktivnih vojnih lica, nametnuti nikome osim njemu".³⁹⁸

374. S druge strane, na su|enju u predmetu *Pohl*,³⁹⁹ najbolje je tuma-enje da je optu`eni Karl Mummmenthey (oficir *Waffen SS* i poslovni direktor velikog industrijskog konglomerata koji je koristio radnu snagu iz koncentracionih logora) progla{en krivim na osnovu toga {to je posjedovao *de facto* mo} kontrole. Mummmentheya se teretilo za odgovornost za uslove u kojima su radnici radili, a svoju je odbranu djelom zasnivao na tvrdnji da su zatvorenike zlostavljali stra`ari koncentracionog logora nad kojima on nije imao nikakve kontrole (pa se implicira da on za to ni ne mo`e odgovarati). Sud je tu tvrdnju odbacio rije-ima:

Mummmenthey je zamislio da }e se predstaviti kao privatni poslovni -ovjek koji ni na koji na-in nije bio povezan sa strogo}om i rigorozno{u discipline SS-a, i koji je bio posve odvojen od svakodnevice koncentracionog logora. Ta je slika neuvjerljiva. Mummmenthey je posve sigurno bio integralna i va`na figura u cijeloj strukturi koncentracionog logora, te je kao oficir SS-a, imao

³⁹⁶ *United States v. Wilhelm List et al.*, sv. XI, TWC, 1230, 1260.

³⁹⁷ *United States v. Wilhelm von Leeb et al.*, sv. XI, TWC, 462, 512.

³⁹⁸ *United States v. Soemu Toyoda*, Official Transcript of Record of Trial, str. 5012.

³⁹⁹ *United States v. Oswald Pohl et al.*, sv. V, TWC, 958.

vojna komandna ovla{enja. Ako je u industrijskim postrojenjima pod njegovom kontrolom do{lo do ekscesa, on je bio u poziciji ne samo da za njih zna, ve} i da ne{to preduzme. Sa vremena na vrijeme prisustvovao je sastancima upravnika koncentracionog logora gdje su se pretresale sve stvari vezane za svakodnevno funkcionisanje koncentracionog logora kao {to je podjela radnih zadataka, hrana, odje}a, smje{taj, tretman zatvorenika, ka`njavanje itd.⁴⁰⁰

375. Sli-no tome, kao {to je gore napomenuto, to {to je Tokijski sud proglasio krivim generala Akiru Mutu za djela koja su po-injena za vrijeme dok je on bio na-elnik {taba generala Yamashite pokazuje da je sud smatrao da uticaj koji ne predstavlja formalna komandna ovla{enja ipak daje dovoljne osnove za nametanje komandne odgovornosti.⁴⁰¹

376. Predmeti u kojima je odgovornost za ne-injenje nametnuta civilima na polo`ajima vlasti tako|e ukazuju da takve osobe mogu odgovarati za zlo-ine koje su po-inile osobe nad kojima je njihova formalna vlast, po doma}em zakonodavstvu, ograni-ena ili je uop{te nemaju. Tako valja ista}i da je Tokijski sud osudio Kokija Hirotu, ministra spoljnih poslova, na osnovu komandne odgovornosti za ratne zlo-ine, iako on, po doma}im zakonima, nije imao pravna ovla{enja da kazni za te zlo-ine.⁴⁰² Sud je utvrdio da je Hirota zanemario svoju du`nost kad nije "insistirao" pred kabinetom da se smjesta preduzmu mjere kako bi se zaustavili zlo-ini; pri -emu se koriste rije-i koje ukazuju na mo} nagovaranja, a ne na formalno ovla{enje da se naredi preduzimanje mjera.⁴⁰³ Nadalje, predmet *Roehling* najbolje je tuma-iti kao primjer nametanja odgovornosti nadre|enog na osnovu *de facto* mo}i kontrole koju su imali civilni industrijski vo|e. Iako su optu`eni u tom predmetu progla{eni krivima, izme|u ostalog i za to {to nisu ni{ta preduzeli protiv zlostavljanja prisilne radne snage od strane pripadnika Gestapoa, nigdje se ne sugerije da su optu`eni imali ikakva formalna ovla{enja da izdaju nare|enja osoblju pod komandom Gestapoa. Umjesto toga, u presudi se koristi fraza "dovoljna" ovla{enja, rije- koja se obi-no ne koristi u vezi sa formalnim komandnim ovla{enjima, ve} za opisivanje odre|enog stepena (neformalnog) uticaja. Taj stav jo{ vi{e potvr|uje obrazlo`enje u presudi prvostepenog suda u tom predmetu, gdje se u odgovoru na tvrdnju jednog od optu`enih da nije mogao izdavati nare|enja policiji u tvornici i osoblju koje je radilo

⁴⁰⁰ *Ibid.*, str. 1052-53.

⁴⁰¹ Tokyo Trial Official Transcript, 49,820-1.

⁴⁰² *Vidi* Hessler, *Command Responsibility for War Crimes*, 82 Yale Law Journal, 1274 (1973) br. 12.

⁴⁰³ *Vidi* Tokyo Trial Official Transcript, 49,791.

u kaznenom logoru, pošto je njima narednja izdavao Gestapo, navodi da je on bio zet Hermana Roehlinga - a to mu je o-ito davalo samo *de facto* uticaj - kao faktor koji je uticao na njegovu mo} da postigne pobolj{anje tretmana radnika od strane tvorničke policije.⁴⁰⁴

377. Dok je dakle zaključak Pretresnog vijeća da se nadređena osoba, bilo vojna, bilo civilna, može smatrati odgovornom po načelu odgovornosti nadređenog na osnovi svog *de facto* položaja vlasti, moraju se imati na umu temeljne postavke na kojima po-iva nametanje takve odgovornosti. Doktrina komandne odgovornosti je u kona-nici zasnovana na mo}i nadređenog da kontroliše postupke svojih podređenih. Nadređenom se nameće du`nost da tu svoju mo} koristi kako bi sprije-io i kaznio zlo-ine koje -ine njegovi podređeni, a ako to ne u-ini na revan na-in sankcioniše se nametanjem pojedina-ne krivi-ne odgovornosti u skladu sa tom doktrinom. Iz toga slijedi da postoji prag nakon kojeg osobe više nemaju neophodnu mo} kontrole nad onima koji su u stvari po-inili krivi-na djela te se prema tome ne mogu smatrati u pravom smislu njihovim "nadređenima" u smislu -lana 7(3) Statuta. Dok Pretresno vijeće uvijek mora uzimati u obzir konkretne -injenice svake situacije i biti spremno da prodre kroz velove formalizma iza kojih se može kriju pojedinci koji snose najve}u odgovornost za grozne -ine, mora se jako paziti da se ne po-ini nepravda prema ljudima koje se proglasi odgovornima za djela koja su po-inili drugi u situacijama gdje te veze kontrole nema ili je previše udaljena.

378. Shodno tome, stav je Pretresnog vijeća da je za primjenu principa odgovornosti nadređenog neophodno da nadređena osoba ima efektivnu kontrolu nad osobama koje su po-inile prvobitna kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava, u smislu da je imala stvarnu mogućnost da sprije-i i kazni izvr{enje tih prekr{aja. Uz ogradu da takva mo} može biti i *de facto* i *de jure* po karakteru, Pretresno vijeće shodno tome dijeli stav koji je izrekla Komisija za me|unarodno pravo da doktrina odgovornosti nadređenog obuhvata civilne nadređene osobe samo u onoj mjeri u kojoj one kontrolišu svoje podređene u stepenu sli-nom onome koji imaju vojni komandanti.⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ *The Government Commissioner of the General Tribunal of the Military Government for the French Zone of Occupation in Germany v. Herman Roehling and Others*, Indictment and Judgement of the General Tribunal of the Military Government of the French Zone of Occupation in Germany, sv. XIV, TWC, Appendix B, 1075, 1092.

⁴⁰⁵ ILC Draft Code, str. 37.

(c) Element svijesti: "znao je ili imao razloga da zna"

(i) Argumenti strana

379. Tužilaštvo tvrdi da se postojanje *mens rea* koje zahtijeva član 7(3) može utvrditi na sljedeći način:

- (1) stvarno znanje koje je utvrđeno direktnim dokazima;
- (2) stvarno znanje koje je utvrđeno na temelju indicija, pri čemu se znanje pretpostavlja kada su zločini podređenih općenito poznati u javnosti, brojni su, počinjeni tokom dugog vremenskog perioda ili na velikom geografskom području;
- (3) flagrantno zanemarivanje informacija općenite prirode do kojih je nadređeni razumno mogao doći ili propust da se takve informacije pribave, koji ukazuju na vjerovatnoću stvarnog ili otkrivanog kriminalnog ponašanja njegovih podređenih.⁴⁰⁶

380. Odbrana ističe da član 7(3) u formulaciji "znao je ili imao razloga da zna" daje jedan prilično nejasan standard za *mens rea* i tvrdi da je on znatno niži od kriterijuma iz člana 86 Dopunskog protokola I, te zaključuje da bi se pri tumačenju Statuta valjao primijeniti ovaj drugi. Kaže se da francuski tekst Dopunskog protokola I (a kako odbrana tvrdi, mjerodavnim treba smatrati francuski, ne engleski tekst) ističe uslov da je komandant zaista trebao da posjeduje informacije na osnovu kojih je mogao da zaključi da su njegovi podređeni počinili krivična djela. Tvrdi se da bi se, kad bi Pretresno vijeće primijenilo niži standard, "znao ili imao razloga da zna", pokrenula suštinska pitanja vezana za *nullum crimen sine lege*, zato što bi krivična odgovornost bila zasnovana na komponenti znanja koja je manje zahtjevna od one koju je tražio zakon u vrijeme kad su se događaji navedeni u optužnici, kako se tvrdi, odigrali. Stoga se predlaže da se ta dva standarda usklade na način da se član 7(3) protumači tako da komandant ima "razloga da zna" samo kad doista ima saznanja koja mu omogućuju da zaključi da je došlo do krivičnog djela.

381. Odbrana nadalje tvrdi da se moraju procijeniti vrsta i razmjeri saznanja koje komandant može steći kako bi se utvrdilo da li je komandant imao informacije koje

⁴⁰⁶ Prosecution Response to the Motion to Dismiss (RP D5810); Prosecution's Pre-Trial Brief (RP D2836).

su mu omogućavale da zaključi da su počinjeni ratni zločini. Odbrana se slaže da se to može dokazati putem indicija kao što su činjenica da je komandant imao izvršnu vlast nad područjem gdje su zločini bili učestali i rasprostranjeni, ili gdje su u tabakomandanta dostavljani pouzdani izvještaji o zločinima. Tvrdi se da, ukoliko ne postoji stvarno znanje, moraju postojati dokazi da je komandant podsticao kriminalno ponašanje svojih podređenih time što je propustio da ih razotkrije i da interveniše, a da za to mora postojati teško ličnog zanemarivanje dužnosti od strane komandanta, koje je dovoljno da bi predstavljalo namjerno i flagrantno ignorisanje zločina.⁴⁰⁷

382. U odgovoru na te tvrdnje, Tužilaštvo odbacuje navod da je primjena doktrine odgovornosti nadređenog, onako kako je uvijek je bila članom 7(3), u suprotnosti sa principom *nullum crimen sine lege*. Tužilaštvo ističe da se riječi koje se koriste u Statutu, "znao ili imao razloga da zna", moraju tumačiti u istom značenju u kojem se koriste u primjenljivom kriterijumu po postojećem humanitarnom pravu, uključujući i Protokol I. Oni, međutim, kažu da po tom kriterijumu, nije neophodno potrebno da optuženi zaista posjeduje informacije koje mu omogućuju da zaključi da su krivnja počinjena ili da će biti počinjena. Nadređeni treba razotkriti i pribaviti sve informacije u okviru svojih ovlaštenja, što obuhvata i adekvatno nadgledanje podređenih, te ne može flagrantno da ignoriše informacije do kojih je sva prilika da može doći. Tužilaštvo navodi da "same informacije ne moraju biti zaključci, odnosno nadređeni nije morao zaista zaključiti da će krivnja biti ili su već bila počinjena. Dovoljno je da je nadređeni trebao da to zaključi u datim okolnostima, a informacija treba samo ukazati na vjerovatnoću mogućih ili već izvršenih prekršaja."⁴⁰⁸

(ii) Diskusija i zaključak

383. Doktrina odgovornosti nadređenog ne uspostavlja kriterijum striktno odgovornosti nadređenih za to što su propustili spriječiti ili kazniti zločine koje su počinili njihovi podređeni. Umjesto toga, član 7(3) predviđa da se nadređenog može smatrati odgovornim samo ako je znao ili imao razloga da zna da se njegovi

⁴⁰⁷ Motion to Dismiss (RP D5634-D5636).

podre|eni spremaju po~initi djela koja se navode u ~lanovima 2 do 5 Statuta, ili su ih po~inili. Tuma~enje ove odredbe u svjetlu sadr`aja pomenute doktrine u obi~ajnom pravu navodi Pretresno vije}e na zaklju~ak da nadre|eni mo`e imati *mens rea* potrebnu za nastanak krivi~ne odgovornosti onda kada je: (1) imao stvarno znanje, koje se utvr|uje na osnovi direktnih dokaza ili indicija, da njegovi podre|eni ~ine ili su se spremali da po~ine zlo~ine navedene u ~lanovima 2 do 5 Statuta, ili (2) imao u svom posjedu informacije koje su bile takve prirode da je u najmanju ruku mogao biti upozoren na rizik izvr{enja takvih krivi~nih djela jer su ukazivale na potrebu dodatne istrage kako bi se utvrdilo da li su njegovi potre|eni po~inili takve zlo~ine ili su se spremali da ih po~ine.

a. Stvarno znanje

384. [to se ti~e kriterijuma stvarnog znanja, Tu`ila{tvo tvrdi da postoji pravilo presumpcije onda kada su zlo~ini podre|enih op{te poznati u javnosti, brojni, po~injeni tokom du`eg vremenskog perioda ili na {irem geografskom podru~ju. No, pravni izvori koje u tom smislu citira Tu`ila{tvo nisu dovoljni da bi potkrijepili primjenu takvog pravila. Tu`ila{tvo se u ovom pogledu izme|u ostalih predmeta poziva i na predmet generala Yamashite. Ukoliko se razmotre zaklju~ci Vojne komisije, vidi se da oni ne potvr|uju ovu tvrdnju. U stvari, priroda *mens rea* koja je pripisana generalu Yamashiti u ovom predmetu nije neposredno vidljiva u odluci te komisije. Komisija Ujedinjenih nacija za ratne zlo~ine komentari}e da su

zlo~ini koje su dokazano po~inili Yamashitini vojnici bili tako rasprostranjeni, kako u vremenu tako i u prostoru, da se mogu smatrati *bilo* kao *prima facie* dokaz da je optu`eni znao za njihovo izvr{enje, *bilo* kao dokaz da je svakako propustio izvr{iti svoju du`nost da utvrdi kako se pona{aju njegovi vojnici.⁴⁰⁹

385.

⁴⁰⁸ Response to the Motion to Dismiss, (RP D5808). *Vidi tako|e* Prosecution Response to the Pre-Trial Briefs of the Accused, (RP D3359-D3360).

⁴⁰⁹ *Trial of General Tomoyuki Yamashita*, sv. IV, Law Reports, str. 94 (bez bilje`aka i naglasaka koji su u originalu, naglasak dodat).

U Komentaru Dopunskih protokola, na koji se Tužilaštvo oslanja, sa tim u vezi se navodi i predmet *Visoka komanda*, te presuda Tokijskog suda.⁴¹⁰ Nijedan od njih, međutim, ne donosi jasnu odluku o postojanju ikakvog takvog općeg pravila presumpcije. Dok je u predmetu *Visoka komanda* sud u slučaju optuženog von Kuechlera smatrao da se "mora pretpostaviti" da mu je skrenuta pažnja na brojne izvještaje o protivzakonitim pogubljenjima podnesene njegovom štabu,⁴¹¹ ovaj predmet ipak ne potvrđuje postojanje nekog općijeg pravila presumpcije koje navodi Tužilaštvo. Upravo suprotno, sud je u tom predmetu *explicite* odbacio argument da se, u svjetlu razmjera zvjerstava i sredstava veze koje su imali na raspolaganju, moglo smatrati da su svi optuženi morali imati saznanja o nezakonitim aktivnostima koje su vršene u području pod njihovom komandom. Sud je ustvrdio da takva opća pretpostavka ne može postojati, te da se pitanje toga što su komandanti znali mora utvrditi na osnovu dokaza koji se odnose na svakog pojedinog optuženog.⁴¹²

386. Stoga je stav Pretresnog vijeća da se u nedostatku direktnih dokaza o tome da je nadređeni znao za krivična djela podređenih, takvo znanje ne može pretpostaviti, već se mora utvrditi putem indicija. Pri utvrđivanju da li je nadređeni, uprkos tome što tvrdi suprotno, zapravo svakako morao imati potrebna saznanja, Pretresno vijeće može između ostalih uzeti u obzir i sljedeće indicije, koje navodi Komisija stručnjaka u svom Završnom izvještaju:

- (a) broj nezakonitih djela;
- (b) tip nezakonitih djela;
- (c) razmjere nezakonitih djela;
- (d) vrijeme tokom kojeg su izvršena nezakonita djela;
- (e) broj i vrstu vojnika koji su sudjelovali;
- (f) logistiku, ukoliko je postojala;
- (g) geografsku lokaciju djela;
- (h) rasprostranjenost djela;
- (i) taktički tempo operacija;
- (j) *modus operandi* sličnih nezakonitih djela;
- (k) upletene oficire i osoblje;
- (l) mjesto gdje se u to vrijeme nalazio komandant.⁴¹³

⁴¹⁰ Commentary to the Additional Protocols, st. 3546-8, br. 39. Takođe se pominje sudjenje Takashiju Sakaiju, Kurtu Studentu, Kurtu Meyeru i Karlu Raueru.

⁴¹¹ *United States v. Wilhelm von Leeb et al.*, sv. XI, TWC, 462, 568.

⁴¹² *Ibid.*, str. 547-49.

⁴¹³ Commission of Experts Report, str. 17. (Dokazni predmet 39)

b. "Imao razloga da zna"

387. [to se ti-e kriterijuma stanja svijesti "imao je razloga da zna", Pretresno vijeće kreće od principa da nadređeni ne smije namjerno da za`miri na djela svojih podređenih. Nema nikakve sumnje da nadređeni koji jednostavno ignoriše informacije koje *de facto* posjeduje, a koje neizbjeg`no navode na zaklju-ak da su njegovi podređeni izvr{ili, ili }e izvr{iti krivi-na djela, krajnje ozbiljno zanemaruje svoju du`nost, za {to ga se mo`e smatrati krivi-no odgovornim po doktrini o odgovornosti nadređenog. Za razliku od toga, stvari postaju neizvjesne kad nadređeni takvih informacija nema zbog toga {to ne nadgleda svoje podređene na adekvatan na-in.

388. U tom pogledu, mora se primijetiti da je sudska praksa iz perioda neposredno nakon Drugog svjetskog rata potvrdila da su komandanti du`ni da se informi{u o aktivnostima svojih podređenih. [tavi{e, ako se prou-e te odluke, dolazi se do principa da se neznanje ne bi smjelo uzeti nekome u odbranu ako je, da citiramo Tokijsku presudu, nadređeni "bio odgovoran zato {to nije pribavio takva saznanja".⁴¹⁴

389. Na primjer, u predmetu *Taoci*, sud je smatrao da je komandant okupiranog teritorija

zadu`en za to da se informi{e o zbivanjima na tom teritoriju. On mo`e zahtijevati da mu se podnose odgovaraju}i izvje{taji o svim zbivanjima koja su u okviru njegovih nadle`nosti, te, ako su ti izvje{taji nepotpuni ili na drugi na-in neodgovaraju}i, on je obavezan da zatra`i dodatne izvje{taje kojima }e se informisati o svim relevantnim ~injenicama. *Ukoliko on ne zatra`i i ne pribavi potpune informacije, zanemario je svoju du`nost i ne mo`e se na to svoje zanemarivanje du`nosti pozivati u svoju odbranu.*⁴¹⁵

Sli-no tome, na su|enju admiralu Toyodi, sud je ustvrdio da se princip komandne odgovornosti primjenjuje na komandanta koji je "*znao, ili je trebao znati, postupaju}i sa du`nom revno{u}*" o zvjerstvima koja su po~inili njegovi podređeni.⁴¹⁶ Sli-no tome, sud je u predmetu *Pohl*, opisuju}i Mummmentheyev stav

⁴¹⁴ Tokyo Trial Official Transcript, 48,445.

⁴¹⁵ *United States v. Wilhelm List et al.*, sv. XI, TWC, 1230, 1271.

⁴¹⁶ *United States v. Soemu Toyoda* Official Transcript of Record of Trial, str. 5006 (naglasak dodat).

kao "la`nu ili *kriminalnu* naivnost",⁴¹⁷ smatrao da ga njegove tvrdnje da nije znao {ta se doga|a u logorima za prisilni rad i preduze}ima pod njegovom nadle`no{u ne osloba|aju odgovornosti, te je dodao: "*Njegova je du`nost bila da zna*".⁴¹⁸ Zatim, u predmetu *Roehling*, sud je pod naslovom "Obrana pozivanjem na neznanje" ustvrdio sljede}e:

nijedan se nadre|eni ne mo`e u nedogled pozivati na ovu odbranu; jer njegova je du`nost da zna {ta se doga|a u njegovoj organizaciji, te neznanje mo`e stoga biti posljedica samo kriminalnog nehata.⁴¹⁹

390. Dok se shodno tome mo`e smatrati da ovaj korpus presedana ide u prilog stavu Tu`ila{tva, Pretresno vije}e mora primijeniti obi-ajno pravo kakvo je bilo u vrijeme izvr{enja navodnih krivi-nih djela. Shodno tome, uz gore navedene presedane, Pretresno vije}e mora u tuma-enju ~lana 7(3) u potpunosti uzeti u obzir kriterijum koji utvr|uje ~lan 86 Dopunskog protokola I.

391. ^lan 86 znatno je mijenjan u toku sastavljanja Protokola, a Pretresno vije}e isti-e da su sastavlja-i eksplicitno odbacili predlo`eno uvo|enje kriterijuma stanja svijesti po kojem bi nadre|eni bio krivi-no odgovoran za djela svojih podre|enih u situacijama u kojima je trebalo da zna za njihove postupke. Dakle, ne samo da je odba-en predlo`en nacrt MKCK-a, po kojem bi nadre|eni bili odgovorni za nezakonita djela svojeg pot-injenog "ako su *znali ili su trebali znati* da je po-inio ili }e po-initi takvu povredu, te ako nisu preduzeli korake u svojoj mo}i da sprije-e ili kazne povredu"⁴²⁰, ve} nije prihva}ena ni izmijenjena verzija, koju su predlo`ile Sjedinjene Dr`ave, sa formulacijom "ako su *znali ili su imali razloga da znaju* u datim okolnostima u to vrijeme".⁴²¹

392. Pri razmatranju teksta ove odredbe u njenom kona-nom, prihva}enom obliku, javljaju se problemi interpretacije kad se uporede engleska i francuska verzija. Dok engleski tekst sadr`i formulaciju "informacije koje su im trebale omogu}iti da

⁴¹⁷ *United States v. Oswald Pohl et al*, sv. V, TWC, 958, 1054.

⁴¹⁸ *Ibid.*, str. 1055 (naglasak dodat).

⁴¹⁹ *The Government Commissioner of the General Tribunal of the Military Government for the French Zone of Occupation in Germany v. Herman Roehling and Others*, Judgment on Appeal to the Superior Military Government Court of the French Occupation Zone in Germany, Sv. XIV, TWC, Appendix B, 1097, 1106.

⁴²⁰ Draft Additional Protocols to the Geneva Conventions of 12 August 1949 – ICRC, Official Records, sv. I, Tre}i dio, str. 25.

zaključ-e", u francuskoj verziji, umjesto doslovnog prijevoda, "*des information qui auraient du leur permettre de conclure*", stoji "*des information leur permettant de conclure*" (što doslovno znači, informacije koje im omogućuju da zaključ-e). Iznijeta je teza da ta diskrepancija predstavlja razliku između engleskog teksta, za koji se kaže da sadrži dva uslova, od kojih je jedan objektivni (da je nadređeni imao određene informacije), a drugi subjektivni (da je na osnovu tih informacija kojima je raspolagao nadređeni trebao da izvuče određene zaključ-ke), i francuskog teksta, koji sadrži samo objektivni element.⁴²² Pretresno vijeće ipak navodi da je ta jezička diskrepancija razmatrana dok se Protokol sastavljao, te su se delegati izričito izjasnili da razliku ne treba smatrati suštinskom.⁴²³

393. Tumačenje termina koje nalazimo u ovoj odredbi u njihovom uobičajenom značenju tako navodi na zaključak, koji potvrđuju *travaux preparatoires*, da se nadređeni može smatrati krivično odgovornim samo ako je stvarno imao na raspolaganju konkretne informacije koje bi ga upozorile na krivična djela koje su počinili njegovi podređeni. Te informacije ne moraju biti takve da su same po sebi dovoljne da nagnaju na zaključak o postojanju takvih zločina. Dovoljno je da su informacije nadređenog navele na dalje istrage, ili drugim riječima, da su ukazale na potrebu dodatne istrage kako bi se utvrdilo da li su njegovi podređeni počinili ili se spremaju počiniti krivična djela. Taj se kriterijum, za koji se mora smatrati da odražava stav običajnog prava u predmetno vrijeme optužnice, stoga primjenjuje na tumačenje kriterijuma za *mens rea* iznesen u članu 7(3). Pretresno vijeće tako ne donosi nikakav zaključak o trenutnom sadržaju običajnog prava o tom pitanju. Može se ipak primijetiti da odredba o odgovornosti vojnih komandanata po Rimskom statutu Međunarodnog krivičnog suda predviđa da komandant može krivično odgovarati za to što je propustio djelovati u situacijama u kojima je znao ili je trebalo da zna za krivična djela koja su počinile ili su se spremale počiniti snage pod njegovom efektivnom komandom i kontrolom, ili efektivnom vlasti i kontrolom.⁴²⁴

⁴²¹ CDDH/1/306, Official Records, sv. III, str. 328.

⁴²² Michael Bothe, Karl Josef Partsch, Waldemar A. Solf, *Commentary on the Two 1977 Protocols Additional to the Geneva Conventions of 1949* (Martinus Nijhoff: The Hague 1982) (u daljem tekstu: "Bothe Commentary/Botheov komentar") str. 525.

⁴²³ Tako je francuski predstavnik, insistirajući da francuski tekst ostane u svom prvotnom obliku, izjavio da "eventualna razlika između ta dva teksta barem neje biti razlika u suštini." Kanadski delegat tako je izjavio da engleski tekst pravim jezikom izražava ta-no ono što je rečeno u francuskom tekstu. *Vidi* CCDH/1/SR.61, Official Records, sv. IX, str. 278, st. 56 i 57.

⁴²⁴ Rome Statute of the International Criminal Court, -l. 28(1)(a). Valja uočiti da je u statutu usvojen drugačiji standard za stanje svijesti nadređenih koji nisu vojni komandanti ili lica koja efektivno

(d) Neophodne i razumne mjere

394. Zakonska du`nost koji imaju na svi pojedinci na polo`aju nadre|ene vlasti od njih zahtijeva da preduzmu sve neophodne i razumne mjere kako bi sprije-ili izvr{enje krivi-nih djela od strane svojih podre|enih, ili, ako su takvi zlo-ini po-injeni, da po-inioce kazne. Stav je Pretresnog vije}a da je u svrhu utvr|ivanja da li je nadre|eni izvr{io svoju du`nost svaka procjena mjera koje je on preduzeo toliko neraskidivo povezana sa -injenicama svake pojedine situacije da bi svaki poku{aj formulisanja op{teg kriterijuma *in abstracto* bio besmislen.

395. Mora se ipak uzeti u obzir da me|unarodno pravo ne mo`e nadre|enoj osobi nametnuti obavezu da uradi nemogu}e. Zato se nadre|enog mo`e smatrati krivi-no odgovornim jedino za to {to je propustio preduzeti one mjere koje su u njegovoj mo}i. Tada se postavlja pitanje koje su to mjere za koje se smatra da su u mo}i nadre|enog u ovom smislu. Kao prirodna posljedica kriterijuma koje je Pretresno vije}e prihvatilo o konceptu nadre|ene osobe, zaklju-ujemo da se nadre|enog treba smatrati krivi-no odgovornim za to {to nije preduzeo one mjere koje su u granicama njegovih materijalnih mogu}nosti. Pretresno vije}e shodno tome ne prihvata stav koji je o ovom pitanju zauzela KMP, i zaklju-uje da nepostojanje formalnih, pravnih nadle`nosti za preduzimanje mjera neophodnih da se sprije-i ili kazni doti-ni zlo-in ne isklju-uje nu`no krivi-nu odgovornost nadre|enog.⁴²⁵

(e) Uzro-no-posljedi-na veza

396. Kao {to je navedeno u pododjeljku (a), odbrana tvrdi da postoji zaseban uslov kauzalnosti i ka`e da se komandant ne mo`e smatrati krivi-no odgovornim za djela svojih podre|enih ukoliko to {to je nadre|eni propustio ne{to u-initi nije

djeluju kao vojni komandanti, prema kojem su isti krivi-no dogovorni ako su "znali ili svjesno zanemarili informacije koje su jasno ukazivale na to da podre|eni po-injavaju ili se spremaju da po-ine" zlo-ine koji potpadaju pod nadle`nost tog suda. *Vidi ibid.*, -l. 28(2)(a).

⁴²⁵ ILC Draft Code, u kojem je Komisija za me|unarodno pravo svoje stajali{te iznijela na sljede}i na-in: "da bi nadre|eni snosio odgovornost, morao je u relevantno vrijeme imao pravnu nadle`nost da preduzme mjere da sprije-i ili kazni zlo-in, kao i materijalnu mogu}nost da preduzme takve mjere. Stoga nadre|eni ne bi snosio krivi-nu odgovornost za to {to nije u-inio ne{to {to je bilo po jednom bilo po drugom kriteriju bilo neizvedivo", str 38-39.

prouzrokovalo izvr{enje krivi-nih djela. Odbrana iznosi argument da to va`i i za propust komandanta da kazni nekog za prekr{aj, ako bi se tvrdilo da je komandantovo ne-injenje, u vidu propusta da kazni, uzrok budu}ih prekr{aja.⁴²⁶

397. U svom odgovoru, Tu`ila{tvo odbacuje tvrdnju da kauzalni odnos predstavlja jedan od elemenata doktrine odgovornosti nadre|enog. Tu`ila{tvo smatra da se nadre|ene mo`e smatrati odgovornima ako propuste preduzeti odgovaraju}e korake u okviru svojih ovla{jenja kako bi sprije-ili ili kaznili kr{enja, te obja{njava da taj uslov ne povla-i za sobom dokazivanje da je propust nadre|enog direktno uzrokovao svako pojedino kr{enje. Tu`ila{tvo iznosi argument da ovaj stav potkrepljuje -injenica da se mnogi nadre|eni na raznim nivoima mogu smatrati odgovornima, u okviru svoje nadle`nosti, za nezakonita djela istih podre|enih, bez obzira na to -iji je propust (kojeg nadre|enog) mo`da rezultirao izvr{enjem kr{enjã. Nadalje se ka`e da bi uslov uspostave kauzalnog odnosa potkopao komponentu odgovornosti nadre|enog koja obuhvata "propust da se kazni", a koja se, kako oni ukazuju, mo`e pojaviti tek nakon izvr{enja krivi-nog djela. Primje}uje se da se logi-ki gledano nadre|enog ne mo`e smatrati odgovornim za prethodna kr{enja koja su po-inili podre|eni ako je izme|u takvih kr{enja i toga {to nadre|eni nije kaznio po-inioce potrebno uspostaviti kauzalni odnos.⁴²⁷

398. Bez obzira na centralnu ulogu koju u krivi-nom pravu ima princip uspostave kauzalnog odnosa, on nije tradiconalno postuliran kao *conditio sine qua non* za nametanje krivi-ne odgovornosti nadre|enima za to {to nisu sprije-ili ili kaznili krivi-na djela koja su po-inili njihovi podre|eni. Shodno tome, Pretresno vije}e ne nalazi potkrepe postojanju uslova da se kao zasebni element odgovornosti nadre|enog doka`e kauzalni odnos bilo u postoje}em korpusu sudske prakse, formulaciji tog principa u postoje}em pravu me|unarodnih ugovora, ili, uz jednu iznimku, u pozama{noj literaturi koja postoji o tom pitanju.⁴²⁸

⁴²⁶ Motion to Dismiss (RP D5629).

⁴²⁷ Prosecution Response to the Motion to Dismiss, (RP D5807-5808).

⁴²⁸ Jedini izvor koji citira odbrana je stav koji je zauzeo Cherif Bassiouni. U sklopu analize uslova da je nadre|eni propustio da preduzme nu`ne i razumne mjere da sprije-i ili kazni zlo-ine podre|enih, ovaj autor zaista iznosi mi{ljenje da je uzro-no-posljedi-na veza "bitan element" u slu-aju komandne odgovornosti. *Vidi* M. Cherif Bassiouni, *The Law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia* (1996), str. 350. *Vidi tako}e* M. Cherif Bassiouni, *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*, 372 (Martinus Nijhoff, Dordrecht 1992), str. 372.

399. Time se ne `eli re}i da konceptualno gledano princip kauzaliteta nema primjene kod doktrine komandne odgovornosti u onoj mjeri u kojoj se ti-e odgovornosti nadre|enih za to {to nisu sprije~ili zlo-ine svojih podre|enih. U stvari, mo`e se smatrati da je prihvatanje neophodnog kauzalnog odnosa inherentno uslovu za zlo-ine koje su po-inili podre|eni i propustu nadre|enog da preduzme mjere u okviru svojih ovla{}enja da ih sprije-i. U ovoj situaciji, mo`e se smatrati da je uspostavljena kauzalna veza izme|u nadre|enog i krivi-nog djela, zbog toga {to, da on nije propustio izvr{iti svoju du`nost da preduzme mjere, njegovi podre|eni ne bi bili po-inili djela.

400. Za razliku od toga, dok je kauzalna veza izme|u propusta komandanta da kazni pro{le zlo-ine koje su po-inili njegovi podre|eni i vr{enja takvih zlo-ina u budu}nosti ne samo mogu}a, ve} i vjerovatna, Tu`ila{tvo ispravno primje}uje da takva kauzalna veza nipo{to ne mo`e postojati izme|u krivi-nih djela koja je po-inio podre|eni i kasnijeg propusta nadre|enog da kazni po-inioca tog istog prekr{aja. Samo postojanje principa odgovornosti nadre|enog za propust ka`njavanja, koju priznaju -lan 7(3) i obi-ajno pravo, pokazuje da ne postoji uslov kauzaliteta kao zasebni element doktrine odgovornosti nadre|enog.

401. Razmotriv{i primjenljive odredbe Statuta Me|unarodnog suda, pretresno vije}e mora u kontekstu tih odredbi analizirati pojedina-na krivi-na djela kojima se terete optu`eni. Prije nego {to se prije|e na tu analizu u nastavku je dato kratko izlaganje o razli-itim aspektima tuma-enja krivi-nih odredbi.

H. Tuma-enje krivi-nih zakona

402. Principi *nullum crimen sine lege* i *nulla poena sine lege* op{te su prihva}eni u svim velikim sistemima krivi-nog prava na svijetu kao osnovni principi krivi-nosti. Jo{ jedan osnovni princip jeste zabrana *ex post facto* krivi-nih zakona, iz koje se izvodi pravilo kojim se isklju-uje retroaktivna primjena krivi-nih zakona i krivi-nih sankcija. Usko povezan s ovim principima jeste uslov specifi-nosti kao i zabrana

dvosmislenosti u krivi-nom zakonodavstvu. Ovi obziri predstavljaju solidne stubove na kojima po-iva princip zakonitosti. Ako nisu zadovoljeni ovi principi, ne mo`e se provesti ni priznati nijedan proces kriminalizacije.

403. Gorenavedeni principi zakonitosti postoje i priznati su u svim velikim krivi-nopravnim sistemima svijeta. Nije izvjesno do koje su mjere priznati kao dio me|unarodne pravne prakse, odvojeno i bez obzira na nacionalne pravne sisteme. Razlog treba tra`iti prvenstveno u razli-itim metodima kriminalizacije pona{anja u nacionalnim i me|unarodnim krivi-nopravnim sistemima.

404. Dok proces kriminalizacije u nacionalnom krivi-nopravnom sistemu zavisi od zakonodavstva koje diktira vrijeme kad je odre|eno pona{anje zabranjeno kao i sadr`aj te zabrane, me|unarodni krivi-nopravni sistem postie isti cilj putem sporazuma ili konvencija, ili pak nakon {to je praksa jednostranog provo|enja zabrane od strane dr`ava pre{la u obi-ajno pravo.

405. Shodno tome, moglo bi se postulirati da se principi zakonitosti u me|unarodnom krivi-nom pravu razlikuju, s obzirom na primjenu i standarde, od srodnih principa u nacionalnim pravnim sistemima. ^ini se da se odlikuju svojim o-iglednim ciljem da odr`e ravnote`u izme|u sprovo|enja pravde i pravi-nosti prema optu`enom, a da se pri tom uzme u obzir i o-uvanje svjetskog poretka. U tu svrhu, dr`ava ili dr`ave kojih se to ti-e moraju uzeti u obzir, *inter alia*, sljede}e faktore: prirodu me|unarodnog prava, odsustvo me|unarodne zakonodavne politike i standarda, *ad hoc* procese sastavljanja tekstova od strane stru-njaka i osnovnu pretpostavku da }e norme me|unarodnog krivi-nog prava biti ugra|ene u nacionalno krivi-no pravo pojedinih dr`ava.

406. Rezultat te razlike dobro je opisao profesor Bassiouni na sljede}i na-in:

u me|unarodnom pravu smatra se uvrije`enim aksiomom da ako je odre|eno pona{anje dozvoljeno op{tim ili posebnim me|unarodnim pravom, -injenica da je ono dozvoljeno oduzima tom pona{anju kriminalni karakter prema me|unarodnom krivi-nom pravu. Ali ako je odre|eno pona{anje zabranjeno op{tim ili posebnim me|unarodnim pravom, to ne zna-i da je ono kriminalno *ipso iure*. Stoga je problem razlu-iti izme|u zabranjenog pona{anja koje

spada u pravno definisanu kategoriju kriminalnog i pona{anja koje ne spada u tu kategoriju.⁴²⁹

407. Nakon {to smo razmotrili pitanje tuma-enja uop{te, kao i konkretno pitanje tuma-enja krivi-nog prava, sada }emo se pozabaviti op{tim principima kako bismo razmotrili tuma-enje krivi-nih odredbi Statuta i Pravilnika Me|unarodnog suda.

1. Pomagala za tuma-enje krivi-nih zakona

408. Kako bi se zna-enje principa zakonitosti stavilo van svake sumnje, treba prihvatiti dva va`na korolara. Prvo, kazneni zakoni moraju se strogo tuma-iti i to je op{te pravilo koje je izdr`alo probu vremena. Drugo, ne smiju imati retroaktivno va`enje. To se pravilo kombinuje sa op{tepriznatom osnovnom du`no{u tuma-a prava, odnosno sudije, da jeziku zakonodavca po{teno i vjerno prida njegovo obi-no i zdravorazumsko zna-enje, i da se zala`e za njegov cilj. ^ini se da se to pravilo zasniva na ~vrstom principu da je definisanje zlo-ina i odre|ivanje kazne posao zakonodavca, a ne posao suda ili sudije.

409. Krivi-ni zakon je onaj kod kojega je krajnja namjera zakonodavca da pojedincu dosudi patnju ili okrnji njegovu slobodu. Nesumnjivo se o-ekuje da u takvoj situaciji namjera da se to u-ini treba biti izra`ena jasno i nedvosmisleno. Zakonodavac ne dozvoljava da se ta namjera izvodi putem sumnjivog zaklju-ivanja na osnovu rije-i koje stoje u tekstu. Istovremeno, ne}e dopustiti da se ta namjera izvodi iz rije-i koje ne stoje u tekstu. Ta bi namjera trebala biti o-ita.

410. Pravilo strogog tuma-enja zahtijeva da se jezik odre|ene odredbe tuma-i tako da se ne mo`e dati mi{ljenje da je odredbom obuhva}en ijedan slu-aj koji nije obuhva}en zdravorazumskim zna-enjem upotrebljenih termina ili duhom i dosegom instrumenta. Pri tuma-enju krivi-nog zakona, jezik zakona ne smije se ni na koji na-in izvrtati kako bi se obuhvatili ljudi koji ina-e ne bi bili obuhva}eni izri-itim jezikom teksta. Prihva}eno je stajali{te da ako zakonodavac nije upotrebio rije-i dovoljno {irokog zna-enja da zabranom obuhvati sve slu-ajeve koji prirodnom

⁴²⁹ M. Cherif Bassiouni, *Crimes Against Humanity in International Criminal Law* (1992) glava 3, str. 113 (bez bilje{ke).

logikom spadaju u okvire slabe ta-ke koju zakon `eli ukloniti, tuma- nije nadle`an da pro{iri zna-enje teksta. Tuma- odredbe mo`e samo utvrditi da li je odre|eni slu-aj obuhva}en namjerom zakona izvedenom iz tuma-enja izri-itog jezika odredbe.

411. U skladu sa principom strogog tuma-enja, kaznenim zakonom ne smije biti obuhva}en nijedan slu-aj koji ne sadr`ava sve elemente koji sa-injavaju krivi-no djelo kako ga defini}e zakon, bez obzira na to jesu li ili nisu moralno zna-ajni. Drugim rije-ima, prema strogom tuma-enju, postojanje krivi-nog djela prema zakonu kojim se ono defini}e mo`e se utvrditi samo ako je utvr|eno postojanje svih bitnih elemenata koji su propisani zakonom.

412. Oduvijek je bila praksa sudova da ne popunjavaju propuste u zakonskim tekstovima za koje se mo`e smatrati da su bili namjerni. Ako je propust slu-ajan, uobi-ajena praksa je, -ini se, da se dodaju rije-i koje nedostaju kako bi se tekstu dalo zna-enje u skladu sa namjerom zakonodavca. Najva`niji cilj prilikom tuma-enja neke krivi-ne odredbe ili kakvog drugog zakonskog teksta je utvrditi namjeru zakonodavca. Pravilo strogog tuma-enja ne kr{i se time {to se nekom izrazu daje puno zna-enje ili alternativno zna-enje koje je vi}e u skladu sa namjerom zakonodavca i najbolje osna`uje tu namjeru.

413. U-inak strogog tuma-enja odredbi krivi-nog zakona jeste da ako nejasna rije- ili dvosmisljena re-enica izazivaju opravdanu sumnju u zna-enje koja se ne mo`e razrije{iti kanonima tuma-enja, takvu sumnju treba razrije{iti u korist subjekta a protiv zakonodavca koji se nije jasno izrazio.⁴³⁰ Zato krivi-ne zakone treba tuma-iti *contra proferentem*.

⁴³⁰ Vidi *R. v. Wimbledon JJ, exp. Derwent* 1953. 1 QB 380.

2. Tumačenje Statuta i Pravilnika

414. O-ito je da predmetna nadležnost Međunarodnog suda obuhvata odredbe međunarodnog prava.⁴³¹ Iz toga dakle proizilazi da će se pribjegavati raznim izvorima međunarodnog prava koji su navedeni u članu 38 Statuta MSP-a, tj. u međunarodnim konvencijama, običajnom pravu i općim principima prava. Također se može pribjegavati drugim sekundarnim izvodima kao što su sudske odluke i tekstovi pravnika. S druge strane, o-ito je da Međunarodni sud nema mandat da primjenjuje odredbe nacionalnog prava bilo kojeg pravnog sistema.

415. [to se ti-e sadržaja međunarodnog humanitarnog prava koje treba da primjenjuje Međunarodni sud, Generalni sekretar je u svom Izvještaju sasvim jasno i nedvosmisleno izložio situaciju. U stavu 29 kaže se sljedeće:

Treba istaknuti da to što se Međunarodnom sudu dodjeljuje zadatak vođenja krivičnog postupka protiv osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava, ne znači da će Savjet bezbjednosti stvarati ili postupati s namjerom da kodifikuje to pravo. Međunarodni sud bi imao zadatak da primijeni već postojeće humanitarno pravo.

Nadalje, u stavu 34, u kojem se objašnjava primjena principa *nullum crimen sine lege*, Generalni sekretar kaže:

Po mišljenju Generalnog sekretara, primjena principa *nullum crimen sine lege* nalaze da Međunarodni sud primjenjuje pravila međunarodnog humanitarnog prava koja su nesumnjivo dio običajnog prava, kako bi se izbjegao problem koji nastaje zbog činjenice da nisu sve države potpisnice određenih konvencija. To bi se pokazalo naročito važnim u kontekstu postojanja međunarodnog suda koji bi vodio krivične postupke protiv lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava.

416. Jasno je, stoga, da Generalni sekretar u tim stavovima govori o primjeni postojećeg međunarodnog običajnog humanitarnog prava. Tim se stavom izbjegava svaki nesporazum koji bi moglo izazvati odsustvo odgovarajućeg nacionalnog zakonodavstva. Generalni sekretar zatim je u stavu 35 svog Izvještaja konkretno naveo primjenljivo običajno pravo:

⁴³¹ *Vidi* čl. 2-5 Statuta.

@enevske konvencije o za{titi `rtava rata od 12. augusta 1949, Ha{ka konvencija (IV) o zakonima i obi-ajima rata na kopnu i Pravilnik u prilogu ove Konvencije od 18. oktobra 1907, Konvencija o spre-avanju i ka`njavanju zlo-ina genocida od 9. decembra 1948. i Statut Me|unarodnog vojnog suda od 8. augusta 1945.

417. Ova razja{njenja impliciraju da Savjet bezbjednosti, koji nije zakonodavno tijelo, ne mo`e stvarati krivi-na djela. On stoga Me|unarodnom sudu dodjeljuje nadle`nost nad krivi-nim djelima koja su ve} priznata u me|unarodnom humanitarnom pravu. Statut ne stvara materijalno pravo nego obezbje|uje forum i okvir za sprovo|enje postoje}eg me|unarodnog humanitarnog prava.

418. Imaju}i na umu te obzire, Pretresno vije}e sada }e pre}i na razmatranje krivi-nih djela koja se terete u optu`nici.

I Elementi krivi-nog djela

419. Pretresno vije}e mora se osloniti na me|unarodno obi-ajno pravo kako bi utvrdilo elemente krivi-nih djela koja se terete u ovom predmetu, onakve kakvi su bili u vremenskom periodu na koji se odnosi optu`nica. Krivi-na djela su razvrstana pod sljede}im naslovima: hotimi-no ubistvo i ubistvo; krivi-na djela zlostavljanja; protivzakonito zato-avanje civila; i plja-ka.

1. Hotimi-no ubistvo i ubistvo

(a) Uvod

420. U optu`nici se navodi da je svaki od optu`enih odgovoran za ubistvo nekoliko zato-enika iz ^elebi}a, bilo po osnovu svog li-nog u-e{a u takvim ubistvima, ili svoje nadre|enosti onima koji su bili neposredno umije}ani. Optu`nica je formulisana na takav na-in da razvrstava takva djela i kao "hotimi-no ubistvo" - ka`njivo prema -lanu 2 Statuta - i kao "ubistvo" - ka`njivo prema -lanu 3. Prije analize dokaza koji se

odnose na ove konkretne optu`be, Pretresno vije}e mora, stoga, da utvrdi zna-enje koje }e im se dati u takvoj klasifikaciji.

421. Prvo pitanje koje se name}e je da li postoji takva kvalitativna razlika izme|u "hotimi-nog ubistva" i "ubistva" koja bi u-inila elemente koji -ine ova krivi-na djela bitno razli-itim. Pretresno vije}e konstatuje da je izraz "hotimi-no ubistvo" direktno preuzet iz -etiri @enevske konvencije, posebno iz -lanova 50, 51, 130 i 147 u kojima su prikazana djela koja predstavljaju "te{ke povrede" Konvencija. U francuskom tekstu Konvencija je ovaj termin preveden kao "*l'homicide intentionnel*". S druge strane, "ubistvo", zabranjeno zajedni-kim -lanom 3 Konvencija, prevedno je bukvalno u francuskom tekstu Konvencija kao "*meurtre*".

422. Pretresno vije}e zauzima stanovni{te da se sama su{tina ovih krivi-nih djela izvedena iz obi-nog zna-enja termina kojima su ozna-ena u kontekstu @enevskih konvencija mora opisati apstraktno prije nego {to im se da konkretna forma i su{tina u vezi sa navedenim -injenicama. Imaju}i ovo na umu, ne mo`e se povu}i crta izme|u "hotimi-nog ubistva" i "ubistva" koja bi uticala na njihov sadr`aj.

423. Pored toga, ne treba zaboraviti da je prvenstveni cilj zajedni-kog -lana 3 @enevskih konvencija da se "elementarni obziri -ovje-nosti" pro{ire na unutra{nje oru`ane sukobe. Tako, kao {to je zabranjeno ubijati za{ti}ena lica u toku me|unarodnog oru`anog sukoba, jednako je zabranjeno ubijati lica koja ne uzimaju aktivnog u-e{a u neprijateljstvima koja predstavljaju unutra{nji oru`ani sukob. U ovom duhu ravnopravne za{tite, nema razloga pridavati zna-aja razlici u terminologiji koja se koristi u zajedni-kom -lanu 3 i -lanovima koji se odnose na "te{ke povrede" Konvencija.⁴³²

424. Nakon {to se do{lo do ovog zaklju-ka, ostaje da se formuli{u elementi tih zlo-ina, naime "hotimi-nog ubistva" i "ubistva". O-ito je da je op{ti princip prava da je za ustanovljavanje krivi-ne odgovornosti potrebno analizirati dva aspekta.⁴³³ Prvi

⁴³² U vezi sa Tre}om `enevskom konvencijom, Levie je napisao da "hotimi-no ubistvo" zna-i "ubistvo - krivi-no djelo sadr`ano u vojnim i civilnim krivi-nim zakonima svih civilizovanih naroda." H. Levie - *Prisoners of War in Armed Conflict*, Naval War College International Law Studies (sv. 59), str. 353.

⁴³³ Iako se kori}ena terminologija razlikuje, ta dva elementa opisana su kao "univerzalni i stalni u zrelim pravnim sistemima." Vidi *Morissette v. United States* (1952) 342 U.S. 246.

od njih se može nazvati *actus reus* - fizička radnja potrebna za krivično djelo. U odnosu na krvne delikte svih vrsta ovaj *actus reus* obično predstavlja smrt `rtve kao rezultat radnji optu`enog. Pretresno vijeće smatra nepotrebnim da se zadržava na ovom pitanju, mada konstatuje da i propusti kao i konkretne radnje mogu zadovoljiti element *actus reus*⁴³⁴, i dalje, da ponašanje optu`enog mora biti bitan uzrok smrti `rtve.⁴³⁵

425. Drugi aspekt analize bilo kog krivičnog djela krvnog delikta vezan je za potreban element svijesti, ili *mens rea*. Ova rasprava se često usredsređuje na pitanje "umišljaja" i doista upravo to je predmet spora između strana u ovom predmetu. Stoga, prije nego što nastavi diskusiju, Pretresno vijeće smatra potrebnim da iznese argumente koje su istakle strane u ovom pogledu.

(b) Argumenti strana

426. Jednostavno rečeno, Tužilaštvo smatra da je *mens rea* element hotimičnog ubistva i ubistva ustanovljen kada optu`eni s umišljajem ubije `rtvu, ili joj nanese tešku tjelesnu povredu. Ono tvrdi da se riječ "hotimično" mora tumačiti tako da uključuje i djela iz bezobzirne nepažnje kao i konkretnu `elju da se ubije, dok isključuje običan nehat. Konkretnije, Tužilaštvo tvrdi da, mada djela optu`enog moraju biti "namjerna", koncepcija namjere može da poprimi različite oblike, i uključuje kako neposrednu tako i posrednu namjeru da se počinu protivzakonito djelo. Takva posredna namjera uključuje situaciju u kojoj optu`eni čini djela i ne haje za njihove posljedice i gdje je smrt predvidiva.⁴³⁶ Za potkrepljivanje ovog argumenta,

⁴³⁴ U Komentaru uz ^etvrtu `nevsku konvenciju kaže se da "se čini da hotimično ubistvo obuhvata i slučajeve gdje smrt nastupa zbog prestupa propustom" (str. 597).

⁴³⁵ Razmatranje više nacionalnih 'pravnih' sistema otkriva da je u Engleskoj dovoljan "znatan" ili "značajan" razlog: *R. v. Hennigan* 1971 3 All E.R. 133. U Australiji je takodje kriterijum "znatan" ili "značajan" razlog: *Royall v. R* (1991) 172 CLR 378 (Visoki sud). U Sjedinjenim Državama, u većini jurisdikcija potreban je "djelatni razlog" odnosno razlog koji je dovoljno neposredan ili djelatni: *Commonwealth v. Rementer* 598 A. 2d 1300. U Kanadi se traži "doprinosni razlog" koji je veći od *de minimus*: *Smithers v. R* (1977) 75 DLR (3d) 321. U Belgiji je potrebno dokazati "adekvatno uzrokovanje": vidi Hennau i Verhaegan, *Droit Pénal Général* (1991). U Norveškoj je kriterijum takodje "adekvatno uzrokovanje": vidi Johannes Andenaes, *The General Part of the Criminal Law of Norway* (1965), str. 211ff. Prema njemačkom zakonu, zahtijeva se "znatan i djelatni razlog": vidi Hans-Heinrich Jescheck i Thomas Weigend, *Lehrbuch des Strafrechts: Allgemeiner Teil* (1996), str. 275, 286-289. Holandski Vrhovni sud (Hoge Raad) pominje "razumno pripisivost" posljedica optu`enom: vidi Hazewinkel-Suringa, *Inleiding tot de Studie van het Nederlands Strafrecht* (1995), str. 184-186.

⁴³⁶ *Vidi* Prosecution Response to the Pre-Trial Briefs of the Accused RP D3326.

Tu`ila{tvo se oslanja na Komentar uz -lan 85 Dopunskog protokola I @enevskih konvencija koji defini`e "hotimi-no" kako slijedi

hotimi-no: optu`eni je morao postupati svjesno i s umi{ljamem, tj., razmi{ljamu}i o djelu i njegovim posljedicama, i htiju}i ih ('zlo-ina-ki umi{ljam' ili 'zli umi{ljam'); ovo obuhvata pojmove "gre{ne namjere" ili "bezobzirne nepa`nje", naime, takav stav vr{ioca koji, mada nije siguran u konkretan rezultat, prihvata mogu}nost da }e se on dogoditi: s druge strane, obi-an nehat ili odsustvo promi{ljenosti nisu obuhva}eni, tj., kada -ovjek postupa ne razmi{ljamu}i o djelu ili njegovim posljedicama.⁴³⁷

427. Odbrana⁴³⁸ nastoji da se osloni na u`i pojam umi{ljava, a posebno `eli da isklju-i iz njegovog obuhvata svaki pojam bezobzirne nepa`nje. Prema odbrani g. Land`e i g. Deli}a, *mens rea* element krivi-nog djela hotimi-nog ubistva zahtijeva da Tu`ila{tvo doka`e da je optu`eni djelovao sa konkretnim umi{ljamem da svojim postupcima izazove smrt.⁴³⁹ Razra|uju}i ovaj stav, odbrana tvrdi da se rije-i "nepa`nja" i "umi{ljam" uzajamno isklju-uju i da se "u tradiciji *common law-a* krivi-na djela za postojanje kojih je potreban umi{ljam po pravilu razlikuju od onih gdje je dovoljna samo bezobzirna nepa`nja".⁴⁴⁰ U vezi ovoga, ona navodi engleski predmet *R protiv Shepparda*⁴⁴¹ i citira izjavu koju je u njemu dao Lord Diplock, da je "prvenstveno zna-enje 'hotimi-nog' 'smi{ljeno'".⁴⁴² Ovo je, po mi{ljenju odbrane, po`eljno tuma-enje uslova *mens rea* za hotimi-no ubistvo ili ubistvo shodno @enevskim konvencijama i Dopunskom protokolu I.

428. Odbrana dalje tvrdi da je ovo tuma-enje u skladu sa francuskim tekstom -lana 130 Tre}e `enevske konvencije i -lana 147 ^etvrte `enevske konvencije (koji se bave te{kim povredama) gdje je "*l'homicide intentionnel*" izjedna-eno sa "hotimi-nim ubistvom". Po njenom mi{ljenju postoji razlika u zna-enju izme|u dva prevoda Konvencija, gdje je izraz "namjerno" na engleskom mnogo ja-i nego "hotimi-no". Stoga, treba dati prednost francuskom a ne engleskom tekstu po osnovu toga da "kada takve razlike postoje, treba ih razrije{iti u korist optu`enog."⁴⁴³

⁴³⁷ Commentary to the Additional Protocols, st. 3474.

⁴³⁸ Ovdje opet nije sasvim jasno da li se odbrana g. Muci}a pridru`ila stavu odbrane drugih optu`enih u ovom pitanju.

⁴³⁹ *Vidi* Land`o Pre-Trial Brief (RP D1899); Deli} Pre-Trial Brief (RP D2792).

⁴⁴⁰ Motion to Dismiss (RP D5672).

⁴⁴¹ [1981] A.C. 394 H.L., *ibid.*, 5668.

⁴⁴² *R. v. Sheppard* 1981 AC 394 H.L., str. 418.

⁴⁴³ Motion to Dismiss (RP D5668).

429. Odbrana smatra da postoji protivrje-
nost između definicije "hotimi-
nog" u
Komentaru uz član 85 Dopunskog protokola I i odredbi člana 32 četvrte
Genevske konvencije, koji zabranjuje Visokim stranama ugovornicama:

preduzimanje svih mjera takve prirode da prouzrokuju fizičke patnje ili
istrebljenje zaštićenih lica koja se nalaze u njihovim rukama. Ta zabrana
obuhvata ne samo ubistvo, mučenje, tjelesne kazne, sakaćenja i medicinske ili
naučne opite koje ličnog lica ne zahtijeva, nego i sve ostale
surove mjere bilo da ih primjenjuju civilni službenici ili vojna lica.

U Komentaru uz ovaj član se kaže:

'Cilj zabrane': Diplomatska konferencija je namjerno upotrijebila riječi "takve
prirode da prouzrokuju" umjesto formule "koje se vjerovatno prouzrokovati"
koja je figurirala u prvobitnom nacrtu. Zamjenjuju tako kauzalni kriterijum
kriterijumom namjere, Konferencija je imala za cilj da proširi obuhvat tog
člana; od sada nije neophodno da određena radnja bude namjerna da bi lice
koje je ženi za nju odgovaralo. Cilj je obezbjediti da civilne i vojne vlasti
postupaju oboje prema svakom zaštićenom licu. S tim u vezi, član 32 je
uopšten u najvećoj mjeri, i samo pominje kao primjere glavne vrste
zvjerstava počinjenih tokom Drugog svjetskog rata, koje treba zauvijek
zabraniti. Međutim, treba primijetiti da se većina djela nabrojanih u drugoj
rečenici ovog člana mogu počinuti samo s umišljajem.⁴⁴⁴

Odbrana se oslanja na završnu rečenicu u ovom Komentaru, navodeći da "ona snažno
ukazuje na to da ubistvo zahtijeva 'umišljaj' ".⁴⁴⁵

430. Odgovaraju na ove argumente, Tužilaštvo ustvrđuje da odbrana griješi kada
nastoji da izjednači koncept bezobzirne nepažnje s običnim nehatom. Pored toga,
Tužilaštvo se ne slaže sa tumačenjem odbrane predmeta *R protiv Shepparda* i tvrdi da
je Dom lordova u tom predmetu zaključio da,

uvijek "hotimice" ne pruža odgovarajuću medicinsku njegu djetetu ukoliko
bilo (a) to smišljeno radi, znajući da postoji određen rizik po zdravlje djeteta
ukoliko mu se takva njega ne pruži; *ili* (b) to radi jer ga nije briga da li je
djetetu potrebna medicinska njega ili nije.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Commentary, str. 222 (bez bilješke).

⁴⁴⁵ Motion to Dismiss (RP D5672).

⁴⁴⁶ Prosecution's Response to Motion to Dismiss (RP D5780).

(c) Diskusija

431. I Tu`ila{tvo i odbrana su se usredredili na rije~ "hotimi-no" u svojim raspravama o potrebnom *mens rea* neophodnom da se utvrdi postojanje krivi-nih djela "hotimi-nog ubistva" i "ubistva". Ovo je na`alost imalo za rezultat odvla-enje pa`nje od prirode i cilja zabrane sadr`ane u @enevskim konvencijama, a to je o-ito proskribovanje namjernog oduzimanja `ivota onih bespomo}nih i ranjivih lica koja su predmet mjera za{tite Konvencija.⁴⁴⁷ Pretresno vije}e se pri razmatranju ovog pitanja i ispitivanju terminologije koja se koristi prvenstveno rukovodi ovom prirodom i ciljem, jer jednostavan semanti-ki pristup, odnosno onaj koji se ograni-ava na specifi-nosti konkretnih nacionalnih jurisdikcija, mo`e samo dovesti do zabune ili besplodnog traganja za nedoku-ivim zajedni-kim crtama. U bilo kojem nacionalnom pravnom sistemu, izrazi se koriste u konkretnom pravnom kontekstu i pravna nauka doti-nog sistema im pridaje njihove specifi-ne konotacije. Takve konotacije mogu da ne budu relevantne kada se ti izrazi primjene u okviru me|unarodne nadle`nosti.

432. ^lan 32 ^etvrte `enevske konvencije sadr`i fundamentalnu zabranu radnji koje imaju za rezultat smrt ili fizi-ku patnju za{ti}enih civila. U Komentaru uz ovaj -lan konstatuje se da je on formulisan na na-in koji nagla{ava uzro-no-posljedi-nu vezu izme|u radnje i rezultata, uz uvi|anje da pobrojana krivi-na djela u principu zahtijevaju element umi{ljava - onoga {to smo ovdje nazvali *mens rea*. Priroda ovog uslova "umi{ljava" nije obja{njena. Smjernice se mogu, me|utim, na}i u Komentaru uz Dopunski protokol I. U odnosu na -lan 11 tog instrumenta, Komentar ugra|uje pojam "bezobzirne nepa`nje" u pojam "hotimi-nosti" isklju-uju}i pak obi-an nehat iz njegovog obuhvata. Isto tako, u odnosu na -lan 85 Dopunskog protokola, u Komentaru se nastoji napraviti razlika izme|u obi-nog nehata i gre{ne namjere ili bezobzirne nepa`nje, i u njemu se samo ovo posljednje smatra obuhva}enim pojmom "hotimi-no".

433. Pretresno vije}e se dalje rukovodi osnovnim, uobi-ajenim zna-enjem rije-i "hotimi-an" kako ga daje Sa`eti oksfordski rje-nik engleskog jezika (*Concise Oxford English Dictionary*), a to je "namjerno, smi{ljeno". Nema, na ovoj osnovi, su{tinskog

⁴⁴⁷ Vidi Dieter Fleck (ur.) – *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts* (1995), str. 532, koji jednostavno navodi da termin "hotimi-no ubistvo" " pokriva sve slu-ajeve u kojima je za{ti}eno lice ubijeno".

razmimoila`enja izme|u upotrebe izraza "hotimi-no ubistvo" i francuske verzije, "l'homicide intentionnel". U *Le Nouveau Petit Robert* rje-niku, "intentionnel" je definisano kao "ce qui est fait expres, avec intention, r dessein". Su{tina koja se mo`e izvu}i iz upotrebe ove terminologije u oba jezika je jednostavno to da smrt ne treba da bude slu-ajna posljedica radnji optu`enog. Uobi-ajeno zna-enje engleskog pojma "ubistvo" /murder/ shva}a se kao ne{to vi{e od ubistva iz nehata /manslaughter/ i stoga, kako je prethodno re-eno, ne slijedi nikakva razlika u posljedici ako se koristi "hotimi-no ubistvo"/wilful killing/ umjesto "ubistvo"/murder/.

434. U *common law-u*, termin "zla namjera" /malice/ se -esto koristi da se opi{e neophodan dodatni element koji krvni delikt pretvara od slu-aja ubistva iz nehata /manslaughter/ u slu-aj ubistva (sa predumi{lajem) /murder/. Pa ipak, velika je opasnost da dodje do zbrke ukoliko se ta terminologija premjesti u kontekst me|unarodnog prava bez obja{njavanja njenog ta-nog zna-enja. Zla namjera se ne odnosi samo na zlu volju po-ionioca ubistva ve} se prote`e i na njegovu namjeru da nanese te{ko tjelesno o{te}enje ili da ubije bez pravnog opravdanja ili izgovora i tako|e "ozna-ava poro-nu i pokvarenu nebrigu za `ivote i bezbjednost drugih".⁴⁴⁸ U ve}ini pravosu|a sistema *common law-a*, *mens rea* uslov za ubistvo je zadovoljen kada je optu`eni svjestan izgleda ili vjerovatno}e da }e prouzrokovati smrt ili ne pazi da li }e prouzrokovati smrt. U Australiji, na primjer, svijest da }e smrt ili te{ka tjelesna povreda *vjerovatno* nastupiti uslijed radnji optu`enog predstavlja neophodni kriterijum.⁴⁴⁹ Po kanadskom zakonu, potrebno je da optu`eni bude istovremeno svjestan vjerovatno}e smrti i namjere da nanese odre|en oblik ozbiljne povrede,⁴⁵⁰ {to je stav i u Pakistanu.⁴⁵¹

435. Koncept *dolus* u gra|anskom pravu opisuje dobrovoljnost odre|ene radnje i uklju-uje i neposrednu i posrednu namjeru.⁴⁵² Prema teoriji posredne namjere (*dolus eventualis*), ukoliko se optu`eni upusti u pona{anje kojim se ugro`ava `ivot, ubistvo

⁴⁴⁸ *American Jurisprudence* (2 ur. 1995) – Homicide: Malice, or malice aforethought § 50.

⁴⁴⁹ *R v. Crabbe* (1985) 58 ALR 417. Cf. njegov raniji stav da bi mogu}nost smrti ili te{ke tjelesne povrede mogla biti dovoljna (*Pemble v. the Queen* (1971) 124 CLR 107).

⁴⁵⁰ Canadian Criminal Code, RSC 1985, -I. 229.

⁴⁵¹ Criminal Code, s. 300.

⁴⁵² Za Belgiju, *vidi* Christine Hennau and Jacques Verhaegen, *Droit Pénal Général* (1991) st. 350ff. Za Njema-ku, *vidi* Adolf Schönke and Horst Shrü der, *Strafgesetzbuch Kommentar* (1997). Za Italiju, *vidi* Francesco Antolisei, *Manuale di Diritto Penale* (1989) str. 305-306.

koje izvrši se smatra namjernim ukoliko se on "pomiri" sa vjerovatno}om smrti. U mnogim pravosudnim sistemima građanskog prava, predvidljivost smrti je relevantna i mogućnost da }e smrt nastupiti je u principu dovoljna za ispunjavanje uslova postojanja namjere da se ubije.

436. Pretresno vije}e ima na umu prednosti pristupa kojim se analizira stepen rizika koji preuzima optu`eno lice da }e smrt nastupiti kao rezultat njegovih radnji i razmatra da li bi se taj rizik mogao smatrati prekomjernim. Prema ovom pristupu, ispituju se sve okolnosti nano{enja povrede i posljedica smrti `rtve, a relevantno pitanje je to da li je o-ito na osnovu tih okolnosti da su radnje optu`enog po-injene na-na-in "koji pokazuje krajnju ravnodu{nost prema vrijednosti ljudskog `ivota."⁴⁵³ Takav pristup omogu}ava sudskom tijelu da uzme u obzir takve faktore kao {to je kori{enje oru`ja ili drugih instrumenata, i polo`aj optu`enog u odnosu na `rtvu.

(d) Zaklju-ak

437. Iako razli-iti pravni sistemi upotrebljavaju raznorodne vrste klasifikacija elementa svijesti koji figurira u krivi-nom djelu ubistva, jasno je da je neophodan neki vid namjere. Me|utim, ta se namjera mo`e izvesti iz okolnosti, bilo da se ovom pitanju pristupa sa stanovi{ta predvidljivosti smrti kao posljedice radnji optu`enog ili sa stanovi{ta preuzimanja prekomjernog rizika {to pokazuje bezobzirnu nepa`nju. Kako je izjavilo Tu`ila{tvo, Komentar uz Dopunske protokole izri-ito uklju-uje pojam "bezobzirne nepa`nje" u svoju raspravu o zna-enju "hotimi-nog" kao kvalificiraju}eg termina, kako u -lanu 11 tako i u -lanu 85 Dopunskog protokola I.

438. Imaju}i na umu na{u raspravu o relevantnim principima tuma-enja prethodno upravo u ovom kontekstu, kao i u kontekstu prirode i ciljeva @enevskih konvencija Pretresno vije}e utvr|uje zna-enje termina koji se koriste u Statutu Me|unarodnog suda. Kao {to re-e Fletcher,

⁴⁵³ Model Penal Code, §210.2(1)(b). *Vidi Fletcher - Rethinking Criminal Law* (1978) (u daljem tekstu: "Fletcher") str. 265.

metod analiziranja uobičajene upotrebe nam nalaže da se pozabavimo time šta ovi izrazi znače onako kako se koriste, ne šta oni "znače" kada se istrgnu iz konteksta i definišu za potrebe pravne analize.⁴⁵⁴

439. Na osnovu samo te analize, Pretresno vijeće ne sumnja da potrebni umisljaj, odnosno *mens rea*, neophodan da bi se utvrdili zločini hotimičnog ubistva i ubistva, kako su prihvaćeni u međunarodnim konvencijama, postoji kada se dokaže namjera optuženog da ubije ili da nanese ozbiljnu povredu bezobzirno ne obračunajući pa njenu na ljudski život. U tom svjetlu se procjenjuju dokazi koji se odnose na svako od navedenih krivičnih djela ubistva i dolazi do odgovarajućih pravnih zaključaka u odjeljku IV u daljem tekstu.

2. Krivična djela zlostavljanja

(a) Uvod u razna krivična djela zlostavljanja

440. Optuženica tereti svakog od optuženih da je odgovoran za razne oblike zlostavljanja zatočnika u zatvoru/logoru i mučeništva. To zlostavljanje, koje nije imalo za rezultat smrt, razvrstano je na razne načine i tereti se kao: mučenje, teška povreda međunarodnih konvencija, kažnjiva prema članu 2(b) Statuta, i kršenje ratnih zakona ili običaja kažnjivo prema članu 3 Statuta, priznato članom 3(1)(a) međunarodnih konvencija; silovanje kao mučenje, teška povreda međunarodnih konvencija kažnjiva prema članu 2(b) Statuta, i kršenje ratnih zakona ili običaja kažnjivo prema članu 3 Statuta, priznato članom 3(1)(a) međunarodnih konvencija; hotimično nanošenje teških patnji ili ozbiljnih povreda, teška povreda međunarodnih konvencija, kažnjiva prema članu 2(c) Statuta; neovjerno postupanje, teška povreda međunarodnih konvencija, kažnjiva prema članu 2(b) Statuta; i surovo postupanje, kršenje ratnih zakona ili običaja kažnjivo prema članu 3 Statuta, priznato članom 3(1)(a) međunarodnih konvencija.

441. Krivična djela mučenja, hotimičnog nanošenja teških patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja i neovjerno postupanja zabranjena su kao teške povrede međunarodnih konvencija. Krivična djela mučenja i surovog postupanja zabranjena su

⁴⁵⁴ Fletcher, str. 451.

prema zajedni-kom -lanu 3 @enevskih konvencija. Me|utim u samim Konvencijama ne daje se nikakva definicija ili razrada ovih krivi-nih djela. Stoga, Pretresno vije}e mora da u me|unarodnom obi-ajnom pravu na|e definicije elemenata ovih krivi-nih djela onakve kakve su bile u vremenskom periodu na koji se Optu`nica odnosi. Detaljno obrazlo`enje ovakve odluke daje se u stavovima koji slijede.

442. Pretresno vije}e nalazi da je mu~enje najkonkretnije od onih krivi-nih djela zlostavljanja koja predstavljaju "te{ke povrede" i da podrazumijeva radnje ili propuste, od strane ili na podsticaj, uz pristanak ili odobravanje zvani-nog lica, koje se vr{i radi konkretnog zabranjenog cilja a nanosi visok stepen du{evnog ili fizi-kog bola ili patnje. Krivi-no djelo hotimi-nog nano{enja te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja razlikuje se od mu~enja prvenstveno stoga {to nije obavezno da se radnje ili propusti za koje se tereti izvr{e radi zabranjenog cilja koji je neophodan element krivi-nog djela mu~enja. Kona-no u ovom okviru djela te{kih povreda, ne-ovje-no postupanje podrazumijeva radnje ili propuste kojima se nanose ozbiljne du{evne ili tjelesne patnje ili povrede, ili koji predstavljaju te{ki nasrtaj na ljudsko dostojanstvo. Shodno tome, sve radnje ili propusti za koje se zaklju-i da predstavljaju mu~enje ili da se njima hotimi-no nanosi te{ka patnja ili ozbiljna povreda tijela ili zdravlja tako|e bi predstavljale ne-ovje-no postupanje. Me|utim, ova tre}a kategorija krivi-nog djela nije ograni~ena na one radnje koje su ve} sadr`ane u dva prethodna, ve} obuhvata i radnje kojima se kr{i osnovni princip ~ovje-nog postupanja, posebno po{tovanje ljudskog dostojanstva.

443. Krivi-na djela mu~enja i surovog postupanja, zabranjena shodno zajedni-kom -lanu 3, su takodje me|usobno povezana. Karakteristike krivi-nog djela mu~enja prema zajedni-kom -lanu 3 i prema odredbama @enevskih konvencija o te{kim povredama se ne razlikuju. Krivi-no djelo surovog postupanja prema zajedni-kom -lanu 3 nosi isto zna~enje kao ne-ovje-no postupanje u kontekstu odredbi o te{kim povredama. Tako je, za potrebe zajedni-kog -lana 3, svo mu~enje sadr`ano u krivi-nom djelu surovog postupanja. Me|utim, ovo krivi-no djelo se prote`e na sve radnje ili propuste kojima se nanose te{ke du{evne ili fizi-ke patnje ili povrede odnosno one koje predstavljaju te`ak nasrtaj na ljudsko dostojanstvo.

444. Opšti uslovi za primjenu članova 1, 2 i 3 Statuta ve} su razmotreni u odjeljku III prethodno. Ono {to je najznačajnije je to da, da bi bilo koja od radnji na koje se prethodno pomenute tačke optužnice odnose predstavljala povredu člana 2 ili člana 3 Statuta, Pretresno vijeće mora da se uvjeri da je zadovoljen preduslov uzročne povezanosti između radnji optuženih i oružanog sukoba. Pretresno vijeće je utvrdilo da ovakva veza nesumnjivo postoji u pogledu svakog od djela koja se terete u optužnici.

445. Nakon {to je dalo ove preliminarne napomene o međusobnoj povezanosti krivičnih djela zlostavljanja, kako prema odredbama @enevskih konvencija o teškim povredama i zajedničkom članu 3, tako i u smislu općteg uslova uzročne povezanosti između radnji optuženih i oružanog sukoba kao preduslova za primjenu članova 1, 2 i 3 Statuta, Pretresno vijeće pristupa sljedećem detaljnom razmatranju definicija i kriterijuma koje treba pripisati svakom od ovih krivičnih djela shodno međunarodnom običajnom pravu.

(b) Mučenje

(i) Uvod

446. Mučenje lica koja ne uzimaju aktivnog učesnika u neprijateljstvima apsolutno je zabranjeno @enevskim konvencijama, kako u unutrašnjim tako i u međunarodnim oružanim sukobima. U Konvencijama se činjenje djela mučenja konkretno navodi kao teška povreda, kao i kršenje zajedničkog člana 3 i drugih odredbi Konvencija i Dopunskih protokola.⁴⁵⁵ Potrebni elementi ovog krivičnog djela zahtijevaju posebno razjašnjenje s obzirom na to da predstavljaju osnovu na kojoj se razgraničava mučenje od ostalih krivičnih djela zlostavljanja sadržanih u @enevskim konvencijama. I Tužilaštvo i odbrana iznijeli su značajnu argumentaciju po ovom pitanju i Pretresno vijeće stoga smatra korisnim predložiti je u općtim crtama prije nastavka svoje diskusije.

⁴⁵⁵ Geneva Conventions I and II, čl. 12; Geneva Convention I, čl. 50; Geneva Convention II, čl. 51; Geneva Convention III, čl. 17, 87 i 130; Geneva Convention IV, čl. 32 i 147; Geneva Conventions I–IV, zajednički čl. 3; Additional Protocol I, čl. 75; 4 Additional Protocol II, čl. 4.

(ii) Argumenti strana

447. Tu`ila{tvo se dosljedno zala`e za to da Pretresno vije}e treba da primjenjuje definiciju mu-enja iz obi-ajnog prava kako je data u Konvenciji protiv mu-enja i drugog surovog, ne-ovje-nog ili poni`avaju}eg postupanja ili ka`njavanja iz 1984. (u daljem tekstu "Konvencija o mu-enju"). U svom Odgovoru na Zahtjev za odbacivanje optu`bi i svom Zavr{nom podnesku, Tu`ila{tvo dalje isti~e da Pretresno vije}e treba da se oslanja na definiciju mu-enja u obi-ajnom pravu. Ono konstatuje da je ova definicija {ira od one koja se predla`e u Komentaru uz ^etvrtu `enevsku konvenciju.⁴⁵⁶ S tim u vezi ono citira profesora Bassiounija, koji sugerir{e da mu-enje iziskuje i sekundarni cilj pored same radnje povre|ivanja, {to nije slu-aj kod ne-ovje-nog postupanja. Po njegovom mi{ljenju, ovaj sekundarni cilj mora biti dobijanje priznanja, ili bilo koji drugi cilj. Bassiouni tako|e smatra da se su{tina ovog sekundarnog cilja vremenom promijenila, konstatuju}i odredbe Dopunskog protokola I i Deklaraciju o za{titi svih lica od podvrgavanja mu-enju i drugom surovom, ne-ovje-nom ili poni`avaju}em postupanju ili ka`njavanju iz 1975. (u daljem tekstu "Deklaracija o mu-enju").⁴⁵⁷

448. Da bi potkrijepilo svoju tvrdnju da se mu-enje mo`e primjeniti za raznorazne ciljeve pored cilja izvla-enja informacija, Tu`ila{tvo konstatuje Bassiounijevu napomenu, u okviru razmatranja pitanja silovanja kao mu-enja, da su masovna silovanja po-injavana tokom sukoba u biv{oj Jugoslaviji u cilju ka`njavanja `rtava i/ili zastra{ivanja `rtava i njihovih sredina.

449. Odbrana tvrdi da je obi-ajna i konvencionalna definicija mu-enja u kontekstu me|unarodnog humanitarnog prava u`a od one koju isti~e Tu`ila{tvo. Ona isti~e da, prema @enevskim konvencijama, mu-enje mora da ima za motiv dobijanje informacija. Shodno tome, po gledit{tu odbrane, Tu`ila{tvo definicijom koju predla`e nastoji da pro{iri obi-ajnu definiciju mu-enja za potrebe me|unarodnog humanitarnog prava, suprotno namjeri Generalnog sekretara i Savjeta bezbjednosti da

⁴⁵⁶ Motion to Dismiss, RP D5772; U Komentaru se navodi da je mu-enje "nano{enje patnje nekom licu kako bi se od tog lica ili tre}eg lica dobilo priznanje ili informacije... To je vi{e od obi-nog nasrtaja na moralni ili tjelesni integritet osobe. Ono {to je va`no nije toliko sama patnja nego cilj radi kojega se ona nanosi." Str. 598.

⁴⁵⁷ Prosecution Response to the Motion to Dismiss, RP D5772; Prosecution Closing Brief, RP D2723.

Tribunal primjenjuje samo ustaljeno međunarodno običajno pravo kako bi izbjegao kršenje principa *nullum crimen sine lege*.

450. Da bi potkrijepila taj svoj argument, odbrana se poziva na Komentar uz član 147 četvrte Ženevske konvencije. Ona dalje naglašava da je razgraničavajuća karakteristika krivičnog djela mučenja cilj zbog kojeg se ono vrši. Po njenom gledanju je jasno da je taj "zabranjeni cilj" cilj dobijanja "od tog lica ili nekog drugog lica, priznanja ili informacija" a nije jasno da li bi on mogao da takođe uključe i bilo koji drugi cilj. Odbrana se takođe poziva na Bassiounija da potkrijepi ovu postavku. Ona tvrdi da Bassiouni ne precizira da li obavezan motiv može da služi i još nekom cilju pored cilja dobijanja priznanja ili informacija i da su drugi motivi u predloženoj definiciji Tužilaštva isuviše široki, to jest, da ne odražavaju ono što je van svake sumnje dio običajnog prava. Shodno tome, odbrana iznosi stav da Pretresno vijeće treba da tumači uslov "zabranjenog cilja" mučenja usko i u korist branjenika, kako bi se usaglasilo sa Izvještajem Generalnog sekretara i s općim principom krivičnog prava da dvosmislene zakone treba tumačiti usko, u korist branjenika.

451. Tokom završnih usmenih izlaganja, g. Michael Greaves je, u ime odbrane, izjavio da su mučenje i silovanje obuhvaćeni značenjem "drugih nehumanih postupaka" sadržanih u članu 6(c) Statuta Međunarodnog vojnog suda.⁴⁵⁸ Međutim, po njegovom mišljenju, elemente ovih krivičnih djela tek treba identifikovati. On je zatim iznio stav da bi Pretresno vijeće moglo da se osloni na primjenljivi krivični zakon bivših republika SFRJ pri tumačenju ovih elemenata, jer bi to bilo u skladu sa principom zakonitosti. Pored toga, on je iznio tvrdnju da definicija sadržana u Konvenciji o mučenju ne odražava ustaljeno međunarodno običajno pravo. U cilju potkrepljivanja ove postavke, odbrana se pozvala na član 1 Konvencije o mučenju, koji predviđa da je definicija u njemu sadržana "za potrebe ove Konvencije". Zastupnik odbrane je takođe ustvrdio da se definicija mučenja razlikuje u raznim drugim pravosudnim sistemima, navodeći odluku Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: Evropski sud) u predmetu *Republika Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,⁴⁵⁹ iako nije izložio svoje gledanje o definiciji mučenja predloženoj u dotičnom predmetu.

⁴⁵⁸ Nürnberg Charter, str.10.

⁴⁵⁹ Republic of Ireland v United Kingdom, 2EHRR 25, 1979-80, (u daljnjem tekstu: *Predmet Sjeverna Irska*).

(iii) Diskusija

a. Definicija mu-enja prema me|unarodnom obi-ajnom pravu

452. Ne mo`e da bude sumnje u to da je mu-enje zabranjeno kako konvencionalnim tako i obi-ajnim me|unarodnim pravom. Pored zabrana me|unarodnog humanitarnog prava, koje se iznose u optu`nici, postoji i odre|en broj me|unarodnih instrumenata za ljudska prava koji izra`avaju tu zabranu. I Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima⁴⁶⁰ i MPGPP sadr`e takve odredbe.⁴⁶¹ Niz regionalnih ugovora o ljudskim pravima tako|e zabranjuju mu-enje, uklju-uju}i Evropsku konvenciju o ljudskim pravima⁴⁶² (u daljem tekstu: Evropska Konvencija), Ameri-ku konvenciju o ljudskim pravima,⁴⁶³ Inter-ameri-ku konvenciju za spre-avanje i ka`njavanje mu-enja⁴⁶⁴ (u daljem tekstu "Inter-ameri-ka konvencija") i Afri-ku povelju o ljudskim pravima i pravima naroda.⁴⁶⁵

453. Pored toga postoje dva me|unarodna instrumenta koja se isklju-ivo bave zabranom mu-enja,⁴⁶⁶ od kojih je najzna-ajnije Konvencija o mu-enju. Ovu Konvenciju je usvojila Generalna skup{tina 10. decembra 1984, a ratifikovalo ju je ili joj pristupilo 109 dr`ava, uklju-uju}i SFRJ, koje predstavljaju vi{e od polovine

⁴⁶⁰ ^I. 5 propisuje: "Niko ne smije biti podvrgnut mu-enju niti surovom, ne-ovje-nom ili poni`avaju}em postupanju ili ka`njavanju."

⁴⁶¹ ^I. 7 propisuje: "Niko ne smije biti podvrgnut mu-enju niti surovom, ne-ovje-nom ili poni`avaju}em postupanju ili ka`njavanju. Naro-ito, niko bez slobodnog pristanka ne smije biti podvrgnut ljekarskim ili nau-nim opitima".

⁴⁶² ^I. 3 propisuje: "Niko ne smije biti podvrgnut mu-enju niti ne-ovje-nom ili poni`avaju}em postupanju ili ka`njavanju."

⁴⁶³ ^I. 5(2) propisuje: "Niko ne smije biti podvrgnut mu-enju niti surovom, ne-ovje-nom ili poni`avaju}em postupanju ili ka`njavanju. Sa svim licima li{enim slobode postupa}e se sa po{tovanjem prema inherentnom dostojanstvu ljudske li-nosti."

⁴⁶⁴ ^I. 1 propisuje: "Dr`ave ugovornice obavezuju se da }e spre-avati i ka`njavati mu-enje u skladu s odredbama ove Konvencije."

⁴⁶⁵ ^I. 5 propisuje: "Svaki pojedinac ima pravo da se po{tuje dostojanstvo koje inherentno pripada ljudskom bi}u, kao i da se uva`i njegov pravni status. Zabranjuju se svi oblici izrabljivanja i poni`avanja -ovjeka, naro-ito ropstvo, trgovina robljem, mu-enje, surovo, ne-ovje-no ili poni`avaju}e ka`njavanje i postupanje.

⁴⁶⁶ Profesor P. Kooijmans, posebni izvjestilac za mu-enje, nabrojio je vi{e konkretnih me|unarodnih instrumenata kojima se zabranjuje mu-enje ili drugo zlostavljanje, "Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment" Report of the Special Rapporteur, g. P. Kooijmans, koji je imenovan na osnovu Rezolucije 1985/33/e/cn.4/1986/15 Komisije za ljudska prava, 19. februara 1986, st. 26 (u daljem tekstu: "Report of the Special Rapporteur"/Izvje{taj posebnog izvjestioca").

-lanstva Ujedinjenih nacija.⁴⁶⁷ Njoj je prethodila Deklaracija o zaštiti od mučenja, koju je Generalna skupština Ujedinjenih naroda usvojila 9. decembra 1975. bez glasanja.⁴⁶⁸

454. Na osnovu prethodnog, može se reći da je zabrana mučenja norma običajnog prava. Pored toga ona predstavlja i normu *jus cogens*⁴⁶⁹, kako je potvrdio Specijalni izvjestilac Ujedinjenih naroda za mučenje.⁴⁷⁰ Treba takođe primjetiti da je zabrana sadržana u prethodno pomenutim međunarodnim instrumentima apsolutna i da se od nje ne može odstupiti ni pod kojim okolnostima.⁴⁷¹

455. Uprkos jasnom međunarodnom konsenzusu da je vršenje radnji mučenja zabranjeno ponašanje, malo je pokušaja učinjeno da se artikuliše pravna definicija mučenja. U stvari, od instrumenata koji zabranjuju mučenje, samo tri daju ikakvu definiciju. Prvi takav instrument je Deklaracija o mučenju, čiji član 1 navodi:

.... mučenje znači bilo koju radnju kojom se teško bol ili patnja, bilo tjelesni ili duševni, namjerno nanose od strane ili na podsticaj javnog službenika određenom licu u takvom cilju kao što je dobijanje od tog ili trećeg lica informacija ili priznanja, kažnjavanja tog lica zbog djela koje je počinilo ili se sumnja da ga je počinilo, ili zastrašivanja tog lica ili drugih lica... Mučenje predstavlja oštećenje i slični oblici surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg kažnjavanja.

456. Ova definicija korištena je kao osnova za onu kasnije formulisanu u Konvenciji o mučenju⁴⁷², koja, u relevantnom dijelu, u članu 1, kaže da,

.... termin 'mučenje' označava bilo koju radnju kojom se teško bol ili patnja, bilo tjelesni ili duševni, namjerno nanose određenom licu u takvom cilju kao što je dobijanje od tog ili trećeg lica informacija ili priznanja, kažnjavanja tog lica zbog djela koje je ono ili treće lice počinilo ili se sumnja da ga je počinilo, ili zastrašivanja i prinude tog lica ili trećeg lica, ili iz bilo kojeg razloga zasnovanog na diskriminaciji bilo koje vrste, kada se takav bol ili patnja

⁴⁶⁷ U obliku od 5 novembra 1998.

⁴⁶⁸ GA res. 3452 (XXX), annex, 30 U.N. GAOR Supp. (No. 34), 91, U.N. Doc. A/10034 (1975).

⁴⁶⁹ *Jus cogens* je neopoziva norma međunarodnog prava koja se može izmijeniti samo kasnijom normom *jus cogens*. Vidi -I. 53 of the Vienna Convention on the Law of Treaties (A/CONF.39/27(1969)).

⁴⁷⁰ Vidi Report of the Special Rapporteur, st. 3.

⁴⁷¹ Vidi *npr.* Torture Convention, -I. 2(2); European Convention, -I. 15(2); ICCPR, -I. 4(2); American Convention on Human Rights, -I. 27(2); Inter-American Convention, -I. 5.

⁴⁷² Vidi peti paragraf preambule, Torture Convention, Report of the Special Rapporteur, para. 31 and Nigel S. Rodley, *The Treatment of Prisoners under International Law* (2nd Edition Clarendon Press, Oxford, izlazi iz tiska 1998) (u daljnjem tekstu "Rodley"), st. 85

nanosi od strane ili na podsticaj ili uz pristanak ili odobravanje javnog slu`benika ili drugog lica koje nastupa u zvani-nom svojstvu.

457. Ovo se razlikuje od formulacije upotrebijene u Deklaraciji o mu-enju u dvije stvari. Prvo, Konvencija o mu-enju ne govori o mu-enju kao ote`anom obliku zlostavljanja. Me|utim, ovaj kvantitativni element je impliciran u obaveznom stepenu te`ine patnje. Drugo, primjeri zabranjenih ciljeva u Konvenciji o mu-enju eksplicitno obuhvataju "bilo koji razlog zasnovan na diskriminaciji bilo koje vrste", dok u Deklaraciji o mu-enju to nije slu-aj.

458. Tre}i takav instrument, Inter-ameri-ka konvencija, potpisan je 9. decembra 1985.⁴⁷³ Definicija mu-enja sadr`ana u njenom -lanu 2 uklju-uje definiciju sadr`anu u Konvenciji o mu-enju, ali se mo`e tvrditi da je {ira, jer ne precizira prag stepena bola ili patnji neophodan da bi zlostavljanje predstavljalo mu-enje.⁴⁷⁴

459. Stoga se mo`e re}i da definicija mu-enja sadr`ana u Konvenciji o mu-enju uklju-uje definicije sadr`ane i u Deklaraciji o mu-enju i u Inter-ameri-koj konvenciji, i da stoga odra`ava konsenzus za koji Pretresno vije}e smatra da je odlika me|unarodnog obi-ajnog prava.

460. Do{av{i do ovog zaklju-ka, Pretresno vije}e sada temeljnije razmatra obavezan stepen te`ine bola ili patnje, postojanje zabranjenog cilja, i stepen umije{anosti zvani-nika, koji su neophodni da bi se dokazalo krivi-no djelo mu-enja.

b. Te`ina bola ili patnje

461. Iako je Komitet za ljudska prava, tijelo ustanovljeno MPGPP-om da nadgleda njegovo sprovo|enje, imao prilike da razmotri prirodu zlostavljanja zabranjenog prema -lanu 7 MPGPP-a, Komitet u svojim odlukama u principu nije pravio razliku izme|u raznih zabranjenih oblika zlostavljanja. Me|utim, u odre|enim slu-ajevima Komitet je precizirao da se radi ba{ o mu-enju, na osnovu sljede}ih oblika pona{anja:

⁴⁷³ Konvencija je stupila na snagu 28. februara 1987.

⁴⁷⁴ ^lan 2 propisuje: "...mu-enjem se smatra svaka namjerno u-injena radnja kojom se nekom licu nanosi tjelesni ili du{evni bol ili patnja, u cilju krivi-ne istrage, kao sredstvo zastra{ivanja, kao li-na kazna, kao preventivna mjera, kao kazna ili u bilo kojem drugom cilju. Mu-enjem se tako|e smatra

tu-enje, elektro{okovi i la`na pogubljenja;⁴⁷⁵ *plantones*, premla}ivanja i uskra}ivanje hrane;⁴⁷⁶ dr`anje u potpunoj izolaciji vi{e od tri mjeseca sa povezom preko o-iju i zavezanih ruku, {to ima za rezultat paralizu udova, povredu nogu, znatan gubitak te`ine i o-ne infekcije.⁴⁷⁷

462. Evropski sud i Evropska komisija za ljudska prava tako|e su razradili korpus pravne prakse koja se bavi pona{anjem koje predstavlja mu-enje, zabranjeno -lanom 3 Evropske konvencije. Kao i u slu-aju zaklju-aka Komiteta za ljudska prava, te{ko je iz odluka ovih tijela ste}i preciznu sliku materijalnih elemenata mu-enja, iako su one od koristi time {to daju neke primjere zabranjenog pona{anja. Najupe-atljivije odluke iz ove sfere nadle`nosti su predmet *Gr-ka* i predmet *Sjeverna Irska*⁴⁷⁸. Predmet *Gr-ka* bila je prva opse`no obrazlo`ena odluka o konvencionoj zabrani mu-enja, u kojoj je Evropska komisija za ljudska prava iznijela mi{ljenje da praksa okrutnog tu-enja po svim djelovima tijela, poznata kao *falanga*, kako ju je sprovodila bezbjednosna policija Atine, predstavlja mu-enje i zlostavljanje.⁴⁷⁹

463. Predmet *Sjeverna Irska* najbolje ilustruje su{tinske te{ko}e u utvr|ivanju nivoa okrutnosti nakon kojeg ne-ovje-no postupanje postaje mu-enje. Dok je Evropska komisija za ljudska prava bila mi{ljenja da kombinacija stajanja uz zid, stavljanja kukuljica, izlaganja buci, li{avanja sna i li{avanje hrane i pi}a predstavlja kr{enje -lana 3 koje je u ovom slu-aju ravno mu-enju, Evropski sud je zaklju-io da takve radnje ne predstavljaju mu-enje jer one "nisu izazvale patnje onakvog intenziteta i surovosti kakve rije- mu-enje tako shva}ena podrazumijeva."⁴⁸⁰ Evropski sud je umjesto toga zaklju-io da relevantne radnje predstavljaju ne-ovje-no i poni`avaju}e postupanje u suprotnosti sa -lanom 3 Evropske konvencije.

464. U svojoj odluci u Predmetu *Sjeverna Irska*, Evropski sud je na{ao da je krivi-no djelo mu-enja ograni-eno na zlostavljanje koje ima za rezultat "vrlo ozbiljne

podvrgavanje osoba metodima koji imaju za cilj da uni{te li-nost `rtve ili umanje njezine fizi-ke ili du{evne sposobnosti, -ak i ako se time ne izaziva tjelesna bol ili du{evna tjeskoba."

⁴⁷⁵ *Muteba v. Zaire*, (124/1982) – Report of the Human Rights Committee. UN Official Records of the General Assembly (u daljem tekstu: "GAOR"), 22 Session, Supplement No. 40 (1984), st.10.2.

⁴⁷⁶ *Setelich v. Uruguay*, (63/1979) – Report of Human Rights Committee, GAOR, 14 Session, st.16.2. *Plantones* se sastoji u prisiljavanju zatvorenika da stoje tokom izuzetno dugih perioda.

⁴⁷⁷ *Weinberger v. Uruguay*, (28/1978) – Report of Human Rights Committee, GAOR, 31 Session, st. 4.

⁴⁷⁸ *Greek Case*, 1969, Y.B.Eur.Conv. on H.R. 12; (u daljem tekstu "Predmet *Gr-ka*")

⁴⁷⁹ *Greek Case*, st. 504.

i surove patnje".⁴⁸¹ Takav zaključak je djelimično bazirao na onom dijelu definicije artikulirane u Deklaraciji o mučenju koji mučenje opisuje kao "otvoreni i smisljeni oblik surovog, neovjelog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja". Pretresno vijeće konstatuje da je Evropski sud izričito prihvatio da je primjena pet tehnika ispitivanja o kojima je riječ prouzrokovala "jake tjelesne i duševne patnje", ali je zatim, ipak, zaključio da je jačina nanijetih patnji bila nedovoljna da opravda zaključak da se radi o mučenju, bez daljeg objašnjenja. Doista, ovaj aspekt te odluke bio je predmet kritike u literaturi o ljudskim pravima.⁴⁸² Pored toga, druga tijela za ljudska prava su u kasnijim predmetima našla da neki oblici zlostavljanja analogni onima koje je razmatrao Evropski sud u Predmetu *Sjeverna Irska* predstavljaju mučenje.⁴⁸³

465. U dva druga predmeta Evropski sud je zaključio da se radi o povredama člana 3 ravnim mučenju. U *Aksoy protiv Turske*,⁴⁸⁴ sud je bio mišljenja da je žalilac bio podvrgnut mučenju u suprotnosti sa članom 3, jer je bio skinut go, ruke su mu bile zavezane na leđima i bio je obješen za ruke. Sud je zauzeo stav da je,

ovakvo postupanje moglo biti samo smisljeno; svakako je njegovo sprovođenje iziskivalo određene pripreme i trud. Po svemu sudeći cilj takvog postupanja bio je izvlačenje priznanja ili informacija od žalioca. Pored velikog bola koje ono mora da mu je tada nanijelo, medicinski dokazi pokazuju da je ono dovelo do paralize obje ruke koja je potrajala neko vrijeme. Sud smatra da je ovo postupanje bilo tako teško i surove prirode da se može jedino opisati kao mučenje.⁴⁸⁵

466. Slično tome, u *Aydin protiv Turske*,⁴⁸⁶ Evropski sud je konkretno zaključio da se radi o povredi člana 3 ravnoj mučenju, po dvije različite osnove. Prvo, stav suda je bio da silovanje žaliteljice tokom njenog zatočeništva predstavlja mučenje i ovo se detaljnije razmatra u daljem tekstu. Drugo, Evropski sud je našao da sljedeće radnje predstavljaju samostalnu osnovu za zaključak da je u pitanju mučenje:

žaliteljica je zatočena tokom perioda od tri dana tokom kojeg mora da je bila izbezumljena i dezorijentisana jer je imala povez na oči i bila u stalnom

⁴⁸⁰ *Vidi*, Northern Ireland Case, st. 167.

⁴⁸¹ *Ibid.*, st. 167.

⁴⁸² *Vidi e.g.* Rodley, str. 117.

⁴⁸³ *Vidi Cariboni v. Uruguay*, (159/1983) Report of the Human Rights Committee, GAOR 31 Session st 4.

⁴⁸⁴ *Aksoy v. Turkey*, presuda od 18. decembra 1996, ECHR.

⁴⁸⁵ *Ibid.*, st. 64.

⁴⁸⁶ *Aydin v. Turkey*, presuda od 25. septembra 1997, ECHR.

stanju tjelesnog bola i duševnog jada uslijed prebijanja kojima je bila podvrgnuta tokom ispitivanja i strepnje {ta }e joj se sljede)e dogoditi. Tako|e su je nagu izlagali u poni`avaju}im uslovima time samo poja-avaja}i njen ukupan osje}aj ranjivosti, a jednom prilikom je izlo`ena mlazu vode pod pritiskom dok su je vrtjeli naokolo u /automobilskoj/ gumi.⁴⁸⁷

467. Kona-no, tako|e treba konstatovati da je Specijalni izvjestilac o mu-enju, u svom izvje{taju iz 1986. godine, dao detaljan, iako ne i kona-an, inventar radnji koje podrazumijevaju nano{enje patnji koje su dovoljno te{ke da predstavljaju krivi-no djelo mu-enja, uklju-uju}i: tu-enje, -upanje noktiju, zuba, itd; nano{enje opekotina; elektro{okove; dr`anje u obje{enom polo`aju; gu{enje; izlaganje prekomjernoj svjetlosti ili buci; seksualno napastvovanje; davanje lijekova /droga/ u zatvoreni-kim ili psihijatrijskim ustanovama; du`e li{avanje odmora ili sna; du`e uskra}ivanje hrane; du`e uskra}ivanje odgovaraju}e higijene; du`e uskra}ivanje medicinske njege; potpuna izolacija i li{avanje -ulne percepcije; dr`anje u stalnoj neizvjesnosti u smislu vremena i prostora; prijetnje mu-enjem ili ubijanjem rodbine; potpuno napu{tanje; i simulirana pogubljenja.⁴⁸⁸

468. Iz prethodne diskusije mo`e se vidjeti da najkarakteristi-niji slu-ajevi mu-enja podrazumijevaju odre|eno -injenje. Me|utim, i ne-injenje mo`e dati onaj neophodni materijalni element, pod uslovom da nanijeta du{evna ili tjelesna patnja zadovoljava neophodan stepen te`ine i da je -injenje ili ne-injenje bilo namjerno, to jest, radnja koja je, objektivno prosu|ena, smi{ljena a ne slu-ajna. Zlostavljanje koje ne dosti`e prag te`ine neophodan da se okarakteri{e kao mu-enje mo`e da predstavlja neko drugo krivi-no djelo.

469. Kako pokazuje pravna praksa izlo`ena u prethodnom tekstu, te{ko je precizno artikulirati nivo praga patnji na kojem drugi oblici zlostavljanja postaju mu-enje. Me|utim, postojanje jedne takve nedore-enosti ne treba smatrati pozivom da se sa-ini jedna kona-na lista radnji koje predstavljaju mu-enje, kako bi se zabrana mogla precizno razvrstati po kategorijama. Kako je izjavio Rodley, ..."jedna pravosudna definicija ne mo`e se zasnivati na inventaru groznih postupaka; jer u-initi to samo bi zna-ilo pru`iti izazov domi{ljatosti mu-itelja, a ne odr`ivu pravnu zabranu."⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ *Ibid.*, st. 84.

⁴⁸⁸ Report of the Special Rapporteur, st. 119.

c. Zabranjeni cilj

470. Jo{ jedan klju-ni element krivi-nog djela mu-enja je postojanje zabranjenog cilja. Kako je prethodno re-eno spisak takvih zabranjenih ciljeva u Konvenciji o mu-enju pro{iru}e one pobrojane u Deklaraciji o mu-enju dodaju}i "diskriminaciju bilo koje vrste". Upotreba rije-i "radi takvih ciljeva" u uobi-ajenoj definiciji mu-enja, ukazuje na to da razni ciljevi koji su navedeni ne predstavljaju kona-an spisak i da ih treba smatrati samo reprezentativnim. Pored toga, nema uslova da pona{anje mora da bude sprovedeno isklju-ivo radi nekog zabranjenog cilja. Tako, da bi se taj uslov ispunio, zabranjeni cilj mora samo da bude element motivacije koja uslovljava takvo pona{anje i ne mora da bude prevashodni ili isklju-ivi cilj.

471. Osnovno razgrani-enje u vezi sa ciljem zbog kojeg se mu-enje vr{i je razgrani-enje izme|u "zabranjenog cilja" i cilja koji je potpuno privatne prirode. Obrazlo`enje ovakvog razgrani-avanja je to da se zabrana mu-enja ne bavi privatnim pona{anjem, koje je po pravilu sankcionisano nacionalnim zakonom.⁴⁹⁰ Posebno su silovanje i drugi seksualni nasrtaji -esto ozna-avani kao "privatni", -ime se onemogu}ava njihovo ka`njavanje prema nacionalnom ili me|unarodnom pravu. Me|utim, takvo pona{anje bi moglo da ispuni uslov ciljnosti mu-enja, po{to, tokom oru`anih sukoba, elementi ciljnosti zastra{ivanja, prinude, ka`njavanja ili diskriminacije mogu -esto da budu sastavni dio pona{anja, -ime relevantno pona{anje dovode u okviru ove definicije. Shodno tome,

samo u izuzetnim slu-ajevima bi stoga trebalo da bude mogu}e zaklju-iti da nano{enje te{kog bola ili patnje od strane zvani-nog lica ne predstavlja mu-enje na osnovu toga da je djelovalo rukovo|eno -isto privatnim razlozima.⁴⁹¹

472. Kako je prethodno konstatovano, odbrana tvrdi da odre|ena radnja mo`e da predstavlja mu-enje samo ukoliko je po-injena radi ograni-enog skupa ciljeva pobrojanih u Komentaru uz -lan 147 ^etvrte `enevske konvencije. Ovakva postavka ne odra`ava prethodno razmatrano stanovi{te obi-ajnog prava, koje o-ito predvi|a i druge zabranjene ciljeve pored onih koji se predla`u u komentaru.

⁴⁸⁹ Rodley, st. 105.

⁴⁹⁰ Report of the Special Rapporteur, st. 38.

d. Zvani-no sankcionisanje

473. Po tradicionalnom gledanju, djelo mu-enja mora da bude počinjeno od strane, ili na podsticaj, ili uz pristanak ili odobravanje, javnog službenika ili lica koje djeluje u zvani-nom svojstvu. U kontekstu međunarodnog humanitarnog prava, ovaj uslov mora se tumačiti tako da obuhvata zvani-nike strana u sukobu koje nisu države, kako bi ova zabrana zadržala značaj u situacijama unutrašnjih oružanih sukoba ili međunarodnih sukoba u koje su umiješani određeni entiteti koji nisu države.

474. Ugrađivanje ovog elementa u definiciju mu-enja sadržanu u Konvenciji o mu-enju opet slijedi Deklaraciju o mu-enju i dalje je razrađuje dodavanjem riječi "ili uz pristanak ili odobravanje" i "ili drugog lica koje djeluje u zvani-nom svojstvu". Tako je ona postavljena veoma široko i obuhvata i zvani-na lica koja se postavljaju pasivno ili su slijepi na mu-enje, najopasnije time što ne sprečavaju ili ne kañjavaju mu-enje shodno nacionalnom kaznenom ili vojnom zakonu, kada do njega dođe.

(iv) Silovanje kao mu-enje

475. Sam zločin silovanja se izričito ne pominje u odredbama @enevskih konvencija koje se odnose na teške povrede, niti u zajedničkom članu 3, pa je stoga razvrstan kao mu-enje i surovo postupanje. Cilj je ovog odjeljka da razmotri pitanje da li silovanje predstavlja mu-enje, shodno prethodno pomenutim odredbama @enevskih konvencija. U cilju pravilnog razmatranja ovog pitanja, Pretresno vijeće prvo razmatra zabranu silovanja i seksualnog napastvovanja u međunarodnom pravu, zatim daje definiciju silovanja i konačno se usredsređuje na to da li se silovanje, jedan oblik seksualnog nasilja, može smatrati mu-enjem.

a. Zabrana silovanja i seksualnog nasilja prema međunarodnom humanitarnom pravu

476. Ne može biti nikakve sumnje u to da su silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja izričito zabranjeni prema međunarodnom humanitarnom pravu. Odredbe člana 27 četvrte @enevske konvencije konkretno zabranjuju silovanje, svaku vrstu

⁴⁹¹ Vidi J. Herman Burgess i Hans Danelius, *A Handbook on the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* (Martinus Nijhoff, Dordrecht 1988), st.119.

nedoli-nog nasrtaja i prisilnu prostituciju`ena. Zabrana silovanja, prisilne prostitucije i svakog oblika nedoli-nog nasrtaja se tako|e nalazi u -lanu 4(2) Dopunskog protokola II uz @enevske konvencije, u vezi s unutra{njim oru`anim sukobima. Ovaj protokol tako|e implicitno zabranjuje silovanje i seksualno nasilje u -lanu 4(1), koji navodi da sva lica imaju pravo na po{tovanje njihove li-nosti i -asti. [tavi{e, -lan 76(1) Dopunskog protokola I izri-ito zahtijeva za{titu`ena od silovanja, prisilne prostitucije i svakog drugog oblika nedoli-nog nasrtaja. Implicitna zabrana silovanja i seksualnog nasilja tako|e se mo`e na}i u -lanu 46 Ha{ke konvencije IV iz 1907. kojim se predvi|a za{tita porodi-ne -asti i prava. Kona-no, silovanje je zabranjeno kao zlo-in protiv -ovje-nosti prema -lanu 6(c) Nirnber{kog statuta i izra`eno kao takvo u -lanu 5 Statuta.

477. Na osnovu samo ovih odredbi, postoji jasna zabrana silovanja i seksualnog nasilja prema me|unarodnom humanitarnom pravu, me|utim relevantne odredbe ne defini}u silovanje. Stoga je zadatak Pretresnog vije}a da utvrdi definiciju silovanja u ovom kontekstu.

b. Definicija silovanja

478. Iako je zabrana silovanja shodno me|unarodnom humanitarnom pravu sasvim o-igledna, ne postoji ni jedna konvencija ili neki drugi me|unarodni instrument koji sadr`i definiciju samog izraza. Pretresno vije}e se rukovodi po ovom pitanju diskusijom u nedavnoj presudi MKSR-a koji je nedavno razmatrao definiciju silovanja u kontekstu zlo-ina protiv -ovje-nosti u presudi donijetoj u predmetu *Tu`ilac protiv Jean-Paul Akayesu*⁴⁹² (u daljem tekstu "*Presuda u predmetu Akayesu*"). Pretresno vije}e koje je odlu-ivalo u ovom predmetu zaklju-ilo je da ne postoji op{te prihva}ena definicija ovog izraza u me|unarodnom pravu i usvojilo da iako je "silovanje definisano u nekim nacionalnim pravosudnim sistemima kao sno{aj bez pristanka" postoje razli-ite definicije varijacija jednog takvog -ina. Ono je zaklju-ilo,

da je silovanje oblik agresije i da se klju-ni elementi zlo-ina silovanja ne mogu predo-iti mehani-kim opisom predmeta i dijelova tijela. Konvencija

⁴⁹² *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, predmet br. ICTR-96-4-T, Pretresno vije}e I, 2. septembar 1998.

protiv mu-enja i drugog surovog, ne-ovje-nog i poni`avaju}eg postupanja ili ka`njavanja ne navodi konkretne radnje u svojoj definiciji mu-enja, ve} se prije usredsre|uje na konceptijski okvir nasilja sankcionisanog od strane dr`ave. Ovaj pristup je korisniji u me|unarodnom pravu.[...]

Vije}e defini}e silovanje kao fizi-ki napad seksualne prirode, po-injen nad odre|enim licem pod prisilnim okolnostima. Smatra se da je seksualno nasilje koje uklju-uje silovanje bilo koja radnja seksualne prirode koja se po-ini pod prisilnim okolnostima.[...] ⁴⁹³

479. Ovo Pretresno vije}e se sla`e sa ovakvim obrazlo`enjem i ne vidi razloga da odstupa od zaklju-ka MKSR-a po ovom pitanju u *Presudi u predmetu Akayesu*. Prema tome, Pretresno vije}e smatra da silovanje predstavlja fizi-ki napad seksualne prirode, po-injen nad odre|enim licem pod prisilnim okolnostima. Do{av{i do ovog zaklju-ka, Pretresno vije}e prelazi na kra}e razmatranje pravne prakse me|unarodnih sudskih tijela u odnosu na silovanje kao mu-enje.

c. Odluke me|unarodnih i regionalnih sudskih tijela

480. Kako bi silovanje bilo obuhva}eno krivi-nim djelom mu-enja mora da zadovolji sve elemente ovog krivi-nog djela, kako je prethodno razmotreno. Pri razmatranju ovog pitanja Pretresno vije}e smatra korisnim da ispita relevantne zaklju-ke drugih me|unarodnih sudskih i parasudskih tijela kao i nekih relevantnih izvje{taja Ujedinjenih nacija.

481. I Inter-ameri-ka komisija za ljudska prava (u daljem tekstu: Inter-ameri-ka komisija) i Evropski sud su nedavno objavili odluke po pitanju da li silovanje predstavlja mu-enje. Dana 1. marta 1996, Inter-ameri-ka komisija donijela je odluku u predmetu *Fernando i Raquel Mejia protiv Perua*,⁴⁹⁴ koja se odnosila na silovanje, u dva navrata, jedne {kolske u-iteljice, od strane pripadnika peruanske vojske. Okolnosti predmeta su sljede}e:

482. Uve-e, 15. juna 1989, peruanska vojna lica, naoru`ana lakim automatskim pu{kama i pokrivenih lica, u{la su u dom porodice Mejia. Oteli su Fernanda Mejiu, pravnika, novinara i politi-kog aktivistu, na osnovu sumnje da je subverzivni element

⁴⁹³ *Ibid.*, str. 241.

i pripadnik revolucionarnog pokreta Tupac Amaru. Ubrzo poslije toga, jedno od ovih vojnih lica ponovo je u{lo u ku}u, navodno tra`e{i li-ne isprave koji su pripadali g. Mejii. Dok je njegova supruga, Raquel Mejia, tra`ila ta dokumenta, re-eno je da i nju smatraju subverzivnim elementom, {to je ona porekla. Vojnik u pitanju ju je tada silovao. Oko 20 minuta kasnije isti vojnik se vratio, uvukao je u njenu sobu i ponovo silovao. Raquel Mejia provela je ostatak no}i u stanju krajnje prestravljenosti. Tijelo njenog mu`a, na kojem su bili vidljivi znaci mu-enja, kasnije je na|eno na obali rijeke Santa Clara.

483. Inter-ameri-ka komisija je zauzela stanovi{te da silovanje Raquel Mejia predstavlja mu-enje i povredu ~lana 5 Ameri-ke konvencije o ljudskim pravima.⁴⁹⁵ Pri dono{enju ovakvog zaklju-ka, Inter-ameri-ka komisija zauzela je stav da prema ~lanu 5 mu-enje ima tri sastavna elementa. Kao prvo, mora da postoji namjerna radnja kojom se odre|enom licu nanosi tjelesni ili du{evni bol i patnja; kao drugo, ta patnja mora da se nanosi sa odre|enim ciljem; i kao tre}e, nju mora da nanosi javno zvani-no lice ili privatno lice koje djeluje na podsticaj javnog zvani-nog lica.⁴⁹⁶

484. Razmatraju}i primjenu ovih principa na ~injeno stanje, Inter-ameri-ka komisija je na{la da je prvi od ovih elemenata zadovoljen na osnovu toga {to,

Silovanje nanosi tjelesne i du{evne patnje `rtvi. Pored nasilja kojem su izlo`ene u vrijeme kada se ono po-injava, `rtve ~esto bivaju povrije|ene ili u nekim slu-ajevima ~ak ostaju u drugom stanju. ^injenica da je osoba izvrgnuta napastvovanju ovakve vrste tako|e kod nje izaziva psihi-ku traumu koja je rezultat, s jedne strane podvrgavanja poni`avanju i stradanju, i s druge strane, osude sredine ukoliko prijave {ta im je u-injeno.⁴⁹⁷

485. Nalaze}i da je i drugi element mu-enja zadovoljen, Inter-ameri-ka komisija je zauzela stav da je Raquel Mejia silovana sa ciljem da se ona li-no kazni i zastra{i. Kona-no, zauzet je stav da je tre}i element definicije mu-enja zadovoljen jer je ~ovjek koji je silovao Raquel Mejia bio pripadnik snaga bezbjednosti.⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Annual Report of the Inter-American Commission on Human Rights, Report No. 5/96, predmet br. 10.970, 1. mart 1996.

⁴⁹⁵ *Ibid.*, str. 187.

⁴⁹⁶ *Ibid.*, str. 185.

⁴⁹⁷ *Ibid.*, str. 186 (bilje{ka izostavljena).

⁴⁹⁸ *Ibid.*, str. 187.

486. Dva značajna započinjanja mogu se iznijeti u pogledu ove odluke. Prvo, razmatrajući da li silovanje dovodi do bola i patnje, ne treba sagledavati samo fizičke posljedice već i psihološke i socijalne posljedice tog silovanja. Drugo u svojoj definiciji neophodnih elemenata mučenja, Inter-američka komisija nije se pozivala na uslov iz običajnog prava da tjelesni i psihički bol i patnja moraju da budu teški. Međutim, taj stepen patnje može se implicitno izvesti iz nalaza Inter-američke komisije da to silovanje, u dotičnom slučaju, predstavlja "čin nasilja" koji nanosi fizički i psihički bol i patnju koji su kod žrtve doveli do: stanja šoka; straha od društvene prokazanosti; osjećanja poniženosti; strahovanja od nasilja na koji je njen suprug reagovati; osjećaja da je ugrožen integritet porodice i strepnje da bi se njena djeca mogla osjećati poniženim kada bi znala šta se desilo njihovoj majci.⁴⁹⁹

487. Evropski sud je takođe nedavno razmatrao pitanje silovanja kao mučenja zabranjenog članom 3 Evropske konvencije, u predmetu *Aydin protiv Turske*. U ovom predmetu, većina članova suda pozvala se na ranije zaključke Evropske komisije za ljudska prava, kada je izjavila da je, nakon što je zatočena, žaliteljica odvedena u policijsku stanicu gdje

... joj je stavljen povez preko oči, ona tučena, svučena do gole kože, stavljena unutar /automobilske/ gume i prskana vodom pod visokim pritiskom, i silovana. Po svemu sudeći žaliteljica je podvrgnuta takvom postupanju na osnovu sumnje da su ona ili članovi njene porodice saradivali sa pripadnicima PKK, a cilj je bio da se dobiju informacije i/ili da se njena porodica i drugi seljani odvrate od uključivanja u terorističke djelatnosti.⁵⁰⁰

488. Evropski sud je zauzeo stav da je razgraničenje između mučenja i ne-ovjernih ili ponižavajućeg postupanja u članu 3 Evropske konvencije u njemu sadržano da bi omogućilo da se samo smiđeno ne-ovjerno postupanje koje prouzrokuje veoma teške i surove patnje naročito teške kao mučenje.⁵⁰¹ On je dalje rekao da je:

dok je držana u zatočeništvu žaliteljicu silovalo lice čiji identitet tek treba da se utvrdi. Silovanje zatočenog lica od strane službenika države mora se smatrati posebno teškim i gnusnim oblikom zlostavljanja s obzirom na lakoću sa kojom prestupnik može da iskoristi ranjivost i oslabljen otpor svoje žrtve. Pored toga, silovanje ostavlja duboke psihološke ožiljke na žrtvi koji ne reaguju na protok vremena tako brzo kao ostali vidovi tjelesnog i duševnog

⁴⁹⁹ *Ibid.*, str. 186.

⁵⁰⁰ *Aydin v. Turkey*, st. 40, potparagraf 4.

⁵⁰¹ *Ibid.*, st. 82.

nasilja. @aliteljica je tako|e iskusila akutni fizi-ki bol prisilne penetracije, koji mora da je u njoj izazvao osje}anje i fizi-ke i emocionalne uni`enosti i obe{-a{)enosti.

[...]

Na ovim osnovama sud je uvjeren da su kumulativne radnje tjelesnog i du{evnog nasilja nad `aliteljicom a naro-ito surova radnja silovanja kojoj je podvrgnuta bile ravne mu-enju u suprotnosti sa -lanom 3 Konvencije. *Dapa-e, Sud bi do{ao do ovakvog zaklju-ka na bazi bilo koje od ovih osnova uzetih ponaosob.*⁵⁰²

489. Izjavom da bi bio zauzeo stav da postoji povreda -lana 3 -ak i da je svaka od osnova pojedina-no razmatrana, Evropski sud je, na osnovu -injenica pred njim, konkretno potvrdio gledite da silovanje podrazumijeva nano{enje patnji neophodnog stepena te`ine da bi se razvrstalo u kategoriju mu-enja. Ve}ina -lanova sudskog vije}a (14 glasova naprama 7) je tako bila stava da je do{lo do povrede -lana 3 Evropske konvencije, i iako one sudije koje se nisu slagale s ovim nalazom nisu bile uvjerene da su se navedeni doga|aji stvarno i dogodili, oni ina-e nisu izrazili neslaganje sa rezonovanjem ve}ine o primjeni -lana 3.⁵⁰³ Dapa-e, dvoje od sudija koji su izrazili neslaganje, izri-ito su izjavili da bi, da su bili zaklju-ili da su navodna djela dokazana, ta djela predstavljala krajnje te{ku povredu -lana 3.⁵⁰⁴

490. Pored toga, prethodno pomenuta *Presuda u predmetu Akayesu* izra`ava vrlo energi-no gledite po pitanju silovanja kao mu-enja, na sljede}i na-in:

Kao i mu-enje i silovanje se koristi za ciljeve kao {to su zastra{ivanje, degradiranje, poni`avanje, diskriminacija, ka`njavanje, kontrolisanje ili uni{tavanje odre|ene osobe. Kao i mu-enje i silovanje je nasrtaj na ljudsko dostojanstvo, i silovanje u su{tini predstavlja mu-enje kada ga po-ini ili na njega podstakne ili na njega pristane ili ga odobrava javni slu`benik ili drugo lice koje djeluje u zvani-nom svojstvu.⁵⁰⁵

491. Stav da silovanje predstavlja mu-enje tako|e dijeli i Specijalni izvjestilac UN-a za mu-enje. U usmenom uvodnom izlaganju u okviru svog izvje{taja za 1992. Komisiji za ljudska prava, Specijalni izvjestilac je izjavio da,

⁵⁰² *Ibid.*, st. 83 i 86 (naglasak dodan).

⁵⁰³ *Ibid.*, str. 38. Joint Dissenting Opinion of Judges Gölcüklü, Matscher, Pettiti, De Meyer, Lopes Rocha, Makarczyk and Gotchev on the Alleged III-treatment (-I. 3 Konvencije), str. 45.

⁵⁰⁴ *Ibid.*, Partly Concurring, Partly Dissenting Opinion of Judge Matscher, str. 40, and Partly Concurring, Partly Dissenting Opinion of Judge Pettiti, str. 41.

⁵⁰⁵ *Akayesu Judgement*, str. 597.

s obzirom da je jasno da silovanje ili drugi oblici seksualnog nasilja nad ženama zatočenicama predstavljaju posebno sramni nasrtaj na inherentno dostojanstvo i pravo ljudskog bića na fizičku integritet, jasno je da predstavljaju zlostavljanje.⁵⁰⁶

U svom prvom izvještaju, on je također nabrojao različite oblike seksualne agresije kao metoda zlostavljanja, koji su uključivali silovanje i ubacivanje predmeta u tjelesne otvore.⁵⁰⁷

492. Duboke posljedice silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja bile su posebno obrađene u izvještaju Komisije eksperata na ovaj način:

Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja ne povređuju samo tijelo žrtve. Ona teška povreda je osjećanje potpunog gubitka vladanja nad najintimnijim i ličnim odlukama i tjelesnim funkcijama. Ovaj gubitak vladanja zadire u ljudsko dostojanstvo žrtve i upravo on čini silovanje i seksualno nasilje tako djelotvornim sredstvom etničkog čišćenja.⁵⁰⁸

493. Konačno, u jednom nedavnom izvještaju, Specijalni izvjestilac UN-a o savremenim oblicima ropstva, sistematskom silovanju, seksualnom porobljavanju i praksama sličnim ropstvu tokom oružanog sukoba, razmotrio je pitanje silovanja kao zlostavljanja uz poseban osvrt na zabranjeni cilj diskriminacije. Specijalni izvjestilac UN-a pozvao se na činjenicu da je Komitet za eliminaciju diskriminacije žena priznao da nasilje upereno protiv žene zato što je žena, uključujući radnje kojima se nanosi tjelesna, duševna ili seksualna povreda ili patnja, predstavlja oblik diskriminacije kojim se ozbiljno krnji sposobnost žena da uživaju ljudska prava i slobode. Na ovoj osnovi je Specijalni izvjestilac UN-a zauzeo stav da, "u mnogim slučajevima diskriminacioni aspekt definicije zlostavljanja u Konvenciji o zlostavljanju pruža dodatnu osnovu za krivično gonjenje za silovanje i seksualno nasilje kao zlostavljanje."⁵⁰⁹

⁵⁰⁶ E/CN.4/1992/SR.21, st.35. *Vidi* "Question of the human rights of all persons subjected to any form of detention or imprisonment, in particular: torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment" Report of the Special Rapporteur, Mr. Nigel S. Rodley, submitted pursuant to Commission on Human Rights resolution 1992/32, E/CN.4/1995/34, st. 16.

⁵⁰⁷ Report of the Special Rapporteur, st. 119.

⁵⁰⁸ Commission of Experts Report, Annexes IX to XII S/1994/647/Add.2 (sv. V), para. 25

⁵⁰⁹ "Contemporary Forms of Slavery: Systematic Rape, Sexual Slavery and Slavery-like Practices during Armed Conflict"; Final Report submitted by Ms. Gay J. McDougall, Special Rapporteur, E/CN.4/Sub.2/1998/13, 22. juni 1998, st. 55.

(v) Zaključak

494. U svjetlu prethodne diskusije, Pretresno vijeće shodno tome nalazi da se elementi mučenja, za potrebe primjene člana 2 i 3 Statuta, mogu pobrojati kako slijedi:

- (i) Mora da postoji određena radnja ili propust kojim se nanosi teški bol ili patnja, bilo duševna ili tjelesna,
- (ii) koji se vrše namjerno,
- (iii) radi ostvarivanja ciljeva kao što su dobijanje informacija ili priznanja od žrtve, ili trećeg lica, kažnjavanje žrtve za djelo koje je on ili ona ili treće lice počinilo ili se sumnja da su ga počinili, zastraživanja ili prisiljavanja žrtve ili trećeg lica, ili iz bilo kog razloga zasnovanog na diskriminaciji bilo koje vrste,
- (iv) a da takvu radnju ili propust počinio ili na njega podstigne ili na njega dâ pristanak ili ga odobrava zvanično ili drugo lice koje djeluje u zvaničnom svojstvu.

495. Pretresno vijeće smatra silovanje bilo koje osobe činom dostojnim prezrenja, kojim se vrijeđa sama suština ljudskog dostojanstva i fizičkog integriteta. Osuda i kažnjavanje silovanja još su hitniji kada ga počinio, ili na njega podstigne, javno zvanično lice ili se počinio uz pristanak ili odobravanje takvog zvaničnog lica. Silovanje nanosi teški bol i patnje, kako fizičke tako i psihičke. Psihičku patnju lica koja su silovana, mogu da pogoršaju socijalni i kulturni uslovi, i ona može da bude posebno duboka i dugotrajna. Pored toga, teško je zamisliti okolnosti u kojima bi se moglo smatrati da je do silovanja, od strane ili na podsticaj javnog zvaničnog lica, ili uz pristanak ili odobravanje zvaničnog lica, došlo radi nekog cilja koji na određeni način ne podrazumijeva kažnjavanje, prisilu, diskriminaciju ili zastraživanje. Po mišljenju ovog Pretresnog vijeća ovo je svojstveno situacijama oružanog sukoba.

496. Shodno tome, kad god silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja zadovoljavaju prethodno pomenute kriterijume, oni će predstavljati mučenje, na isti način na koji to predstavljaju bilo koje druge radnje koje ispunjavaju ove kriterijume.

497. U svjetlu ovog zaključka se u daljem tekstu, u odjeljku IV, razmatraju dokazi vezani za optužbe o mučenju sadržane u optužnici.

(c) Hotimi-no nano{enje te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja

498. Krivi-no djelo hotimi-nog nano{enja te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja je izri-ito zabranjeno kao te{ka povreda u svakoj od -etiri @enevske konvencije. Me|utim, kako bi se ovoj zabrani dalo zna-enje neophodno je analizirati okolnosti u kojima konkretne radnje mogu da predstavljaju nano{enje takvih patnji ili ozbiljnih povreda. Ba{ ovo pitanje je predmet spora izme|u strana u ovom predmetu.

(i) Argumenti strana

499. Jasno je iz podnesaka Tu`ila{tva da je ono mi{ljenja da postoje dva posebna krivi-na djela, od kojih je jedno "hotimi-no nano{enje te{kih patnji" a drugo "hotimi-no nano{enje ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja". Po njegovom gleditvu, elementi prvog od ovih su sljede}i: prvo, optu`eni su namjeravali da nanesu te{ke patnje bez prisustva ovakve namjere i ciljeva mu-enja, pri -emu bezobzirna nepa`nja predstavlja dovoljan oblik namjere; i drugo `rtvi su stvarno nanijete te{ke patnje, koje ne moraju da budu ograni-ene na tjelesne patnje ve} mogu da obuhvataju i du{evne ili moralne patnje.

500. Tu`ila{tvo dalje ustvr|uje da drugo krivi-no djelo "hotimi-nog nano{enja ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja" ima dva elementa: prvo, optu`eni su namjeravali da nanesu povredu tijelu ili zdravlju `rtve, uklju-uju}i du{evno zdravlje `rtve, pri -emu bezobzirna nepa`nja predstavlja dovoljan oblik takve namjere; i drugo, ozbiljna povreda tijela ili zdravlja stvarno je i nanijeta `rtvi.

501. Tu`ila{tvo tvrdi da su elementi ovih krivi-nih djela jasno izlo`eni njihovim terminolo{kim odre|enjem i poziva se na komentar uz -lan 147 ^etvrte `enevske konvencije. On ukazuje na to da se patnja mo`e nanijeti bez smi{ljenog cilja, kakav se tra`i kod mu-enja, i da "hotimi-no nano{enje te{kih patnji" ne mora obavezno da podrazumijeva tjelesnu ili zdravstvenu povredu. Tu`ilac dalje tvrdi da premda "hotimi-no nano{enje povreda tijela ili zdravlja" svakako zahtijeva i stvarno nano{enje takvih povreda, to ne mora da bude trajna povreda.

502. U svom Odgovoru na Zahtjev za odbacivanje optu`bi, Tu`ila{tvo ustvr|uje da se ne mo`e pravdati usvajanje dodatnih uslova u pogledu oba ova krivi-na djela, kao na primjer, da je obavezno da je `rtva bila osaka}ena i da vi{e ne mo`e da koristi neki tjelesni ud ili organ, ili da povreda zdravlja mo`e da obuhvata samo tjelesna o{te}enja. Po njegovom glediti, takvi se uslovi ni-im ne mogu potkrijepiti i u suprotnosti su sa definicijama ovih zlo-ina.⁵¹⁰

503. Odbrana iznosi dvije osnovne tvrdnje. Kao prvo, ona tvrdi da krivi-no djelo nano{enja "te{kih patnji ili povreda" ima dva izvora, od kojih je prvi zajedni-ki -lan 3 @enevskih konvencija, koji zabranjuje "nasilje nad `ivotom i licem, posebno sve vrste ubistava, saka}enja, surovog postupanja i mu-enja". Drugi je zabrana "hotimi-nog nano{enja te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja" sadr`ana u -lanu 130 Treje `enevske konvencije i -lanu 147 ^etvrte `enevske konvencije. Ona, me|utim, ustvr|uje da ovim izrazima nedostaje konkretnost koja se zahtijeva od krivi-nih zakona i da oni, stoga, ne mogu da -ine osnovu krivi-nog gonjenja, jer to bi bilo kr{enje principa *nullum crimen sine lege*.⁵¹¹

504. Kao drugu mogu}nost, u slu-aju da prethodni argument bude odba-en, odbrana tvrdi da su elementi ovog krivi-nog djela to da je:

1. kr{enje bilo hotimi-no; i
2. da je nanijelo te{ke patnje, ili
3. ozbiljnu povredu tijela ili zdravlja.

505. Odbrana dr`i da izraz "hotimi-an" nosi isto zna-enje kao {to je ono za potrebe krivi-nog djela hotimi-nog ubistva i, shodno tome, to zna-i da mora da je kod po-inioca zlostavljanja postojao konkretan umi{laj da izazove onaj rezultat do kojeg je do{lo, koji je ili te{ka patnja ili ozbiljna povreda tijela ili zdravlja. Odbrana tvrdi da nije dovoljno jednostavno dokazati samo da je po-inilac namjeravao da po-ini jedno djelo i da je to djelo izazvalo taj rezultat. Odbrana tako|e tvrdi da patnja mora da bude i stvarna i te{ka, po objektivnim mjerilima. Ona odbacuje diskusiju u Komentaru o zna-enju izraza "ozbiljna povreda tijela ili zdravlja" i iznosi stav da je

⁵¹⁰ Prosecution Response to the Motion to Dismiss, RP D5767.

ozbiljna povreda ona povreda koja prouzrokuje du`i gubitak upotrebe nekog tjelesnog uda ili organa. Upotreba rije-i "du`i" se predla`e kako bi se izbjeglo mjerilo "nesposobnosti za rad" koje se sugerije u Komentaru, uz istovremeno prihvatanje da su neke povrede ozbiljne a da druge nisu.

(ii) Diskusija

506. ^lan 2(c) Statuta navodi krivi-no djelo hotimi-nog nano{enja te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja kao te{ku povredu @enevskih konvencija. Ova terminologija se koristi, na isti na-in u svakoj od -etiri @enevske konvencije.⁵¹² Struktura izraza "hotimi-no nano{enje te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja" ukazuje na to da je ovo jedno krivi-no djelo, -iji su elementi alternativno formulisani i na prvi pogled vidljivi.

507. Komentar uz ^etvrtu `enevsku konvenciju, koji je u ovom pogledu identi-an komentarima uz Drugu i Tre}u `enevsku konvenciju⁵¹³, daje niz korisnih zapa`anja o zna-enju izraza "hotimi-no nano{enje te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja".

Hotimi-no nano{enje te{kih patnji - Ovo se odnosi na patnje nanijete imaju}i u vidu ciljeve zbog kojih se mu-enje ili biolo{ki opiti vr{e. Ona bi stoga bila nanijeta kao kazna, radi osvete ili iz nekog drugog motiva, mo`da -istog sadizma. Imaju}i u vidu -injenicu da se ne -ini da patnja u ovom slu-aju, sude}i po izrazu koji slijedi, podrazumijeva povredu tijela ili zdravlja, mo`e se postaviti pitanje nije li ovo posebno krivi-no djelo koje nije regulisano nacionalnim zakonom. Po{to Konvencije ne preciziraju da se misli samo na tjelesnu patnju, mo`e se sasvim opravdano smatrati da ona uklju-uje i moralnu patnju.

Ozbiljna povreda tijela ili zdravlja - Ovo je pojam koji se sasvim uobi-ajeno sre}e u kaznenim zakonima, koji obi-no primjenjuju kao kriterijum te`ine du`inu vremena onesposobljenosti `rtve za rad.⁵¹⁴

⁵¹¹ Motion to Dismiss, RP. D5541-D5546; Argumenti su ponovljeni u zavr{noj rije-i odbrane Delali}a; Delali} Closing Brief, RP. D8598-D8603 i zavr{noj rije-i odbrane Land`e; Land`o Closing Brief, RP. D9081-D9086; Closing oral arguments, T. 15602.

⁵¹² Geneva Convention I, -I. 50; Geneva Convention II, -I. 51; Geneva Convention III, -I. 130; i Geneva Convention IV, -I. 147.

⁵¹³ Commentary to Geneva Convention II, str. 269 and Commentary to Geneva Convention III, str. 628.

⁵¹⁴ Commentary, str. 599.

508. Tako, Komentar prvo razgrani-ava ovo krivi-no djelo od krivi-nog djela mu-enja, na osnovu toga {to uslov zabranjenog cilja da bi jedno djelo predstavljalo ovo potonje nije obavezan za ono prvo. Iako je Pretresno vije}e saglasno s ovom osnovnom razlikom, postojanje zabranjenog cilja ka`njavanja mo`e da podigne nano{enje te{kih patnji ili ozbiljne povrede na nivo mu-enja kako je prethodno definisano.

509. Drugo, Komentar ukazuje na to da "nano{enje te{ke patnje" obuhvata vi{e od puke tjelesne patnje, i uklju-uje moralnu patnju. Ovo gledite potkrepljuje se osnovnim, obi-nim zna-enjem rije-i "hotimi-no nano{enje te{ke patnje" koje nisu bli`e odre|ene rije-ima "tijela ili zdravlja", kao {to je slu-aj kod "nano{enja povreda". Tako, nanijeta patnja mo`e da bude du{evna ili tjelesna.

510. Tre}e, Komentar postavlja mogu}i kriterij za prosu|ivanje ozbiljnosti povrede, a to je nesposobnost za rad. Dok ovo u odre|enim situacijama zaista mo`e biti slu-aj, prilikom utvr|ivanja zna-enja termina "ozbiljan" u odustvu drugog referentnog materijala, Pretresno vije}e mora da se osloni na osnovno uobi-ajeno zna-enje te rije-i. Oxfordski rje-nik engleskog jezika defini}e ovu rije- kao "koje nije nezatno ili zanemarljivo". Sli-no tome izraz "te{ke" /*great*/ se defini}e kao "znatno iznad prosjeka po veli-ini, koli-ini ili ja-ini". Pretresno vije}e stoga smatra da ovi kvantitativni izrazi obezbje|uju osnovni uslov da konkretno djelo zlostavljanja ima za rezultat potrebni stepen ozbiljne patnje ili povrede.

(iii) Zaklju-ak

511. Pretresno vije}e stoga zaklju-uje da krivi-no djelo hotimi-nog nano{enja te{ke patnje ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja, predstavlja radnju ili propust koji su namjerni, naime djelo koje je, objektivno prosu|eno, smi{ljeno i nije slu-ajno, kojim se nanose ozbiljna du{evna ili tjelesna patnja ili povreda. Ono obuhvata i one radnje koje ne ispunjavaju uslov ciljnosti za krivi-no djelo mu-enja, iako bi o-ito sve radnje koje -ine mu-enje mogle takode da potpadnu pod okvire ovog krivi-nog djela.

(d) Ne-ovje-no postupanje

512. U nekoliko ta-aka optu`nice optu`eni se terete za ne-ovje-no postupanje, ka`njivo po -lanu 2(b) Statuta. Cilj diskusije koja slijedi je da se ustanovi sadr`aj zabrane ne-ovje-nog (ili nehumanog) postupanja.

(i) Argumenti strana

513. Tu`ila{tvo zauzima sljede}e stanovi{te:

1. Ne-ovje-no postupanje je svaka radnja ili propust koji prouzrokuju naru{avanje tjelesnog, intelektualnog ili moralnog integriteta `rtve, ili uslijed kojih je `rtva izlo`ena sramoti, bolu ili patnji.
2. Optu`eni je morao imati namjeru da protivzakonito naru{i tjelesni, intelektualni ili moralni integritet `rtve, na drugi na-in podvrgne `rtvu sramoti, bolu ili patnji nesrazmjerno postupanju koje jedno ljudsko bi}e o-ekuje od strane drugog. Bezobzirna nepa`nja bi predstavljala dovoljan oblik takve namjere.⁵¹⁵

514. Tu`ila{tvo dalje tvrdi da nije potrebno dokazati da je djelo u pitanju imalo te{ke posljedice po `rtvu.⁵¹⁶ Pored toga, poziva se na diskusiju u *Presudi u predmetu Tadi}* o zna-enju "surovog postupanja" zabranjenog u skladu sa zajedni-kim -lanom 3(1) @enevskih konvencija, gdje Pretresno vije}e II nije smatralo da je takav element neophodan.⁵¹⁷ U tom predmetu je zaklju-eno da zabrana surovog postupanja predstavlja sredstvo za ostvarivanje cilja, naime da "se obezbijedi da se prema licima koja ne u-estvuju aktivno u neprijateljstvima u svim okolnostima humano postupa".⁵¹⁸

515. Odbrana tvrdi, u svom Zahtjevu za odbacivanje optu`bi,⁵¹⁹ da krivi-no djelo nehumanog postupanja nije dovoljno konkretno da bi -inilo osnovu krivi-nog gonjenja izuzev u najjasnijim slu-ajevima. Odbrana u svojim zavr{nim usmenim argumentima⁵²⁰ dalje dodaje da, zbog ovog odsustva konkretnosti, postoji potencijalno kr{enje principa *nullum crimen sine lege*.

⁵¹⁵ Prosecution Closing Brief, RP D2722

⁵¹⁶ Prosecution Response to the Motion to Dismiss, RP D5765 i Prosecution Closing Brief RP D2722.

⁵¹⁷ *Tadi}* Judgment, st. 723.

⁵¹⁸ *Ibid.*

⁵¹⁹ Motion to Dismiss, RP D5530-D5532; Argument je ponovljen u zavr{noj rije-i odbrane Delali}a, Delali} Closing Brief, RP D8595-D8597.

⁵²⁰ T. 15602.

(ii) Diskusija

516. Krivi-no djelo ne-ovje-nog postupanja - ili *traitements inhumains* u francuskom tekstu - javlja se u svakoj od četiri Genevske konvencije kao teška povreda.⁵²¹ Pored toga, u članu 119 četvrtne Genevske konvencije predviđeno je da nijedna disciplinska kazna protiv zatočenih civila ne smije biti "ne-ovje-na, brutalna ili opasna po zdravlje interniraca". Ekvivalentna zabrana u pogledu ratnih zarobljenika sadržana je u članu 89 Treće Genevske konvencije.

517. Kao i u slučaju mučenja, nema sumnje da je ne-ovje-no postupanje zabranjeno shodno pravu koje se temelji na konvencijama i međunarodnom običajnom pravu. Isti međunarodni instrumenti o ljudskim pravima, kao i instrumenti UN-a koji sadrže zabrane protiv mučenja, također zabranjuju ne-ovje-no postupanje.⁵²² S obzirom na tu skoro univerzalnu osudu prakse ne-ovje-nog postupanja, može se reći da je njegova zabrana norma međunarodnog običajnog prava. Međutim, za razliku od krivi-nog djela mučenja, ni jedan od naprijed navedenih instrumenata nije pokušao da formuliše definiciju ne-ovje-nog postupanja. Stoga je na ovom Pretresnom vijeću da utvrdi suštinsko značenje tog krivi-nog djela.

518. Oksfordski rječnik engleskog jezika definiše postupanje kao ne-ovje-no kada je ono "brutalno, lišeno uobičajenih ljudskih osobina dobrote, milosrđa, itd." Riječ "nehumano" se definiše jednostavno kao "ono (to nije humano", a to pak znači "dobrostoivo, suosjećajno, milosrdno". Slično tome, što se tiče francuske verzije, rječnik Le Nouveau Petit Robert definiše "inhumain" kao "qui manque d'humanité", "barbare, cruel, dur, impitoyable, insensible". Stoga je iz najosnovnijeg značenja pridjeva "ne-ovje-an/nehuman" očigledno da se izraz "ne-ovje-no postupanje" definiše pozivanjem na njegov antonim - "ovje-no postupanje".

519. Ovo je u skladu sa pristupom koji je zauzeo MKCK u svom Komentaru uz član 147 četvrtne Genevske konvencije. Objavljujući ovaj izraz Komentar se poziva na član 27 iste Konvencije i navodi da "bi vrsta ponašanja obuhvaćena ovim članom,

⁵²¹ Geneva Convention I, čl. 50; Geneva Convention II, čl. 51; Geneva Convention III, čl. 130; Geneva Convention IV, čl. 147.

⁵²² Universal Declaration of Human Rights, čl. 5; ICCPR, čl. 7; European Convention, čl. 3; African Charter on Human and People's Rights, čl. 5; American Convention on Human Rights, čl. 5(2); Inter-American Convention, čl. 6; Torture Convention, čl. 16; i Declaration on Torture, čl. 3

stoga, bilo ponašanje koje je prestalo da bude humano".⁵²³ To gledajući tako je podržava Komentar člana 119 u kome se navodi "da taj stav... reafirmira humanitarne ideje sadržane u članovima 27 i 32 i stoga naglašava potrebu da se ovi suštinski principi nikada ne izgube iz vida".⁵²⁴ Komentar u vezi sa ne-ovje-nim postupanjem kao teškom povredom u skladu sa članom 51 Druge ženevske konvencije tako je definiše ovo krivi-no djelo pozivanjem na član 12 te Konvencije kojim je utvrđeno da se prema zaštićenim licima mora postupati o-ovje-no. Shodno tome, Komentar uz član 51 navodi da bi "vrsta postupanja o kojoj je ovdje riječ stoga bila sve ono što je u suprotnosti s tim opštim pravilom".⁵²⁵

520. Nakon što je identifikovalo osnovnu premisu da je ne-ovje-no postupanje postupanje koje nije humano, i koje stoga predstavlja povredu fundamentalnog principa ženevskih konvencija, Pretresno vijeće sada prelazi na detaljniju diskusiju o značenju izraza "ne-ovje-no postupanje" i "humano postupanje". Mada su prethodno navedena značenja iz rječnika o-igledno od značaja u ovom pogledu, da bi se utvrdila suština krivi-nog djela ne-ovje-nog postupanja, terminologija se mora staviti u kontekst relevantnih odredbi ženevskih konvencija i Dopunskih protokola.

521. U Komentar uz član 147 četvrte ženevske konvencije se iznosi mišljenje da ne-ovje-no postupanje,

ne može značiti, čini se, isključivo postupanje koje predstavlja napad na tjelesni integritet ili zdravlje; cilj Konvencije je svakako da civilima u rukama neprijatelja obezbijedi zaštitu koja će sa-uvati njihovo ljudsko dostojanstvo i spriječiti da budu svedeni na nivo životinja. To dovodi do zaključka da pod "ne-ovje-nim postupanjem" Konvencija ne podrazumijeva samo tjelesnu povredu ili povredu zdravlja. Sasvim je zamislivo da se određene mjere, na primjer, one koje bi civile internirce mogle potpuno odsjedi od spoljnog svijeta, a naročito od njihovih porodica, ili kojima se nanose teške povrede njihovom ljudskom dostojanstvu, mogu smatrati ne-ovje-nim postupanjem.⁵²⁶

⁵²³ Commentary, str. 598.

⁵²⁴ *Ibid.*, str. 483.

⁵²⁵ Commentary to the Second Geneva Convention, str. 268. Komentar uz 2. ženevsku konvenciju sadrži sličnu formulaciju: "uslov humanog postupanja i zabrana određenih radnji koje su nespojive sa njim imaju opšti i apsolutni karakter", str. 140.

⁵²⁶ Commentary, str. 598.

522. Ova terminologija se ponavlja u vezi sa članom 51 Druge Ženevske konvencije u komentaru uz tu Konvenciju,⁵²⁷ i tako je u Komentaru koji se odnosi na član 130 Treće Ženevske konvencije.⁵²⁸ Jedina je razlika da su riječi "mogu smatrati" u posljednoj rečenici napred navedenog citata u Komentaru uz Drugu i Treću Ženevsku konvenciju zamijenjene riječima "trebaju smatrati". Ova razlika u terminologiji izgleda ukazuje na to da su sastavljači Komentara uz Drugu i Treću Ženevsku konvenciju zauzeli energičniji stav po pitanju da li su radnje kojima se nanosi teška povreda ljudskog dostojanstva tako je obuhvaćene pojmom neovjerenog postupanja.

523. Kao što je već rečeno u ovoj presudi, pojam humanog postupanja pročišćava sve rečenice Ženevske konvencije i Dopunske protokole, a sadržan je i u Haškom pravilniku i dvjema Ženevskim konvencijama iz 1929.⁵²⁹ Ključna odredba četvrte Ženevske konvencije koja sadrži obavezu da se prema zaštićenim licima postupuje humano sadržana je u članu 27, čija prva dva stava navode da:

zaštićena lica imaju pravo, u svakoj prilici, na poštovanje svoje ličnosti, svoje časti, svojih porodičnih prava, svojih vjerskih ubjeđenja i obreda, svojih navika i svojih običaja. S njima će se, u svako doba, postupati humano i ona će naročito biti zaštićena od svakog nasilja ili zastrašivanja, od uvreda i radoznalosti javnosti.

Čeće će posebno biti zaštićene protiv svakog napada na njihovu čast, a naročito protiv silovanja, prisile na prostituciju i protiv svakog nedoličnog nasrtaja.

524. Ovaj član predstavlja "osnovu Konvencije i proglašava ... principe na kojima se zasniva cjelokupno 'Ženevsko pravo', naime "princip poštovanja ljudskog bića i neprikosnoven karakter osnovnih prava muškaraca i žena kao pojedinaca."⁵³⁰ Komentar javno ističe fundamentalni značaj humanog postupanja time što kaže da je ono "istinski lajtmotiv rečenice Ženevske konvencije".⁵³¹ Dalje navodi da se riječ "postupanje"

ovdje mora razumjeti u najširem značenju i primjenljivo na sve aspekte ljudskog života... Cilj ove Konvencije je jednostavno da definiše pravilan način postupanja prema ljudskom biću, koje je samo želi da s njim bude

⁵²⁷ Commentary to the Second Geneva Convention, str. 268.

⁵²⁸ Commentary to the Third Geneva Convention, str. 627.

⁵²⁹ Commentary, str. 204.

⁵³⁰ Commentary, str. 199-200.

⁵³¹ Commentary, str. 204.

humano postupano, i koje stoga može takođe tako da postupi sa svojom ljudskom sabraćom.⁵³²

U zaključku, Komentar karakteriše humano postupanje, i zabranu određenih postupaka koji su s njim nespojivi, kao opštu i apsolutnu po prirodi, važeju u svim okolnostima i u svako vrijeme.⁵³³

525. Nakon proglašavanja općeg principa humanog postupanja, član 27 Ženevske konvencije IV daje primjere radnji koje su s njim nespojive, kao što su djela nasilja ili zastraživanja "potaknuta ne vojnim potrebama ili legitimnom željom za bezbjednošću, već sistematskim prezirom prema ljudskim vrijednostima", uključujući vrijeđanje i izlaganje ljudi radoznalosti javnosti.⁵³⁴ Ovaj spisak dopunjen je članom 32 iste Konvencije, kojim se zabranjuju sva djela kojima se prouzrokuje tjelesna patnja ili istrebljenje, uključujući ubistvo, mučenje, tjelesno kažnjavanje, sakaćenje, medicinske ili naučne opite koji nisu neophodni u okviru medicinskog liječenja osobe u pitanju, i bilo koje druge brutalne mjere.⁵³⁵ Ovaj član nije iscrpan, on je što je moguće opštiji i samo daje primjere glavnih vrsta zvjerstava počinjenih tokom Drugog svjetskog rata.⁵³⁶

526. Član 13 Treće ženevske konvencije takođe sadrži principe i zabrane iz članova 27 i 32 četvrte ženevske konvencije. Predviđa da se prema ratnim zarobljenicima mora u svako doba postupati humano. I tu se ovaj princip iskazuje pozivanjem na ponašanje koje je sa njim nespojivo. Nakon što iznosi opšti princip da se prema svim zarobljenicima postupati humano, u članu se navodi da se protivzakonite radnje ili propusti koji prouzrokuju smrt ili ugrožavaju zdravlje ratnog zarobljenika smatraju teškim povredama.

Narodito, nijedan ratni zarobljenik ne smije biti podvrgnut tjelesnom sakaćenju ili medicinskom ili naučnom opitu ma koje prirode on bio ako to nije opravdano ... isto tako, ratni zarobljenici se moraju u svako doba štiti, narodito od svakog akta nasilja ili zastraživanja, od uvreda i radoznalosti javnosti.

⁵³² Commentary, str. 204.

⁵³³ Commentary, str. 204-205.

⁵³⁴ Commentary, str. 204.

⁵³⁵ Commentary, str. 221.

527. Komentar uz Treću ženevsku konvenciju, u vezi s ovom odredbom, direktno se bavi primjenom principa humanog postupanja i zabrane radnji koje su nespojive s njim, u situaciji kada su zaštićena lica legitimno zatočena. U njemu se navodi da

uslov humanog postupanja i zabrana radnji koje su s njim nespojive op{teg su i apsolutnog karaktera. Va`e u svako vrijeme, i primjenjuju se, na primjer, na slu-ajeve gdje se represivne mjere legitimno name}u za{ti}enom licu, po{to se obziri -ovje-nosti moraju po{tovati -ak i ako se primjenjuju mjere bezbjednosti ili represije. *Ova obaveza ostaje u potpunosti na snazi u odnosu na lica koja se nalaze u zatvoru ili su internirana, bilo na teritoriji strane u sukobu ili na okupiranoj teritoriji. Upravo u takvim situacijama, kada se -ini da su ljudske vrijednosti u najve}oj opasnosti, ova odredba poprima svoj puni zna-aj*.⁵³⁷

528. U Komentaru se dalje ka`e da pojam humanog postupanja implicira, prije svega, odsustvo bilo kog oblika tjelesnog ka`njavanja, ali da ne sadr`i samo ovaj negativni aspekt. Tako|e uklju-uje koncept za{tite ratnog zarobljenika, {to zna-i "uzeti ga u za{titu, pru`iti mu pomo} i podr{kku i tako|e ga braniti ili -uvati od povrede ili opasnosti."⁵³⁸ Tako iz uslova humanog postupanja proisti-e pozitivna obaveza za{tite, koja se "prostire na moralne vrijednosti, kao {to su nezavisnost zarobljenika (za{tita od zastra{ivanja) i njegova -ast (za{tita od uvreda i radoznalosti javnosti)."⁵³⁹

529. Princip humanog postupanja je tako|e iskazan u drugom, tre}em i -etvrtom stavu -lana 12 Prve i Druge `enevske konvencije, koje se bave ranjenicima i bolesnicima na kopnu i moru. U Komentarima uz ove Konvencije isti-e se da je cilj ovih stavova da razviju i defini}u pojam humane njege i postupanja.⁵⁴⁰ Nakon {to se iznosi op{ta obaveza humanog postupanja, u -lanu 12 se predvi|a da se ono mora primjenjivati bez diskriminacije, te se zabranjuju svi napadi na `ivot ili nasilje prema licima, naro-ito ubistvo, istrebljenje, mu-enje, biolo{ki opiti, hotimi-no uskra}ivanje medicinske pomo}i ili njege, ili stvaranje uslova koji izla`u lica zarazi ili infekciji. U Komentaru uz Prvu `enevsku konvenciju se predvi|a da postupanje u ovom kontekstu

⁵³⁶ Commentary, str. 222.

⁵³⁷ Commentary to the Third Geneva Convention, str. 140, (naglasak dodat).

⁵³⁸ Commentary to the Third Geneva Convention, str. 141.

⁵³⁹ Commentary to the Third Geneva Convention, str. 141.

⁵⁴⁰ Commentary to the First Geneva Convention, str. 137 i Commentary to the Second Geneva Convention, str.91.

treba razumjeti u njegovom najširem značenju i kao primjenljivo na sve aspekte ljudskog postojanja.⁵⁴¹

530. Treća ženevska konvencija također sadrži još dvije odredbe koje podržavaju fundamentalni princip humanog postupanja. U članu 20 se predviđa da se ratni zarobljenici moraju evakuisati na human način, što uključuje obezbjeđivanje dovoljno hrane, pitke vode, odjeće i medicinske njege. U Komentaru uz Treću ženevsku konvenciju se potvrđuje da se tjelesni i životni uslovi u kojima žive ratni zarobljenici i vojnici sile koja ih drži mogu razlikovati. [Taviše, "postupanje koje može biti podnošljivo za zarobljivače može prouzrokovati neopisive patnje njihovim zarobljenicima. Moraju se uzeti u obzir različite navike u pogledu klime, hrane, udobnosti, odjeće, itd."⁵⁴². Odlučujući faktor je humano postupanje; ne smiju biti ugroženi život ili zdravlje i moraju se izbjeći velike tegobe i patnje.⁵⁴³ Pored toga, u članu 46 Treće ženevske konvencije predviđene su slične zaštitne mjere u vezi sa premještanjem ratnih zarobljenika. Doista, u njemu se ide dalje od člana 20 time što se izričito navodi da se moraju uzeti u obzir klimatski uslovi na koje su ratni zarobljenici navikli. Shodno tome, zabrana nehumanog postupanja također obuhvata životne uslove zaštićenih lica i bila bi prekršena ukoliko nije pružena odgovarajuća hrana, voda, odjeća, medicinska njega i smještaj u svjetlu različitih navika i zdravlja zaštićenih lica.

531. U članu 75 Dopunskog protokola I i u članovima 4 i 7 Dopunskog protokola II također je podržan osnovni princip humanog postupanja. Doista, Komentar uz Dopunski protokol II, navodi da je "pravo zaštićenih lica na poštovanje njihove časti, ubježenja i vjerskih obreda element humanog postupanja", u vezi sa članom 27 četvrte ženevske konvencije.⁵⁴⁴

532. Konačno, i vrlo značajno, princip humanog postupanja predstavlja suštinsku osnovu zajedničkog člana 3 ženevskih konvencija. Ovim članom se zabranjuje niz radnji, uključujući nasilje nad životom i ličnošću, kao što su ubistvo, sakaćenje, surovo postupanje, mučenje i napadi na lično dostojanstvo, te ponižavajuće i degradirajuće postupanje. Komentar uz Prvu ženevsku konvenciju, u vezi sa

⁵⁴¹ Commentary to the First Geneva Convention, str. 137.

⁵⁴² Commentary to the Third Geneva Convention, str.174.

⁵⁴³ Commentary to the Third Geneva Convention, str.174.

zajedni-kim -lanom 3, bavi se pitanjem definisanja pojma humanog postupanja, a time i nehumanog postupanja, kako slijedi:

Stoga bi bilo bespredmetno i -ak i opasno poku{ati nabrojati stvari kojima je potrebno opskrbiti ljudsko bi}e da bi normalno `ivjelo za razliku od `ivotinje, ili detaljno propisati na-in na koji se prema njemu mora pona{ati da bi se pokazalo da se s njim postupa "humano", tj. kao sa bli`njim a ne kao sa zvijeri ili predmetom. Pojednosti takvog postupanja mogu, {tavi{e, varirati zavisno od okolnosti - naro-ito klime - i od onoga {to je izvodljivo. S druge strane, manje je te{ko nabrojati stvari koje su nespojive sa humanim postupanjem. To je metod koji primjenjuje Konvencija kada propisuje -etiri apsolutne zabrane... Nije ostavljena ni jedna mogu}a rupa u zakonu; ne mo`e biti nikakvog izgovora, nikakvih olak{avaju}ih okolnosti.⁵⁴⁵

U vezi sa nabrojanjem zabranjenog pona{anja, dalje se ka`e,

sa koliko god pa`nje da se sastavlja spisak svih razli-utih oblika zlostavljanja, nemogu}e je predvidjeti {ta mogu zamisliti budu}i mu-itelji koji `ele da `ive svoje `ivotinjske instinkte; i {to konkretniji i potpuniji spisak nastoji da bude, to postaje sve restriktivniji.⁵⁴⁶

Upravo ovaj Komentar najbolje obja{njava op{ti pristup @enevskih konvencija pojmu humanog i ne-ovje-nog postupanja. Kao {to se nagla{ava sve vrijeme u ovoj presudi, humano postupanje je kamen temeljac sve -etiri Konvencije, i definisano je u negativnom vidu u odnosu na op{ti, ali ne i iscrpni spisak radnji koje su za osudu i koje su s njim nespojive, a koje predstavljaju ne-ovje-no postupanje.

533. Prethodna diskusija o ne-ovje-nom postupanju je tako|e u skladu sa pojmom "nehumanih radnji", u kontekstu zlo-ina protiv -ovje-nosti. Ove radnje su zabranjene i ka`njive po -lanu 5 Statuta i uklju-uju: ubistvo, istrebljenje, porobljavanje, deportovanje, zatvaranje, mu-enje, silovanje, proganjanje na politi-koj, rasnoj ili vjerskoj osnovi i ostale nehumane radnje. Ovaj spisak je u skladu sa -lanom 6(c) Nirnber{kog statuta i -lanom II 1(c) Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta, {to je bilo prvi put da su takve radnje izri-ito priznate kao zlo-ine protiv -ovje-nosti. U -lanu 18(k) Nacrta kodeksa KMP-a, nalazi se detaljniji spisak radnji koje mogu predstavljati zlo-ine protiv -ovje-nosti nego {to je sadr`an u prethodnim odredbama. Njime je tako|e predvi|eno da su "ostale nehumane radnje" postupci koji, zapravo, te{ko naru{avaju tjelesni ili mentalni integritet `rtve, ili njeno zdravlje ili ljudsko

⁵⁴⁴ Commentary to Additional Protocol II, st. 4521.

⁵⁴⁵ Commentary to the First Geneva Convention, str. 3.

dostojanstvo. KMP je tako|e uvidjela da je nemogu}e utvrditi iscrpan spisak nehumanih radnji koje bi mogle predstavljati zlo-ine protiv -ovje-nosti.⁵⁴⁷

534. Nakon {to je razmotrilo zna-enje ne-ovje-nog postupanja u kontekstu @enevskih konvencija, kao i u odnosu na kategoriju zlo-ina protiv -ovje-nosti, Pretresno vije}e sada prelazi na razmatranje tuma-enja ove zabrane od strane drugih me|unarodnih sudskih tijela. Kao {to je prethodno konstatovano, Evropski sud i Evropska komisija za ljudska prava razradili su zna-ajan korpus pravne prakse koji se bavi razli-itim oblicima zlostavljanja zabranjenim prema -lanu 3 Evropske konvencije. U onoj mjeri u kojoj su ova tijela pravila razliku izme|u razli-utih krivi-nih djela zabranjenih prema -lanu 3 Evropske konvencije, to su -inila u odnosu na pomi-nu skalu te`ine djela.⁵⁴⁸ Primjenjuju}i ovaj pristup, Evropski sud je zaklju-io da se posebno `igosanje mu-enja vezuje samo za smi{ljeno ne-ovje-no postupanje koje prouzrokuje vrlo te{ku i surovu patnju.⁵⁴⁹ Pretresno vije}e je ve} razmotrilo zaklju-ak Evropskog suda u predmetu *Sjeverna Irska*, naime da ova razlika izme|u pojma mu-enja i ne-ovje-nog ili degradiraju}eg postupanja "prije svega poti-e iz razlike u intenzitetu nanijete patnje."⁵⁵⁰

535. Evropski sud je tako|e koristio cilj radi kojeg je lice zlostavljano kako bi napravio razliku izme|u mu-enja i drugog ne-ovje-nog ili degradiraju}eg postupanja. Dva nedavna mi{ljenja Evropskog suda u kojima je utvr|eno da kr{enja -lana 3 predstavljaju mu-enje prethodno su prodiskutovana, ali su relevantna i u ovom pogledu. U predmetu *Aydin protiv Turske*, Evropski sud je konstatovao da je patnja nanijeta tra`iocu koja se svodi na mu-enje, bila sra-unata da omogu}i snagama bezbedjednosti da izvuku informacije.⁵⁵¹ Sli-no tome, u predmetu *Aksoy protiv Turske*, Evropski sud je konstatovao da je zlostavljanje za koje je utvr|eno da

⁵⁴⁶ Commentary to the First Geneva Convention, str. 4.

⁵⁴⁷ ILC Draft Code str. 103.

⁵⁴⁸ Na primjer, u *Tyrer v. U.K.*, 1979-80, 2 EHRR 1, sud je za klasifikaciju krivi-nog djela koje se tereti po -l. 3. koristio kliznu skalu na osnovu stepena ja-ine patnji nanesenih zlostavljanjem. Sud je ustanovio da doti-no ka`njavanje nije "bilo ravno" mu-enju, te da patnja nanesena tim ka`njavanjem nije bila dovoljno sna`na da bi se podvela pod ne-ovje-no postupanje iz -lana. 3. Me|utim, sud je priznao kr{enje -lan 3 Evropske konvencije, budu}i da je ka`njavanje doseglo minimalni stepen ja-ine koji je potreban da bi se ono kategorizovalo kao poni`avaju}e postupanje.

⁵⁴⁹ *Aksoy v. Turkey*, st. 63.

⁵⁵⁰ *The Northern Ireland Case*, st. 167.

⁵⁵¹ *Aydin v. Turkey*, st. 85.

predstavlja mučenje "izgleda nanijeto u cilju dobijanja priznanja ili informacija od tražioca."⁵⁵²

536. Na drugom kraju ljestvice, Evropski sud je zauzeo stanovište da, da bi zlostavljanje padalo u djelokrug zabrane sadržane u članku 3, ono mora

postići minimum težine... Ocjena ovog minimuma je relativna: zavisi od svih okolnosti predmeta, kao što su priroda i kontekst postupanja, njegovo trajanje, njegovi tjelesni i duševni efekti i, u nekim slučajevima, pol, starost i zdravstveno stanje žrtve.⁵⁵³

537. U predmetu *Tomasi protiv Francuske*, gdje je Evropski sud donio izričito zaključak o neovjerenom postupanju koje predstavlja kršenje članka 3, žalilac je tvrdio da je u toku policijskog ispitivanja (amaran, utiran nogama i udaran pesnicama, udaran po podlakticama, tjeran da dugo stoji bez oslonca, da su mu ruke bile liscama vezane na leđima, da su ga pljuvali, tjerali da stoji nag ispred otvorenog prozora, da mu je uskrađivana hrana i da mu je priješeno vatrenim oružjem. Evropski sud je zaključio da su "veliki broj udaraca nanijetih g. Tomasiju i njihova jačina ... dva elementa koja su dovoljno ozbiljna da takvo postupanje učine neovjerenim i degradirajućim."⁵⁵⁴ U predmetu *Ribitsch protiv Austrije*,⁵⁵⁵ Evropski sud je utvrdio da je žalilac bio podvrgnut neovjerenom i degradirajućem postupanju, koje predstavlja kršenje članka 3, time što je bio tučen dok se nalazio u policijskom pritvoru, i kada je njemu i njegovoj supruzi, koja je bila u pritvoru s njim, priješeno i kada su vrijeđani. Evropski sud je otičao zaključak i dalje i zaključio da:

U pogledu lica lišenog slobode, svako pribjegavanje fizičkoj sili koje njegovo sopstveno ponašanje nije učinilo nužno potrebnim, umanjuje ljudsko dostojanstvo i u principu predstavlja kršenje prava iznijetog u članku 3 Konvencije.⁵⁵⁶

538. Nešto skorije, isti je Evropski sud utvrdio da zlostavljanje predstavlja kršenje članka 3 u slučaju kada je dječak star devet godina prilično snažno tučen više nego jednom prilikom vrtnom pritkom⁵⁵⁷. U najkoherentnijoj formulaciji ovog pojma,

⁵⁵² *Aksoy v. Turkey*, st. 64.

⁵⁵³ *A. v. U.K.*, 23. septembar 1998, st. 20 (u kojem se citira ECHR *Costello-Roberts v. UK*, 25. mart 1993, 247-C ECHR (Ser.A) 1993).

⁵⁵⁴ *Tomasi v. France*, 13 EHRR 1, 1993, st. 115.

⁵⁵⁵ *Ribitsch v. Austria*, 21 EHRR 573, 1996.

⁵⁵⁶ *Ibid.*, st. 38.

⁵⁵⁷ *A. v. U.K.*, ECHR 23. septembar 1998, st. 21.

Evropska komisija za ljudska prava je opisala ne-ovje-no postupanje kao ono koje "smi{l}jeno nanosi te{k}ku du{evnu i tjelesnu patnju."⁵⁵⁸

539. U ^lanu 7 MPGPP-a predvi|eno je da:

Niko ne smije biti podvrgnut mu-enju niti surovom, ne-ovje-nom ili degradiraju}em postupanju ili ka`njavanju. Naro-ito, niko ne smije biti podvrgnut, bez sopstvenog slobodnog pristanka, medicinskim ili nau-nim opitima.

Komitet za ljudska prava je usvojio sveobuhvatan pristup primjeni -lana 7 u svom Op{tem komentaru uz ovu odredbu, opredijeliv{i se da ne "utvrdi jasne razlike izme|u razli-utih vrsta ka`njavanja ili postupanja."⁵⁵⁹ Komitet je, me|utim, konstatovao da bi svaka razlika izme|u ovih termina zavisila od "prirode, cilja i te`ine primjenjenog postupanja."⁵⁶⁰

540. U nekoliko predmeta, Komitet za ljudska prava konkretno je utvrdio ne-ovje-no postupanje koje predstavlja kr{enje -lana 7 MPGPP-a. U predmetu *Portorreal protiv Dominikanske Republike*⁵⁶¹, `alilac je uhap{en i odveden u }eliju veli-ine 20 x 5 metara, gde je dr`ano oko 125 lica optu`enih za razli-ite zlo-ine i gdje su, zbog nedostatka prostora, neki zatvorenici morali da sjede na izmetu. @alilac nije dobio ni hrane ni vode do narednog dana i kona-no je oslobo|en poslije 50 sati u pritvoru. Komitet je utvrdio da se radilo o ne-ovje-nom i degradiraju}em postupanju koje predstavlja kr{enje -lana 7 MPGPP-a. U predmetu *Tshisekedi protiv Zaira*,⁵⁶² Komitet je tako|e utvrdio kr{enje -lana 7 koje predstavlja ne-ovje-no postupanje kada je `aliocu "uskra}ena hrana i voda tokom -etiri dana nakon hap{enja... i kada je zatim bio interniran pod neprihvatljivim sanitarnim uslovima."⁵⁶³ U predmetu *Bouton protiv Urugvaja*, Komitet je utvrdio da prisiljavanje osobe da stoji sa povezom na o-ima i vezana 35 sati, pri -emu je morala slu{ati krike drugih zato-enika koje su

⁵⁵⁸ Kako se razmatra u *Yagiz v. Turkey*, Vidi ECHR 16. maj 1995. Evropska komisija *Yagiz v. Turkey*, 22 EHRR 573, 1996. Prvobitna definicija ne-ovje-nog postupanja navedena u predmetu *Gr-ka* sadr`avala je dodatni element, prema kojem je tra`ilac trebao dokazati da je u datoj situaciji postupanje za koje se tvrdi da predstavlja kr{enje -lana 3 bilo neopravdano. Me|utim, sud je u stvari napustio taj pojam opravdanosti kad je kasnije rije{io da su prava iz -lana 3 apsolutna i neponi{tiva. Vidi npr. 23 EHRR 413 *Chahal v. U.K.*, 1997, st. 79.

⁵⁵⁹ General Comment of the Human Rights Committee 20/44 of 3 April 1992, st. 4.

⁵⁶⁰ Ibid.

⁵⁶¹ (191/1985) Human Rights Committee GAOR (31 Session).

⁵⁶² *Tshisekedi v. Zaire*, (242/1987) GAOR, 37 Session.

⁵⁶³ Ibid., st. 13.

mu-ili, prijetnje kaznama, i prisiljavanje da sjedi sa povezom na o-ima i nepomi-na na madracu vi{e dana, predstavlja ne-ovje-no postupanje.⁵⁶⁴

541. Na osnovu razlika izme|u mu-enja i ne-ovje-nog i degradiraju}eg postupanja, koje je nabrojao Komitet za ljudska prava, Nowak je zapazio da ne-ovje-no postupanje mora uklju-ivati "sve oblike nametanja te{ke patnje koji se ne mogu kvalifikovati kao mu-enje zbog odsustva jednog od njegovih su{tinskih elemenata."⁵⁶⁵ Dalje, po njegovom mi{ljenju, ne-ovje-no postupanje tako|e obuhvata zlostavljanje koje ne dosti`e potreban nivo te`ine da bi se kvalifikovalo kao mu-enje.⁵⁶⁶

542. Jasno je da su me|unarodna sudska tijela koja su razmatrala primjenu ovog krivi-nog djela ne-ovje-nog/nehumanog postupanja bila sklona da ga defini{u na relativan na-in. Odnosno, ne-ovje-no postupanje je postupanje kojim se smi{ljeno nanosi ozbiljna du{evna i tjelesna patnja koja ne dosti`e te{ku du{evnu i tjelesnu patnju potrebnu da bi se krivi-no djelo kvalifikovalo kao mu-enje. Dalje, cilj krivi-nog djela ne mora biti zabranjen niti djelo po-injeno uz zvani-no odobravanje kao {to mora biti u slu-aju mu-enja.

(iii) Zaklju-ak

543. Sve u svemu, Pretresno vije}e nalazi da je ne-ovje-no postupanje namjerna radnja ili propust, tj. radnja koja je, objektivno gledana, smi{ljena a ne slu-ajna, koja nanosi te{ku du{evnu ili tjelesnu patnju ili povredu ili predstavlja ozbiljan nasrtaj na ljudsko dostojanstvo. Najobi-nije zna-enje izraza ne-ovje-no postupanje u kontekstu @enevskih konvencija potvr|uje ovaj pristup i razja{njava zna-enje krivi-nog djela. Tako je ne-ovje-no postupanje namjerno postupanje koje nije u skladu sa fundamentalnim principom ~ovje-nosti, i sa-injava ki{obran pod koji potpadaju preostala te{ka kr{enja sadr`ana u Konvencijama. Zato, djela koja su u konvencijama i komentarima okarakterisana kao ne-ovje-na ili koja su nespojiva sa principom

⁵⁶⁴ *Soriano de Bouton v. Uruguay*, (37/1978), Human Rights Committee, GAOR 12 Session.

⁵⁶⁵ Nowak, *UN Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary*, str.131, (u daljem tekstu: "Nowak Commentary").

⁵⁶⁶ Nowak Commentary, str.131.

-ovje-nosti predstavljaju primjere djela koja se mogu okarakterisati kao ne-ovje-no postupanje.

544. U ovom okviru krivi-nih djela bi sva djela za koja se utvrdi da predstavljaju mu-enje ili hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijelu ili zdravlju tako|e predstavljala ne-ovje-no postupanje. Me|utim, ova tre}a kategorija krivi-nih djela nije ograni-ena na ona djela koja su ve} ugra|ena u druge dvije i pro{iru|e se dalje na druga djela koja kr{e osnovni princip humanog postupanja, naro-ito po{tovanje ljudskog dostojanstva. U krajnoj liniji, pitanje da li je bilo koje konkretno djelo, koje ne potpada u kategorije osnovne grupe, nespojivo sa principom humanog postupanja i otuda predstavlja ne-ovje-no/nehumano postupanje, -injeni-no je pitanje koje treba ocijeniti na osnovu svih okolnosti u konkretnom predmetu.

(e) Surovo postupanje

545. Krivi-na djela koja se terete kao surovo postupanje u optu`nici podvode se pod -lan 3 Statuta, bilo kao alternativa optu`bama mu-enja, bilo kao dodatak optu`bi hotimi-nog nano{enja te{ke patnje ili ozbiljne povrede ili ne-ovje-nog postupanja u skladu sa -lanom 2 Statuta.

(i) Argumenti strana

546. Tu`ila{tvo zastupa tezu da surovo postupanje ima iste elemente kao krivi-no djelo ne-ovje-nog postupanja i obuhvata situacije u kojima optu`eni zlostavlja `rtvu i podvrgava `rtvu du{evnom ili tjelesnom bolu ili patnji, a da pri tome ne ide ni za jednim ciljem koji je u osnovi krivi-nog djela mu-enja.⁵⁶⁷ U svom odgovoru na Zahtjev za odbacivanje optu`bi⁵⁶⁸, Tu`ila{tvo se poziva na diskusiju u *Presudi u predmetu Tadi}* o zna-enju "surovog postupanja" u prilog ovoj tvrdnji.⁵⁶⁹ U tom predmetu, Pretresno vije}e II je smatralo da zabrana surovog postupanja predstavlja sredstvo za ostvarivanje cilja, naime da se "obezbijedi da se sa licima koja ne

⁵⁶⁷ Prosecution Closing Brief RP D2717; Prosecution Pre-Trial Brief RP D2825.

⁵⁶⁸ Prosecution Response to the Motion to Dismiss, RP D5765.

⁵⁶⁹ *Tadi}* Judgment, str 723–726.

u-estvuju aktivno u neprijateljstvima u svim okolnostima -ovje-no postupaju⁵⁷⁰
 Presuda se dalje poziva na -lan 4 Dopunskog protokola II, gdje se zabrana odnosi na
 "nasilje nad `ivotom, zdravljem i tjelesnim i du{evnim dobrobiti osoba, naro-ito
 ubistvo, kao i surovo postupanje kao {to je mu-enje, saka}enje ili bilo koji oblik
 tjelesnog ka`njavanja."⁵⁷¹

547. Odbrana nije imala konkretne podneske u vezi sa definicijom krivi-nog djela
 surovog postupanja. Me|utim, u svojoj diskusiji o "te{koj patnji ili ozbiljnoj povredi"
 u Zahtjevu za odbacivanje optu`bi, odbrana je konstatovala da su "sastavlja-i
 zajedni-kog -lana 3 definicije zabranjenih djela namjerno ostavili slabo
 definisanim".⁵⁷²

(ii) Diskusija

548. Osnova za uklju-ivanje surovog postupanja u -lan 3 Statuta je njegova
 zabrana u zajedni-kom -lanu 3(1) @enevskih konvencija koji zabranjuje "nasilje nad
 `ivotom i tijelom, naro-ito ubistvo svih vrsta, saka}enje, surovo postupanje i
 mu-enje". Pored zabrane u zajedni-kom -lanu 3, surovo postupanje ili surovost
 zabranjeni su -lanom 87 Tre}e `enevske konvencije, koja se bavi kaznama za ratne
 zarobljenike, i -lanom 4 Dopunskog protokola II, koji predvi|a zabranu sljede}ih
 vrsta pona{anja:

nasilje nad `ivotom, zdravljem i tjelesnom ili du{evnom dobrobiti osoba,
 naro-ito ubistvo, kao i surovo postupanje kao {to je mu-enje, saka}enje ili bilo
 koji oblik tjelesnog ka`njavanja.

549. Kao i u slu-aju krivi-nog djela ne-ovje-nog postupanja, nijedan me|unarodni
 instrument ne defini}e ovo krivi-no djelo iako je izri-ito zabranjeno -lanom 5
 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, -lanom 7 MPGPP-a, -lanom 5, stav 2
 Inter-ameri-ke konvencije o ljudskim pravima i -lanom 5 Afri-ke povelje o ljudskim
 pravima i pravima naroda. U svakom od ovih instrumenata se pominje u istoj
 kategoriji krivi-nog djela kao ne-ovje-no postupanje.

⁵⁷⁰ *Tadi} Judgment*, st. 723.

⁵⁷¹ *Tadi} Judgment*, st. 725.

⁵⁷² Motion to Dismiss, RP D5545.

550. U *Presudi u predmetu Tadić*, Pretresno vijeće II iznijelo je svoje gledište o značenju ovog krivnog djela navodeći da u skladu sa zajedničkim članom 3 "zabrana surovog postupanja predstavlja sredstvo za ostvarivanje cilja, pri čemu je cilj da se obezbijedi da se prema licima koja ne učestvuju aktivno u neprijateljstvima u svim okolnostima obojako postupaju."⁵⁷³ Dakle, to Pretresno vijeće je potvrdilo da je surovo postupanje postupanje koje je neobojako.

551. Gledano u kontekstu zajedničkog člana 3, člana 4 Dopunskog protokola II, različitih instrumenata o ljudskim pravima koji su prethodno pomenuti, i najobimnija značenja ovog termina, Pretresno vijeće smatra da je surovo postupanje postupanje koje nanosi ozbiljnu duševnu i tjelesnu patnju ili predstavlja ozbiljan nasrtaj na ljudsko dostojanstvo, što je ekvivalentno krivnom djelu neobojakog postupanja, u okviru odredaba o teškim povredama međunarodnih konvencija.

(iii) Zaključak

552. U svjetlu prethodnog, Pretresno vijeće nalazi da surovo postupanje predstavlja namjernu radnju ili propust, odnosno radnju koja je, objektivno prosuđena, smisljena a ne slučajna, koja nanosi tešku duševnu ili tjelesnu patnju ili povredu ili predstavlja ozbiljan nasrtaj na ljudsko dostojanstvo. Kao takvo ima isto značenje i stoga vrši istu funkciju tj. uključuje sve ostale nespecificirane elemente, za potrebe zajedničkog člana 3 Statuta, kao što ima neobojako postupanje u odnosu na teške povrede međunarodnih konvencija. Shodno tome, krivno djelo mučenja u skladu sa zajedničkim članom 3 međunarodnih konvencija je takođe uključeno u pojam surovog postupanja. Postupanje koje ne ispunjava uslov ciljnosti potreban za krivno djelo mučenja u zajedničkom članu 3, predstavlja surovo postupanje.

553. Nakon što je detaljno razmotrilo značenje prethodnih krivnih djela, Pretresno vijeće je se sada pozabaviti nehumanim uslovima koji se terete u optužnici kao hotimično nanošenje teške patnje i surovo postupanje.

⁵⁷³ *Tadić Judgment*, st. 723.

(f) Nehumani uslovi

554. Ta-ke 46 i 47 optu`nice navode postojanje nehumanih uslova u zatvoru/logoru ^elebi}i i oni se terete kao hotimi~no nano{enje te{ke patnje, prema ~lanu 2(c), i surovo postupanje, prema ~lanu 3 Statuta. Mada u me|unarodnom humanitarnom ne postoji krivi~no djelo "nehumani uslovi" priznato kao takvo, potrebno je utvrditi da li se mo`e smatrati da je ovaj pojam uklju~en u krivi~na djela hotimi~nog nano{enja te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja ili surovog postupanja.

555. U svom odgovoru na Zahtjev za odbacivanje optu`bi, Tu`ila{tvo se bavi pitanjem nehumanih uslova.⁵⁷⁴ Ono odbacuje argument Odbrane da, ukoliko su uslovi u objektu za zato~avanje neadekvatni ali su ipak najbolje {to se mo`e obezbijediti pod datim okolnostima u odre|eno vrijeme, ti uslovi nisu nehumani. U prilog svom stavu Tu`ila{tvo tvrdi, da sa stanovi{ta prava, organu koji zatvara osobe nije dozvoljeno da izgledniju ili na drugi na~in dr`i zatvorenike pod o~igledno nehumanim uslovima i uslovima koji im ugro`avaju `ivot.

556. Izraz "nehumani uslovi" je ~injeni~ni opis koji se odnosi na prirodu op{teg okru`enja u kojem se zato~ene osobe dr`e i postupanja kojem su izlo`ene. Shodno tome, Pretresno vije}e je obavezno da primijeni pravne standarde koji su utvr|eni za krivi~na djela hotimi~nog nano{enja te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijelu ili zdravlju i surovog postupanja na ovu ~injeni~nu kategoriju.

557. Ovi pravni standardi su apsolutni a ne relativni. Stoga, kada se razmatraju ~injeni~ni navodi o nehumanim uslovima u pogledu ovih krivi~nih djela, ne treba se pozivati na uslove koji su vladali u podru~ju zato~avanja da bi se utvrdilo kakav je trebao biti standard postupanja. Pravni standard u svakom krivi~nom djelu zlostavljanja koje je prethodno prodiskutovano, opisuje minimalne standarde postupanja koji su tako|e primjenljivi na uslove zato~enja. U toku oru`anog sukoba, lica ne treba da budu zatvorena u uslovima gdje se ovi minimalni standardi ne mogu ispuniti i odr`avati.

⁵⁷⁴ Prosecution Response to the Motion to Dismiss, RP D5764.

558. S obzirom da, u kontekstu člana 3 Statuta, surovo postupanje ima isto značenje kao neovjerno postupanje u kontekstu člana 2, ovaj navod nehumanih uslova se ispravno tereti kao surovo postupanje. Međutim, u svjetlu prethodne diskusije o ovim krivim djelima, Pretresno vijeće smatra da, mada je moguće podvesti nehumane uslove u okviru krivih djela hotimičnog nanoženja teške patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja u skladu sa članom 2, mnogo je prikladnije uključiti ga u okvir krivih djela neovjerno postupanja.

3. Nezakonito zatočenje civila

559. Optuženica tereti trojicu optuženih, naime Hazima Delića, Zdravka Mucića i Zejnila Delalića, za direktno učestvovanje u, protivzakonitom zatočenju brojnih civila u zatvoru/logoru Srebrenici i njihovu odgovornost za isto kao nadređenih lica. Cilj ovog odjeljka na čelo diskusije o mjerodavnom pravu jeste da se utvrde parametri ovog krivih djela, kao teške povrede međunarodnih konvencija.

(a) Argumenti strana

560. Prema Tužilaštvu, četvrta međunarodna konvencija dozvoljava zatočavanje ili interniranje "zaštićenih lica" na teritoriji strane u sukobu jedino ako je to apsolutno neophodno radi bezbjednosti sile koja ih drži u svojoj vlasti, i na okupiranoj teritoriji, uslijed imperativnih razloga bezbjednosti.⁵⁷⁵ Tako, po mišljenju Tužilaštva, zatočenje uvijek treba smatrati vanrednom mjerom i ono može biti zakonito samo u slučaju stvarne prijetnje bezbjednosti. [Taviše, takve činjenice se moraju utvrditi na pojedinačnoj osnovi i puka činjenica da je civil podanik neprijateljske sile ne može opravdati njegovo ili njeno zatočenje.

561. Tužilaštvo tvrdi, taviše, da mora postojati određena proceduralna zaštita za takve zatočene civile, uključujući pravo žalbe na zatočenje i njegovo periodično preispitivanje. Ono tvrdi da se, u odsustvu ovih proceduralnih garancija, zatočenje

⁵⁷⁵ Prosecution Pre-Trial Brief, RP D2827.

koje je inače zakonito –ini nezakonitim. Pored toga, Tužilaštvo tvrdi da, čak i ako se zatočjenje u početku može smatrati zakonitim, neka osnovna proceduralna prava moraju biti poštovana tokom perioda zatočeništva. Naravno, zatočjenje mora da razmatra nadležni sud.

562. U odgovoru, Odbrana⁵⁷⁶ se oslanja na Komentar uz četvrtu ženevsku konvenciju u vezi s ovim. Komentar opisuje zabranu protivzakonitog zatočjenja zaštićenih civila koristeći sljedeće termine:

Protivzakonito zatočjenje. – Većina nacionalnih pravnih sistema kažnjava protivzakonito lišavanje slobode i ova povreda se stoga može tretirati kao krivično djelo protiv domaćeg krivičnog zakona. Međutim, ovo krivično djelo bi vjerovatno bilo vrlo teško dokazati. Doista, zarađene sile mogu internirati bilo koje neprijateljske ili strane državljanke na svojoj teritoriji ukoliko to smatraju apsolutno neophodnim za svoju bezbjednost. Na isti način, okupirajuće sile mogu internirati neke od stanovnika okupiranih teritorija. Nezakoniti karakter zatočjenja bi stoga bilo vrlo teško dokazati s obzirom na obimna ovlaštenja data državi po ovom pitanju. Oigledno, međutim, interniranje bez nekog konkretnog razloga, naročito na okupiranim teritorijama, moglo bi da potpada pod definiciju ove povrede.⁵⁷⁷

(b) Diskusija

563. Krivično djelo protivzakonitog zatočjenja civila ka njivo je po članu 2(g) Statuta kao teška povreda ženevskih konvencija, kako je priznato članom 147 četvrte ženevske konvencije. Prvo pitanje kojim se treba pozabaviti u analizi ovog krivičnog djela jesu okolnosti pod kojima civili mogu biti zatočeni i, drugo, koji uslovi moraju biti ispunjeni da bi zatočjenje u datom slučaju bilo zakonito. Ovdje su ova dva pitanja razmotrena jedno za drugim.

(i) Zakonitost zatočjenja

564. Pretresno vijeće je već utvrdilo da su lica zatočena u zatvoru/logoru želebići bila lica zaštićena u skladu sa četvrtom ženevskom konvencijom i da se, stoga, mogu

⁵⁷⁶ Motion to Dismiss, RP D5513.

⁵⁷⁷ Commentary, str. 599.

smatrati civilima. Otuda, smatra se potrebnim odlučiti samo da li je zatoč enje lica u pitanju u datom predmetu predstavljalo kršenje međunarodnog humanitarnog prava.

565. Zaštita civila od opasnosti u toku oružanog sukoba je fundamentalni cilj međunarodnog humanitarnog prava. Međutim, sloboda kretanja civila "neprijatelja" u toku oružanog sukoba može biti ograničena, ili čak privremeno ukinuta, ako to zahtijevaju okolnosti. Stoga u ženevskim konvencijama ne postoji apsolutno pravo na slobodu kretanja. Ovo, međutim, ne znači ni da postoji opšte ukidanje ovog prava u toku oružanog sukoba. Naprotiv, propisi koji se odnose na civile na teritoriji strane u oružanom sukobu zasnivaju se na koncepciji da individualna sloboda civila treba da ostane nenarušena. Dotično pravo je stoga relativno pravo koje može biti ograničeno.⁵⁷⁸

566. Kada je nacrt teksta MKCK-a četvrte ženevske konvencije podniet Diplomatskoj konferenciji 1949, nekoliko delegacija je izjavilo da u slučaju krijumčara, sabotera ili drugih boraca bez privilegija, treba dozvoliti određeno odstupanje od prava koja se normalno daju zaštićenim licima. U protivnom bi se ta prava mogla koristiti na štetu strane u oružanom sukobu.⁵⁷⁹ Stoga je zatoč enje civila dozvoljeno u određenim ograničenim situacijama. Opšte pravilo koje predviđa ograničavanje prava civila je sadržano u članu 5 četvrte ženevske konvencije kojim je predviđeno sljedeće:

Ako na teritoriji jedne strane u sukobu, ova ima ozbiljnih razloga da smatra da određeno lice zaštićeno ovom konvencijom daje povoda opravdanoj sumnji da se odaje nekoj djelatnosti štetnoj po bezbjednost države ili je utvrđeno da se ono zaista toj djelatnosti odaje, to lice se ne može pozivati na prava i povlastice koje pruža ova konvencija, ako bi ta prava i povlastice, kad bi se primjenjivali u njegovu korist, mogli nanijeti štetu bezbjednosti te države.

Ako je, na okupiranoj teritoriji, lice zaštićeno ovom konvencijom uhvaćeno kao krijumčar ili saboter ili zatočnik, što lično daje povoda opravdanoj sumnji da se odaje djelatnosti štetnoj po bezbjednost okupacione Sile, to lice može se pozivati, u slučaju kad vojna bezbjednost to apsolutno zahtijeva, lišiti prava općtenja predviđenog ovom konvencijom.

U svakome od ovih slučajeva, s licima o kojima je riječ u prethodnim stavovima postupaje se ipak čovječno i, u slučaju gonjenja, ona ne mogu biti lišena svojih prava na pravedno i uredno suđenje onako kako je ono

⁵⁷⁸ Commentary, str. 202.

⁵⁷⁹ Gehring, Loss of Civilian Protections under the Fourth Geneva Convention and Protocol I, Military Law Review (u daljem tekstu: "Gehring"), sv. 90 (1980), Pamphlet No. 27-100-90, 49 str. 79; Commentary, str. 52-53.

predviđeno ovom konvencijom. Njima se isto tako priznati u`ivanje svih prava i povlastica lica za{ti}enog u smislu ove konvencije, {to je prije mogu}e s obzirom na bezbjednost dr`ave ili okupacione Sile, ve} prema slu-aju.

567. Jezik ~lana 5 je vrlo uop{ten i njegove odredbe mogu biti primjenljive na {irok spektar situacija⁵⁸⁰ Pojam 'aktivnosti {tetnih ili neprijateljskih za bezbjednost dr`ave' te{ko je definisati. Ono {to je izgleda uklju-eno su, prije svega, {pijuna`a, sabota`a i obavje{tajne aktivnosti za neprijateljske snage ili neprijateljske dr`avljane. Ova klauzula se ne mo`e odnositi samo na politi-ki stav pojedinca prema dr`avi,⁵⁸¹ me|utim, u tekstu ~lana 5 nisu sadr`ana nikakva dalja uputstva u vezi sa vrstama predvi|enog djelovanja.

568. Mada ne postoji uslov da konkretna aktivnost u pitanju mora biti ocijenjena kao krivi-na shodno nacionalnom zakonu prije nego {to dr`ava mo`e da odstupi od prava za{ti}enih civila u skladu sa ~lanom 5, skoro je sigurno da }e aktivnost koja se osu|uje u ve}ini slu-ajeva biti predmet krivi-nog ka`njavanja shodno nacionalnom zakonu.⁵⁸² Me|utim, slu-ajevi takve aktivnosti koji mogu biti smatrani {tetnim ili neprijateljskim za dr`avnu bezbjednost moraju biti ocijenjeni kao takvi shodno me|unarodnom pravu, kako za slu-ajeve koji se javljaju na okupiranoj tako i na neokupiranoj teritoriji. O-ito civil ne mo`e ubiti iz vatrenog oru`ja neprijateljskog vojnika koji prolazi, sakriti bombu u neprijateljskom logoru, ili na drugi na-in direktno i namjerno nauditi svom neprijatelju i nadati se da }e zadr`ati pravo na sve za{titne mjere ^etvrte `enevske konvencije.⁵⁸³ Me|utim, sva ova djela uklju-uju nano{enje zna-ajne, neposredne {tete protivniku, a ne samo pru`anje podr{kne snagama strane na koju se civil svrstao.

569. Nema sumnje da zato-enje civila mo`e da potpada pod one "mjere kontrole i bezbjednosti" koje strane u sukobu mogu preduzeti u skladu sa ~lanom 27 ^etvrte `enevske konvencije. Tim ~lanom je predvi|eno da

⁵⁸⁰ *Vidi* Commentary, str. 58: "Rije~ je o ~lanu koji je u svom sada{njem obliku, moglo bi se ~ak re}i, doveden u pitanje. Rije~ je o zna-ajnom i `aljenja vrijednom ustupku dr`avnom interesu. Najvi{e strahovanja izaziva mogu}nost da bi ra{irena primjena ~lana mogla na kraju dovesti do postojanja kategorije civilnih interniraca s kojima se ne postupa na na-in kako propisuje Konvencija i koji se dr`e u zato-eni{tvu pod uslovima koje je gotovo nemogu}e provjeriti."

⁵⁸¹ Commentary, str. 56.

⁵⁸² Gehring, *ibid.*, str. 80 (footnote 73).

Zaštićena lica imaju pravo, u svakoj prilici, na poštovanje svoje ličnosti, svoje časti, svojih porodičnih prava, svojih vjerskih ubijanja i obreda, svojih navika i svojih običaja. Sa njima je se, u svako doba, postupati obojano i ona je naročito biti zaštićena od svakog nasilja ili zastrašivanja, od uvreda i radoznalosti javnosti.

Oni su posebno biti zaštićeni od svakog napada na njihovu čast, a naročito protiv silovanja, prinudavanja na prostituciju i protiv svakog nedoličnog nasrtaja.

Vodeći računa o odredbama koje se odnose na stanje zdravlja, na godine života i na pol, Strana u sukobu u kojoj se vlasti nalaze zaštićena lica postupaju prema njima bez ikakve nepovoljne diskriminacije, zasnovane naročito na rasi, vjeroispovijesti, ili političkim ubjeđenjima.

Ipak, Strane u sukobu mogu preduzimati, u odnosu na zaštićena lica, mjere kontrole ili bezbjednosti koje budu potrebne s obzirom na ratno stanje.

570. Međutim, te mjere bezbjednosti koje države imaju pravo da preduzmu nisu precizirane. I u ovom slučaju, Konvencija samo donosi opštu odredbu i mnogo toga tako prepušta nahođenju strana u sukobu u pogledu izbora sredstava. Izgleda da ona mogu uključivati, na primjer, blago ograničenje kao što je dužnost prijave, i tako iste mjere kao što su upućivanje na prinudni boravak ili interniranje. Suštinski je da mjere ograničenja ne utiču na fundamentalno pravo osoba u pitanju da se s njima obojano postupaju.⁵⁸⁴ Pravo na poštovanje ljudske ličnosti obuhvata sva prava pojedinca, tj. ona prava i svojstva koja su nedjeljiva od osobe na osnovu samog njegovog ili njenog postojanja, naročito pravo na tjelesni, moralni i intelektualni integritet.⁵⁸⁵

571. Iako fundamentalna ljudska prava lica u pitanju nisu, uopšteno govoreći, u bilo kakvoj opasnosti kao rezultat nekih od administrativnih mjera koje mogu biti preduzete u vezi njih, ovo ne mora biti tako u slučaju upućivanja na prinudni boravak ili interniranja. Iskustvo iz Drugog svjetskog rata pokazalo je na tragičan način da u takvim uslovima postoji naročito velika opasnost od krivičnih djela protiv ljudskog bića. [taviše, suviše je često u situacijama oružanog sukoba, sama činjenica da je osoba neprijateljski podanik smatrana opravdanjem za interniranje. Iz tih razloga, relevantne norme međunarodnog humanitarnog prava razvijene su tako da samo

⁵⁸³ Gehring, str. 67.

⁵⁸⁴ Commentary, str. 207.

⁵⁸⁵ *Ibid.*, str. 201.

apsolutna nu`da, zasnovana na zahtjevima bezbjednosti dr`ave, mo`e opravdati pribjegavanje tim mjerama, a i tada samo ako se bezbjednost ne mo`e za{tititi na drugi, manje strog na-in.⁵⁸⁶

572. Autori ^etvrte `enevske konvencije, svjesni ovih opasnosti, dozvolili su interniranje i upu}ivanje na prinudni boravak samo kao posljednje pribje`i{te, i podvrgavaju ih strogim pravilima (-lanovi 41 do 43 i -lan 78).

573. ^lanom 41 ^etvrte `enevske konvencije predvi|eno je kako slijedi:

Ako Sila koja dr`i za{ti}ena lica smatra da ostale mjere kontrole predvi|ene ovom konvencijom nisu dovoljne, najstro`ije mjere kontrole koje ona ima pravo preduzeti jesu upu}ivanje na prinudni boravak ili interniranje, saglasno odredbama -lanova 42 i 43.

Prilikom primjene odredaba drugog stava -lana 39 na slu-aj lica koja su prinu|ena da napuste svoje redovno mjesto boravka na osnovu odluke koja ih primorava na prinudan boravak u nekom drugom mjestu, Sila koja dr`i za{ti}ena lica pridr`ava}e se koliko god je to mogu}e propisa koji se odnose na postupanje s interniranim licima (odjeljak IV, Dio III ove konvencije).

574. ^lan 41 ^etvrte `enevske konvencije tako isti-e da je interniranje civila dopustivo samo u ograni-enim slu-ajevima i da je, u svakom slu-aju, podlo`no strogim pravilima. Ta pravila su sadr`ana prvenstveno u -lanovima 42 i 43, koji su zasnovani na op{toj rezervi iz -lana 27, stav 4, kojim se dozvoljavaju "one mjere kontrole i bezbjednosti koje su potrebne s obzirom na ratno stanje". ^lanovi 42 i 43 se vra}aju na izraz "bezbjednost" koji je i sam donekle {irok kriterijum, kao opravdanje za ograni-enja slobode koja dozvoljavaju. "Bezbjednost" je ovdje nejasna kao i u ranijim -lanovima, i izgleda da izraz nije pogodan za konkretnije definisanje. Mjera aktivnosti koja se smatra {tetnom po unutra{nju ili spoljnu bezbjednost dr`ave koja opravdava interniranje ili upu}ivanje na prinudni boravak prepu{tena je u velikoj mjeri vlastima same te dr`ave.

575. ^lanom 42 ^etvrte `enevske konvencije predvi|eno je sljede}e:

⁵⁸⁶ Commentary, str. 258.

Interniranje ili upu}ivanje na prinudni boravak za{ti}enih lica mo`e se narediti jedino ako to apsolutno zahtijeva bezbjednost Sile u -ijoj se vlasti ta lica nalaze.

Ako jedno lice zatra`i, posredstvom predstavnika Sile za{titnice, da bude dobrovoljno internirano i ako njegov li-ni polo`aj to zahtijeva, Sila u -ijoj se vlasti ono nalazi postupi}e po njegovom tra`enju.

576. O-ito, interniranje je dozvoljeno samo kada je apsolutno neophodno. Subverzivne aktivnosti izvedene unutar teritorije strane u sukobu, ili djela koja direktno poma`u protivni-koj strani, mogu ugro`avati bezbjednost one prve koja stoga mo`e internirati ljude ili ih uputiti na prinudni boravak ako ima *ozbiljnog i legitimnog razloga* da misli da mogu ozbiljno ugroziti njenu bezbjednost putem djelatnosti kao {to su sabota`a ili {pijuna`a.

577. S druge strane, ne mo`e se smatrati da sama -injenica da je osoba dr`avljanin neprijateljske strane ili njen saveznik ugro`ava bezbjednost protivni-ke strane gdje ona `ivi te stoga nije opravdan razlog da je se internira ili uputi na prinudni boravak. Da bi opravdala pribjegavanje takvim mjerama, strana mora imati valjanog razloga da misli da lice u pitanju svojim aktivnostima, znanjem, ili kvalifikacijama predstavlja stvarnu opasnost za njenu sada{nju ili budu}u bezbjednost. ^injenica da je pojedinac mu{kog pola i vojno sposoban ne mora se obavezno smatrati opravdanjem za primjenu ovih mjera.

578. U vezi s okupiranom teritorijom, primjenljive su konkretne odredbe @enevskih konvencija. Iako se teku}i predmet ne odnosi na situaciju okupacije, korisno je ukratko razmotriti ove odredbe u mjeri u kojoj su bitne za nezakonito zato-enje civila. ^lanom 78 ^etvrte `enevske konvencije utvr|uje se pravilo sli-no -lanu 41 u situacijama okupacije, kojim se dozvoljava okupacionim silama da interniraju za{ti}ena lica pod odre|enim uslovima.⁵⁸⁷ Me|utim, interniranje i upu}ivanje na prinudni boravak, bilo da je na nacionalnoj teritoriji okupacione sile ili

⁵⁸⁷ ^lan 78 @enevske konvencije IV propisuje sljede}e: "Ako okupaciona sila smatra za nu`no, iz neophodnih razloga bezbjednosti, da preduzme mjere sigurnosti u odnosu na za{ti}ena lica, ona u krajnjem slu-aju ima prava da im odredi prinudan boravak ili da pristupi njihovom interniranju. Odluke o prinudnom boravku odnosno o interniranju moraju se donijeti po redovnom postupku koji }e propisati okupaciona sila, saglasno odredbama ove konvencije. Taj postupak mora predvi|ati pravo `albe u korist zainteresovanih. Po toj `albi odluka se ima donijeti u najkra}em mogu}em roku. Ako odluke ostanu na snazi, one }e biti predmet povremenih ponovnih ispitivanja, po mogu}stvu svakih {est mjeseci, o -emu }e se starati nadle`no tijelo koje }e u tu svrhu ustanoviti re-ena sila.

na okupiranoj teritoriji predstavljaju izuzetne mjere koje se preduzimaju samo nakon pažljivog razmatranja svakog pojedina-nog slu-aja.⁵⁸⁸ Takve mjere se nikad ne smiju preduzimati na kolektivnoj osnovi.

(ii) Proceduralne garancije

579. U slu-aju da se interniranje civila mo`e opravdati u skladu sa -lanovima 5, 27 ili 42 ^etvrte `enevske konvencije, licima koja se tako dr`e ipak moraju biti data neka osnovna proceduralna prava. Ta prava imaju upori{te u -lanu 43 ^etvrte `enevske konvencije kojim je predvi|eno sljede}e:

Svako za{ti}eno lice koje je internirano ili upu}eno na prinudni boravak ima pravo da odluku donesenu u pogledu njega u najkra}em roku uzme u ponovno razmatranje sud ili nadle`no administrativno tijelo, koje }e u tu svrhu ustanoviti Sila koja dr`i to lice. Ako je interniranje ili upu}ivanje na prinudni boravak ostalo na snazi, sud odnosno administrativno tijelo }e povremeno, a najmanje dva puta godi{nje, pristupiti ispitivanju slu-aja toga lica u cilju da se prvobitna odluka izmijeni u njegovu korist, ako okolnosti to dopu{taju.

Ukoliko se za{ti}ena lica tome ne protive, Sila koja ih dr`i saop{ti}e, {to je mogu}e prije, Sili za{titnici imena za{ti}enih lica koja su internirana ili upu}ena na prinudni boravak, kao i imena onih lica koja su oslobo|ena internacije odnosno prinudnog boravka. Uz isto ograni-enje, Sili za{titnici }e se isto tako {to je br`e mogu}e saop{titi i odluke sudova odnosno administrativnih tijela navedenih u prvom stavu ovoga -lana.

580. ^lan 43 dopunjava -lanove 41 i 42 time {to utvr|uje postupak sa-injen da se njime osigura da strane u oru`anom sukobu, koje pribjegavaju mjerama interniranja, po{tuju osnovna proceduralna prava lica u pitanju. Po{to ^etvrta `enevska konvencija mnogo toga {to se odnosi na pitanje prvobitnog interniranja ili upu}ivanja pojedinca na prinudni boravak prepu{ta naho|enju strane koja zatvara, odluka strane da su takve mjere dr`anja potrebne "mora biti razmotrena {to je ranije mogu}e od strane nadle`nog suda ili administrativnog tijela".

581. Sudsko ili administrativno tijelo koje razmatra odluku strane u sukobu da zato-i pojedinca mora imati na umu da takve mjere zato-enja treba preduzimati samo

Za{ti}ena lica upu}ena na prinudan boravak i prinu|ena uslijed toga da napuste svoje mjesto stalnog stanovanja koristi}e se bez ikakvog ograni-enja odredbama -lana 39 ove Konvencije.

⁵⁸⁸ Gehring, str. 87; Commentary, str. 258.

ako su apsolutno nu`ne iz razloga bezbjednosti. Tako, ako su te mjere potaknute drugim razlozima, tijelo koje razmatra slu-aj obavezno ih je poni{titi. O-ito, procedure utvr|ene samom ^etvrtom `enevskom konvencijom predstavljaju minimum i fundamentalni obzir mora biti da se ni jedan civil ne smije dr`ati u prinudnom boravku ili internirskom logoru du`e nego {to to apsolutno zahtijeva bezbjednost strane koja ga dr`i.⁵⁸⁹

582. Potrebno je samo ukratko pomenuti da -lan 78 u vezi sa zato-enjem civila na okupiranoj teritoriji tako|e {titi osnovna proceduralna prava lica u pitanju. Stoga se mo`e zaklju-iti da je po{tovanje tih proceduralnih prava fundamentalni princip Konvencije u cjelini.

(c) Zaklju-ak

583. Iz naprijed navedenih razloga, ovo Pretresno vije}e smatra da zato-enje civila u toku oru`anog sukoba mo`e biti dopu{teno u ograni-enim slu-ajevima, ali da u svakom slu-aju mora biti u skladu sa odredbama -lana 42 i 43 ^etvrte `enevske konvencije. Interniranje civila mo`e biti uvjetovano bezbjedno{}u dr`ave i, {tavi{e, odluka o tome da li civil predstavlja prijetnju po bezbjednost dr`ave, prepu{tena je u velikoj mjeri njenom naho|enju. Me|utim, mora se imati na umu da je mjera interniranja iz bezbjednosnih razloga izuzetna mjera i da se nikada ne smije preduzmati na kolektivnoj osnovi. Prvobitno zakonito interniranje o-ito postaje protivzakonito ako strana koja zatvara lica ne po{tuje osnovna proceduralna prava zato-enih lica i ne uspostavi odgovaraju}i sud ili administrativno tijelo kako je propisano -lanom 43 ^etvrte `enevske konvencije.

4. Plja-ka

⁵⁸⁹ Ovaj momenat se tako|e nagla{ava u -l. 132 @enevske konvencije IV koji propisuje kako slijedi: Sila koja dr`i internirana lica du`na je osloboditi svako internirano lice, -im prestanu uzroci koji su izazvali njegovo interniranje. Pored toga, strane u sukobu }e se postarati da zaklju-e, za vrijeme trajanje neprijateljstava, sporzume o oslobo|enju, repatrijaciji, vra}anju u mjesto stalnog stanovanja i o smje{tanju u neutralnu zemlju izvjesnih kategorija interniranih lica, a naro-ito djece, trudnih `ena i majki sa odoj-adi i malom djecom, ranjenika i bolesnika ili interniranih lica koja su ve} dugo internirana.

(a) Uvod

584. U ta-ki 49 optu`nice tvrdi se da su optu`eni Zdravko Muci} i Hazim Deli} odgovorni, i kao direktni u-esnici, i po osnovu njihovog navodnog polo`aja nadre|enih lica, za plja-kanje novca, satova i drugih dragocjenosti koje su pripadale licima zato-enim u zatvoru/logoru ^elebi}i. Dvojica optu`enih se u ovoj ta-ki terete za kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo prema -lanu 3(e) Statuta - "plja-ka javne ili privatne imovine". Prije nego {to pre|e na razmatranje su{tine ove optu`be, Pretresno vije}e mora utvrditi zna-enje koje krivi-no djelo "plja-ke" nosi u skladu sa me|unarodnim pravom.

(b) Argumenti strana

585. Prema Tu`ila{tvu, zabrana "plja-ke" ili "otima-ine" /*pillage*/ je uvrije`en princip u me|unarodnom pravu, koji se nalazi, *inter alia*, u -lanovima 28 i 47 Pravilnika datog u prilogu IV Ha{ke konvencije iz 1907. i u -lanu 33 ^etvrte `enevske konvencije. Po njegovom mi{ljenju, pored uslova da optu`eni bude povezan sa jednom stranom u oru`anom sukobu, elementi ovog krivi-nog djela su kako slijedi:

- a) Da je optu`eni nezakonito uni{tio, uzeo, ili pribavio bilo kakvu javnu ili privatnu imovinu koja pripada institucijama ili licima povezanim sa drugom stranom u oru`anom sukobu.
- b) Da je uni{tavanje, uzimanje ili pribavljanje takve imovine od strane optu`enog po-injeno sa namjerom da se vlasnik ili bilo koje drugo lice li{i kori{enja ili koristi od te imovine, ili da se imovina prisvoji za kori{enje od strane lica koje nije njen vlasnik.⁵⁹⁰

586. Iako je odbila da ponudi bilo kakvu alternativnu definiciju krivi-nog djela plja-ke, odbrana optu`enih Hazima Deli}a i Zdravka Muci}a tvrdi da preduslovi za njegovu primjenu na teku}i predmet nisu ostvareni. Pozivaju}i se na -lan 1 Statuta, odbrana tvrdi da bilo kakva kra|a novca, satova i drugih dragocjenosti kako se tvrdi u optu`nici ne mo`e predstavljati tako *ozbiljna* kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava koja bi Me|unarodnom sudu dala stvarnu nadle`nost nad krivi-nim djelima koja se terete.⁵⁹¹ Pored tog argumenta, na osnovu ograni-enja nadle`nosti koja

⁵⁹⁰ Prosecution Pre-Trial Brief, RP D2824; Prosecution Closing Brief, RP D2731.

⁵⁹¹ Motion to Dismiss, RP D5507-D5508; *cf.* Muci} Closing Brief, RP D8093-D8094.

Međunarodnom sudu nameće njegov Statut, izgleda da odbrana dalje tvrdi da djela koja se terete u optužnici po zakonu ne predstavljaju krivično djelo pljačke. U svojim argumentima u Zahtjevu za odbacivanje optužbi, odbrana g. Delića tako tvrdi da je "Haški pravilnik kojim se zabranjuje pljačka sačinjen da se spriječe zloupotrebe kakve su sproveli nacisti u Drugom svjetskom ratu kada su uzimali vrijednu imovinu kao što su umjetnička djela od okupiranih zemalja. Nije sačinjen da shodno međunarodnom pravu kažnjava obične vojnike koji krađu imovinu male vrijednosti od civila".⁵⁹² Isto tako, odbrana je tvrdila tokom završnih usmenih argumenata da

"krađa satova i kovanog novca ne predstavlja pljačku. To nije ozbiljna teška povreda Ženevske konvencije (sic). Pljačka je ono što je Herman Gering učinio s umjetninama istočne Evrope. To su teške povrede. Ili, na primjer, iznošenje svog vrijednog namještaja iz kuća".⁵⁹³

(c) Diskusija i zaključak

587. Pri razmatranju elemenata krivičnog djela pljačke Pretresno vijeće mora poći od osnovne činjenice da međunarodno humanitarno pravo ne samo da zabranjuje određeno ponašanje (često za ljudsko biće, već) takođe sadrži i pravila koja imaju za cilj zaštitu imovinskih prava u vrijeme oružanog sukoba. Tako, mada je u istoriji imovina neprijatelja podlijezala samovoljnom prisvajanju tokom rata, međunarodno pravo danas nameće stroga ograničenja na mjere koje strana u oružanom sukobu može zakonito preduzeti u pogledu privatne i javne imovine protivničke strane. Osnovne norme u ovom pogledu, koje čine dio međunarodnog običajnog prava, sadržane su u Haškom pravilniku, članovi 46 - 56, koji su generalno usmjereni na očuvanje nepovredivosti javne i privatne imovine za vrijeme vojne okupacije. U pogledu privatne imovine, osnovni princip je sadržan u članu 46, kojim je predviđeno da se privatna imovina mora poštovati i da ne može biti konfiskovana.⁵⁹⁴ Mada podložno nizu dobro definisanih ograničenja, kao što je pravo okupacione sile da uvede doprinose i vrši rekviziciju,⁵⁹⁵ ovo pravo je podržano članom 47, kojim se nedvosmisleno utvrđuje da je "pljačka formalno zabranjena". Slično tome, članom 28

⁵⁹² Motion to Dismiss, RP D5506-D5507.

⁵⁹³ T. 15603, završna riječ g. Greavesa.

⁵⁹⁴ Puni tekst ovog člana glasi: Moraju se poštovati čast i prava porodice, ljudski životi i privatna imovina kao i vjerska ubježenja i obredi. Privatna imovina ne može se konfiskovati.

⁵⁹⁵ *Vidi* Hague Regulations Art. 48, 49, 51 to 53.

Pravilnika predviđeno je da je "pljačka grada ili mjesta, -ak i kada se zauzme na juriš, zabranjena".

588. Princip poštovanja privatne imovine dalje se odrađava u četiri @enevske konvencije iz 1949. Tako, mada član 18 Treće @enevske konvencije štiti ličnu imovinu ratnih zarobljenika od samovoljnog prisvajanja, član 15 Konvencije I i član 18 Konvencije II izričito predviđaju da strane u sukobu moraju preduzeti sve potrebne mjere da zaštite brodolomnike, ranjenike i bolesnike od pljačke, i spriječe da oni budu orobljeni. Isto tako, član 33 Konvencije IV kategorično afirmira da je "pljačka zabranjena". Treba konstatovati da ova zabrana ima opštu primjenu, da se prostire na cjelokupne teritorije strana u sukobu i da stoga nije ograničena na djela počinjena na okupiranim teritorijama.⁵⁹⁶

589. Osnovni princip da kršenja pravila koja štite imovinska prava u oružanom sukobu mogu predstavljati ratne zločine za koje se može snositi pojedinačna krivična odgovornost, nije dovođen u pitanje u ovom predmetu.⁵⁹⁷ Umjesto toga, čini se da odbrana osporava tvrdnje Tužilaštva u pogledu tipa i nivoa kršenja uslijed kojih može nastupiti krivična odgovornost. Tijesno povezano s ovim pitanjem je u suštini terminološko pitanje da li djela koja se terete u optužnici, ako su uopšte krivična djela shodno međunarodnom pravu, predstavljaju konkretno krivično djelo "pljačke". Pretresno vijeće se sada mora osvrnuti na ta pitanja.

590. U vezi s ovim, treba zapaziti da zabrana neopravdanog prisvajanja javne i privatne neprijateljske imovine ima opšti doseg, te da obuhvata i djela otimačine koja počinju vojnici pojedinci radi privatne dobiti i organizovanu konfiskaciju imovine koja se sprovodi u okviru sistematske privredne eksploatacije okupirane teritorije. Suprotno tvrdnjama odbrane, činjenica da su djela iz druge kategorije bila predmet krivičnog gonjenja pred Međunarodnim vojnim sudom u Nirnergu i u kasnijim

⁵⁹⁶ Kao što je o-ito iz uključenja ove zabrane među odredbe Odjeljka I Dijela III @enevske konvencije IV "Provisions common to the Territories of the Parties to the conflict and to occupied territories".

⁵⁹⁷ Ranija izjava kojom se priznaje kriminalna priroda takvih radnji jeste Izvještaj Komisije za odgovornost pokretača rata i izvršenje kazni, podniet Preliminarnoj mirovnoj konferenciji 29. marta 1919. koji je u popis ratnih zločina uvrstio djela otimačine, konfiskacije imovine i utjerivanje nezakonitih ili pretjeranih doprinosa i rekvizicija (14 AJIL (1920), str. 95, str. 115). To gledite je kasnije afirmisano uključenjem krivičnog djela "pljačke javne i privatne imovine" u Nirnerški statut, član 6(b) i Zakon br. 10 član II 1(b) Kontrolnog savjeta, te u sudsku odluku koja se zasniva na tim instrumentima i koja je citirana niže u tekstu.

postupcima pred nirnber{kim vojnim sudovima⁵⁹⁸ ne pokazuje odsustvo pojedina-ne krivi-ne odgovornosti shodno me|unarodnom pravu za pojedina-na djela plja-ke koja izvr{e po-ionoci motivisani li-nom pohlepom. Za razliku od toga, gledano iz istorijske perspektive, jasno je da je zabrana plja-ke bila usmjerena upravo protiv kr{enja ove druge vrste. U skladu s ovim gledi{tem, izolovani primjeri kra|e li-ne imovine skromne vrijednosti tretirani su kao ratni zlo-ine u vi{e su|enja pred francuskim vojnim sudovima poslije Drugog svjetskog rata.⁵⁹⁹ Komentari{u}i ovu -injenicu, Komisija Ujedinjenih nacija za ratne zlo-ine pravilno je opisala takva krivi-na djela kao "ratne zlo-ine tradicionalnije vrste".⁶⁰⁰

591. Mada Pretresno vije}e stoga mora odbaciti svaku tvrdnju odbrane da krivi-na djela protiv privatne imovine koja se terete u optu`nici, ako su dokazana, ne mogu povla-iti pojedina-nu krivi-nu odgovornost shodno me|unarodnom pravu, tako|e mora razmotriti konkretniju tvrdnju da se djela tako navedena ne svode na zlo-in "plja-ke" /*plunder*/. U ovom kontekstu, mora se primjetiti da je krivi-no djelo protivzakonitog prisvajanja javne i privatne imovine u oru`anom sukobu nazivano i "otima-inom" /*pillage*/, i "plja-kom" /*plunder*/ i "orobljavanjem" /*spoliation*/. Tako, dok -lan 47 Ha{kog pravilnika i -lan 33 ^etvrte `enevske konvencije svojim uslovima zabranjuju djelo "otima-ine" /*pillage*/, Nirnber{ki statut⁶⁰¹, Zakon br. 10 Kontrolnog savjeta⁶⁰² i Statut Me|unarodnog suda⁶⁰³ svi se pozivaju na ratni zlo-in "plja-ke javne i privatne imovine" /*plunder*/. Premda se mo`e konstatovati da je pojam otima-ine u tradicionalnom zna-enju implicirao elemenat nasilja⁶⁰⁴ koji ne

⁵⁹⁸ Vidi npr. *The Pohl case*, sv. V TWC, 958 ff.; *The IG Farben case*, sv. VIII TWC, 1081 ff.; *The Krupp case*, sv. IX TWC, 1327 ff; *The Flick case*, sv. VI TWC, 1187 ff.

⁵⁹⁹ Vidi *Trial of Alois and Anna Bommer and their daughters* pred Stalnim vojnim sudom u Metz, presuda izre-ena 19. februar 1947, sv. IX, Law Reports, str. 62 ff; *Trial of August Bauer*, presuda Judgment of the Permanent Military Tribunal at Metz, 10. jun 1947, *ibid.* str. 65; *Trial of Willi Buch*, Judgment of the Permanent Military Tribunal at Metz, 2. decembar 1947, *ibid.*, str. 65; *Trial of Elizabeth Neber*, Judgment of the Permanent Military Tribunal at Metz 6. april 1948; *ibid.* str. 65; *Trial of Christian Baus*, Judgment of the Permanent Military Tribunal at Metz 21 August 1947; *ibid.* str. 68 ff.

⁶⁰⁰ Law Reports, sv. XV, str. 130.

⁶⁰¹ Art. 6(b) (Annex to the Agreement for the Prosecution and Punishment of Major War Criminals of the European Axis (London Agreement), London, 8. august 1945, 85 U.N.T.S. 251.

⁶⁰² Law No. 10 of the Control Council for Germany, Art. 2(1)(b) (Official Gazette of the Control Council for Germany, No. 3, p. 22, Military Government Gazette, Germany, British Zone of Control, No. 5, str. 46, *Journal Officiel du Commandement en Chef Francais en Allemagne*, No. 12 of 11 Jan. 1946.

⁶⁰³ Statute of the International Tribunal, -I. 3(e).

⁶⁰⁴ Law Reports, sv. IX, p. 64.

mora obavezno biti prisutan u krivi-nom djelu plja-ke,⁶⁰⁵ za ove potrebe nije neophodno utvrditi da li su, po sadašnjem me|unarodnom pravu, ti termini u potpunosti sinonimi. Pretresno vije}e donosi ovaj zaklju-ak na osnovu svog stanovni{ta da ovaj drugi izraz, kako je uklju-en u Statut Me|unarodnog suda, treba razumjeti tako da obuhvata sve oblike protivzakonitog prisvajanja imovine u oru`anom sukobu uslijed koga nastaje pojedina-na krivi-na odgovornost shodno me|unarodnom pravu, uklju-uju}i ona djela koja se tradicionalno opisuju kao "otima-ina". Potrebno je konstatovati da nije mogu}e, u odsustvu potpune analize postoje}eg pravnog okvira za za{titu javne i privatne imovine shodno me|unarodnom humanitarnom pravu, ovde iznijeti sveobuhvatniji opis okolnosti pod kojima takva krivi-na odgovornost nastaje.

592. Kako je naprijed istaknuto, odbrana dalje tvrdi da ~injenice koje se terete u optu`nici ne ukazuju na kr{enje me|unarodnog prava koje bi bilo dovoljno ozbiljne prirode da Me|unarodnom sudu dâstvarnu nadle`nost nad krivi-nim djelom koje se tereti. Po{to je ovo pitanje bli`e povezano sa konkretnom optu`bom u optu`nici nego s analizom krivi-nog djela plja-ke razmatranog *in abstracto*, Pretresno vije}e }e ga razmatrati u Odjeljku IV u daljem tekstu.

593. Ovim se zaklju-uje diskusija Pretresnog vije}a o pravu primjenljivom na teku}i predmet, te je Pretresno vije}e sada u mogu}nosti da analizira dokaze koje su iznijele optu`ba i odbrana kako bi donijelo odgovaraju}i zaklju-ak o nevinosti ili krivici optu`enih po optu`bama sadr`anim u optu`nici.

⁶⁰⁵ *Vidi npr. The Krupp Trial*, u kojem je presu|eno da su radnje plja-ke po-injene "putem promjena u imovini preduze}a, ugovornim prenosom imovinskih prava i sli-no. Bitni su rezultati, i premda su ti rezultati u potpunosti postignuti putem "ugovora" koji su nametnuti drugima, nezakoniti rezultati, odnosno li{avanje imovine, postignuti su kao da su materijali fizi-ki prevezeni u Njema-ku." (sv. IX TWC, str. 1347)

IV ^INJENI^NI I PRAVNI ZAKLJU^CI

A. Priroda dokaza pred Pretresnim vije}em

594. Kao op{ti princip, Pretresno vije}e je svjedo-enju svakog svjedoka i svakom dokaznom predmetu pripisalo dokaznu vrijednost na osnovu njihove relevantnosti i uvjerljivosti. Pretresno vije}e konstatuje da, prema pravilu 89 Pravilnika, ono nije vezano nacionalnim pravilima o dokazima, te se stoga rukovalo gorenavedenim principima a u cilju pravi-nog odlu-ivanja o pitanjima koja se pred njim nalaze. Konkretno, Pretresno vije}e je uzelo u obzir zaklju-ak u *Presudi u predmetu Tadi}* da "nema osnova za zaklju-ak da se u me|unarodnom obi-ajnom pravu tra`i potkrepljivanje dokaza, te da to ne bi trebao tra`iti ni Me|unarodni sud."⁶⁰⁶

595. Ve}ina svjedoka koji su se pojavili pred Pretresnim vije}em bili su o-evici a, u nekim slu-ajevima, i `rtve doga|aja koji su se desili u zatvoru/logoru ^elebi}i. Njihovo svjedo-enje zasnivalo se na incidentima koje su vidjeli, -uli ili do`ivjeli, i u mnogim slu-ajevima, sastojalo se od opisa stra{nih -ina od kojih su neki po-injeni nad njima, -lanovima njihovih porodica ili prijateljima. Pretresno vije}e uvi|a da podsje}anje i verbalizacija takvih traumati-nih doga|aja vjerojatno izaziva sna`ne psiholo{ke i emocionalne reakcije, uklju-uju}i osje}anja bola, straha i gubitka. To mo`e umanjiti sposobnost svjedoka da se jasno izra`avaju ili da u potpunosti opi{u svoja iskustva u pravosudnom kontekstu. Pretresno vije}e cijeni hrabrost tih svjedoka, bez kojih ono ne bi bilo u mogu}nosti da izvr{i svoj zadatak.

596. Osim toga, i odbrana i Tu`ila{tvo su se tokom su|enja pozivali na pretpretresne izjave nekih svjedoka ili su ih koristili u unakrsnom ispitivanju u svrhu diskreditacije. Naro-ito je odbrana poku{ala da diskredituje odre|en broj svjedoka na osnovu nedosljednosti izme|u njihovih prethodnih izjava i svjedo-enja pred Pretresnim vije}em. U mnogim slu-ajevima protekao je znatan vremenski period izme|u doga|aja o kojima su svjedoci svjedo-ili, davanja prvobitne izjave i svjedo-enja pred Pretresnim vije}em. Pretresno vije}e uva`ava da je te{ko sjetiti se

⁶⁰⁶ Tadi} Judgment, st. 539. Vidi tako|e Akayesu Judgment, st. 132-136.

ta-nih pojedinosti vi{e godina nakon doga|aja, te da je gotovo nemogu}e ispri-ati istu pri~u s istim detaljima svaki put kad se to zatra`i.

597. Pretresno vije}e je usmene iskaze date pred Vije}em razmotrilo u svjetlu gorenavedenih obzira. Shodno tome, neta~nosti i nedosljednosti izme|u prethodnih izjava i usmenog svjedo-enja svjedoka, ili izme|u vi{e svjedoka, predstavljaju relevantan faktor u procjeni te`ine koju treba pripisati pojedinom dokazu, ali same po sebi nisu osnov da se cjelokupno svjedo-enje nekog svjedoka odbaci kao nepouzdana. Pretresno vije}e je pri utvr|ivanju dokazne vrijednosti iskaza prvenstveno uzimalo u obzir usmeno svjedo-enje u sudnici (radije nego prethodne izjave), gdje je Pretresno vije}e moglo u`ivo posmatrati dr`anje svjedoka i smjestiti ga u kontekst drugih dokaza koji su izvedeni prije toga.

598. Me|utim, prije nego {to pre|emo na ~injenice u teku}em predmetu, neophodno je da se ukratko osvrnemo na pitanje primjerenog tereta dokazivanja.

B. Teret dokazivanja

599. U odredbama ~lana 21(3) Statuta sadr`ana je presumpcija nevinosti optu`enog dok mu se ne doka`e krivica. U Pravilniku se, me|utim, nigdje izri~ito ne propisuje koja strana u postupku snosi teret dokazivanja. U skladu sa postupkom za izvo|enje dokaza, koji je propisan pravilom 85, kad na osnovi optu`nice koju je podiglo Tu`ila{tvo a u kojoj se iznose krivi-na djela koja je po~inio optu`eni, zapo~ne su|enje, ~ini se o~itim da teret dokazivanja navoda optu`nice le`i na Tu`ila{tvu. Me|utim, tokom postupka mo`e do}i do situacija u kojima optu`eni iznosi neke navode ili osporava prihva}eno stanje stvari, npr. da je on ura~unljiv. Ako bilo koja od strana u postupku ima obavezu da ispuni pravni uslov da se neku spornu ~injenicu doka`e ili opovrgne, bilo uvjerljivom prevagom dokaza bilo van razumne sumnje, onda ta strana snosi *pravni teret*. Svaki pravni sistem funkcionije na principu da lice koje se poziva na nadle`nost suda i tra`i od suda ili tribunala da preduzme neku radnju u njegovu korist mora ubijediti sud u osnovanost svojih navoda. Zdrav razum nala`e da pravni teret dokazivanja svih ~injenica koje su bitne za predmet u gra|anskoj parnici u principu snosi privatni tu`ilac, a u krivi-nom postupku Tu`ila{tvo.

1. Kad teret dokazivanja snosi Tu`ila{tvo

600. Od 1935. u engleskom pravnom sistemu va`i da u krivi-nim predmetima tu`io-eva obaveza dokazivanja ozna-ava dokaz van razumne sumnje.⁶⁰⁷ U predmetu *Miller protiv ministra za penzije*⁶⁰⁸ Lord Denning je to podrobnije objasnio na sljede}i na-in:

Ne mora postojati sigurnost ali mora postojati visoki stepen vjeovatno}e. Dokaz van razumne sumnje ne zna-i dokaz bez ijedne sjenke sumnje. Zakon ne bi ispunio svoj zadatak da {titi zajednicu ako bi dozvolio da neke ishitrene mogu}nosti ometu tok sprovo|enja pravde. Ako protiv nekog -ovjeka postoje tako jaki dokazi da u njegovu korist preostaje samo neka daleka mogu}nost, koja se mo`e odbaciti re-enicom "naravno da je to mogu}e, ali nije nipo{to vjerovatno", optu`ba je dokazana van razumne sumnje - ali ni{ta manje od toga nije zadovoljavaju}e.

U kasnijem predmetu 1950. godine, predsjedavaju}i sudija lord Goddard sugerisao je da je dovoljno porotnike uputiti da moraju biti uvjereni u krivicu optu`enoga i da je du`nost Tu`ila{tva da ih u to uvjeri.⁶⁰⁹ U predmetu *Dawson protiv krune*⁶¹⁰ u Australiji, predsjedavaju}i sudija Dixon kritikovao je praksu odstupanja od uvrije`ene formulacije dokaza van razumne sumnje kakva je data u predmetu *Woolmington protiv glavnog dr`avnog tu`ioca*. Sve druge formulacije odbacio je po osnovu toga da nikad nisu za`ivjele ni u Engleskoj ni u Australiji. Da citiramo predsjedavaju}eg sudiju Barwicka u predmetu *Green protiv krune*:

Razumna sumnja je sumnja koju porota gaji u odre|enim okolnostima. Sami porotnici odre|uju kriterijum onoga {to je u odre|enim okolnostima razumno. Upravo je ta sposobnost, koja im se pripisuje, jedna od prednosti na{eg metoda su|enja: da vr{e}i svoju du`nost utvr|ivanja -injenica porotnici koriste svoje iskustvo i mo} rasu|ivanja.⁶¹¹

601. Na osnovu ove kratke analize, o-ito je da je op{ti princip taj da je Tu`ila{tvo po zakonu du`no da svoje navode protiv optu`enog doka`e van razumne sumnje, i

⁶⁰⁷ *Woolmington v. DPP* [1935] AC 462.

⁶⁰⁸ *Vidi Miller v. Minister of Pensions* [1947] 1 All ER 372, 373-4.

⁶⁰⁹ *Vidi R. v. Kritz* [1950] 1 KB 82, 90.

⁶¹⁰ *Dawson v. R.* (1961) 106 CLR 1, 18.

⁶¹¹ *Vidi Green v. R.* (1972) 46 ALJR 545.

taj princip Pretresno vijeće treba i da primijeni. Po zaključenju predmeta, optuženi ima pravo da se sumnja da li je krivno djelo doista dokazano riješi u njegovu korist.

2. Kad odbrana snosi teret dokazivanja

602. Međutim, teret dokazivanja je različit kad optuženi iznosi neki navod ili kad neki navod Tužilaštva nije bitan element optužbi sadržanih u optužnici. U takvoj situaciji, pravni teret kakav postoji u građanskim parnicama zadovoljava traženi standard. U predmetu *Kruna protiv Carr-Brianta*,⁶¹² sudija Humphreys je izjavio:

U svakom predmetu gdje bilo na osnovu zakona bilo na osnovu običnog prava u nekom pitanju postoji presumpcija protiv optuženog lica "dok se ne dokaže suprotno", porotnike treba uputiti da je na njima da odluče da li je to suprotno dokazano, da je obaveza dokazivanja manja nego ona koju snosi tužilaštvo koje je dužno da svoje navode dokaže van svake razumne sumnje, te da je ta obaveza ispunjena ako je porota, na osnovu izvedenih dokaza, uvjeren u ono što je odbrana pozvana da utvrdi.

Ovaj standard odobrio je engleski Pravosudni komitet Krunskog savjeta u predmetu *Sodeman protiv krune*⁶¹³ (1936) gdje je bila riječ o odbrani neurazumljivoj. Pretresno vijeće je ovo pitanje dodatno razmotriti u diskusiji o posebnoj odbrani smanjenom razumljivoj kasnije u tekstu.

603. Dok je Tužilaštvo dužno da optužbe protiv optuženog dokaže van razumne sumnje, od optuženog se traži da sva pitanja koja je pokrenuo dokaže prema standardu uvjerljive prevage dokaza. U odnosu na optužbe kojima se tereti, od optuženog se zahtijeva da izvede samo onakve dokaze koji bi, ako ne budu opovrgnuti i ako se u njih povjeruje, izazvali razumnu sumnju nije li istinita njegova verzija događaja, a ne ona koju je iznijelo Tužilaštvo. Stoga bi dokazi koje on izvede trebali biti dovoljni da sugeriraju razumnu mogućnost. U svakom slučaju, ako nakon okončanja postupka postoji ikakva sumnja da li je Tužilaštvo dokazalo navode protiv

⁶¹² *R. v. Carr-Briant* [1943] KB 607, 612.

⁶¹³ *Sodeman v. R.* [1936] 2 All ER 1138.

optu`enog, optu`eni ima pravo da se zbog te sumnje presudi u njegovu korist, odnosno donese osloba|aju}a presuda.

604. Imaju}i na umu gornja razmatranja, Pretresno vije}e }e se sada pozabaviti odgovorno{u nadre|enog Zejnila Delali}a u odnosu na optu`be kojima se tereti, a zatim }e istu analizu dokaza provesti i u odnosu na Zdravka Muci}a i Hazima Deli}a. Po zaklju-enju ove diskusije i izvo|enja -injeni-nih i pravnih zaklju-aka o odgovornosti nadre|enog svakog od ovih optu`enih, onako kako je navedeno u optu`nici, Pretresno vije}e }e razmotriti redom svaku ta-ku optu`nice i izvesti zaklju-ak o odgovornosti optu`enih za optu`be sadr`ane u njima.

C. Odgovornost Zejnila Delali}a kao nadre|enog lica

1. Uvod

605. Na osnovu njegovog navodnog polo`aja nadre|enog lica u odnosu na zatvor/logor ^elebi}i, Zejnil Delali} se tereti za odgovornost nadre|enog lica za sva osim jednog od krivi-nih djela koja se navode u optu`nici.⁶¹⁴ Pored toga {to se tereti za odgovornost kao direktni u-esnik u protivzakonitom zato-avanju civila (ta-ka 48), Delali} se u optu`nici tereti i za odgovornost prema -lanu 7(3) Statuta za djela ubistva (ta-ke 13 i 14), djela mu-enja (ta-ke 33 do 35), djela nano{enja te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja (ta-ke 38 i 39), nehumana djela (ta-ke 44 i 45), podvrgavanje zato-enika nehumanim uslovima {to predstavlja krivi-no djelo hotimi-nog nano{enja te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja i surovo postupanje (ta-ke 46 i 47), i nezakonito zato-avanje civila (ta-ka 48).

606. U pododjeljku F u daljem tekstu, Pretresno vije}e donosi -injeni-ne zaklju-ke u odnosu na osnovna krivi-na djela za koja je optu`eni navodno krivi-no odgovoran na ovaj na-in. Potrebno je prvo utvrditi da li je dokazano, kako Tu`ila{tvo tvrdi, da je

Zejnir Delali}, *inter alia*, imao ovla{enja nadre|enog u odnosu na zatvor/logor ^elebi}i i da li su ispunjeni uslovi za pripisivanje krivi-ne odgovornosti prema ~lanu 7(3) Statuta.

2. Optu`nica

607. Relevantni op{ti navodi u optu`nici u vezi s odgovorno{u Zejnira Delali}a kao nadre|enog glase kako slijedi:

3. Zejnir Delali}, ro|en 25. marta 1948, koordinirao je aktivnosti snaga bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata na podru-ju Konjica negdje od aprila 1992. do septembra 1992, i bio je zapovjednik Prve takti-ke grupe bosanskih snaga negdje od juna 1992. do novembra 1992. Izme|u ostalog bio je nadle`an za logor ^elebi}i i svo njegovo osoblje.

[...]

7. Optu`eni Zejnir Delali}, Zdravko Muci} i Hazim Deli} bili su odgovorni za rad logora ^elebi}i i bili su u nadre|enom polo`aju u odnosu na sve stra`are u logoru i ostale pojedince koji su ulazili u logor i maltretirali zatvorenike. Zejnir Delali}, Zdravko Muci} i Hazim Deli} su znali ili su imali razloga da znaju da njihovi podre|eni maltretiraju zatvorenike, a nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da sprije-e takva djela ili da kazne po-inioce. Zbog nepoduzimanja mjera koje se o-ekuju od osobe u nadre|enom polo`aju, Zejnir Delali}, Zdravko Muci} i Hazim Deli} su odgovorni za sva krivi-na djela iznesena u ovoj optu`nici u skladu sa ~lanom 7(3) Statuta Suda.

3. Argumenti strana

608. Pretresno vije}e je razmotrilo opse`ne tvrdnje strana po ovom pitanju, kao i dokaze koje su predo-ile. Ovdje je dat op{ti prikaz tog materijala.

(a) Tu`ila{tvo

609. Prema Tu`ila{tvu, Zejnir Delali} je imao direktnu kontrolu nad i bio nadle`an za zatvor/logor ^elebi}i i komandanta logora, gotovo od samog njegovog osnutka u maju 1992, do vremena kada je napustio Bosnu i Hercegovinu 25. novembra 1992.

⁶¹⁴ Zejnir Delali} se ne tereti po ta-ki 49 (plja-ka privatne imovine).

Tvrđi se da je g. Delali}, barem, bio u položaju da ostvaruje znatna ovlačenja, kontrolu i uticaj nad samim zatvorom/logorom, komandantom zatvora/logora i područjem u kome se isti nalazio.⁶¹⁵

610. Jo konkretnije, Tuila} tvrdi da je, od vremena kad se vratio u Konjic iz inostranstva krajem marta ili početkom aprila 1992, Zejnil Delali} igrao ključnu ulogu u vojnim pitanjima na tom području. Tvrđi se da je imenovan za koordinatora odbrambenih snaga Konjica dana 18. maja 1992, a kasnije, 11. jula 1992, za komandanta Taktičke grupe 1. Prema Tuilavu, g. Delali} je u obje ove uloge bio na položaju vlasti i imao ovlačenja da kontroliše i utiče na zatvor/logor ^elebi}e i njegovog komandanta. Tvrđi se da je taj položaj imao na osnovu i formalnih i *de facto* oblika rukovođenja i komandovanja, te da je činjenica da se ne može identifikovati ni jedan konkretan zvanični instrument kojim se g. Delali}u daje formalna nadležnost za logor nebitna.⁶¹⁶

611. U prilog ovim tvrdnjama Tuila}vo se oslanja na dokaze, koji se razmatraju u daljem tekstu, za koje se navodi da direktno pokazuju kontrolu i ovlačenja g. Delali}a nad zatvorom/logorom ^elebi}i. Pored toga, tvrdi se da su ti dokazi potkrepljeni dokazima vezanim za opštu situaciju koja je vladala u Konjicu, kao i općtim položajem i funkcijama koje je g. Delali} obavljao u relevantno vrijeme. Iz ove uopćtenije perspektive, tvrdi se da su, zbog nestabilne situacije koja je u to doba vladala u regionu, kada nisu postojale dobro razvijene strukture, razni ljudi često obavljali funkcije, uključujući i one komandne, bez formalnog imenovanja na iste. Shodno tome, Tuila}vo zastupa stav da se dokazi o ovlačenjima i kontroli g. Delali}a nad zatvorom/logorom ^elebi}i moraju razmatrati u svjetlu činjenice da nije identifikovana nijedna druga osoba niti grupa osoba koja je imala formalna ili neformalna ovlačenja za nadzor komandanta zatvora/logora ^elebi}i. I doista, tvrdi se da dokazi pokazuju da u području Konjica, i Bosne i Hercegovine uopćte, nije bilo zakona ili propisa koji bi utvrđivali ko ima kontrolu nad vojnim zatvorima uopćte, a nad zatvorom/logorom ^elebi}i posebno. Konstatuje se da su, kada je zatvor/logor tek počeo da radi, HVO, MUP, TO i Ratno predsjedništvo bili umiješani u različite vidove njegovog funkcionisanja i tvrdi da je umiješanost g. Delali}a u to samo logična s obzirom na njegovu zvaničnu ulogu koordinatora. U ovom kontekstu se

⁶¹⁵ Prosecution Closing Brief, RP D2977, Prosecution Response to the Motion to Dismiss, RP D5804

navodi da je nebitno da li su ovla{enja g. Delali}a nad logorom i njegovim osobljem proisticale iz izri-itog ili implicitnog preno{enja ovla{enja na njega, ili -ak kao posljedica toga {to su tu odgovornost napustila tijela uklju-ena u rad zatvora/logora.⁶¹⁷

612. Tu`ila{tvo {tavi{e tvrdi da, -ak i ako se Zejnil Delali} ne okvalifikuje kao "nadre|en" komandantu logora i na polo`aju koji mu daje kontrolu nad njim i ostalim po-iniocima krivi-nih djela, on bi uprkos tome imao odgovornost nadre|enog za zlo-ine po-injene u zatvoru/logoru po osnovu ovla{enja koja je imao u odnosu na zatvor/logor i region Konjica. Po mi{ljenju Tu`ila{tva, jasno je da je on bio jedan od vode}ih ljudi na vlasti u podru-ju u to vrijeme i da su njegova vlast i uticaj obuhvatali pitanja koja su se odnosila na zatvor/logor ^elebi}e, u najmanju ruku na klasifikaciju i osloba|anje zato-enika. Shodno tome, koliko god Zejnil Delali} tvrdio da su mu ovla{enja bila ograni-ena, Tu`ila{tvo navodi da je o-igledno da nije potpuno bio li{en mogu}nosti da interveni{e i sprije-i zlo-ine u zatvoru/logoru ili da se pobrine za ka`njavanje po-inilaca. Na osnovu toga, tvrdi se da bi tuma-enje rije-i "nadre|eni" u -lanu 7(3) na na-in da se isklju-i lice na polo`aju, {to je bio g. Delali}, znatno suzilo opseg za{tite koju pru`a me|unarodno humanitarno pravo.⁶¹⁸

(i) Status prije 18. maja i status koordinatora od 18. maja do 11. jula 1992.

613. Prema Tu`ila{tvu, Zejnil Delali} se vratio u Konjic iz inostranstva krajem marta ili po-etkom aprila 1992. Po{to je bio relativno imu}an, imao poslovne veze i bio spreman da svoje usluge i sopstvenu imovinu stavi na raspolaganje za "bosansku stvar", odmah je ostavio utisak osobe koja mo`e znatno da doprinese odbrani Konjica. Tu`ila{tvo tvrdi da dokazi ukazuju na to da je on od po-etka bio u Ratnom predsjedni{tvu op{tine Konjic, te da je bio pripadnik oru`anih snaga Bosne i Hercegovine, konkretno Op{tinskog {taba Teritorijalne odbrane Konjica. Aktivno je u-estvovao u zauzimanju vojnog objekta JNA u ^elebi}ima 19. aprila 1992, a poslije toga i u vojnim operacijama u Donjem Selu i Bradini. Ka`e se da o zna-aju njegove uloge u tom regionu svjedo-i "specijalno ovla{enje" od 2. maja 1992, koje je dobio prije nego {to je imenovan za koordinatora. Prema tom dokumentu, koji su zajedni-ki

⁶¹⁶ Prosecution Closing Brief, RP D2833-D2834, D2870.

⁶¹⁷ Prosecution Closing Brief, RP D2833, D2854, D2859-D2860.

potpisali predsjednik Ratnog predsjedništva Konjic i komandant taba TO Konjic, Zejnil Delali} je bio ovla}en da pregovara i zaklju-uje ugovore i sporazume od velikog zna-aja, uklju-uju}i ugovore i sporazume po pitanjima kao {to su snabdijevanje oru`jem i zajedni-ka dejstva trupa. Tu`ila{tvo tvrdi da o zna-aju njegovog polo`aja u to vrijeme govori i njegovo putovanje u Zagreb izme|u 5. i 10. maja 1992. Prilikom tog putovanja, koje je izme|u ostalog imalo za cilj nabavku oru`ja, g. Delali} je dao op{iran intervju Hrvatskoj televiziji, u emisiji "Slikom na sliku", tokom kojeg je predstavljen kao komandant TO Konjic, gdje se pona{ao kao va`an vojni komandant, a tako je i tretiran. Tu`ila{tvo tvrdi da, bez obzira da li je g. Delali} formalno bio bio komandant TO Konjic ili ne, taj doga|aj u najmanju ruku ukazuje na to da je ve} u to vrijeme bio li-nost koja je u`ivala veliki ugled.⁶¹⁹

614. Dana 18. maja 1992, predsjednik Ratnog predsjedništva Konjica zvani-no je imenovao Zejnila Delali}a za "koordinatora" odbrambenih snaga Konjica, polo`aj koji ga je, u skladu s instrumentom kojim je imenovan, ovlastio da "koordinira rad odbrambenih snaga op{tine Konjic i Ratnog predsjedništva".⁶²⁰ Tu`ila{tvo nagla{ava da rije~ "koordinator" ne ukazuje na uobi-ajenu vojnu funkciju i da je ista nastala zbog posebnih okolnosti koje su vladale u op{tini Konjic. Ono konstatuje da je u to vrijeme bio u toku proces organizovanja vojnih operacija u oblasti, pri -emu je vladala napetost i razmimoila`enje izme|u razli-itih tijela, uklju-uju}i HVO i TO. Po mi{ljenju Tu`ila{tva, uslijed izuzetnosti situacije i stvaranja ove funkcije, razumljivo je {to "koordinator" nije imao jasno definisana formalna ovla}enja i odgovornosti. Umjesto toga, tvrdi Tu`ila{tvo, ovla}enja g. Delali}a bila su jednostavno ona koja je primjenjivao u praksi, uklju-uju}i ona koja je sam sebi dodijelio do{av{i na polo`aj. S obzirom na te -injenice, Tu`ila{tvo tvrdi da dokazi ukazuju na to da je g. Delali} kao koordinator imao i vojne i civilne funkcije, te da je na tom polo`aju imao ovla}enja da izdaje naredbe.⁶²¹

615. Pozivaju}i se konkretno na ovla}enja koja je Zejnil Delali} imao nad zatvorom/logorom ^elebi}i, Tu`ila{tvo tvrdi da dokazi pokazuju da je imao vlast da odredi ko }e biti zato-en u zatvoru/logoru a ko ne}e. Me|u dokaze na koje se oslanja

⁶¹⁸ Prosecution Closing Brief, RP D2855-D2858.

⁶¹⁹ Prosecution Closing Brief, RP D2829-D2833, Prosecution Response to the Motion to Dismiss, RP D5803-D5804.

⁶²⁰ Dokazni predmet 99-7/5, Prosecution Closing Brief, RP D2854.

⁶²¹ Prosecution Closing Brief, RP D2851-D2854.

u prilog ovoj tvrdnji ubraja se iskaz svjedoka D, pripadnika Vojno-istra`ne komisije koja je osnovana radi razvrstavanja zato-enika u ^elebi}ima i utvr|ivanja da li treba da budu oslobo|eni. Tako se Tu`ila{tvo, izme|u ostalog, oslanja na uvjerenje ovog svjedoka da je g. Delali} imao nadle`nost nad tom Komisijom i ovla{)enja da odlu-uje o tome koji }e zato-enici biti oslobo|eni, kao i na njegov iskaz o tome kako je g. Delali} u-estvovao na sastanku Komisije na kojem je dao obja{enjenje o razli-itim kategorijama koje treba primjeniti za razvrstavanje zatvorenika. Dalje se konstatuje da je ovaj svjedok izjavio da mu je, dok je Komisija radila u zatvoru/logoru ^elebi}i, Zdravko Muci} rekao da }e odluke o tome koji }e zatvorenici biti oslobo|eni donijeti "komandant Delali}". Prema Tu`ila{ttvu, ovi dokazi da je g. Muci}, kao komandant logora, smatrao g. Delali}a svojim pretpostavljenim, potvr|eni su svjedo-enjem Nedeljka Dragani}a. Konstatuje se kako je, prema ovom svjedoku, g. Muci} prilikom razgovora sa -lanovima svjedokove porodice u vezi s osloba|anjem zatvorenika iz zatvora/logora, izjavio kako mora pitati g. Delali}a u vezi osloba|anja zatvorenika.⁶²²

616. Uop{tenije govore}i, Tu`ila{tvo se oslanja na dokaze koji pokazuju da je Zejnil Delali} vi{e puta posjetio zatvor/logor i da je tretiran kao lice na polo`aju. Nekoliko svjedoka su izjavili da su vidjeli g. Delali}a u zatvoru/logoru ^elebi}i po-etkom ili sredinom juna 1992. Konkretno, Tu`ila{tvo napominje da je svjedok Branko Sudar izjavio da su stra`ari, prije nego {to }e g. Delali} u}i u hangar br. 6, rekli:"Sjedite mirno. Dolazi komandant".⁶²³ Odbrana jeste tvrdila da je taj svjedok mo`da pobrkao Zejnila Delali}a s nekim od njegovih ro|aka, no po rije-ima Tu`ila{tva, ta tvrdnja pobija iskaz svjedoka N koji je prepoznao i g. Delali}a i njegovog ne}aka i izjavio da su obojica bili prisutni u logoru.⁶²⁴

(ii) S(tatus komandanta Takti-ke grupe 1 od 11. jula do novembra 1992.

617. Prema Tu`ila{tvu, Sefer Halilovi}, na-elnik Glavnog {taba oru`anih snaga, dana 11. jula 1992, je imenovao Zejnila Delali}a za komandanta Takti-ke grupe 1 (u daljem tekstu: TG1) za oblast Had`i}a, Pazari}a, Konjica i Jablanice. U skladu s jednom drugom naredbom koju je Halilovi} izdao 27. jula 1992, ovla{)enja Zejnila

⁶²² *Ibid.*, RP D2868-D2869.

⁶²³ Prosecution Closing Brief, RP D2867.

Delali}a su pro{irene i na podru~je Dre`nice, Prozora i Igmana, a trupe nad kojima je imao komandu su izri~ito ozna~ene kao "sve formacije oru`anih snaga Republike Bosne i Hercegovine u tom podru~ju".⁶²⁵ Tu`ila{tvo navodi da jasna formulacija ove naredbe, koja g. Delali}u daje ovla{~enja nad svim trupama u doti-nom podru~ju, uklju~uje i trupe koje su dejstvovalе u zatvoru/logoru ^elebi}i. Ono shodno tome tvrdi da ove naredbe o imenovanju, kao i drugi dokumenti, pokazuju da je g. Delali} imao komandna ovla{~enja nad zatvorom/logorom ^elebi}i u svojstvu komandanta TG1. Tu`ila{tvo tvrdi da dokazi u vezi s organizacijom TG1, u najmanju ruku pokazuju da je stepen ovla{~enja g. Delali}a na ovom polo`aju bilo prije stvar prakse nego teorije. Ono tvrdi da je u ovom pogledu polo`aj g. Delali}a kao komandanta TG1 bio isti kao kad je bio koordinator, tako da je na osnovu svog polo`aja i zahvaljuju}i svom li-nom uticaju i autoritetu bio u mogu}nosti da ostvaruje znatnu kontrolu i uticaj na tom podru~ju. Tu`ila{tvo stoga tvrdi da dokazi pokazuju da je g. Delali} na funkciji komandanta TG1 i dalje imao kontrolu nad zatvorom/logorom ^elebi}i, kao i ovla{~enja da odredi ko }e biti zato~en u zatvoru/logoru a ko ne}e.⁶²⁶

618. Me|u dokazima na koje se Tu`ila{tvo oslanja u prilog ovoj tvrdnji su okolnosti vezane za osloba|anje trojice zato~enika, dr Petka Gruba-a, svjedoka P i Mire Golubovi}a. Naro~ito se nagla{ava ~injenica da je formulare za osloba|anje ovih zatvorenika potpisao Zejnil Delali} 17. i 22. jula 1992. Na tvrdnju odbrane da je te dokumente g. Delali} potpisao ne na osnovu sopstvenih ovla{~enja ve} "za" istra`no tijelo Ratnog predsjedni{tva, Tu`ila{tvo odgovara da dokazi pokazuju da u to doba takvo istra`no tijelo nije postojalo.⁶²⁷

619. Tu`ila{tvo dalje pridaje veliku te`inu dvjema pisanim naredbama koje je potpisao Zejnil Delali}, a odnose se na zatvor/logor ^elebi}i, a za koje se tvrdi da predstavljaju direktne i nepobitne dokaze da je u odnosu na logor imao ovla{~enja nadre|enog. Tu`ila{tvo konstatuje da je g. Delali} kao komandant TG1 izdao naredbu 24. augusta 1992, upu}enu O[OS-u (op{tinski {tab oru`anih snaga) Konjic, kopija koje je poslata upravniku zatvora/logora ^elebi}i, u kojoj se, izme|u ostalog nalazi nare|enje vezano za funkcionisanje zatvora/logora ^elebi}i.⁶²⁸ Jedna druga naredba

⁶²⁴ Prosecution Closing Brief, RP D2867-D2869.

⁶²⁵ Dokazni predmet 99-7/7, Prosecution Closing Brief, RP D2848.

⁶²⁶ Prosecution Closing Brief, RP D2870, Response to Motion to Dismiss, RP D5796.

⁶²⁷ Prosecution Closing Brief, RP D2866-D2867.

⁶²⁸ Dokazni predmet 99-7/10.

upu}ena direktno upravniku zatvora/logora ^elebi}i izdata je od strane g. Delali}a 28. augusta 1992.⁶²⁹ Tvrde}i da nisu predo-eni nikakvi materijalni dokazi u prilog tvrdnji g. Delali}a da su to bile izuzetne naredbe koje je izdao na zahtjev Vrhovne komande, Tu`ila{tvo isti-e da -injenica da je Visoka komanda eventualno izdavala nare|enja g. Delali}u koja je on onda dalje proslje|ivao, ne ukazuje na to da nije bio na polo`aju nadre|enog u odnosu na zatvor/logor ^elebi}i. Naprotiv, navodi se da je uobi-ajena funkcija komandanata da proslje|uju naredbe sebi podre|enim licima. Tu`ila{tvo {tavi{e tvrdi da bi, -ak i da se prihvati da su to bile izuzetne naredbe, to ipak predstavljalo priznanje od strane Vrhovne komande da je Zejnil Delali} u praksi, a sada i formalno, bio osoba nadle`na za zatvor/logor. U tom pogledu, Tu`ila{tvo primje}uje da se u naredbi koju je g. Delali} izdao 24. augusta 1992, izri-ito navodi da je komandant O[OS-a Konjic "meni odgovoran za brzo i efikasno sprovo|enje ove naredbe".⁶³⁰

620. Tu`ila{tvo {tavi{e tvrdi da dokazi pokazuju da je Zejnil Delali} u toku relevantnog perioda vi{e puta posjetio zatvor/logor ^elebi}i i da je tamo tretiran kao lice na polo`aju. Ono tako tvrdi da je g. Delali} dva puta bio u pratnji MKCK-a kada su njegovi predstavnici obilazili zatvor/logor i da je ovo tijelo kasnije svoje izvje{taje poslalo njemu. Dalje se konstatuje da je negdje sredinom augusta 1992. ekipa bosanske televizije napravila TV izvje{taj o zatvoru/logoru i tvrdi da iskazi dr. Gruba-a i svjedoka P pokazuju da je g. Delali} tada sredio da se u okviru tog izvje{taja intervjui{u dva ljekara. Tu`ila{tvo primje}uje da se sam g. Delali} pojavio u emisiji i iznosio podatke o zatvoru/logoru. Tvrde se da odbrana nije bila u stanju da podastre vjerodostojno obja{njenje o tome za{to bi g. Delali} prihvatio da razgovara o uslovima u zatvoru/logoru ^elebi}i ako nije bio nadle`an za njegov rad.

621. Tu`ila{tvo se dalje oslanja na znatnu koli-inu pisanih dokaza zaplijenjenih iz, kako se opisuju, poslovnih prostorija Zejnila Delali}a u Be-u, u Austriji, marta 1996. (u daljem tekstu: be-ki dokumenti). Tvrde da ovi dokumenti, od kojih se za mnoge navodi da im je autor sam g. Delali}, potvr|uju da je u svojstvu kako koordinatora tako i komandanta TG1 on imao ovla{enja i nadle`nost nad zatvorom/logorom ^elebi}i. Na ovom mjestu ne bi bio opravdan opis tog obimnog materijala, pa }e

⁶²⁹ Dokazni predmet 99-7/11.

⁶³⁰ Prosecution Closing Brief, RP D2864-D2865.

te`inu koja mu se treba pripisati Pretresno vije}e razmotriti u pododjeljku 4(c) u daljem tekstu.

(iii) Znanje

622. Prema Tu`ila{tvu, dokazi pokazuju van razumne sumnje da je Zejnil Delali} znao, morao znati ili imao informacije na osnovu kojih je mogao zaklju`iti, da }e biti ili da su bili po~injeni zlo~ini u zatvoru/logoru ^elebi}i od strane stra`ara ili lica odgovornih za upravljanje logorom. [tavi{e, Tu`ila{tvo tvrdi da bi g. Delali} u svakom slu~aju imao takve informacije da je propisno nadzirao logor, izme|u ostalog i putem uspostavljanja efikasnog sistema izvje{tavanja.

623. Me|u dokazima na koje se Tu`ila{tvo oslanja u ovom kontekstu je jedan dokument koji se opisuje kao izvje{taj Vojno-istra`ne komisije u zatvoru/logoru ^elebi}i, u kome se opisuje maltretiranje i fizi~ko zlostavljanje zato~enika.⁶³¹ Tu`ila{tvo primje}uje da je Zejnil Delali} u razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva porekao da je primio ovaj izvje{taj, ali je potvrdio da se ~ini da je adresiran na njega kao koordinatora borbenih dejstava. Ono tvrdi da je, s obzirom na ~injenicu da je aktivno u~estvovao u osnivanju ove komisije, g. Delali} redovno i u~estvovao u njenom radu. [tavi{e, s obzirom da su uz izvje{taj bile prilo`ene ostavke svih ~lanova komisije, nema razumne sumnje da je g. Delali} ili primio izvje{taj ili znao za njegovo postojanje.⁶³²

624. Kao dokaz da je Zejnil Delali} znao, Tu`ila{tvo dalje primje}uje, izme|u ostalog, da je primio izvje{taj od MKCK-a u kome se pominje da je Hazim Deli} zlostavljao zatvorenike. Dalje se poziva na priznanje g. Delali}a u razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva kada je rekao da je vidio sedam ili osam ranjenih zatvorenika kada je posjetio stacionar u zatvoru/logoru ^elebi}i. Isto tako, Tu`ila{tvo navodi da primjedbe koje je g. Delali} napisao na formularima za osloba|anje svjedoka P i dr. Gruba-a, u kojima tra`i od ovog drugog "da nastavi da se stara o ranjenim

⁶³¹ Dokazni predmet 162.

⁶³² Prosecution Closing Brief, RP D2842.

zatvorenicama",⁶³³ pokazuju da je bio svjestan potrebe da dva ljekara budu svakodnevno prisutna u logoru.⁶³⁴

(iv) Ne-injenje

625. Prema Tu`ila{tvu, s obzirom na vlast, kontrolu i uticaj koji je imao u podru`ju Konjica, kao i njegova direktna ovla{enja nad zatvorom/logorom ^elebi}i i njegovim osobljem, Zejnil Delali} je imao na raspolaganju veliki broj mjera koje je mogao preduzeti da sprije-i ili kazni za zlo-ine po-injene u logoru. Konkretno, tvrdi se da dokazi ukazuju na to da je g. Delali} bio u polo`aju da primjeni svoj autoritet i uticaj i preduzme barem sljede}e korake:

- (a) preduzimanje odgovaraju}ih oblika neposrednih preventivnih i ograni-avaju}ih mjera;
- (b) sprovo|enje *bona fide* istraga i krivi-nih gonjenja, ili proslje|ivanje tih slu-ajeva relevantnim nacionalnim organima vlasti;
- (c) otpu{tanje, uklanjanje ili ra`alovanje po-inilaca (uklju-uju}i Muci)a);
- (d) uvo|enje i sprovo|enje internih politika u cilju spre-avanja kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava, te izdavanje jasnih nare|enja, uputstava i organizovanja obuke s tim u vezi;
- (e) uspostavljanje propisnih sistema izvje{tavanja;
- (f) prijavljivanje svih `albi ili izvje{taja o protivzakonitim djelatnostima vi{im vojnim ili drugim organima;
- (g) interno rje{avanje tih problema, intervenisanje ili davanje preporuka za njihovo spre-avanje ili ka`njavanje;
- (h) kori{enje svog uticajnog polo`aja za nalaganje odgovaraju}ih politika i praksi, ili djelovanje putem ubje|ivanja;
- (i) javno osu|ivanje nezakonitih radnji;
- (j) puna saradnja s odgovaraju}im spoljnim tijelima i organizacijama; i
- (k) davanje ostavke na svoje funkcije.⁶³⁵

626. [tavi{e, Tu`ila{tvo tvrdi da je, ~ak i da se vlast i kontrola Zejnila Delali}a nad zatvorom/logorom u cjelini i njegovim komandantom ne prihvate i da se po ovom pitanju podr`e argumenti odbrane, g. Delali} ipak imao ovla{enja u pogledu zatvora/logora, uklju-uju}i mogu}nost razvrstavanja i osloba|anja zato-enika. Ono shodno tome tvrdi da je jasno da je g. Delali} mogao, u najmanju ruku, preduzeti sljede}e mjere:

⁶³³ Prosecution Closing Brief, RP D2841, D2866.

⁶³⁴ Prosecution Closing Brief, RP D2840-D2844.

⁶³⁵ Prosecution Closing Brief, RP D2836-D2837.

- (a) izdavati naredbe i uputstva komandantu logora i stra`arima da zato-enicima propisno i brzo utvr|uju status i osiguraju da se s njima u me|uvremenu humano postupa u skladu s odredbama me|unarodnog humanitarnog prava naro-ito u situacijama kada su bili zlostavljani;
- (b) izdavati naredbe i uputstva komandantu logora i stra`arima da osloba|aju protivzakonito zato-ene zato-enike;
- (c) koristiti svoj polo`aj da daje preporuke za pobolj{anje politike u odnosu na logor, te da na istu uti-e;
- (d) podnositi `albe ili izvje{taje drugim organima vlasti, bilo vi{im vojnim ili kakvim drugim;
- (e) zahtijevati dodatne informacije o situaciji u logoru;
- (f) javno osu|ivati nezakonite djelatnosti;
- (g) dati ostavku na svoje funkcije.⁶³⁶

627. Tu`ila{tvo stoji na stanovi{tu da nije potrebno dokazati da je Zejnil Delali} mogao preduzeti sve navedene mjere. Naprotiv, ono tvrdi da je za pokazivanje krivi-ne odgovornosti dovoljno da se poka`e da je mogao preduzeti bilo koju ili nekoliko tih mjera, a da to nije u-inio. Tu`ila{tvo zapravo tvrdi da g. Delali} nije preduzeo ni jednu takvu mjeru.

(b) Odbrana

628. Prema odbrani⁶³⁷, Zejnil Delali} ni u jedno vrijeme nije rukovodio i komandovao zatvorom/logorom ^elebi}i. Priznaje se da je g. Delali} imenovan za koordinatora 18. maja 1992, i navodi da je na tom polo`aju ostao do 30. jula 1992, kada je preuzeo komandu nad Takti-kom grupom 1. Me|utim, suprotno Tu`ila{tvu, odbrana tvrdi da g. Delali} nije imao komandnu funkciju, niti bilo kakva ovla{enja nadre|enog na polo`aju koordinatora, niti da je, u kasnijoj ulozi komandanta TG1, imao ikakva komandna ovla{enja nad zatvorom/logorom ^elebi}i, njegovim osobljem, stra`arima ili drugim osobama.

629. Uop{tenije govore}i, odbrana tvrdi da Tu`ila{tvo, da bi dokazalo optu`be protiv Zejnila Delali}a, mora pokazati komandnu strukturu u zakonitim organima i institucijama koje su postojale u op{tini Konjic 1992. Ona tvrdi da dokazi pokazuju da su strukture legalno konstituisanih organa i institucija u Konjicu postojale i prije i u toku rata i da su funkcionisale u skladu sa zakonom. Ona {tavi{e tvrdi da dokazi

⁶³⁶ Prosecution Closing Brief, RP D2836.

utvrđuju da g. Delalić nikada nije bio član ni jedne od ovih institucija ili struktura i da nikada nije dobio nikakva ovlaštenja nadređenog ili komandu odgovornost u vezi sa zatvorom/logorom u ^elebićima ili njegovim osobljem. Ona dalje tvrdi da u toku perioda koji je bitan za optužnicu nije vladala zbrka ni u stvaranju oružanih snaga, niti u vezi sa rukovođenja i komandovanja. Shodno tome, odbrana iznosi da su TO, HVO i MUP imali svaki svoje strukture, komandne hijerarhije i iskusan komandni kadar kao i to da je Zajednička komanda takođe bila popunjena iskusnim oficirima i komandantima.⁶³⁸

630. Po pitanju ovlaštenja nad zatvorom/logorom ^elebići, odbrana tvrdi da su, po zakonima koji su bili na snazi neposredno prije rata i tokom jednog perioda na početku rata, civilni zatvorenici bili u nadležnosti Ministarstva pravde i redovnih sudova. Vojni zatvori su bili u isključivoj nadležnosti JNA, a sistemom TO nije bilo predviđeno osnivanje zatvora niti zatočeničkih centara. Početkom rata 1992, nadležnost nad zatvorima i zatvorenicima bila je jasno definisana i podijeljena između MUP-a, HVO-a i istražnih organa koje je uspostavila Zajednička komanda. Konkretno u vezi sa ^elebićima, odbrana zastupa stav da dokazi pokazuju da je {ef policije (MUP-a) u Konjicu, u konsultaciji sa HVO-om, odlučio da se uhapšena lica drže u kasarni ^elebići i da su MUP i vojna policija HVO-a pružali usluge obezbjeđenja u kasarni i zatvoru/logoru do druge polovine juna 1992. Odbrana navodi da su od sredine juna do sredine jula 1992, stražari raspoređeni u ^elebiće bili podređeni komandi TO-a i HVO-a, i da su poslije toga, naročito od augusta, većina stražara bili pripadnici TO-a i pod komandom općinskog {taba TO-a.⁶³⁹

- (i) Status prije 18. maja i status koordinatora od 18. maja do 30. jula 1992.

631. Prema odbrani, Zejnil Delalić je stigao u Konjic u aprilu 1992, na bratovljevku sahranu. Ostao je u Konjicu kada je počeo rat, a vratio se u Minhen (Njemačka), sredinom novembra 1992. Odbrana navodi da je od početka aprila do 17. maja 1992, g. Delalić pridonosio odbrambenim naporima u Konjicu u oblasti logistike, koristeći svoje stručno znanje poslovnog čovjeka za pregovaranje i zaključivanje ugovora. Njegove djelatnosti su uključivale organizovanje nabavke vozila, radio prijemnika i

⁶³⁷ Odbrana ovdje označava odbranu optuženog Zejnila Delalića.

⁶³⁸ Delalić Closing Brief, RP D8540-D8546.

uniformi, te osnivanje bolnica i skloni{ta za civilno stanovni{tvo. Odbrana isti-e da, mada je ta-no da je g. Delali} u-estvovao u osloba|anju kasarne ^elebi}i u aprilu 1992, on to -inio kao nenaoru`ani dobrovoljac kome je dat zadatak da se pobrine da se oru`je iz kasarne ^elebi}i preveze na bezbjednu lokaciju.⁶⁴⁰

632. Dana 2. maja 1992, Zejnil Delali} je od Ratnog predsjedni{tva dobio jedno ovla{}enje vezano za nabavku opreme za pripremu odbrane Konjica. Odbrana me|utim, tvrdi da su takva ovla{}enja bila uobi-ajena tokom tog perioda i da nisu bila odraz uticaja, autoriteta ili zna-aja. Po njihovim rije-ima, to konkretno ovla{}enje omogu}avalo je g. Delali}u da obavi odre|ene logisti-ke zadatke u Konjicu i Hrvatskoj, ali mu nije davalo nikakva vojna ovla{}enja ili du`nosti, niti mu je davalo bilo kakvu komandnu du`nost ili polo`aj vlasti.

633. Dana 18. maja 1992, dok je bio u Zagrebu, Zejnil Delali} je imenovan za koordinatora u skladu s odlukom Ratnog predsjedni{tva. Odbrana tvrdi da, ni na osnovu uslova imenovanja niti s obzirom na njegove aktivnosti kao koordinatora, g. Delali} u toj ulozi nije imao nikakvih ovla{}enja nadre|enog kako se navodi u optu`nici. Ona konstatuje da se tom odlukom g. Delali} izri-ito imenuje za "koordinatora" a ne komandanta. Po mi{ljenju odbrane, koordinacija po definiciji ozna-ava posredovanje i usagla{avanje, a ne komandna ovla{}enja ili ovla{}enja nadre|enog. Odbrana tvrdi da se zapravo, lice koje je imenovano za koordinatora izme|u zakonski konstituisanih institucija, nalazi u podre|enom polo`aju u odnosu na ove institucije. Ona stoga isti-e da funkcije koordinatora odre|uje tijelo koje ga imenuje i da se on za obavljanje svojih du`nosti oslanja na ovla{}enje tog tijela.

634. Konkretnije, odbrana tvrdi da je Zejnil Delali} imenovan za koordinatora radi obavljanja posebne uloge u odnosu na Ratno predsjedni{tvo i oru`ane snage u op{tini Konjic. Do imenovanja je do{lo jer je smatrano da }e efikasno obavljati du`nosti neke vrste posrednika u rje{avanju problema izme|u Ratnog predsjedni{tva, civilnog tijela, i razli-itih elemenata koji su sa-injavali odbrambene snage u Konjicu. Odbrana stoga tvrdi da je g. Delali}, na ovoj funkciji, bio posrednik koji nije samostalno mogao donositi odluke niti izdavati naredbe. Ona shodno tome tvrdi da je g. Delali}, kada je potpisao neku naredbu kao koordinator, to u-inio u znak potvrde da je posvjedo-io

⁶³⁹ *Ibid.*, RP D8550.

sklapanje nekog sporazuma. Ona dalje naglašava da Ratno predsjedništvo nije dalo, niti je moglo g. Delaliću dati bilo kakva ovlaštenja koje i samo nije posjedovalo. U vezi ovoga odbrana navodi da je Ratno predsjedništvo bilo civilno tijelo bez ovlaštenja nad vojskom i da, stoga, takva ovlaštenja nije moglo dati ni g. Delaliću. Slično tome, Ratno predsjedništvo nije imalo ovlaštenja da hapsi ili pritvara lica, niti da osniva zatvore, pa stoga, nije moglo dati takva ovlaštenja ni g. Delaliću. Odbrana tvrdi da se na osnovu dokaza ustanovljava da on na položaju koordinatora nije imao komandna ovlaštenja ili odgovornost nadređenog u vezi sa bilo kojom vojnom formacijom, niti zatvorom/logorom u Lelebići. Ona naprotiv smatra da je primarna odgovornost Zejnila Delalića u ovoj ulozi bilo pružanje logističke podrške u sklopu priprema za rat.⁶⁴¹

635. Prema odbrani, dana 27. juna 1992, Zejnir Delalić je mobilisan u redove TO-a i od tog dana pa negdje do kraja jula te godine, učestvovao je u borbama u planinama u području Boraca, otprilike 40 kilometara istočno od grada Konjica. Prema odbrani, za vrijeme te operacije, g. Delalić je bio običan vojnik koji je kontaktirao sa gradom Konjicom u pogledu logistike i nije imao nikakvu odgovornost nadređenog niti komandnu funkciju na ovom položaju.⁶⁴²

636. Komentarišući dokaze na koje se oslanja Tužilaštvo, odbrana tvrdi da postoje protivrječnosti i nedosljednosti u svjedočanstvu svjedoka B tolike da bacaju veliku sumnju na tačnost njegovog iskaza. Dalje konstatuje da je, suprotno iskazu koji je dao ovaj svjedok, nekoliko svjedoka odbrane svjedočilo da g. Delalić nikada nije radio sa Vojno-istražnom komisijom i da nije imao nikakva ovlaštenja nad tim tijelom. Odbrana shodno tome tvrdi da kada se iskaz svjedoka D sagleda u svjetlu svih dokaza u ovom predmetu, nema dokaza da je g. Delalić bio na položaju vlasti ili nadređenosti unutar civilnih ili vojnih struktura Konjica, ili da je imao ikakvih veza sa Vojno-istražnom komisijom, zatvorom/logorom u Lelebići ili njegovim osobljem.⁶⁴³

637. U vezi sa tri formulara za oslobađanje zatočenika iz zatvora/logora u Lelebići, koja je Zejnir Delalić potpisao u drugoj polovini jula 1992, odbrana tvrdi da je sve te dokumente izdalo istražno tijelo Ratnog predsjedništva. Ona tako konstatuje da je g.

⁶⁴⁰ *Ibid.*, RP D8540-D8546.

⁶⁴¹ *Ibid.*, RP D8525-D8530.

⁶⁴² *Ibid.*, RP D8522-D8523.

Delali} potpisao svaki formular "za" na-eelnika istra`nog tijela, i tvrdi da je iz te formulacije jasno da pri potpisivanju dokumenata nije djelovao u svojstvu nadle`nog lica ve} u ime nekog drugog lica koje je ta ovla{}enja imalo. Ona {tavi{e tvrdi da dokazi pokazuju da je g. Delali} bio ovla{}en da potpi{e sva tri formulara za osloba|anje zato-enika od strane Midhata Cerovca, komandanta TO Konjic. Odbrana tvrdi da, u cijelosti gledano, ti formulari i iskazi dati u vezi s njima, pokazuju da Zejnil Delali} nije imao ovla{}enja da osloba|a zatvorenike iz zatvora/logora ^elebi}i.⁶⁴⁴

(ii) Status komandanta Takti-ke grupe 1 od 30. jula do novembra 1992.

638. Prema odbrani, Zejnil Delali} je preuzeo komandu nad Takti-kom grupom 1 dana 30. jula 1992, na koju funkciju ga je imenovala Visoka komanda tri dana ranije. Tvrdi se da i prema uslovima imenovanja i u vezi njegovih djelatnosti na ovoj funkciji, dokazi pokazuju da g. Delali}, kao komandant Takti-ke grupe 1, nije imao nikakva ovla{}enja nadre|enog nad zatvorom/logorom ^elebi}i niti njegovim osobljem.

639. Odbrana navodi da je centralno pitanje u ovom pogledu sastav Takti-ke grupe 1. Ona primje}uje da je ovo tijelo obrazovano kao privremena formacija, sa konkretnim zadatkom razbijanja blokade Sarajeva, i tvrdi da je Zejnil Delali}, kao komandant ove formacije, mogao komandovati samo jedinicama koje mu je konkretno dodijelila Visoka komanda. U tom pogledu ona tvrdi da je upotreba izraza "sve formacije" u dokumentu o imenovanju g. Delali}a od 27. jula 1992. bila nejasna i nesprovodljiva i da, shodno tome, dokazi pokazuju da g. Delali} nikada nije imao komandu nad svim formacijama u op{tinama nabrojanim u tom dokumentu. Tvrdi se da je na osnovu dokaza jasno da g. Delali}, kao komandant TG1, nije dobio ovla{}enja

nad nekim geografskim podru-jem i da nije imao nikakva ovla{}enja nad op{tinskim {tabovima TO-a, MUP-om, HVO-om, jedinicama vojne policije i ratnim predsjedni{tvima, niti nad bilo kojim institucijama u podru-jima iz kojih je Takti-ka grupa dobijala formacije za borbene operacije. Sli-no tome, odbrana tvrdi da TG1

⁶⁴³ *Ibid.*, RP D8512.

⁶⁴⁴ *Ibid.*, RP D8510-D8512.

nije imala nikakve ovla{enja nad institucijama kao {to su zatvori, bolnice, vojno-istra`ne komisije niti njihovo osoblje, te konkretno, da nijedan stra`ar niti pripadnik osoblja zatvora/logora ^elebi}i nije nikada bio podre|en TG1.⁶⁴⁵

640. Odgovaraju}i na tvrdnju optu`be da naredbe koje je Zejnil Delali} izdavao u vezi zatvora/logora ^elebi}i pokazuju da je on u stvari imao komandna i kontrolna ovla{enja u odnosu na zatvor/logor, odbrana iznosi da je 1992. godine bilo uobi-ajeno da komandant oru`anih snaga Bosne i Hercegovine dobije dodatne zadatke, kao {to je proslje|ivanje naredbi, koji ina-e nisu bili dio njegovih funkcija i du`nosti. Tvrdi da takva dodjela nekog konkretnog zadatka nije pro{irivala ovla{enja niti funkcije podre|enog komandanta. Konkretno, pozivaju}i se na naredbe koje je g. Delali} izdao 24. i 28. augusta 1992,⁶⁴⁶ odbrana tvrdi da je jasno iz preambula ovih dokumenata da je u tim prilikama g. Delali} djelovao jedino kao prenosnik i da je proslje|ivao te naredbe u skladu sa nare|enjima koja mu je dala Visoka komanda.⁶⁴⁷

(iii) Znanje

641. Prema odbrani, dokazi izvedeni u ovom predmetu pokazuju da Zejnil Delali} nije posjedovao potrebno znanje o zlo-inima koji se terete u optu`nici da bi bio smatran krivi-no odgovornim prema ~lanu 7(3) Statuta. U nastavku slijede neki od argumenata koje je odbrana iznijela u sklopu analize dokaza Tu`ila{tva.

642. Priznaju}i da je vi{e svjedoka izjavilo da su vidjeli Zejnila Delali}a u zatvoru/logoru ^elebi}i u nekom trenutku tokom 1992, odbrana tvrdi da se ovim utvr|uje samo ~injenica da je on povremeno bio tamo. Konstatuju}i da je jasno pokazano da je kasarna ^elebi}i kori{ena u razne svrhe, npr. za popravku oru`ja, vojnu obuku i polaganje zakletvi, odbrana tvrdi da je u tom pogledu prisustvo g. Delali}a bilo opravdano njegovom ulogom koordinatora. Ona tvrdi da dokaz pukog prisustva ne utvr|uje da je g. Delali} imao ikakvog kontakta sa zatvorom/logorom, niti da je imao bilo kakvih informacija koje bi pokazale da je imao stepen znanja

⁶⁴⁵ *Ibid.*, RP D8497-D8505.

⁶⁴⁶ Dokazni predmeti 99-7/10, 99-7/11.

⁶⁴⁷ Delali} Closing Brief, RP D8491-D8494.

potreban prema članu 7(3).⁶⁴⁸ Odbrana nadalje poriče da formulari za oslobađanje zatočenika dr. Gruba-a i svjedoka P pokazuju da je g. Delali} znao za počinjanje djela koja se navode u optužnici. Ona tvrdi da ne samo da je nejasno da li je napomenu na ovim dokumentima da dvojica ljekara nastave da pružaju pomoć povrijeđenim zatvorenicima napisao g. Delali}, već, štaviše, da ima znatno dokaza da je smatrano da su ta povrijeđena lica u zatvoru/logoru ^elebi}i ranjena u toku borbenih operacija.⁶⁴⁹ Štaviše, tvrdi se da postoji veliki problem vezan za autentičnost i pouzdanost dokumenta koji je navodno završni izvještaj Istražne komisije.⁶⁵⁰ U odgovoru na tvrdnju Tužilaštva da je taj dokument naslovljen na Zejnila Delali}a kao "koordinatora borbenih dejstava", odbrana navodi da g. Delali} nikad nije imao tu funkciju i tvrdi da nema dokaza da je taj dokument uopšte primio ili vidio.⁶⁵¹

(iv) Nečinjenje

643. Prema odbrani, nema dokaza koji pokazuju da je Zejnir Delali} između aprila i novembra 1992. imao ovlaštenja ili sredstva da spriječi činjenje krivičnih djela koja se navode u optužnici, niti da sprovede istragu i kazni njihove počinioce. Tvrdi se da je po pravu koje se odnosi na komandnu odgovornost potrebno da komandant postupi razumno u ovom pogledu, s obzirom na njegov čin, iskustvo i doseg i nivo njegove komande. Isti-ubudu, između ostalog, da u vrijeme relevantno za optužnicu u regionu nisu funkcionisale nikakve istražne ili sudske institucije i da Zejnir Delali} kao komandant TG1 nije imao ovlaštenja da primjenjuje disciplinske mjere protiv vojnika pod njegovom komandom, odbrana tvrdi da su konkretne okolnosti vezane za g. Delali}a bile takve da bi ga, čak i da mu je bila dužnost da djeluje, situacija u kojoj se nalazio spriječila da sprovede potrebne mjere.⁶⁵²

4. Diskusija i zaključak

644. Pretresno vijeće je iznijelo relevantne argumente strana u vezi sa krivičnom odgovornošću u *vel non* Zejnira Delali}a u odnosu na krivična djela za koja se tereti.

⁶⁴⁸ Delali} Closing Brief, RP D8389, RP D8398-D8399.

⁶⁴⁹ *Ibid.*, RP D8396.

⁶⁵⁰ Dokazni predmet 162.

⁶⁵¹ Delali} Closing Brief, RP D8393.

Relevantni dio optu`nice i povezane ta-ke optu`nice su ve} izlo`eni. Stoga je ovdje potrebno razmotiriti argumente branilaca i analizirati -injenice u pitanjima o kojima je rije-. Su{tina optu`bi iznesenih pred Pretresno vije}e po-iva na tome da se utvrdi da li je Zejnil Delali}, prvooptu`eni, u vremenskom periodu koji je relevantan za optu`nicu bio u nadre|enom polo`aju Zdravku Muci}u, Hazimu Deli}u i Esadu Land`i, drugooptu`enom, tre}eoptu`enom i -etvrtooptu`enom u optu`nici, kao i ostalim stra`arima i drugim osobama koje su ulazile u zatvor/logor i zlostavljale zato-enike u zatvoru/logoru ^elebi}i.

(a) Preliminarna pitanja

645. Pretresno vije}e smatra prigodnim i ispravnim da razmotri nekoliko preliminarnih pitanja koja smatra neophodnim da bi razjasnilo na-in svog rezonovanja. Prvo, Pretresno vije}e primje}uje potpuno razli-iti pristup razmatranju istog pitanja od strane Tu`ila{tva i odbrane. U nastojanju da utvrdi odgovornost optu`enog kao nadre|ene osobe, Tu`ila{tvo se oslanja na nekoliko dokaza na osnovu kojih izvodi zaklju-ak o vr{enju *de facto* vlasti u odsustvu *de jure* vlasti. Odbrana se u potpunosti oslanja na utvr|ivanje *de jure* vlasti. Drugo, Tu`ila{tvo razmatra vr{enje vlasti nadre|enog u jednom uop{tenom smislu i ne uzima u obzir uzro-noposljedi-nu vezu na osnovu koje nastaje odnos nadre|eni-podre|eni. Odbrana je, me|utim, insistirala na utvr|ivanju odnosa nadre|eni-podre|eni u vr{enju odgovornosti. Tre}e, Tu`ila{tvo je izgleda zanemarilo princip posredne krivi-ne odgovornosti koji je osnov doktrine komandne odgovornosti, *alter ego* odgovornosti nadre|enog.

646. Tu`ila{tvo je zauzelo stav da odsustvo *de jure* vlasti ne isklju-uje zaklju-ak o krivi-noj odgovornosti. Dovoljno je da postoji, od strane optu`enog, *de facto* vr{enje vlasti. Pretresno vije}e se sla`e s ovim stavom, pod uslovom da je vr{enje *de facto* vlasti propra}eno spoljnim znacima vr{enja *de jure* vlasti. Pod ovim Pretresno vije}e podrazumijeva da po-inilac krivi-nog djela u osnovi mora biti podre|en licu koje ima vi{i -in i biti pod njegovom direktnom ili indirektnom kontrolom.

647. Stanovi{te Tu`ila{tva da osoba mo`e, u odsustvu podre|ene jedinice preko koje se vr{i vlast, snositi odgovornost za vr{enje vlasti nadre|enog, Pretresnom vije}u

⁶⁵² *Ibid.*, RP D8386-D8389.

izgleda kao novatorska tvrdnja koja je o-igledno u suprotnosti sa principom komandne odgovornosti. Pravo ne poznaje univerzalnog nadre|enog bez odgovaraju}eg podre|enog. Doktrina komandne odgovornosti jasno je formulisana i utemeljena na odnosu izme|u nadre|enog i podre|enog, i odgovornosti komandanta za postupke pripadnika svojih trupa. To je vrsta posredne odgovornosti putem koje se reguli}e i obezbje|uje vojna disciplina. Stoga jedinica podre|ena nadre|enom ili komandantu predstavlja *sine qua non* za odgovornost nadre|enog. Pretresno vije}e se ne mo`e slo`iti sa tvrdnjom Tu`ila{tva da komandna hijerarhija nije neophodan uslov u vr{enju vlasti nadre|enog. Izraz "nadre|eni" u ~lanu 87 Dopunskog protokola I predvi|en je da obuhvata "samo... nadre|enog koji ima li-nu odgovornost u pogledu po-inioca radnji u pitanju jer je ovaj drugi ... pod njegovom kontrolom".⁶⁵³ Stvarna kontrola nad podre|enim je neophodan uslov odnosa nadre|eni-podre|eni. Ovo je nagla{eno u Komentaru uz Dopunski protokol I.⁶⁵⁴

648. Tu`ila{tvo izgleda pro{iru}e koncept vr{enja vlasti nadre|enog na lica nad kojima optu`eni mo`e da ima znatan uticaj u datoj situaciji, a koja o-ito nisu podre|ena. Drugim rije~ima, ~ini se da je stav Tu`ila{tva da po-inioci zlo-ina za koje se nadre|eni treba smatrati odgovornim ne moraju biti podre|eni unutar zna-enja ~lana 87 Dopunskog protokola I. Tu`ila{tvo se za ovu tvrdnju oslanja na odlomak u predmetu *Taoci* koji mo`e biti prigodan u tom kontekstu. On me|utim, o-ito nije primjenljiv na ~injenice predmeta pred nama.

Kao {to je citirano prethodno u Odjeljku III, sud u predmetu *Taoci* izjavio je kako slijedi:

Pitanje podre|enosti jedinica kao osnova za utvr|ivanje krivi-ne odgovnosti postaje zna-ajno u slu-aju vojnog komandanta koji ima isklju-ivo takti-ku komandu. Ali za komanduje}eg generala okupirane teritorije koji ima zadatak o-uvanja reda i mira, ka`njavanje zlo-ina i za{titu `ivota i imovine, podre|enost je relativno nebitna. Njegova odgovornost je op{ta a ne ograni-ena na kontrolu jedinica koje su direktno pod njegovom komandom.⁶⁵⁵

649. Najbli`e prethodno pomenutoj tvrdnji pod koju bi se ~injenice u predmetu g. Delali}a mogle podvesti je njegovo imenovanje za komandanta Takti-ke grupe 1 dana

⁶⁵³ Commentary to the Additional Protocols, st. 3544.

⁶⁵⁴ Ibid.

⁶⁵⁵ United States v. Wilhelm List et al., Vol XI, TWC, 1230, 1260.

27. jula 1992, koje je stupilo na snagu 30. jula 1992. Ina-e, njegovo imenovanje za koordinatora u maju 1992, koje je bilo civilne prirode, nije ga stavljalo na polo`aj nadre|ene vlasti u smislu -lana 87 Dopunskog protokola I. Tim imenovanjem g. Deli}u nije dat nikakav status. Tu`ila{tvo se izgleda oslanjalo na tvrdnju u predmetu *Taoci* za svoj navod da krivi-na odgovornost "nadre|enog" nije ograni-ena na djela po-inilaca koji su direktno podre|eni u komandnoj hijerarhiji. Ova druga tvrdnja je valjana u slu-ajevima kada je komanduju}i general zadu`en za o-uvanje reda i mira; ka`njavanje zlo-ina i za{titu `ivota i imovine, gdje se podre|enost smatra relativno nebitnom. Nastojanje da se aktivnosti g. Delali}a podvedu pod ovu kategoriju zahtijevalo bi veliki napor ma{te.

(b) Analiza aktivnosti Zejnila Delali}a i koncept odgovornosti nadre|enog

650. Aktivnosti Zejnila Delali}a u pogledu ratnog anga`mana na podru-ju Konjica od datuma njegovog dolaska tamo u aprilu 1992. do njegovog odlaska pred kraj novembra 1992, mogu se razmotriti u tri faze, naime: (a) prije 18. maja 1992; (b) od 18. maja do 30. jula 1992; i (c) od 30. jula do 25. novembra 1992. Svaki od ovih perioda je bitan za ulogu koju je g. Delali} odigrao aktivnostima vezanim za ratni anga`man na podru-ju Konjica, te za priznanje i status koji je imao zahvaljuju}i svom doprinosu - li-nom, finansijskom i materijalnom - ratnom anga`manu u Bosni i Hercegovini. Stoga je za Pretresno vije}e pogodno a time i ispravno, da u cilju utvr|ivanja krivi-ne odgovornosti Zejnila Delali}a ovdje redom razmotri te vremenske periode.

(i) Prije 18. maja 1992.

651. Va`no je za potrebe ove presude kriti-ki razmotriti dokaze na koje se Tu`ila{tvo oslanja da bi demonstriralo sposobnost Zejnila Delali}a da u ovom periodu ostvaruje vlast nadre|enog u aktivnostima vezanim za ratni anga`man u Bosni i Hercegovini u podru-ju Konjica. Neosporno je da se g. Delali} vratio u Konjic iz Austrije krajem marta ili po-etkom aprila 1992.⁶⁵⁶ Uvidjelo se da je prili-no imu}an, te da velikodu{no i u znatnoj mjeri doprinosi odbrani Konjica. Pored toga, imao je

⁶⁵⁶ Vidi dokazni predmet 99-5, 22 august 1996, str. 5.

iskustva u rukovođenju i široke poslovne veze u zemljama zapadne Evrope. G. Delalić je bio voljan da svoje bogatstvo i lične usluge stavi na raspolaganje tijelima koja su organizovala ratne aktivnosti na području Konjica. General Jovan Divjak,⁶⁵⁷ Salih Rumić,⁶⁵⁸ major [efkija Kevrić],⁶⁵⁹ dr. Rusmir Hadžihusejnovi⁶⁶⁰ i brigadir Asim Džambasovi⁶⁶¹ svjedočili su o njegovom entuzijazmu i općtem priznanju i uvažavanju od strane društvene zajednice. Kao što je priznalo Tužilaštvo, ova priznanja sama po sebi nisu stavljala g. Delalića u nadređeni položaj. Umjesto toga, prema Tužilaštvu: "to je dovelo do njegovog postepenog sticanja vlasti i uticaja u dotičnom području".⁶⁶²

652. Kao dokaz o tome kako je Zejnil Delalić stekao vlast i uticaj u toku ovog perioda, Tužilaštvo se poziva na dokument koji je on navodno potpisao i u kome opisuje svoje učestvovanje u ranim fazama rata.⁶⁶³ Takođe se pominje formular Udruženja boraca koji je popunio g. Delalić i u kome on sebe opisuje kao člana Ratnog predsjedništva općtine Konjic.⁶⁶⁴ Takođe se kaže da je bio pripadnik Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, konkretnije Općtinskog odjela teritorijalne odbrane Konjic.⁶⁶⁵ Neki također odaju priznanje g. Delaliću na istaknutom učestvovanju u zauzimanju objekta JNA u Čelebićima 19. aprila 1992. To je navedeno u dokaznom predmetu 144,⁶⁶⁶ jednom od bežičnih dokumenata koji nosi njegov potpis. Ovaj navod g. Delalić je potvrdio u razgovoru s istražiteljima Tužilaštva u kome je sebe opisao kao vođu grupe od 20 do 25 dobrovoljaca koji su izveli ovu operaciju.⁶⁶⁷ U toj je izjavi g. Delalić rekao da je prisustvovao sastanku Ratnog predsjedništva kada je donijeta odluka da se izvede jedna operacija pod njegovim nadzorom za zauzimanje kasarne Čelebići i zaplijenu tamo uskladištenog oružja.⁶⁶⁸ Zaplijenjeno oružje je prevezeno u kuću njegove sestre u Ovčarima radi konačne distribucije.⁶⁶⁹ Značaj i težina Delalićevog

⁶⁵⁷ *Vidi* T. 8646.

⁶⁵⁸ *Vidi* T. 12502-T. 12503.

⁶⁵⁹ *Vidi* T. 11127.

⁶⁶⁰ *Vidi* T. 11794.

⁶⁶¹ *Vidi* T. 12725-T. 12726.

⁶⁶² *Vidi* Prosecution Closing Brief, RP D2858.

⁶⁶³ *Vidi* dokazni predmet 124, str. 1-2.

⁶⁶⁴ *Vidi* dokazni predmet 147A.

⁶⁶⁵ *Vidi* Prosecution Closing Brief, RP D2857.

⁶⁶⁶ *Vidi* dokazni predmet Exhibit 144, str. 4.

⁶⁶⁷ *Vidi* dokazni predmet 99-5/13-17.

⁶⁶⁸ Dokazni predmet 99-5/15.

⁶⁶⁹ *Vidi takođe* T. 12258.

u-e{a} u ovoj stvari, me|utim, poprili-no su umanjeni svjedo-enjima majora [efkije Kevri}a⁶⁷⁰ i Midhata Cerovca.⁶⁷¹

653. Dana 2. maja 1992, Zejnil Delali} je, "specijalnim ovla{enjem" koje su supotpisali dr. Rusmir Had` ihusejnovi} kao predsjednik Ratnog predsjedni{tva Konjic i Esad Rami} kao komandant {taba TO Konjic, ovla{en da pregovara i zaklju-uje ugovore i sporazume od velikog zna-aja.⁶⁷² Izme|u 5. i 10. maja 1992, g. Delali} je otputovao u Zagreb radi nabavke oru`ja za op{tinu Konjic. Dokazi pred Pretresnim vije}em pokazuju da premda je Ratno predsjedni{tvo bilo civilna institucija, g. Delali} ni u jednom trenutku nije bio -lan tog tijela. U svjedo-enju pred ovim sudom, Iljas Had` ibegovi} je izjavio:"On (Delali}) je samo mogao biti pozvan da prisustvuje sastanku Predsjedni{tva, ali svakako nije bio -lan tog Predsjedni{tva".⁶⁷³

a. Zauzimanje kasarne i skladi{ta ^elebi}i

654. Zauzimanje objekta JNA u ^elebi}ima od strane grupe od 20 do 25 lica nije samo po sebi privuklo nikakvu zvani-nu pa`nju niti je dobilo ikakvo zvani-no priznanje. Nema dokaza da je grupa zauzimanje izvr{ila pod okriljem bilo koje od priznatih komandi niti da je Zejnil Delali} bio komandant te jedinice. Odbrana je u stvari istakla da je u slu-aju zauzimanja kasarne i skladi{ta u ^elebi}ima ta-no to da g. Delali} nije predvodio tu operaciju ve} da je dobio zadatak da preveze oru`je iz ^elebi}a na sigurno mjesto. U razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva, g. Delali} je izjavio da je osoba koja je imala komandu nad vojnim aspektima te operacije bila Midhat Cerovac.⁶⁷⁴ U svom iskazu, Midhat Cerovac je izjavio da je objekat u ^elebi}ima preuzet mirnim putem. On je predvodio grupu koja je imala zadatak da stupi u borbu ukoliko bude otpora, kojega nije bilo.⁶⁷⁵ Major [efkija Kevri}, pomo}nik komandanta za logistiku u Op{tinskom {tabu TO-a rekao je da je g. Delali}u dat zadatak da transportuje na|eno oru`je Kevri}u, koji je g. Delali}a -ekao na farmi u Ov-arima koja je bila vlasni{tvo sestre Zejnila Delali}a.⁶⁷⁶

⁶⁷⁰ Vidi T. 11128-T. 11129, T. 11242-T. 11243.

⁶⁷¹ Vidi T. 11631-T. 11632.

⁶⁷² Vidi dokazni predmet 99-7/4.

⁶⁷³ Vidi T. 10233.

⁶⁷⁴ Vidi dokazni predmet 99-5, str. 16.

⁶⁷⁵ Vidi T. 11535-T. 11536.

⁶⁷⁶ Vidi T. 11128-T. 11129, T. 11242-T. 11243; vidi tako|e T. 12258, S. D` umhur.

b. Ovla{}enje od 2. maja 1992.

655. Ovla{}enje od 2. maja 1992. je jedan od dokumenata koji je Zejnilu Delali}u omogu}avao da vr{i odre|enu vlast. Priroda tog ovla{}enja, koje o-ito nije ne{to izuzetno, bila je da g. Delali}u omogu}i nabavku oru`ja za odbranu Konjica. Ovla{}enje su potpisali dr. Rusmir Had`ihusejnovi}, predsjednik Ratnog predsjedni{tva, i Esad Rami}, komandant Op{tinskog {taba TO-a. U svom svjedo-enju, dr. Had`ihusejnovi} je izjavio da je takvo ovla{}enje davano svakome ko je mogao pomo}i ratnim naporima da se nabave potrebna materijalno-tehni-ka sredstva. Prema ovom svjedoku, Zejnil Delali} bio je civil a ne vojnik, i obavljao je civilnu funkciju.⁶⁷⁷

c. Ovla{}enje od 9. maja 1992.

656. Postoji sli-no ovla{}enje od 9. maja 1992. od ministra narodne odbrane Bosne i Hercegovine, Jerka Doka.⁶⁷⁸ Njime se Zejnil Delali} ovla{}uje da nabavi odre|ena materijalna sredstva za potrebe odbrane op{tine. To je primjer ovla{}enja lica da zastupa interese drugog lica. Njime se ne daje nikakav status g. Delali}u, ono nosioca ne stavlja ni u kakvu hijerarhiju vlasti, te svakako ne dovodi nikakve funkcionere u podre|eni polo`aj u odnosu na njegovog nosioca. Stoga, ne predstavlja stvaranje odnosa nadre|enog i podre|enog.

d. Zaklju~ak

657. Polo`aj Zejnila Delali}a u odnosu na zatvor/logor ^elebi}i u toku relevantnog vremenskog perioda -ini se jasnim i neospornim Pretresnom vije}u. G. Delali} nije bio pripadnik jedinice koja je zauzela objekat JNA u ^elebi}ima. Komandant te operacije bio je major Cerovac i njegovo svjedo-enje nije osporeno. G. Delali} je u ovoj operaciji u-estvovao u svojstvu pomo}nika radi transporta prikupljenog oru`ja majoru Kevri}u koji je -ekao u Ov-arima. O-ito je da nema osnove za pretpostavku

⁶⁷⁷ Vidi T. 11786-T. 11788, T. 11808-T 11811, T. 11880, Dr. Had`ihusejnovi}.

⁶⁷⁸ Vidi dokazni predmet D145-A9-7/1.

da je on u ovoj transakciji djelovao kao lice s ovlaštenjima nadređenog. Važno je konstatovati da Tužilaštvo u svojim podnescima u vezi ovoga govori o kompleksu ^elebići kao cjelini, a ne o onom njegovom dijelu koji je kasnije korišten za zatočavanje zarobljenih zatvorenika bosanskih Srba, a koji se ovdje pominje kao zatvor/logor.

658. Uopćenije, Pretresnom vijeću izgleda jasno da transakcije u koje je Zejnil Delalić bio uključen u ovom prvom vremenskom periodu nisu na njega prenosile niti mu davale politička ili vojna ovlaštenja. Nije stekao nikakav civilni status koji bi ga stavio u neku hijerarhiju vlasti gdje bi bio stvoren odnos nadređeni-podređeni. Na osnovu naše analize činjenica, zaključujemo da se radi jednostavno o dobrostojećem uticajnom pojedincu, koji je o-ito bio umiješan u lokalne napore oko odbrane bosanske države. Ovi napori i priznanje koje ih je pratilo nisu stvarali odnos nadređenog i podređenog između njega i osoba sa kojima je sadejstvovao.

(ii) 18. maj do 30. juli 1992: Zejnil Delalić i uloga koordinatora

a. Imenovani koordinatorski - značenje i funkcije

659. Zejnil Delalić je imenovan za "koordinatorski odbrambeni snaga opštine Konjic" 18. maja 1992. Instrument imenovanja je potpisao dr. Rusmir Hadžihusejnović, predsjednik Ratnog predsjedništva Konjic. G. Delalić je time ovlašten da "direktno koordinira rad odbrambenih snaga opštine Konjic i Ratnog predsjedništva".⁶⁷⁹ Izraz "koordinira" koji se koristi u imenovanju je značajan. Tako je da upotrebljeni izraz nije uobičajeni vojni izraz, a i funkcija je neobičajna. Stvorena je da bi se riješile specijalne okolnosti u opštini Konjic. Tužilaštvo je izrazilo gledište da je "... u tako nestabilnoj situaciji u kojoj nije bilo dobro razvijenih struktura, jaka i uticajna ličnost kao Delalić mogla steći tako značajan stepen vlasti da ga učini vodećim komandantom u Konjicu".⁶⁸⁰

660. Pretresnom vijeću se čini da je Tužilaštvo precijenilo ovaj položaj. Stvaranje funkcionera za rješavanje oblasti u kojima se javljaju teškoće zapravo ima za cilj

⁶⁷⁹ *Vidi takođe* dokazni predmet 99-7/5, dokazni predmet 99-1, p. 13 i dokazni predmet 99-5, 23. august 1996, str. 11-15.

⁶⁸⁰ Prosecution Closing Brief, RP D2854.

izbjegavanje sukoba između institucija ili funkcionera. Značenje riječi "koordinacija" implicira posredovanje i usaglašavanje. Ovaj izraz ne označava, niti se razumno može protumačiti da znači, komandnu odgovornost ili odgovornost nadređenog nad stranama između kojih posreduje. Opšti princip je da su koordinatoru funkcije propisane. On se na te funkcije oslanja i radi u okviru datih smjernica. Na osnovu smjernica u okviru kojih je g. Delalić trebalo da radi, i u svjetlu svjedočenja dr. Hadžihusejnovića, nema sumnje da g. Delaliću nije data nikakva komandna odgovornost ili odgovornost nadređenog. Pošto nije bio pripadnik oružanih snaga, nije mogao biti na položaju nadređene vlasti u odnosu ni na jednu od oružanih snaga u vezi sa kojima je obavljao funkcije posredovanja.

661. Dokazi pred Pretresnim vijećem pokazuju da položaj koordinatora nije bio predviđen u vojnim strukturama SFRJ niti u vojnim propisima oružanih snaga Bosne i Hercegovine 1992. godine. Shodno tome, koordinator koga imenuje civilni organ vlasti, kao što je to bio slučaj sa g. Delalićem, ne može se uklopiti u utvrđeni sistem komandnog rukovodstva nad bosanskim snagama. Takođe se ne može smatrati nadređenim položajem niti položajem koji funkcioneru pojedincu daje komandna ovlaštenja.⁶⁸¹ Pretresno vijeće uviđa da lice kome je data funkcija posredovanja ima izuzetno teški zadatak za koji je potrebna vještina. Pretresno vijeće se, međutim, ne slaže da je to imenovanje bilo neophodno uslijed odsustva jasne organizacije na području Konjica i tih promjena komandanata TO-a. Pretresno vijeće prihvata tvrdnju odbrane da, uprkos neizbježnim poremećajima koje donosi rat "dokazi vezani za strukture legalno konstituisanih organa i institucija u opštini Konjic jasno pokazuju da su i prije i u toku rata ova tijela postojala i funkcionisala u skladu sa zakonom".⁶⁸²

662. Tužilaštvo se oslanjalo na funkcije vezane za koordinaciju djelatnosti u prilog tvrdnji da obavljanje takvih pomoćnih funkcija koordinatora podvodi pod značenje nadređene vlasti. Pominjalo se potpisivanje naredbi od strane Zejnula Delalića.⁶⁸³ Još jedan navodni primjer nadređene vlasti to što je g. Delalić obavljao svoj zadatak bez nadzora i o-ito bez nadređenog kome bi bio odgovoran. Pretresno vijeće ne dijeli to mišljenje. Odnos nadređeni-podređeni je jedini *indiciu*m za utvrđivanje vršenja komandne vlasti. Tužilaštvo tvrdi da je g. Delalić bio ne samo koordinator već da je,

⁶⁸¹ *Vidi* Vejzagić Report, str. 32-33; i Hadžihusejnović Report, str. 32.

⁶⁸² Delalić Closing Brief, RP D8548.

⁶⁸³ *Vidi npr.* dokazni predmet 127.

tokom istog perioda, bio i koordinator borbenih dejstava.⁶⁸⁴ Ima dokaza da je g. Delali} u jedno vrijeme bio i koordinator i pripadnik TO-a.⁶⁸⁵ Pretresno vije}e ne vidi nikakav sukob u obavljanju te dvije uloge. Jedina te{ko}a mo`e nastati kada se na obavljanje funkcija koordinatora *simpliciter* oslanja u prilog tvrdnji o nadre|enoj vlasti. Nema sumnje da bi, da je pokazano da je g. Delali} imenovan na komandni polo`aj u TO-u, takvo imenovanje zadovoljilo kriterijum odgovornosti nadre|enog prema -lanu 7(3) ili -lanovima 77 i 86 Dopunskog protokola I. Me|utim, imenovanje g. Delali}a u relevantno vrijeme bilo je potrebno da se popuni praznina stvorena trvenjem me|u oru`anim snagama u me|usobnom saobra}anju. Naro-ita vje{tina i iskustvo g. Delali}a predstavljale su neposredno rje{enje za to. Koncizno re-eno, du`nosti su mu bile da djeluje kao cjelishodan posrednik izme|u Ratnog predsjedni{tva, koje je civilno tijelo, i Zajedni-ke komande oru`anih snaga. Njegovo redovno posredovanje imalo je za cilj da olak{a rad Ratnog predsjedni{tva sa raznim formacijama koje su sa-injavale odbrambene snage Konjica. U tom svojstvu se od njega nije o-ekivalo da donosi samostalne odluke. G. Delali} bio je odgovoran Ratnom predsjedni{tvu koje mu je i dalo taj zadatak i kojemu je usmeno i pismeno podnosio izvje{taje.

663. Zejnil Delali} nije, ni u jednom trenutku, bio -lan Ratnog predsjedni{tva. Njegovo imenovanje za koordinatora nije uklju-ivalo pravo -lanstva. Imenovanjem za koordinatora nije bio nadre|en nikome niti je imao podre|enih sebi. Jasno je iz imenovanja da je ovaj polo`aj li-ni polo`aj i nije vezan ni za kakvu funkciju. Jasno re-eno, g. Delali} po osnovu svog imenovanja za koordinatora nikada nije u`ivao status osobe s komandnom vlasti ili vlasti nadre|enog u op{tini Konjic.⁶⁸⁶ Pretresno vije}e je saslu{alo neosporene dokaze da g. Delali} nije bio -lan Zajedni-ke komande.

664. Primarna odgovornost Zejnila Delali}a na polo`aju koordinatora bila je da pru`a logisti-ku podr{kku razli-itim formacijama oru`anih snaga. Ona se, izme|u ostalog, sastojala od snabdijevanja materijalom, opremom, hranom i komunikacionom opremom kao i omogu}avanja pristupa `eljeznici, transporta izbjeglica i povezivanja elektri-nih mre`a. G. Delali} nikada nije vr{iio koordinaciju izme|u vojnih snaga, tj. TO-a i HVO-a. Du`nosti su mu bile ograni-ene na probleme

⁶⁸⁴ *Vidi* Prosecution Closing Brief, RP D2850.

⁶⁸⁵ *Vidi* T. 11587-T. 11588.

⁶⁸⁶ *Vidi* T. 11133-T. 11134, T. 11042, [efkija Kevri].

izme|u civilnih i vojnih vlasti. Svjedo-enje Arifa Sultani}a⁶⁸⁷ i [abana Dura-i}a⁶⁸⁸ mogu poslu`iti kao osnova za takav zaklju-ak. G. Delali} stoga nije bio na komandnom polo`aju ili polo`aju nadre|enog u odnosu na lica koja su s njim radila na obavljanju njegovih zadu`enja u pogledu obezbje|ivanja materijala ili popravke objekata za isporuku prijeko potrebne elektri-*ne* energije selima u op{tini Had`i}i.⁶⁸⁹

665. Tu`ila{tvo se oslanja na u-e{e Zejnila Delali}a u vojnim operacijama u Donjem Selu i Bradini da doka`e da je vr{io komandnu vlast ili vlast nadre|enog. U ovom cilju, konstatuje da je g. Delali}, u razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva, izjavio da je njegov glavni zadatak u ovim operacijama "bio da koordinira sve te snage, sve te tri razne snage, sa Ratnim predsjedni{tvom op{tine".⁶⁹⁰ Odbrana odbacuje ovu tvrdnju i navodi da su odgovornosti g. Delali}a kao koordinatora bile da unaprijedi odnos izme|u vojske i Ratnog predsjedni{tva. Odbrana shodno tome tvrdi da g. Delali} kao koordinator nije imao nikakvu komandnu vlast ni vlast nadre|enog u vezi sa bilo kakvim vojnim aktivnostima ili vojnom formacijom. Pretresnom vije}u nisu predlo`eni nikakvi dokazi o tome da je g. Delali} bio na nekom vojnom polo`aju niti da je imao neki vojni zadatak vezan za operacije u Donjem Selu i Bradinu. Midhat Cerovac je svjedo-*io* da su nalog za operaciju u Donjem Selu pripremili i potpisali komandant Zajedni-ke komande Omer Bori} i na-elnik {taba Dinko Zebi}.⁶⁹¹ Isto tako, po svjedo-enju majora [efkije Kevri}a, operaciju u Bradini je izvela Zajedni-ka komanda. Borbena nare|enja su supotpisali komandant Zajedni-ke komande Omer Bori} i njegov zamjenik Dinko Zebi}. Komandant operacija u Bradini bio je Zvonko Zovko.⁶⁹² Enver Tahirovi}⁶⁹³ i Midhat Cerovac⁶⁹⁴, koji su bili oficiri i koji su u-estvovali u svakoj od ovih operacija, svjedo-ili su da Zejnil Delali} nije u-estvovao ni u jednoj i da u sklopu njih nije imao ni polo`aj niti zadatke vojne prirode. Tu`ila{tvo jo{ uvijek osporava izjavu Envera Tahirovi}a da g. Delali} nije bio u Konjicu u to vrijeme, na osnovu iskaza svjedoka P⁶⁹⁵ i Ahmeda Jusufbegovi}a⁶⁹⁶ koji su svjedo-ili da je g. Delali} bio u svojoj ku}i u Konjicu u no}i izme|u 26. i 27. maja

⁶⁸⁷ *Vidi* T. 11020-T. 11024, T. 11034-11036.

⁶⁸⁸ *Vidi* T. 12591.

⁶⁸⁹ *Vidi* T. 12555.

⁶⁹⁰ Dokazni predmet 99-1, str. 20.

⁶⁹¹ *Vidi* T. 11541.

⁶⁹² *Vidi* T. 11366.

⁶⁹³ *Vidi* T. 11366-T. 11367.

⁶⁹⁴ *Vidi* T. 11542.

⁶⁹⁵ *Vidi* T. 4492.

⁶⁹⁶ *Vidi* T. 11979.

1992, gdje je primio svjedoka P neposredno nakon što je ovaj uhapšen u Bradini. ^ak i da se ovo svjedo-enje smatra ta-nim sje}anjem na relevantni vremenski period, to ne umanjuje zaklju-ak da g. Delali} nije imao komandnu ulogu u operacijama u Bradini i Donjem Selu.

b. Proslava jedinice Gajret

666. Tu`ila{tvo se dalje oslanja na video snimku prisustva Zejnila Delali}a na ispra}aju jedne jedinice vojnika iz Konjica koja je podre|ena TG1 (jedinica Gajret) negdje oko 15. juna 1992. ili tog dana, kao na dokaz koji ukazuje na to da je obavljao va`nu vojnu funkciju.⁶⁹⁷ U vrijeme tog slavlja, jedinica Gajret bila je pod komandom Mustafe Polutka. Kao koordinator, g. Delali} je obezbje|ivao materijal ovoj jedinici, uklju-uju}i opremu za komunikacije, intendantski materijal, uniforme i cigarete. Mogu}e je bio pozvan na ispra}aj zbog svojih veza s tom jedinicom. Ima dokaza koji su neosporeni da g. Delali} nije imao nikakvu komandnu vlast niti vlast nadre|enog u odnosu na jedinicu Gajret niti bilo kakav komandni polo`aj u snagama Op{tine Konjic.⁶⁹⁸

667. General Polutak, tada{nji komandant TG1 je u svom svjedo-enju rekao da je jedinica Gajret bila podre|ena TG1 po naredbi Esada Rami}a, komandanta Op{tinskog {taba TO-a. Stoga nema osnove pretpostavka da je g. Delali} mogao vr{iti ikakvu komandnu vlast ili vlast nadre|enog, bilo *de facto* ili *de jure*, nad ovom jedinicom, bez obzira na snimke ispra}aja u dokaznom predmetu 116.

c. U-e{}e u operaciji Borci u ulozi koordinatora

668. U-e{}e Zejnila Delali}a u vojnoj operaciji u podru-ju Boraca izme|u kraja juna i po-etka augusta 1992, jo{ je jedan osnov za tvrdnju Tu`ila{tva da je vr{io komandnu vlast. Pretresnom vije}u se ~ini da Tu`ila{tvo u potpunosti ignori{e dokaze pred sobom. Relevantno je ista}i, kako je odbrana g. Delali}a opisala u svom odgovoru, da je g. Delali} u toku tog perioda jo{ uvijek bio koordinator i obavljao

⁶⁹⁷ *Vidi* dokazni predmet 116.

poslove koordinacije iako je upravo postao obi-an vojnik. G. Delali} je nastavio komunicirati sa gradom Konjic vezano za logisti-ka pitanja. Prema [efkiji Kevri}u⁶⁹⁹, g. Delali} nije u-estvovao u borbenim aktivnostima i nije bio na polo`aju nadre|enog u ovom periodu. Nije imao komandne funkcije i nije mogao izdavati naredbe.⁷⁰⁰ Midhat Cerovac je tako|e svjedo-io da g. Delali} nije imao polo`aj vojne komande jer nije bio dio strukture rukovo|enja i komandovanja. Njegov vojni zadatak je jednostavno bio da pru`a logisti-ku podr{kku iz podru~ja Vranske Stijene. G. Delali} nije u-estvovao u vojnom ili tehni-kom planiranju operacije Borci niti je izdavao naredbe s tim u vezi. U pripremi za tu operaciju, g. Delali} se pobrinuto da se obezbijede pribor za prvu pomo}, transport, te materijal i sredstva koje su mogli obezbjediti civilni organi, {to je sve bilo u skladu sa njegovim zadatkom koordinatora.

d. Nadre|eni u zatvoru/logoru ^elebi}i

669. Tu`ila{tvo energi~no stoji na stanovi{tu da u-e{e Zejnila Delali}a u administrativnim postupcima u zatvoru/logoru ga *per se* -ini nadre|enim u toj instituciji i odgovornim za zlo-ine onih koji su tamo radili. Dokazi Tu`ila{tva pred Pretresnim vije}em nastoje da poka`u da je g. Delali}, povremeno, imao uticaja na osloba|anje lica zato-enih u njoj, te da je predlagao kriterijume za njihovo osloba|anje. Nema dokaza da je zatvor/logor ^elebi}i potpao pod vlast g. Delali}a na osnovu njegovog imenovanja za koordinatora. Analiza relevantnih dokaza ubjedljivo pokazuje neuspjeh Tu`ila{tva da poka`e da je g. Delali} bio na polo`aju komandne vlasti ili imao polo`aj nadre|enog naspram zatvora/logora ^elebi}i i bio u odnosu nadre|eni-podre|eni sa licima za koje se navodi da su po-inili krivi-na djela u njemu. Pretresno vije}e ne smatra postupke g. Delali}a, kako tvrdi Tu`ila{tvo, nedvosmislenim vr{enjem vlasti nadre|enog.

e. Izdavanje naredbi institucijama od strane Zejnila Delali}a

⁶⁹⁸ *Vidi* T. 11157, [efkija Kevri}; T. 11543-T. 11545, Midhat Cerovac; T. 11812, Dr. Had`ihusejnovi}; T. 12594, [aban Dura-i}; T. 12785-T. 12786., Mustafa Polutak; T. 12956, [u}ro Pilica.

⁶⁹⁹ *Vidi* T. 11163-T. 11164.

⁷⁰⁰ *Vidi* T. 11381, Enver Tahirovi}; T. 11813, Dr. Had`ihusejnovi}; T. 12600, [aban Dura-i}.

670. Tu`ila{tvo tvrdi da je Zejnil Delali} mogao da izdaje naredbe razli-itim op{tinskim instutucijama u Konjicu i njihovom osoblju. U tome se oslanja na svjedo-enje svjedoka P. G. Delali} je u prisustvu ovog svjedoka telefonirao dr. Ahmedu Jusufbegovi}u, direktoru Doma zdravlja, i molio ga da ga izlije-i kako bi mogao raditi.⁷⁰¹ U svom iskazu dr. Jusufbegovi} je rekao da mu je g. Delali}, koga je dobro poznavao, telefonirao i molio ga da u svom Domu zdravlja na|e mjesto za svjedoka P, koji je ljekar. Svjedok to nije mogao da u-ini uslijed politi-kih problema zbog kojih svjedok P nije mogao raditi u Domu zdravlja. Dr. Jusufbegovi} je svjedo-io da nije bio obavezan da poslu{a g. Delali}a, koji njemu nije mogao izdavati nare|enja po{to mu nije bio nadre|eni. Mogao je da prima nare|enja jedino od Ratnog predsjedni{tva.⁷⁰² Iz tog je iskaza vidljivo da g. Delali} nije mogao izdavati nare|enja onima koji mu nisu bili podre|eni.

671. Potpis Zejnila Delali}a na naredbama, zajedno sa drugim potpisima, protuma-en je od strane Tu`ila{tva kao dokaz o vr{enju komandne vlasti ili vlasti nadre|enog od strane g. Delali}a. Direktan primjer je jedna naredba od 3. juna 1992. za ponovno otvaranje `eljezni-ke pruge izme|u Pazari}a i Jablanice.⁷⁰³ Autenti-nost tog dokumenta su potvrdili Arif Sultani}⁷⁰⁴ i brigadir Vejzagi}.⁷⁰⁵ Komentari{u}i potpis koordinatora na ovoj naredbi, dr. Rusmir Had`ihusejnovi} je rekao "... Da, povremeno se de{avalo da bi na nekim dokumentima bio i njegov potpis. Ali, taj potpis je zna-io samo da je on tamo bio prisutan jer je bio lice koje je prenosilo informacije Ratnom predsjedni{tvu sa komandnog mjesta ili obrnuto. To ni na koji na-in ne zna-i da je mogao donositi odluke".⁷⁰⁶ Brigadir Vejzagi} je rekao: "... -injenica da ga je koordinatorski potpisao zna-i da je svjestan da mora da sara|uje s njima, jer se ovo odnosi na njegove odgovornosti u vezi materijala, ljudstva, elektri-ke energije, te je uspostavljanje `eljezni-ke pruge samo po sebi jedan civilni poduhvat...".⁷⁰⁷ Arif Sultani} je izjavio: "... njegova uloga bila je da koordinira sve te aktivnosti, zajedno s nama, i da nakon obavljenog zadatka podnese izvje{taj op{tinskim organima i komandi TO, tj. zajedni-kom {tabu TO-a i HVO-a, {to je on

⁷⁰¹ *Vidi* T. 4494-T. 4495.

⁷⁰² *Vidi* T. 11948-T. 11949.

⁷⁰³ *Vidi* dokazni predmet 127.

⁷⁰⁴ *Vidi* T. 11022-T. 11023.

⁷⁰⁵ *Vidi* T. 10549-T. 10550.

⁷⁰⁶ *Vidi* T. 11795.

⁷⁰⁷ *Vidi* T. 10550.

naravno i -inio".⁷⁰⁸ Midhat Cerovac je tako je potvrdio da je "njegov glavni zadatak bio da stavi u pogon `eljezni-ku prugu između Jablanice i Pazari}a, koja je bila od naro-ito zna-ajna za tri op{tine".⁷⁰⁹

672. U skladu s tim mo`e se konstatovati da je op{ti stav koji je zastupala odbrana bio da je Zejnil Delali} potpisao ovu naredbu kao svjedok. Brigadir Vejzagi} je, me|utim, potvrdio da je potpis g. Delali}a bio potreban da bi se naredba br`e sprovela.⁷¹⁰ Pretresnom vije}u se -ini da potpis g. Delali}a kao koordinatora nije davao valjanost naredbi, koja bi bila valjana i bez njega. To je bilo samo formalno priznanje u-e{]a koordinatora. Ovo dakle ne ukazuje ni na kakvu komandnu vlast niti vlast nadre|enog od strane g. Delali}a.

673. Druge dvije naredbe koje je potpisao Zejnil Delali} kao koordinator su dokazni predmeti 210 i 211. Kao i u slu-aju dokaznog predmeta 127, brigadir Vejzagi} je svjedo-io da se koordinator potpisao samo kao svjedok jer je morao da da podnese izvje{taj op{tinskim organima o tome da su komandanti postigli sporazum.⁷¹¹ Tu`ila{tvo kritikuje ovakvo razmi{ljanje na osnovu toga {to se na dokumentima ne pravi razlika između g. Delali}a i drugih potpisnika. Uz svo du`no po{tovanje prema Tu`ila{tvu, su{tinska razlika između koordinatora i drugih funkcionera je razlika između izvr{nih sposobnosti drugih potpisnika i isklju-ivo posredni-kog statusa koji ima koordinator. Sve {to koordinator postie je da upotpunjava polo`aj drugih funkcionera koji su glavni potpisnici. G. Delali} kao koordinator nije stoga mogao da potpi{e nijedan dokument kao nadle`no lice, sa ovla{]enjima da izdaje naredbe. Iskazi [efkije Kevri}a,⁷¹² Midhata Cerovca,⁷¹³ [abana Dura-i}a⁷¹⁴ i dr. Rusmira Had`ihusejnovi}a⁷¹⁵ su u tom pogledu nedvosmisleni. Pretresno vije}e prihvata stav da koordinator nije imao mo}i ili ovla{]enja da izdaje obavezuju}e naredbe. Pretresno vije}e stoga zaklju-uje da g. Delali} na polo`aju koordinatora nije izdavao naredbe.

⁷⁰⁸ *Vidi* T. 11023.

⁷⁰⁹ *Vidi* T. 11574.

⁷¹⁰ *Vidi* T. 10552.

⁷¹¹ *Vidi* T. 10891.

⁷¹² *Vidi* T. 11151-T. 11154.

⁷¹³ *Vidi* T. 11652.

⁷¹⁴ *Vidi* T. 12592.

⁷¹⁵ *Vidi* T. 11794-T. 11795, T. 11917-T. 11918.

f. Zejnil Delali} i ovla{}enja da vr{i imenovanja

674. Tu`ila{tvo tvrdi da je Zejnil Delali} bio ovla{}en da vr{i imenovanja. Kao primjer vr{enja takve vlasti, pominje se imenovanje Zdravka Muci}a za komandanta zatvora/logora ^elebi}i, za {ta je "prijedlog" dat prilikom jednog nezvani-nog razgovora. Desilo se da je g. Muci} taj polo`aj i prihvatio. Odbrana odbacuje ovu tvrdnju na osnovu toga da predlaganje imena tokom nezvani-nog sastanka nikako ne mo`e biti ravno ovla{}enjima imenovanja koje takav funkcioner ima. Odbrana tvrdi da g. Delali} nije znao kada i kako je g. Muci} postao upravnik zatvora/logora ^elebi}i. Pretresno vije}e smatra da je, pod pretpostavkom da je g. Delali} imao ovla{}enja da vr{i imenovanja, paradoksalno da bi predlo`io g. Muci}a nekome drugome da ga imenuje. Zanimljivo je primjetiti da nema dokaza o tome kome je ime predlo`eno i ko je zapravo imao ovla{}enja za imenovanje. Tako|e izgleda da g. Delali} nije znao kada je g. Muci} u stvari postao komandant zatvora/logora ^elebi}i.⁷¹⁶

675. Isto tako, navodi se da je Zejnil Delali} imenovao svjedoka D za -lana Vojne istra`ne komisije. Odbrana odbacuje tu tvrdnju navode}i da je svjedok D izjavio da nema apsolutno nikakvih informacija o du`nostima i ovla{}enjima Zejnila Delali}a.⁷¹⁷ Svjedok D je u svjedo`enju priznao da je bio svjestan -injenice da pripadnike hrvatske zajednice u Bosni i Hercegovini na du`nosti i polo`aje imenuje HVO⁷¹⁸ i da je, dok je bio u Konjicu, bio odgovaran samo Ivanu Azinovi}u u {tabu HVO-a.⁷¹⁹

676. Dokazi pokazuju da je svjedok D stigao u Konjic iz Mostara sa specijalnom dozvolom koju je izdao HVO u Mostaru.⁷²⁰ Izvje{taj je podnio predsjedniku i zamjeniku komandanta HVO-a, Ivanu Azinovi}u, u {tabu HVO-a u Konjicu.⁷²¹ Neizbe`no slijedi da je svjedoka D imenovao HVO. Prema njegovom iskazu, koji nije osporen, osoblje TO-a i HVO-a u op{tini Konjic stvorili su pomenutu Komisiju i bili su tijela koja su nad njom imala ovla{}enja.⁷²² Komisija je bila zasebna

⁷¹⁶ Vidi dokazni predmet 99-5 p. 45.

⁷¹⁷ Vidi T. 5260, T. 5263.

⁷¹⁸ Vidi T. 5256.

⁷¹⁹ Vidi T. 5316.

⁷²⁰ Vidi T. 5166, T. 5247.

⁷²¹ Vidi T. 5168.

⁷²² Vidi T. 5330.

institucija u odnosu na zatvor/logor ^elebi}i i nije imala nikakve ingerencije nad njegovim radom.⁷²³

677. Svjedok D je izjavio da on nikada nije osloba|ao zatvorenike i da ne zna nikoga drugoga ko je bio izri-ito ovla{}en da to -ini.⁷²⁴ Imao je nekoliko kontakata sa Zejnilom Delali}em, koji mu je izdavao vojne uniforme.⁷²⁵ Izdavanje uniformi je u skladu sa radom g. Delali}a na logisti-kom planu.

678. Prema svjedoku D, on, Zejnil Delali} i ve}ina -lanova Vojne istra`ne komisije, sastali su se 1. juna 1992. u upravnoj zgradi (zgrada B) zatvora/logora ^elebi}i⁷²⁶. G. Delali}, koji je izgleda predsjedavao radom, pro-itaio je nekakvu naredbu koja je stigla faksom,⁷²⁷ a za koju im je objasnio da sadr`i uputstva o ispitivanju zato-enika na osnovu spiska kategorija koje je utvrdio g. Delali}.⁷²⁸ Na kraju sastanka je svjedok D dobio cedulju od g. Delali}a naslovljenu na Ivana Azinovi}a u kojoj se tra`i da se svjedoku D izda dozvola koja }e mu omogu}iti da putuje izme|u Konjica i Mostara privatnim poslom.⁷²⁹

679. Odbrana Zejnila Delali}a je kritikovala iskaz svjedoka D govore}i da je nedosljedan u pogledu sljede}eg. Prvo, sastanak je navodno odr`an 1. juna 1992, dok faks,⁷³⁰ za koji svjedok D tvrdi da ga je g. Delali} pro-itaio na sastanku nosi datum 7. juni 1992. Bilo kako bilo, ako je faks pro-itan na sastanku ne mo`e nositi datum kasniji od 1. juni 1992. Ili je sastanak odr`an 7. juna 1992. kada je faks stigao ili sastanak nije uop{te odr`an. Druga nedosljednost je ta {to je svjedok D u svom iskazu prvo rekao da je g. Delali} utvrdio kategorije po kojima treba razvrstati zato-enike, ali je kasnije porekao da li-no zna ko je izradio sistem kategorija.⁷³¹ Tre}e, svjedok prilikom unakrsnog ispitivanja vi{e nije bio siguran da li je primio

⁷²³ *Vidi* T. 5371.

⁷²⁴ *Vidi* T. 5289.

⁷²⁵ T. 5182.

⁷²⁶ *Vidi* T. 5174-T. 5175.

⁷²⁷ *Vidi* 160, T. 5176.

⁷²⁸ *Vidi* T. 5178.

⁷²⁹ *Vidi* dokazni predmet 161, T. 5179-T. 5180.

⁷³⁰ Dokazni predmet 160.

⁷³¹ *Vidi* T. 5286-T. 5287.

cedulju⁷³² kojom ga se preporučuje Ivanu Azinoviću lično od g. Delalića na sastanku 1. juna 1992, ili mu je g. Delalić poslao cedulju preko neke druge osobe.⁷³³

680. Te nedosljednosti imaju za cilj da pokažu nepouzdanost iskaza u pogledu ovlaštenja Zejnila Delalića nad Komisijom i njegovog uticaja u drugim oblastima. Po mišljenju odbrane, na osnovu dokaza je očigledno da je svjedok D, budući da je Hrvat, mogao biti imenovan u Vojno-istražnu komisiju jedino od strane HVO-a, a definitivno ne od strane g. Delalića koji nije imao ovlaštenja za to.⁷³⁴ Cedulja koju je g. Delalić navodno dao svjedoku D bila je, po njegovim sopstvenim riječima, bezvrijedna pošto nije bilo potrebno da je on predava Ivanu Azinoviću da bi dobio dozvolu da putuje u Mostar.⁷³⁵

681. Pretresno vijeće uviđa činjenicu da su se kategorije zatočenika pročitale iz faksa od 7. juna 1992. Svjedok je možda opravdano oprezan u pripisivanju te kategorizacije g. Delaliću. Pretresno vijeće je utvrdilo da je HVO u Mostaru poslao svjedoka D u Konjic i da je on bio član Vojno-istražne komisije u Konjicu ispred HVO-a. Svjedok D izgleda nije ništa znao o dužnostima i odgovornostima Zejnila Delalića ili o njegovom statusu u odnosu na Komisiju. Znao je da je Komisija u nadležnosti (taba TO-a i HVO-a u Konjicu kojima su slati dosijei o zatočenicima koje je pripremala Komisija. Sumnje nastale na osnovu ovih svjedočenja u vezi sa odnosom g. Delalića sa Komisijom i zatvorom/logorom otklonjene su svjedočenjem dr. Rasmira Hadžihusejnovića, Midhata Cerovca, [efkije Kevri]a i Envera Tahirovića. Oni su u svojim iskazima otkrili da g. Delalić nije nikada radio sa Vojno-istražnom komisijom i da nad njom nije imao nikakvih ovlaštenja. Takođe su svjedočili da g. Delalić nikada nije imao ovlaštenja nad zatvorom/logorom "elebići" i da mu ni civilne ni vojne institucije u Konjicu nisu dale nikakva ovlaštenja. Osim toga, g. Delalić nije imao ovlaštenja da imenuje (efa Vojno-istražne komisije.⁷³⁶

682. Dokazi izvedeni pred Pretresnim vijećem pokazuju da su relevantni organi u opštini Konjic nadležni za Vojno-istražnu komisiju i zatvor/logor "elebići" postojali i

⁷³² Dokazni predmet 161.

⁷³³ *Vidi* T. 5272-T. 5274.

⁷³⁴ *Vidi* T. 11804-T. 11805; T. 11603-T. 11604; T. 11275, T. 11202-T. 11203, T. 11328; T. 12267-T. 12268; T. 12593.

⁷³⁵ *Vidi* T. 5273-T. 5274.

⁷³⁶ *Vidi* T. 11804-T. 11805; T. 11603-T. 11604.

funkcionisali. Nema dokaza da je Zejnil Delali} bio na polo`aju vlasti ili nadre|enosti bilo kojem od njih. Pretresno vije}e stoga zaklju~uje da g. Delali} nije mogao da vr{i nikakvu vlast nad zatvorom/logorom ^elebi}i, njegovim komandantom ili njegovim osobljem.

683. ^ak i kad bi se priznalo, a ne priznaje se, da je Zejnil Delali} odr`ao sastanak sa ~lanovima Vojno-istra`ne komisije na kome su razmatrane smjernice za zato~avanje i osloba|anje, to je moglo biti nepozvano ispoljavanje njegove `elje da bude va`an uplitanjem u stvar gdje nije bio potreban. Relevantne institucionalne strukture su postojale, ljudstvo nije nedostajalo, te on stoga nije mogao da posjeduje ~ak ni *de facto* status.

684. Zejnil Delali} kao koordinator nije imao nikakva ovla{~enja da osloba|a zatvorenike. Tu`ila{tvo se oslanja na tri naredbe za osloba|anje, koje je on potpisao u drugoj polovini jula 1992, naime dokazne predmete 95 (od 17. jula), 154 i 169 (oba od 22. jula), vezana za osloba|anje Mire Golubovi}a, svjedoka P i dr. Petka Gruba-a. Va`no je i prikladno primjetiti da su svi formulari za osloba|anje potpisani "za" na~elnika Istra`nog tijela. Tu`ila{tvo ove dokaze smatra relevantnim jer "su to jedina tri formulara o osloba|anju koji postoje za cjelokupni period juna i jula 1992",⁷³⁷ Na osnovu dokaza pred Pretresnim vije}em je o-igledno da g. Delali} nije potpisao ove naredbe u svojstvu "koordinatora". To je u~inio za na~elnika Istra`nog tijela Ratnog predsjedni{tva.

685. Tu`ila{tvo je osporilo vjerodostojnost iskaza Midhata Cerovca da je on zamolio Zejnila Delali}a da potpi{e formulare za osloba|anje u njegovo ime, konstatuju}i da je ovaj svjedok nedvosmisleno posvjedo~io da nikada nije imao ovla{~enja nad zatvorom/logorom ^elebi}i niti ovla{~enja da osloba|a zatvorenike.⁷³⁸ Bez obzira na iznijete razloge, dovoljno je za potrebe koje nas zanimaju, da g. Delali} nije potpisao tri formulara za osloba|enje zatvorenika u svojstvu i statusu koordinatora. On nije imao ovla{~enja da to u~ini u tom svojstvu. Stoga je jasno da nije imao nadre|eni polo`aj kada je po nare|enju Midhata Cerovca potpisao formulare. Svjedok D je izjavio, i to svjedo~enje nije osporeno, da su {tabovi TO-a i HVO-a op{tine Konjic osnovali Vojno-istra`nu komisiju. Oni su bili

⁷³⁷ Prosecution Closing Brief, RP D2867.

nadle`ni za Komisiju.⁷³⁹ Tako|e postoje neosporeni dokazi da je Komisija bila zasebna institucija u odnosu na zatvor/logor ^elebi}i. Komisija nije imala nadle`nost nad radom zatvora/logora.

g. Zaklju~ak

686. Stoga nema dokaza da je Zejnil Delali} kao koordinator bio nadle`an za rad zatvora/logora ^elebi}i i da je imao vlast nadre|enog nad zatvorom/logorom i njegovim osobljem, ili da je imao nadre|eni polo`aj u odnosu na stra`are i druga lica koja su ulazila u ^elebi}e.

(iii) Zejnil Delali} kao komandant Takti-ke grupe 1

687. Zejnil Delali} je imenovan za komandanta Takti-ke grupe 1 dana 11. jula 1992, od strane Glavnog {taba Oru`anih snaga Bosne i Hercegovine. Dana 27. jula postavljen je za komandanta "svih formacija" oru`anih snaga Bosne i Hercegovine u podru~ju Dre`nica-Jablanica-Prozor-Konjic-Pazari}-Had`i}i-Igman. G. Delali} je fakti-ki preuzeo komandu nad TG1 dana 30. jula 1992.

688. Takti-ka grupa 1 bila je jedna od tri privremene formacije koje su osnovane da bi pomogle pri uklanjanju opsade Sarajeva. Bila je to strogo borbena formacija i nije uklju~ivala neorbene institucije kao {to su bolnice, zatvori, institucije za vojnu obuku, skladi{ta ili tehni-ke radionice.⁷⁴⁰

a. Zna-enje izraza "sve formacije"

689. Svjedoci kako Tu`ila{tva tako i odbrane su se svi slo`ili da je izraz "sve formacije" upotrebljen u naredbi od 27. jula 1992. nejasan i nesprovodljiv. Obja{njavaju}i izraz upotrebljen u ovoj naredbi, general Divjak je izjavio da su se u skladu sa Zakonom o odbrani iz maja 1992, Oru`ane snage Bosne i Hercegovine sastojale od tri komponente: Armije Bosne i Hercegovine, HVO-a i MUP-a. Prema

⁷³⁸ Vidi T. 11711-T. 11712.

⁷³⁹ Vidi T. 5330.

⁷⁴⁰ Vidi dokazni predmet D143~1, str. 36-37.

tom svjedoku, ovom naredbom pod komandu g. Delali}a nisu stavljene "sve formacije" triju komponenti oru`anih snaga Bosne i Hercegovine iz op{tina Dre`nica, Jablanica, Prozor, Konjic, Pazari}, Had`i}i i Igman. Svjedok je objasnio da iz ovog imenovanja nije sigurno koje su jedinice dio TG1 jer je izraz "sve formacije" vrlo nejasan. Komandant takti-ke grupe ne mo`e narediti op{tinskom {tabu da daje formacije njegovim takti-kim grupama ako za to ne dobije izri-ito ovla{)enje od Vrhovne komande u Sarajevu. Na TG1 nisu prenijeta takva ovla{)enja shodno imenovanju od 27. jula 1992.⁷⁴¹ Sli-no tome, Mustafa Polutak je u svom svjedo-enju rekao da je izraz "sve formacije" nejasan, nelogi-an i -ak nemogu} za sprovesti. Kako je rekao taj svjedok, -ak i lice koje je potpisalo to imenovanje, Sefer Halilovi}, na-elnik {taba Vrhovne komande, nije bio komandant "svih formacija" oru`anih snaga jer je HVO bio dio formacija Oru`anih snaga Bosne i Hercegovine pa ipak nikada nije bio pod komandom Glavnog {taba u Sarajevu. Snage MUP-a su tako|e bile dio Oru`anih snaga Bosne i Hercegovine a njihove formacije nisu bile pod komandom Glavnog {taba u Sarajevu. Stoga se -ini da je naredba lo{e napisana. G. Delali} nije mogao imati komandu nad svim formacijama.⁷⁴² Ovi dokazi su potkrepljeni iskazom brigadira Asima D`ambasovi}a.⁷⁴³

690. TG1 je imala mali utvr|eni sastav od maksimalno 1.200 vojnika. Rijetko kad je imala ovaj puni broj. Prema iskazima svih koji su svjedo-ili pred Pretresnim vije}em, Zejnil Delali}, kao komandant TG1 nikada nije imao komandu nad "svim formacijama".⁷⁴⁴ Komandant "svih formacija" nije postojao u organizacionom sistemu. G. Delali}, kao komandant TG1, nikada nije imao ovla{)enja nadre|enog nad TO-om, HVO-om i MUP-om.

691. Pregled i analiza dokaza koji su predo-ile strane u vezi s imenovanjem od 27. jula 1992. stoga jasno pokazuju da Zejnil Delali}, kao komandant TG1, nije imao komandu nad svim formacijama u op{tinama Dre`nica, Jablanica, Prozor, Konjic, Pazari}, Had`i}i i Igman. Nejasni izraz upotrebljen u prvoj naredbi u vezi ovoga je razja{njen kasnijom naredbom o rasporedu od 8. augusta 1992, koju je potpisao predsjednik Republike Bosne i Hercegovine, Alija Izetbegovi}, a kojom se g. Delali} imenuje za komandanta privremene ratne formacije TG1 u podru-ju Had`i}a,

⁷⁴¹ *Vidi* T. 8459-T. 8461, Gen. Jovan Divjak.

⁷⁴² *Vidi* T. 12789-T. 12790, gen. Mustafa Polutak; T. 12957, T. 13000, puk. [u]ro Pilica.

⁷⁴³ *Vidi* T. 12676-T. 12677.

Pazarija, Konjica i Jablanice. Ovom naredbom se ukidaju sve prethodne naredbe o rasporedu i imenovanju u vezi sa TG1.⁷⁴⁵ O ograničenjima nadležnosti g. Delalića kao komandanta TG1 dalje svjedoči stvaranje jedne druge privremene formacije - TG 2 - u julu 1992. Ova formacija je dobijala jedinice iz opština Hadži, Hrasnica, Ilidža, Krupac i Trnovo.⁷⁴⁶ Jasno je, dakle, da su i TG1 i TG 2 dobijale jedinice iz opštine Hadži.

692. Tužilaštvo smatra da je Zejnil Delalić kao komandant TG1 imao ovlaštenja da izdaje direktne naredbe komandantu zatvora/logora Ćelebići. Ono se oslanja na dvije naredbe kao neosporne primjere vršenja takve vlasti i kao dokaz da je g. Delalić bio nadređena osoba u odnosu na zatvor/logor Ćelebići. Prva je naredba od 24. augusta 1992. koju je izdao g. Delalić kao komandant TG1, a upućena je O[OS-u (tab vrhovne komande oružanih snaga) Konjic. Kopija je poslata "upravniku zatvora Ćelebići". U toj se naredbi, između ostalog, nalazi i nalog u vezi sa funkcionisanjem zatvora/logora Ćelebići.⁷⁴⁷ G. Delalić je u ovoj naredbi rekao da je "komandant O[OS Konjic, BiH, meni odgovoran za brzo i efikasno sprovođenje ovih naloga".⁷⁴⁸ Druga naredba, koja je uslijedila prvoj, koja nije izvršena, izdata je 28. aprila 1992, direktno "upravniku zatvora Ćelebići".⁷⁴⁹ U toj naredbi se napominje da prva naredba od 24. augusta još nije izvršena i traži da Vojno-istražno tijelo O[OS-a Konjic preuzme ispitivanje zatvorenika u Ćelebićima. Traži se od Zdravka Mucića da osnuje tročlanu komisiju koja će izvršiti ispitivanje zatvorenika.

b. Priroda taktičke grupe 1

693. Pretresno vijeće želi podsjetiti na prirodu i obuhvat TG1. Taktička grupa je isto borbena jedinica bez neborbenih institucija. Komandna vlast i odgovornost komandanta ograničava se na članove njegove komande. U neosporenim svjedočenjima generala Arifa Pačalića i generala Jovana Divjaka ključni elementi taktičke grupe definisani su kako slijedi:

⁷⁴⁴ Vidi T. 11592-T. 11594, T. 11606, T. 11664-T. 11665, Midhat Cerovac.

⁷⁴⁵ Vidi dokazni predmet D146\1; T. 12799-T. 12800, gen. Mustafa Polutak; T. 12676-T. 12679, T. 12731-T. 12732, brigadir Asim Džambasovi.

⁷⁴⁶ Vidi T. 12901-T. 12904, T. 12906, Husein Ali; dokazni predmet D145-A6-6\1; T. 12563-T. 12564, ; Mustafa Đelilović; T. 12778-T. 12779, gen. Mustafa Polutak.

⁷⁴⁷ Dokazni predmet 99-7/10.

⁷⁴⁸ Dokazni predmet 99-7/10.

⁷⁴⁹ Dokazni predmet 99-7/11.

- (a) takti-ka grupa je po prirodi privremena i raspušta se odmah po obavljanju zadatka;
- (b) vlast komandanta ograničena je na jedinice koje mu dodijeli Visoka komanda; ta vrsta komande komandantu ne daje vlast ni nad kojom drugom jedinicom ili geografskom regijom; i
- (c) dodjela konkretnih dužnosti ili zadataka komandantu TG1 naređenjem Vrhovne komande, van i povrh njegovih uobičajenih ovlaštenja, važi samo za određeni zadatak i ne proširuje vlast komandanta van okvira konkretnog naređenja.⁷⁵⁰

694. Komandant taktičke grupe nema komandu nad geografskim područjem nego samo nad pojedinim jedinicama koje su dodijeljene njegovoj taktičkoj grupi.⁷⁵¹ Komandant taktičke grupe dužan je da, ako mu tako naredi njegov nadređeni, izvrši zadatke ili dužnosti koji su izvan okvira konkretnih ovlaštenja koja ima kao komandant taktičke grupe.

695. Čini se da je Tuđila (tvo, osporavaju) stvarnu prirodu naređenja od 24. i 28. augusta, pogrešno razumjelo prirodu taktičke grupe. Činjenica da je Visoka komanda g. Delaliću izdala naređenje o zatvoru/logoru ^elebići, koje je on zatim dostavio u tab TO-a i komandantu logora, sama po sebi ne ukazuje na to da je g. Delalić vršio vlast nadređenog nad zatvorom/logorom ^elebići.

696. Pretresnom vijeću se uvjerljivijom činjenicom tvrdnja koju je iznio Zejnil Delalić u razgovoru s istražiteljima Tuđila (tva, da je bila riječ o vanrednim naređenjima koja su mu izdata na zahtjev Vrhovne komande.⁷⁵² To nisu bila naređenja g. Delalića, koji kao komandant TG1 nije mogao izdavati nikakva naređenja van onih u sklopu sopstvene komande. G. Delalić je u ovom slučaju vršio funkciju prenosnika ili izvršnog funkcionera. G. Delalić nije bio redovni komandant, nego komandant taktičke grupe. Na osnovu toga što je Visoka komanda poslala poruku komandantu zatvora/logora ^elebići posredstvom g. Delalića, Tuđila (tvo) čeli da izvede zaključak

⁷⁵⁰ Vidi T. 8100-T. 81002, T. 8282-T. 8288, Arif Pačali; T. 8445-T. 8446, Jovan Divjak.

⁷⁵¹ Vidi T. 8408, T. 8287-T. 8288, Arif Pačali; T. 8454, Jovan Divjak.

⁷⁵² Dokazni predmet 99-5, 23. august 1996, str. 44-48.

da je on bio odgovoran za zatvor/logor. Takav zaključak ne može i ne treba da se izvede. Principi po kojima funkcioniše komandant taktičke grupe su jasni. Naređenje Vrhovne komande poslato je relevantnoj instituciji, tj. O[OS-u Konjic, koja je imala komandnu vlast. Uvriježen je princip da komandantu njegov nadređeni može dati dodatni zadatak koji inače ne ulazi u njegove dužnosti, a da se time njegova vlast ni na koji način ne proširuje.⁷⁵³

697. Pretresno vijeće nalazi da vlast Zejnila Delalića nad TG1 nije proširena dodatnim naređenjima koja mu je izdala Visoka komanda. Stoga g. Delalić nije stekao nikakvu komandnu vlast niti odgovornost nad zatvorom/logorom ^elebići i osobljem u njemu.

c. Delalić nije bio regionalni komandant

698. Dokazi pred Pretresnom vijećem pokazuju da komandant TG1 nije bio regionalni komandant. On nije imao vlast nadređenoga nad općtinskim {tabom TO-a, jedinicama MUP-a, jedinicama HVO-a, jedinicama vojne policije ili ratnim predsjednicima. Komandant TG1 imao je vlast samo nad formacijama koje su mu bile direktno podređene shodno nalogu Vrhovne komande. [to se tiče općtine Konjic, članovi općtinskog {taba TO-a posvjedoili su da Zejnil Delalić nije imao vlast niti odgovornost nadređenoga u odnosu na pripadnike općtinskog TO-a ili članove općtinskog {taba. Sve vojne divizije i artiljerijske i protivvazduhoplovne jedinice u općtini Konjic bile su podređene općtinskom {tabu TO-a a ne komandantu TG1. Općtinski {tab TO-a u Konjicu imao je isključivo ovlaštenje komandovanja i rukovođenja u odnosu na svoje vojnike.⁷⁵⁴ Ni općtini Konjic ni u općtini Jablanica, g. Delalić kao komandant TG1 nije bio nadređen jedinicama MUP-a.

699. Kao komandant TG1, ovlaštenja Zejnila Delalića koja su se odnosila na imenovanja, čak i u okviru njegove formacije, bila su ograničena na privremena imenovanja u {tab TG1. Iz dokaza je vidljivo da komandant TG1 nije mogao

⁷⁵³ Vidi T. 12693-T. 12694, T. 12745.

⁷⁵⁴ Vidi T. 11592, Midhat Cerovac; T. 12017, D`evad Pasi}.

imenovati svoj sopstveni {tab. Mogao je samo predlo`iti ili odabrati ljude sa kojima `eli da radi, a zatim bi te ljude imenovala Visoka komanda.⁷⁵⁵

700. Tu`ila{tvo se pozivalo na praksu prema kojoj Visoka komanda na komandanta prenosi du`nosti povrh njegovog redovnog mandata. To preno{enje vlasti od strane Vrhovne komande smatra se pro{irenjem vlasti. Tu`ila{tvo tvrdi da, ako Zejnil Delali} i nije automatski imao vlast nad zatvorom/logorom ^elebi}i samo po osnovu svog polo`aja komandanta Takti-ke grupe, vi{e je nego vjerovatno da je takvu vlast imao jer je na njega prenijeta od strane Vrhovne komande. Tu`ila{tvo nije izvelo nikakve dokaze o takvom preno{enju vlasti. Pominjalo se svjedo-enje svjedoka odbrane koji nisu znali o nekim nare|enjima g. Delali}a u vezi sa ^elebi}ima iz augusta 1992. niti o njegovim kontaktima sa MKCK-om, kao ni o njegovim intervjuima sa novinarima o zatvoru/logoru ^elebi}i.⁷⁵⁶ Uza svo du`no po{tovanje prema Tu`ila{tvu, ne bi se smjelo dozvoliti da takav navod ostane na nivou spekulacije. Prenoenje vlasti je klju-no pitanje, pri -emu teret dokazivanja le`i na strani koja tvrdi da je do njega do{lo. Teret ni u kom slu-aju nije na optu`enom nego na Tu`ila{tvu koje je istaklo tu tvrdnju. Tu`ila{tvo `eli da se ta tvrdnja prihvati na osnovu pretpostavke da doseg vlasti g. Delali}a nije bio jasno definisan i da je to bila stvar prakse a ne teorije. Pretresno vije}e ne dâse navesti na to da razmatra vr{enje li-nog uticaja na nepropisno pona{anje u situaciji u kojoj su transakcije izri-ito regulisane. Ne mo`e se osporiti da su ovla{enja g. Delali}a i obuhvat njegove vlasti jasno definisani u njegovom imenovanju za koordinatora. Njegovo imenovanje za komandanta TG1 o-ito je regulisano zakonom, i bilo bi svakako apsurdno razmatrati pona{anje g. Delali}a na osnovu njegovog zna-ajnog li-nog uticaja i vlasti *de hors* izri-itog ovla{enja. Pretresno vije}e ne}e se u to upu{tati.

701. Tu`ila{tvo je ustvrdilo da je Zejnil Delali} imao i vr{io komandnu vlast nad razli-itim op{tinskim tijelima diljem njegovog geografskog podru-ja. Ta se tvrdnja potkrepljuje dokaznim predmetom 224 od 14. novembra 1992, u kojem je g. Delali} kao komandant TG1 izdao nare|enje Op{tinskom {tabu odbrane Konjica o poja-anju

⁷⁵⁵ Vidi T. 12801-T. 12802, T. 12840-T. 12842, M. Polutak; T. 12948, T. 13006-T. 13007, [u]ro Pilica.

⁷⁵⁶ Vidi T. 11108-T. 11109; T. 11287; T. 13017-T. 13018.

obavještajne djelatnosti. Tu`ila{tvo se tako|e poziva na dokazni predmet D169/1.⁷⁵⁷ U tom je dokumentu komandant TO-a Esad Rami} formalno imenovao [efkiju Kevri}a za zamjenika komandanta za logistiku, kao {to se ka`e u dokumentu "[n] a osnovu [sic] imenovanja od strane Glavnog {taba Armije Bosne i Hercegovine, br. 02/349-343 od 11. jula 1992. i nare|enjâOru`anih snaga Bosne i Hercegovine."⁷⁵⁸ Citirani registarski broj je broj imenovanja g. Delali}a od 11. jula 1992. Tu`ila{tvo tvrdi da se u formalnom imenovanju majora Kevri}a Esad Rami} poziva na to nare|enje. Pretresno vije}e obje tvrdnje odbacuje kao plod pogre{nog shvatanja.

702. Pretresno vije}e po-e}e od tvrdnje da se Esad Rami} navodno pozvao na imenovanje g. Delali}a od 11. jula 1992. Esad Rami} je bio komandant TO-a. Njegovo imenovanje nije imalo ograni-enja koja se primjenjuju na komandanta TG1. Na tom polo`aju mogao je potpisivati formalna imenovanja. Nare|enje od 14. novembra 1992. koje se odnosi na obavje{tajna dejstva, a koje je izdao g. Delali} u svojstvu komandanta TG1, predstavlja dokument *sui generis*. Ono je izdato na osnovu trajnog nare|enja Vrhovne komande kojim se od op{tinskih {tabova TO-a tra`i da takti-kim grupama dostavljaju obavje{tajne informacije. Nije se radilo o nezavisnom nare|enju komandanta TG1 op{tinskom {tabu TO-a. Prema rije-ima pukovnika [u]re Pilice, to nare|enje predstavlja prenos od Vrhovne komande do op{tinskog {taba TO-a. Datum nare|enja odgovara periodu tokom kojeg se pripremala operacija za probijanje obru-a oko Sarajeva.

703. U svom iskazu, zamjenik na-elnika {taba za obavje{tajna dejstva u Konjicu, Zijad Salihamid`i}, posvjedo~io je da je nare|enje od 14. novembra 1992. bilo identi~no uputstvima Vrhovne komande u pogledu obaveze op{tinskih {tabova TO-a da dostavljaju obavje{tajne podatke TG1 i TG 2. U potpunosti je prihva}eno da kao komandant TG1, Zejnil Delali} nije mogao da na osnovu sopstvenih ovla}enja izdaje nare|enja op{tinskom {tabu TO-a u Konjicu.⁷⁵⁹ Shodno tome, Pretresno vije}e je ubije|eno da nare|enje od 14. novembra 1992. na koje se poziva Tu`ila{tvo ne predstavlja vr{enje komandne vlasti od strane g. Delali}a, u svojstvu komandanta TG1, nad op{tinskim {tabom TO-a Konjic.

⁷⁵⁷ Od 3. augusta 1992.

⁷⁵⁸ Dokazni predmet D169/1.

(c) Be-ki dokumenti

(i) Uvod

704. Tokom ovog postupka, Tužilaštvo se u velikoj mjeri oslanjalo na veći broj dokumenata zaplijenjenih u prostorijama preduzeća Inda-Bau u Be-u, tvrtke s kojom je Zejnil Delali} navodno bio tijesno povezan. [Taviše, Tužilaštvo je na osnovu -lana 7(3) Statuta isticalo te dokumente kao dokaz da je g. Delali} vr{io vlast nadre|enog. Ti dokazni predmeti,⁷⁶⁰ među kojima su video-trake i dokumenti, ovdje su obuhva}eni pod nazivom "be-ki dokumenti". U Odluci po Zahtjevu Tužilaštva da se dozvoli uvr{tenje dokaznog materijala od 21. januara 1998, ovo je Pretresno vije}e iznijelo svoj stav po pitanju prihvatljivosti dokaznih predmeta i njihove dokazne vrijednosti na sljede}i na-in:

Iz tog bi razloga Pretresno vije}e `eljelo razjasniti da prihvatanje dokumenata kao dokaza samo po sebi ne zna-i da se smatra da izjave sadr`ane u tom dokumentu prikazuju ta-ne -injenice. Naravno da }e Pretresno vije}e u svojoj procjeni te`ine svakog dokaza najve}i zna-aj dati faktorima kao {to su autenti-nost i dokaz autorstva.⁷⁶¹

U toj odluci Pretresno je vije}e izjavilo da se kod prihvatanja dokumenata -injenica da se navodni autori nisu pojavili kao svjedoci faktor koji treba uzeti u obzir u fazi ocjene te`ine i dokazne vrijednosti takvih dokaznih predmeta. Razlog je taj {to takvi dokumenti nisu bili podvrgnuti niti su pro{li ispitivanje koje uklju-uje unakrsno ispitivanje svjedoka.⁷⁶²

705. Pretresno vije}e razmatra be-ke dokumente s obzirom na njihovu dokaznu vrijednost i na to u kojoj su mjeri uvr{teni u dokazni materijal. *Prima facie*, oni su svi relevantni za utvr|ivanje osnovanosti tvrdnje da je Zejnil Delali} imao komandnu vlast, {to se izvodi iz njegovih transakcija u vezi sa ratnim anga`manom u Bosni i Hercegovini, a tako|e i za pitanje da li je on u predmetnom periodu vr{io vlast nadre|enog s obzirom na institucije u op{tini Konjic, a naro-ito s obzirom na

⁷⁵⁹ T. 13019-T. 13020, [u]ro Pilica; T. 12860-T. 12863, Mustafa Polutak; T. 12154-T.12155, T. 12183-T.12184, Zijad Salihamid`i}.

⁷⁶⁰ Dokazni predmeti 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 137, 141, 143, 144, 145, 146, 147A, 147B, 147C.

⁷⁶¹ Decision on the Motion of the Prosecution for the Admissibility of Evidence, 21. januar 1998, RP D5423-D5440, RP D5431.

⁷⁶² *Ibid*, RP D5430-D5431.

zatvor/logor ^elebi}i, njegovog komandanta i stra`are. Pretresno vije}e }e te dokumente podijeliti u tri kategorije. Prvo, dokumenti ~ija je autenti~nost potvr|ena (dokazni predmeti 118, 137 i 141). Drugo, dokumenti od posebne va`nosti (dokazni predmeti 117, 130, 131, 132, 144, 147A). Tre}e, dokumenti koji imaju op{tu relevantnost (dokazni predmeti 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 133, 143, 145, 146, 147B, 147C).

(ii) Dokazni predmeti ~ija je autenti~nost potvr|ena

706. Dokazni predmet 118, koji je identi~an dokaznim predmetima 71 i 99-7/9, jeste imenovanje Zejnila Delali}a za komandanta TG1, datirano 11. jula 1992. Me|utim, general Mustafa Polutak, prethodnik g. Delali}a, i pukovnik [u}ro Pilica, na~elnik {taba TG1 pod komandom generala Polutka i g. Delali}a, posvjedo~ili su da nisu znali za nare|enje od 11. jula 1992. i da je g. Delali} za imenovanje doznao tek 30. jula 1992. To je u skladu s onime {to je sam g. Delali} rekao u razgovoru sa Tu`ila{tvom, naime da je prvi put vidio svoje imenovanje za komandanta TG1 tek nakon 27. jula 1992, kad je do{ao na Igman. To svjedo~enje je tako|e u skladu s iskazima Arifa Sultani}a i majora Kevri}a da su li~no znali za imenovanje g. Delali}a za komandanta TG1. Pretresno vije}e prihvata ovu verziju doga|aja i uzima kao ~injenicu da je g. Delali} postao komandant TG1 30. jula 1992.

707. Dokazni predmeti 137 i 141 su dokumenti koje je potpisao general Arif Pa{ali} i koji su uvr{teni u dokazni materijal na osnovu njegovog svjedo~enja. Oni su *prima facie* uvr{teni na osnovu toga {to sadr`e ta~ne navode o ~inu, odgovornostima i du`nostima lica pomenutih u dokumentu. Me|utim, navod u dokaznom predmetu 137 da je Zejnil Delali} 7. decembra 1992. bio komandant TG1 ne odgovara istini. Nadalje, navodi u istom dokumentu da je Edib [ari} bio pomo}nik komandanta TG1 za bezbjednost a Ned`ad [pago oficir za bezbjednost TG1, tako|e ne odgovaraju istini. U komandnoj strukturi TG1 nisu postojali takvi polo`aji. Ta~no je da je 14. augusta 1992. Edib [ari} imenovan za na~elnika {taba TG 2 od strane na~elnika {taba Vrhovne komande, te da je 20. augusta 1992. imenovan za {efa bezbjednosti privremene komande grupe JUG.

708. U dokaznom predmetu 141 Zejnil Delali} je opisan kao komandant TG1 koji je neposredno odgovoran za zatvor/logor ^elebi}i. U svom svjedo-enju pred Pretresnim vije}em, general Pa{ali} priznao je da nije proveo nikakvo ispitivanje ta-nosti navoda sadr`anih u dokumentu te da se u potpunosti oslonio na informacije o funkcijama lica pomenutih u dokaznom predmetu 141 koje mu je dostavila istra`na komisija. General Pa{ali} je priznao da nikad nije vidio nijedan dokument koji bi potvrdio informacije u dokaznom predmetu 141. On tako|e nije imao nikakve informacije iz kojih bi mogao ste}i li-no znanje o lancu komandovanja u zatvoru/logoru ^elebi}i. U svom svjedo-enju pred Pretresnim vije}em, general Pa{ali} je izjavio da g. Delali} kao komandant TG1 nije imao vlast nadre|enog nad zatvorom/logorom ^elebi}i ili osobljem u njemu, te da je na njegovom polo`aju vlast bila ograni-ena na formacije koje su privremeno stavljene pod njegovu komandu. Suo-eno sa tako flagrantno protivurje-nim iskazima, Pretresno vije}e, ~ini se, nema drugog izbora nego da dokazni predmet 141 zanemari kao dokument bez te`ine. Ovaj stav Pretresnog vije}a osna`uje ~injenica da svjedo-enje generala Pa{ali}a o g. Delali}u i njegovom odnosu sa zatvorom/logorom ^elebi}i u potpunosti potkrepljuju iskazi svih drugih svjedoka, i optu`be i odbrane. Stoga se dokazni predmet 141 ne mo`e uzeti kao potkrepljenje tvrdnje da je Zejnil Delali} kao komandant TG1 imao vlast nad zatvorom/logorom ^elebi}i ili njegovim osobljem. Ta-no je, kao {to su izjavili svi svjedoci, da Zejnil Delali} kao komandant TG1 nije imao komandnu vlast nad zatvorom/logorom i nije imao polo`aj nadre|enog u odnosu na njegovo osoblje.

(iii) Dokazni predmeti 117, 130, 131, 132, 144, 147 A

709. Posebna je karakteristika ovih dokumenata da, iako su svi oni relevantni za pitanje koje se razmatra, nijedan nije verifikovan budu}i da lica koja su ih navodno sa-inila nisu svjedo-ila. Shodno tome, nije bilo mogu}e da se stave pod lupu unakrsnog ispitivanja. Na primjer, dokazni predmeti 117, 131 i 147A pisani su rukom i nisu potpisani. Dokazni predmeti 130, 132 i 144 pisani su strojem, a samo predmet 144 nosi oznaku datuma. Dokazni predmet 144 navodno je potpisao Zejnil Delali}. Dokazni predmet 117 je fotokopija rukom pisanog dokumenta od pet stranica, bez datuma i potpisa. Dokazni predmet 130 je kucani dokument od 12 stranica bez datuma, koji je navodno potpisao Zdravko Muci} i koji je ovjerio

Konzulat Republike Bosne i Hercegovine u Be-u. G. Muci} nije svjedo-
io na su|enju. Stoga nije bilo mogu}e provjeriti autenti-
nost dokumenta. Dokazni materijal ne sadr` i nijedan uzorak potpisa g. Muci}a koji bi omogu}io da se utvrdi da li je on doista autor dokaznog predmeta 130. Nema sumnje da je taj dokazni predmet nepouzdan.

710. Dokazni predmet 131 je rukom pisani dokument od dvije stranice bez datuma i potpisa. Navodno ga je komandantu TG1 uputio njegov zamjenik. Dokazni predmet 132 je kucani dokument od tri stranice, upu}en predsjedniku Republike Bosne i Hercegovine. Dokument nije potpisan, ali je na kraju strojem napisano ime Edib Sarib. Ni tom dokumentu ne mo`e se pridavati nikakva te`ina. Dokazni predmet 144 je kucani dokument od 14 stranica, datiran 14. decembra 1992. u @enevi, koji je navodno potpisao Zejnil Delali}. Nema sumnje da je 14. decembra, kad je pismo napisano, komanda g. Delali}a ve} bila raspu{tena i nije vi}e postojala. Najzad, dokazni predmet 147A je iskaznica Udru`enja ratnih veterana, bez datuma i potpisa, kojoj se ne mo`e pridavati nikakva te`ina.

(iv) Dokazni predmeti 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 133, 143, 145, 146, 147B, 147C

711. Samo dva od 16 gore navedenih dokaznih predmeta za koje se smatra da imaju op{tu relevantnost bila su pokazani svjedocima. Radi se o dokaznim predmetima 119 i 127. Za preostale dokumente nema nikakvih dokaza o autenti-nosti i autorstvu te oni stoga nemaju nikakvu te`inu. Dokazni predmet 119 je rukom pisana bilje{ka datirana 8. maja 1992. u Zagrebu. Ovaj dokument naprosto ukazuje na to da je g. Delali} 8. maja 1992. bio u Zagrebu. Ne sadr` i nikakvih naznaka o njegovoj vlasti nadre|enoga ili polo`aju komandanta.

712. Dokazni predmet 127 je nare|enje datirano 3. juna 1992. koje se odnosi na otvaranje `eljezni-ke pruge izme|u Jablanice i Pazari}a. Postoje dokazi da je Zejnil Delali} u to vrijeme vr{iio du`nost koordinadora koja nije povla-ila komandnu vlast ni odgovornost nadre|enog. Pretresno vije}e ne prihvata argument da je samom -injenicom {to je bio sapotpisnik nare|enja g. Delali} stekao komandnu vlast nad institucijama u op{tini Konjic. On je bio koordinador koji je Ratnom predsjedni{tvu

odgovarao za izvr{enje zadatka koji mu je to tijelo povjerilo. I dokazni predmet 125 i predmet 128 odnose se na g. Delali}a. U dokaznom predmetu 125 pominje se njegovo ime, ali se ne navodi njegov -in, odgovornosti ili du`nosti. Dokazni predmet 128 implicira da je g. Delali} 25. juna 1992. bio komandant TG1. I usmeni i pisani dokazi pred Pretresnim vije}em govore da je g. Delali} u stvari postao komandant TG1 30. jula 1992.

713. Dokazni predmeti 121, 122 i 123 su svi pisani rukom. Dokazni predmet 121 je datiran 7. maja 1992. i nosi potpis "Zejnli". Nema dokaza da je to potpis Zejnli Delali}a niti da je on potpisao dokument. Nema dokaza o autenti-nosti ili autorstvu dokumenta. U dokaznim predmetima 122 i 123 nema datuma ni potpisa, a nema ni dokaza o autorstvu. Ovim se dokaznim predmetima ne mo`e pridavati nikakva te`ina. Oni ne ukazuju na krivicu g. Delali}a s obzirom na nijednu optu`bu kojom ga tereti optu`nica. Dokazni predmet 145 sastoji se od dvije kucane i dvije rukom pisane stranice. Dokazni predmet 146 sastoji se od tri stranice rukom pisanih bilje`aka. Dokazni predmet 147B je rukom pisano pismo od jedne stranice, datirano 25. novembra 1992. u Be-u i potpisano "Zejnli Delali}". Nema dokaza o autorstvu niti o kontekstu u kojem su ti dokumenti bili napisani. Dokazni predmet 124 je kucano pismo od -etiri stranice, datirano 8. decembra 1992. i potpisano "Oganj, Zejnli Delali}". Nema dokaza o autenti-nosti niti autorstvu dokumenta. U svom je svjedo-enju general Arif Pa{ali} bacio sumnju na taj dokument, na osnovu toga da je u zaglavlju pogre{no napisan naziv [taba vrhovne komande, a pozivanje na TG1 tako|e nije odgovaralo -injenicama budu}i da je 8. decembra TG1 ve} bila ugra|ena u 4. korpus Armije Bosne i Hercegovine.

714. Dokazni predmet 126 je rukom pisani dokument od pet stranica, datiran 27. aprila 1993. i potpisan "Oganj". Nema dokaza o autorstvu niti autenti-nosti ovog dokumenta i njemu se ne mo`e pridavati nikakva te`ina. Dokazni predmet 143 je kucani izvje{taj za {tampu novinske agencije u Mostaru koji sadr`i dvije stranice a datiran je 7. decembra. Nema naznake godine i dokument nije verifikovan.

(v) Video-trake

715. Među dokaznim predmetima prikupljenim u prostorijama Inda-Bau u Be-u nalazile su se i video-trake. Trake je snimio ili dao snimiti g. Delali} a prikazuju aktivnosti u kojima je u-estvovao. Video-trake su relevantan faktor jer su Pretresnom vije}u izneseni dokazi da je Zejnil Delali} 1992. bio `rtva klevetni-ke kampanje u hrvatskoj {tampi i da su njegova porodica i prijatelji u Be-u i Zagrebu poku{ali da opovrgnu negativnu propagandu protiv njega.⁷⁶³ Ta je propaganda plasirala teze da je g. Delali} srpski {pijun, pripadnik KOS-a (obavje{tajna slu`ba u biv{oj Jugoslaviji), da je izdajnik Bosne i Hercegovine koji je oslobodio srpske zatvorenike i pobjegao iz Konjica u srpskom helikopteru.

716. Dokazni predmet 116 je video-traka naslovljena "Rat u Bosni i Hercegovini", snimljena izme|u sredine januara i kraja marta 1993. Na tu traku snimljeni su isje-ci dvadesetak do tridesetak video-traka koje sadr`e dijelove emisija hrvatske, bosanske i srpske televizije, kao i inserti iz privatnih video-snimki, uz tekst Ekrema Mili}a.⁷⁶⁴ Cilj je bio pobiti negativnu medijsku kampanju protiv g. Delali}a u hrvatskoj {tampi. Ekrem Mili} napisao je petnaest komentara koji predstavljaju `itani tekst dokaznog predmeta 116. Taj je tekst tipi-an primjer protiv-kampanje koja se preuveli-avanjem nastoji suprotstaviti klevetni-koj kampanji protiv g. Delali}a. Dokazi pred Pretresnim vije}em ukazuju na to da g. Delali} nije bio unaprijed obavije{ten o montiranju i snimanju tog videa. U to je vrijeme `ivio u Minhenu i za projekt je doznao tek nakon {to je isti ve} bio dovr{en.

717. Dokazni predmet 116 najta-nije }emo opisati ako ka`emo da je to trebalo da bude la` koja bi opovrgavala navode o g. Delali}u za koje je Ekrem Mili} vjerovao da su la`ni. Dokazni predmet sastavljen je tako da preuveli-a va`nost g. Delali}a kao odgovor na la`i koje su plasirane o njemu, tj. da je izdajnik i {pijun KOS-a i da je Bosnu i Hercegovinu napustio odletiv{i `etni-kim helikopterom ravno u Beograd.⁷⁶⁵ U svjetlu priznanja Ekrema Mili}a, datog pod zakletvom, da video-traka "Rat u Bosni i Hercegovini" sadr`i neistine i preuveli-avanja smi{ljena upravo u cilju pobijanja negativne medijske propagande, Pretresno vije}e ne mo`e pridati nikakvu

⁷⁶³ *Vidi* T. 12440-T. 12443, Ismet ^i{o.

⁷⁶⁴ *Vidi* T. 12445-T. 12446, T. 12469-T. 12470, Ismet ^i{o; T. 13038-T. 13043, Ekrem Mili}.

te`inu tom dokaznom predmetu, koji nesumnjivo nema nikakvu dokaznu vrijednost u utvr|ivanju optu`bi protiv g. Delali}a.

(vi) Zaklju~ak

718. Pretresno vije}e je pa`ljivo prou~ilo be~ke dokumente. Nakon izvr{ene analize, mi smo ubije|eni da ti dokazni predmeti ne predstavljaju pouzdan dokaz o komandnoj vlasti ili odgovornosti nadre|enoga Zejnila Delali}a nad zatvorom/logorom ^elebi}i i njegovim osobljem, kako se tvrdi u optu`nici.

719. Gorenavedeni argumenti uzeti su u obzir pri utvr|ivanju da li je Tu`ila{tvo pokazalo da je Zejnil Delali} tokom svih svojih aktivnosti u op{tini Konjic i u odnosu na oru`ane sukobe koji su 1992. pogodili tu op{tinu, imao komandnu vlast nad institucijama sa kojima je saobra}ao, i naro~ito da li je imao odgovornost i vr{io vlast nadre|enog nad zatvorom/logorom ^elebi}i, njegovim komandantom i stra`arima. Teret dokazivanja osnovnog uslova da je Zejnil Delali} imao komandnu vlast u odnosu na te institucije i da je bio nadre|eni u odnosu na zatvor/logor u ^elebi}ima i stra`arima, u potpunosti snosi Tu`ila{tvo.

720. Bitno je ponovo ista}i ~injenicu da su se sva krivi~na djela kojima se tereti Zejnil Delali} desila u zatvoru/logoru ^elebi}i. Kao po~inoci tih djela terete se komandant i stra`ari zatvora/logora. G. Delali} se tereti za odgovornost za njihove zlo~ine prema ~lanu 7(3) Statuta. Shodno tome, Tu`ila{tvo mora van razumne sumnje pokazati da je g. Delali} bio nadre|eni komandantu zatvora/logora kao i stra`arima, i da su oni bili njegovi podre|eni. Tu`ila{tvo nije dokazalo taj element ni na osnovu pisanih dokaza, *de jure*, niti na osnovu *de facto* pona{anja g. Deli}a u njegovom saobra}anju s osobljem i stra`arima zatvora/logora ^elebi}i. Budu}i da nije dokazana ta kotva odgovornosti nadre|enoga za djela podre|enih, *casus cadit*.

⁷⁶⁵ *Vidi* T. 14045-T. 13046, T. 13054-T. 13055, T. 13058-13059, T. 13077, Ekrem Mili}, T. 12446-T. 12447, Ismet ^i}o.

5. Zaključak

721. Iz svih sudskih presedana koji su razmotreni u Odjeljku III vidi se da komandant ima pozitivnu dužnost da djeluje u skladu sa ratnim zakonima i da ih primjenjuje. Ta dužnost uključuje vršenje primjerene kontrole nad podređenima. Komandant koji povrijedi tu dužnost i ne spriježi ili kazni kriminalne radnje podređenih može se pozvati na krivičnu odgovornost. Sudovi nisu prihvatili argument da komandant može biti smatran odgovornim za ratne zločine lica koja nisu pod njegovom komandom. U predmetnom slučaju, Pretresno vijeće je ustanovilo da Tužilaštvo nije dokazalo da je g. Delalić imao komandnu vlast i, shodno tome, odgovornost nadređenog nad zatvorom/logorom ^elebići, njegovim komandantom, zamjenikom komandanta ili stražarima. Stoga se g. Delalić ne može pozvati na odgovornost za zločine koje su, kako se navodi u optužnici, u zatvorskom logoru ^elebići počinili Zdravko Mucić, Hazim Delić, Esad Landžo ili druga lica u zatvoru/logoru ^elebići.

D. Odgovornost nadređenog Zdravka Mucića

1. Uvod

722. Na osnovu njegovog navodnog položaja komandanta zatvora/logora ^elebići, Zdravko Mucić se tereti odgovorno za sva krivična djela navedena u optužnici. Osim što se tereti kao učesnik u stvaranju nehumanih uslova (tačke 46 i 47), protivuzakonitom zatočavanju civila (tačka 48) i pljački privatne imovine (tačka 49), g. Mucić se shodno tome u optužnici tereti za odgovornost na osnovu -lana 7(3) Statuta za djela ubistva (tačke 13 i 14), djela mučenja (tačke 33 do 35), djela nanošenja teške patnje ili ozbiljnih povreda tijelu ili zdravlju (tačke 38 i 39), nehumana djela (tačke 44 i 45), podvrgavanje zatočenika nehumanim uslovima (što predstavlja krivično djelo hotimičnog nanošenja teške patnje ili ozbiljnih povreda tijelu ili zdravlju i surovog postupanja (tačke 46 i 47), protivzakonito zatočavanje civila (tačka 48) i pljačku (tačka 49).

723. U pododjeljku F u kasnijem tekstu, Pretresno vijeće je iznijeti svoje -injeni-ne zaklju-ke s obzirom na prvobitna krivi-na djela za koja se tvrdi da je optu`eni na ovaj na-in krivi-no odgovoran. Me|utim, prije nego {to prije|e na to, Pretresno vijeće mora najprije razmotriti da li je dokazano da je g. Muci}, kao {to Tu`ila{tvo tvrdi, *inter alia* bio na polo`aju nadre|enog u odnosu na zatvor/logor ^elebi}i, -ime bi bili ispunjeni uslovi za pripisavanje krivi-ne odgovornosti iz -lana 7(3) Statuta.

2. Optu`nica

724. Op{ti navodi optu`nice u vezi s odgovorno{u nadre|enog Zdravka Muci}a glase:

4. Zdravko MUCI] poznat i kao "Pavo", ro|en 31. augusta 1955, bio je komandant logora ^elebi}i negdje od maja 1992. do novembra 1992.

[...]

7. Optu`eni Zejnil DELALI], Zdravko MUCI] i Hazim DELI] bili su odgovorni za rad logora ^elebi}i i bili su u nadre|enom polo`aju u odnosu na sve stra`are u logoru i ostale pojedince koji su ulazili u logor i maltretirali zatvorenike. Zejnil DELALI], Zdravko MUCI] i Hazim DELI] su znali ili su imali razloga da znaju da njihovi podre|eni maltretiraju zatvorenike, a nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da sprije-e takva djela ili da kazne po-inioce. Zbog nepoduzimanja mjera koje se o-ekuju od osobe u nadre|enom polo`aju, Zejnil DELALI], Zdravko MUCI] i Hazim DELI] su odgovorni za sva krivi-na djela iznesena u ovoj optu`nici u skladu sa -lanom 7(3) Statuta Suda.

3. Argumenti strana

(a) Tu`ila{tvo

725. Prema navodima Tu`ila{tva, Zdravko Muci} je bio komandant zatvora/logora ^elebi}i od kraja maja ili po~etka juna do kraja novembra 1992, bez obzira na to da li je ili kada primio formalnu odluku o imenovanju. Tu`ila{tvo tvrdi da je on na tom

polo`aju imao vlast nadre|enoga nad funkcionisanjem logora, s ovla{enjima da kontroli{e osoblje, uklju~uju}i zamjenika komandanta i stra`are.⁷⁶⁶

726. U prilog ovom stavu, Tu`ila{tvo se oslanja na obiman korpus usmenih i pisanih dokaza za koje tvrdi da pokazuju polo`aj nadre|enog g. Muci}a. Tako, Tu`ila{tvo navodi da su gotovo svi biv{i zato-enici u zatvoru/logoru ^elebi}i koji su svjedo-ili pred Pretresnim vije}em potvrdili da je g. Muci} bio komandant logora. Tvrdi se, nadalje, da su ti dokazi potkrijepljeni svjedo-enjem svjedoka koji su radili u zatvoru/logoru ^elebi}i, uklju~uju}i saoptu`enog Esada Land`u, kao i svjedo-enjem brojnih lica koja su u predmetno vrijeme posjetila logor.⁷⁶⁷

727. Me|u pisanim dokazima koje je podastrijelo Tu`ila{tvo nalazi se velik broj dokumenata 4. korpusa Armije Bosne i Hercegovine iz decembra 1992. za koje se tvrdi da pokazuju da je Zdravko Muci} bio komandant zatvora/logora ^elebi}i od najkasnije juna 1992.⁷⁶⁸ Tu`ila{tvo se nadalje poziva, *inter alia*, na velik broj otpusnica koje je navodno potpisao g. Muci}⁷⁶⁹, kao i na pismo MKCK-a Zejnilu Delali}u kopija kojeg je upu}ena "Komandantu PAVI Muci}u - komandantu zatvora ^elebi}i".⁷⁷⁰ Osim toga, isti-e se izjava g. Muci}a u razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva, gdje je navodno sâm priznao da je imao vlast nad logorom najkasnije od 27. jula 1992.⁷⁷¹

728. Prema navodima Tu`ila{tva, nema tako|e nikakve sumnje da je Zdravko Muci} znao za zlo-ine koje su -inili njegovi podre|eni u zatvoru/logoru ^elebi}i. [tavi{e, tvrdi se da su uslovi u zatvoru/logoru bili takvi da je g. Muci} u svakom slu-aju imao razloga da zna za ta krivi-na djela. U tom pogledu Tu`ila{tvo se *inter alia* poziva na svjedo-enje ve}eg broja biv{ih zato-enika, za koje tvrdi da pokazuje ne samo kako je g. Muci} preuzeo vode}u ulogu u zlostavljanju zato-enika, nego i da su uslovi u logoru bili takvi da je g. Muci} trebo znati za zlo-ine koji se po-injaju. Konkretno, Tu`ila{tvo je ustvrdilo da iako su povrede nanesene zato-enicima bile o-ite, g. Muci} nije preduzeo gotovo nikakve korake da utvrdi njihovo zdravstveno

⁷⁶⁶ Prosecution Closing Brief, RP D8498-D8510.

⁷⁶⁷ Ibid.

⁷⁶⁸ Dokazni predmeti 75, 84, 158, 159.

⁷⁶⁹ Dokazni predmeti 137, 141, 143.

⁷⁷⁰ Dokazni predmet 192.

⁷⁷¹ Prosecution Closing Brief, RP D8505-D8506.

stanje i nije uložio nikakav napor da uvede sistem putem kojeg bi bio obavještavan o uslovima u zatvoru/logoru.⁷⁷²

729. Tužilac nadalje tvrdi da je iz spisa o-ito da g. Muci} kao komandant zatvora/logora ^elebi}i nije preduzeo nikakve primjerene korake da sprije-i zlostavljanje zatvorenika ili da kazni zlo-ine koji su tamo po-injeni. Navodi se da u zatvoru/logoru nije uveo nikakav pouzdan sistem izvještavanja i da je propustio da se pobrine da zamjenik komandanta i stra`ari za koje se znalo da zlostavljaju zato-enike nemaju pristup zato-enicima. Nadalje, Tužilac tvrdi da dokazi pokazuju da, iako je sam izdao nare|enja o postupanju sa zato-enicima, g. Muci} se nije pobrinuo da se ta nare|enja po{tuju. Iako je g. Muci} povremeno intervenisao da pomogne pojedinim zato-enicima, tvrdi se da nema dokaza u prilog tvrdnji da je g. Muci} u tom pogledu uradio sve {to se razumno moglo o-ekivati. Naprotiv, Tužilac smatra da radnje koje je g. Muci} eventualno preduzeo kako bi olak{ao patnje `rtava ne mogu predstavljati odbranu, nego se samo mogu uzeti u obzir kao olak{avaju}a okolnost pri odmjeravanju kazne.⁷⁷³

(b) Odbrana

730. Pretresno vije}e konstatuje da je odbrana Zdravka Muci}a tokom ovog postupka usvojila razli-ita i djelomi~no protivurje-na gledi{ta u odnosu na optu`be kojima se isti tereti prema -lanu 7(3) Statuta. Pretresno vije}e smatra za shodno da ovdje iznese argumente koje je odbrana podastrijela u svojim zavr{nim pismenim i usmenim podnescima, predmnijevaju}i da oni predstavljaju kona-an i definitivni stav odbrane prema tom pitanju.

731. Prema navodima odbrane, dokazi koje je podastrijelo Tužilac ne dokazuju da je Zdravko Muci} ikada bio na polo`aju komandanta zatvora/logora ^elebi}i. Odbrana tvrdi da nije jasno koji je organ vlasti odnosno tijelo imalo kontrolu nad zatvorom/logorom u sklopu kompleksa u ^elebi}ima u pojedinim momentima tokom 1992. i tvrdi da nikad nije dokazano od koga su pojedina lica u logoru dobila ovla{enja. Osvrnuv{i se konkretno na odsustvo bilo kakvog dokumenta koji bi g. Muci}a formalno postavio na polo`aj komandanta ili upravnika zatvora/logora

⁷⁷² Prosecution Closing Brief, RP D8494-D8498.

⁷⁷³ *Ibid*, RP D8490-D8494.

^elebi}i, tvrdi se da nije dokazano koju je vlast, ovla{ }enja i du`nosti imao g. Muci} u odnosu na zatvor/logor i osoblje u njemu. Konkretno, odbrana isti-e da nije dokazano da li je g. Muci} bio vojni komandant ili civilni upravnik ili administrator, kao ni to koja su mu ovla{ }enja bila data da islje|uje i ka`njava one koji su zlostavljali zato-enike. Osim toga, odbrana tvrdi da postoje dosljedni dokazi o tome da su razne vojne, paravojne i policijske jedinice, uklju-uju}i jedinice MUP-a, -esto i neometano posje}ivale zatvor/logor iz raznoraznih razloga, te navodi da nije dokazano da je iko u zatvoru/logoru ^elebi}i, a nekmoli g. Muci}, imao ovla{ }enja da kontrolira te entitete, ili da islje|uje ili ka`njava eventualne zlo-ine koje su isti po-inili.⁷⁷⁴

732. [tavi{e, odbrana tvrdi da nema uvjerljivih dokaza da je Zdravko Muci} unaprijed znao da }e do}i do radnji zlostavljanja, niti da je imao du`nost ili vlast da ka`njava ili spre-ava takve radnje.⁷⁷⁵ S tim u vezi, odbrana nadalje tvrdi da postoje dosljedni dokazi da je g. Muci} -inio {to je mogao, u okviru svojih ograni-enih ovla{ }enja kao lice koje je u jednom trenutku bilo prisutno u zatvoru/logoru, da sprije-i po-injenje zlo-ina, i da je izdao nare|enja da se zato-enike ne smije zlostavljati. Tako|e se tvrdi da postoje dosljedni dokazi da su lica umije{ana u zlostavljanja preduzela korake kako bi svoju rabotu sakrila od g. Muci}a, te da je vladala mnogo ve}a disciplina kad je g. Muci} bio prisutan u zatvoru/logoru nego za vrijeme njegovog odsustvovanja. [tavi{e, navodi se da postoje dokazi da se g. Muci} kod zato-enika raspitivao o zlostavljanjima, ali da su odbili da mu daju informacije, me|u ostalim i zato {to su strahovali od mogu}e osvete stra`ara.⁷⁷⁶ Shodno tome, odbrana zastupa gledi{te da bez obzira na to kakva su bila nedefinisana ovla{ }enja g. Muci}a, on nije mogao da preduzme nikakve radnje da kazni ili prijavi one koji su po-injavali zlo-ine u zatvoru/logoru ^elebi}i, budu}i da se nije mogao maknuti dalje od prvog koraka - identifikacije po-inilaca.⁷⁷⁷

⁷⁷⁴ T. 1563-T. 15635.

⁷⁷⁵ Ibid, T. 15648.

⁷⁷⁶ Muci} Closing Brief, RP D8123-D8124.

⁷⁷⁷ Defence Closing Oral Argument T. 15646, Muci} Closing Brief RP D8124.

4. Diskusija i zaključak

733. Tužilaštvo se oslanja na usmene i pisane dokaze podastrijete u ovom postupku kako bi dokazalo da je Zdravko Muci} vr{io vlast nadre|enog nad zatvorom/logorom ^elebi}i, svojim zamjenikom i stra`arima. Prema navodima Tužilaštva i u odsustvu formalne pismene odluke o imenovanju, g. Muci} je bio komandant zatvora/logora ^elebi}i od kraja maja ili po~etka juna 1992. Odbrana odbacuje tu tvrdnju Tužilaštva. Ona sa svoje strane tvrdi da jo{ uvijek nije jasno koje je tijelo ili organ vlasti imalo kontrolu nad zatvorom/logorom ^elebi}i u pojedinim momentima tokom 1992. Tvrdi se da Tužilaštvo nije pokazalo od koga su oni koji su upravljali logorom dobili svoja ovla{enja. Odbrana tako|e dovodi u pitanje tvrdnje Tužilaštva u pogledu vlasti, ovla{enja i du`nosti g. Muci}a u odnosu na logor i osoblje u njemu.

734. Va`no je ista}i da se pojam komandne odgovornosti, koji obuhvata i vr{enje odgovaraju}e vlasti, zasniva na postojanju odnosa nadre|eni-podre|eni. Krivi-na odgovornost komandanata za protivzakonito pona{anje podre|enih uvrije`ena je norma obi-ajnog i konvencionog me|unarodnog prava. To je ujedno i predmet -lana 7(3) Statuta Me|unarodnog suda i -lanova 86 i 87 Dopunskog protokola I.

735. Odbrana energi-no zastupa stajali{te da nije dokazano da li je Zdravko Muci} bio vojni komandant, civilni upravnik ili administrator. Pretresno vije}e hita da jo{ jednom istakne da se tuma-enje izraza "vlast nadre|enog" u -lanu 7(3) Statuta prote`e na lica na polo`ajima vlasti koji nisu vojne prirode. Kori{enje termina "nadre|eni" i opis krivi-ne odgovornosti {efova dr`ava ili vlada odnosno odgovornih dr`avnih funkcionera u -lanu 7(2) nesumnjivo prote`e pojam vlasti nadre|enog i na nevojna lica, odnosno na politi-ke vo|e i ostale civilne nadre|ene na polo`ajima vlasti. Shodno tome, kao {to je ranije obrazlo`eno u Odjeljku III, Me|unarodni sud ima nadle`nost nad licima na polo`aju politi-ke ili vojne vlasti koji su naredili po-injenje zlo-ina koji potpadaju pod nadle`nost Me|unarodnog suda *ratione materiae*, ili koji su svjesno propustili da takve zlo-ine sprije-e ili kazne njihove po-inioce.

736. Tako je se mo`e primijetiti da, premda je formalno imenovanje va`an vid vr{enja komandne vlasti ili vlasti nadre|enog, za pripisivanje krivi~ne odgovornosti u odsustvu formalnog imenovanja dovoljno je stvarno vr{enje vlasti. Shodno tome, klju~ni kriterijum za vr{enje komandne odgovornosti jeste stvarno imanje odnosno neimanje ovla{enja da se kontroli{u postupci podre|enih. Stoga, tamo gdje postoji *de facto* rukovo|enje i stvarno komandovanje, odsustvo *de jure* ovla{enja irelevantno je za pitanje krivi~ne odgovornosti nadre|enog za krivi~na djela podre|enih.

(a) Status Zdravka Muci}a kao komandanta

737. Dokaz da je Zdravko Muci} bio *de facto* komandant zatvora/logora ^elebi}i tokom predmetnog perioda ostao je neosporen. G. Muci} je u tom periodu bio prisutan u tom zatvoru/logoru i efektivno je djelovao kao komandant. U svom razgovoru sa Tu`ila{tvom, g. Muci} je priznao da je imao vlast nad logorom barem od 27. jula 1992. Me|utim, u istom je razgovoru priznao da je svakodnevno odlazio u zatvor/logor od 20. maja 1992. nadalje.⁷⁷⁸

738. ^lan Vojno-istra`ne komisije koji je u zatvoru/logoru tijesno sara|ivao sa g. Muci}em na klasifikaciji zato~enika, posvjedo~io je tokom postupka da je on bio komandant logora. To su potvrdili i sami zato~enici kao i novinari koji su posjetili logor.

739. To se svjedo~enje zasnivalo na ~injenici da je g. Muci} ~itavo vrijeme bio *de facto* vlast u zatvoru/logoru ^elebi}i. Njemu su bili podre|eni zamjenik komandanta, Hazim Deli}, i stra`ari, koji su izvr{avali njegova nare|enja u zatvoru/logoru. Osnovni argument na kojem g. Muci} temelji svoju odbranu jeste odsustvo pismenog i formalnog imenovanja na polo`aj nadre|enog.

740. Pretresno vije}e uo~ava nedosljednost u argumentima odbrane. Odbacuju}i navode Tu`ila{tva da je Zdravko Muci} vr{io *de facto* vlast nad zatvorom/logorom ^elebi}i, i ustvrdiv{i da prisustvo u zatvoru/logoru samo po sebi nije dokaz vr{enja vlasti nadre|enoga, odbrana zatim iznosi sljede}i argument:

Postoje dosljedni dokazi da je g. Muci} -inio {to je mogao, u okviru svojih ograni- enih ovla} enja kao lice koje je u jednom trenutku bilo prisutno u zatvoru/logoru, da sprije-i po-injenje zlo-ina, i da je izdao nare| enja da se zato-enike ne smije zlostavljati. Postoje dosljedni dokazi da su lica umije{ ana u zlostavljanja preduzela korake kako bi svoju rabotu sakrila od g. Muci}a. Postoje dosljedni dokazi da se g. Muci} kod zato-enika raspitivao o zlostavljanjima, ali da su odbili da mu ka` u ko ih je napao jer nisu bili sigurni kako }e reagovati, ili, -e{ }e, kakva }e biti osveta stra` ara ako odaju njihova imena.⁷⁷⁹

741. Iz gore navedenog je o-ito da se priznaje da bi Zdravko Muci} bio u poziciji da pomogne zlostavljanim zato-enicima da su mu oni odali ko ih je zlostavljao. Ako to nije stvarno vr{enje vlasti od strane g. Muci}a, putem njegovog prisustva u zatvoru/logoru, te{ko je zamisliti {to bi to drugo moglo biti. Iznijev{i gorenavedeno, odbrana sa `aljenjem konstatuje nedostatak formalne vlasti, tvrde{i da "[b] ez formalne vlasti, on nema du`nost da odr`ava red i mir u ^elebi}ima."⁷⁸⁰

742. U prilog ovoj tvrdnji odbrana se poziva na nedavni stru-ni komentar o doktrini komandne odgovornosti:

Ako nadre|eni nad doti-nim podre|enima nema vlast, jasno je da bi bilo nepravilno - a ne bi imalo ni efekat odvr}anja - da se tom nadre|enom nametne du`nost da obezbijedi po{tovanje zakona.⁷⁸¹

Pretnom vije}u se -ini da je odbrana pogre{no shvatila smisao ove tvrdnje. Nema dvosmislenosti u postavci koja se isti-e. Ako nadre|eni nema vlasti nad podre|enima, nema osnova za vr{enje komandne vlasti ili vlasti nadre|enog. Nigdje se ne sugerije, i to nije implicitno sadr`ano u gornjoj postavci, da se vlast nadre|enog mo`e ste}i samo formalno u pismenom obliku. Ne isklju-uje se sticanje *de facto* vlasti zahvaljuju}i okolnostima. Pretpostaviv{i da "bez formalne vlasti" g. Muci} "nema du`nost da odr`ava red i mir u ^elebi}ima", odbrana ispoljava pogre{no shvatanje ta-nog pravnog gledit{ta. U Odjeljku III Pretresno vije}e je ve} zaklju-ilo da lica na polo`aju vlasti, bez obzira da li je rije- o civilnim ili vojnim strukturama, mogu snositi krivi-nu odgovornost po doktrini o komandnoj

⁷⁷⁸ *Vidi* dokazni predmet 101-1, str. 7 i 10.

⁷⁷⁹ *Vidi* Muci} Closing Brief, RP D8124.

⁷⁸⁰ *Ibid.*

odgovornosti na osnovu svog *de facto* kao i *de jure* položaja vlasti. Puko odsustvo formalno-pravne vlasti da se kontrolišu postupci podređenih stoga ne bi trebalo uzimati kao prepreku pripisivanju krivične odgovornosti.

743. Navodeći da "postoje dosljedni dokazi da je vladala mnogo veća disciplina kad je g. Muci} bio prisutan u zatvoru/logoru nego za vrijeme njegovog odsustvovanja" odbrana, -ini se, potvrđuje i priznaje vlast Zdravka Muci}a nad zatvorskim osobljem.⁷⁸² Naravno, time se izričito priznaje da je g. Muci} svojim prisustvom u zatvoru/logoru predstavljao oličenje vlasti. Svoju vlast pokazivao je ponašanjem prema zatočenicima i osoblju zatvora/logora.

744. Tužilaštvo se poziva na svjedočenje više svjedoka pred Pretresnim vijećem koje, tvrdi se, dokazuje da je g. Muci} vršio stvarnu vlast. Odbrana je te dokaze podvrgla kritičkoj analizi sa namjerom da istakne njihovu bezvrijednost tako što je dokazati nepouzdanost svjedoka.

745. Odbrana ne osporava da postoji pozamašan kupus dokaza, na osnovu svjedočenja zatočenika, stražara i drugih koji su imali posla sa zatvorom/logorom ^elebi}i, da je Zdravko Muci} bio priznati komandant zatvora/logora. Naprotiv, odbrana zastupa stajalište da je Tužilaštvo dužno da podastre dokaze koji van razumne sumnje dokazuju tačno od kojeg do kojeg datuma je g. Muci} vršio vlast u zatvoru/logoru ^elebi}i. U tom pogledu, tvrdi se da bivši zatočnici koji su svjedočili pred Pretresnim vijećem nisu dali nikakve konkretne datume kao referencu kad su ga vidjeli u zatvoru/logoru ^elebi}i. Pretresno vijeće se slaže da Tužilaštvo snosi teret dokazivanja da je g. Muci} bio komandant zatvora/logora ^elebi}i i da se ovdje primjenjuje standard dokazivanja van razumne sumnje. Međutim, pitanje konkretnog datuma kad je g. Muci} postao komandant nije bitan uslov za ispunjenje obaveze dokazivanja. Naprotiv, pitanje je da li je on u predmetnom periodu bio komandant zatvora/logora, kako se navodi u optužnici.

746. Dokaz da je Zdravko Muci} stvarno vršio vlast nad zatvorom/logorom ^elebi}i dat je u iskazu svjedoka P, koji je izjavio da ga je g. Muci} po-etkom juna

⁷⁸¹ "Criminal Liability for the Actions of Subordinates – The Doctrine of Command Responsibility and its Analogues in United States Law", 38 Harvard International Law Journal, 272 (1997), 292.

⁷⁸² *Vidi* Muci} Closing Brief, RP D8124.

1992. prebacio iz {kole "3. mart" u zatvor/logor.⁷⁸³ Sli-no, svjedok N posvjedo-io je da je znao da je g. Muci} komandant zatvora/logora ^elebi}i i da je to "-uo prvo od stra`ara a kasnije od zamjenika, Hazima Deli}a, jer u vi{e navrata, kad je Pavo trebao do}i u hangar, Hazim Deli} bi nam rekao da dolazi komandant...".⁷⁸⁴ Sli-ne iskaze dali su i Stevan Gligorevi}⁷⁸⁵ i Vaso \or|i}.⁷⁸⁶ Postoje i drugi pozitivni dokazi koji govore o statusu g. Muci}a kao komandanta zatvora/logora u ^elebi}ima, odnosno kao lica sa relativnim statusom i vla}u.

747. Mirko \or|i} je posvjedo-io da je to shvatio kad je vidio g. Muci}a kako organizuje prevoz zatvorenika.⁷⁸⁷ Grozdana]e}ez je stekla sli-an utisak krajem maja ili po-etkom juna 1992, kad ju je ispitivao g. Muci}. Branko Sudar je izjavio da je osjetio vlast g. Muci}a kad su jednom prilikom krajem maja stra`ari prestali zlostavljati dvojicu zatvorenika kad su -uli da dolazi g. Muci}.⁷⁸⁸

748. Svjedok D, -lan Vojno-istra`ne komisije u zatvoru/logoru koji je tijesno sara|ivao sa g. Muci}em na klasifikaciji zato-enika u zatvoru/logoru ^elebi}i, posvjedo-io je da je g. Muci} bio komandant i da je imao kancelariju u zatvoru/logoru. Zdravko Muci} je bio prisutan na sastanku Komisije po-etkom juna na kojem se raspravljalo o na-inu sprovo|enja klasifikacije i odlu-ivanja koji }e se zato-enici zadr`ati a koji pustiti.⁷⁸⁹ Postoje dokazi da je g. Muci} imao potpunu listu zato-enika, koju je predo-io -lanovima Vojno-istra`ne komisije.

749. G. Muci} je novinarima predstavljen kao komandant i kao takvog su ga i intervjuisali sredinom juna 1992. Svjedok Assa'ad Taha, kojem su g. Muci}a predstavili u tom svojstvu, svjedo-io je pred Pretresnim vije}em.⁷⁹⁰ Sli-no, svjedok odbrane, bosanski novinar Bajram Demi} posvjedo-io je da su on i drugi koji su posjetili zatvor/logor imali dozvolu od "Pave" da snime zatvor/logor i da razgovaraju s odre|enim zatvorenicima. G. Demi} je posvjedo-io da je stekao utisak da je g.

⁷⁸³ Vidi T. 4518.

⁷⁸⁴ Vidi T. 1924.

⁷⁸⁵ Vidi T. 1453.

⁷⁸⁶ Vidi T. 4348-T. 4350.

⁷⁸⁷ Vidi T. 4795.

⁷⁸⁸ Vidi T. 5751.

⁷⁸⁹ Vidi T. 5175-T. 5176, T. 5189-T. 5190.

⁷⁹⁰ Vidi T. 5819-T. 5820, T. 5833-T. 5834.

Muci} tamo bio odgovorno lice.⁷⁹¹ Nadalje, g. Muci} je oslovljen kao komandant zatvora/logora u pismu MKCK-a upu}enom Zejnilu Delali}u, kopija kojeg je dostavljena Zdravku Muci}u u svojstvu komandanta zatvora/logora ^elebi}i, i koje je uvr}teno u dokazni materijal kao dokazni predmet 192.

750. Iz svjedo-enja svih zato-enika sasvim je o-ito da su oni smatrali Zdravka Muci}a za komandanta zatvora/logora. Zato-enici su to zaklju-ili po tome {to ga je Hazim Deli} zvao komandantom, {to se g. Muci} predstavljao kao komandat ili po tome {to je njegovo pona{anje prema stra`arima bilo pona{anje komandanta. Pretresno vije}e ovaj potonji faktor smatra najzna-ajnijim za utvr|ivanje vlasti nadre|enoga. Ukratko re-eno, sve u vezi sa g. Muci}em sadr`avalo je indicije i obilje`ja *de facto* vlasti. ^ak i odsustvu izri-ite *de jure* vlasti, -injenica da je nadre|eni vr}io *de facto* kontrolu mo`e povla-iti njegovu krivi-nu odgovornost za djela podre|enih. Ako polo`aj g. Muci}a uklju-uje sva ovla}enja i funkcije koji idu uz formalno imenovanje, zaludno je tvrditi suprotno.

751. Odbrana je osporavala svjedo-enje svjedoka optu`be, i to, po mi{ljenju Pretresnog vije}a, ne ba{ uspje{no. Iskaz o tome da Zdravko Muci} nije bio komandant zatvora/logora ^elebi}i juna 1992. dao je Sadik D`umhur, koji je posvjedo-io da je Rale Musinovi} bio komandant -itavog objekta, barem do sredine juna. Odbrana tvrdi da se ne pominje prisustvo g. Muci}a u zatvoru/logoru.⁷⁹² Tako|e se tvrdi da je nare|enje o osnivanju Vojno-istra`ne komisije za zato-eni-ki objekt, koje je izdala zajedni-ka komanda TO-a i HVO-a, nije uop{te upu}eno g. Muci}u kao komandantu.

752. Iz dokaza Tu`ila{tva -ini se jasno da je Zdravko Muci} vr}io *de facto* vlast nad zatvorom/logorom ^elebi}i po-ev od kraja maja 1992. Postoje dokazi da je tu vlast vr}io sredinom juna, kad je Rale Musinovi} bio komandant kasarne. G. Muci} je bio komandant zatvora/logora. Kao {to je pomenuto na po-etku Presude, valja razlikovati kompleks ^elebi}i kao cjelinu od zatvora/logora ^elebi}i.

753. Bitno je imati na umu da je zatvor/logor ^elebi}i bio nova institucija, osnovana *ad hoc* nakon operacija u, *inter alia*, Bradini i Donjem Selu, u kojoj su

⁷⁹¹ *Vidi* T. 13685.

dr`ani bosanski Srbi uhap{eni na tom podru~ju. Stoga ne za-u|uje da predsjednik Skup{tine op{tine i Ratnog predsjedni{tva Konjic, dr. Had`ihusejnovi}, kao ni direktor Doma zdravlja u Konjicu, dr. Ahmed Jusufbegovi}, nisu identifikovali g. Muci}a kao komandanta zatvora/logora ^elebi}i.

754. Pobjijaju}i dokaze da je Zdravko Muci} maja 1992. bio prisutan u zatvoru/logoru ^elebi}i, odbrana se poziva na svjedo-enje Emira D`aji}a koji je u maju 1992. bio voza~ u MUP-u. Taj svjedok je izjavio da je juna 1992. svakog dana bio u kompleksu ^elebi}i i da je za -itavo to vrijeme samo jednom vidio g. Muci}a. G. D`aji} je posvjedo-io da je u tom periodu komandant bio Rale Musinovi}.⁷⁹³ Nadalje, on nije znao g. Muci}a kao komandanta. ^ak i ako tim dokazima treba vjerovati, mi{ljenje je Pretresnog vije}a da oni nisu presudni budu}i da je bilo savr{eno mogu}e posjetiti kompleks ^elebi}i a da se pri tom ne posjeti sam zatvor/logor. Stoga nije nevjerovatno da je Emir D`aji} g. Muci}a u junu vidio samo jednom, iako je u kompleks navra}ao svaki dan.

755. Odbrana odbacuje svjedo-enje Grozdane]e}ez o g. Muci}u i sumnja u njegovu istinitost. Kao {to Pretresno vije}e konstatuje kasnije u tekstu, ono se po tom pitanju ne sla`e s odbranom. Ne sumnjaju}i u svjedo-enje Branka Gotovca, koji je izjavio da je -uo da je Zdravko Muci} "nadle`an za logor ^elebi}i", odbrana tvrdi da nema dokaza koji bi na primjeren na-in utvrdili datum kad je g. Muci} preuzeo nadle`nost. Odbrana konstatuje da je, kao i mnogi drugi, Branko Gotovac informaciju da je g. Muci} komandant doznao od drugih, i smatra da je ta informacija nepouzdana.

756. Odbrana nadalje smatra da dokazi i svjedo-enje Stevana Gligorevi}a⁷⁹⁴ i Nedjeljka Dragani}a,⁷⁹⁵ koji su g. Muci}a vidjeli po-etkom juna 1992, nedovoljno konkretno odre|uju period u kojem je g. Muci} bio komandant. Iako je Milojka Anti} ustvrdila da je Muci} bio prisutan prve no}i koju je provela u zatvoru/logoru ^elebi}i, odbrana smatra da njezino svjedo-enje, zbog odgovora koje je dala tokom unakrsnog ispitivanja, nije ba{ pouzdano. Kao {to se obrazla`e u nastavku, Pretresno

⁷⁹² Muci} Closing Brief, RP D8121.

⁷⁹³ T. 13478.

⁷⁹⁴ *Vidi* T. 1453.

⁷⁹⁵ *Vidi* T. 1612.

vijeće smatra da je svjedočenje g. Antić uglavnom pouzdano i nije ubijeno gornjim argumentom.

757. Važnost koju odbrana polaže na datum imenovanja Zdravka Mucića za komandanta zatvora/logora najbolje ilustruje njena kritika svjedočenja svjedoka N. Svjedok je ustvrdio da je znao da je g. Mucić komandant zatvora/logora, ali nije bio u stanju da precizira datum kad ga je prvi put vidio. Taj je propust odbrana komentarisala sljedećim riječima: "Ovo ne dokazuje kojeg je datuma g. Mucić postao komandant niti da je u stvari bio komandant."⁷⁹⁶

758. Nadalje, tu je i svjedočanstvo onih koji su vidjeli Zdravka Mucića ili im je rečeno da je on komandant zatvora/logora, ali nisu bili u stanju da kažu kada je i kako postao komandant. U tu kategoriju spada svjedočenje Dragana Kuljanina,⁷⁹⁷ Mladena Kuljanina,⁷⁹⁸ Novice \orija,⁷⁹⁹ svjedoka B,⁸⁰⁰ Zorana Ninkovića,⁸⁰¹ Milenka Kuljanina⁸⁰² i Branka Sudara.⁸⁰³ Te slušajne odbrana smatra nedovoljnima da bi se dokazalo da je g. Mucić bio komandant.

759. Odbrana Zdravka Mucića oštro je kritikovala svjedočenje svjedoka D. Uvažavajući činjenicu da je svjedok bio član istražne komisije u zatvoru/logoru, zahtijeva što odbrana postavlja pitanje ko je svjedoku rekao da je g. Mucić komandant. Podsjetivši na prijašnju karijeru svjedoka kao tajnog policajca i činjenicu da je istražna komisija imala zadatak da razvrsta zatočnike, za koje su znali ili vjerovali da su ubijeni ili na drugi način zlostavljani, odbrana tvrdi da bi njegovo svjedočenje trebalo uzeti sa velikim oprezom. To je zbog toga što bi se po mišljenju odbrane svjedok D trebao smatrati saosjećivcem onih koji su počinili krivična djela protiv zatočnika u zatvoru/logoru. Shodno tome, odbrana zastupa gledište da taj svjedok ima stvarni motiv da svjedoči onako kako odgovara Tužilaštvu i na taj način sa sebe spere krivicu. Pretresno vijeće nije ubijeno ovim argumentom.

⁷⁹⁶ Mucić Closing Brief, RP D8114.

⁷⁹⁷ *Vidi* T. 2350-T. 2351.

⁷⁹⁸ *Vidi* T. 2524.

⁷⁹⁹ *Vidi* T. 4157.

⁸⁰⁰ *Vidi* T. 5043.

⁸⁰¹ *Vidi* T. 5153.

⁸⁰² *Vidi* T. 5494.

⁸⁰³ *Vidi* T. 5763.

760. O statusu Zdravka Muci}a tako |e su pred Pretresnim vije}em svjedo-ili Risto Vukalo,⁸⁰⁴ -ije svjedo-enje odbrana odbacuje na osnovu toga {to je svjedok navodno na su|enju ustvrdio da je prethodni iskaz Tu`ila{tvu dao pod prinudom, zatim svjedok T,⁸⁰⁵ -ije svjedo-enje odbrana posmatra sa prili-nom dozom sumnje, te Milovan Kuljanin,⁸⁰⁶ svjedok J,⁸⁰⁷ svjedok R⁸⁰⁸ i Petko Gruba~,⁸⁰⁹ koji su svi poznavali g. Muci}a kao komandanta zatvora/logora ^elebi}i. Odbrana tako |e tvrdi da general Divjak nije znao funkciju g. Muci}a u zatvoru/logoru. Te{ko je ocijeniti kritiku svih ovih svjedoka u vezi s ovim pitanjem.

761. Predmet interesovanja Pretresnog vije}a jesu dokazi o stvarnom vr{enju vlasti od strane g. Muci}a kao komandanta zatvora/logora ^elebi}i. Slo`enije pitanje ta-nog obima du`nosti koje su i{le uz taj status o-ito je ovdje irelevantno. Postoji, me|utim, dovoljno konkretnih dokaza da je g. Muci} prije kraja maja 1992. bio prisutan u zatvoru/logoru ^elebi}i i da je vr{io *de facto* vlast nad zatvorom/logorom i njegovim osobljem. Pretresno vije}e je kriti-ki analiziralo dokaze i do{lo do zaklju-ka da je jedino pitanje na koje ovi iskazi moraju odgovoriti pitanje da li je g. Muci} u predmetnom periodu bio komandant zatvora/logora ^elebi}i.

762. Pouzdano svjedo-anstvo o tome dao je svjedok D. Li-ne prilike tog svjedoka takve su da se on ni na koji na-in ne bi mogao okoristiti time {to je posvjedo-io je g. Muci} bio komandant zatvora/logora ^elebi}i. Svjedok D tijesno je sara|ivao sa g. Muci}em na klasifikaciji zato-enika. On je stoga u poziciji da zna ta-an status g. Muci}a. Pretresno vije}e je sasvim ubije|eno da je njegovo svjedo-enje vjerodostojno i da ne sadr` i tvrdnje motivisane koristoljubljem.

763. Stvarno vr{enje *de facto* vlasti od strane Zdravka Muci}a ne ograni-ava se na gorepomenuta podru-ja. G. Muci} je svoju vlast pro{irio na kontrolu zatvora/logora ^elebi}i i osoblja u njemu. Za vr{enje komandne vlasti osnovni je uslov da postoji vlast nadre|enoga nad institucijom i njenim osobljem.

⁸⁰⁴ *Vidi* T. 6255-T. 6256.

⁸⁰⁵ *Vidi* T. 6673-T. 6674.

⁸⁰⁶ *Vidi* T. 7046-T. 7047.

⁸⁰⁷ *Vidi* T. 7444.

⁸⁰⁸ *Vidi* T. 7808-T. 7809.

⁸⁰⁹ *Vidi* T. 5968.

764. Pred Pretresnim vijećem nalaze se dokazi da je Zdravko Mucić imao kontrolu nad zatočnicima koji su trebali napustiti zatvor/logor ^elebići ili su iz njega prebačeni u neki drugi zatočnik objekat.⁸¹⁰ G. Mucić je imao vlast da oslobađa zatočnike. Dokazni predmet 75 je otpusnica za Branka Gotovca, koju je on potpisao.⁸¹¹ Postoji također dokazni predmet 84 (za Mirka Kuljanina), koji je potpisao g. Mucić, i dokazni predmet 91, otpusnica za Milojku Antić, koju je također potpisao g. Mucić.⁸¹² G. Mucić je također potpisao dokazni predmet 158, otpusnicu za svjedoka B,⁸¹³ i dokazni predmet 159, otpusnicu za Zorana Ninkovića.

765. Zdravko Mucić je također imao vlast i nad stražarima. To je utvrđeno na osnovu svjedočenja Dragana Kuljanina⁸¹⁴ i svjedoka B.⁸¹⁵ G. Mucić je osim toga kontrolisao posjete zatočnicima, koje su bile dozvoljene samo uz njegovo odobrenje.⁸¹⁶ U svom svjedočenju pred Pretresnim vijećem, Milojka Antić opisala je vlast g. Mucića kao posvemašnju: "[u] logoru je on bio glavni. Njega se pitalo o svemu."⁸¹⁷

766. Svjedok P također je svjedočio o vlasti g. Mucića nad stražarima. Taj svjedok je nadalje izjavio da je čuo g. Mucića da sa majorom Kevrićem razgovara kao komandant zatvora/logora, kojom prilikom je zatražio da se zatočnicima donese više hrane.⁸¹⁸

767. Zdravko Mucić je imao sva ovlaštenja komandanta da izriče disciplinske mjere stražarima u logoru i preduzme sve podesne korake da bi održao red. I sam g. Mucić priznaje da je imao sva potrebna disciplinska ovlaštenja. Mogao je kažnjavati stražare zabranom izlaza iz kasarne a u slučaju teških prekršaja mogao je podnijeti

⁸¹⁰ *Vidi* T. 1331.

⁸¹¹ Od 30. augusta 1992.

⁸¹² *Vidi* T. 1814.

⁸¹³ *Vidi* T. 5065-T. 5066.

⁸¹⁴ *Vidi* T. 2350-T. 2351.

⁸¹⁵ *Vidi* T. 5044.

⁸¹⁶ *Vidi* dokazni predmet 110.

⁸¹⁷ *Vidi* T. 1815.

⁸¹⁸ *Vidi* T. 4574-T. 4575.

zvani-ni izvještaj nadređenoj instanci u vojnom {tabu.⁸¹⁹ Nadalje, mogao je udaljiti stražare, što pokazuje udaljenje Esada Landića u oktobru 1992.⁸²⁰

(b) Znanje optuženog

768. Pitanje znanja koje komandant mora imati da bi ga se moglo pozvati na krivičnu odgovornost za zločine podređenih sasvim je jasno i u običajnom i u konvencionom međunarodnom humanitarnom pravu. Principi su formulisani u odredbama člana 7(3) Statuta i člana 86(2) Dopunskog Protokola I i općenito razrađeni u Odjeljku III ranije u tekstu. Član 7(3), koji je usvojio negativnu formulaciju, propisuje naprosto da se nadređeno lice ne može osloboditi od krivične odgovornosti za djela podređenih "ako je znalo ili imalo razloga da zna da će podređeno lice počiniti takva djela ili da ih je već počinilo..." Slično, član 86(2) Dopunskog protokola propisuje da "...ne oslobađaju njegove pretpostavljene kaznene, ili ovisno o slučaju, disciplinske odgovornosti, ako su znali ili imali informacije koje su im u datim okolnostima trebale omogućiti da zaključite da je taj podređeni počinio ili da će počiniti takvu povredu ...".

769. Postoji sva sila dokaza da je Zdravko Mucić znao da su stražari pod njegovom komandom počinjavali zločine, od kojih se neki poimenično terete u optužnici. Premda Pretresno vijeće još nije izložilo svoj zaključak o pojedinačnim zločinima koji se terete u optužnici, za sada je dovoljno konstatovati da nema sumnje da su neki zločini počinjeni u zatvoru/logoru od strane lica podređenih g. Muciću. Pretresno vijeće nastaviće ovu diskusiju imajući na umu taj zaključak. Osim znanja koje mu se imputira, on je bio svjestan da će zbog njegovih običaja, redovitih i namjernih odsustvovanja sadržanosti njegovi podređeni u njegovom odsustvu počiniti krivična djela. G. Mucić je u svom razgovoru sa Tužilaštvom priznao da je bio svjestan da su juna i jula 1992. u zatvoru/logoru ^elebići počinjeni zločini i da je lično bio o-evidac zlostavljanja zatočenika u tom periodu.⁸²¹ On je također bio informisan i o silovanjima u logoru u julu 1992.⁸²² On je, međutim, izjavio da nakon tog perioda zatočenici nisu bili zlostavljani kad je on bio prisutan. Tvrdnju da nije

⁸¹⁹ Vidi dokazni predmet 101-1, str. 15, 54-55.

⁸²⁰ Vidi dokazni predmet 101-1, str. 55.

⁸²¹ Dokazni predmet 101-1, str. 44.

⁸²² Dokazni predmet 101-1, str. 43, 60.

bilo zlostavljanja zato-enika kad je on bio prisutan odbacio je Vaso \or|i}, koji je posvjedo-io da ga je Hazim Deli} ispitivao i napao u prisustvu g. Muci}a.⁸²³ Tu je i svjedo-anstvo Milenka Kuljanina⁸²⁴ koji je izjavio da je g. Muci} bio prisutan kad su ga izveli i stavili u {aht. Milovan Kuljanin⁸²⁵ i Novica \or|i}⁸²⁶ tako|e su izjavili da je g. Muci} bio prisutan prilikom njihovog pu{tanja iz {ahta.

770. Zlo~ini po-injeni u zatvoru/logoru ^elebi}i bili su tako u-estali i zloglasni da nije bilo mogu}e da g. Muci} za njih nije -uo ili doznao. Uprkos tome, on nije uveo nikakav sistem posmatranja i izvje{tavanja putem kojeg bi mu se dojavila kr{enja po-injena u zatvoru/logoru, bez obzira na to {to je znao da njegov zamjenik Hazim Deli} ima sklonost i nagnu}e da zlostavlja zato-enike.⁸²⁷ Nema sumnje da je g. Muci} bio sasvim svjestan -injenice da stra`ari u zatvoru/logoru ^elebi}i po-injavaju kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava.

(c) Ne-injenje

771. Ako nadre|eni zna za kr{enja ratnog prava od strane podre|enih, on ima du`nost da preduzme potrebne i razumne mjere da sprije-i takva djela ili kazni po-initelje; ako to ne u-ini, snosi krivi-nu odgovornost. ^lan 87 Dopunskog protokola I tra`i od komandanta da sprije-i, a u slu-aju potrebe i suzbije povrede @enevskih konvencija i Dopunskog protokola I i prijavi ih nadle`nom nadre|enom. Od komandanata se tako|e tra`i da podre|ene upoznaju sa njihovim obavezama na osnovi @enevskih konvencija i Protokola koje su u skladu sa njihovim nivoom odgovornosti. Od nadre|enog se o-ekuje da preduzme nu`ne korake da takve povrede sprije-i i da, u slu-ajevima kad je to primjereno, pokrene kazneni ili disciplinski postupak protiv prekr{ilaca.

772. Zdravko Muci} nije preduzeo razumne ili primjerene korake da sprije-i zlo~ine koji su po-injeni u zatvoru/logoru ^elebi}i ili kazni po-inioce. Nema dokaza da je on ikad preduzeo ikakve primjerene korake da nekoga kazni za zlostavljanje

⁸²³ *Vidi* T. 4355-T. 4356.

⁸²⁴ *Vidi* T. 5457.

⁸²⁵ *Vidi* T. 7208.

⁸²⁶ *Vidi* T. 4161.

⁸²⁷ *Vidi* dokazni predmet 101-1, str. 57.

zato-enika. [tavi{e, postoje dokazi da prema stra`arima nikad nisu preduzete disciplinske mjere. Na primjer, Milovan Kuljanin⁸²⁸ je izjavio da nikad nije bio svjedokom ka`njavanja bilo kojeg stra`ara. Sli-no, svjedok T, koji je radio u logoru izme|u jula i novembra 1992, posvjedo-io je da nikad nije -uo da bi bila provedena ikakva istraga o smrti bilo kojeg od trinaestorice zato-enika koji su umrli dok je on bio tamo.⁸²⁹ Doista, nije bilo nikakvih disciplinskih mjera za zlostavljanje zatvorenika u ^elebi}ima.⁸³⁰

773. Kao {to je u svom iskazu rekao svjedok T, preventivni naponi g. Muci}a (ako je takvih bilo) imaju velik nedostatak, a to je da kao komandant nikad nije stra`arima davao nikakva uputstva o postupanju sa zato-enicima.⁸³¹ Iako je g. Muci} kao komandant bio svjestan da njegovi podre|eni -esto po-injavaju zlostavljanja, on no}u obi-no nije bio u logoru. Kao {to je rekao svjedok T, "vi{e ga nije bilo nego {to ga je bilo".⁸³² Njegovo u-estalo odsustvovanje imalo bi u biti za posljedicu to da se nare|enja koja jeste izdao u vezi sa postupanjem sa zatvorenicima nisu po{tovala. Primjer nedjelotvornosti nare|enja g. Muci}a naveo je svjedok N, koji je posvjedo-io da je -uo g. Muci}a kako izdaje nare|enja da se nikoga ne smije tu}i, ali je sam svjedok bio pretu-en nakon {to su ta nare|enja izdata.⁸³³ Ima dokaza da se premla}ivanje zato-enika nastavilo nakon posjete MKCK-a zatvoru/logoru. Mirko \or|i} je izjavio da je u augustu, septembru, oktobru i krajem novembra 1992. bio te{ko premla}ivan.⁸³⁴

774. Nema sumnje da je Zdravko Muci} imao vlast da sprije-i kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava u zatvoru/logoru ^elebi}i. Pretresnom vije}u nisu podastrijeti nikakvi dokazi da je on u-inio ikakav ozbiljan napor da sprije-i daljnje povrede ili kazni podre|ene za takve zlo-ine koje su po-inili za njegovog mandata. Na osnovu dokaza koji su mu podastrijeti, Pretresno vije}e je ubije|eno da je g. Muci} propustio da preduzme potrebne ili razumne mjere da sprije-i ili kazni stra`are koji su bili njegovi podre|eni i po-inioci krivi-nih djela koja se terete.

⁸²⁸ *Vidi* T. 7163-T. 7164.

⁸²⁹ *Vidi* T. 6711.

⁸³⁰ *Vidi* T. 6715.

⁸³¹ *Vidi* T. 6685.

⁸³² *Vidi* T. 6876.

⁸³³ *Vidi* T. 1993-T.1994.

5. Zaključak

775. U zaključku u predmetu protiv generala Tomoyuki Yamashite, Vojna komisija Sjedinjenih Država u Manili izjavila je sljedeće:

kad zaredaju ubistva, silovanja i zla, osvetnička djela, i kad komandant ne učini nikakav djelotvoran pokušaj da otkrije i kontroliše krivina djela, takav se komandant može smatrati odgovornim, čak i krivino, za bezakonja svojih vojnika, ovisno o prirodi i okolnostima dotičnih djela.⁸³⁵

Činjenice u predmetnom slučaju uklapaju se, čini se, u ovaj *dictum*. Ponašanje Zdravka Mucića prema stražarima čini ga krivino odgovornim za njihova djela. G. Mucić je bio *de facto* komandant zatvora/logora u Elebići. On je vršio *de facto* vlast nad zatvorom/logorom, zamjenikom zapovjednika i stražarima. Shodno tome, g. Mucić je krivino odgovoran za djela osoblja u zatvoru/logoru u Elebići, na osnovu principa odgovornosti nadređenoga.

E. Odgovornost nadređenog Hazima Delića

1. Uvod

776. U optužnici se tvrdi da je Hazim Delić odgovoran za krivina djela i kao neposredni učesnik i kao nadređeni. Njega optužnica tereti za neposrednu odgovornost na osnovu člana 7(1) Statuta za sljedeća krivina djela: ubistvo i hotimično ubistvo (čl. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 11 i 12); mučenje i surovo postupanje (čl. 15 do 29); nečovječno postupanje i surovo postupanje (čl. 42 i 43); podvrgavanje zatočenika nehumanim uslovima (što predstavlja krivino djelo hotimičnog nanošenja teške patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja ili surovo postupanje (čl. 46 i 47); protivzakonito zatočavanje civila (čl. 48); i pljačku privatne imovine (čl. 49). Ove čl. optužnice biće razmotrene kasnije, u pododjeljku F.

⁸³⁴ *Vidi* T. 4760-T. 4762.

⁸³⁵ Vol. IV, Law Reports, str. 35.

777. Osim toga, Tu`ila{tvo tvrdi da je Hazim Deli}, zajedno sa Zdravkom Muci}em i Zejnilom Delali}em, bio odgovoran za rad zatvora/logora ^elebi}i i da je imao vlast nadre|enoga nad svim stra`arima u logoru i onima koji su dolazili u logor i zlostavljali zato-enike. Tu`ila{tvo tvrdi da je on imao razloga da zna da njegovi podre|eni zlostavljaju zato-enike i da je propustio da preduzme potrebne i razumne mjere da sprije-i takva djela ili kazni po-inioce. Shodno tome, Tu`ila{tvo zastupa stav da je zbog svog propusta da preduzme korake koji se tra`e od lica sa komandnom odgovorno{}u, g. Deli} odgovoran prema -lanu 7(3) Statuta za: hotimi-no ubistvo i ubistvo (ta-ke 13 i 14); mu-enje i surovo postupanje (ta-ke 33 do 35), hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja i surovo postupanje (ta-ke 38 i 39); ne-ovje-no postupanje i surovo postupanje (ta-ke 44 i 45); podvrgavanje zato-enika nehumanim uslovima {to predstavlja krivi-no djelo hotimi-nog nano{enja te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja ili surovo postupanje (ta-ke 46 i 47); protivzakonito zato-avanje civila (ta-ka 48); i plja-ku (ta-ka 49).

778. Kao preliminarni komentar, Pretresno vije}e konstatuje da u ta-kama 33 do 35 Tu`ila{tvo tvrdi, *inter alia*, da je Hazim Deli} kao nadre|eni odgovoran za silovanja navedena u ta-ki 25 optu`nice. Nadalje, u ta-kama 44 i 45 Tu`ila{tvo tvrdi da g. Deli} snosi odgovornost nadre|enog i za, *inter alia*, nehumane radnje koje uklju-uju kori{}enje elektri-nog aparata, kako se navodi u stavu 33 optu`nice. U oba ta stava g. Deli} je naveden kao jedini neposredni u-esnik u tim radnjama. Stoga Pretresno vije}e konstatuje da ovdje ne postoje djela podre|enih za koja bi on kao nadre|eni mogao biti odgovoran, -ak i ako se utvrdi da su navodi u stavovima 25 i 33 dokazani.

779. U pododjeljku F u daljnjem tekstu, Pretresno vije}e }e iznijeti -injeni-ne zaklju-ke o prvobitnim krivi-nim djelima za koje se optu`eni tereti krivi-nom odgovorno{}u nadre|enog. Me|utim, prije nego {to prije|e na to, Pretresno vije}e mora najprije razmotriti da li dokazi doista pokazuju, kako tvrdi Tu`ila{tvo, da je g. Deli} vr{io vlast nadre|enog na osnovu koje bi mu Pretresno vije}e moglo pripisati krivi-nu odgovornost prema -lanu 7(3).

2. Argumenti strana

(a) Tu`ila{tvo

780. Tu`ila{tvo se dijelom poziva na izjavu koju je Hazim Deli} 19. jula 1996. dao istra`iteljima Tu`ila{tva.⁸³⁶ U toj je izjavi Hazim Deli} rekao da je prije sukoba radio kao bravar u jednom preduze}u u Konjicu.⁸³⁷ Nakon izbijanja oru`anog sukoba mobilisan je u zajedni-ku vojnu policiju TO-a i HVO-a, a u zatvoru/logoru ^elebi}i slu`io je od po-etka maja 1992, prije nego {to su do{li prvi zatvorenici.⁸³⁸ Prema toj izjavi, g. Deli} je u tom zatvoru slu`io kao administrator, organizuju}i dokumenta i logistiku od otprilike 27. jula 1992. nadalje.⁸³⁹ Od 18. novembra 1992. do 28. ili 30. novembra 1992. slu`io je, prema sopstvenoj izjavi, kao komandnt ili upravnik zatvora/logora.⁸⁴⁰

781. Tu`ila{tvo tvrdi da dokazi pokazuju da je u predmetnom periodu, prije imenovanja za komandanta zatvora/logora, Deli} bio zamjenik komandanta. Prema navodima Tu`ila{tva, -lan 7(3) ne ograni-ava odgovornost komandanta na najvi{eg komandanta -ime bi se zamjenik komandanta oslobodio odgovornosti. To je o-igledno po tome {to se u tekstu koristi termin "nadre|eni", a ne "komandant" ili "zamjenik komandanta". Osnovno je pitanje da li je Hazim Deli} bio nadre|en pojedincima koji su po-inili zlo-ine u zatvoru/logoru ^elebi}i. Tu`ila{tvo iznosi tri glavna -injeni-na navoda, koji, tvrdi, pokazuju da je optu`eni bio nadre|en pojedincima koji su po-inili takve zlo-ine u zatvoru/logoru.

782. Kao prvo, Tu`ila{tvo zastupa tezu da je zamjenik komandanta odgovoran ovisno o dosegu svoje vlasti i da u nekim slu-ajevima mo`e snositi odgovornost kao komandant. U tom pogledu, Tu`ila{tvo tvrdi da je Zdravko Muci} -esto bio odsutan iz zatvora/logora. Tvrdi se da dokazi pokazuju da je u odsustvu g. Muci}a odgovorno lice bio Hazim Deli}, koji je vr{io svu vlast, tj. on je vr{io du`nost komandanta u

⁸³⁶ Prosecution Closing Brief, RP D3014-D3015.

⁸³⁷ Dokazni predmet 103-1, str. 7.

⁸³⁸ *Ibid*, str. 7-8.

⁸³⁹ *Ibid*, str. 24.

⁸⁴⁰ *Ibid*, str. 53.

odsustvu g. Muci}a. Drugo, Tu`ila{tvo tvrdi da je g. Deli} imao polo`aj nadre|enog u odnosu na stra`are u zatvoru/logoru, {to je uklju-ivalo davanje nare|enja stra`arima. Naro~ito se tvrdi da je vlast g. Deli}a nad stra`arima u logoru dokazana u-estalo{u s kojom im je izdavao nare|enja da zlostavljaju zatvorenike. Tre}e, tvrdi se da je status g. Deli}a kao nadre|enoga dokazan -injenicom da je imao zna-ajnu kontrolu nad raznim prakti-nim pitanjima i doga|ajima koji su se desili u zatvoru/logoru ^elebi}i.

783. Tu`ila{tvo tvrdi da nije sporno da je Hazim Deli} znao za zlo-ine u logoru i da nije preduzeo nikakve korake da okon-a ubistva i patnju zato-enika. Najzad, tvrdi se da nije primjenjivao disciplinske mjere protiv stra`ara zbog po-injenih nedjela, niti je preduzeo ikakve korake da sprije-i takve radnje, uprkos tome {to je imao i vlast i du`nost da to u~ini. Tu`ila{tvo zastupa tezu da je razlog taj {to je g. Deli} i sam aktivno u-estvovao u tim zlo-inima. Nadalje, tvrdi se da je svojim primjerom dopustio drugim licima da po-ine sli-ne zlo-ine, {tavi{e i naredio licima koja su bila pod njegovom kontrolom da po-ine neke od tih zlo-ina.

784. U zavr{nim usmenim podnescima, Tu`ila{tvo je uva`ilo mogu}nost da vlast g. Deli}a nije bila sasvim neograni-ena i da nije mogao na licu mjesta otpustiti stra`ara. Me|utim, jasno je da je mogao preduzeti nekoliko drugih koraka da sprije-i zlo-ine ili podre|ene za njih kazni, npr. da razmjesti stra`are, da im zabrani izlaz iz kasarne, da sprije-i bilo kakav kontakt izme|u stra`ara i zato-enika, da informi{e nadre|ene, da preporu-i da stra`arima sudi prijeki sud i d~ada ostavku.⁸⁴¹

785. U odgovoru na argumente odbrane, Tu`ila{tvo tvrdi da je odbrana Hazima Deli}a u biti iznijela jedan jedini pravni argument u odgovor na optu`be koje se odnose na vlast nadre|enoga, a to je da se -lan 7(3) Statuta odnosi samo na "komandante" a ne na "zamjenike komandanta" ili "{tabne oficire" koji nemaju vlast da spre-avaju ili ka`njavaju podre|ene.

786. Tu`ila{tvo tvrdi da je iz teksta -lana 7(3) Statuta sasvim jasno da se pojam nadre|enog ne ograni-ava na lica koja se mogu opisati kao "komandanti". Stoga u okviru jednog jedinog lanca komandovanja, lice koje je opisano kao "komandant"

⁸⁴¹ T. 15540.

mo`e biti nadre|eno licu koje je opisano kao "zamjenik komandanta", ali je tako|e o-igledno da lice koje je opisano kao "zamjenik komandanta" mo`e biti nadre|eno licu koje je sljede}e u lancu komandovanja itd. Shodno tome, stav je Tu`ila{tva da se u okviru jedne organizacione jedinice odgovornost nadre|enog ne ograni-ava na lice koje je {ef jedinice kao cjeline, nego se mo`e pripisati bilo kome u jedinici ko je "nadre|eni" bilo kom drugom u jedinici.

787. Tu`ila{tvo tvrdi da dokazi pokazuju suprotno od tvrdnje odbrane da je polo`aj Hazima Deli}a bio ekvivalentan polo`aju {tabnog oficira. Prema navodima Tu`ila{tva, dokazi pokazuju da je g. Deli} bio dio lanca komandovanja, smje{ten ispod komandanta logora a iznad stra`ara u logoru.

(b) Odbrana

788. Prema vi|enju odbrane, argumentacija Tu`ila{tva protiv Hazima Deli}a na osnovu komandne odgovornosti po-iva na dvije premise, jednoj pravnoj i jednoj ~injenjinoj. Pravna osnova, tvrdi se, jeste to da se lice koje nije komandant mo`e proglasiti krivino odgovornim po teoriji komandne odgovornosti. S obzirom na tu premisu, odbrana iznosi protivargument da se odgovornost nadre|enog ograni-ava na komandante i civilne vo|e koji nad podre|enima imaju vojnu vlast srodnu komandi. Tvrdi se da rije~ "nadre|eni" u ~lanu 7(3) Statuta ozna-ava samo takva lica. Tim se ~lanom krivina odgovornost ne mo`e protegnuti na lica koja nisu komandanti samo zato {to imaju vi{i ~in nego po-inilac odre|enog zlo~ina.⁸⁴²

789. U prilog ovoj tvrdnji odbrana povla-i razliku izme|u pojmova "komandovanje" i "~in". Pozivaju}i se na vojne propise Sjedinjenih Dr`ava, odbrana tvrdi da je komandovanje pravo koje se vr{i na osnovu funkcije, ~iji su klju-ni elementi vlast i odgovornost. S druge strane, vojni ~in se opisuje kao relativan polo`aj ili starje{instvo koje imaju vojna lica, koje ozna-ava njihovo napredovanje u vojnom `ivotu i ~ime *sti-u uslove* za komandovanje odnosno vr{enje vlasti u okviru zakona.

⁸⁴² Deli} Closing Brief, RP D8239.

790. Pozivaju}i se na vi{e komentatora, odbrana tvrdi da se {tabni oficiri razlikuju od komandanata po tome {to nemaju komandne vlasti, ne odlu-uju o politici i ne donose bitne odluke ili planove, {to sve spada u odgovornost komandanta. Stoga ako {tabni oficir mora izdati nare|enje u ime komandanta, odgovornost i dalje snosi komandant -ak i ako nije vidio pismeno nare|enje ili -uo kako se usmeno izdaje. [to se ti-e lanca komandovanja, odbrana citira komentar koji taj lanac defini}e kao najosnovniju i najva`nju organizacionu tehniku koju koristi vojska, a kojom se odre|uje slijed komandanata, od vi{ih prema ni`ima, putem kojeg se vr{i komanda. Komanda se prenosi sa glavnokomanduju}eg niz hijerarhijsku ljestvicu sve do mobilisanog lica koje vodi najmanju vojnu jedinicu. [tabni oficiri nisu u lancu komandovanja. Bez obzira na -in, u lancu komandovanja mogu biti samo komandanti. Pitanje da li je lice koje nije komandant nadre|eno, s obzirom na vojni -in, licu koje komanduje podre|enom jedinicom, nije relevantno za pojam komandne vlasti.

791. Na osnovu gorenavedenog, odbrana tvrdi da su komandanti lica koja su posebno odre|ena da komanduju vojnom jedinicom, dok drugi, odnosno lica koji nisu komandanti, poma`u komandantu u izvr{enju zadataka jedinice, prema uputstvima komandanta. U prilog tom argumentu, odbrana tvrdi da je u Armiji Bosne i Hercegovine, kao i u biv{oj JNA, komandant imao vlast da izdaje nare|enja u sopstveno ime i snosio je odgovornost za rezultate rada jedinice. Komandantu su pomagala druga lica, uklju-uju}i {tabne oficire i zamjenike komandanta. U tom pogledu, odbrana se poziva na svjedo-enje generala Arifa Pa{ali}a⁸⁴³ i Jovana Divjaka,⁸⁴⁴ koji su svjedo~ili kao svjedoci optu`be.

792. Odbrana tvrdi da uprkos tvrdnji Tu`ila{tva da je Hazim Deli} u predmetno vrijeme bio zamjenik komandanta zatvora/logora ^elebi}i, on se ne mo`e osuditi po teoriji komandne odgovornosti iz prostog razloga {to nije bio komandant. Tvrdi se da samo komandanti komanduju i da stoga samo oni imaju vlast da ka`njavaju ili spre-avaju kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava. Budu}i da samo komandanti imaju vlast da preduzmu nu`ne korake da izbjegnu krivi~nu odgovornost za djela podre|enih, samo bi oni trebali snositi krivi~ne sankcije za kr{enja po~injena od strane podre|enih.

⁸⁴³ T. 8218.

793. Odbrana tako je tvrdi da argumentacija Tu`ila{tva po-iva na ~injeni-noj premisi vlasti Zdravka Muci}a. U tom pogledu, odbrana tvrdi da bez obzira kakvu je vlast imao g. Muci}, Hazim Deli} kao njegov zamjenik nije mogao imati ve}u. U nedostatku dokaza o obimu vlasti g. Muci}a, tvrdi se da Pretresno vije}e ne mo`e utvrditi da li je g. Muci} postupio razumno u okviru svojih ovla{jenja da spre-ava i ka`njava kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava. Tako, odbrana tvrdi da Pretresno vije}e ne mo`e van razumne sumnje zaklju-iti da g. Deli} nije izvr{io svoju du`nost. Taj argument implicira da je vlast g. Deli}a kao navodnog zamjenika komandanta relativna s obzirom na vlast g. Muci}a, navodnog komandanta. Shodno tome, ako Tu`ila{tvo nije uspjelo da doka`e obim vlasti nadre|enoga i otuda krivi~ne odgovornosti g. Muci}a, to automatski zna-i da se takav zaklju-ak ne mo`e izvesti ni za g. Deli}a.

794. Osim toga, odbrana `eli pobiti tvrdnju Tu`ila{tva da je u odsustvu Zdravka Muci}a Hazim Deli} bio nadre|eni i imao odgovornost komandanta. Odbrana navodi da -ak i da ta tvrdnja sa pravnog gledi{ta stoji, odnosno da za privremenog odsustvovanja komandanta, koji je i dalje u komunikaciji sa komandom, komandu preuzima zamjenik komandanta, taj argument pada zbog nedostatka dokaza. Tvrdi se da Tu`ila{tvo mora dokazati da je g. Muci} doista bio odsutan u vrijeme svakog krivi-nog djela koje se tereti i da je g. Deli} u to vrijeme prema zakonu Bosne i Hercegovine bio komandant zatvora/logora. Odbrana tvrdi da Tu`ila{tvo nije ispunilo svoju obavezu.

3. Diskusija i zaklju-ak

795. Kao {to je ve} konstatovano u Odjeljku III, Pretresno vije}e je zaklju-ilo da je komandni polo`aj neophodan uslov za pripisivanje odgovornosti nadre|enog prema ~lanu 7(3) Statuta. Me|utim, postojanje takvog polo`aja se ne mo`e utvrditi samo pozivanjem na formalni status. Odre|uju}i faktor u tom smislu je stvarno imanje vlasti ili kontrole nad postupcima podre|enih.

⁸⁴⁴ T. 8495-T. 8500.

796. Bez obzira na tvrdnje odbrane, Tužilaštvo ne drži da se doktrina komandne odgovornosti odnosi na one koji komandu ne vrše i istine da, kad su u pitanju *-injenice*, dokazni materijal pokazuje da je Hazim Deli zaista vršio komandu u zatvoru/logoru *^elebi*. Stoga zaključak o komandnoj odgovornosti g. Deli ovisi o *-injenicima* zaključku u pogledu komandnih ovlaštenja koje je on imao, ili nije imao, na svom položaju "zamjenika komandanta" zatvora/logora. Pretresno vijeće u tom slučaju mora utvrditi da li dokazi van razumne sumnje pokazuju da je g. Deli zahvaljujući svom položaju bio karika u lancu komandovanja zatvorom/logorom *^elebi*, te tako imao ovlaštenja da izdaje naređenja i da sprema ili kažnjava za navodna krivina djela do kojih je dolazilo u zatvoru/logoru.

797. U izjavi koju je dao istražiteljima Tužilaštva, Hazim Deli je tvrdio da je bio pripadnik vojne policije u sklopu zajedničke komande TO-a i HVO-a, te da je kao takav djelovao u svojstvu stražara u zatvoru/logoru od početka maja 1992. do 27. jula 1992.⁸⁴⁵ Istine da je sve do tog datuma imao posve iste dužnosti i položaj kao i drugi stražari.⁸⁴⁶ Nakon tog datuma, izjavljuje da je imenovan za oficira za kadrove i pozadinu u zatvoru/logoru.⁸⁴⁷

798. O ulozi koju je Hazim Deli odigrao u zatvoru/logoru *^elebi* brojni svjedoci dali su iskaze pred Pretresnim vijećem. Opisivali su ga na sljedeći način: "Mislim da je bio Pavin zamjenik",⁸⁴⁸ "Ne mogu da budem tačan, ali mislim da je bio pretpostavljen stražarima",⁸⁴⁹ "... -uli smo da je Pavo bio glavni, Pavo Muci, a da mu je on (Deli) bio zamjenik",⁸⁵⁰ "komandir straže",⁸⁵¹ "zamjenik komandanta logora",⁸⁵² "... Kako sam ja mogao da primjetim, on je bio neka vrsta komandanta. E sad, da li je bio komandir straže ili tako nešto...",⁸⁵³ "Ja sam pitao 'ko je ovaj -ovjek?', a ljudi koji su tamo već sjedili rekli su 'to je Hazim Deli, on je broj dva, on je Bog i tvoj život ovisi o njemu'",⁸⁵⁴ "... zvali su ga komandir straže i zamjenik

⁸⁴⁵ Dokazni predmet 103-1, str. 7-8 i 10.

⁸⁴⁶ *Ibid.*, str. 34.

⁸⁴⁷ *Ibid.*, str. 38.

⁸⁴⁸ T. 7464, svjedok J.

⁸⁴⁹ T. 7046, Milovan Kuljanin.

⁸⁵⁰ T. 514, Grozdana J ežez.

⁸⁵¹ T. 5033, svjedok B.

⁸⁵² T. 2521, Mladen Kuljanin; T. 4564, svjedok P; T. 6253, Riso Vukalo; T. 4793, Mirko \or|i} i T. 1451, Stevan Gligorei}.

⁸⁵³ T. 1612, Nedeljko Dragani}.

⁸⁵⁴ T. 7702, svjedok R.

komandanta... Meni nije poznato {ta je on bio, ali u svakom slu-aju, tako su ga zvali.“⁸⁵⁵ U vezi s ulogom g. Deli}a u zatvoru/logoru, svjedok F je izjavio sljede}e⁸⁵⁶:

Uloga g. Deli}a... Ja ne znam {ta je on bio, ali znam da kad bi se on pojavio, mi smo morali da ustanemo, a stra`ari bi nam rekli kad }e da se pojavi. Govorili su: “Evo dolazi {ef.” On bi do{ao svako jutro i na osnovu toga mislim da je najvjerojatnije bio zamjenik komandanta logora.

799. Dr. Petko Gruba- je svjedo-io da je Hazim Deli} bio “pomo}nik upravnika” ili “zamjenik upravnika”.⁸⁵⁷ Poslije je u toku svjedo-enja izjavio da je optu`eni bio zamjenik komandanta logora na osnovu toga {to su mu se stra`ari obra}ali kao takvom.⁸⁵⁸ Ovaj je svjedok objasnio da pritvorenicima nije bilo zvani-no re~eno koji su ljudi na kojim polo`ajima, te da su oni to zaklju-ili po pona{anju i dr`anju nadle`nih i na-inu na koji su se stra`ari ovima obra}ali.⁸⁵⁹

800. Dokazi, dakle, upu}uju na to da su pritvorenici, iako nisu bili u poziciji da precizno identifikuju njegov rang, optu`enika smatrali osobom koja na njih i na stra`are ima odre|eni uticaj, i zamjenikom komandanta zatvora/logora tokom -itavog predmetnog vremena. Mada su Pretresnom vije}u relevantni za razmatranje, ti dokazi nisu bitno odre|uju}i za status g. Deli}a. Pitanje koje Pretresno vije}e ovdje treba da rije{i jest da li je optu`eni imao ovla{enja da izdaje nare|enja podre|enima i da spre~ava odnosno ka`njava krivi-na djela sebi podre|enih, {to bi ga u-inilo karikom u lancu komandovanja. Da bi na to pitanje odgovorilo, Pretresno vije}e mora da ispita stvarnu vlast Hazima Deli}a kakva proizlazi iz njegovih postupaka u zatvoru/logoru ^elebi}i.

801. Svjedok koji je dao najdetaljniji iskaz u ovom pogledu je saoptu`eni Esad Land`o. On je svjedo-io da je za logor u odsustvu Zdravka Muci}a nadle`an bio Hazim Deli}.⁸⁶⁰ Konkretno, on je posvjedo-io da, stra`ari nare|enja nisu primali u pisanom obliku ve} usmenim putem i trebali su ih se pridr`avati.⁸⁶¹ [to se ti-e nare|enja koja je davao g. Deli}, izjavljuje: “Ja sam izvr{avao sva nare|enja iz straha,

⁸⁵⁵ T. 997, Branko Gotovac.

⁸⁵⁶ T. 1329, svjedok F.

⁸⁵⁷ T. 5959.

⁸⁵⁸ T. 5998.

⁸⁵⁹ T. 5998.

⁸⁶⁰ T. 15338.

⁸⁶¹ T. 15251.

a i zato {to sam mislio da ih moram ispunjavati, izvr{avati".⁸⁶² G. Land`o u svom iskazu navodi da mu je g. Deli} naredio da zlostavlja⁸⁶³, pa -ak i da ubija pritvorenike.⁸⁶⁴ Te }emo navode sada razmotriti u onoj mjeri u kojoj su relevantni za konkretne incidente navedene u optu`nici.

802. Pretresno vije}e primje}uje da je tokom svjedo-enja Esad Land`o priznao da je prije lagao u vezi sa doga|ajima u zatvoru/logoru ^elebi}i. Osim toga, njegova se odbrana dijelom sastoji u tvrdnji da je tokom predmetnog vremena patio od poreme}aja li-nosti koji je smanjivao njegovu sposobnost djelovanja po slobodnoj volji i bio razlogom da je tra`io priznanje od strane osoba na vlasti tako {to je slijedio njihova uputstva. Stoga bi njegov iskaz da mu je g. Deli} nare|ivao da zlostavlja pritvorenike i{ao u prilog, odnosno bio u skladu sa njegovom odbranom smanjenom ura-unljivo}u. Upravo zbog toga Pretresno vije}e ne mo`e da se osloni na svjedo-enje ovog saoptu`enika kad je rije- o odgovornosti nadre|enog Hazima Deli}a, osim ako to svjedo-enje nezavisno od toga ne potkrijepe drugi dokazi.

803. O odnosu Hazima Deli}a sa stra`arima tako|e je posvjedo-ila Grozdana]e}ez kada je izjavila da je ona "samo primjetila da su ga se svi bojali".⁸⁶⁵ Dalje, svjedok M je izjavio da je on mislio da je uloga g. Deli}a "uloga komandanta, nekoga kog se stra`ari i zatvorenici boje i koji izdaje nare|enja".⁸⁶⁶ Branko Sudar je svjedo-io da je g. Deli} znao povremeno o{tro kritikovati stra`are i vikati na njih ba{ kao {to je vikao na zatvorenike⁸⁶⁷, te da je u odsustvu g. Muci}a nare|enja izdavao g. Deli}.⁸⁶⁸ Stevan Gligorevi} je tako|e izjavio da misli da je g. Deli} obilazio hangar br. 6 zato da bi kontrolisao svoje stra`are, kontrolisao i zlostavljao pritvorenike⁸⁶⁹, te da su ga svi pritvorenici morali slu{ati, kao i svi stra`ari koji "su ga se -ak i bojali."⁸⁷⁰

804. Nadalje, Tu`ila{tvo tvrdi da je Hazim Deli} stra`arima nalagao da zlostavljaju pritvorenike i za primjer navodi jednu priliku kad je on, navodno, nakon {to su u

⁸⁶² T. 15088.

⁸⁶³ *Vidi npr.* T. 15375. i T. 15067.

⁸⁶⁴ T. 15044-T. 15045.

⁸⁶⁵ T. 514.

⁸⁶⁶ T. 4913.

⁸⁶⁷ T. 5761.

⁸⁶⁸ T. 5760.

⁸⁶⁹ T. 1454.

⁸⁷⁰ T. 1451.

blizini Repovaca 1992. godine pobijeni neki Muslimani, naredio stra`arima da pritvorenike iz Bradine tuku za doru-ak, ru-ak i ve-eru. Po razmatranju dokaznog materijala, ova se tvrdnja pokazuje nedostatnom za zaklju-ak o komandnoj vlasti g. Deli}a. Svjedok R je izjavio da je dva ili tri dana nakon {to je Bradina po drugi put gorjela g. Deli} naredio da se svi ljudi iz Bradine premlate tri puta *toga* dana i da su ta premla}ivanja obavili stra`ari ili sam g. Deli}.⁸⁷¹ Svjedok F je dao ne{to detaljniji iskaz i izjavio da je g. Deli} nakon incidenta u Repovcima psovao i tukao pritvorenike, a zatim rekao g. Land`i: "Ovo ljudi iz Bradine treba da dobiju za doru-ak, ru-ak i ve-eru".⁸⁷² Pomenuti je svjedok dalje izjavio da je g. Land`o s ovim premla}ivanjima nastavio svaki dan tokom du`eg vremenskog perioda.⁸⁷³ U kasnijem svjedo-enju, svjedok je priznao da je g. Land`o tukao zatvorenike "i po sopstvenoj inicijativi, -ak i kada g. Deli}a nije bilo tu",⁸⁷⁴ odnosno da je to radio i kad mu g. Deli} to ne bi rekao. Dokazi u vezi s ovom tvrdnjom navode na to da je g. Deli} iz osвете istukao ljude iz Bradine jednog odre|enog dana i potom rekao jo{ najmanje jednom stra`aru, g. Land`i, da nastavi sa tim premla}ivanjem. Nije, me|utim, dokazano da je premla}ivanja koja su se nastavila nakon tog dana "naredio" g. Deli}.

805. Tu`ila{tvo dalje tvrdi da je g. Deli} nakon posjete MKCK-a zatvoru/logoru naredio stra`arima da tuku zatvorenike. Svjedok F⁸⁷⁵ i Mirko \or|i}⁸⁷⁶ su tako|e svjedo-ili o okolnostima ovog incidenta i izjavili da je g. Deli} "nare|ivao" ili "komandovao" stra`arima u ovom grupnom premla}ivanju.

806. U zaklju-ku mo`emo re}i da dokazi ukazuju na stepen uticaja koji je Hazim Deli} imao u u zatvoru/logoru ^elebi}i u nekim prilikama, u kriminalnom zlostavljanju pritvorenika. No, taj uticaj mogao bi se pripisati strahu stra`ara pred zastra{uju}im i moralno delinkventnim pojedincem koji je bio podstreka- i u-esnik u zlostavljanju pritvorenika i, u svjetlu -injenica koje su pred Pretresnim vije}em, sam po sebi ne ukazuje na nadre|enu vlast g. Deli}a dovoljnu da mu se pripisuje odgovornost nadre|enog.

⁸⁷¹ T. 7801.

⁸⁷² T. 1323.

⁸⁷³ Ibid.

⁸⁷⁴ T. 1378-T. 1379.

⁸⁷⁵ T. 1337.

⁸⁷⁶ T. 4760.

807. Pretresno vijeće sada prelazi na razmatranje drugih zadataka koje je Hazim Deli} obavljao u zatvoru/logoru ^elebi}i kako bi utvrdilo da li oni ukazuju na to da je stvarno vr{ena nadre|ena vlast. Svjedok D, -lan Vojno-istra`ne komisije, izjavio je da bi ta komisija primila spiskove pritvorenika u zatvoru/logoru od Zdravka Muci}a. Komisija bi zatim sastavila popis ljudi sa kojima je trebao "biti obavljen razgovor". On je izjavio da bi taj popis pritvorenika davali g. Muci}u, a kada njega ne bi bilo, g. Deli}u.⁸⁷⁷ Prema njegovim rije~ima, g. Muci} je -lanovima Komisije rekao da popis trebaju dati g. Deli}u kako bi on mogao preduzeti dalje korake.⁸⁷⁸ On je tako|e potvrdio i da su od osoblja zatvora/logora jedino g. Muci} i g. Deli} imali pristup dosijeima Komisije.⁸⁷⁹ Iz njegovog je iskaza jasno da je uloga g. Deli}a bila ta da poma`e g. Muci}u u organizovanju i pripremanju dovo|enja pritvorenika na ispitivanje.

808. Svjedok R je tako|e potvrdio da je uloga Hazima Deli}a u zatvoru/logoru bila da organizuje, kada je izjavio da je on bio komandant "{to se ti-e svakodnevnog `ivota, svakodnevne organizacije, provjere prisustva stra`ara, i boravljenja sa stra`arima, u smislu da je g. Deli} bio organizator svega {to se svakodnevno de{avalo u ^elebi}ima."⁸⁸⁰ Nadalje, i Petko Gruba~⁸⁸¹ i svjedok P⁸⁸² potvrdili su da bi oni postavili zahtjeve za lijekovima koji su im trebali za pritvorenike u zatvoru/logoru i da bi ih g. Deli} poku{ao nabaviti.

809. Navedeni dokazi upu}uju na to da je Hazimu Deli}u zadatak bio da poma`e Zdravku Muci}u tako {to je organizovao i sre|ivao svakodnevne aktivnosti u zatvoru/logoru ^elebi}i. Za njih se, me|utim, ne mo`e re}i pokazuju da je on imao stvarnu komandnu vlast u smislu da je mogao da izdaje nare|enja i ka`njava i spre~ava kriminalne radnje podre|enih.

810. Po{to je pregledalo relevantne dokaze koji su mu pred-eni, Pretresno vijeće zaklju~uje da Tu`ila{tvo nije uspjelo van razumne sumnje dokazati da je Hazim Deli} bio karika u komandnom lancu u zatvoru/logoru ^elebi}i i da je bio ovla{en da

⁸⁷⁷ T. 5183.

⁸⁷⁸ T. 5189-T. 5190.

⁸⁷⁹ T. 5188.

⁸⁸⁰ T. 7936.

⁸⁸¹ T. 5974.

⁸⁸² T. 4525.

izdaje nare|enja podre|enima ili da spre~ava ili ka`njava kriminalne radnje podre|enih. Stoga se ne mo`e zaklju~iti da je on bio "nadre|eni" kako bi mu se pripisala krivi~na odgovornost prema ~lanu 7(3) Statuta. Do{av{i do takvog zaklju~ka, Pretresno vije}e ne mora razmatrati ostale elemente krivi~ne odgovornosti nadre|enog u skladu sa Statutom.

F. ^injeni-ni i pravni zaklju-ci vezani za konkretne doga|aje za koje se tereti u optu`nici

1. Uvod

811. Nakon {to je donijelo ~injeni-ne i pravne zaklju-ke o odgovornosti Zejnila Delali}a, Zdravka Muci}a i Hazima Deli}a kao nadre|enih lica, Pretresno vije}e prelazi na razmatranje svake od ta-aka optu`nice redom da bi donijelo zaklju-ke o djelima koja se u njima navode.

812. Prije nego {to se pre|e na razmatranje ~injenica, treba kona-no konstatovati da se u ta-kama 13, 14, 33 do 35, 38, 39, 44 i 45 optu`nice Zejnil Delali}, Zdravko Muci} i Hazim Deli} terete za odgovornost nadre|ene osobe za krivi-na djela njima podre|enih, uklju-uju}i ubistvo, mu-enje, nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede i nehumana djela. U ta-kama 42 i 43 optu`nice se Hazim Deli} tereti za direktno u-e{e u nehumanim djelima. ^injeni-ni navodi izneseni u optu`nici u prilog ovih ta-aka pozivaju se na konkretna krivi-na djela, kao i na neprecizirana krivi-na djela koja su se navodno dogodila u zatvoru/logoru ^elebi}i. S ozbirom na prava utemeljena u -lanu 21 Statuta, i iz pravi-nosti prema optu`enima, Pretresno vije}e ne smatra neprecizirana krivi-na djela koja se pominju u naprijed navedenim ta-kama optu`nice dijelom optu`bi protiv optu`enih. U skladu s tim, u svojim ~injeni-nim zaklju-cima u vezi s ovim ta-kama optu`nice, Pretresno vije}e }e se ograni-iti na razmatranje onih krivi-nih djela koja su izri-ito nabrojana u optu`nici.

2. Ubistvo [}epe Gotovca - ta-ke 1 i 2

813. U stavu 16 optu`nice se navodi da su dvojica optu`enih - Hazim Deli} i Esad Land`o - odgovorni za ubistvo [}epe Gotovca, jednog postarijeg Srbina zato-enog u zatvoru/logoru ^elebi}i. Oni se terete za ovo navodno ubistvo u ta-kama 1 i 2 optu`nice kako slijedi:

Negdje krajem juna 1992, **Hazim DELI}**, **Esad LAND@O** i drugi, izdvojili su [}epu GOTOVCA starog izme|u 60 i 70 godina. **Hazim DELI}**, **Esad**

LAND@O, i drugi zatim su dugo tukli []epu GOTOVCA i zabili mu zna-ku SDA na -elo. []epo GOTOVAC je od posljedica povreda ubrzo umro. Svojim djelima i propustima, **Hazim DELI**] i **Esad LAND@O** odgovorni su za:

Ta-ka 1: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(a) (hotimi~no ubistvo) Statuta Suda; i

Ta-ka 2: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(ubistvo) @enevskih konvencija.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

814. U prilog navoda sadr`anih u ove dvije ta-ke optu`nice, Tu`ila{tvo je pozvalo i ispitalo dvanaest svjedoka: Mirka Babi}a, Branka Gotovca, svjedoka F, Stevana Gligorevi}a, svjedoka N, Dragana Kuljanina, Mirka \or|i}a, svjedoka B, Branka Sudara, Ristu Vukala, Rajka Dragani}a i svjedoka R. U svom zavr{nom podnesku Tu`ila{tvo se ne oslanja na svjedo-enje g. Gligorevi}a.

(b) Dokazi odbrane

815. U razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva dana 19. jula 1996. (dokazni predmet 103), Hazim Deli} je priznao da je []epo Gotovac ubijen u zatvoru/logoru ^elebi}i, ali je porekao da je bio umije{an u njegovu smrt. Zapravo je otkrio jednog drugog stra`ara za to. U svom zavr{nom podnesku, odbrana g. Deli}a ne iznosi konkretne argumente u vezi s ovim ta-kama optu`nice osim {to generalno osporava vjerodostojnost svjedoka Tu`ila{tva.

816. S druge strane, Esad Land`o je, kada je svjedo-io u sopstvenom predmetu, priznao da je u-estvovao u premla}ivanju koje je dovelo do smrti []epe Gotovca. Me|utim, da bi ubla`io svoje postupke, tvrdio je da je to u-inio na tra`enje Zdravka Muci}a i Hazima Deli}a. Tvrdio je da su mu dali komad papira na kome je bilo napisano ime g. Gotovca i nalo`ili mu da ta osoba treba da napusti zatvor/logor sljede}eg dana "s nogama naprijed", {to je on razumio da zna-i da oni `ele da on bude ubijen. U svom zavr{nom podnesku, odbrana g. Land`e osporava iskaze svjedoka Tu`ila{tva u vezi s ovim ta-kama optu`nice.

(c) Diskusija i zaključak

817. Treba zapaziti da odbrana⁸⁸³ ne spori da je []epo Gotovac umro u zatvoru/logoru ^elebi}i, i to nasilno, dok je bio tamo zato-en. Prema ve}ini svjedoka, u ranim poslijepodnevnim satima doti-nog dana, negdje izme|u sredine i kraja juna 1992, Hazim Deli} i Esad Land`o su pri{li g. Gotovcu koji je sjedio blizu vrata u hangaru br. 6, i Hazim Deli} ga je optu`io da je 1942. ubio dvojicu Muslimana. G. Deli} mu je rekao da su ti Muslimani ubijeni u samom zatvoru/logoru. Hazim Deli} je dalje pominjao neke davna{nje razmirice izme|u njihovih porodica i rekao je g. Gotovcu da se ne nada da }e ostati `iv. []epo Gotovac je porekao ove navode, na{ta ga je Hazim Deli} po-eo tu}i. Zatim su ga izveli iz hangara, a u hangaru su se mogli -uti zvuci udaraca i njegovi jauci. Poslije nekog vremena su ga dovukli nazad u hangar.

818. Nekoliko sati kasnije, uve-e, jo{ jednom je izveden iz hangara i Hazim Deli} i Esad Land`o su ga jo{ jednom surovo pretukli. Kao rezultat toga, nije se -ak mogao ni vratiti na svoje mjesto unutra i u hangar su ga unijela dvojica drugih zato-enika. Na -elo mu je bila zabijena metalna zna-ka, mo`da s oznakom SDS-a i Esad Land`o je zaprijetio ostalim zato-enicima u hangaru da }e ubiti svakoga ko se usudi da je ukloni. Kao rezultat ovog drugog premla}ivanja, []epo Gotovac je umro u hangaru nekoliko sati kasnije.

819. Iako ima nekih razlika u iskazima svjedoka o ovim doga|ajima, osnovni elementi njihovog svjedo-enja su isti. Prilikom razmartanja dokaza koje su iznijeli, mora se imati na umu da su govorili o doga|aju koji se zbio pet godina ranije i da su bili zato-eni na mjestu gdje fizi-ko nasilje nije bilo ne{to neuobi-ajeno.

820. Ta-no je da je []epo Gotovac tu-en ispred hangara br. 6, dok su svjedoci sjedili unutra i stoga nisu mogli vidjeti osobu ili osobe koje su ga stvarno tukle. Me|utim, s obzirom na ono {to su vidjeli i -uli u hangaru, bilo bi opravdano re}i da su bili u poziciji da znaju {ta se doga|alo napolju. Oni su, na primjer:

⁸⁸³ Ovdje se misli na odbranu Hazima Deli}a i Esada Land`e.

- (a) vidjeli da je Hazim Deli} pri{ao [}epi Gotovcu i optu`io ga da je ubio dvojicu Muslimana 1942, i, kada je ovaj to porekao, da ga je udario;
- (b) vidjeli Hazima Deli}a i Esada Land`u da izvode [}epu Gotovca iz hangara br. 6;
- (c) iz hangara ~uli zvuke udaraca i vrisku i jauke g. Gotovca ~im je izveden napolje;
- (d) vidjeli da [}epu Gotovca vra}aju u hangar u te{kom stanju;
- (e) vidjeli da ga ponovo izvode iz hangara 6 negdje uve-e;
- (f) ~uli zvuke udaraca i jauke i vrisku g. Gotovca, koji su dolazili izvan hangara;
- (g) vidjeli da [}epu Gotovca unose u hangar kratko nakon toga;
- (h) vidjeli da mu je na ~elo zabijena metalna zna-ka;
- (i) ~uli Esada Land`u kako vi-e da }e svako ko ukloni zna-ku isto pro}i; i na{li [}epu Gotovca mrtvog ujutru.

821. Ove okolnosti, kada se razmatraju skupa, ne ostavljaju mjesta sumnji u vezi sa licem ili licima koja su odgovorna za smrt [}epe Gotovca. Na osnovu dokaza uvedenih u zapisnik jasno je da su i Hazim Deli} i Esad Land`o u-estvovali u premla}ivanju koje je za posljedicu imalo smrt `rtve.

822. Svjedo-enje Esada Land`e da su mu Zdravko Muci} i Hazim Deli} rekli da ubije [}epu Gotovca, nije potkrijepljeno dokazima uvedenim u zapisnik. Po njegovom sopstvenom priznanju, g. Land`o je i ranije lagao i Pretresno vije}e ga smatra nepouzdanim svjedokom u vezi sa doga|ajima u zatvoru/logoru ^elebi}i. Stoga nije sigurno prihvatiti bilo koji dio njegove pri-e ako to nije potkrijepljeno drugim nezavisnim dokazima. Shodno tome, mi bismo odbacili njegovu tvrdnju da je premlatio i ubio g. Gotovca na tra`enje Zdravka Muci}a i Hazima Deli}a.

823. Na osnovu ovih ~injenica i prethodne diskusije o krivi-nim djelima hotimi-nog ubistva i ubistva prema Statutu, Pretresno vije}e zaklju-uje da je ubistvo [}epe Gotovca jasan slu-aj takvog hotimi-nog ubistva i ubistva. Kao {to je naprijed navedeno, osoba po-injava hotimi-no ubistvo prema ~lanu 2 i ubistvo prema ~lanu 3, kada ima namjeru da ubije svoju `rtvu ili kada joj nanese ozbiljne povrede iz bezobzirnog prezira prema ljudskom `ivotu. U ovom su slu-aju Hazim Deli} i Esad Land`o dva puta prebili ~ovjeka starog oko 70 godina, u razmaku od ~etiri do pet sati, tako nemilosrdno da je prvi put ostao da jau-e u hangaru, a drugi put tako da nije mogao sam da se vrati unutra. Umro je nekoliko sati kasnije uslijed povreda koje su mu tako nanijete.

824. Iz ovih razloga, Pretresno vijeće proglašava i Hazima Deli) i Esada Land`u krivim, prema ta-kama 1 i 2 optu`nice, za hotimi-no ubistvo i ubistvo, kako se i terete.

3. Ubistvo @eljka Milo{evi}a - ta-ke 3 i 4 optu`nice

825. U stavu 17 optu`nice se navodi:

Negdje sredinom jula 1992, tokom nekoliko dana, stra`ari su uzastopno surovo tukli @eljka MILO[EVI] A. Negdje oko 20. jula 1992, **HAZIM DELI]** odbabrao je @eljka MILO[EVI] A i izveo ga napolje gdje su ga **Hazim DELI]** i ostali surovo tukli. Do sljede}eg jutra @eljko MILO[EVI] je preminuo uslijed povreda.

Ta-ka 3. Te{ka povreda ka`njiva prema -lanu 2(a)(hotimi-no ubistvo) Statuta Suda; i

Ta-ka 4. Kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(ubistvo) @enevskih konvencija.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

826. U prilog tvrdnjama u ove dvije ta-ke optu`nice, Tu`ila{tvo se prvenstveno oslanja na dokaze Mire Golubovi}a, Novice \or|i}a, Milenka Kuljanina i Riste Vukala. Tu`ila{tvo je tako|e pozvalo i ispitalo svjedoka P, svjedoka J i Fadila Zebi}a koji su svjedo-ili u vezi s ovim ta-kama optu`nice.

827. Tu`ila{tvo se uglavnom oslanja na svjedo-enje Milenka Kuljanina i Novice \or|i}a u prilog svojim tvrdnjama. Ono navodi da je @eljko Milo{evi} bio podvrgnut te{kom premla}ivanju i razli-itim oblicima zlostavljanja prije nego {to ga je Hazim Deli} ubio. Tu`ila{tvo iznosi da je u jednoj od ovih prilika @eljko Milo{evi} tu-en komadom elektri-nog kabla a jednom drugom prilikom da je cijelu no} bio djelimi-no uronjen u {aht pun vode. Na kraju, Tu`ila{tvo tvrdi da ga je, nakon {to je @eljko Milo{evi} u prisustvu novinara koji su bili u posjeti zatvoru/logoru, odbio da "prizna" da je silovao i mu-io Muslimane, Deli} prozvaao da iza|e iz tunela br. 9 i

premlatio ga {to je dovelo do njegove smrti. U prilog svojoj tvrdnji, Tu`ila{tvo se oslanja na dokazni predmet 185, potvrdu o sahrani koja se odnosi na @eljka Milo{evi}a.

(b) Dokazi odbrane

828. Hazim Deli} je jedini optu`eni koji se tereti kao direktan u-esnik u djelima koja se navode u ovim ta-kama optu`nice. U Zahtjevu za odbacivanje optu`bi⁸⁸⁴ njegov branilac tvrdi da su u svjedo-enju o ovim okolnostima samo dva svjedoka svjedo-ila na osnovu li-nog znanja u vezi sa navodnim ubistvom @eljka Milo{evi}a, i da se njihova svjedo-enja razlikuju. Tvrdi se da je Novica \or|i} izjavio da je, kada su arapski novinari posjetili zatvor/logor, od @eljka Milo{evi}a i jednog drugog zatvorenika tra`eno da priznaju da su bili snajperisti i da su ubijali Muslimane i da su ih, uslijed toga {to su to odbili da u-ine, Hazim Deli} i Esad Land`o prebili u prisustvu novinara. Odbrana tvrdi da Milenko Kuljanin ima sasvim druk-iju pri-u, naime da se priznanje koje je od njega tra`eno odnosilo na silovanje i mu-enje Muslimanki i na mu-enje i ubijanje djece. Po{to je odbio da to u-ini, @eljko Milo{evi} je vra}en u tunel br. 9. Odbrana isti-e da su, one no}i kada je @eljko Milo{evi} umro, oba ova svjedoka bila u tunelu 9 i stoga nisu mogla vidjeti {ta se doga|a napolju. Odbrana dalje konstatuje da, premda su oba svjedoka -ula vriske i jauke, samo jedan tvrdi da je -uo pucanj. Na kraju, odbrana tvrdi da su dokazi koje je izvelo Tu`ila{tvo nedovoljni da doka`u da su premla}ivanja kojima je @eljko Milo{evi} bio podvrgnut no} prije smrti bila te{k}a.

829. Osim toga, u iskazu koji je dao u razgovoru sa Tu`ila{tvom 19. jula 1996, g. Deli} je izjavio da je @eljka Milo{evi}a u zatvoru/logoru ubio jedan drugi stra`ar, a pri tom je poricao da je imao udjela u njegovoj smrti (dokazni predmet 103).

(c) Diskusija i zaklju-ak

830. Odbrana ne osporava da je @eljko Milo{evi} umro u zatvoru/logoru ^elebi}i. Prema iskazima vi{e svjedoka Tu`ila{tva, uklju-uju}i Mira Golubovi}a, Novicu

⁸⁸⁴ Motion to Dismiss, RP D5657-D5659.

\or|i}a, Milenka Kuljanina, svjedoka P, Ristu Vukala i svjedoka J, @eljko Milo{evi} bio je podvrgnut nizu ispitivanja, premla}ivanju i drugim oblicima zlostavljanja dok je bio zato-en u tunelu br. 9. Tome je bio podvrgnut i unutar tunela i izvan njega, od strane Hazima Deli}a i Esada Land`e, jer se sumnjalo da je srpski snajperista. Jednom prilikom ga je g. Deli} pozvao da iza|e pred tunel br. 9 i te{ko ga premlatio komadom kabla. Jednom drugom prilikom je bio uronjen u {aht pun vode cijelu no}.

831. Prije njegove smrti, novinari su posjetili zatvor/logor i Hazim Deli} je izveo @eljka Milo{evi}a iz tunela br. 9 i tra`io od njega "priznanja" pred ovim novinarima, {to je ovaj odbio u-initi. Poslije tog doga|aja, Hazim Deli} je u no}i prozvao @eljka Milo{evi}a iz tunela br. 9 i vrata tunela br. 9 su zatvorena. G. Deli} je ne{to rekao @eljku Milo{evi}u, a zatim ga svirepo pretukao. @eljko Milo{evi} se te no}i nije vratio u tunel br. 9. Sljede}eg jutra je vi{e svjedoka Tu`ila{tvo vidjelo nepokretno tijelo @eljka Milo{evi}a kako le` blizu rupe gdje su zatvorenike odveli da mokre.

832. U pogledu svih navoda vezanih za ove ta-ke optu`nice, a naro-ito doga|aja koji je kona-no doveo do smrti @eljka Milo{evi}a, Pretresno vije}e pripisuje posebnu vjerodostojnost svjedo-enju Novice \or|i}a i Milenka Kuljanina. Novica \or|i} nalazio se na veoma maloj razdaljini od vrata tunela br. 9. Bio je u mogu}nosti da vidi i -uje {ta se doga|a iza vrata jer su bila otvorena tokom premla}ivanja koja su prethodila onom koje je kona-no izazvalo smrt @eljka Milo{evi}a. Ovaj svjedok je priznao da nije vidio to kona-no premla}ivanje jer su vrata tunela br. 9 bila zatvorena. Me|utim, -uo je da je g. Deli} prozvao `rtvu da iza|e, nakon -ega je -uo raspravu, zatim premla}ivanje i na kraju pucanj. Ovo se sla`e i potkrijepljeno je svjedo-enjem Milenka Kuljanina, koji je svjedo-io da je Deli} prozvao i li-no izveo @eljka Milo{evi}a iz tunela br. 9, poslije -ega je -uo `rtvu da vr{ti, jau-e i zapoma`e vi{e od jednog sata, {to je govorilo o tome koliko je surovo premla}en. Sljede}eg jutra su Milenko Kuljanin, Novica \or|i} i svjedok J primjetili mrtvo tijelo `rtve u blizini mjesta gdje su ih odveli da mokre. Milenko Kuljanin je dalje svjedo-io o mentalnom sklopu Hazima Deli}a. Taj svjedok je izjavio da se, nakon {to `rtva nije dala tra`ena "priznanja", g. Deli} vratio u tunel br. 9 dovode}i nazad @eljka Milo{evi}a i druge koji su izvedeni napolje radi razgovora. Prijetio im je govore}i da "je ga dobro zapamtiti".⁸⁸⁵ Osim toga, Milenko Kuljanin je

⁸⁸⁵ T. 5481.

svjedo-io kako je dan ranije Deli} "upozorio njega [eljka Milo{evi}a] o tome {to predstoji i rekao mu da bude spreman"⁸⁸⁶, u jedan sat ujutru. Premda ima nekih razlika u iskazima svjedoka ovih doga|aja, osnovne crte svjedo-enjâ koje se odnose na posljednje ve-e `ivota eljka Milo{evi}a su dosljedne i vjerodostojne.

833. Pretresno vije}e nalazi da je u julu 1992, nakon {to ga je vi{e puta premlatio, Hazim Deli} smi{ljeno i surovo tukao eljka Milo{evi}a bar jedan sat. Premla}ivanja koja su prethodila i to posljednje dugotrajno surovo premla}ivanje, kao i Deli}eve prijetnje `rtvi prije posljednjeg premla}ivanja, pokazuju namjeru od strane g. Deli}a da ubije. Pretresno vije}e je dalje uvjereno da je premla}ivanje do kojeg je do{lo ovom prilikom prouzrokovalo smrt `rtve.

834. Iz navedenih razloga, Pretresno vije}e progla{ava Hazima Deli}a krivim za hotimi-no ubistvo, prema ta-ki 3 optu`nice i za ubistvo, prema ta-ki 4 optu`nice.

4. Ubistvo Sime Jovanovi}a - ta-ke 5 i 6

835. U stavu 18 optu`nice, navodi se da su Hazim Deli} i Esad Land`o odgovorni za ubistvo Sime Jovanovi}a, jednog od zato-enika zatvora/logora ^elebi}i. Ova dvojica optu`enih terete se za djela u vezi s ovim doga|ajem u ta-kama 5 i 6 optu`nice kako slijedi:

Negdje u julu 1992, ispred pritvorskog objekta, grupa u kojoj su bili Hazim DELI] i Esad LAND@O surovo i dugo je tukla Simu JOVANOVI] A. Esad LAND@O i jedan drugi stra`ar odveli su Simu JOVANOVI] A natrag u pritvorski objekat. Nije mu odobrena ljebarska pomo} i on je skoro odmah umro uslijed povreda. Svojim radnjama i propustima Hazim DELI] i Esad LAND@O odgovorni su za:

Ta-ka 5: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(a) (hotimi-no ubistvo) Statuta Suda;

Ta-ka 6. Kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(ubistvo) @enevskih konvencija.

⁸⁸⁶ T. 5483.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

836. U prilog ovim optu`bama, Tu`ila{tvo se u svom zavr{nom podnesku oslanja na svjedo`enje dvanaest svojih svjedoka: Mirka Babi}a, Mirka \or|i}a, svjedoka F, Stevana Gligorevi}a, Nedeljka Dragani}a, svjedoka N, svjedoka P, svjedoka B, Branka Sudara, Rajka Dragani}a, Milovana Kuljanina i svjedoka R. Tako|e se poziva na usmeno svjedo`enje Esada Land`e. Treba konstatovati da su i Petko Gruba~, Branko Gotovac i Fadil Zebi} svjedo`ili u vezi s ovim navodima.

(b) Dokazi odbrane

837. U svom usmenom svjedo`enju pred Pretresnim vije}em, Esad Land`o je priznao da je predmetne ve`eri izveo Simu Jovanovi}a iz hangara br. 6, ali da je to u`inio na tra`enje nekih drugih stra`ara koji su ga obavijestili da su dobili dozvolu od vlasti u tom smislu. G. Land`o je porekao da je u`estvovao u premla}ivanju g. Jovanovi}a i njegov branilac je u zavr{nom podnesku tvrdio da ni jedan svjedok ne mo`e da tvrdi da je vidio ko je stvarno izvr{io premla}ivanje koje je dovelo do smrti g. Jovanovi}a.

838. Hazim Deli} je u razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva 19. jula 1996. (dokazni predmet 103), priznao da je Simo Jovanovi} ubijen dok je bio u zatvoru/logoru ^elebi}i, ali je porekao da je igrao ikakvu ulogu u prouzrokovanju njegove smrti. Odbrana g. Deli}a nije, u svom zavr{nom podnesku, iznijela nikakve konkretne tvrdnje u vezi s ovim doga|ajem.

(c) Diskusija i zaklju`ak

839. Simo Jovanovi} je bio bosanski Srbin star oko 60 godina koji je `ivio u selu Idbar, u op{tini Konjic. Po svemu sude}i, prije rata je imao ribnjak u op{tini, a sudjelovao je i u vo|enju jednog gra|evinskog preduze}a u gradu Konjicu. Na osnovu svjedo`enja nekih svjedoka `ini se da ga je mo`da MUP uhapsio i jedno vrijeme dr`ao u pritvoru prije nego {to je preba`en u zatvor/logor ^elebi}i. Kao posljedica

zlostavljanja kome je bio podvrgnut tokom tog perioda, bila mu je potrebna ljebarska pomoć kada je stigao u zatvor/logor. Međutim, ostao je zatočen u hangaru br. 6 sve dok nije umro. Svi naprijed navedeni svjedoci Tužilaštva, s izuzetkom svjedoka P, također su držani u hangaru br. 6 u relevantno vrijeme i stoga su u mogućnosti da daju iskaz na okolnosti njegove smrti.

840. Izgleda da su u zatvoru/logoru ^elebići bili zaposleni neki stražari, porijeklom iz istog sela kao i g. Jovanović, koji su imali neke lične račune koje su htjeli da namire s njim. Stoga bi ga te osobe, uz pomoć Esada Landića, vjerojatno izvodile iz hangara u toku noći i surovo tukle. Kao rezultat toga, fizičko stanje g. Jovanovića je stalno bilo slabo.

841. Negdje krajem juna ili početkom jula 1992, Esad Landić je prozvao Simu Jovanovića iz hangara, kao i u prethodnim prilikama. Postoje neke razlike u iskazima svjedoka o tome da li je g. Landić bio sam tom prilikom, ili je bio u društvu nekog drugog stražara ili više stražara. U svakom slučaju, g. Jovanović je odveden iz hangara br. 6 gdje ga je nekoliko lica teško pretuklo. Svjedoci u hangaru su čuli njegove jauke, krike i zapostavljanje za milost. Poslije nekih 15 do 20 minuta vraćen je unutra, a umro je nekoliko sati kasnije.

842. Kao što je prethodno konstatovano, Esad Landić priznaje da je izveo Simu Jovanovića iz hangara br. 6 te večeri, ali poriče da se pridružio ostalima koji su ga tukli. Međutim, ova verzija događaja nije ubjedljiva. Svi svjedoci su posvjedoili da je g. Landić izvodio g. Jovanovića iz hangara i u ranijim prilikama, kada su ga zlostavljali i drugi stražari iz njegovog rodnog sela koji su ga poznavali. Izgleda da g. Landić nije prijavio te događaje relevantnim osobama u zatvoru/logoru. Dalje, postoji svjedočenje da je i sam g. Landić povremeno tukao preminulog unutar hangara. Osim toga, barem je relevantnog dana g. Landić morao znati zašto su ostali stražari htjeli da Simo Jovanović bude prozvan iz hangara, a on je spremno pružio pomoć onima koji su ga tukli. Stoga, čak i da se prihvati njegovo objašnjenje da on lično nije udario preminulog, Esad Landić se ne može osloboditi odgovornosti za njegovu smrt jer je očigledno, u najmanju ruku, bio u položaju da olakša počinjanje krivičnih djela. Kao što je prethodno razmotreno, pojedinačna krivična odgovornost nastaje kada djela optuženog doprinose, ili imaju uticaja na, počinjanje zločina, a

po-injena su sa znanjem da je pomoći glavnom izvršiocu u po-injavanju krivih djela. G. Land`o je sam rekao da je bio raspoređen ispred hangara da čuva zatočnike u njemu i ne može biti sumnje da je bio svjestan namjera osoba koje su pretukle g. Jovanovića i da se one, bez njegove pomoći, ne bi mogle dokopati navedene `rtve.

843. U pogledu Hazima Delića nedovoljno je dokaza koji bi pokazivali da je na bilo koji način povezan s ubistvom Sime Jovanovića. Jedini svjedok koji pominje njegovo prisustvo u vrijeme kobnog premlaćivanja je Branko Sudar. Taj svjedok navodi da je čuo glas g. Delića izvan hangara kako izdaje naredjenja, i da u nekoliko navrata kaže: "Dovoljno, prekinite da ga bijete". Treba primjetiti da je ovaj svjedok bio u hangaru dok se premlaćivanje odvijalo napolju.

844. Nije pouzdano pripisati odgovornost Hazimu Deliću za ovaj događaj samo na osnovu prepoznavanja glasa, kada ni jedan drugi svjedok nije mogao da potvrdi da je čuo njegov glas u vrijeme kada je Simo Jovanović premlaćen na smrt. Jedini drugi svjedok koji pominje g. Delića u vezi sa `rtvom je svjedok P koji je svjedočio da je nekoliko dana prije smrti te osobe rekao g. Deliću da je g. Jovanović u vrlo lošem stanju i da mu je potrebno liječenje u zgradi 22, koje mu nije pruženo. Ne može se zaključiti da je g. Delić učestvovao u ubistvu g. Jovanovića na osnovu toga (to nije prihvatio ovaj savjet).

845. Na osnovu prethodne diskusije, Pretresno vijeće nalazi da je smrt Sime Jovanovića kao rezultat povreda koje su mu nanijete prilikom dugotrajnog i svirepog premlaćivanja ravna hotimičnom ubistvu i ubistvu. Zbog njegovog učestvovanja u ovom premlaćivanju, u najmanju ruku kao osobe koja je pomagala, učestvovala i svjesno olakčala premlaćivanje koje su izvršili drugi, Esad Land`o se proglašava krivim po tačkama 5 i 6 optužnice. Usljed nedostatka dokaza iznijetih u vezi učestvovanja Hazima Delića u djelima koja su prouzrokovala smrt g. Jovanovića, Pretresno vijeće zaključuje da on nije kriv po ovim tačkama optužnice.

5. Ubistvo Boška Samoukovića - tačke 7 i 8 optužnice

846. U stavu 19 optužnice se dalje navodi da je optuženi Esad Land`o odgovoran za ubistvo Boška Samoukovića, zatočnika u zatvoru/logoru `elebići, koji je imao 60

godina i bio zatočen u hangaru br. 6. Ovo navodno ubistvo se tereti u tačkama 7 i 8 optužnice kako slijedi:

Negdje u julu 1992, Esad LANDO tukao je nekoliko zarobljenika iz Bradine drvenom daskom. Tom prilikom Esad LANDO više puta je udario Boška SAMOUKOVIĆA, starog oko 60 godina. Nakon što je od udaraca izgubio svijest, Boško SAMOUKOVIĆ je iznesen iz pritvorskog objekta i od povreda je ubrzo umro. Svojim djelima i propustima ESAD LANDO odgovoran je za:

Tačka 7: Težku povredu ka njivu prema članu 2(a) (hotimično ubistvo) Statuta Suda; i

Tačka 8: Kršenje ratnih zakona i običaja ka njivo prema članu 3 Statuta Suda i utvrđeno članom 3(1)(a) (ubistvo) Ženevskih konvencija.

(a) Dokazi Tužilaštva

847. Tužilaštvo tvrdi da je, nekoliko dana poslije incidenta u julu 1992. kada je više bosanskih vojnih policajaca napadnuto i ubijeno blizu sela Bradina, Esad Lando izdvojio Boška Samoukovića među zatočenicima zatvora/logora "elebići" i tako ga nemilosrdno tukao da je nekih 15 do 20 minuta kasnije ovaj umro u takozvanom stacionaru u zatvoru/logoru.

848. U prilog ovim tvrdnjama, Tužilaštvo se oslanja na svjedočenje nekoliko svojih svjedoka: Mirka Babića, Stevana Gligorevića, Nedeljka Draganića, Dragana Kuljanina, Mladena Kuljanina, Petka Gruba-a, Riste Vukala, Mirka Norića, Rajka Draganića i svjedoka F, N, P, M, B i R. Tužilaštvo se takođe poziva na svjedočenje Esada Lande u sopstvenu odbranu. Takođe treba konstatovati da su Miro Golubović, Branko Sudar i Branko Gotovac dodatno svjedočili o smrti g. Samoukovića.

(b) Dokazi odbrane

849. U svom usmenom svjedočenju pred Pretresnim vijećem, Esad Lando je priznao da je tukao Boška Samoukovića, ali je osporio da ga je ikada namjeravao ubiti. U ovom kontekstu je istakao da je on lično odveo g. Samoukovića u takozvani stacionar u zatvoru/logoru i rekao ljekaru da ga izliječi. Opravdavajući to što je

preminulog zlostavljao, g. Land`o je pomenuo incident koji se dogodio 12. jula 1992, kada su jednu partolu pripadnika lokalne vojne policije blizu Bradine iz zasjede napali naoru`ani Srbi i kada su svi pripadnici patrole ubijeni. G. Land`o je izjavio da su napada-i masakrirali tijela tih vojnih policajaca, me|u kojima je bilo njemu bliskih osoba, i da je, kada je vidio njihove le{eve, bio izuzetno uznemiren. Odmah nakon toga i u takvom raspolo`enju, premlatio je g. Samoukovi}a.

(c) Diskusija i zaklju-ak

850. Bo{ko Samoukovi} je bio bosanski Srbin iz sela Bradine, koji je imao oko 60 godina i radio je na `eljeznici. Uhap{en je sa dvojicom sinova ubrzo nakon {to su snage bosanske vlade silom preuzele kontrolu nad selom od bosanskih Srba koji su ga dr`ali. Nakon hap{enja zato-en je u hangaru br. 6 u zatvoru/logoru ^elebi}i.

851. Odbrana g. Land`e ne osporava da je Bo{ko Samoukovi} premla}en u hangaru br. 6. Pored toga, s izuzetkom svjedoka P i dr. Petka Gruba-a, svi drugi naprijed pomenuti svjedoci bili su zato-eni u istom hangaru i mogli su da vide premla}ivanje g. Samoukovi}a. Ti svjedoci su izjavili, s manjim razlikama, da je Esad Land`o pri{ao preminulom, pitao ga kako se zove i naredio mu da ustane. Tada je g. Land`o po-eo da ga udara nekom drvenom daskom, dugom oko jedan metar i debelom pet ili {est santimetara, koja se obi-no koristila za zabavljanje vrata hangara. Ovo premla}ivanje je potrajalo sve dok se, na kraju, Bo{ko Samoukovi} nije sru{io. On je zatim prenijet u improvizovani stacionar u zgradi 22, gdje je podlegao povredama.

852. U takozvanom stacionaru su dvojica ljekara koji su tamo bili smje{teni pregledali g. Samoukovi}a. Vidjeli su da te{ko di{e i da mu je slomljeno nekoliko rebara. Svjedok P je izjavio da je na njegovo pitanje g. Samoukovi} odgovorio da ga je premlatio Esad Land`o. Dalje je izjavio da je prije dolaska preminulog u stacionar oko dvadeset minuta slu{ao jauke i zvuk udaraca koji su dolazili odnekuda iz zatvora/logora. I svjedok P i dr. Gruba- su izjavili da je Bo{ko Samoukovi} umro u roku od dvadeset minuta od dolaska u stacionar.

853. Iz iskaza svjedoka P -ini se da Esad Land`o nije do{ao u stacionar iz brige za zdravlje Bo{ka Samoukovi}a. Ovaj svjedok je izjavio da mu je g. Land`o zapravo

uputio prijetnju, rekav{i da g. Samoukovi} treba da "bude spreman" do 18:00 sati ili da on (tj. svjedok) treba da "bude spreman". Svjedok P je shvatio da ova prijetnja zna-i da Bo{ko Samoukovi} treba da bude spreman za jo{ jedno premla}ivanje do uve-e ili da se on sam spremi da bude premla}en umjesto njega.

854. Prema rije-ima dr. Gruba-a, i Hazim Deli} je do{ao u stacionar i, kada je vidio u kakvom stanju je Bo{ko Samoukovi}, poslao je po Esada Land`u i upitao ga {ta je uradio. Tada je Esad Land`o zamolio ljekara da se pobrine za g. Samoukovi}a, -ak {tavi{e, da ga "izlije-i".

855. ^ak i ako se dopusti da je molba g. Land`e upu}ena dr. Gruba-u dokaz nekog kajanja za to {to je u-inio a ne samo izraz straha da g. Deli} ne optu`i, to nikako ne mo`e umanjiti grubost njegovog pona{anja - nemilosrdnog premla}ivanja starije osobe te{kim predmetom. Izgleda da je jedini razlog {to je napao g. Samoukovi}a bio taj {to je ovaj bio Srbin iz Bradine i stoga nekako zaslu`ivao kaznu za djela drugih Srba iz Bradine koji su ubili nekoliko bosanskih policajaca. Divlja{tvo napada se mo`e ocijeniti i na osnovu -injenice da `rtva nakon toga nije `ivjela vi{e od pola sata. Takvo brutalno premla}ivanje starijeg -ovjeka koje je za posljedicu imalo njegovu smrt jasno predstavlja bezobzirno pona{anje koje karakteri{e potpuni prezir prema posljedicama koje ovo Pretresno vije}e smatra hotimi-nim ubistvom i ubistvom. Pod ovakvim okolnostima, nikakve kasnije molbe upu}ene ljekaru ne mogu umanjiti te`inu ne-ovje-nog pona{anja g. Land`e.

856. Iz naprijed navedenih razloga, Pretresno vije}e progla{ava Esada Land`u krivim prema ta-kama 7 i 8 optu`nice za hotimi-no ubistvo i ubistvo Bo{ka Samoukovi}a.

6. Ubistvo Slavka [u{i}a - ta-ke 11 i 12 optu`nice

857. U stavu 21 optu`nice se navodi da su Hazim Deli} i Esad Land`o odgovorni za ubistvo Slavka [u{i}a, jo{ jednog zato-enika u zatvoru/logoru ^elebi}i. Ova dvojica optu`enih se za djela u vezi s tim doga|ajem terete u ta-kama 11 i 12 kako slijedi:

Negdje krajem jula ili augusta 1992, grupa u kojoj su bili **Hazim DELI** i **Esad LAND@O** uzastopno je izdvajala Slavka [u{i}a za surova premla}ivanja. **Hazim DELI**, **Esad LAND@O** i ostali tukli su Slavka [u{i}a raznim predmetima, uklju-uju}i palicu i komad kabla. Mu-ili su ga tako |e raznim predmetima, uklju-uju}i klije{ta, zapaljene {tapine i eksere. Nakon {to je nekoliko dana bio podvrgnut takvim postupcima, Slavko [u{i} je od povreda umro. Svojim djelima i propustima, **Hazim DELI** i **Esad LAND@O** odgovorni su za:

Ta-ka 11: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(a)(hotimi-no ubistvo) Statuta Suda; i

Ta-ka 12: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(ubistvo) @enevskih konvencija.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

858. U vezi s ove dvije ta-ke optu`nice, Tu`ila{tvo je pozvalo i ispitalo sedam svjedoka: Grozdanu]e}ez, Milojkju Anti}, Miru Golubovi}a, Novicu \or|i}a, Milenka Kuljanina i svjedoke J i P. Oslanjaju}i se na ove svjedoke, Tu`ila{tvo tvrdi da su Hazim Deli} i Esad Land`o mu-ili Slavka [u{i}a do smrti kako bi dobili informacije o radio predajniku za koji se sumnjalo da je u njegovom posjedu i da ga koristi za navo|enje paljbe sa srpske strane na njegovo selo.

(b) Dokazi odbrane

859. I Hazim Deli} i Esad Land`o su porekli da su ubili Slavka [u{i}a u zatvoru/logoru ^elebi}i. Me|utim, ni jedan od ove dvojice optu`enih ne osporava da je g. [u{i} umro nasilnom smr}u dok je bio zato-en u zatvoru/logoru. Stanovi{te koje je zauzeo Hazim Deli} u razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva 19. jula 1996. (dokazni predmet 103) je da je g. [u{i}a ubio njegov sunarodnik Srbin, koji je i sam bio zatvoren u tunelu br. 9. [to se njega samog ti-e, Esad Land`o je priznao u usmenom svjedo-enju da je jednom udario g. [u{i}a u le|a, zapravo gurnuo ga kada su ga neki stra`ari vodili u tunel, ali nije dao nikakvu izjavu u vezi smrti g. [u{i}a. Odbrana g. Land`e u svom zavr{nom podnesku pripisuje odgovornost za ovo ubistvo jednom drugom zato-eniku u zatvoru/logoru.

(c) Diskusija i zaključak

860. Slavko [u{i} bio je iz sela ^elebi}i gdje je bio u-itelj. Nakon hap{enja u junu 1992, zato-en je u zatvoru/logoru ^elebi}i, u tunelu br. 9, koji je izgleda kori{en za smje{taj zatvorenika koji su smatrani najopasnijima.

861. Na osnovu iskaza prethodno nabrojanih svjedoka Tu`ila{tva, Hazim Deli} i Esad Land`o su, po svemu sude}i, zlostavljali Slavka [u{i}a jednog odre|enog dana u julu 1992, tokom du`eg vremenskog perioda, da bi od njega izvukli informacije u vezi radio predajnika. Prema Milenku Kuljaninu, Hazim Deli} je -ak zadu`io Zaru Mrkaji}a, jednog drugog zato-enika, da poku{a da ubjedi g. [u{i}a da otkrije gdje se predajnik nalazi, ali je to bilo bezuspje{no. Usljed daljeg te{kog zlostavljanja od strane g. Deli}a i Esada Land`e, uklju~uju}i premla}ivanje te{kom alatkom, ~ini se da je g. [u{i} kona-no ponudio da otkrije mjesto gdje je predajnik sakriven, poslije -ega su ga Hazim Deli} i neki drugi stra`ari otpratili do njegove ku}e. Kada tamo nisu na{li predajnik, vratili su g. [u{i}a u zatvor/logor i ponovo ga surovo premlatili.

862. Milenko Kuljanin je tako|e rekao da je vidio Esada Land`u kako Slavku [u{i}u ~upa jezik klije{tima i kako mu vezuje {tapine oko nogu i struka i onda ih pali. Dalje je rekao da je Esad Land`o, dok je ovako zlostavljao g. [u{i}a, istoga ispitivao o mjestu gdje se nalazi gorepomenuti radio predajnik. Treba napomenuti da su vrata tunela br. 9 gvozdena, a g. Kuljanin tvrdi da su bila otvorena u vrijeme kada je g. Land`o tako zlostavljao g. [u{i}a. Me|utim, te{kko je povjerovati da je sa mjesta na kome je bio u tunelu, Milenko Kuljanin mogao vidjeti {ta se de{ava s one strane vrata. Treba primjetiti da je tunel ispod nivoa terena i da se spu{ta nani`e. Tako|e ima nekoliko stepenica ispred vrata. Lice koje ne sjedi odmah pored vrata stoga ne mo`e jasno vidjeti {ta se doga|a napolju. Izme|u g. Kuljanina i ulaza u tunel sjedilo je {est osoba tako da je njegovo mjesto bilo malo dalje niz nagib tunela. Pretresno vije}e nije uvjereno da je s ovog mjesta mogao jasno da vidi kako je Slavko [u{i} podvrgnut zlostavljanju.

863. Od svjedoka koje je Tu`ila{tvo ispitivalo samo su trojica, odnosno Novica \or|i}, Miljenko Kuljanin i svjedok J, bili zato-eni u tunelu br. 9. G. \or|i} je izjavio da je bio u tunelu kada su Hazim Deli} i Esad Land`o odveli Slavka [u{i}a. Izjavio je da je, mnogo kasnije, g. [u{i} gurnut nazad u tunel i da je umro ubrzo nakon toga. Svjedok J je izjavio da je, u predmetno vrijeme, bio ispred tunela br. 9 jer

mu je bilo naređeno da odatle pođi pikavce. Sa tog mjesta vidio je Slavka [u{i}a sa Esadom Land`om, Zalom Mrkaji}em i stra`arem koji se po svemu sudeći zove Fo-ak. Svjedok J je izjavio da su te osobe -upale [u{i}ev jezik nekakvom alatkom. Za razliku od Milenka Kuljanina, ovaj svjedok nije pominjao da su kori}eni {tapini za zlostavljanje g. [u{i}a. Milenko Kuljanin je tako|e izjavio da je tijelo g. [u{i}a ostalo u tunelu dvije noći i jedan dan poslije njegove smrti. To se kosi sa verzijom drugih svjedoka iz tunela, koji su rekli da je tijelo preminulog uklonjeno ujutro poslije doga|aja koji su doveli do njegove smrti.

864. Grozdana]e}ez je pred Pretresnim vije}em izjavila da je sa prozora prijemne zgrade (zgrade A) gdje je bila zato-ena vidjela Hazima Deli}a da tu-e Slavka [u{i}a i da je s njim u to vrijeme bio jo{ jedan stra`ar. Mada nije prepoznala tog drugog stra`ara, misli da se zvao Makaron. Dalje je rekla da je sljede}eg dana saznala od jednog drugog stra`ara da je Slavka [u{i}a ubio Zala Mrkaji}. Milojka Anti} je tako|e izjavila da je vidjela Hazima Deli}a kako tu-e g. [u{i}a i da je s Deli}em u to vrijeme bio jo{ jedan stra`ar koga nije znala. Jedan drugi svjedok, Miro Golubovi}, je rekao da je u relevantno vrijeme bio zatvoren u zgradi 22 i da je odatle vidio Hazima Deli}a kako tu-e Slavka [u{i}a. Ovaj svjedok je pomenuo da je tome prisustvovao Esad Land`o i rekao da je Esad Land`o vukao Slavka [u{i}a za ruke kada je ovaj pao na betonski pod. Svjedok P je dalje svjedo-io da je sa prozora zgrade 22 vidio Hazima Deli}a i Esada Land`u kako tuku Slavka [u{i}a i da je Hazim Deli} imao neko tupo oru`je. Tako|e je rekao da je vidio g. [u{i}a u tunelu kada je oti{ao tamo da jednom zatvoreniku dâinjekciju penicilina i da je g. [u{i} bio u izuzetno te{kom stanju i da je izgledao iscrpljen. Svjedok P je kasnije -uo da je neki Maci} ubio g. [u{i}a.

865. Uprkos razlikama u iskazu svojih svjedoka u vezi ovih optu`bi, Tu`ila{tvo tvrdi da je Slavko [u{i} umro u tunelu br. 9 od povreda koje su mu nanijeli Hazim Deli} i Esad Land`o. Me|utim, kako je ve} primje}eno, iskaz tri svjedoka iz samog tunela, koja su ispitana u cilju potkrepljivanja ovog navoda, nisu u potpunosti dosljedni u pogledu doga|aja koji su doveli do smrti Slavka [u{i}a. Iako se u velikoj mjeri sumnja da je smrt g. [u{i}a posljedica surovog prebijanja i zlostavljanja od strane Hazima Deli}a i Esada Land`e, nije apsolutno jasno ko mu je nanio kobne povrede i neki svjedoci Tu`ila{tva su zapravo pripisali ubistvo drugim osobama. Pod

ovim okolnostima, Pretresno vijeće ne može biti sigurno da je neposredni uzrok smrti Slavka [u(i)]a prebijanje i zlostavljanje od strane ove dvojice optuženih.

866. Ipak je jasno da su g. Deli} i g. Land`o, u najmanju ruku, po-inioci gnusnih djela koja su nanijela teške tjelesne patnje `rtvi, i mada se ne terete na ovaj način, pravni je princip da teško krivi-no djelo uklju-uje lakše krivi-no djelo iste prirode. Shodno tome, Pretresno vijeće nalazi da Hazim Deli} i Esad Land`o nisu krivi po optu`bama hotimi-nog ubistva i ubistva, ali ih proglašava krivim za hotimi-nano{enje teške patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja, odnosno tešku povredu @enevskih konvencija iz 1949, ka`njivu prema -lanu 2 Statuta i za surovo postupanje, odnosno kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta.

7. Razna ubistva u stavu 22 optu`nice - ta-ke 13 i 14

867. U stavu 22 optu`nice se ka`e da:

Vezano za ubistva po-injena u logoru ^elebi}i, uklju-uju}i: ubistvo Milorada KULJANINA u junu 1992. kada su ga iz vatrenog oru`ja ubili stra`ari od kojih je jedan rekao da im treba `rtva za Bajram; ubistvo @eljka] E] EZA koji je pretu-en na smrt u junu ili julu 1992; ubistvo Slobodana BABI] A koji je pretu-en na smrt u junu 1992; ubistvo Petka GLIGOREVI] A koji je pretu-en na smrt krajem maja 1992; ubistvo Gojka MILJANI] A koji je pretu-en na smrt krajem maja 1992; ubistvo @eljka KLIMENTE koji je ubijen iz vatrenog oru`ja u drugoj polovini jula 1992; ubistvo Miroslava VUJI^I] A koji je ubijen iz vatrenog oru`ja oko 27. maja 1992; ubistvo Pere MRKAJI] A koji je pretu-en na smrt u julu 1992, i uklju-uju}i sva ubistva opisana u paragrafima {esnaest do dvadesetijedan...

Zejnir Delali}, Zdravko Muci} i Hazim Deli} se terete kao nadre|eni koji su znali ili imali razloga da znaju da }e njima podre|eni izvr{iti napred navedena djela ili da su to u-inili, a nisu preduzeli potrebne i razumne mjere da sprije-e takva djela ili kazne krivca. Shodno tome, terete se za sljede}e:

Ta-ka 13: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(a)(hotimi-no ubistvo) Statuta Suda; i

Ta-ka 14: Kr{enja ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(ubistvo) @enevskih konvencija.

868. Zaključak Pretresnog vijeća u vezi sa krivim djelima koja se navode u stavovima 16 do 19 i 21 optužnice, kako se tu terete, su iznijeti ranije.⁸⁸⁷ Dalje, kako je već prodiskutovano, Pretresno vijeće se ograničava na razmatranje konkretnih navoda u optužnici i shodno tome će se ograničiti na razmatranje narednih osam injeničnih navoda o ubistvima.

(a) Ubistvo Milorada Kuljanina

869. U optužnici se navodi da su Milorada Kuljanina ubili iz vatrenog oružja stražari u zatvoru/logoru Ćelebići u junu 1992. Nastojeći da utvrdi injenice u vezi s ovom optužbom, Tužilaštvo se prvenstveno oslanja na iskaz svjedoka R koji je izjavio da je vidio ubistvo "s udaljenosti od možda jednog koraka" od mjesta gdje je djelo počinjeno.⁸⁸⁸ Svjedok R je izjavio da je vidio da Milorada Kuljanina prozivaju van iz hangara br. 6 i da ga jedan od stražara ispituje. Zatim mu je naredeno da legne licem okrenutim ka zemlji u kanal pun urina gdje je, nakon što su ga još ispitivali, ustrijeljen u glavu iz neposredne blizine. U svom iskazu svjedok R je rekao da se smrt Milorada Kuljanina dogodila na Bajram jer se sjeća da su stražari nekoliko dana prije tog događaja stalno prijetili: "... ako ne zakoljemo deseticu vas (zatočenika) za Bajram, nismo nikakvi Muslimani".⁸⁸⁹ Tužilaštvo ističe da je iskaz svjedoka R o smrti g. Kuljanina potkrepljen iskazom Stevana Gligorevića, svjedoka N, Dragana Kuljanina, svjedoka M, Mladena Kuljanina i Mirka Ćorića. Tužilaštvo se takođe oslanja na dokazni predmet 185, potvrdu o sahrani, u cilju utvrđivanja navodne smrti žrtve.

870. Odbrana ističe⁸⁹⁰ da se dokazi vezani za ovu optužbu toliko razlikuju da je nemoguće pouzdano se osloniti na njih. Ona u ovom pogledu između ostalog tvrdi da iskazi koje su o ubistvu Milorada Kuljanina dali svjedoci N i R, koji obojica kažu da su bili svjedoci tog događaja, sadrže nepomirljive protivurjevnosti. Dalje konstatuje postojanje protivurjevnosti u dokazima pred Pretresnim vijećem o identitetu stražara koji je prozvao Milorada Kuljanina da izađe iz hangara br. 6 prije njegove smrti i o

⁸⁸⁷ Kako je prethodno konstatovano, Pretresno vijeće je nalogom od 21. aprila 1997. odobrilo zahtjev Tužilaštva za povlačenje svih optužbi koje se odnose na stav 20 optužnice.

⁸⁸⁸ T. 7787.

⁸⁸⁹ T. 7784.

⁸⁹⁰ Ovdje i u narednim pododjeljcima se odbrana odnosi na odbranu Zejnila Delalića, Zdravka Mucića i Hazima Delića.

broju hitaca koji su kasnije ispaljeni. Na osnovu toga, odbrana ističe da Tužilaštvo nije dokazalo ubistvo Milorada Kuljanina van razumne sumnje.

871. Pored sedam svjedoka na koje se Tužilaštvo oslanja, dokazi vezani za ovu optužbu dobijeni su od svjedoka optužbe Riste Vukala i svjedoka F. Svjedoženja ove devetorice svjedoka su dosljedna u pogledu činjenice da je Milorad Kuljanin ubijen u zatvoru/logoru ^elebići na sam vjerski praznik Bajram 1992. ili negdje u to vrijeme. Pretresno vijeće, međutim, konstatuje da postoje znatne nedosljednosti u dokazima u vezi tih okolnosti vezanih za smrt tog čovjeka. U iskazu pred Pretresnim vijećem, svjedok R je detaljno opisao ubistvo Milorada Kuljanina, koje je, kako kaže, posmatrao sa veoma male razdaljine. Prema njegovim riječima, svjedok je bio u grupi od petoro ili šestoro ljudi koji su izašli ispred hangara br. 6 da obavljaju dužnost, kada je primjetio da stražari izvode Milorada Kuljanina iz hangara. Milorad Kuljanin je zatim podvrgnut ispitivanju odmah ispred te grupe, prisiljen da legne u jarak pun mokraće gdje je, nakon daljeg ispitivanja, ustrijeljen tri puta sa razdaljine od 20 do 30 santimetara. Pretresno vijeće ne može da uskladi ovu verziju događaja s onom koju je opisao svjedok N. U svom iskazu, ovaj svjedok je opisao kako je bio u grupi od deset drugih zatočenika koji su išli u klozete kada su prošli pored Milorada Kuljanina. Svjedok je rekao da su četvorica ili petorica zatočenika koji su bili na čelu grupe bili prisiljeni da udare Milorada Kuljanina i da je poslije toga jedan od stražara uperio pušku u ruku i ispalio mu dva metka direktno u glavu. Treba konstatovati da se ova dva iskaza razlikuju u značajnoj mjeri ne samo u vezi događaja za koje se tvrdi da su neposredno prethodili ubistvu Milorada Kuljanina već i u pogledu broja zatočenika koji su prisustvovali ovom događaju. U ovom drugom pogledu, Mirko Norić je, za razliku od gore pomenutih iskaza, izjavio da su u predmetno vrijeme ispred hangara br. 6 bila samo tri zatočenika.

872. S obzirom na različite iskaze u pogledu osnovnih okolnosti navodnih događaja, Pretresno vijeće zaključuje da postoji dovoljan stepen nesigurnosti u vezi okolnosti vezanih za smrt Milorada Kuljanina da ga spriječi da donese konačan inženjerski zaključak u vezi ove optužbe. Shodno tome, Pretresno vijeće nalazi da nije dokazano van razumne sumnje da ubistvo Milorada Kuljanina predstavlja hotimično ubistvo prema članu 2 ili ubistvo prema članu 3.

(b) Ubistvo @eljka]e}eza

873. U optu`nici se navodi da je @eljko]e}ez pretu-en na smrt u zatvoru/logoru ^elebi}i u junu ili julu 1992. U utvr|ivanju -injenica vezanih za ovaj doga|aj, Tu`ila{tvo se oslanja na svjedo-enje svjedoka R. Prema iskazu ovog svjedoka, @eljko]e}ez je prozvan da iza|e iz hangara br. 6 uve-e istog dana kada je ubijen Milorad Kuljanin. Sa svog mjesta u hangaru svjedok je zatim, tokom jedno pola sata, -uo zvuk udaraca po ljudskom tijelu, kao i vriske i jauke @eljka]e}eza. Svjedok je rekao da su @eljka]e}eza zatim vratili u hangar, gdje je prvo le`ao i je-ao a ubrzo zatim zamukao. Sljede}eg jutra, svjedok je imao prilike da posmatra be`ivotno tijelo @eljka]e}eza iz blizine vi{e od jednog sata. Tijelo je bilo svo u modricama i pepeljasto sive boje "kao da u tom tijelu nikada nije bilo ni kapi krvi".⁸⁹¹ Tog istog jutra je jedan zato-enik iznio tijelo iz hangara. Tu`ila{tvo isti-e da je ovaj iskaz potvr|en iskazima svjedoka N, Dragana Kuljanina, Mladena Kuljanina, Riste Vukala, svjedoka F, Stevana Gligorevi}a i Mirka \or|i}a koji su svi bili u hangaru br. 6 u vrijeme navodnih doga|aja. Da bi utvrdilo smrt `rtve, Tu`ila{tvo se dalje oslanja na dokazni predmet 185, potvrdu o sahrani. Tu`ila{tvo dalje iznosi da dokazi ukazuju na to da je @eljko]e}ez mo`da ubijen jer je bio svjedokom ubistva Milorada Kuljanina. U tom pogledu se oslanja na iskaze svjedoka R, svjedoka F i svjedoka M.

874. Odbrana isti-e da dokazi Tu`ila{tva u prilog tog navodnog ubistva sadr`e brojne nedosljednosti. Ona tako primje}uje da dva svjedoka optu`be, svjedok F i Mladen Kuljanin, nisu mogla da identifikuju pojedinca koji je @eljka]e}eza prozvao da iza|e iz hangara br.6, dok su druga tri svjedoka optu`be, Mirko \or|i}, Risto Vukalo i svjedok R, izjavili da ga je prozvao Esad Land`o. Dalje konstatuje da se iskazi svjedoka o tome kako je @eljko]e}ez vra}en u hangar poslije navodnog premla}ivanja tako|e razlikuju. Na primjer, dok Stevan Gligorevi} i Mladen Kuljanin tvrde da su @eljka]e}eza nakon premla}ivanja u hangaru donijeli zato-enici, svjedok N i Mirko \or|i} navode da je jednostavno uba-en u hangar, a svjedok R tvrdi da su ga natrag doveli neki stra`ari sa kojima je bio Esad Land`o.

875. U pogledu ove optu`be, svjedok R i Miro \or|i} su dali precizne i su{tinski dosljedne iskaze, zanemaruju}i nebitna razmimoila`enja, o doga|aju koji se navodi u

⁸⁹¹ T. 7792.

optu`nici. Ti dokazi, koje Pretresno vijeće prihvata kao ta-ne i istinite, dalje su podr`ani u pogledu svih materijalnih `injenica iskazima svjedoka N, Dragana Kuljanina, Mladena Kuljanina, Riste Vukala, svjedoka F, Stevana Gligorevi}a i svjedoka M. Mada konstatuje nedosljednosti u dokazima Tu`ila{tva kako je istakla odbrana, Pretresno vijeće ne smatra da su one bitne za njegovo dono{enje zaklju-ka u vezi s ovim krivi-nim djelom, s obzirom na `injenicu da se vrsta ovdje opisanog doga|aja navodno de{avala prili-no u-estalo u zatvoru/logoru ^elebi}i i vremenski period koji je protekao izme|u doga|aja o kojima je rije- i iskaza svjedoka.

876. Na osnovu ovih dokaza, Pretresno vijeće nalazi da je dokazano van razumne sumnje da su @eljka]e}eza predmetnog dana jedan ili vi{e stra`ara zatvora/logora prozvali da iza|e iz hangara br. 6 u zatvoru/logoru ^elebi}i. Podvrgnut je dugom i te{kog premla}ivanju ispred hangara. Nakon toga, @eljko]e}ez je vra}en u hangar gdje je, uslijed povreda koje su mu tako nanijete, umro kasnije te iste no}i. O surovosti premla}ivanja kojem je bio izlo`en @eljko]e}ez svjedo-i broj modrica na njegovom tijelu, koje je primjetio svjedok R sljede}eg jutra poslije njegove smrti.

877. U vezi sa predmetnom optu`bom i na osnovu prethodnih `injenica, Pretresno vijeće nalazi da djelo te{kog premla}ivanja @eljka]e}eza tokom du`eg perioda vremena svjedo-i o namjeri da se ubije ili nanese ozbiljna povreda s bezobzirnim prezirom prema ljudskom `ivotu. Shodno tome, i kako ni najmanje ne sumnja da su povrede nanijete @eljku]e}ezu prilikom premla}ivanja direktno dovele do njegove smrti, Pretresno vijeće nalazi da ubistvo @eljka]e}eza, kako je prethodno opisano, predstavlja krivi-no djelo hotimi-nog ubistva prema -lanu 2 i ubistva prema -lanu 3 Statuta.

(c) Ubistvo Slobodana Babi}a

878. U optu`nici se navodi da je Slobodan Babi} pretu-en na smrt u junu 1992. u zatvoru/logoru ^elebi}i. Tu`ila{tvo priznaje da je Slobodan Babi} bio te{ko povrije|en kada je donijet u zatvor/logor i da bi te povrede doprinijele njegovoj smrti. Me|tuim, Tu`ila{tvo iznosi da, budu}i da je `rtva bila zato-ena u zato-eni-kom logoru ^elebi}i nekoliko dana a da nije dobila nikakvu zdravstvenu njegu, te da je u

toku tog perioda dalje premla}ivana, Pretresno vije}e mo`e zaklju-iti da je jedan od neposrednih uzroka smrti g. Babi}a bilo postupanje prema njemu u zatvoru/logoru.

879. Da bi utvrdilo -injenice u vezi s ovim navodima, Tu`ila{tvo konstatuje da mada su razli-iti svjedoci izjavili da je g. Babi} stigao u zatvor/logor ^elebi}i u vrlo slabom fizi-kom stanju, Mirko Babi} je izjavio da nije vidio da je iko u zatvoru/logoru ^elebi}i pru`io zdravstvenom njegovu Slobodanu Babi}u. Tu`ila{tvo se dalje oslanja na svjedo-enje svjedoka N koji je izjavio da je vidio kako Slobodana Babi}a u zgradi 22 tuku ljudi u uniformama ubrzo nakon {to je doveden u zatvor/logor ^elebi}i. Tu`ila{tvo navodi da je g. Babi} poslije toga preba-en u {kolu "3. mart". Svjedok P koji je lije-io g. Babi}a u {koli "3. mart" izjavio je da je g. Babi} bio te{ko povre|en kada je do{ao i da je bio bez svijesti do smrti nekoliko dana kasnije. Iskaz svjedoka P u vezi s ovim podr`an je iskazom dr. Petka Gruba-a. Tu`ila{tvo se tako|e oslanja na dokazni predmet 185, potvrdu o sahrani, za utvr|ivanje smrti Slobodana Babi}a.

880. [to se ti-e svjedo-enja Mirka Babi}a, Branka Gotovca, svjedoka N i Riste Vukala, odbrana konstatuje te`inu dokaza koji ukazuju na to da je Slobodan Babi} bio te{ko premla}en i povrije|en prije dolaska u zatvor/logor ^elebi}i. Konkretno, ona isti-e da premla}ivanja koja opisuje Risto Vukalo odgovaraju povredama koje su opisane u iskazima svjedoka P i dr. Petka Gruba-a. Suprotno tome, odbrana isti-e da nema dokaza da je smrt Slobodana Babi}a posljedica povreda ili uskra}ivanja njege u zatvoru/logoru ^elebi}i.

881. U svom svjedo-enju pred Pretresnim vije}em, Risto Vukalo je opisao kako je Slobodan Babi}, prije dolaska u zatvor/logor ^elebi}i bio podvrgnut te{kom tjelesnom zlostavljanju koje je za posljedicu imalo ozbiljne povrede. Ovaj iskaz je potkrijepljen svjedo-enjem Mirka Babi}a. Isto tako, Branko Sudar, svjedok N i Branko Gotovac svjedo-ili su o slabom fizi-kom stanju Slobodana Babi}a dok je bio zato-en u zatvoru/logoru ^elebi}i. Branko Sudar je, na primjer, svjedo-io da je nakon dolaska u zgradu 22, vidio Slobodan Babi}a "kako le`i na podu obliven krvlju".⁸⁹²

⁸⁹² T. 5919.

882. Strane ne spore gore navedene dokaze. Odbrana {tavi{e ne osporava iskaz svjedoka P i dr. Petka Gruba-a da je Slobodan Babi} umro nekoliko dana poslije prebacivanja u privremeni dom zdravlja u {koli "3. mart".

883. U vezi sa postupanjem kome je Slobodan Babi} bio izlo`en u samom zatvoru/logoru ^elebi}i, svjedok N je izjavio kako su uniformisani ljudi ulazili u zgradu u kojoj su bili zato-eni on i Slobodan Babi} i ovog drugog udarili nekoliko puta. Prema tom svjedoku "iako je on [Slobodan Babi}] bio polumrtav, nastavili su da ga udaraju".⁸⁹³

884. Pretresno vije}e nalazi da je Slobodan Babi}, uslijed fizi-kog zlostavljanja nakon hap{enja, bio ozbiljno povre|en prije dolaska u zatvor/logor ^elebi}i. Bio je zato-en u zatvoru/logoru nekoliko dana, za koje vrijeme ga je jednom prilikom vi{e uniformisanih ljudi u-estalo udaralo. Zatim je preba-en u privremeni dom zdravlja u {koli "3. mart", gdje je ostao dok nije umro nekoliko dana kasnije.

885. U vezi sa ovom optu`bom i na osnovu prethodnih ~injenica, Pretresno vije}e ne mo`e da isklju-i mogu}nost da su smrt Slobodana Babi}a prouzrokovali po-inioci koji nisu povezani sa zatvorom/logorom ^elebi}i nakon njegovog prebacivanja u {kolu "3. mart". Shodno tome, Pretresno vije}e nalazi da optu`ba hotimi-nog ubistva i ubistva Slobodana Babi}a nije dokazana van razumne sumnje.

(d) Ubistvo Petka Gligorevi}a

886. U optu`nici se navodi da je Petko Gligorevi} pretu-en na smrt u drugoj polovini maja 1992. u zatvoru/logoru ^elebi}i. U utvr|ivanju ~injenica vezanih za ovaj doga|aj, Tu`ila{tvo se oslanja na iskaze ~etiri svjedoka. Stevan Gligorevi} je izjavio da su, nakon dolaska u zatvor/logor ^elebi}i, on i ostali novoprido{li natjerani da stoje uza zid s podignutim rukama. Podvrgnuti su vrije|anju i te{kom premla}ivanju kundacima pu{aka, {tapovima i drugim predmetima, od strane nekoliko grupa uniformisanih ljudi, tokom vi{e sati. Svjedok je izjavio da je vidio da je Petko Gligorevi} umro kao rezultat tog premla}ivanja. Tu`ila{tvo se dalje oslanja na iskaze koji ovo potkrepljuju, a koje su dali Mladen Kuljanin, Zoran Ninkovi} i

svjedok F, koji su svi bili u toj grupi zato-enika i koji su svi mogli da potvrde da je smrt Petka Gligorevi}a rezultat tog premla}ivanja. Mladen Kuljanin je konkretno izjavio da je vidio kako je "u jednom trenutku, on [Petko Gligorevi}] pao od udaraca i neki vojnici su pri}li i naredili dvojici zatvorenika da ga podignu. Onda je ustao. Kada je sljede}a grupa do}la da nas tu-e, Petko je opet pao i vi}e nije ustao."⁸⁹⁴ Nadalje, Mladen Kuljanin je identifikovao Hazima Deli}a kao jednog od ljudi koji su u-estvovali u premla}ivanju.⁸⁹⁵ Sli-no tome, Zoran Ninkovi} je svjedo-io da je u jednom trenutku u toku premla}ivanja primjetio Hazima Deli}a da stoji u blizini mjesta gdje se premla}ivanje odvijalo.⁸⁹⁶

887. Odbrana isti-e da Tu`ila{tvo nije predo-ilo nikakve dokaze koji pokazuju da je bilo koja osoba povezana sa zatvorom/logorom ^elebi}i u-estvovala u navodnom kolektivnom premla}ivanju ili bilo kom drugom djelu koje je moglo dovesti do smrti Petka Gligorevi}a.

888. Pretresno vije}e nalazi da su iskazi -etiri svjedoka na koja se oslanja Tu`ila{tvo vjerodostojni. Sva -etvorica prisustvovali su doga|ajima koji su prethodili smrti Petka Gligorevi}a i njihovi iskazi su dosljedni u pogledu svih materijalnih -injenica.

889. Pretresno vije}e zaklju-uje da je Petko Gligorevi}, po dolasku u zatvor/logor ^elebi}i, bio prisiljen da stoji uza zid s podignutim rukama, zajedno s ostalim novim zato-enicima. Nakon toga je podvrgnut surovom premla}ivanju od strane nekoliko grupa uniformisanih ljudi. Po-inioci su koristili kundake pu{aka i druge drvene i metalne predmete da tuku zato-enike. Premla}ivanje je trajalo nekoliko sati, a Hazim Deli} je bio prisutan tokom bar jednog dijela ovog perioda. Kao direktna posljedica povreda koje je pretrpio tokom ovog premla}ivanja, Petko Gligorevi} je umro u neko vrijeme tokom premla}ivanja ili ubrzo nakon toga.

890. S obzirom na te`inu premla}ivanja kome je Petko Gligorevi} bio podvrgnut i -injenicu da su po-inioci koristili metalne i drvene predmete za nano{enje udaraca,

⁸⁹³ T. 1881.

⁸⁹⁴ T. 2481.

⁸⁹⁵ T. 2479.

⁸⁹⁶ T. 5139.

Pretresno vijeće nalazi da su premlaživanja vršena sa namjerom da se ubije ili nanese ozbiljna povreda s bezobzirnim prezirom prema ljudskom životu. Shodno tome, kako ni najmanje ne sumnja da su povrede nanijete Petku Gligoreviću prilikom premlaživanja neposredno dovele do njegove smrti, Pretresno vijeće utvrđuje da ubistvo Petka Gligorevića, kako je prethodno opisano, predstavlja hotimično ubistvo prema članu 2 i ubistvo prema članu 3 Statuta.

(e) Ubistvo Gojka Miljanića

891. U optužnici se navodi da je Gojko Miljanić pretučen na smrt u zatvoru/logoru ^elebići u drugoj polovini maja 1992. Tužilaštvo navodi da je ova žrtva umrla uslijed povreda koje su joj nanijete u toku kolektivnog premlaživanja koje je počelo po njegovom dolasku u zatvor/logor ^elebići. Tužilaštvo tvrdi da je to bio isti incident prilikom kojeg je ubijen Petko Gligorević. Da bi se utvrdile činjenice u vezi s ovim događajem, Tužilaštvo se oslanja na iskaz svjedoka N, Stevana Gligorevića, svjedoka F, Mladena Kuljanina i Zorana Ninkovića. Posljednja četvorica od ovih svjedoka bili su u grupi zatvorenika koji su tom prilikom premlaženi i u svom svjedočenju su opisali prirodu i trajanje premlaživanja koje su morali da izdrže. Stevan Gligorević, Mladen Kuljanin i svjedok F su također izjavili da su vidjeli Gojka Miljanića u hangaru br. 6 poslije premlaživanja i da je umro sljedećeg jutra uslijed teških povreda koje su mu nanijete. Svjedok N je također izjavio da je vidio žrtvu kako umire sinu na rukama u hangaru.

892. Odbrana tvrdi da Tužilaštvo nije predložilo dokaze koji pokazuju da je bilo koje lice povezano sa zatvorom/logorom ^elebići učestvovalo u navodnom kolektivnom premlaživanju ili bilo kom drugom djelu koje je moglo dovesti do smrti Gojka Miljanića.

893. Kako je gore navedeno u vezi sa zaključkom Pretresnog vijeća o ubistvu Petka Gligorevića, Pretresno vijeće smatra iskaze iz prve ruke Zorana Ninkovića, Stevana Gligorevića, svjedoka F i Mladena Kuljanina vjerodostojnim u pogledu kolektivnog prebijanja uslijed kog je Gojko Miljanić navodno umro. Dalje, Pretresno vijeće prihvata svjedočenje posljednja tri svjedoka, koje potkrepljuje svjedok N, u vezi sa smrću Gojka Miljanića u hangaru br. 6 negdje u toku narednog perioda od 24 sata.

Shodno tome, Pretresno vijeće nalazi da je Gojko Miljanić, po dolasku u zatvor/logor ^elebići, podvrgnut kolektivnom premlaćivanju na isti način kako je utvrđeno u slušaju ubistva Petka Gligorevića. Nakon premlaćivanja, g. Miljanić je vraćen u hangar br. 6 gdje je kasnije umro uslijed pretrpljenih povreda.

894. S obzirom na tešinu premlaćivanja kome je Gojko Miljanić bio podvrgnut i činjenicu da su počinio koristili kundake pučaka i druge metalne i drvene predmete za nanošenje udaraca, Pretresno vijeće nalazi da je premlaćivanje vršeno sa namjerom da se ubije ili nanese ozbiljna povreda s bezobzirnim prezirom prema ljudskom životu. Shodno tome, budući da je uvjereno da su povrede nanijete Gojku Miljaniću u toku premlaćivanja direktno dovele do njegove smrti, Pretresno vijeće zaključuje da ubistvo Gojka Miljanića, kako je gore opisano, predstavlja hotimicno ubistvo prema članu 2 i ubistvo prema članu 3 Statuta.

(f) Ubistvo @eljka Klimente

895. U optužnici se navodi da je @eljko Klimenta ubijen iz vatrenog oružja u drugoj polovini jula 1992. u zatvoru/logoru ^elebići. U cilju utvrđivanja činjenica u vezi s ovim događajem Tužilaštvo se oslanja na svjedočenje osam svjedoka, uključujući i svjedočenje Vase \ordića, koji je bio ošvedac ovog ubistva. Tužilaštvo se dalje oslanja na iskaze koji potkrepljuju ovo ubistvo koje je dalo više svjedoka prisutnih u hangaru u relevantno vrijeme, uključujući Mirka Babića, Nedeljka Draganića, Dragana Kuljanina, Mladena Kuljanina, Mirka \orlića i svjedoka R. Svi ti svjedoci su opisali kako su čuli da @eljka Klimentu prozivaju iz hangara. Nekoliko minuta kasnije čuli su pucanj. Uskoro nakon toga, jedan ili više drugih zatočenika učli su u hangar i rekli da je g. Klimenta upravo ubijen. Dalje, svjedok N i Mladen Kuljanin su izjavili da su vidjeli tijelo @eljka Klimente blizu hangara ubrzo poslije toga. Tužilaštvo se takođe oslanja na dokazni predmet 185, potvrdu o sahrani, u cilju utvrđivanja smrti žrtve.

896. Odbrana konstatuje da dokazi Tužilaštva u vezi ove optužbe sadrže brojne nedosljednosti. Ona ističe, između ostalog, da su Milovan Kuljanin i Vaso \orlić, koji tvrde da su bili ošvedici tog ubistva, dali protivrjne iskaze. Ona tvrdi da se različiti iskazi ove dvojice svjedoka ne mogu usaglasiti, i da, stoga, njihovi iskazi nisu pouzdani. Pored toga, odbrana čeli da diskredituje svjedočanstvo Vase \orlića

isti-u}i nedosljednosti izme|u njegovog svjedo-enja i njegove prethodne izjave date Tu` ila{tvu o okolnostima vezanim za ubistvo g. Klimente. Odbrana dalje osporava tvrdnju Tu` ila{tva da je ubistvo bilo namjerno, isti-u}i da ima dokaza koji ukazuju na to da je moglo biti slu-ajno i da Tu` ila{tvo stoga nije ispunilo teret dokazivanja van razumne sumnje da ubistvo @eljka Klimente predstavlja hotimi~no ubistvo ili ubistvo.

897. Pretresno vije}e je saslu{alo iskaze 18 svjedoka o okolnostima vezanih uz smrt @eljka Klimente. Iskazi ovih svjedoka su bili jednoobrazni u pogledu ~injenice da je @eljka Klimentu ustrijelio stra`ar u zatvoru/logoru ^elebi}i i da je on umro uslijed povreda uskoro nakon toga. Nedvojbeno, odbrana Zejnila Delali}a priznaje ovo u svojim zavr{nim podnescima.⁸⁹⁷ Me|utim, iskazi ovih svjedoka u pogledu pojedinosti okolnosti vezanih za smrt @eljka Klimente ne sla`u se na vi{e na~ina. Klju~no je to da se iskazi dvojice svjedoka koji zu izjavili da su li~no posmatrali ubistvo znatno razlikuju u vezi okolnosti ovog doga|aja. Vaso \or|i} je u svom iskazu opisao kako su njemu i @eljku Klimenti naredili da iznesu kiblu iz hangara br. 6. Prema ovom svjedoku, on i `rtva su ~istili kiblu u klozetu iza hangara kada je jedan stra`ar pozvao @eljka Klimentu da mu pri|e. Nakon {to su stra`ar i @eljko Klimenta zapalili cigarete, ovaj potonji se zaputio prema hangaru. Stra`ar je uperio pu{ku u njega i povikao `rtvi da ne tr~i ili }e ga ubiti, poslije ~ega je @eljko Klimenta po~eo da tr~i prema hangaru. Stra`ar je onda pucao na @eljka Klimentu i pogodio ga u potiljak. Za razliku od toga, Milovan Kuljanin je izjavio da je g. Klimenta iza{ao iz hangara br. 6 da obavi nu`du i da je, dok je hodao prema jarku koji je slu`io kao klozet, jedan stra`ar pucao na njega, pogodio ga u stra`nji dio glave i na mjestu ubio.

898. Premda Pretresno vije}e ne sumnja da je @eljko Klimenta ubijen dok je bio zato~en u zatvoru/logoru ^elebi}i, vrsta nedosljednosti u dokazima izvedenim u vezi ovog pitanja spre~ava Pretresno vije}e da donese kona~an ~injeni~ni zaklju~ak o konkretnim okolnostima vezanim za njegovu smrt. Shodno tome, Pretresno vije}e nalazi da nije dokazano van razumne sumnje da ubistvo @eljka Klimente predstavlja hotimi~no ubistvo prema ~lanu 2 ili ubistvo prema ~lanu 3.

(g) Ubistvo Miroslava Vuji~i}a

899. U optu`nici se navodi da je Miroslav Vuji-i} ubijen iz vatrenog oru`ja u zatvoru/logoru ^elebi}i negdje oko 27. maja 1992. Tu`ila{tvo navodi da je Miroslava Vuji-i}a iz vatrenog oru`ja ubio stra`ar nakon {to je ovaj poku{ao da izbjegne kolektivno premla}ivanje kome je, izme|u ostalih, bio podvrgnut neposredno po dolasku u zatvor/logor ^elebi}i. Navodi se da je ovo isti incident u kome je umro Petko Gligorevi} i da je Hazim Deli} bio prisutan tokom premla}ivanja. Tu`ila{tvo nastoji da utvrdi -injenice u vezi s ovom ta-kom optu`be oslanjaju}i se na iskaze svjedoka F, Stevana Gligorevi}a, svjedoka N, Mladena Kuljanina, Zorana Ninkovi}a i na dokazni predmet 185.

900. Odbrana nastoji da baci sumnju na iskaze svjedoka optu`be koji se odnose na ovu ta-ku optu`nice isti-u}i da se njihovi opisi ubistva razlikuju u pogledu broja ispaljenih hitaca.

901. Kao {to je gore re~eno, u vezi sa zakljuc-ima Pretresnog vije}a u pogledu ubistva Petka Gligorevi}a, Pretresno vije}e prihvata kao vjerodostojne iskaze iz prve ruke Stevana Gligorevi}a, svjedoka F, Mladena Kuljanina i Zorana Ninkovi}a o kolektivnom premla}ivanju u vezi s kojim se navodi da je Miroslav Vuji-i} ubijen. Konkretno, u vezi s ovom optu`bom, svjedok F je izjavio kako je, u jednom trenutku u toku premla}ivanja, Miroslav Vuji-i} izveden iz vrste, natjeran da legne na zemlju i udaren nekoliko puta. Miroslav Vuji-i} je tada ustao i po~eo da bje`i sa mjesta premla}ivanja, poslije ~ega su ispaljeni hici koji su ga ubili. Ovaj iskaz je potkrijepljen svjedo~enjem svjedoka F i Stevana Gligorevi}a. Mada je ovaj posljednji svjedok rekao da nije mogao da vidi ove doga|aje, izjavio je da je ~uo da su ispaljeni hici i da je kasnije vidio tijelo `rtve kako le`i u travi. Smrt Miroslava Vuji-i}a je potkrepljena i dokaznim predmetom 185, potvrdom o sahrani.

902. Shodno tome, Pretresno vije}e nalazi da je grupa zato~enika kolektivno premla}ena na isti na-in kao {to je utvr|eno u slu~aju ubistva Petka Gligorevi}a nakon dolaska u zatvor/logor ^elebi}i. U nekom trenutku tokom premla}ivanja, Miroslav Vuji-i} je po~eo da bje`i sa mjesta tjelesnog zlostavljanja, poslije ~ega ga je jedna od osoba koja je u~estvovala u kolektivnom premla}ivanju ubila iz vatrenog oru`ja.

⁸⁹⁷ *Vidi Delali} Closing Brief, RP D8462.*

903. U predmetu pred nama, utvrđeno je da je Miroslava Vujića iz vatrenog oružja ubila jedna od osoba koja je učestvovala u kolektivnom premlaćivanju, kako je prethodno opisano, u zatvoru/logoru Ćelebići. Pretresno vijeće zaključuje da, u ovim okolnostima, upotreba vatrenog oružja protiv nenaoružanog lica, pokazuje namjeru da se ubije ili nanese ozbiljna povreda s bezobzirnim prezirom prema ljudskom životu. Shodno tome, Pretresno vijeće zaključuje da ubistvo Miroslava Vujića predstavlja krivično djelo hotimičnog ubistva prema članu 2 i ubistva prema članu 3 Statuta.

(h) Ubistvo Pere Mrkajića

904. U optužnici se navodi da je Pero Mrkajić pretučen na smrt u julu 1992. U utvrđivanju činjenica vezanih za ovu optužbu, Tužilaštvo se oslanja na iskaze pet svjedoka. I Dragan Kuljanin i svjedok F su izjavili da je zdravstveno stanje Pere Mrkajića, po dolasku u zatvor/logor Ćelebići, bilo vrlo ozbiljno. Dragan Kuljanin je izjavio i da je g. Mrkajić tučen ispred hangara br. 6. Ovo je potkrepljeno iskazom dr. Petka Grubača. I svjedok P i dr. Grubač, koji je radio u improvizovanom stacionaru u zatvoru/logoru, posvjedočili su da je na tijelu g. Mrkajića bilo mnogo modrica i povreda i potvrdili činjenicu da je g. Mrkajić umro u tom stacionaru. Tužilaštvo se oslanja i na dokazni predmet 185, potvrdu o sahrani.

905. Konstatujuć postojanje dokaza da je Pero Mrkajić već bio teško povrijeđen kada je došao u zatvor/logor Ćelebići i da je bolovao od černe bolesti, odbrana ističe da su njegovu smrt prouzrokovale bilo obje ili jedna od ovih činjenica, a ne neko protivzakonito djelo koje je počinilo neko lice u zatvoru/logoru Ćelebići.

906. U iskazu pred Pretresnim vijećem, Dragan Kuljanin je opisao kako je Pero Mrkajić teško premlaćen prije dolaska u zatvor/logor Ćelebići. Ovaj iskaz je u skladu s onim koji je dao svjedok F, koji je izjavio da je zdravstveno stanje Pere Mrkajića kada je došao u zatvor/logor Ćelebići bilo vrlo loše. Dragan Kuljanin je dalje izjavio da je Pero Mrkajić, kao i on sam, bio podvrgnut premlaćivanju ispred hangara br. 6. Ovaj iskaz je potkrijepljen svjedočenjem dr. Petka Grubača koji je izjavio da mu je Pero Mrkajić rekao da su ga premlatili i da su mu povrede nanijete u hangaru br. 6. I dr. Petko Grubač i svjedok P, koji su bili u prilici da posmatraju zdravstveno stanje

rtve, posvjedo-ili su da je umro nekoliko dana poslije dolaska u stacionar. Dr. Gruba- je u svom svjedo-enju jasno izjavio da, po njegovom mi{ljenju, Pero Mrkaji} nije umro od {e}erne bolesti od koje je bolovao.

907. Na osnovu tih dokaza, Pretresno vije}e zaklju-uje da je Pero Mrkaji} ve} bio ozbiljno povrije|en kada je stigao u zatvor/logor ^elebi}i. Uprkos ozbiljnosti njegovog zdravstvenog stanja, g. Mrkaji} je podvrgnut daljem premla}ivanju tokom perioda u kome je bio zato-en u zatvoru/logoru. Kasnije je preba-en u takozvani stacionar, gdje je ostao dok nije umro nekoliko dana kasnije.

908. U vezi sa predmetnom optu`bom i na osnovu prethodnih -injenica, Pretresno vije}e nalazi da -in premla}ivanja Pere Mrkaji}a, s obzirom na ozbiljnost njegovog zdravstvenog stanja, pokazuje namjeru od strane po-inilaca da ubiju ili nanesu ozbiljnu povredu s bezobzirnim prezirom prema ljudskom `ivotu.

909. Pretresno vije}e konstatuje da je op{te priznati pravni princip da je pred po-iniocem nedjela `rtva `rtva bez obzira na njeno stanje. Tako, ako po-inilac svojim djelima `rtvi skrati `ivot, s pravnog stanovi{ta je nebitno da li bi `rtva mo`da umrla kratko nakon toga od nekog drugog uzroka. Stoga, da bi se utvrdila krivi-na odgovornost u situacijama gdje postoje prethodni fizi-ki uslovi koji bi prouzrokovali smrt `rtve, potrebno je samo ustanoviti da je pona{anje optu`enog doprinijelo smrti `rtve. Na osnovu naprijed iznesenih -injenica, Pretresno vije}e je uvjeren da je ovaj kriterijum ispunjen u vezi sa predmetnom optu`bom. Shodno tome, Pretresno vije}e zaklju-uje da je ubistvo Pere Mrkaji}a predstavlja krivi-no djelo hotimi-nog ubistva prema -lanu 2 i ubistva prema -lanu 3 Statuta.

(i) Odgovornost optu`enih

910. Prema ta-kama optu`nice koje se ovdje razmatraju, Zejnil Delali}, Zdravko Muci} i Hazim Deli} terete se da su odgovorni kao nadre|eni prema -lanu 7(3) Statuta. Kako je naprijed izneseno, utvr|eno je da ni Zejnil Delali} ni Hazim Deli} nisu vr{ili vlast nadre|enog nad zatvorom/logorom ^elebi}i. Iz toga razloga, Pretresno vije}e progla{ava da Zejnil Delali} i Hazim Deli} nisu krivi za hotimi-na ubistva i ubistva za koja se terete u ta-kama 13 i 14 optu`nice.

911. Pretresno vijeće je prethodno ustanovilo da je Zdravko Mucić imao *de facto* vlast nadređenog u odnosu na zatvor/logor ^elebići. Dalje je utvrdilo da je Zdravko Mucić na tom položaju znao ili imao razloga da zna za kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena u zatvoru/logoru ^elebići, ali da nije spriječio ta djela ni kaznio njihove počinioce. Iz tog razloga, i na osnovu prethodno iznesenih zaključaka, Pretresno vijeće proglašava Zdravka Mucića odgovornim prema članu 7(3) Statuta za hotimično ubistvo i ubistvo @eljka]e}eza, Petka Gligorevića, Gojka Miljanića, Miroslava Vujića i Pere Mrkajića. Takođe na osnovu naprijed iznesenih zaključaka Pretresno vijeće zaključuje da Zdravko Mucić nije odgovoran za hotimično ubistvo i ubistvo Milorada Kuljanina, Slobodana Babića i @eljka Klimente, kako se navodi u optužnici.

912. Na svom položaju nadređenog, Zdravko Mucić je dalje odgovoran za hotimično ubistvo i ubistvo [}epe Gotovca, @eljka Milo{evi}a, Sime Jovanovića i Bo{ka Samoukovića, kako se navodi u stavovima 16, 17, 18 i 19 optužnice, i koje Pretresno vijeće prethodno nalazi dokazanim. Pretresno vijeće zaključuje da Zdravko Mucić nije odgovoran za hotimično ubistvo i ubistvo Slavka Su{i}a, kako se navodi u stavu 21 optužnice. Međutim, u skladu sa gore navedenim zaključcima, Zdravko Mucić je odgovoran za hotimično nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja, i za surovo postupanje u odnosu na Slavka Su{i}a.

8. Mu-enje ili surovo postupanje prema Momiru Kuljaninu - ta-ke 15, 16 i 17

913. U stavu 23 optužnice se navodi da su Hazim Deli} i Esad Land`o odgovorni za mu-enje ili surovo postupanje prema Momiru Kuljaninu, zato-eniku u zatvoru/logoru ^elebići. Ta dvojica optuženih se za doti-na djela terete au ta-kama 15, 16 i 17 kako slijedi:

Negdje od oko 25. maja 1992. pa sve do kraja septembra 1992, **Hazim DELI}**, **Esad LAND@O** i ostali, redovno su i surovo tukli Momira KULJANINA. Izme|u ostalog, {utirali su ga do besvijesti, `igosali mu dlan krstom, udarali ga lopatama, davili i posipali nepoznatim korozivnim prahom po tijelu. Svojim djelima i propustima **Hazim DELI}** i **Esad LAND@O** odgovorni su za:

Ta-ka 15: Te{ku povredu ka`njivu prema ~lanu 2(b)(mu~enje) Statuta Suda;
[i]

Ta-ka 16: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema ~lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno ~lanom 3(1)(a)(mu~enje) @enevskih konvencija; i alternativno

Ta-ka 17: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema ~lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno ~lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

914. Tu`ila{tvo se oslanja na iskaze svjedoka M, svjedoka P, Dragana Kuljanina, Mirka \or|i}a, Milenka Kuljanina, svjedoka R, Stevana Gligorevi}a i Mladena Kuljanina u prilog navodima iznesenim u ovim ta-kama optu`nice. Pored toga, nagla{ava priznanja koja je dao Esad Land`o kada je svjedo~io u svoju odbranu. Svjedok N i Milovan Kuljanin su tako|e svjedo~ili o ovim navodnim doga|ajima mada se Tu`ila{tvo ne oslanja na njih u svom zavr{nom podnesku.

(b) Dokazi odbrane

915. Hazim Deli} je porekao da je mu~io ili surovo postupao prema Momiru Kuljaninu u zatvoru/logoru ^elebi}i. U razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva, g. Deli} je zauzeo stav da nije ~ak ni poznavao g. Kuljanina, mada bi ga mo`da prepoznao kad bi ga vidio.

916. Esad Land`o je pred Pretresnim vije}em priznao da je povremeno Momiru Kuljaninu palio ruku, ali je izjavio da je to u~inio na podstrek jednog neidentifikovanog "Muslimana" iz sela Homolje i po nare|enju Hazima Deli}a. Prema g. Land`i, taj "Musliman" je Momiru Kuljaninu zamjerao ne{to od ranije pa se obratio Hazimu Deli}u koji je onda naredio Land`i "da ~etnika nau~i pameti i da mu izgori ruke kako ne bi dirao neke `ene".⁸⁹⁸

(c) Diskusija i zaklju~ak

⁸⁹⁸ T. 15067.

917. Momir Kuljanin je Srbin iz Bosne koji je `ivio u selu Bradina i bio zaposlen u odjeljenju za marketing Jugoslovenske `eljeznice. Tako|e je bio blagajnik lokalnog ogranka SDS-a i pripadnik lokalne rezervne policije. Kada su zdru`ene snage TO-a, HVO-a i MUP-a krenule u pohod da povrate kontrolu nad Bradinom u maju 1992, g. Kuljanin je u-estvovao u otporu koji su organizovali doma}i bosanski Srbi, ali se na kraju uspje{nog zavr{etka pohoda predao tim snagama bosanske vlade, zajedno s automatskom pu{kom koju je imao kao pripadnik rezervne policije, i odveden je u zatvor/logor ^elebi}i gdje je zato-en. U po-etku je bio zatvoren u tunelu br. 9, ali je kasnije preba-en u hangar br. 6.

918. U prilog ovim ta-kama, glavni svjedok Tu`ila{tva bila je sama `rtva, koja je izjavila da je dok je bio u zatvoru/logoru premla}ivan skoro svakodnevno. Pored toga, jednom prilikom su ga Hazim Deli} i Esad Land`o izveli iz hangara i dok je Deli} i{ao do svojih kola koja su bila parkirana nekih desetak metara dalje, Land`o je po-eo `rtvu da {utira i udara karate udarcima, od -ega je ona izgubila svijest. Esad Land`o je onda pokupio neke papire koje je zapalio i nad kojima je zagrijao no`. G. Land`o je natjerao Momira Kuljanina da dr` i zagrijani no` u ruci, uslijed -ega je ovaj zadobio te{kku opekotinu na dlanu. G. Land`o je zatim dva puta zasjekao ruku g. Kuljanina istim no`em. Plikovi koji su nastali su izazvali oticanje ruke, a zbog nedostatka zdravstvene njege, rana se kasnije zagnojila.

919. @rtva je svjedo-ila da su ga, jednom drugom prilikom, Hazim Deli} i Esad Land`o izveli iz hangara br. 6 i da mu je u prisustvu nekih drugih stra`ara na glavu stavljena gas maska i zavrnuti zavrtnjevi na njoj. Jedva je mogao disati s maskom na glavi. Zatim su mu svu-ene pantalone do koljena i na tijelo mu je stavljen nekakav pra{ak, {to ga tada nije boljelo. Zatim je odveden do {ahta gdje je poliven vodom, pri -emu je osjetio u`asan bol i pe-enje. Jo{ uvijek s maskom na licu, osjetio je gu{enje i izgubio je svijest. Zatim je ba-en natrag u hangar. Tako|e je rekao da mu je, uslijed premla}ivanja tom prilikom, slomljeno pet rebara.

920. Momira Kuljanina je dva puta pregledao svjedok P u takozvanom stacionaru u zgradi 22. U svom iskazu, svjedok P je pominjao ope-enu ruku g. Kuljanina, ali nije pominjao slomljena rebra. ^ini se nevjerovatnim da bi svjedok P propustio da napomene i te dodatne povrede, pa ova nesaglasnost ukazuje na to da se mo`e baciti

određena sumnja na ovaj dio iskaza `rtve. Stoga, Pretresno vijeće ne može sa sigurno{}u da se osloni na njegovo svjedo-enje bez drugih dokaza koji bi ga potkrijepili.

921. [to se ti-e paljenja ruke, ima dovoljno dodatnih dokaza na osnovu iskaza nekih drugih zato-enika koji su bili zatvoreni u hangaru br. 6 u predmetno vrijeme. U ovom kontekstu, može se pozvati naro-ito na iskaze Dragana Kuljanina, Mirka \or|i}a, Miljenka Kuljanina i svjedoka R. Prema ovim svjedocima, Esad Land`o je izveo Momira Kuljanina iz hangara, i kada se ovaj vratio, imao je opekotine po ruci. Stevan Gligorevi} je tako|e vidio ope-enu ruku g. Kuljanina. Tako|e valja primijetiti da je sam Esad Land`o priznao da je nanosio opekotine ruci g. Kuljanina.

922. [to se ti-e drugih navoda sadr`anih u ove tri ta-ke koji se odnose na premla}ivanje, odnosno kori{}enje gas maske za gu{enje `rtve i posipanje korozivnim prahom, Pretresnom vije}u nisu predo-eni nikakvi dokazi u prilog iskaza same `rtve i s obzirom na prethodno konstatovanu nesaglasnost, ono smatra da ne može pouzdano smatrati da su ti navodi dokazani.

923. [tavi{e, nema dokaza u zapisniku koji bi podr`ali tvrdnju Esada Land`e da je Momiru Kuljaninu opekao ruku na poticaj neidentifikovanog "Muslimana" ili po uputama Hazima Deli}a. Djela g. Land`e su o-ito okrutnog karaktera, nanijeta sa namjerom da g. Kuljaninu zada veliki bol i patnju, u cilju da ga kazni i zastra{i, te da doprinese atmosferi terora koja je vladala u logoru a koja je stvarana sa namjerom da se svi zato-enici zastra{e. Osim toga, g. Land`o je po-inio ta djela u svojstvu stra`ara u zatvoru/logoru ^elebi}i i kao takav bio je slu`benik bosanskih vlasti koje su upravljale zatvorom/logorom.

924. Shodno tome, Pretresno vijeće progla{ava Esada Land`u krivim za mu-enje prema ta-kama 15 i 16 optu`nice. Ta-ka 17 se odbacuje jer je navedena kao alternativa optu`bi u ta-ki 16. Uslijed nedostatka dovoljno dokaza o u-e{}u u navedenim djelima, Pretresno vijeće zaklju-uje da Hazim Deli} nije kriv ni po jednoj od ove tri ta-ke.

9. Mu-enje i silovanje Grozdane]e}ez - ta-ke 18, 19 i 20

925. U stavu 24 optu`nice se navodi:

Po-ev{i negdje oko 27. maja 1992. pa sve do po-etka augusta 1992, **Hazim DELI]** i ostali uzastopno su primoravali Grozdanu]e}ez na seksualne odnose. Jednom prilikom silovali su je pred drugim osobama, a drugom prilikom su je silovale tri razli-ite osobe u toku jedne no}i. Svojim djelima i propustima, **Hazim DELI]** je odgovoran za:

Ta-ka 18: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b)(mu-enje) Statuta Suda,

Ta-ka 19: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(mu-enje) @enevskih konvencija; ili alternativno

Ta-ka 20: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

926. U prilog ovim ta-kama optu`be, Tu`ila{tvo se oslanja na iskaz g|e]e}ez, `rtve navodnih vi{estrukih silovanja, i iskaze svjedoka P, svjedoka D, dr. Gruba-a i svjedoka T. G|a]e}ez je pred Pretresnim vije}em svjedo-ila da je nakon dolaska u zatvor/logor ^elebi}i, dana 27. maja 1992, odvedena u jednu sobu u zgradi B, gdje ju je Hazim Deli}, koji je u to vrijeme koristio {taku, ispitivao o tome gdje joj se nalazi mu`. Dalje je izjavila da je tada morala oti}i u drugu sobu gdje ju je g. Deli} silovao pred dvojicom drugih mu{karaca. Izjavila je da su je tre}e no}i u zatvoru/logoru ^elebi}i, a prve no}i u zgradi A, silovala -etiri druga mu{karca, od kojih je jedan bio svjedok Tu`ila{tva, a koji je u toku svog iskaza porekao ovaj navod.

G|a]e}ez je tako|e izjavila da ju je krajem jula 1992. silovao jo{ jedan mu{karac.

927. Tu`ila{tvo iznosi da su sljede}i svjedoci, uklju-uju}i svjedoke odbrane, izjavili da je g. Deli} koristio {taku u to vrijeme: Mirko \or|i}, dr. Gruba-, svjedok T, dr. Jusufbegovi}, Agan Rami}, Nurko Tabak i Emir D`aji}. Dalje, oslanja se na ljekarski izvje{taj iz koga se vidi da je g. Deli} bio u bolnici od 21. do 25. maja 1992. zbog povrede desne noge.⁸⁹⁹

⁸⁹⁹ Dokazni predmet D106/3.

928. Tu`ila{tvo isti~e da i drugi svjedoci podr`avaju iskaz g|e]e}ez. Svjedok D, jedan od ~lanova Vojno-istra`ne komisije koja je radila u zatvoru/logoru, izjavio je da mu je daktilografkinja u zatvoru/logoru rekla da se stra`ari hvale da su silovali zatvorenice, uklju-uju}i i g|u]e}ez. Ovaj iskaz je, po mi{ljenju Tu`ila{tva, potvr|en jednim dokumentom iz 1992. koji su potpisali ~lanovi Komisije koji su izjavili da su od zato~enica ~uli da je svaka izvo|ena tokom no}i, ali da nisu htjele da ka`u {ta im se desilo. U ovom dokumentu se tako|e ka`e da su neki pripadnici obezbje|enja zatvora/logora izjavili da su `ene seksualno napastvovane.⁹⁰⁰ Tu`ila{tvo se dalje oslanja na svjedoka T, koji je izjavio da mu se Hazim Deli} hvalio kako je silovao 18 Srpkinja i kako namjerava da ih siluje jo{ u budu}nosti, i na svjedo~enje Esada Land`e koji je rekao da mu se Deli} hvalio, dok su bili zajedno u zatvoru, da je silovao i g|u]e}ez i g|u Anti}. Tu`ila{tvo se poziva i na iskaz dr. Gruba-a koji je rekao da ga je g|a]e}ez obavijestila da siluju `ene u zatvoru/logoru.

929. G|a]e}ez je izjavila da joj je Hazim Deli}, dok ju je silovao, rekao da je u zatvoru/logoru ^elebi}i zbog svog mu`a i da ne bi tu bila da su njega mogli na}i. Tako|e je izjavila da ju je Zdravko Muci} pitao gdje joj je mu`. Tu`ila{tvo isti~e da je ovo potkrepljeno iskazom svjedoka D koji je izjavio da je g|ag|a]e}ez morala da bude u zatvoru/logoru ^elebi}i jer je bilo informacija da joj se mu` krije u blizini Konjica.

(b) Dokazi odbrane

930. Hazim Deli} je jedini optu`eni koji se tereti kao direktan u~esnik po ovim ta~kama optu`nice i zbog toga je samo njegova odbrana ulagala podneske u vezi njih.⁹⁰¹ Odbrana g. Deli}a isti~e da jedini neposredni dokazi o silovanju poti~u od navodne `rtve i da su svi ostali dokazi posredni. Isti~e se da je svjedo~enje g|e]e}ez dato s okoli{anjem i nezadovoljavaju}e, te da, ~ak i da stvarno govori istinu, njen iskaz baca veliku sumnju na njenu sposobnost da se sjeti i ispri~a doga|aje iz pro{losti.

⁹⁰⁰ Dokazni predmet 162, stav 7.

⁹⁰¹ Deli} Closing Brief, RP D8186-D8193.

931. U razgovoru s istražiteljima Tužilaštva, dana 19. jula 1996, g. Deli} je porekao da je silovao g|u]e}ez. Priznao je da je g|a]e}ez dovedena u zatvor/logor ^elebi}i zbog svog mu`a, ali da je s njom samo popio kafu. G. Deli} je porekao da je -uo izvještaje da je g|a]e}ez silovana.⁹⁰²

932. Odbrana isti-e da nema dokaza da je cilj navodnih silovanja bilo izvla-enje informacija od g|e]e}ez. Na su|enju, g|a]e}ez je izjavila da ju je 27. maja 1992. silovao g. Deli}, nakon -ega je njenog mu`a naveo kao razlog {to se ona nalazi u zatvoru/logoru, ali ne i kao razlog za navodno silovanje. Dalje, odbrana tvrdi da je ispitivanje o njenom mu`u zavr{eno prije nego {to je po-elo navodno silovanje i da nije nastavljeno poslije silovanja, {to bi, po mi{ljenju odbrane moralo da bude dokazano ako je cilj navodnog silovanja bilo izvla-enje informacija. Nema dokaza da su informacije tra`ene ili dobijene prije ostalih navodnih silovanja.

933. Odbrana dalje isti-e da je g|a]e}ez identifikovala Hazima Deli}a kao po-inioca silovanja na osnovu toga {to je koristio {taku, ali nije mogla da identifikuje optu`enog u fotografskom nizu Tužilaštva.

934. Odbrana jo{ isti-e da iskaz g|e]e}ez nije vjerodostojan iz vi{e drugih razloga. Prvo, ispravljala je izjave koje je prethodno dala Tužilaštvu, i shodno tome, pobija -injenice koje je ranije potvrdila kao istinite. Drugo, izjavila je da ne mo`e da se sjeti da je razgovarala sa beogradskom TV, a odbrana tvrdi da je nevjerovatno da bi tako {ta zaboravila. Tre}e, g|a]e}ez je izjavila da je u zatvoru/logoru ^elebi}i imala pilule za kontracepciju, koje joj je, kako je rekla, prepisao njen ljekar, ali je njen ljekar to porekao. Sli-no tome, g|a Anti} je izjavila da joj je g|a]e}ez dala pilule za kontracepciju, ali je g|a]e}ez to porekla. ^etvrto, g|a]e}ez je navela da je u njenoj blizini pucano iz mitraljeza. Takav incident se ne zaboravlja lako i -injenica da ga je po prvi put pomenula na su|enju po mi{ljenju odbrane ukazuje na to da je izmislila ovaj dokaz.

935. [to se ti-e prate}ih dokaza, odbrana navodi da je svjedok P izjavio da je zaklju-io da je g|a]e}ez silovana na osnovu odre|enih izjava koje je dao g. Deli}, ali nije objasnio kako ili zbog -ega je do{ao do ovog zaklju-ka. Drugo, izjave Ismete

⁹⁰² Dokazni predmet 103-1, str. 90-91.

Pozder, daktilografkinje u zatvoru/logoru, u vezi sa silovanjem koje je izvr{io g. Deli} i koje su u dokazni materijal uveli svjedok P i svjedok D, predstavljaju dokaze iz druge ruke. Tre}e, -injenica da je svjedok D izjavio da ne zna kome da prijavi silovanje, uprkos tome {to je biv{i slu`benik policije i tajni policajac, nevjerovatna je i baca veliku sumnju na njegov iskaz u cjelini. ^etvrto, Emir D`aji}, svjedok odbrane, tvrdio je da mu se g|a]e}ez nikada nije po`alila da je podvrgnuta seksualnom napastvovanju i porekao je da je bio prisutan prilikom takvog napastvovanja. Dalje, porekao je da je silovanje bilo dio uobi-ajene procedure ispitivanja u zatvoru/logoru ^elebi}i.

(c) Diskusija i zaklju-ak

936. Pretresno vije}e primje}uje da je potpravilom 96(i) Pravilnika predvi|eno da nije potrebno dodatno potkrepljivanje svjedo-enja `rtve seksualnog delikta. U optu`nici se navodi da su g|u]e}ez silovali Hazim Deli} i druge osobe. Pretresno vije}e nalazi da su svjedo-enje g|e]e}ez i svjedo-enja svjedoka D i dr. Gruba-a koja ga podr`avaju, vjerodostojna i ubjedljiva i stoga zaklju-uje da su g|u]e}ez silovali g. Deli}, i drugi, u zatvoru/logoru ^elebi}i.

937. G|a]e}ez, ro|ena 19. aprila 1949, bila je vlasnica radnje u Konjicu do maja 1992. Uhap{ena je u Donjem Selu 27. maja 1992. i odvedena u zatvor/logor ^elebi}i. Dr`ana je u zgradi B tokom prve dvije no}i zato-eni{tva, a tre}e no}i je odvedena u zgradu A, gdje je ostala dok nije oslobo|ena 31. augusta 1992. Nakon dolaska u zatvor/logor, jedan voza~, g. D`aji}, odveo ju je u sobu gdje je -ekao -ovjek sa {takom, koga je kasnije identifikovala kao Hazima Deli}a. Jo{ jedan -ovjek je kasnije u{ao u sobu. G|u]e}ez je ispitivao g. Deli}, koji ju je pitao gdje joj se nalazi mu` i o{amario je. Zatim je odvedenu u drugu sobu gdje su bila trojica mu{kara, uklju-uju}i g. Deli}a. Hazim Deli}, koji je bio u uniformi i nosio {tap, naredio joj je tada da svu-e odje}u. Zatim ju je djelimi-no svukao, stavio je na krevet okrenutu licem prema dole i penetrirao joj u vaginu svojim penisom. Zatim ju je okrenuo na le|a, skinuo joj ostatak odje}e i ponovo joj peneterirao u vaginu svojim penisom. Za to vrijeme, g. D`aji} je le`ao na drugom krevetu u istoj sobi, a tre}i prisutan mu{kara je dr`ao stra`u na vratima sobe. G. Deli} joj je rekao da je ona tu zbog svog mu`a, i da ne bi bila tu da je on tu. Kasnije te ve-eri u sobu gdje su je dr`ali do{ao je

Zdravko Muci} i pitao je gdje joj se nalazi mu`. Primjetio je kako izgleda i pitao je da li ju je ko dirao. Nije se usudila i{ta re}i jer joj je Deli} tako nalo`io. Me|utim, g. Muci} "je mogao primjetiti da sam ja [g|a]e}ez] silovana jer je na krevetu ostala velika mrlja od sperme".⁹⁰³

938. G|a]e}ez je opisala kako je silovanje od strane Hazima Deli}a uticalo na nju rije~ima: "... pogazio mi je ponos i nikada ne}u biti `ena koja sam bila".⁹⁰⁴ G|a]e}ez je `ivjela u stalnom strahu u zatvoru/logoru i bila je suicidalna. Dalje, g|a]e}ez je podvrgnuta vi{estrukom silovanju tre}e no}i svog zato~eni{tva u zatvoru/logoru kada je preba~ena iz zgrade B u jednu malu sobu u zgradi A. Poslije tre}eg silovanja te ve~eri rekla je "... to je za mene bilo te{ko. Ja sam `ena koja je `ivjela samo za jednog ~ovjeka i bila sam njegova cijelog `ivota, i mislim da sam se u tom trenutku odvajala od tijela."⁹⁰⁵ Osim toga, ponovo je silovana u julu 1992. Kao rezultat iskustava u zatvoru/logoru, g|a]e}ez je izjavila "... psihi~ki i fizi~ki sam bila potpuno iscrpljena. Ubijaju te psihi~ki."⁹⁰⁶

939. ^injenica da je g|a]e}ez dr`ana u zatvoru/logoru ^elebi}i potkrepljena je iskazom svjedoka D, ~lana Istra`ne komisije koji je izjavio da je g|a]e}ez morala biti dr`ana tamo s obzirom na informacije sa terena da joj je mu` naoru`an i da se krije u blizini Konjica. U prilog ovih ta~aka optu`be, svjedok D je dalje izjavio da mu je i daktiklografkinja u zatvoru/logoru rekla da su se stra`ari hvalili da su silovali g|u]e}ez. Svjedok D je onda rekao da je daktiklografkinji rekao da treba da obavijesti Zejnila Delali}a, a da je ona rekla da }e to u~initi. Svjedo~enje g|e]e}ez dalje potkrepljuje dr. Gruba~, tako|e zato~enik, koji je izjavio da je primjetio da `ene u zatvoru/logoru pla~u, da im je te{ko i da je imao utisak da se stide. Kada je dr. Gruba~ upitao g|u]e}ez {ta im je, rekla mu je da `ene izvode svake no}i i siluju.

940. Pretresno vije}e zaklju~uje da djela vaginalne penetracije penisom pod prinudom sasvim o~ito predstavljaju silovanje. Ta djela je namjerno po~inio Hazim Deli} koji je bio slu`benik bosanskih vlasti koje su upravljale zatvorom/logorom.

⁹⁰³ T. 496.

⁹⁰⁴ T. 494.

⁹⁰⁵ T. 503.

⁹⁰⁶ T. 551.

941. Ciljevi silovanja koja je počinio Hazim Delić bili su, između ostalog, dobijanje informacija o mjestu gdje se nalazi muškarac koji je smatran oružanim pobunjenikom; da je se kazni zbog toga (to nije mogla da pruži informacije o svom muškarcu; da je se prisilila i zastražiti kako bi dala takve informacije; i da je se kazni za muškarčeva djela. činjenica da su ta djela počinjena u zatvoru/logoru, od strane naoružanog služenika, i da je za njih znao komandant zatvora/logora, stražari, drugi ljudi koji su radili u zatvoru/logoru, i (to je najvažnije, zatvorenici, svjedoci o cilju g. Delića da zastražiti ne samo muškarca i druge zatočnike stvaranjem atmosfere straha i bespomoćnosti. Pored toga, nasilje koje je muškarac bila izložena u obliku silovanja, izvršeno je protiv nje od strane Delića jer je žena. Kao (to je prethodno razmotreno, ovo predstavlja oblik diskriminacije koji predstavlja zabranjeni cilj kod ustanovljavanja krivičnog djela muškarca.

942. Konačno, nema sumnje da su ta silovanja nanijela tešku duševnu bol i patnju muškarci i ženama. Posljedice silovanja koje je bila izložena od strane Hazima Delića mogu se lako vidjeti na osnovu njenog sopstvenog svjedočenja, a uključuju mučenje u stanju stalnog straha i depresije, suicidalnih ideja i iscrpljenosti, kako psihičke tako i fizičke.

943. Iz tih razloga, Pretresno vijeće proglašava Hazima Delića krivim za mučenje, prema tački 18 i tački 19 optužnice za silovanje muškarca i ženama. Pošto je tačka 20 optužnice alternativa optužbi u tački 19, odbacuje se u svjetlu odluke o krivici prema tački 19 optužnice.

10. Mučenje i silovanje svjedokinje A - tačke 21, 22 i 23

944. U stavu 25 optužnice se navodi:

Početkom oko 15. juna 1992. pa do početka augusta 1992, **Hazim DELIĆ** prisiljavao je svjedokinju, koju ćemo ovdje zvati svjedokinjom A, na vaginalni i analni seksualni odnos. **Hazim DELIĆ** ju je silovao prilikom prvog ispitivanja, a tokom sljedećih šest nedjelja silovana je svakih nekoliko dana. Svojim djelima i propustima, **Hazim DELIĆ** odgovoran je za:

Tačka 21: Tešku povredu kašnjenja prema članu 2(b)(mučenje) Statuta Suda;

Ta-ka 22: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(mu-enje) @enevskih konvencija; ili alternativno

Ta-ka 23: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija.

945. G|a Milojka Anti} se u optu`nici pominje kao svjedokinja A. U toku rasprave i prije njenog svjedo-enja, Tu`ila{tvo je obavijestilo Pretresno vije}e da ona nije za{ti}eni svjedok i na osnovu toga se kasnije naziva punim imenom i prezimenom.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

946. Tu`ila{tvo iznosi da je g|a Anti} silovana u tri odvojena navrata u zatvoru/logoru ^elebi}i. G|a Anti} je svjedo-ila da je, po dolasku u zatvor/logor ^elebi}i, 15. juna 1992, odvedena u zgradu A gdje je ispitivana sa jo{ jednim zato-enikom od strane osoba me|u kojima su bili i Hazim Deli} i Zdravko Muci}. Nakon toga, tokom prve no}i koju je provela u zatvoru/logoru, prozvana je da iza|e i odvedena g. Deli}u, koji ju je jo{ jednom ispitivao i silovao. Pored njenog svjedo-enja, Tu`ila{tvo se oslanja na svjedo-enje g|e]e}ez koja je rekla: "Hazim Deli} je silovao Milojku te prve no}i. Djevojka je plakala 24 sata. Nije mogla da prestane plakati."⁹⁰⁷

947. G|a Anti} je dalje svjedo-ila da ju je i drugi put silovao Hazim Deli}. Tom prilikom, navodi, g. Deli} joj je naredio da ode u zgradu B sa g|om]e}ez da se okupa. Rekla je da je poslu{ala tu naredbu i da su je onda odveli u istu sobu gdje je ranije silovana. Izjavila je da je Deli} po-eo analno da je siluje, {to joj je nanijelo veliki bol i prouzrokovalo krvarenje iz anusa. Izjavila je da ju je okrenuo na le|a i silovao vaginalno. G|a Anti} je tako|e izjavila da ju je Hazim Deli} silovao i tre}i put. Tom prilikom je do{ao na vrata njene sobe u zgradi A i naredio g|i]e}ez da iza|e u hodnik, poslije -ega ju je silovao. Tu`ila{tvo je izvelo jo{ dokaza u prilog

⁹⁰⁷ T. 511.

tome na osnovu svjedo-enja g|e]e}ez: "Deli} bi me natjerao da odem u prednju sobu i silovao ju je [g|u Anti}] u po bijela dana".⁹⁰⁸

948. Tu`ila{tvo se oslanja na druge potkrepljuju}e dokaze u vezi ovih ta-aka. To uklju-uje iskaz svjedoka P, koji je izjavio da mu je daktilografkinja u zgradi B rekla da joj je Hazim Deli} rekao da g|u Anti} -uva za sebe jer je djeвица; iskaz svjedoka T, koji je rekao Pretresnom vije}u da se g. Deli} hvalio da siluje Srpkinje; iskaz Esada Land`e koji je rekao da se g. Deli} hvalio da je silovao g|u]e}ez i g|u Anti}; iskaz dr. Gruba-a koji je izjavio da mu je g|a]e}ez rekla da `ene siluju; i dokazni predmet 162, izvje{taj Vojno-istra`ne komisije u kome se ka`e da su zato-enice izlo`ene seksualnom napastvovanju.

(b) Dokazi odbrane

949. Hazim Deli} je jedini optu`eni koji se tereti za direktno u-e{e prema ovim ta-kama i uslijed toga je jedino njegov branilac ulo`io podneske u vezi s njima.⁹⁰⁹ Odbrana g. Deli}a isti-e da jedino direktno svjedo-enje o navodnim djelima poti-e od navodne `rtve, a da su ostali dokazi posredni. Stoga, ti dokazi ne mogu predstavljati osnovu za zaklju-ak o krivici optu`enog van razumne sumnje.

950. U razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva, 19. jula 1996, g. Deli} je izjavio da ne poznaje g|u Anti}. Tvrдио je da nikada nije nikoga silovao i da ne zna da su `ene silovane u zatvoru/logoru ^elebi}i.⁹¹⁰

951. Odbrana isti-e da Tu`ila{tvo nije izvelo dokaze da je cilj prvog navodnog silovanja bilo dobijanje informacija. Premda je g|a Anti} svjedo-ila da je prvi put silovana nakon {to je g. Deli} ispitivao, ona nije navela da je ispitivanje nastavljeno poslije silovanja, {to bi po njenom mi{ljenju, bio logi-an slijed doga|aja ako je njegov cilj bio dobijanje odgovora na pitanja. Dalje, odbrana nastoji da diskvalifikuje iskaz g|e Anti} o prvom silovanju na osnovu -injenica {to to nije nikome pomenula,

⁹⁰⁸ T. 535.

⁹⁰⁹ Deli} Closing Brief, RP D8182-D8186.

⁹¹⁰ Dokazni predmet 103-1, str. 91.

dok je g|a]e}ez izjavila da joj je g|a Anti} rekla za silovanje. Stoga, isti-e odbrana, obe verzije ne mogu biti ta-ne.

952. U vezi drugog navodnog silovanja, odbrana isti-e da je iskaz g|e Anti} u suprotnosti s iskazom g|e]e}ez. G|a Anti} je izjavila da se okupala prije nego {to je silovana drugi put, ali ovu tvrdnju ne podr`ava iskaz g|e]e}ez.

953. Odbrana tako|e iznosi izvjestan broj op{tih tvrdnji kako bi diskvalifikovala iskaz navodne `rtve. Prvo, g|a Anti} nije ni jednom od ljekara koji su je pregledali - svjedok P i dr. Gruba- - rekla da je silovana. Drugo, g|a Anti} nije mogla da identifikuje optu`enog iz fotoalbuma, mada je pomenula da joj jedan od likova izgleda poznato i da prepoznaje -elo, nos i usta, dok bi se o-ekivalo da joj lice po-inioca bude urezano u sje}anju. Tre}e, g|a Anti} je ranije rekla istra`iteljima Tu`ila{tva da je silovana svaka dva ili tri dana u toku prvih {est nedelja svog boravka u zatvoru/logoru ^elebi}i. Ovo nije u skladu s iskazom koji je dala na su|enju, gdje je rekla da je silovana tri puta. ^etvrto, g|a Anti} je na su|enju rekla da je -ula kako Zdravko Muci} za nju ka`e g. Deli}u: "ona je ba{ tvoj tip", ali to nije rekla u svojoj prethodnoj izjavi istra`iteljima Tu`ila{tva.

954. Dalje, g|a Anti} je izjavila da joj je g|a]e}ez ponudila pilule za kontracepciju, ali da ih je odbila kao nepotrebne. Prema odbrani, g|a]e}ez je to porekla i to je u suprotnosti sa ranijom izjavom g|e Anti} u kojoj ka`e da je uzimala pilule za kontracepciju jer se pla{ila da ne zatrudni. Zapravo, g|a Anti} je vi{e godina prije sukoba imala histerektomiju i stoga nije bilo opasnosti da zatrudni. Kada je na su|enju ispitivana u vezi ove nedosljednosti u svjedo-enju, g|a Anti} je rekla da nije znala rezultate operacije. Nakon toga je dr. Jusufbegovi}, ljekar, rekao da nije vjerovatno da ljekar ne bi rekao ni da `ena ne bi pitala za uspjeh jedne takve operacije. Odbrana iznosi da je, u ovom pogledu, njen iskaz u cjelosti kontradiktoran.

(c) Diskusija i zaklju-ak

955. G|a Anti} je Srпкиnja iz Bosne, ro|ena 1948. Godine 1992, `ivjela je u selu Idbar sa majkom. Uhap{ena je u svom selu 15. juna 1992. i odvedena u zatvor/logor ^elebi}i. Nakon dolaska zatvorena je u zgradu A sa drugim `enama, gdje je dr`ana

dok nije oslobođena 31. augusta 1992. Odmah nakon dolaska u zatvor/logor ^elebi}i nju i još jednu ženu ispitivali su Hazim Deli}, Zdravko Muci} i još jedna osoba. Odgovarajući na pitanje g. Muci}a, rekla je da nije udata, na{ta je g. Muci} rekao g. Deli}u: "Ova je ba{ tvoj tip".

956. Pretresno vijeće konstatuje da je u potpravilu 96(i) Pravilnika predviđeno da nije potrebno dodatno potkrepljivanje svjedo-enja `rtve. Ono se sla`e sa stanovi{tem koje je zauzelo Pretresno vijeće u *Presudi u predmetu Tadi}*, citiranom u *Presudi u predmetu Akayesu*, da ovo potpravilo:

iskazu `rtve seksualnog napada daje istu presumpciju pouzdanosti kao i iskazima `rtava drugih zlo-ina, {to je *common law* dugo uskra}ivao `rtvama seksualnih napada.⁹¹¹

957. Uprkos tvrdnjama odbrane, Pretresno vijeće prihvata svjedo-enje g|e Anti} i zaklju-uje na osnovu njega i potkrepljuju}eg svjedo-enja g|e]e}ez, svjedoka P i dr. Petka Gruba-a, da ju je Hazim Delim silovao tri puta. Pretresno vijeće nalazi da je svjedo-enje g|e Anti} u cjelini ubjedljivo i istinito, naro-ito u svjetlu njenog detaljnog prisje}anja okolnosti svakog silovanja i njenog dr`anja u sudnici uop{te, a naro-ito prilikom unakrsnog ispitivanja. Navodne nedosljednosti izme|u njenog iskaza na su|enju i prethodnih izjava nebitne su i g|a Anti} ih je adekvatno objasnila. Dosljedno je izjavljivala prilikom unakrsnog ispitivanja da je, kada je davala te prethodne izjave, prolazila kroz {ok ponovnog pro`ivljavanja silovanja koja je "dr`ala u sebi tolike godine".⁹¹² Dalje, dokazna vrijednost tih prethodnih izjava znatno je manja od direktnog svjedo-enja pod zakletvom i unakrsnim ispitivanjem.

958. Pretresno vijeće stoga nalazi da je g|a Anti} prvi put silovana one no}i kada je stigla u zatvor/logor. Tom prilikom je prozvana da iza|e iz zgrade A i dovedena Hazimu Deli}u u zgradu B. On je bio u uniformi. Po-eo je da je ispituje i rekao joj je da }e biti poslata u drugi logor ili strijeljana ako ne u-ini sve {to joj ka`e. G. Deli} joj je naredio da skine odje}u, prijetio joj i nije se obazirao na njen pla- i molbe da je ne dira. Uperio je pu{ku na nju dok se svla-ila i naredio joj da legne na krevet. G. Deli} ju je tada silovao penetrirajući joj u vaginu svojim penisom, ejakulirao joj je na donji dio stomaka i nastavio joj prijetiti i psovati je.

⁹¹¹ *Tadi} Judgment*, stav. 536 i *Akayesu Judgement*, stav 134.

⁹¹² T. 1825 i T. 1837.

959. Vra}ena je u svoju sobu u zgradi A u suzama gdje je rekla da je uzviknula: "Jebi se, Bo`e, ako postoji{. [to me nisi od ovoga sa-uvao?"⁹¹³ Narednog dana je Hazim Deli} do{ao na vrata sobe gdje je spavala a ona je udarila u pla- kako ga je vidjela. Onda joj je rekao: "[to pla-e{. To ti ne}e biti posljednji put". G|a Anti} je u svjedo-enju izjavila: "Osje}ala sam se tako jadno, stalno sam plakala. Bila sam kao luda, kao da sam poludjela."⁹¹⁴ G|a]e}ez i dr. Gruba- su tako|e govorili o silovanju i te{koj emotivnoj psihi-koj patnji i povredi g|e Anti}.

960. Drugo silovanje se dogodilo kada je Hazim Deli} do{ao u zgradu A i naredio g|i Anti} da ode u zgradu B i da se okupa. Nakon {to je to uradila, odvedena je u istu sobu u kojoj je prvi put silovana gdje je Deli}, koji je imao pi{tolj i pu{ku i bio u uniformi, sjedio na pisa}em stolu. Ponovo je od straha udarila u pla-. Naredio joj je da skinе odje}u. Stalno mu je govorila da je bolesna i molila ga da je ne dira. Strahuju}i da }e je ubiti poslu{ala je njegova nare|enja. G. Deli} joj je rekao da se popne na krevet i okrene i klekne. Nakon {to je to u-inila penetrirao joj je u anus svojim penisom dok je ona vri{tala od bola. Nije u potpunosti mogao da izvr{i penetraciju i ona je po-ela da krvari. G. Deli} ju je zatim okrenuto na drugu stranu, penetrirao joj u vaginu svojim penisom i ejakulirao joj na donjem dijelu stomaka. Poslije silovanja

g|a Anti} je nastavila da pla-e, osje}ala je veliku mu-ninu, krvarila je iz anusa, gdje je stavila oblog, a data su joj i sredstva za smirenje.

961. Tre}e silovanje se dogodilo u zgradi A. Bio je dan kada je Hazim Deli} u{ao, naoru`an ru-nim granatama, pi{toljem i pu{kom. Prijetio joj je, a ona je opet rekla da je bolesna `ena i molila ga da je ne dira. Naredio joj je da se svu-e i legne na krevet. To je u-inila pod pritiskom i prijetnjom. G. Deli} je zatim svukao pantalone do -izama i silovao je tako {to joj je penisom penetrirao u vaginu. Onda joj je ejakulirao na donji dio stomaka.

962. Pretresno vije}e nalazi da djela vaginalne penetracije penisom i analne penetracije penisom, u okolnostima nesumnjive prinude, predstavljaju silovanje. Ta je silovanja Hazim Deli}, slu`benik bosanskih organa koji su upravljali logorom, po-inio namjerno.

⁹¹³ T. 1780.

963. Silovanja su po-injena u zatvoru/logoru ^elebi}i i svakom prilikom je Hazim Deli} bio u uniformi, naoru`an i svirepo je prijetio g|i Anti}. Cilj ovih silovanja bio je da g|u Anti} zastra{i, prinudi i kazni. Dalje, barem {to se ti-e prvog silovanja, Deli}ev cilj je bio da od g|e Anti} izvu-e informacije, jer je silovanje po-injeno u kontekstu ispitivanja. Pored toga, nasilje kome je g|a Anti} bila izlo`ena u obliku silovanja, nanijeto joj je od strane Deli}a jer je `ena. Kao {to je prehodno razmotreno, ovo predstavlja oblik diskriminacije koji za utvr|ivanje krivi-nog djela mu-enja predstavlja zabranjeni cilj.

964. Kona-no, ne mo`e biti sumnje da su ova silovanja nanijela veliki du{evni i tjelesni bol i patnju g|i Anti}. Posljedice silovanja kojima je bila podvrgnuta od strane Hazima Deli}a, uklju-uju}i veliki bol analne penetracije i kasnije krvarenje, veliki psihi-ki bol kroz koji je kao `rtva prolazila dok je silovana u okolnostima pod kojima je g. Deli} bio naoru`an i prijetio joj da }e je ubiti, kao i njena op{ta depresija, o -emu svjedo-i stalno plakanje, osje}anje da ludi i -injenica da je lije-ena sredstvima za smirenje, najubjedljivije pokazuju te{ki bol i patnje koje je pretrpjela.

965. Iz tih razloga, Pretresno vije}e progla{ava Hazima Deli}a krivim za mu-enje prema ta-ki 21 i ta-ki 22 optu`nice za vi{estruko silovanje g|e Anti}. Po{to je ta-ka 23 optu`nice alternativna ta-ki 22, odbacuje se u svjetlu zaklju-ka o krivici prema ta-ki 22 optu`nice.

11. Mu-enje ili surovo postupanje prema Spasoju Miljevi}u - ta-ke 24, 25 i 26

966. U stavu 26 optu`nice se navodi da su Hazim Deli} i Esad Land`o odgovorni za mu-enje Spasoja Miljevi}a, jo{ jednog zato-enika u zatvoru/logoru ^elebi}i. Ova dvojica optu`enih se za djela u ovom pogledu terete u ta-kama 24, 25 i 26, kako slijedi:

Po-ev{i negdje od oko 15. juna 1992. pa sve do augusta 1992. **Hazim DELI}**, **Esad LAND@O** i ostali, maltretirali su Spasoja MILJEVI] A tako {to su mu stavljali masku na lice da ne mo`e disati, tako {to su mu stavljali vreli no` na

⁹¹⁴ T. 1777-T. 1780.

tijelo, tako {to su mu urezivali ljliljan na dlanu, tako {to su ga tjerali da jede travu i tako {to su ga surovo tukli {akama, nogama, metalnim lancem i drvenom alatkom. Svojim djelima i propustima **Hazim DELI}** i **Esad LAND@O** odgovorni su za:

Ta-ka 24: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b)(mu~enje) Statuta Suda;
[i]

Ta-ka 25: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(mu~enje) @enevskih konvencija; ili alternativno

Ta-ka 26: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

967. U prilog navoda u vezi s ovim ta-kama, Tu`ila{tvo se prvenstveno oslanja na iskaz svjedoka N, kao i na iskaze Branka Gotovca, Dragana Kuljanina, Branka Sudara, Riste Vukala, Rajka Dragani}a i svjedoka F, R i P. Tu`ila{tvo se tako|e poziva i na svjedo~enje samog g. Land`e.

(b) Dokazi odbrane

968. U razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{trva 19. jula 1996. (dokazni predmet 103), Hazim Deli} je porekao da je u~estvovao u maltretiranju Spasoja Miljevi}a i zapravo je rekao da nije ~ak ni znao da je Spasoje Miljevi} zato~enik u zatvoru/logoru ^elebi}i. G. Deli} je istra`iteljima Tu`ila{tva rekao da je, ako je g. Miljevi} u logoru mu~en, morao postojati izvje{taj o tome u kancelariji komandanta logora.

969. U toku svog usmenog svjedo~enja, Esad Land`o je pred Pretresnim vije}em priznao da je tukao Spasoja Miljevi}a i nanosio mu opekotine. O~igledno da bi to opravdao, izjavio je kako je jednom uhvatio g. Miljevi}a da krade hranu namijenjenu starijim zato~enicima i da je tom prilikom je tukao `rtvu. [to se ti~e nano{enja opekotina g. Miljevi}u, g. Land`o je tvrdio da mu je Hazim Deli} nalo`io da to u~ini.

(c) Diskusija i zaklju~ak

970. Spasoje Miljević je bosanski Srbin iz sela Homolje koji je, u maju 1992, radio u restoranu u susjednom selu Viniće, nekoliko kilometara od grada Konjica. Dana 23. maja 1992. uhapsile su ga snage bosanske vlade i te večeri je odveden u zatvor/logor ^elebići. Tu je zatvoren u zgradu 22. @rtva je izjavila da su ga neki ljudi u uniformama surovo premlatili u zatvoru/logoru ujutru 24. maja dok su ga ispitivali, da mu je tom prilikom naprsila vilica i izbijeno nekoliko zuba te da nije mogao ništa jesti, niti je mogao da ustane bez pomoći. U zgradi 22 je ostao nekih 13 dana, a zatim je premješten u hangar br. 6. Dok je bio zatočen u hangaru, Hazim Delić i Esad Landžo su ga nastavili zlostavljati.

971. Pored ovog zlostavljanja koje se sastojalo od čestog premlaćivanja i udaranja nogama, @rtva je u svom svjedočenju navela tri konkretna incidenta. Rekao je da ga je, 15. jula 1992, Esad Landžo izveo iz hangara i natjerao ga da sjedi na podu iza susjedne zgrade. G. Landžo mu je stavio gas masku na lice, zategao zavrtnjeve tako da je ovaj osjetio da se guši, a onda više puta grijao nož i njime pekao @rtvine ruke, lijevu nogu i butine. Kada je završio s nanošenjem ovih opekotina @rtvi, Esad Landžo mu je skinuo masku i nastavio ga udarati rukama i nogama dok su se vraćali u hangar. Istom tom prilikom, g. Landžo je @rtvu prisilio da jede travu, napunio mu usta djetelinom i natjerao ga da pije vodu. Opekotine koje su @rtvi tako nanijete su se poslije zagnojile i nekoliko dana kasnije su previjene u zgradi 22.

972. Opisujući jedan kasniji incident, @rtva je izjavila da ga je Esad Landžo prozvao da izađe iz hangara, stavio mu masku na glavu kako bi ga spriječio da pravi buku i prednji dio maske prekrio komadom bijelog platna kako ne bi mogao da vidi svoje mučitelje. G. Landžo i nekoliko drugih lica su ga zatim pokušali udarati palicom za bejzbol. Mislilo je (mada nije bio siguran) da je Hazim Delić bio prisutan i da je ovo gledao. @rtva je takođe izjavila da ga je, jednom drugom prilikom, Esad Landžo izveo iz hangara zajedno sa Brankom Gotovcem i njegova dva sina i tukao ih drvenom daskom, kao i da je @rtvi ispod nokta na palcu stavio upaljenu {ibicu.

973. Branko Gotovac je u svjedočenju potkrijepio ovaj posljednji incident, izjavivši da su on i njegova dva sina izvedena iz hangara br. 6 u isto vrijeme kad i Spasoje Miljević, u jednoj od prilika kada je ovaj zlostavljan. Tako je mogao da vidi da je g. Landžo g. Miljeviću stavio masku na glavu, kao i jednom od njegovih sinova,

i da ih udaraju. Svjedok F, Dragan Kuljanin i svjedok R su bili u hangaru kada se dogodio incident kada su Spasoju Miljevi}u nane{ene opekotine. Rekli su da je tom prilikom Spasoje Miljevi} izveden iz hangara i da su mu vidjeli opekotine po rukama kada se vratio. Risto Vukalo je izjavio da mu je `rtva rekla da je Esad Land`o zagrijavao no` i izgorio mu ruke. Branko Sudar i Rajko Dragani} su isto tako rekli da je Spasoje Miljevi} ope-en unutar hangara, premda je ovo svjedo-enje suprotno iskazu same `rtve i drugih svjedoka. Svjedok P je izjavio da je lije-io opekotine Spasoja Miljevi}a na potkoljenicama kao i na dijelu tijela odmah iznad koljena.

974. Kao {to je ve} re-eno, Esad Land`o je priznao da je nanosio opekotine Spasoju Miljevi}u po nogama. Stoga na osnovu njegovog i iskaza drugih svjedoka ove tvrdnje Tu`ila{tva stoje. Pored toga, nema razloga da se ne vjeruje iskazu `rtve koja je rekla da mu je Esad Land`o stavio gas masku na glavu, prisilio ga da jede travu, napunio mu usta djetelinom i vodom i tukao ga.

975. [to se ti-e Hazima Deli}a, `rtva je rekla da ga je vidjela kako stoji pored metalnog zida hangara jednom prilikom kada ga je Esad Land`o izveo da bi ga zlostavljao. Me|utim, nije siguran da li je Hazim Deli} zaista i posmatrao zlostavljanje. Pod ovim okolnostima i u odsustvu drugih dokaza od strane Tu`ila{tva koji bi ovo potkrijepili, ne mo`e se zaklju-iti da je Hazim Deli} bio umije{an u zlostavljanje Spasoja Miljevi}a od strane Esada Land`e. [tavi{e, sama `rtva je izjavila da ga je, neko vrijeme nakon {to ga je Esad Land`o opekao, Hazim Deli} pitao da li se g. Land`o "igrao" s njim. To o-igledno provokativno pitanje koje je postavio g. Deli} ukazuje na to da on mo`da nije bio upoznat sa ta-nim okolnostima pod kojima su `rtvi nanijete opekotine.

976. Tvrdnja Esada Land`e da je nanijeo opekotine Spasoju Miljevi}u po nalogu Hazima Deli}a potpuno je nepotvr|ena bilo kakvim drugim dokazima u zapisniku. Pretresno vije}e otuda ne oklijeva da je odbaci kao neosnovanu. Kao i u slu-aju drugih djela zlostavljanja koja je po-inio g. Land`o, Pretresno vije}e je zgro`eno okrutno{u njegovog pona{anja, -ija je namjera o-ito bila da Spasoju Miljevi}u nanese veliki bol i patnju, kako bi ga kaznio i zastra{io i tako doprinio atmosferi terora koja je vladala u zatvoru/logoru, a koja je imala za cilj da zapla{i sve zato-enike. Osim toga, g. Land`o je po-inio ta djela u svojstvu stra`ara u

zatvoru/logoru ^elebi}i i kao takav bio je slu`benik bosanskih vlasti koje su upravljale zatvorom/logorom.

977. Iz naprijed navedenih razloga Pretresno vije}e progla{ava Esada Land`u krivim za mu-enje prema ta-kama 24 i 25 optu`nice. Ta-ka 26 se, shodno tome, odbacuje jer je alternativa ta-ki 25. Uslijed nedovoljnih dokaza vezanih za u-e{e Hazima Deli}a u ovim djelima mu-enja, Pretresno vije}e zaklju-uje da Hazim Deli} nije kriv ni prema jednoj od ove tri ta-ke.

12. Mu-enje i surovo postupanje prema Mirku Babi}u - ta-ke 27, 28 i 29

978. U stavu 27 optu`nice se navodi da su Hazim Deli} i Esad Land`o odgovorni za mu-enje Mirka Babi}a, zato-enika zatvora/logora ^elebi}i. Ova dvojica optu`enih se za djela u ovom pogledu terete u ta-kama 27, 28 i 29 kako slijedi:

Negdje sredinom jula 1992, **Hazim DELI}**, **Esad LAND@O** i ostali u vi{e navrata su maltretirali Mirka BABI} A. Jednom prilikom **Hazim DELI}**, **Esad LAND@O** i ostali stavili su Mirku BABI} U masku na glavu a zatim ga tukli tupim predmetima dok nije izgubio svijest. Drugom prilikom **Esad LAND@O** je Mirku BABI} U zapalio nogu. Ovim djelima i propustima **Hazim DELI}** i **Esad LAND@O** odgovorni su za:

Ta-ka 27: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b)(mu-enje) Statuta Suda;
[i]

Ta-ka 28: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(mu-enje) @enevskih konvencija; ili alternativno

Ta-ka 29: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

979. Tu`ila{tvo je u vezi s ovim optu`bama, pozvalo i ispitalo {est svjedoka radi potkrepljivanja iskaza same `rtve, Mirka Babi}a. Ti svjedoci bili su Branko Gotovac, svjedoci N i R, Branko Sudar, Risto Vukalo i Rajko Dragani}.

(b) Dokazi odbrane

980. Hazim Deli} je u razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva 19. jula 1996. (dokazni predmet 103) porekao da je mu~io Mirka Babi}a ili surovo s njim postupao. Esad Land`o je to tako|e porekao u svjedo-enju pred Pretresnim vije}em. Obojica su rekli da nisu ~ak ni poznavali g. Babi}a. Me|utim, u razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva, dana 18. jula 1996, (dokazni predmet 102), Esad Land`o je priznao da poznaje Mirka Babi}a, ali je odbacio navode o zlostavljanju.

981. Kao {to je razmotreno u daljem tekstu, odbrana g. Land`e se oslanjala i na svjedo-enje Rame Salihovi}a kao i na fotografiju dobijenu od ljekara koji je pregledao g. Babi}a u Nizozemskoj (dokazni predmet odbrane D2/4), o kojoj je raspravljao i svjedok odbrane dr. Eduardo Bellas.

(c) Diskusija i zaklju~ak

982. Mirko Babi} je bosanski Srbin iz Bjelov-ine, sela udaljenog oko 15 kilometara od grada Konjica, i u vrijeme na koje se odnosi optu`nica imao je 59 godina. Bio je {umar i pripadnik SDS-a, mada ne, prema sopstvenim rije-ima, aktivan. Prema svjedo-enju same `rtve, snage bosanske vlade koje su se sukobile sa bosanskim Srbima u regionu u{le su u Bjelov-inu 21. maja 1992, poslije ~ega je g. Babi} pobjegao u {umu, nose}i sa sobom revolver ~iji je bio vlasnik. Sljede}eg dana su ga, me|utim, uhapsili vojnici u zelenim maskirnim uniformama, na kojima je prepoznao oznake TO-a. Nakon hap{enja odveden je svojoj ku}i gdje je te{ko premla}en i zlostavljan. Zatim je, 23. maja uve~e, odveden u zatvor/logor ^elebi}i. Tamo je prvih 20 dana dr`an u zgradi 22, koja je bila jako pretrpana. Za to vrijeme nije fizi~ki zlostavljan. Zatim je preba-en u hangar br. 6 i kona-no je pu{ten na slobodu iz zatvora/logora 1. septembra 1992.

983. G. Babi} se pojavio kao glavni svjedok Tu`ila{tva u vezi s ovim ta-kama optu`nice i svjedo-io je da su ga Hazim Deli} i Esad Land`o zlostavljali u nekoliko navrata dok je bio zato-en u hangaru br. 6. U jednom konkretnom slu-aju, ova dvojica optu`enih su ga odvela iz hangara do jednog mjesta oko 15 metara dalje, gdje

su mu na glavu stavili nekakvu masku i, zajedno sa nekom drugom osobom ili osobama, po-eli da ga tuku. Usljed tog premla}ivanja, tokom kojeg su ga udarali drvenom daskom, izgubio je svijest. G. Babi} je dalje izjavio da ga je nekoliko dana kasnije, negdje oko 20. jula 1992, Esad Land`o ponovo izveo iz hangara, odveo na isto mjesto i rekao mu da legne i otkrije noge do koljena. G. Land`o mu je tada sipao benzin na desnu nogu i zapalio je. Na nozi su mu tako nastale te{ke opekotine, a poslije su se pojavili i plikovi.

984. U vezi s ovim konkretnim slu-ajem nano{enja opekotina, g. Babi} je dao prethodnu pismenu izjavu istra`iteljima Tu`ila{tva koja se neznatno razlikovala od njegovog usmenog svjedo-enja (dokazni predmet D1/4). U toj prethodnoj izjavi je rekao Tu`ila{tva da mu je Esad Land`o no`em razderao pantalone, te da je, stoga, bio go. Pred Pretresnim vije}em je u vezi s ovim doga|ajima rekao da ga je Esad Land`o natjerao da legne na pod i rekao mu da zavrne nogavice i otkrije nogu prije nego {to ga je zapalio.

985. Branko Gotovac je iz sela pored onoga gdje je `ivio Mirko Babi}, i prema iskazu ovog prvog, njih dvojica su bili veoma bliski. Stoga je iznena|uju}e da u svom svjedo-enju pred Pretresnim vije}em, g. Gotovac ne pominje da je Mirku Babi}u zapaljena noga. Sli-no tome, Branko Sudar i Risto Vukalo ne ka`u ni{ta u vezi s ovim doga|ajem. Svjedok N je prilikom svog svjedo-enja rekao prvo da je vidio da noga g. Babi}a gori kada se vratio u hangar, ali je kasnije taj iskaz osporio rekav{i da je vidio samo o`iljak od opekotine na nozi g. Babi}a. Rajko Dragani} je, s druge strane, rekao da je noga Mirka Babi}a zapaljena u hangaru, {to je suprotno svjedo-enju same `rtve. Svjedok R je izjavio da je Esad Land`o izveo Mirka Babi}a iz hangara i da su mu pantalone gorjele kada se vratio poslije nekog vremena. Me|utim, prema prethodnoj pismenoj izjavi Mirka Babi}a, vatra na nozi je uga{ena 20 sekundi nakon {to je zapaljena. Ako se prihvati ova izjava, svjedok R nije mogao vidjeti da pantalone g. Babi}a gore.

986. Odbrana g. Land`e izvela je dokaze koji pokazuju da je u nekom trenutku prije 1992, Mirko Babi} zadobio opekotine na nozi u nesretnom slu-aju i da ga je u to vrijeme vi{e ljudi vidjelo sa nogom u zavojima. Najva`niji svjedok odbrane u ovom pogledu je Ramo Salihovi}, tako|e iz Bjelov-ine i susjed Mirka Babi}a. G. Salihovi}

je izjavio da se negdje 1980. ili 1981. zapalila jama za ga{enje kre-a gdje je radio Mirko Babi}, kojom prilikom je nekoliko ljudi, uklju-uju}i g. Babi}a zadobilo opekotine. Poslije te nesre}e, svjedok je vi|ao g. Babi}a sa nogom u zavojima. Ovaj svjedok je tako|e izjavio da je Mirko Babi} bio predsjednik lokalnog ogranka SDS-a i otuda ne "neaktivan" kako je sam g. Babi} izjavio.

987. Tako|e valja primjetiti da je, na zahtjev odbrane g. Land`a, dr. Bellas, vje{tak odbrane Hazima Deli}a, u sudnici ispitao fotografiju noge Mirka Babi}a u vrijeme kada je svjedo-io pred Me|unarodnim sudom. Na toj fotografiji (dokazni predmet D2/4) se vidi zacijeljeni o`iljak, -ija se starost, po ljekarovom mi{ljenju, ne mo`e odrediti. Treba primjetiti da postojanje starog o`iljka na nozi g. Babi}a nije neuskla|eno sa stavom koji zastupa odbrana.

988. Iz tih razloga, ostaje razumna sumnja u vezi s tim da li je Esad Land`o opekao nogu g. Babi}a, kako se navodi u optu`nici. Svjedo-enje Mirka Babi}a da su ga Hazim Deli} i Esad Land`o izveli iz hangara br. 6, stavili mu masku na glavu, i zajedno s nekim drugim osobama, tukli ga tupim predmetima, nije potkrijepljeno iskazom nijednog drugog svjedoka. U svjetlu te -injenice i stoga {to Pretresno vije}e ne smatra Babi}ev sopstveni opis zlostavljanja kome je bio podvrgnut u potpunosti pouzdanim, nije mogu}e, bez dokaza koji bi to potkrijepili, ustanoviti istinitost ove tvrdnje.

989. Iz tih razloga, Pretresno vije}e zaklju-uje da Hazim Deli} i Esad Land`o nisu krivi prema ta-kama 27, 28 i 29 optu`nice.

13. Mu-enje ili surovo postupanje prema Mirku \or|i}u

- ta-ke 30, 31 i 32

990. U stavu 28 optu`nice, navodi se da je Esad Land`o odgovoran za mu-enje Mirka \or|i}a, jo{ jednog zato-enika u zatvoru/logoru ^elebi}i. Esad Land`o se za navodna djela u ovom pogledu tereti u ta-kama 30, 31 i 32 kako slijedi:

Negdje od po-etka juna 1992. pa sve do kraja augusta 1992, **Esad LAND@O** podvrgavao je Mirka \OR\I] A brojnim maltretiranjima, pri -emu ga je

izme|u ostalog tukao bejzbol palicom, tjerao da radi sklekove dok ga tu-e i stavljao mu ugrijanu metalnu pincetu na jezik i u uho. Svojim djelima i propustima **Esad LAND@O** odgovoran je za:

Ta-ka 30: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b)(mu~enje) Statuta Suda;

Ta-ka 31: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(mu~enje) @enevskih konvencija; ili alternativno

Ta-ka 32: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

991. U prilog iskaza same `rtve, Tu`ila{tvo se oslanja na izjave deset svjedoka: Stevana Gligorevi}a, Mladena Kuljanina, Vase \or|i}a, Novice \or|i}a i svjedoka F, N, B, T, R i P.

(b) Dokazi odbrane

992. Esad Land`o je porekao navode sadr`ane u ovom dijelu optu`nice i rekao da ne poznaje Mirka \or|i}a, mada nije isklju~io mogu}nost da mu se ne{to mo`da dogodilo u zatvoru/logoru ^elebi}i na podsticaj drugih stra`ara u zatvoru/logoru.

(c) Diskusija i zaklju~ak

993. Mirko \or|i} je bosanski Srbin iz sela Bradina, koji je u vrijeme na koje se odnosi optu`nica imao 36 godina. Bio je konobar i radio je u gradu Konjicu. Prema sopstvenom svjedo~enju, u~estvovao je u otporu koji su organizovali bosanski Srbi stanovnici Bradine kada je to selo do{lo na udar operacija snaga bosanske vlade pred kraj maja 1992. Imao je automatsku pu{ku, ali kada su vladine snage savladale bosanske Srbe u selu, pobjegao je sa porodicom prema teritoriji koju su dr`ali Srbi, ostaviv{i pu{ku za sobom. Jedna patrola vojnika, koji su po svemu sude}i nosili oznake HVO-a, TO-a a mo`da i HOS-a, uhapsila ga je kasnije, uve~e 28. maja 1992, a uve~e 30. maja 1992. preba~en je u zatvor/logor ^elebi}i, gdje je zatvoren u hangar br. 6. Ostao je u hangaru u zatvoru/logoru do 21. augusta 1992, kada je preba~en u

sportsku dvoranu Musala u gradu Konjicu, koja se tako|e koristila kao zato-eni-ki objekat. Nakon 10 dana vra}en je u zatvor/logor ^elebi}i gdje je ostao do decembra 1992. Kona-no je pu{ten iz zato-eni{tva u sportskoj dvorani u Konjicu u oktobru 1994, u okviru razmjene zatvorenika.

994. Mirko \or|i} je svjedo-io pred Pretresnim vije}em da ga je, u drugoj polovini juna 1992, Esad Land`o koji je u to vrijeme nosio palicu za bejzbol, odveo iz hangara br. 6 u jedan drugi hangar. G. Land`o ga je natjerao da se nasloni na zid i pitao gdje se nalaze neke ru-ne bombe i pi{tolji. Kada g. \or|i} nije mogao da mu da nikakve informacije u vezi tih predmeta, Esad Land`o mu je u usta stavio komad metala da ne bi pravio nikakvu buku i onda je po-eo da ga udara palicom za bejzbol po nogama i rebrima. To je dugo trajalo i g. \or|i} je vi{e puta pao i onesvje{ivao se. Kada bi se to desilo, Esad Land`o bi ga natjerao da ponovo ustane i opet bi ga po-eo tu}i. Na kraju je g. Land`o dozvolio g. \or|i}u da se vrati u hangar. Ovo premla}ivanje je bilo toliko surovo da nije mogao da ustane bez pomo}i i prili-no dugo je ostao nepokretan. Kasnije mu je jedan od zato-enika iz hangara rekao da je primio izme|u 200 i 250 udaraca.

995. Mirko \or|i} je dalje svjedo-io da je Esad Land`o bio izuzetno grub prema njemu tokom cijelog njegovog boravka u hangaru br. 6, jer bi mu, svaki put kad bi pro{ao pored njega, ovaj zadao jedan do dva udarca nogom. G. Land`o ga je tako|e tjerao da radi po deset sklekova, a ponekad -ak i pedeset. Dok je poku{avao da ih radi, g. Land`o bi ga -esto {utnuo. G. \or|i} je tako|e svjedo-io o jednom konkretnom slu-aju, negdje sredinom jula 1992, kada ga je Esad Land`o odveo u ugao hangara br. 6, natjerao ga da otvori usta i stavio mu zagrijanu pincetu na jezik. To mu je nanijelo opekotine po ustima, usnama i jeziku. G. Land`o je onda tu zagrijanu pincetu stavio g. \or|i}u u uho.

996. Svi naprijed navedeni svjedoci koji su svjedo-ili za Tu`ila{tvo u vezi s ovim ta-kama optu`nice tvrdili su da su vidjeli opekotine na licu Mirka \or|i}a, a neki su posvjedo-ili i da su vidjeli da mu ih Esad Land`o nanosi. U vezi s tim, najva`niji je iskaz svjedoka P, jer je on lije-io opekotine g. \or|i}a. Svjedok P je izjavio da je vidio da su usne i jezik g. \or|i}a ope-eni i da mu je stavljena pinceta u uho, iz kojeg je tekao gnoj. Pretresno vije}e nema razloga da ne vjeruje svjedo-enju Mirka \or|i}a

da mu je Esad Land`o nanio ove povrede.

997. Navod Mirka `or|i}a da ga je Esad Land`o tjerao da radi sklekove podr`an je iskazom Stevana Gligorevi}a i svjedoka B, iako je ovaj posljednji dao jednu uop{tenu izjavu u ovom pogledu, bez imenovanja konkretne `rtve. Nema razloga da se ove tvrdnje Tu`ila{tva ne prihvate kao istinite, budu}i da su potkrepljene dokazima `rtve i iskazima dva druga svjedoka koja su bila zato~ena na istom mjestu.

998. Iz prethodno navedenih razloga, Pretresno vije}e je uvjereni da je Esad Land`o nanio ozbiljne povrede Mirku `or|i}u, naime opekao mu usne, jezik i uho zagrijanom pincetom, a podvrgavao ga je i drugim vrstama zlostavljanja. Ove konkretne povrede i zlostavljanje su nanijeti s namjerom da se `rtvi nanese veliki bol i patnja i u cilju da se ona kazni i zastra}i, kao i da se doprinese atmosferi terora koja je vladala u zatvoru/logoru, a imala je za cilj da zapla}i sve zato~enike. Osim toga, g. Land`o je ta djela po~inio u svojstvu stra`ara u zatvoru/logoru ^elebi}i i kao takav bio je slu`benik bosanskih vlasti koje su upravljale zatvorom/logorom. Pretresno vije}e stoga zaklju~uje da je Esad Land`o kriv za mu~enje prema ta-kama 30 i 31 optu`nice. Ta-ka 32 se, shodno tome, odbacuje kao alternativa ta-ki 31.

14. Odgovornost nadre|enih za mu~enje - ta-ke 33, 34 i 35

999. U stavu 29 optu`nice sadr`ani su sljede}i ~injenici i navodi:

Vezano za mu~enja po~injena u logoru ^elebi}i, uklju~uju}i i zatvaranje Milovana KULJANINA nekoliko dana u {aht bez hrane ili vode, i uklju~uju}i mu~enja opisana gore u paragrafima 23-28, **Zejnir DELALI** , **Zdravko MUCI** i **Hazim DELI** su znali ili imali razloga da znaju da }e njihovi podre|eni izvr{iti takva djela ili da su ih izvr{ili, a nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da sprije~e takva djela ili da kazne krivce nakon {to su djela po~injena.

U vezi sa naprijed navedenim navodima, Zejnir Delali}, Zdravko Muci} i Hazim Deli} terete se kao nadre|eni za:

Ta-ka 33: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b) (mu~enje) Statuta Suda;

Ta-ka 34: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(mu-enje) @enevskih konvencija; ili alternativno

Ta-ka 35: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija.

1000. Zaklju-ci Pretresnog vije}a u vezi krivi-nih djela iz stavova 23-28, kako se u citiranom dijelu optu`nice za njih tereti, sadr`ani su u prethodnom tekstu. Dalje, kako je prethodno razmotreno, Pretresno vije}e se ograni-ava na razmatranje konkretnih navoda u optu`nici i stoga ne}e razmatrati druga brojna djela mu-enja za koja su izvedeni dokazi u toku su|enja, ali koja nisu konkretno navedena u optu`nici. Shodno tome, Pretresno vije}e }e se ovdje ograni-iti na razmatranje -injeni-nih navoda vezanih za jednu `rtvu - Milovana Kuljanina.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

1001. U optu`nici se navodi da je u zatvoru/logoru ^elebi}i Milovan Kuljanin dr`an u {ahtu nekoliko dana bez hrane i vode. Tu`ila{tvo dalje navodi da je g. Kuljanin, nakon {to je pu{ten iz {ahta, odveden u zgradu 22 gdje je tu-en i zatim ispitivan. U cilju utvr|ivanja -injenica u vezi s ovom optu`bom, Tu`ila{tvo se prvenstveno oslanja na svjedo-enje same `rtve. Tu`ila{tvo iznosi da je iskaz g. Kuljanina u vezi s ovom optu`bom u znatnoj mjeri potkrijepljen svjedo-enjem Mire Golubovi}a koji je izjavio da je njemu i g. Kuljaninu zajedno nare|eno da idu u {aht. Dalje u prilog ovih navoda, Tu`ila{tvo citira razgovor sa Hazimom Deli}em koji su istra`itelji Tu`ila{tva obavili 19. jula 1996. (dokazni predmet 103), kao i svjedo-enje Esada Land`e i svjedoka P, R i T.

(b) Dokazi odbrane

1002. Odbrana⁹¹⁵ tvrdi da iskazi dvojice o-vidaca, g. Kuljanina i Mire Golubovi}a, o doga|ajima koji su prethodili njihovom zatvaranju u {aht, sadr`e nepomirljive nesaglasnosti. Odbrana dalje nastoji da diskredituje svjedo-enje g. Kuljanina isti-u}i prethodne nedosljedne izjave koje je g. Kuljanin dao, uklju-uju}i onu o datumu kada

⁹¹⁵ Odbrana se ovdje odnosi na odbranu Zejnila Delali}a, Zdravka Muci}a i Hazima Deli}a.

je prvi put zatvoren i redosljedu događaja po njegovom dolasku u zatvor/logor ^elebi}i.

(c) Diskusija i zaklju-ak

1003. Pretresno vije}e smatra svjedo-enje Milovana Kuljanina vjerodostojnim. Pretresno vije}e nisu ubjedili napori odbrane da diskredituje svjedo-enje g. Kuljanina pozivaju}i se na prethodne nedosljedne izjave koje je mo`da dao u vezi svojih iskustava u zatvoru/logoru ^elebi}i. Kako je istaklo Tu`ila{tvo, ve}ina prethodnih izjava koje citira odbrana uzete su u zatvoru/logoru ^elebi}i pod okolnostima koje neizbjeg`no dovode u pitanje njihovu dobrovoljnost. Dalje, zna-aj svake prilike koju je g. Kuljanin eventualno imao da revidira svoje izjave mora se ocjeniti u svjetlu njegovog sopstvenog priznanja u tom kontekstu, tj. da ne smatra da je mogao re}i u izjavama koje je dao bosanskim vlastima cijelu i potpunu istinu.⁹¹⁶

1004. Pretresno vije}e dalje nalazi da je, premda postoje neke nesaglasnosti izme|u izjava dvojice o-vidaca u vezi sa događajima koji su prethodili njihovom navodnom zatvaranju u {aht, svjedo-enje dosljedno {ta se ti-e materijalnih ~injenica. U tom pogledu, Pretresno vije}e dalje konstatuje da su se događaji o kojima svjedo-e ovi svjedoci odigrali prije vi{e od pet godina. Stoga, oslanjanjaju}i se na svjedo-enje g. Kuljanina i iskaz Mire Golubovi}a koji ga potkrepljuje, Pretresno vije}e donosi sljede}i zaklju-ak u pogledu djela koja se navode u stavu 29 optu`nice.

1005. Ubrzo nakon njegova dolaska u zatvor/logor ^elebi}i, g. Kuljanina su Hazim Deli} i drugi odveli do {ahta. Tu je Hazim Deli} naredio da on i jedan drugi zato-enik, Miro Golubovi}, si|u merdevinama u {aht, poslije ~ega je ~eli-ni poklopac {ahta zatvoren i zaklju-an. Kako je g. Kuljanin opisao u svom svjedo-enju, {aht je bio vertikalno postavljen, dubok oko 2,5 metra i {irok oko 2,5 metra. U {ahtu je bilo mra-no i nije bilo dovoljno vazduha. Pretresno vije}e zaklju-uje da je g. Kuljanin dr`an u ovom {ahtu barem jednu no} i jedan dan, za koje vrijeme nije dobio ni hrane ni vode. Hazim Deli} i g. Zdravko Muci} su bili prisutni kada je g. Kuljaninu dozvoljeno da iza|e iz {ahta. G. Kuljanin je izjavio da mu je, kada je iza{ao iz {ahta,

⁹¹⁶ *Vidi* T. 7119.

vid jedno vrijeme bio zamagljen i vidio je iskrivljene slike. Iskaz g. Golubovi}a o uslovima u {ahtu u potpunosti potkrepljuju svjedo-enje g. Kuljanina.⁹¹⁷

1006. Na osnovu svjedo-enja g. Kuljanina, Pretresno vije}e dalje zaklju-uje da je, poslije pu{tanja iz {ahta odveden u zgradu 22, gdje su ga neki logorski stra`ari tukli raznim predmetima, uklju-uju}i lopate i komad elektri-ne `ice. Nakon premla}ivanja g. Kuljanina su dvije osobe odvele na zvani-no ispitivanje. Hazim Deli} je jednom u{ao u sobu tokom razgovora, nose}i neki drveni predmet kojim je udario g. Kuljanina.

1007. Pretresno vije}e nalazi da djelo zatvaranja g. Kuljanina u {aht najmanje jednu no} i jedan dan bez hrane ili vode predstavlja mu-enje. Osoba po-injava mu-enje kada kao zvani-no lice ili kao pojedinac koji djeluje u zvani-nom svojstvu, namjerno nanosi te{ku bol ili patnju u zabranjenom cilju. Ovdje je Hazim Deli}, pojedinac koji je djelovao u zvani-nom svojstvu, zatvorio Milovana Kuljanina u neosvijetljeni {aht sa nedovoljno vazudha i bez hrane i vode najmanje jednu no} i jedan dan. U svom svjedo-enju, g. Kuljanin je opisao svoje stanje kada je iza{ao iz {ahta kao "bespomo}no".⁹¹⁸ O-igledno je da je `rtva u`asno patila za vrijeme zato-eni{tva. ^injenica da je tu-en, a zatim ispitivan uskoro nakon {to je pu{ten iz {ahta, pokazuje da je razlog {to je g. Kuljanin bio unutra zatvoren bio da ga se zastra{i prije ispitivanja.

1008. Iz prethodno navedenih razloga, Pretresno vije}e zaklju-uje da je krivi-no djelo mu-enja prema -lanovima 2 i 3 Statuta u pogledu Milovana Kuljanina dokazano van razumne sumnje.

(d) Odgovornost optu`enih

1009. Prema ta-kama optu`nice koje se ovdje razmatraju, Zejnil Delali}, Zdravko Muci} i Hzaim Deli} se terete da su odgovorni kao nadre|eni prema -lanu 7(3) Statuta. Optu`nica ne tereti Hazima Deli}a kao direktnog u-esnika u mu-enju Milovana Kuljanina. Kako je prethodno izlo`eno, zaklju-eno je da ni Zejnil Delali} ni

⁹¹⁷ T. 2110.

⁹¹⁸ T. 7028.

Hazim Deli} nisu vr{ili vlast nadre|enog nad zatvorom/logorom ^elebi}i. Iz toga razloga, Pretresno vije}e nalazi da Zejnil Delali} i Hazim Deli} nisu krivi za mu-enje ili surovo postupanje, kako se terete u ta-kama 33 do 35 optu` nice.

1010. Pretresno vije}e je prethodno ustanovilo da je Zdravko Muci} vr{io *de facto* vlast nadre|enog nad zatvorom/logorom ^elebi}i. Dalje je ustanovilo da je Zdravko Muci}, na ovom polo`aju, znao ili imao razloga da zna za kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava po-injena u zatvoru/logoru ^elebi}i, ali da nije sprije-io ta djela niti kaznio njihove po-inioce. Iz tog razloga, i na osnovu gore donijetih zaklju-aka, Pretresno vije}e progla{ava Zdravka Muci}a odgovornim prema -lanu 7(3) Statuta za mu-enje Milovana Kuljanina. Na polo`aju nadre|enog, Zdravko Muci} je odgovoran i za mu-enje Momira Kuljanina, Grozdane]e}ez, Milojke Anti}, Spasoja Miljevi}a i Mirka \or|i}a, kako se navodi u stavovima 23, 24, 25, 26 i 28 optu` nice, a koje je Pretresno vije}e prethodno utvrdilo dokazanim. Na osnovu gore donijetih zaklju-aka, Pretresno vije}e tako|e zaklju-uje da Zdravko Muci} nije odgovoran za mu-enje Mirka Babi}a, kako se navodi u stavu 27 optu` nice.

1011. Iz prethodnih razloga, Pretresno vije}e zaklju-uje da je Zdravko Muci} kriv za mu-enje prema -lanu 2 i 3 Statuta, kako se tereti u ta-kama 33 i 34 optu` nice. Shodno tome, odbacuje se ta-ka 35 optu` nice, koja je alternativna ta-ki 34.

15. Hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede i surovo postupanje prema Nedeljku DRAGANI] U - ta-ke 36 i 37

1012. U paragrafu 30 optu` nice, navodi se da je Esad Land`o odgovoran za nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja i za surovo postupanje prema Nedeljku Dragani}u, zato-eniku u zatvoru/logoru ^elebi}i. Djela za koja se Esad Land`o u tom smislu tereti navedena su u ta-kama 36 i 37 kako slijedi:

Negdje od kraja juna 1992. pa sve do augusta 1992, **Esad LAND@O** i ostali u-estalo su maltretirali Nedeljka DRAGANI] A tako {to su ga vezali za krovnu gredu i tukli, udarali ga bejzbol palicom, i tako {to su mu hla-e polili benzinom, zapalili i opekli noge. Svojim djelima i propustima **Esad LAND@O** je odgovoran za:

Ta-ka 36: Te{ku povredu ka`njivu prema ~lanu 2(c)(hotimi~no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede) Statuta Suda; i

Ta-ka 37: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema ~lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno ~lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

1013. U prilog ovim navodima Tu`ila{tvo se oslanja prvenstveno na svjedo~enje samog Nedeljka Dragani}a, koje dalje potkrepljuje iskazima 11 drugih svjedoka: Branka Gotovca, Mladena Kuljanina, Mirka \or|i}a, Branka Sudara, Petka Gruba-a, Milovana Kuljanina i svjedoka F, N, B, P i R. S izuzetkom svjedoka P i Petka Gruba-a, svi ovi svjedoci su bili zatvoreni u hangaru br. 6 u relevantno vrijeme i stoga su bili u prilici da posmatraju postupanje prema Nedeljku Dragani}u.

(b) Dokazi odbrane

1014. Kada je svjedo~io u sopstvenu odbranu, Esad Land`o je izjavio da poznaje Nedeljka Dragani}a iz {kolskih dana i da ga je vidio nakon {to su ga ostali stra`ari prebili u "radionici" u zatvoru/logoru ^elebi}i.⁹¹⁹ Porekao je da i{ta zna o opekotinama nanijetim g. Dragani}u, ali je rekao da je primjetio da je g. Dragani} sporo hodao kad je i{ao u klozet u zatvoru/logoru ^elebi}i. U razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva 18. jula 1996. (dokazni predmet 102), g. Land`o je tako|e rekao da zna da je g. Dragani} tu-en, ali nije identifikovao po-inioce.

(c) Diskusija i zaklju-ak

1015. Nedeljko Dragani} je iz sela Ceri}i, koje se nalazi nedaleko od grada Konjica; uhap{en je 23. maja 1992, kada je imao 19 godina, nakon {to su mu selo granatirale snage bosanske vlade. Nakon hap{enja, odveden je u zatvor/logor ^elebi}i gdje je prva tri dana dr`an u tunelu br. 9. Nakon toga je preba-en u zgradu 22, a onda u hangar br. 6. Pu{ten je iz zatvora/logora krajem augusta 1992.

1016. Nedeljko Dragani} je sam svjedo-io da su ga jednom prilikom pred kraj juna ili po-etak jula 1992, dok je bio zato-en u zatvoru/logoru ^elebi}i, Esad Land`o i tri druga stra`ara odveli u jedan drugi hangar gdje su mu vezali ruke za krovnu gredu i udarali ga drvenim daskama i kundacima pu{aka, pri -emu su tra`ili da im ka`e gdje je sakrivena pu{ka koju su mislili da ima. Tom prilikom je gubio svijest dva ili tri puta. Nakon toga, Esad Land`o ga je tukao skoro svakog dana, obi-no palicom za bejzbol; tako|e je primoravan, kao i drugi zato-enici, da pije mokra}u na mjestu gdje su ih vodili da mokre. Jednom drugom prilikom, izjavio je g. Dragani}, Esad Land`o ga je odveo u tu istu zgradu i natjerao ga da skupljenih nogu sjedi na podu uza zid. G. Land`o mu je tada polio donji dio pantalona benzinom i zapalio ih. Uslijed toga je zadobio te{ke opekotine po nogama, a po{to mu kasnije nije pru`ena ljekarska pomo}, plikovi od opekotina su se zagnojili pa je nekih nedjelju dana kasnije morao biti odveden u takozvani stacionar u zgradi 22 na lije-enje.

1017. Premda je Esad Land`o u svom usmenom svjedo-enju tvrdio da se ne sje}a ovih slu-ajeva zlostavljanja, Pretresno vije}e ne vidi razloga da zanemari svjedo-enje Nedeljka Dragani}a dato pod zakletvom. Njegove tvrdnje vezane za paljenje njegovih pantalona i nogu potkrepljene su iskazima Branka Gotovca, svjedoka F, N i R, Mirka \or|i}a, Branka Sudara i Milovana Kuljanina. Svi ovi svjedoci su vidjeli ope-ene noge g. Dragani}a, a svjedoci F, R, Mirko \or|i}i i Branko Sudar su vidjeli i kako Esad Land`o izvodi g. Dragani}a iz hangara br. 6 neko vrijeme prije nego {to se ovaj vratio s opekotinama. G. Dragani}a je u zgradi 22 lije-io svjedok P koji je izjavio da je konstatovao opekotine na donjim i gornjim dijelovima njegovih nogu.

1018. Pretresno vije}e ne nalazi razloga da ne vjeruje daljem iskazu g. Dragani}a o tome da ga je g. Land`o nekoliko puta premlatio i da je bio prisiljen da pije mokra}u. Treba konstatovati da je g. Land`o davao prednost ovim oblicima zlostavljanja u slu-aju nekoliko zato-enika u zatvoru/logoru. Svi naprijed navedeni oblici zlostavljanja o-ito su nanijeli ozbiljne du{evne i tjelesne patnje `rtvi, i stoga u zapisniku ima dovoljno pouzdanih dokaza da potkrijepe optu`bu za hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja, i za surovo postupanje prema Nedeljku Dragani}u, koja je sadr`ana u ta-kama 36 i 37 optu`nice. Pretresno vije}e shodno tome progla{ava Esada Land`u krivim po obje ove ta-ke.

⁹¹⁹ T. 15072.

16. Odgovornost nadređenih za nanoženje teške patnje ili ozbiljne povrede - ta-ke
38 i 39

1019. Stav 31 optužnice sadrži sljedeće navode:

Vezano za djela nanoženja teške patnje počinjena u logoru ^elebi}, uključujući premlaćivanja Mirka KULJANINA i Dragana KULJANINA, stavljanje zapaljenog {apina u predio genitalija Vuka{ina MRKAJI] A i Du{ka BEND@E i uključujući djela nanoženja teške patnje ili teške povrede opisane u paragrafu 30 ...

Zejnir DELALI], Zdravko MUCI] i Hazim DELI] terete se kao nadređeni koji su znali ili su imali razloga da znaju da je njihovi podređeni izvršiti takva djela ili da su ih izvršili, a oni nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da spriječe takva djela ili da kazne njihove počinioce. Shodno tome, terete se za:

Ta-ka 38: Tešku povredu ka njivu prema članu 2(c)(hotimi-no nanoženje teške patnje ili ozbiljne povrede) Statuta Suda;

Ta-ka 39: Kršenje ratnih zakona i običaja ka njivo prema članu 3 Statuta Suda i utvrđeno članom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija.

1020. Zaključci Pretresnog vijeća o događajima iz stava 30 optužnice, kako se terete u citiranom dijelu optužnice, iznijeti su prethodno. Stoga se, kako je prethodno razmotreno, Pretresno vijeće ograničava na rješavanje konkretnih navoda u optužnici i ne će razmatrati druga djela hotimi-nog nanoženja teške patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja i surovog postupanja, za koje su izvedeni dokazi tokom suđenja, ali koji se ne navode konkretno u optužnici. Shodno tome, Pretresno vijeće će se ovdje ograničiti na razmatranje činjeničnih navoda onako kako se odnose na Mirka Kuljanina, Dragana Kuljanina, Vuka{ina Mrkaji]a i Du{ka Ben]u.

1021. Pretresno vijeće konstatuje da, premda je u ovom stavu optužnice dalje predviđeno da "vezano za gore navedene ta-ke kojima se Hazim Deli} tereti za li-no u-estvovanje, on se tako će tereti kao nadređeno lice", nikakva optužba za krivi-nu odgovornost prema članu 7(1) Statuta nije uložena protiv Hazima Deli]a u pogledu djela za koja se za odgovornost nadređenog tereti prema predmetnim ta-kama.

(a) Mirko Kuljanin

1022. U optu`nici se navodi da je Mirko Kuljanin surovo premla}en u zatvoru/logoru ^elebi}i. U cilju utvr|ivanja ~injenica u vezi s ovom optu`bom, Tu`ila{tvo se oslanja na iskaz Mirka Kuljanina i svjedoka F.

1023. Odbrana⁹²⁰ isti-e da su se najgora premla}ivanja kojima je g. Kuljanin bio podvrgnut dogodila izvan zatvora/logora ^elebi}i i da zapravo nije surovo premla}ivan unutar logora. Odbrana dalje tvrdi da na osnovu dokaza Tu`ila{tva nije jasno da li su osobe koje su u-estvovale u navodnim premla}ivanjima bile pod komandom komandanta zatvora/logora.

1024. Mirko Kuljanin je u svom svjedo-enju izjavio da mu je najsurovije premla}ivanje nanijeto prije nego {to je do{ao u zatvor/logor ^elebi}i. Dalje je izjavio da je, nakon dolaska u zatvor/logor ^elebi}i, odveden do zida unutar logora, gdje su on i novopristigli zato-enici premla}eni. Me|utim, g. Kuljanin je izjavio da tom prilikom zapravo nije premla}en, jer ve} nije mogao stajati. Izjavio je: "Mo`da su me udarili tri puta. Neko me je udario tri puta a onda su me neki ljudi uvukli unutra. Tamo me nisu ba{ jako tukli".⁹²¹ Svjedok F je izjavio da je vidio g. Kuljanina u hangaru br. 6 neko vrijeme poslije toga, i da je bio te{ko povrije|en. Pretresno vije}e smatra da je svjedo-enje ova dva svjedoka vjerodostojno u pogledu ove optu`be.

1025. Shodno tome, Pretresno vije}e zaklju-uje da je, po dolasku u zatvor/logor ^elebi}i, g. Kuljanin bio ozbiljno povrije|en, budu}i da je prethodno bio podvrgnut surovom premla}ivanju. On i ostali novodo{li zato-enici su kombijem odvedeni do jednog zida unutar logorskog kompleksa. Tu su bili brojni drugi zato-enici, s rukama podignutim uza zid, koje su tukli. G. Kuljanin je izjavio da je ~uo jauke i vriske koji su izvana dopirali u kombi. Zatim je kombi otvoren i njemu i drugim zato-enicima je re-eno da iza|u. U tom trenutku g. Kuljanin je osje}ao takve bolove da je poku{ao izvr{iti samoubistvo tako {to je poku{ao sebi da zabije ekser u glavu. Kod zida je g. Kuljanin, koji nije mogao da stoji uslijed prethodno nanijetih povreda, udaren nekoliko puta prije nego {to je sa mjesta premla}ivanja odvu-en u tunel br. 9.

⁹²⁰ Odbrana se u ovom odjeljku odnosi na odbranu Zejnila Delali}a, Zdravka Muci}a i Hazima Deli}a.

⁹²¹ T. 1178.

1026. Pretresno vijeće zaključuje da mu nije predloženo dovoljno dokaza koji bi mu omogućili da utvrdi da li je priroda premlaćivanja kome je g. Kuljanin bio podvrgnut unutar zatvora/logora ^elebići bila takva da mu nanese patnju ili povredu kakva je potrebna da bi predstavljala krivično djelo hotimičnog nanoćenja teške patnje ili ozbiljne povrede zdravlja ili tijela. Međutim, po mišljenju Pretresnog vijeća, djelo udaranja osobe koja je toliko teško povrijeđena da ne može da stoji, predstavlja, u najmanju ruku, tešku uvredu ljudskog dostojanstva. Shodno tome, na osnovu prethodnih činjenica, Pretresno vijeće nalazi da tjelesno zlostavljanje Mirka Kuljanina predstavlja krivično djelo neovjerno postupanja prema članu 2 i surovog postupanja prema članu 3 Statuta.

(b) Dragan Kuljanin

1027. U optužnici se navodi da je u zatvoru/logoru ^elebići Dragan Kuljanin bio podvrgnut teškom premlaćivanju. U dokazivanju ovog činjeničnog navoda, Tužilaštvo se oslanja na svjedočenje Dragana Kuljanina i svjedoka R.

1028. [to se tiče indicenta u vezi s kojim Dragan Kuljanin navodi da je bio prisiljen da prođe kroz palir ljudi dok su ga oni udarali, Odbrana ističe da se dokazima Tužilaštva ne utvrđuje da su osobe koje su učestvovali u premlaćivanju bile pod komandom komandanta zatvora/logora ^elebići. Odbrana dalje nastoji da dovede u sumnju svjedočenje Dragana Kuljanina pozivajući se na prethodne nedosljedne izjave koje je dao Tužilaštvu.

1029. U svom svjedočenju, g. Kuljanin je dao detaljan opis premlaćivanja kome je bio podvrgnut u zatvoru/logoru ^elebići. Oslanjajući se na svjedočenje g. Kuljanina, Pretresno vijeće donosi sljedeće zaključke.

1030. Kada je Dragan Kuljanin tek stigao u zatvor/logor, između deset i petnaest ljudi je bilo poređano u dva reda između vozila iz kojeg su izlazili on i novodošli zatočenici i ulazili u hangar br. 6. Svaki od zatočenika je zatim prisiljen da prođe kroz ovaj palir, pri čemu su im stalno nanošeni udarci. G. Kuljanin je izjavio da je, kada je na njega došao red, udaran nogama i tužbenih petnaest minuta. Počinoci su

nanosili udarce {tapovima i lancima. Hazim Deli} bio je prisutan barem neko vrijeme tokom ovog premla}ivanja.

1031. Jednom drugom prilikom, stra`ar po imenu Salko izveo je g. Kuljanina iza hangara br. 6 i udario ga nogom nekoliko puta u rebra. Stra`ar je onda nekoliko puta udario g. Kuljanina kundakom od pu{ke. Premla}ivanje je trajalo nekih deset ili petnaest minuta. Na povratku u hangar, g. Kuljanin je sreo Esada Land`u koji ga je pet ili {est puta udario u prsa kundakom od pu{ke.

1032. U dvije druge prilike, Esad Land`o je u{ao u hangar i natjerao g. Kuljanina da radi sklekove, pri ~emu ga je udarao, jednom nogama, a drugi put palicom za bejzbol.

1033. O te`ini tjelesnih povreda nanijetih `rtvi govori ~injenica da je g. Kuljanin izjavio da ~ak i sada, pet godina nakon tih doga|aja, jo{ uvijek osje}a neke tjelesne posljedice zlostavljanja kome je bio podvrgnut u zatvoru/logoru ^elebi}i. Konkretno, g. Kuljanin je izjavio da ima sljede}e klini~ke probleme: "Ponekad mokrim krv. Ne ~ujem dobro na lijevo uho. ... Imam bolove i to mi ometa govor. Ponekad osje}am bolove u bubrezima."⁹²²

1034. Prethodne ~injenice pokazuju da je Dragan Kuljanin podvrgnut namjernom zlostavljanju u brojnim prilikama dok je bio zato~en u zatvoru/logoru ^elebi}i. Pretresno vije}e nalazi da su prethodno opisana premla}ivanja nanijela te{ku patnju i tjelesnu povredu g. Kuljaninu. Shodno tome, u vezi sa svakim posebnim djelom zlostavljanja koje je prethodno utvr|eno, Pretresno vije}e zaklju~uje da su krivi~na djela hotimi~nog nano{enja te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja prema ~lanu 2, i surovog postupanja prema ~lanu 3 Statuta, dokazana van razumne sumnje.

(c) Vuka{in Mrkaji}

1035. U optu`nici se navodi da je Vuka{inu Mrkaji}u jednom stavljen zapaljen {tapin u predio genitalija. Pored ovog konkretnog navoda, Tu`ila{tvo tvrdi da su stra`ari i drugi u brojnim prilikama premla}ivali Vuka{ina Mrkaji}a u zatvoru/logoru ^elebi}i. U prilog ovom navodu, Tu`ila{tvo se oslanja na svjedo~enje sljede}ih deset

svjedoka: Stevana Gligorevi}a, Mirka \or|i}a, Riste Vukala, svjedoka F, Mirka Kuljanina, Dragana Kuljanina, Branka Sudara, Mladena Kuljanina, svjedoka N i Rajka Dragani}a. Tu`ila{tvo je tako|e pozvalo i ispitalo svjedoka R koji je svjedo-
io u vezi predmetne optu`be.

1036. U vezi predmetne optu`be, odbrana Zejnila Delali}a priznaje da je Tu`ila{tvo izvelo dosljedne dokaze da je Vuka{ina Mrkaji}a zlostavljao Esad Land`o na taj na-in
{to je zavezao {tapin oko njega i zapalio ga. Me|utim, odbrana po svemu sude}i dalje tvrdi da je jedan od elemenata krivi-nih djela za koja se optu`enici terete prema predmetnih ta-kama dokazivanje zabranjenog cilja, te da Tu`ila{tvo nije uspjelo dokazati da su navodna djela izvr{ena s takvim ciljem.⁹²³

1037. Dokazi predo~eni Pretresnom vije}u pokazuju da je nekoliko stra`ara u~estalo podvrgavalo Vuka{ina Mrkaji}a fizi-kom zlostavljanju dok je bio zato~en u zatvoru/logoru ^elebi}i. U svojim iskazima, Mirko \or|i}, svjedok R i Stevan Gligorevi} dosljedno i pouzdano su opisali kako je Vuka{in Mrkaji} bio jedan od zatvorenika koji je bio meta premla}ivanja od strane Hazima Deli}a, koji bi ga udario "skoro svaki put kad bi u{ao u hangar".⁹²⁴

1038. [to se ti~e djela koje se konkretno navodi u optu`nici, Branko Sudar, Risto Vukalo, Rajko Dragani}, svjedok R, Mirko \or|i}, svjedok N, svjedok F i Mladen Kuljanin izjavili su da su bili svjedoci incidenta kada je Esad Land`o oko tijela Vuka{ina Mrkaji}a stavio zapaljeni {tapin. U svom detaljnom opisu doga|aja, Mirko \or|i} je opisao kako je Esad Land`o skinuo pantalone Vuka{inu Mrkaji}u i stavio mu sporogore}i {tapin na голу ko`u oko struka i genitalija. @rtvi je zatim naredio da obu~e pantalone, i onda zapalio {tapin. Rajko Dragani} i Mladen Kuljanin su izjavili da je Vuka{in Mrkaji} prisiljen da tr~i izme|u redova zatvorenika u hangaru br. 6, pri~emu je vri{tao od bola od zapaljenog {tapina. Mada ima nekih razlika u opisima ovog incidenta, prethodna verzija doga|aja je u svim materijalnim pogledima potkrijepljena iskazima drugih svjedoka koji su svjedo-ili o tom incidentu. U svom svjedo~enju, svjedok R je opisao kako je mogao da vidi kako su se kod Vuka{ina Mrkaji}a, kao posljedica ovog zlostavljanja pojavili plikovi ispunjeni te~no{u koji su

⁹²² T. 2356.

⁹²³ Delali} Closing Brief, RP D8416.

⁹²⁴ T. 4764.

se kasnije pretvorili u otvorene rane. Ovaj svjedok je tako|e izjavio da Vuka{inu Mrkaji}u nikada nije pru`ena nikakva medicinska pomo}.

1039. Na osnovu tih dokaza, Pretresno vije}e utvr|uje da je jednom prilikom u vrijeme dok je `rtva bila zato~ena u zatvoru/logoru ^elebi}i, Esad Land`o stavio zapaljeni {tapin direktno na голу ko`u Vuka{ina Mrkaji}a u predjelu genitalija, time mu nanose}i veliki bol i ozbiljnu povredu.

1040. Iako odbrana tvrdi druk~ije, Pretresno vije}e je ustanovilo da za postojanje krivi~nog djela hotimi~nog nano{enja velike patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja nije neophodno potrebno da je {tetno djelo po~injeno s nekim konkretnim ciljem. Shodno tome, u vezi sa predmetnom optu`bom, Pretresno vije}e nalazi da je namjerno djelo stavljanja zapaljenog {tapina na golo tijelo Vuka{ina Mrkaji}a toj `rtvi nanijelo tako ozbiljnu patnju i povredu da predstavlja krivi~no djelo hotimi~nog nano{enja te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja prema ~lanu 2 i surovog postupanja prema ~lanu 3 Statuta.

(d) Du{ko Ben|o

1041. U optu`nici se navodi da je jednom prilikom u zatvoru/logoru ^elebi}i Du{ku Ben|i u predio genitalija stavljen zapaljeni {tapin. U prilog svojim tvrdnjama o te{kom zlostavljanju ove `rtve, Tu`ila{tvo se oslanja na svjedo~enje sljede}ih dvanaest svjedoka: svjedoka R, svjedoka F, Mirka \or|i}a, Dragana Kuljanina, Mladena Kuljanina, svjedoka N, Vase \or|i}a, dr. Petka Gruba~a, Branka Gotovca, svjedoka B, Branka Sudara i Rajka Dragani}a. Tu`ila{tvo je tako|e pozvalo i ispitalo Stevana Gligorevi}a, Nedeljka Dragani}a i svjedoka B, koji su svjedo~ili o ovom doga|aju.

1042. Oslanjaju}i se, izme|u ostalog, na iskaz svjedoka R, Tu`ila{tvo navodi da su Du{ku Ben|i jednom prilikom nanijete opekotine po nogama. U vezi s iskazom Vase \or|i}a, ono dalje tvrdi da je jednom drugom prilikom Esad Land`o opekao Du{ka Ben|u ugrijanim no`em. Tu`ila{tvo priznaje da postoji odre|ena nejasno}a u vezi toga da li je Du{ku Ben|i, pored ovog zlostavljanja stavljen i zapaljeni {tapin oko tijela, kako se navodi u optu`nici. Tu`ila{tvo tvrdi, me|utim, da s obzirom da nema

sumnje da je Duško Benić opečen, ta-an na-in na koji je ovo zlostavljanje počinjeno ne treba smatrati od ključne važnosti za presuđivanje. Iznoseći da dokazi pokazuju da je osoblje zatvora/logora podvrglo `rtvu `estokom bolu i nanijelo joj tešku patnju ili ozbiljnu povredu, Tužilaštvo shodno tome tvrdi da su zadovoljeni svi elementi potrebni za zločin nanoženja teške patnje i surovog postupanja.

1043. Odbrana, konstatujući postojanje dokaza da je Duško Benić redovno premlaćivan i da je zapaljen, ističe da se svjedoženja na koja se Tužilaštvo oslanja razlikuju u pogledu mjesta gdje se ovo posljednje djelo dogodilo. Ona smatra da ova nedosljednost baca sumnju na pouzdanost svjedoka i na istinitost samog događaja.

1044. Pretresno vijeće je saslušalo iskaze 15 svjedoka u vezi sa predmetnom optužbom. Svi osim pomenuta dva svjedoka su izjavili da su Dušku Beniću u toku zatočeništva u zatvoru/logoru `elebiću nanijete teške opekotine. Vaso `orić je u svom iskazu opisao kako je Esad Landžo nanosio opekotine Dušku Beniću zagrijanim nožem, a svjedok R, Mirko `orić, Rajko Draganić, Mladen Kuljanin, svjedok N i Stevan Gligorević su na razne načine opisali kako je Esad Landžo zapalio `rtvine pantalone i tako joj nanijeo teške opekotine po nogama.

1045. Pretresno vijeće, međutim, konstatuje da u optužnici nema navoda u vezi s incidentima koje opisuju ti svjedoci. S druge strane, Tužilaštvo nije izvelo nikakve dokaze u vezi sa navodnim stavljanjem zapaljenog `tapina u predio genitalija Duška Benića. Kako je prethodno konstatovano, kada su na suđenju izloženi dokazi u vezi sa navodnim krivičnim djelima koja nisu precizirana u optužnici, Pretresno vijeće, iz pravičnosti prema optuženima, nije smatralo da neprecizirana djela `ine dio optužbi protiv optuženih. U predmetnom slučaju, Tužilaštvo nije izvelo nikakve dokaze u prilog djela koja se konkretno navode u optužnici. Stoga, Pretresno vijeće mora zaključiti da predmetna optužba hotimičnog nanoženja velike patnje ili ozbiljne povrede zdravlja ili tijela, i surovog postupanja, kako se navodi u optužnici, nije dokazana.

(e) Odgovornost optuženih

1046. Prema ta-kama optu`nice koje se ovdje razmatraju, Zejnil Delali}, Zdravko Muci} i Hazim Deli} terete se da su odgovorni kao nadre|eni prema ~lanu 7(3) Statuta. Kako je prethodno iznijeto, utvr|eno je da Zejnil Delali} i Hazim Deli} nisu vr{ili vlast nadre|enih nad zatvorom/logorom ^elebi}i. Iz toga razloga, Pretresno vije}e zaklju-uje da Zejnil Delali} i Hazim Deli} nisu krivi za hotimi~no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja i surovo postupanje, kako se terete u ta-kama 38 i 39 optu`nice.

1047. Pretresno vije}e je prethodno utvrdilo da je Zdravko Muci} vr{io *de facto* vlast nadre|enog u zatvoru/logoru ^elebi}i. Dalje je utvrdilo da je Zdravko Muci}, na tom polo`aju znao ili imao razloga da zna za kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava po~injena u zatvoru/logoru ^elebi}i, ali nije sprije~io ta djela niti kaznio njihove po~inioce. Iz tog razloga, i na osnovu prethodno donijetog zaklju~ka, Pretresno vije}e zaklju-uje da je Zdravko Muci} odgovoran prema ~lanu 7(3) Statuta za hotimi~no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja i surovo postupanje prema Draganu Kuljaninu i Vuka{inu Mrkaji}u, te za ne-ovje~no postupanje i surovo postupanje prema Mirko Kuljaninu. Na osnovu zaklju~ka donijetog u ranijem tekstu, Pretresno vije}e zaklju-uje da Zdravko Muci} nije odgovoran za djela koja se navode u optu`nici u pogledu Du{ka Ben|e.

1048. S obzirom na svoj polo`aj nadre|enog, Zdravko Muci} je dalje odgovoran za hotimi~no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja i surovo postupanje prema Nedeljku Dragani}u, kako se navodi u stavu 30 optu`nice i koje je Pretresno vije}e ranije utvrdilo dokazanim.

17. Nehumani postupci upotrebom elektri~ne naprave - ta~ke 42 i 43

1049. U stavu 33 optu`nice se navodi:

Negdje od oko 30. maja 1992. pa sve do skoro kraja septembra 1992, **Hazim DELI}** koristio je elektri~nu napravu kojom je mnogim zatvorenicima nanosio bol, uklju~uju}i i Milenku KULJANINU i Novici \OR\I} U.

U vezi s ovim ~injени-nim navodom, Hazim DELI} se tereti kao direktan u-esnik za:

Ta-ka 42: Te{ku povredu ka`njivu prema ~lanu 2(b)(ne-ovje~no postupanje) Statuta Suda;

Ta-ka 43: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema ~lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno ~lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

1050. U dokazivanju ovih ta~aka optu`nice Tu`ila{tvo se oslanja na iskaze sljede}ih svjedoka: Stevana Gligorevi}a, Novice \or|i}a, svjedoka P, svjedoka B, Milenka Kuljanina i svjedoka R. Tu`ila{tvo navodi da je, u toku mjeseca jula i augusta 1992, Hazim Deli} ~esto koristio jednu veoma bolnu elektri~nu napravu na velikom broju zato~enika u zatvoru/logoru ^elebi}i, uklju~uju}i Milenka Kuljanina i Novicu \or|i}a. Ono isti~e da su elektro{okovi izazvani tom napravom bili toliko jaki da su `rtve uslijed toga ~esto imale konvulzije i opekotine. Tu`ila{tvo, osim toga, tvrdi da je Hazim Deli} prilikom upotrebe ove sprave osje}ao zadovoljstvo. Na osnovu prethodnog, Tu`ila{tvo tvrdi da je g. Deli} nanosio `estoki bol, patnju i poni`enje koji su nesrazmjerni pona{anju koje jedno ljudsko bi}e o~ekuje od drugog.

(b) Dokazi odbrane

1051. Hazim Deli} je jedini optu`eni koji se tereti kao direktni u~esnik u djelima koja se navode u ovom dijelu optu`nice. U Zahtjevu za odbacivanje optu`bi, njegova odbrana iznosi da Tu`ila{tvo nije ispunilo op{te uslove ~lana 2 i 3 Statuta.⁹²⁵ U razgovoru s istra`iteljima Tu`ila{tva, 19. jula 1996, g. Deli} je tvrdio da u zatvoru/logoru ^elebi}i nikada nije postojala elektri~na naprava kao ona {to je opisana.⁹²⁶ Me|utim, osim op{tih napora da dikredituje vjerodostojnost svjedoka Tu`ila{tva, odbrana u vezi ovih ta~aka nije konkretno iznijela nikakve druge direktne ~injenice~ne navode.

(c) Diskusija i zaklju~ak

⁹²⁵ Motion to Dismiss, RP D5528-D5527.

1052. Obim i dosljednost dokaza Tu`ila{tva u vezi s ovim ta-kama su uvjerali Pretresno vije}e koje zaklju-uje da se u toku jula i augusta 1992, Hazim Deli} koristio elektri-nom napravom kako bi nanio bol i povrede zato-enicima u zatvoru/logoru ^elebi}i.

1053. Naprava koju je koristio g. Deli}, a koja je emitovala elektro{okove, opisana je na razli-ite na-ine kao "elektri-na tjeratica za stoku",⁹²⁷ "naprava koja se koristi ... kad se kolje stoka",⁹²⁸ "naprava za konje ... izaziva jake elektro{okove",⁹²⁹ "naprava koja proizvodi elektro{okove",⁹³⁰ i "naprava koja izaziva elektri-ne {okove".⁹³¹ Svjedok P je opisao napravu kao elektri-ni {tap velik kao dvije kutije cigareta, s jednim dugmetom. Milenko Kuljanin, na kome je ova naprava kori}{ena, opisao ju je najdetaljnije i rekao je da je to bila elektri-na naprava oblika kutije cigareta ali mnogo ve}a, sa dvije `ice na vrhu koje su povezane na jedno dugme.

1054. Pretresno vije}e zaklju-uje da je ova naprava kori}{ena i na Milenku Kuljaninu i na Novici \or|i}u. Jednom je prilikom g. Deli} u{ao u tunel br. 9 i nanio Milenku Kuljaninu dva elektro{oka na grudima odmah ispod vrata. Jednom drugom prilikom, g. Deli} je izveo zatvorenike iz tunela br. 9 i izdvojio Novicu \or|i}a koga je natjerao da sjedi na jednom kamenom bloku, go od struka navi{e. Deli} mu je zatim prislonio napravu na grudi, uprkos njegovim molbama za milost. Poslije {oka, `rtva je pala s bloka, na{ta ju je g. Deli} uhvatio za nogu i dr`ao joj napravu na grudima du`e vrijeme.

1055. Pored toga, svjedok B je izjavio da je Hazim Deli} navedenu napravu koristio i na njemu. Stevan Gligorevi} i svjedok R izjavili su da ju je koristio na Davoru Kuljaninu, a Novica \or|i} je rekao da ju je koristio i na Vuka{inu Mrkaji}u. Svjedok P je izjavio da je g. Deli} ovu napravu koristio i na Risti @u`i. Milenko Kuljanin je tako|e rekao da je Deli} ovu napravu koristio na petorici imenovanih zato-enika iz tunela br. 9. To potkrepljuju iskazi svjedoka B, koji je rekao da je g. Deli} koristio napravu na mnogo zatvorenika, Novice \or|i}a, koji je rekao da je g. Deli} napravu koristio na ve}ini zatvorenika u tunelu br. 9, i svjedoka R, koji je rekao

⁹²⁶ Dokazni predmet 103-1, str.93.

⁹²⁷ T. 7782, svjedok R.

⁹²⁸ T. 4560, svjedok P.

⁹²⁹ T. 4197, Novica \or|i}.

⁹³⁰ T. 1455, Stevan Gligorevi}.

⁹³¹ T. 5047, svjedok B.

da je g. Deli} imao naviku ili obi-aj da je zatvorenicama stavi na rame ili vrat i da je uklju-i. Stoga dokazi pred Pretresnim vije}em dosljedno pokazuju da je u zatvoru/logoru ^elebi}i Hazim Deli} ovom elektri-nom napravom nanosio bol mnogim zatvorenicama, prvenstveno onima iz tunela br. 9, i to u brojnim prilikama.

1056. Elektro{kovi koje je stvarala navedena naprava prouzrokovali su bol, opekotine, konvulzije i o`iljke, a izazivali su strah i kod `rtava i kod drugih zatvorenika. Novica \or|i} je izjavio da je naprava nanosila malu opekotinu, veli-ine opekotine od cigarete, ali da je elektri-ni naboj bio vrlo veliki i da bi upla{io `rtvu do te mjere da je osje}ala da ne}e pre`ivjeti. U vezi s incidentom kada je na Novici \or|i}u kori}ena ova naprava, `rtva je izjavila da mu je Hazim Deli} dugo dr`ao napravu na ko`i. To je izazvalo veliku opekotinu koja se kasnije zagnojila i od koje mu je ostao o`iljak. Milenko Kuljanin je tako|e izjavio da naprava izaziva grozan i stra{no neprijatan bol, konvulzije i trzanje, te da je kod njega izazvala opekotinu i kasnije o`iljak. Pored toga, svjedok B je rekao da bi zatvorenici dobili spazmove kad god bi g. Deli} na njima upotrijebio ovu napravu. To potrepljuje svjedok P, koji je izjavio da je g. Risto @u`a, kada je g. Deli} na njemu upotrebio napravu, dobio spazam koji ga je odbacio do ugla tunela br. 9.

1057. Dokazima se dalje utvr|uje da je kori}enje ove naprave pru`alo sadisti-ko zadovoljstvo Hazimu Deli}u. Novica \or|i} je rekao da je ona g. Deli}u bila kao "igra-ka",⁹³² a svjedok B je rekao da je Deli}u upotreba ove naprave bila "vrlo zabavna".⁹³³ Milenko Kuljanin je izjavio da se g. Deli} smijao i da mu je bilo smije{no kada je na njemu upotrebio ovu napravu. Pored toga, rekao je da je Deli}, kada je koristio napravu na nekim drugim zatvorenicama,

za to vrijeme pri-ao i smijao im se dok je koristio napravu. Neki od njih su ga molili da ih ne mu-i jer su imali bolove, neprijatne bolove i da ih ne zlostavlja, ali on je -ak neke od njih udario kada su ga molili da ih prestane mu~iti. *On se samo smijao.*⁹³⁴

⁹³² T. 4197.

⁹³³ T. 5047

⁹³⁴ T. 5455 (Dodat kurziv).

1058. Pretresno vijeće zaključuje da je Hazim Delić namjerno koristio napravu za elektrošokove na brojnim zatvorenicima u zatvoru/logoru "elebići" u toku jula i augusta 1992. Upotreba ove naprave od strane g. Delića izazivala je bol, opekotine, konvulzije, trzanje i omljke. [taviće, kod "rtava je izazivala strah i dovođila do toga da mole za milost g. Delića, "ovjeka kome su patnje i poniženje koje je nanosio pružale sadističko zadovoljstvo. Shodno tome, Pretresno vijeće zaključuje da je g. Delić svojim djelima namjerno nanió tešku tjelesnu i duševnu patnju, što je također predstavljalo jasan napad na ljudsko dostojanstvo njegovih "rtava.

1059. Iz tih razloga, Pretresno vijeće proglašava Hazima Delića krivim za neovjerno postupanje prema tački 42 optužnice i za surovo postupanje prema tački 43 optužnice u vezi s upotrebom naprave koja emituje električnu struju na Milenku Kuljaninu i Novici "oriću.

18. Odgovornost nadređenih za neovjerne postupke - tačke 44 i 45

1060. U stavu 34 optužnice sadržani su sljedeći "injeni "ni navodi:

Vezano za djela nanoženja teške patnje poinjena u logoru "elebići, ukljuuju i prisiljavanje na me|usobni felacio i prisiljavanje oca i sina da jedan drugog uzastopno "amaraju i ukljuuju postupke opisane u paragrafu 33, **Zejnić DELALI**], **Zdravko MUCI**] i **Hazim DELI**] su znali ili su imali razloga da znaju da je njihovi podređeni izvršiti takva djela ili da su ih izvršili, a nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da sprije-e takva djela ili da kazne krivce nakon što su djela poinjena.

U vezi sa prethodnim navodima, Zejnić Delalić, Zdravko Mucić i Hazim Delić terete se kao nadređeni za sljedeće:

Tačka 44: Tešku povredu kañjivu prema "lanu 2(b)(neovjerno postupanje) Statuta Suda;

Tačka 45: Kršenje ratnih zakon i običaja kañjivo prema "lanu 3 Statuta Suda i utvrđeno "lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) "enevskih konvencija.

1061. Zaključci Pretresnog vijeća u vezi s krivim djelima opisanim u stavu 33 optužnice, kako se ovdje terete, izloženi su prethodno. Dalje, kako je prethodno

utvrđeno, Pretresno vijeće se ograničava na rješavanje konkretnih navoda u optužnici i stoga neće razmatrati druga brojna djela zlostavljanja koja su se navodno dogodila u zatvoru/logoru "elebići", ali nisu konkretno navedena u optužnici. Shodno tome, Pretresno vijeće će ovdje razmatrati samo navedene navode onako kako se odnose na incidente prisiljavanja na međusobni felacio i prisiljavanje oca i sina da jedan drugog uzastopno zlostavljaju.

(a) Prisiljavanje osoba na međusobni felacio

1062. U optužnici se navodi da su, jednom prilikom, neki zatočnici bili prisiljeni na međusobni felacio. Radi utvrđivanja činjenica u vezi s ovom tvrdnjom, Tužilaštvo se oslanja na svjedočenje jedanaest svjedoka, pored svjedočenja optuženog Esada Landića. Vaso "orić" je opisao incident kada je Esad Landić navodno prisilio njega i njegovog brata na međusobni felacio u hangaru br. 6 na oči drugih zatočenika. Tužilaštvo iznosi da je ovaj iskaz potkrepljen iskazima drugih svjedoka uključujući svjedoka N, Mladena Kuljanina, svjedoka R, Rajka Draganića, Dragana Kuljanina, Mirka "orića", svjedoka M, svjedoka B, svjedoka F i Riste Vukala. Pored toga, Tužilaštvo se oslanja na priznanje optuženog Esada Landića da je prisilio braću "orića" na međusobni felacio i da im je stavio zapaljeni "tapin u predio genitalija. Tužilaštvo se takođe oslanja na svjedočenje Esada Landića i svjedočenje Rajka Draganića, koje potkrepljuje ovo prvo, da dokaže da je Hazim Delić bio prisutan za vrijeme tog incidenta i da je davao uputstva Esadu Landiću.

1063. Odbrana konstatuje da su iskazi svjedoka Tužilaštva nedosljedni u pogledu datuma na koji se ovaj incident navodno dogodio.

1064. Pretresno vijeće zaključuje da su svjedočenje "rtve" i potkrepljujući iskaz svjedoka F, svjedoka N, Dragana Kuljanina, svjedoka B, Riste Vukala, Rajka Draganića, svjedoka R i Mirka "orića" pouzdani (to se tiče prisiljavanja dvojice braće na felacio kako se navodi u ovim tvrdnjama. Incident se navodno dogodio u hangaru br. 6 i stoga su mnogi bivši zatočnici koji su svjedočili bili u prilici da posmatraju incident sa mjesta na kojima su se nalazili u hangaru. Dalje, Esad Landić je u cijelosti priznao svoje učestvovanje u tom incidentu kada je svjedočio pred ovim Pretresnim vijećem. Pretresno vijeće je već izjavilo da svjedočenje Esada Landića smatra, opšte uzev, nepouzdanim. Međutim, (to se tiče predmetne optužbe, gdje je

njegov iskaz u skladu s iskazima tako velikog broja dodatnih svjedoka, Pretresno vijeće prihvata priznanje g. Land`e.

1065. Shodno tome, na osnovu prethodnih dokaza, Pretresno vijeće zaključuje da je, u jednoj prilici, Esad Land`o naredio Vasi \or|i}u i njegovom bratu, Veseljku \or|i}u da skinu pantalone pred ostalim zato-enicima u hangaru br. 6. Tada je prisilio prvo jednog pa zatim drugog brata da klekne i u usta stavi penis onog drugog na oko dva ili tri minuta. Ovo djelo fellatia izvr{eno je na o-igled ostalih zato-enika u hangaru.

1066. Pretresno vijeće zaključuje da djelo prisiljavanja Vase \or|i}a i Veseljka \or|i}a na me|usobni felacio predstavlja, u najmanju ruku, su{tinski napad na njihovo ljudsko dostojanstvo. Shodno tome, Pretresno vijeće nalazi da to djelo predstavlja krivi-no djelo ne-ovje-nog postupanja prema -lanu 2 Statuta i surovog postupanja prema -lanu 3 Statuta. Pretresno vijeće konstatuje da bi naprijed navedeno djelo moglo predstavljati silovanje koje bi moglo povla-iti odgovornost ako bi se za njega teretilo na odgovaraju}i na-in.

(b) Prisiljavanje oca i sina da se me|usobno uzastopno {amaraju

1067. Tu`ila{tvo navodi da su jednom prilikom otac i sin, Danilo i Mi{o Kuljanin, bili prisiljeni da jedan drugog uzastopno {amaraju. Radi utvr|ivanja -injenica vezanih za ovu ta-ku, Tu`ila{tvo se oslanja na iskaz Mirka \or|i}a.

1068. Odbrana nije iznosila tvrdnje u vezi ovog -injeni-nog navoda optu`nice.

1069. Pretresno vijeće nalazi da je iskaz Mirka \or|i}a u vezi s ovom ta-kom vjerodostojan. Shodno tome, zaključuje da je Esad Land`o jednom prilikom u{ao u hangar br. 6 i naredio ocu i sinu, Danilu i Mi{i Kuljaninu, da ustanu i po-nu jedan drugog udarati. Esad Land`o im je potom naredio da se udaraju ja-e te su, tokom perioda od barem deset minuta, g. Kuljanin i njegov sin bili prisiljeni da jedan drugoga tuku.

1070. Pretresno vijeće nalazi da su time {to su bili prisiljeni da jedan drugog udaraju, Danilo i Mi{o Kuljanin bili podvrgnuti te{kom bolu i sramoti. Shodno tome,

Pretresno vijeće nalazi da namjerno djelo prisiljavanja Danila Kuljanina i Miće Kuljanina, oca i sina, da jedan drugog uzastopnu udaraju tokom perioda od barem deset minuta predstavlja ne-ovje-no postupanje prema članu 2 Statuta i surovo postupanje prema članu 3 Statuta.

(c) Odgovornost optuženih

1071. Prema tačaka optužnice koje se ovdje razmatraju, Zejnil Delalić, Zdravko Mucić i Hazim Delić terete se da su odgovorni kao nadređeni prema članu 7(3) Statuta. Kako je prethodno iznijeto, utvrđeno je da Zejnil Delalić i Hazim Delić nisu vršili vlast nadređenog nad zatvorom/logorom "elebići". Iz tog razloga, Pretresno vijeće zaključuje da Zejnil Delalić i Hazim Delić nisu krivi za ne-ovje-no i surovo postupanje, kako se terete u tačaka 44 i 45 optužnice.

1072. Pretresno vijeće je prethodno utvrdilo da je Zdravko Mucić vršio *de facto* vlast nadređenog nad zatvorom/logorom "elebići". Dalje je zaključilo da je Zdravko Mucić, na tom položaju, znao ili imao razloga da zna za kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena u zatvoru/logoru "elebići", ali nije ta djela spriječio niti kaznio njihove počinioce. Iz tog razloga i na osnovu prethodno donijetih zaključaka, Pretresno vijeće zaključuje da je Zdravko Mucić odgovoran prema članu 7(3) Statuta za ne-ovje-no postupanje i surovo postupanje prema Vasi Noriću, Veseljku Noriću, Danilu Kuljaninu i Mići Kuljaninu. Na položaju nadređenog, Zdravko Mucić je također odgovoran za ne-ovje-no postupanje i surovo postupanje prema Milenku Kuljaninu i Novici Noriću, koji se navode u paragrafu 33 i koje je Pretresno vijeće prethodno utvrdilo dokazanim.

19. Nehumani uslovi - tačke 46 i 47

1073. Stav 35 optužnice izlaže sljedeće činjenice:

Između maja i oktobra 1992, zatočnici logora "elebići" izloženi su atmosferi terora stvorenoj ubijanjem i nasiljem nad drugim zatočnicima kao i nehumanim životnim uslovima time što su lišavani adekvatne hrane, vode,

medicinske njege kao i uslova za spavanje i higijenu. Ovakvi uslovi su kod zato-enika izazvali teške psihi-ke i fizi-ke traume...

U vezi sa ovim injenim navodom, Zdravku Muci}u, Hazimu Deli}u i Esadu Land`i stavlja se na teret odgovornost shodno -lanu 7(1) Statuta zbog njihovog direktnog u-e}a u stvaranju navedenih uslova. Pored toga, Zejnil Delali}, Zdravko Muci} i Hazim Deli} se terete da su odgovorni kao nadre|ena lica, u skladu sa -lanom 7(3) Statuta. Optu`eni se u tim svojstvima terete za sljede}e:

Ta-ka 46. Te{ka povreda ka`njiva prema -lanu 2(c) (hotimi-no nano{enje te{ke patnje) Statuta Me|unarodnog suda; i

Ta-ka 47. Kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Me|unarodnog suda i priznato -lanom 3(1)(a) (surovo postupanje) @enevskih konvencija.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

1074. Da bi potkrijepilo navode sadrane u optu`nici, Tu`ila{tvo se oslanja na obiman materijal svjedo-enja biv{i}h zato-enika koji su, svjedo-e}i pred Pretresnim vije}em, opisali uslove svoga zato-eni{tva u zatvoru/logoru ^elebi}i. Na osnovu ovih dokaza, Tu`ila{tvo je, u svojim podnescima, konkretnije identifikovalo sljede}e faktore za koje tvrdi da su doprinijeli nehumanim uslovima kakvi se navodi da su vladali u zatvoru/logoru ^elebi}i.

1075. Prema Tu`ila{tvu, su{tinski aspekt nehumanih uslova u zatvoru/logoru bila je sveprisutna atmosfera terora kojoj su zato-enici bili konstantno izlo`eni. U tom pogledu, tvrdi se da su, -ak i kada sami nisu bili podvrgnuti takvom postupanju, zato-enici -esto bili svjedoci zlostavljanja ili ubijanja drugih zatvorenika. Tu`ila{tvo tvrdi da ima mnogo dokaza da je ta atmosfera terora namjerno odr`avana kao i to da bi ovaj element sam po sebi, -ak i da nema ostalih manjkavosti u uslovima u zatvoru/logoru, bio dovoljan da predstavlja nehumane uslove.

1076. U pogledu li{avanja hrane i vode koje se navodi, Tu`ila{tvo konstatuje da su mnogi svjedoci svjedo-ili da su zato-enici dobijali nedovoljno hrane, kao i da je bilo du`ih perioda kada je nisu dobijali uop{te. Sli-no tome, tvrdi se da dokazi pokazuju da je, iako nije bilo manjka vode, ona zato-enicima uskra}ivana u

dovoljnim količinama. Ono tako je konstatuje da su, prema nekim svjedocima, zatočnici bili primorani da piju vodu koja nije za piće. Iznosi se tvrdnja da su, usljed ovakvih uslova, mnogi zatočnici jako omršavili i tjelesno iznemogli tokom zatočništva.

1077. Prema Tužilaštvu, svjedočenje zatočnika tako je pokazuje da se u zatvoru/logoru pružilo malo medicinske njege. Ono tvrdi da je, iako je zatvor/logor imao improvizovani stacionar, on bio jako slabo opremljen i o-ito nedovoljan da zadovolji osnovne zdravstvene potrebe zatočnika. Pored toga, Tužilaštvo tvrdi da dokazi pokazuju da je zatočnicima često uskraćivan pristup i onim ograničenim medicinskim uslugama koje su bile raspoložive.

1078. Tužilaštvo dalje iznosi navod da su uslovi spavanja obezbjeđeni zatočnicima bili kranje neodgovarajući. Konkrento, ono tvrdi da dokazi pokazuju da su zatočnici zatvoreni u hangaru 6 spavali na mjestima koja su im određena, na betonskom podu. Nisu imali ni kreveta ni dužeka, a rijetko ko je imao jabe. Ono tvrdi da je stanje u tunelu 9 bilo još teže, i da su zatočnici u njemu bili tako stješnjeni da im je bilo skoro nemoguće leći. Kao i u hangaru 6 ni ovdje nisu dobili nikakvu posteljinu.

1079. Tužilaštvo tako je ustvrđuje da je pristup zatočnika klozetu bio ograničen i, čire posmatrano, da je standard higijene u zatvoru/logoru bio daleko ispod prihvatljivog. S tim u vezi, ono tvrdi da dokazi pokazuju da se klozet koji je stajao na raspolaganju zatočnicima u hangaru 6 sastojao od jedne spoljne septičke jame i jarka, kojima su zatočnici imali ograničen pristup tokom dana. Ono dalje konstatuje da su, barem poslije nekog vremena, zatočnici dobili dvije kante da ih upotrebljavaju kao nožni klozet, koje su o-ito bilo nedovoljnog kapaciteta. [to se ti-e uslova u tunelu 9, tvrdi da dokazi pokazuju da su zatočnici bili primoravani da vrte nuđu u dnu tunela, a da su neki od zatvorenika bili primoravani da sjede u svežoj gomili izmeta.

1080. Tužilaštvo dalje tvrdi da argumenti koje je iznijela odbrana ne mogu ni na koji način da opovrgnu optužbe za nehumane uslove. Ono naime tvrdi da je, sa stanovišta prava, sila koja drži zatočnike a nije u stanju da ispuni minimalne standarde zatočništva kako ih propisuje međunarodno humanitarno pravo, obavezna da oslobodi neke, ili sve, zatvorenike kako bi omogućila da se za one koji su zatočnici

stvore humani uslovi. Ono pored toga tvrdi da dokazi opovrgavaju tvrdnju odbrane da su uslovi u zatvoru/logoru ^elebi}i bili u stvari najbolji koji su se u to vrijeme mogli obezbijediti. S tim u vezi ono primje}uje da nedostatak sredstava ne mo`e ni u kom slu-aju biti nikakvo opravdanje za stalno fizi-ko zlostavljanje, odbijanje da se zato-enicima dozvoli da koriste postoje}i vodovod ili neobezbjeljivanje prihvatljivih toaletnih i higijenskih uslova.

(b) Dokazi odbrane

1081. Odgovaraju}i na navode optu`nice, odbrana ustvr|uje da dr`ava mo`e zakonito da zato-i pojedince u uslovima koji ne ispunjavaju minimalne standarde me|unarodnog humanitarnog prava, pod uslovom da u-ini napor u dobroj vjeri da obezbijedi da u datim okolnostima uslovi zato-eni{tva budu najhumaniji mogu}i. Shodno tome ona tvrdi da se, ukoliko su s obzirom na raspolo`iva sredstva uslovi zato-eni{tva najbolji koji se mogu obezbijediti, ne mo`e pripisati krivi-na odgovornost pojedincima koji djeluju u ime dr`ave koja dr`i zato-enike. Na toj osnovi, odbrana tvrdi da je mjerilo prema kojem treba mjeriti djela optu`enih to da li su oni postupali u granicama razumnih mogu}nosti pri obezbjelivanju hrane, skloni{ta i drugih potreptina zato-enicima u zatvoru/logoru ^elebi}i. Konstatuju}i veoma te{ke uslove koji su vladali u op{tini Konjic u to vrijeme, ona tvrdi da Tu`ila{tvo nije dokazalo da su postojale razumne mogu}nosti da se koli-ine hrane obezbjelivane zato-enicima zatvora/logora ^elebi}i ili fizi-ke pogodnosti koje su im bile raspolo`ive pove}aju ili pobolj{aju u vrijeme dok je zatvor/logor postojao.

1082. U pogledu stvarnih uslova zato-eni{tva u zatvoru/logoru ^elebi}i, odbrana konstatuje da je nekoliko svjedoka svjedo-ilo o naporima u-injenim da bi se obezbjedilo da se zato-enici adekvatno nahrane, uprkos krajnje te{koj situaciji koja je vladala u Konjicu 1992. Odbrana se u ovom pogledu oslanja na svjedo-enje [efkije Kevri}a, pomo}nika komandanta za logistiku u op{tinskom {tabu TO u Konjicu, Zlatka Ustali}a, voza-a koji je dovozio hranu u zatvor/logor ^elebi}i, i Emira D`aji}a, voza-a u MUP-u koji je bio raspore|en u zatvor/logor u maju i junu 1992. Posebno, odbrana primje}uje da je prema posljednjem od ova dva svjedoka, hrana za osoblje i zato-enike zatvora/logora ^elebi}i dostavljana tri puta na dan. Prema odbrani, te dvije grupe jele su istu hranu, koja se za doru-ak sastojala od -aja, kafe sa

mlijekom, ponekog jaja i neko vrijeme nešto meda. Za ručak bi bilo na primjer leće i pasulja. Dalje, ona tvrdi da je svaki zatočenik dobijao četvrtinu vekne hljeba dnevno, i da su isporuke hrane dostavljene u zatvor/logor također uključivale pirinač, makarone i meso u konzervama.

1083. Odgovarajući na navode da je medicinska njega koja se pružala zatočenicima u zatvoru/logoru bila neodgovarajuća, odbrana primjećuje, *inter alia*, da je u zatvoru/logoru Ćelebići bio oformljen stacionar. On je bio smješten u zgradi 22 a osoblje se sastojalo od dva doktora, Dr. Petka Grubača i svjedoka P. Odbrana dalje ustvrćuje da je organ za logistiku Opštinskog taba TO u Konjicu obezbjeđivao zatvoru/logoru lijekove. Ovo se radilo preko Doma zdravlja u Konjicu, koji je Hazim Delić lično posjećivao jednom nedeljno kako bi pokupio lijekove i zavoje za stacionar.

1084. Na uopćenijem planu, odbrana konstatuje da kasarna Ćelebići nije bila projektovana za smještaj velikog broja ljudi. Ovaj kompleks zgrada bio je namijenjen za skladišni objekat, sa relativno malim brojem vojnika, i, posljedično tome, imao je samo ograničen broj klozeta, tuševa i drugih objekata. Oslanjajući se na svjedočenje Emira Džajića i Nurka Tabaka, odbrana tvrdi da, uprkos ovim ograničenjima, uslovi u logoru nisu bili one prirode kakvu navodi Tuđilać. Stoga, odbrana ustvrćuje da su zatočnici u takozvanom stacionaru u zgradi 22 i Ćene u zgradi A koristili klozet u zgradi 22 a da su klozeti izvan hangara 6 i tunela 9 bili slični poljskim klozetima koje koristi vojska. Ona tvrdi da je u zatvoru/logoru bilo dovoljno čiste vode i da je ista voda obezbjeđivana i osoblju i zatočenicima. Isto tako, ona ustvrćuje da zatočnici nisu bili stješnjeni u pogledu uslova spavanja. [to se tiče uslova u tunelu 9, odbrana tvrdi da su u njemu zatočnici imali jebad, hranu i vodu, i da im je dozvoljavano da koriste klozet kad su tražili. Pored toga, iznosi se argument da je članovima porodice bilo dozvoljeno da posjećuju zatvor/logor tri puta nedjeljno da donesu hranu i odjeću zatočenicima.

(c) Diskusija i zaključak

1085. Optuženica kvalifikuje uslove koji su vladali u zatvoru/logoru Ćelebići kao "nehumane" i navodi da izlaganje zatočenika tim uslovima predstavlja krivična djela hotimičnog nanošenja teške patnje ili teške tjelesne ili zdravstvene povrede i surovog

postupanja. Pretresno vijeće je sada redom razmotriti različite aspekte navedenih uslova.

(i) Atmosfera terora

1086. U toku ovog postupka, Pretresnom vijeću su podnijeti obimni dokazi u vezi sa fizičkim i psihičkim zlostavljanjem kojim su zatočnici u zatvoru/logoru ^elebi}i stalno izlagani. Ti dokazi jasno pokazuju da ona pojedinačna djela koja se konkretno navode u optužnici a koje je Pretresno vijeće našlo dokazanim, nikako nisu sva surova i tlačiteljska djela počinjena protiv zatočenika u zatvoru/logoru ^elebi}i. Međutim, veći i iz prethodno razmotrenih dokaza, jasno je da su zatočnici u zatvoru/logoru ^elebi}i stalno bili svjedoci vršenja najtežeg fizičkog nasilja nad bespomoćnim žrtvama. Dokazi dalje pokazuju kako su zatočnici u uslovima stiješnjenog prostora zatočništva morali bespomoćno da gledaju u čuvene povrede i patnje prouzrokovane ovim zlostavljanjem, kao i tijela zatočenika koji su umrli uslijed nasilja kojim su bili podvrgnuti. U svom svjedočenju, Mirko Norić je ovako opisao kako je se on na takav način suočio sa beživotnim tijelom @eljka }ežza koji je umro uslijed zlostavljanja kojim je bio izložen: "Svi smo se tresli od straha. Nismo smjeli ni pogledati, jer je malo naša bilo sa mrtvim ljudima. Bilo nas je strah leževa. On je tako ležao među nama tri ili četiri sata, mođda i više".⁹³⁵

1087. Jasno je da je izlaganje ovakvim uslovima uticalo na zatočnike da žive u stalnom strahu da će biti ubijeni ili podvrgnuti fizičkom nasilju. Ovaj psihički teror otežan je činjenicom da su mnogi zatočnici bili odabrani za zlostavljanje na jedan naizgled proizvoljan način što je stvaralo atmosferu stalne neizvjesnosti. Na primjer, svjedok M, na pitanje da li mu je u principu predočavan razlog zbog kojeg je odabran za zlostavljanje, odgovorio je: "Nekad jeste, nekad nije".⁹³⁶ Slično tome, svjedok N, koji je u svom svjedočenju opisao kako je više puta podvrgavan teškom fizičkom nasilju, izjavio je da ne zna zašto je baš on izložen toj vrsti zlostavljanja.⁹³⁷ Zatim, Branko Sudar je, u svom svjedočenju, objasnio da "... strađari su nas tukli da vam

⁹³⁵ T. 4780 - T. 4781

⁹³⁶ T. 4901.

⁹³⁷ T. 1902.

pravo ka`em. Tukli su nas, to je zavisilo. Ponekad bi neko iza{ao i dobio batine, a neko drugi bi iza{ao i ne bi ga udarili. Sve je to zavisilo.”⁹³⁸

1088. Mnogi od biv{ih zato-enika su neposredno svjedo-ili o strahu koji su iskusili tokom svog zato-eni{tva u ^elebi}ima zbog u-estalosti proizvoljnog zlostavljanja. U svom svjedo-enju, svjedok F je izjavio: “Bio me je strah od svakog tamo dole. Ko god da je u{ao ja bih ih se pla{io i molio sam Boga da me ne izvedu, jer nisam bio siguran da }u se `iv vratiti ako me izvedu.”⁹³⁹ Ovaj svjedok je dalje posvjedo-io da bi se zato-enici u hangaru 6 prestravili kadgod bi -uli glas Esada Land`e: “Kad bi on [Esad Land`o] govorio napolju, odmah smo znali da dolazi i ve} smo bili prestra{eni”.⁹⁴⁰ Svjedo-enje svjedoka N potkrijepilo je postojanje straha kojeg je zato-enicima ulivao Esad Land`o: “Ja samo znam da je on [Esad Land`o] tukao ljude, da je dolazio, da je bio tamo non-stop u tom periodu. Svi smo se pla{ili.”⁹⁴¹ Sli-no tome, Mirko Babi}, govore}i o dnevnim posetama Hazima Deli}a hangaru 6, posvjedo-io je da kada bi Hazim Deli} u{ao u hangar “svi bi se prestra{ili. Maltene -srce bi vam maltene puklo.”⁹⁴² Grozdana]e}ez i Risto Vukalo tako|e su pri-ali o strahu koji su iskusili tokom zato-eni{tva, ovaj potonji izjaviv{i da je bio “prestravljen i samo sam mislio o tome kako da izbegnem batine”.⁹⁴³

1089. Dokazi dalje pokazuju da su stra`ari u zatvoru/logoru ^elebi}i -esto prijetili zato-enicima da }e ih ubiti, time pogor{avaju}i njihov osje}aj fizi-ke nesigurnosti i straha. Na primjer, svjedok M je izjavio: “Zlostavljan sam i prije}eno mi je smr}u, da }u biti osu|en na smrt.”⁹⁴⁴ Sli-no tome, Risto Vukalo je svjedo-io kako su jednom prilikom on i Damir Gotovac pozvani da iza|u iz hangara. Opisao je kako je

vidio tamo Damira, Zenga [Esad Land`o] ga je udarao i on se onesvijestio i pao na zemlju. Onda mi je Zenga rekao da ga ubijem, ho}u da ka`em da ga tu-em do smrti. Rekao sam da ja to ne mogu da uradim. neka me ubije. Onda su po-eli da me udaraju, Zenga je bio tu, i Osman Dedi} tako|e. Po-eli su da me udaraju a zatim su naredili Damiru da me ubije.⁹⁴⁵

⁹³⁸ T. 558.

⁹³⁹ T. 1348.

⁹⁴⁰ T. 1378.

⁹⁴¹ T. 2038.

⁹⁴² T. 281.

⁹⁴³ T. 6371.

⁹⁴⁴ T. 4902.

⁹⁴⁵ T. 6285.

Novica \or|i} je opisao kako je jednom prilikom kada je oti{ao da uzme hranu za zato-enike u tunelu 9 pao u nesvjest nakon {to ga je jedan stra`ar izudarao nogama. Dalje je posvjedo-io: "Nisam mogao u potpunosti da shvatim da se ovo de{ava a stra`ar mi je prijetio da }e me ubiti ako ne ustanem."⁹⁴⁶ Jo{ jedan primjer takvog prijete}eg pona{anja dao je svjedok R, koji je u svom iskazu opisao kako bi, kada bi mu neki zato-enik zatra`io medicinsku njegu, Hazim Deli} odgovorio: "Sjedi dole, ionako mora{ da umre{, bilo da ti se pru`i ljekarska pomo} ili ne."⁹⁴⁷

1090. Atmosferu terora, koja je pro`imala zatvor/logor ^elebi}i, dalje pokazuju dokazi koji govore o tome da su se zato-enici pla{ili da prijave zlostavljanje kojem su bili izlo`eni ili da se na njega `ale. Tako je svjedok J opisao kako su on i drugi zato-enici, tokom posjete delegacije Me|unarodnog komiteta crvenog krsta logoru, poricali da su bili tu-eni: "... ~im smo ih vidjeli [delegaciju MKCK] svi smo zanijemili. Bili smo prestravljeni, jer smo mislili da bi bilo bolje da nisu do{li, jer smo mislili da }e nas ponovo tu}i."⁹⁴⁸ U svom iskazu, svjedok N je na sli-an na-in opisao kako bi zato-enici dobijali batine ukoliko bi se `alili na to kako se sa njima postupa, i da kao rezultat toga "niko nije smio nikom da ka`e da ih tuku".⁹⁴⁹ Ovaj iskaz je u skladu sa svjedo-enjem Mire Golubovi}a i Milovana Kuljanina, koji su obojica ispri-ali da su, kada ih je to pitao Zdravko Muci}, bili isuvi{e upla{eni da bi identifikovali one koji su ih zlostavljali.⁹⁵⁰ Tako|e, svjedok P, koji je radio kao doktor u logorskom stacionaru, je posvjedo-io kako je strah od zlostavljanja uticao na obavljanje njegovog zadatka: "Nisam mogao da pravim rendgenske snimke. To je bilo zabranjeno, jer i ja sam bio zato-enik, i ako bih zatra`io i{ta, dobio bih jo{ batina, tako da sam i sebe morao da {titim."⁹⁵¹

1091. Shodno tome, Pretresno vije}e zaklju-uje da su zato-enici u zatvoru/logoru ^elebi}i bili izlo`eni uslovima u kojima su `iveli u stalnoj strepnji i strahu da }e biti podvrgnuti fizi-kom nasilju. ^estim surovim i nasilnim djelima po-injenim u zatvoru/logoru, ote`anim time {to su stra`ari ta djela i pretnje ~inili nasumice, na

⁹⁴⁶ T. 4150.

⁹⁴⁷ T. 7774.

⁹⁴⁸ T. 7501.

⁹⁴⁹ T. 1900.

⁹⁵⁰ T. 2123, 7120.

⁹⁵¹ T. 4536.

zato-enike je vr{en ogroman psihi-ki pritisak koji se mo-e precizno okarakterisati kao "atmosfera terora".

(ii) Neodgovaraju}a hrana

1092. Mnogi od svjedoka koji su se pojavili pred Pretresnim vije}em svjedo-ili su o neodgovaraju}oj hrani koju su dobijali zato-enici u zatvoru/logoru ^elebi}i. Iako se na osnovu tih dokaza -ini da su koli-ina i kvalitet obroka donekle varirali tokom predmetnog vremena, Pretresnom vije}u je posve jasno da je hrana koju su dobijali zato-enici bila daleko ispod bilo kakvog prihvatljivog standarda. U svojim dosljednim iskazima, svjedok F, Grozdana]e}ez, svjedok R, Milanko Kuljanin, Stevan Gligorevi}, Mirko \or|i}, Branko Gotovac, Mirko Kuljanin, Mladen Kuljanin, svjedok J, Nedeljko Dragani} i Risto Vukalo, su svi na razne na-ine opisali kako se hrana koju su dobijali zato-enici uglavnom sastojala od malih koli-ina hljeba, a da se jedna vekna dijelila na -ak 15 do 17 ljudi. Ovo bi bilo dopunjeno malom koli-inom rijetke supe, povr}a ili druge kuvane hrane lo{eg kvaliteta. Jasno je da je nedostatak odgovaraju}e hrane bio dalje ote`an nedostatkom odgovaraju}eg pribora za jelo. Kako je opisao svjedok R: "Ponekad bismo dobili neku hladnu supu, koja je bila nekoliko dana stara, ali problem je bio kako jesti tu supu u hangaru broj 6 u kojem je bilo izme|u 250 i 270 zatvorenika; bilo je samo pet ka{ika". Sli-no tome, Mirko Babi} je posvjedo-io da,

bilo je pet ka{ika za nas 250 [zato-enika hangaru 6]. Petoro bi oti{lo i jelo. Ponekad bi bilo ne{to kuvano, a obrok bi trajao oko dva sata. Neko bi uzeo malo vi{e. Onda onom sljede}em ne bi ostalo ni{ta. Bilo je jako malo hljeba. Svi smo bili gladni.⁹⁵²

Ove iskaze dalje potkrepljuju svjedo-enja Stevana Gligorevi}a i Nedeljka Dragani}a.

1093. Na osnovu dokaza u zapisniku, isto tako je jasno da, barem jedan put, zato-enicima nije davana nikakva hrana tokom perioda od nekoliko dnaa. U svojim iskazima Mirko Babi}, Milojka Anti}, Stevan Gligorevi}, Mirko \or|i}, svjedok J, Nedeljko Dragani} i dr. Petko Gruba- su se svi sjetili kako jednom prilikom nije bilo hrane oko tri dana. S tim u vezi Milojka Anti} je opisala kako "...tri dana nismo ni{ta jeli. Tako sam bila potpuno iznemogla i nisam mogla stajati na nogama. Grozda

⁹⁵² T. 274.

[Grozdana]e}ez] je morala da me vodi u toalet."⁹⁵³ Sli-no tome, Stevan Gligorevi} je izjavio da "su se ljudi pretvorili u kosture. Jedva ih se moglo prepoznati. Mnogi nisu mogli -ak ni da ustanu. Morali su da se naslone na ne{to, i ako bi ustali oslanjaju}i se na ne{to, pali bi."⁹⁵⁴ Ovaj iskaz je takodje u skladu sa iskazom Vase \or|i}a, koji se sjetio da su u nekoliko navrata zato-enici bili li{avani hrane po dva uzastopna dana.

1094. Posljedice ove nedovoljne ishrane opisalo je vi{e svjedoka, koji su svi u svojim iskazima govorili o gubitku te`ine i fizi-koj iznemoglosti kod njih samih i drugih zato-enika. Prema svjedo-enju svjedoka J "uslovi su bili lo{i, tako da smo skoro gladovali. Na kraju se nismo mogli ni kretati. Ja sam imao 95 kila kada su me priveli a onda, kada sam kona-no izi{ao iz logora, imao sam 58 kila, prema tome bilo je stra{no."⁹⁵⁵ Sli-no tome, svjedok B je rekao da je pre rata imao 90 kilograma a kada je pu{ten iz zatvora/logora oko 50 kilograma. Taj svjedok je tako|e opisao zato-enike kao "ive le{eve" i izjavio da su mnogi bili toliko iznemogli zbog nedostataka hrane da bi padali u nesvjest kada bi ustali da idu u klozet."⁹⁵⁶ U svojim iskazima, Grozdana]e}ez i Branko Sudar sli-no su svjedo-ili i izjavili da su smr{ali oko 30 kilograma tokom zato-eni{tva.

1095. U svjetlu dosljednih iskaza ovih svjedoka, Pretresno vije}e ne mo`e da prihvati izvje{taje svjedoka odbrane, [efkije Kevri}a, Zlatka Ustali}a i Emira D`aji}a u vezi sa koli-inom i vrstom hrane koju su dobijali zato-enici u zatvoru/logoru ^elebi}i. Pored toga, odbrana zastupa stav da je nezadovoljavaju}a ishrana koju su obezbje|ivale vlasti zatvora/logora u dovoljnoj mjeri nadokna|ena time {to je -lanovima porodice dozvoljavano da donose hranu zato-enicima, ali Pretresno vije}e nalazi da dokazi govore suprotno. U tom pogledu, iskazi svjedoka F, svjedoka P i Grozdane]e}ez, ukazuju na to da ta hrana nije uvijek dolazila do onih kojima je bila namijenjena. U svakom slu-aju, dokazi u zapisniku jasno pokazuju da su i takve eventualne dodatne isporuke koje bi na ovaj na-in stvarno i stigle do zato-enika, bile nedovoljne da im osiguraju odgovaraju}u ishranu tokom zato-eni{tva u zatvoru/logoru.

⁹⁵³ T. 1798.

⁹⁵⁴ T. 1440.

⁹⁵⁵ T. 7445.

⁹⁵⁶ T. 5037.

1096. Na osnovu prethodno razmotrenih dokaza, Pretresno vijeće shodno zaključuje da je zatočenicima u zatvoru/logoru ^elebi}i bila uskra}ena odgovaraju}a hrana.

(iii) Nedostupnost vode

1097. Pretresnom vijeću su iznijeti uvjerljivi dokazi od strane brojnih svjedoka o ograni-enoj dostupnosti vode zatočenicima u zatvoru/logoru ^elebi}i. Svjedok R, biv{i zatočeni}k u zatvoru/logoru ^elebi}i, svjedo-io je da je, iako je u po-etku ljudima bilo dozvoljeno da dr`e vodu u plasti-nim fla{ama u hangaru 6, ova praksa ne{to kasnije ukinuta. Pored toga izjavio je da je, nakon toga, pristup vodi bio sve vi{e ograni-avan dok se nije do{lo u fazu da se "pod prijetnjom te{kih batina i -ak smrti, ni kap vode nije smela unijeti bez znanja i dozvole zamjenika komandanta Hazima Deli}a"⁹⁵⁷ Mirko \or|i} je svjedo-io da je tokom ovog potonjeg perioda voda dijeljena zatočenicima u hangaru 6 dva ili tri puta dnevno. Koli-ina je bila takva da je sedam ili osam zatočeni}ka moralo da podijeli jednu bocu, a mnogi od svjedoka posvjedo-ili su da im taj unos vode nikada nije zadovoljio potrebe hidracije. Na primjer, Branko Sudar je posvjedo-io da su dnevne porcije vode za zatočeni}ke iznosile "ka{iku vode, sipa}u ka{iku."⁹⁵⁸ Sli-no tome, Mirko Kuljanin je izjavio da "...voda je bila najve}i problem.... nije se uvijek moglo dobiti koliko je -ovjek htio i koliko je -ovjeku bilo potrebno."⁹⁵⁹ U tunelu 9, Miro Golubovi} je posvjedo-io da , iako je voda davana zatočenicima bila -ista, "...koli-ina nije bila dovoljna".⁹⁶⁰

1098. Dehidriranost zatočeni}ka bila je pogor{ana visokim temperaturama koje su vladale u hangaru 6 kada je vreme bilo toplo. Kako je izjavio Stevan Gligorevi}: "U Konjicu je ljeti jako vru}e. Mnogo smo se znojili. Bilo nam je potrebno puno te-nosti a nismo je imali."⁹⁶¹ Dragan Kuljanin je posvjedo-io da su u hangaru 6 "...ljudi maltene padali u nesvjest od `e|i"⁹⁶² Ove izvje{taje potkrepljuje svjedo-enje Nedeljka Dragani}a⁹⁶³ i svjedoka N, od kojih je ovaj drugi svjedo-io o ekstremnim uslovima

⁹⁵⁷ T. 7706-T. 7707.

⁹⁵⁸ T. 5757.

⁹⁵⁹ T. 1215.

⁹⁶⁰ T. 2117.

⁹⁶¹ T. 1537.

⁹⁶² T. 2462.

⁹⁶³ T. 1615.

unutar hangara 6: "Bilo je vruće. Zidovi su bili od željeza, pa nam je nedostajalo vode. Nismo je imali dovoljno."⁹⁶⁴

1099. Iako neki dokazi ukazuju na to da voda koje je davana zatočnicima da piju nije bila voda za piće, Pretresno vijeće nalazi da nema dovoljno dokaza da je voda bila lošeg kvaliteta. Pretresno vijeće dalje konstatuje svjedočenje Mirka Kuljanina, koje ukazuje na to da nedostatak vode nije bio uzrok što zatočnici nisu dobijali dovoljne količine vode za piće jer je u logoru bilo puno vode.⁹⁶⁵ Doista, čak i odbrana prihvata da je vodosnabdjevanje u ćelijama bilo dovoljno.

1100. Shodno tome, na osnovu prethodnih dokaza, Pretresno vijeće zaključuje da su stroga ograničenja na količinu vode koja se zatočnicima dozvoljavala da popiju dovela do nedovoljnog unosa vode kod zatočnika. To ograničenje dostupnosti vode zatočnicima izgleda da je bila smišljena politika vlasti zatvora/logora a nije proisteklo iz nužde, jer voda nije bila deficitarna u logoru.

(iv) Nedostatak odgovarajuće medicinske njege

1101. Pretresno vijeće saslušalo je svjedočenja nekoliko bivših zatočnika o raspoloživosti i kvalitetu medicinske njege u zatvoru/logoru ćeliji, uključujući dva doktora koji su radili u improvizovanom logorskom stacionaru tokom svog zatočništva u zatvoru/logoru. Ti doktori, svjedok P i dr. Petko Grubač, svjedočili su o neadekvatnosti medicinske njege koju su bili u stanju da pruže zatočnicima. Svjedok P. je svjedočio o ograničenim potrebštinama u stacionaru. "Imali smo kotur gaze. Imali smo jedna klijeta. Imali smo jedne makaze, i mislim da je to bilo sve što se opreme tiče, i nešto lijekova."⁹⁶⁶ Dalje je svjedočio da su, iako je postojao postupak za traženje dodatnih lijekova, obično dobijali samo mali dio onoga što su tražili.⁹⁶⁷ Ovaj iskaz potkrijepljen je svjedočenjem dr. Petka Grubača, koji je potvrdio da je stacionar bio jako slabo opremljen. Pored toga, svjedok N i Miro Golubović su oba svjedočili o oskudnosti sanitetskog materijala u logorskom stacionaru. Svjedok N je izjavio: "Promjenili su mi zavoj na ruci. Nisu imali

⁹⁶⁴ T. 1893.

⁹⁶⁵ T. 1260.

⁹⁶⁶ T. 4524.

⁹⁶⁷ T. 4525.

nikakvog drugog materijala da bi bilo {ta vi{e uradili,"⁹⁶⁸ a Miro Golubovi} je posvjedo-io: "Samo su poku{ali da mi le-e uho, ni{ta vi{e, jer nisu imali ni{ta."⁹⁶⁹

1102. Pretresno vije}e konstatuje da je Ahmed Jusufbegovi}, direktor Doma zdravlja u Konjicu 1992, posvjedo-io da je Hazim Deli} juna 1992 posje}ivao Dom zdravlja barem jednom sedmi-no da pokupi ljekove i zavoje. Iako je ovaj svjedok opisao vrstu materijala koje je Deli} u tim prilikama tra`io, nije dao nikakve konkretne informacije u smislu vrsta i koli-ina sanitetskog materijala stvarno obezbje|enog za zatvor/logor. U svjetlu dosljednih iskaza o nedostatnosti sanitetskog materijala raspolo`ivog u logorskom stacionaru, stoga, ovaj dokaz ne mo`e da uti-e na zaklju-ak Pretresnog vije}a da je zdravstvenim objektima raspolo`ivim zato-enicima ozbiljno nedostajao osnovni sanitetski materijal.

1103. U svom svjedo-enju, dr. Gruba- je dalje naglasio da mu u logoru nisu dozvoljavali da slobodno donosi medicinske odluke po svom naho|enju. Naprotiv, granice njegove uloge kao doktora su bile su definisane od strane logorskih vlasti. " Nismo imali ovla{}enje da odlu-imo na koji na-in }e se povrije|eni lije-iti, niti kada }e ih dovesti ili odvesti nama ili u neku drugu ustanovu.... [mi] smo bili zatvorenici kao i svi ostali."⁹⁷⁰ Svjedok P je ovo potkrijepio, svjedo-e}i da mu nikada nisu dozvolili da nekoga po{alje u pravu bolnicu radi dijagnoze.⁹⁷¹ Dalje, Dragan Kuljanin je u svom svjedo-enju govorio o ograni-enjima zavedenim doktorima u stacionaru u pru`anju medicinske njege zato-enicima. " Desetak puta sam tra`io pomo} i doktor bi do{ao i pogledao me i samo bi slegnuo ramenima i rekao"Ja tu ni{ta ne mogu' {apnuo bi mi. 'Nije do mene, rekao bi."⁹⁷²

1104. Dalje, Pretresnom vije}u su predo-eni zna-ajni dokazi koji pokazuju da je zato-enicima -esto uskra}ivan pristup i onim ograni-enim medicinskim uslugama koje su bile raspolo`ive. Nedeljko Dragani}, koji je bio povrije|en, izjavio je da "kadgod bih tra`io da idem tamo [stacionar] da mi o-iste ranu, Deli} mi -esto ne bi dozvolio da idem. ^esto bi mi rekao da ne idem i rekao: 'Ne treba ti to. Ne}e{ ti

⁹⁶⁸ T. 2000.

⁹⁶⁹ T. 2165.

⁹⁷⁰ T. 5975, 5991.

⁹⁷¹ T. 4526.

⁹⁷² T. 2317.

dugo.'⁹⁷³ Sli-no tome, svjedok R je posvjedo-io da "Vuka{inu Mrkaji}u nikada nije pru`ena nikakva medicinska njega niti je lije-en i kada bi se obratio g. Deli}u, ukoliko je za to imao prilike, odgovor koji bi dobio bio bi: 'Ionako mora{ da umre{, pa prema tome sjedi dolje.'⁹⁷⁴ Mirko \or|i} i svjedok M su oba posvjedo-ili da, uprkos tome {to su ozbiljno povre|eni tokom zato-eni{tva u zatvoru/logoru ^elebi}, nisu nikada lije-eni.⁹⁷⁵ Sli-no tome, Risto Vukalo je posvjedo-io: "Mnogo puta su me tukli [dok je bio u logoru] i nikada mi nije pru`ena nikakva medicinska pomo}."⁹⁷⁶

1105. Shodno tome, na osnovu prethodnih dokaza, Pretresno vije}e zaklju-uje da je medicinska njega koja se pru`ala zato-enicima u zatvoru/logoru ^elebi}i o-ito bila neodgovaraju}a, naro-ito u svjetlu ozbiljnih povreda koje su mnogi zato-enici zadobili tokom svog zato-eni{tva. Dalje, Pretresno vije}e nalazi da je zato-enicima -esto uskra}ivan pristup onim osnovnim medicinskim uslugama koje su bile raspolo`ive.

(v) Neodgovaraju}i uslovi spavanja

1106. Pretresno vije}e je saslu{alo svjedo-enja mnogih biv{ih zato-enika zatvora/logora ^elebi}i u vezi sa uslovima pod kojima su morali spavati. Ova svjedo-enja sa visokim stepenom dosljednosti opisuju nedostatnost prostora za spavanje zato-enika u zatvoru/logoru. Na primjer, svjedok R, koji je bio zato-en u hangaru 6, je posvjedo-io da bi se zato-enici, kako bi mogli spavati, "samo nekako opru`ili po betonu, na istom mjestu na kojem smo sjedili."⁹⁷⁷ Sli-no tome, Mirko Kuljanin, svjedok F, Nedeljko Dragani}, svjedok N, Mirko \or|i} i Branko Sudar su svi svjedo-ili da su u hangaru 6 zato-enici morali da spavaju na odre|enom im mjestu na golom betonskom podu. Nedeljko Dragani} je tako|e posvjedo-io da je u jednom dijelu hangara 6 uvijek proki{njavao kada je padala ki{a i da su zato-enici u tom dijelu stoga morali da spavaju u mokrom.

1107. U tunelu 9, neodgovaraju}i uslovi za spavanje pogor{ani su stje{njeno}u zato-enika. Novica \or|i}, koji je bio zato-en u tunelu 9 neko vrijeme, posvjedo-io

⁹⁷³ T. 1630.

⁹⁷⁴ T. 7771.

⁹⁷⁵ T. 4720, T. 4910.

⁹⁷⁶ T. 6283.

da je u tunelu prostor bio toliko skućen da je spavanje bilo praktično nemoguće. Kako bi se bar malo odmorili, zatočnici su morali da leže paralelno sa nagibom tunela, svaki okrenut na bok, stisnuti jedni uz druge kako bi sva tijela mogla da stanu. Prema njegovom iskazu: "Kada neko ne bi mogao više da izdrži, svi bismo morali da se probudimo i okrenemo na drugu stranu."⁹⁷⁸ Uslovi spavanja očigledno su pogoršavali patnje onih zatočnika koji su bili povrijeđeni.

1108. Dokazi podneti Pretresnom vijeću dalje pokazuju da niko od zatočnika nije dobio krevet ili dušek za spavanje i, da je, barem u početku, malo njih imalo jebad. Prema Branku Gotovcu, ljudi su koristili šta su imali, na primjer kapute i komade jebadi da se noću pokriju.⁹⁷⁹ Mirko Kuljanin je izjavio da je spavao samo u košulji i pantalonama dok nije uspeo da nađe par jebeta.⁹⁸⁰ Kako je konstatovala odbrana, postoje dokazi da je u određenom trenutku Hazim Deli naredio da se raspoloživa jebad presjeku napola, kako bi bila ravnomjernije podijeljena među zatočnicima. Međutim, dokazi pokazuju da, čak i poslije dijeljenja jebadi na ovaj način, nisu svim zatočnicima obezbjeđeni adekvatni uslovi za spavanje. Dalje, zbog tešine suprotnih dokaza, Pretresno vijeće ne može da se osloni na svjedočenje Emira Džajića da zatočnici nisu spavali u uslovima pretrpanosti i da su svi zatočnici u tunelu 9 imali jebad. Shodno tome, Pretresno vijeće zaključuje da su uslovi za spavanje obezbjeđeni zatočnicima u zatvoru/logoru ^elebići bili neodgovarajući.

(vi) Neodgovarajući uslovi za obavljanje nužde

1109. Mnogi svjedoci su posvjedočili da su uslovi za obavljanje nužde u zatvoru/logoru ^elebići bili neodgovarajući i da je zatočnicima ograničavano korišćenje ovih objekata. Sudeći po dokazima u početku su zatočnici mogli u principu slobodno da vrže nuždu napolju u jednom jarku i u septiku jamu iza hangara 6. Jasno je, međutim, da je pristup zatočnika čak i ovim rudimentarnim klozetima kasnije ograničen na dva puta dnevno, jednom ujutro i jednom naveče. [taviše, dokazi pokazuju da je u tim prilikama zatočnicima davano samo malo vremena da obave nuždu. Mirko \or|i} je taj postupak opisao ovako:

⁹⁷⁷ T. 7751.

⁹⁷⁸ T. 4146 -T. 4147.

⁹⁷⁹ T. 986.

⁹⁸⁰ T. 1216.

"Hazim Deli} bi nas primoravao da idemo na mokrenje u grupama od 30 - 40 ljudi. Tamo smo morali da tr-imo. Izdav{i nare|enje rekao bi: 'Vadi ga. Stoj.' Bilo je jako kratko, vrijeme koje smo imali. Samo bismo istr-ali i morali smo tr-ati nazad, tako da je bilo ljudi koji jednostavno nisu imali vremena da zavr{e."⁹⁸¹

Sli-ne opise ove prakse dali su svjedok R, Branko Sudar, Risto Vukalo i Dragan Kuljanin.⁹⁸² Iz svjedo-enja svjedoka N, Milovana Kuljanina i Mirka Babi}a, tako|e je jasno da su no}u zato-enici u hangaru 6 bili ograni-eni na kori{}enje jedne ili dvije kante za vr{enje nu`de.

1110. Dokazi dalje pokazuju da zato-enicima dr`anim u tunelu 9 nije uop{te dozvoljavano da izi|u iz tunela da bi obavili nu`du. Svjedok R, svjedo-e}i o svom iskustvu u tunelu 9, je izjavio: "Nije nam bilo dozvoljeno da izi|emo i da obavimo nu`du."⁹⁸³ Sli-no tome, Mirko Kuljanin je svjedo-io da su zato-enici u tunelu 9 "-esto tra`ili da ih izvedu ali oni to ne bi dozvolili."⁹⁸⁴ Miro Golubovi} je izjavio da je, u jednom trenutku, jedna kanta za nu`du stavljena na kraj tunela 9 u kojoj su zato-enici mogli da vr{e nu`du.⁹⁸⁵ Me|utim, predo-eni dokazi ukazuju na to da je svaki takav sud kasnije ili uklonjen ili se pokazao `alosno nedovoljnim, jer su zato-enici vremenom bili primorani da nu`du obavljaju u dnu tunela. Vremenom su zato-enici koji su bili smje{teni u dnu tunela bili primorani da sjede na sve ve}oj gomili izmeta a smrad koji se {irio po ostatku tunela bio je nepodno{ljiv. Jedan od biv{i}ih zato-enika u tunelu 9, svjedok J, ovako je opisao to stanje: "Istina je da su ljudi sjedeli u svom izmetu, jer se nije -istio, i kako su ljudi obavljali nu`du, bilo ga je sve vi{e i vi{e i rastao je na gore."⁹⁸⁶ Sli-no tome, svjedok R je posvjedo-io da su "ljudi vr{iili nu`du u dnu ovog tunela, i kako je vrijeme prolazilo, izmet se nagomilavao, a i te-nost je po-ela da se pomalja."⁹⁸⁷ U svjetlu ovog svjedo-enja Pretresno vije}e ne mo`e da prihvati izjavu Emira D`aji}a da je zato-enicima u tunelu 9 bilo dozvoljeno da idu u klozet kadgod su htjeli.

⁹⁸¹ T. 4726.

⁹⁸² T. 7752, T. 5758, T. 6275, T. 2317.

⁹⁸³ T. 7695.

⁹⁸⁴ T. 1188.

⁹⁸⁵ T. 2116.

⁹⁸⁶ T. 7593.

⁹⁸⁷ T. 7695.

1111. Odbrana, oslanjajući se na svjedočenje Emira Džajića, tvrdi da su klozetiski objekti izvan hangara 6 i tunela 9 bili slični poljskim klozetima koje vojska uobičajeno koristi. Pretresno vijeće ne nalazi potrebnim da utvrđuje da li je ovo precizna karakterizacija, s obzirom na to da dokazi jasno pokazuju da su zatočnicima zavedena neopravdana ograničenja na korištenje čak i takvih rudimentarnih objekata. Shodno tome, na osnovu prethodnih dokaza, Pretresno vijeće zaključuje da zatočnicima u zatvoru/logoru Lelebići nisu bili obezbjeđeni odgovarajući uslovi vršenja nužde.

(d) Pravni zaključak

1112. Kako je prethodno opisano, Pretresnom vijeću su mnogi bivši zatočnici predložili uvjerljive dokaze u pogledu nehumanih uslova pod kojima su morali da žive tokom svog zatočništva u zatvoru/logoru Lelebići. Uzeta u cjelini, njihova svjedočenja živo odlikavaju grupu ljudi i psihički i fizički dotjeranih na samu granicu ljudske izdržljivosti.

1113. Dokazi jasno pokazuju da su, dok su bili zatočnici u zatvoru/logoru Lelebići, zatočnici bili lišeni čak i najelementarnijih ljudskih potreba. Vodu su, iako ju je otkriveno bilo u obilju u zatvoru-logoru, zatočnici dobijali samo u nedovoljnim količinama. Ovo je naročito bio slučaj kod zatočnika u hangaru 6, koji bi, kada je vrijeme bilo toplo, bili primorani da trpe žarke vrućine unutar hangara, što je samo pogoršavalo njihovu veliku nevolju. Slično tome, obroci hrane za zatočnike bili su daleko od dovoljnih. Vremenom su zatočnici, koji se nisu mogli održati na tako osiromaženoj ishrani, oslabili i iznemogli.

1114. Dokazi pokazuju da su zatočnici bili prisiljeni da spavaju na golom betonu, sa malo šega šime bi se mogli pokriti. U tunelu 9 ljudi su bili tako stješnjeni da su, da bi legli, morali da se okrenu na bok i pokušaju da spavaju sabijeni jedni uz druge. Pored toga, pristup zatočnika rudimentarnim logorskim klozetima je bio veoma ograničen, često na kraće od minut, dva puta dnevno. Oni držani u tunelu 9 bili su primorani da vrše nuždu u dnu tunela stvarajući rastuću kaljugu izmeta.

1115. Dokazi pokazuju da zatvor/logor jeste imao improvizovani stacionar ali da je on bio jako slabo opremljen i da nije imao -ak ni najelementarnija dijagnosti-ka sredstva i lijekove. Dvojica zato-enika koji su radili kao doktori u takozvanom stacionaru bili su veoma ograni-eni u obavljanju svog zadatka hroni-nim nedostatkom sanitetskog materijala kao i direktno ograni-avani od strane logorskih vlasti, koji doktorima nisu dozvoljavali da slobodno donose medicinske odluke u pogledu zato-enika koji su tra`ili lije-enje. Pored toga, zato-enicima je -esto uskra}ivano i ono lije-enje koje im se moglo pru`iti.

1116. Pored ovih okrutnih fizi-kih li{avanja, zato-enici su bili prisiljeni da trpe konstante psihi-ke muke. Kako je prethodno razmotreno, u-estalost sa kojom su vr{ena samovoljna djela nasilja u zatvoru/logoru ^elebi}i stvorila je svepro`imaju}u atmosferu terora, u kojoj su zato-enici `ivjeli u samrtni-kom strahu da }e biti pretu-eni ili ubijeni.

1117. Pre nego {to pristupi utvr|ivanju da li ovi uslovi predstavljaju krivi-na djela u navodima Tu`ila{tva, Pretresno vije}e se mora pozabaviti osnovnim argumentom kojeg iznosi odbrana. To je stav odbrane da se, s obzirom na ukupnu situaciju u op{tini Konjic u to vrijeme, optu`enima ne mo`e pripisati krivi-na odgovornost, jer su uslovi koji su vladali u zatvoru/logoru ^elebi}i bili najbolji koji su se u okviru razumnih mogu}nosti mogli obezbjediti. Pretresno vije}e mora, sa stanovi{ta prava, da odbaci ovo gledi{te. Kako je izlo`eno prethodno u odjeljku XX, pravni standardi o kojima se ovdje radi su apsolutni a ne relativni. Oni defini}u jedan minimum standarda postupanja, od kojeg se ne mo`e dozvoliti nikakvo odstupanje. Shodno tome, gledi{te je Pretresnog vije}a da sila koja dr`i zato-enike ili oni koji djeluju u njeno ime, ne mogu da iskoriste nedostatak sredstava kao pravno opravdanje za izlaganje pojedinaca uslovima zato-eni{tva koji su nehumani.

1118. Pored toga, Pretresno vije}e ne mo`e, sa stanovi{ta -injenica, da prihvati tvrdnju odbrane da su uslovi u zatvoru/logoru ^elebi}i bili rezultat nedostataka raspolo`ivih sredstava u to vreme. ^ak i kada bi Pretresno vije}e prihvatilo ovo gledi{te u odnosu na nedostatak hrane, sanitetskog materijala i odgovaraju}ih uslova za spavanje u logoru, ni u kom slu-aju se takvo opravdanje ne bi moglo isticati za zlostavljanje kojem su zato-enici povrdgavani. Sli-no tome, uskra}ivanje dovoljnih koli-ina vode zatvorenicima, ili pristupa postoje}im klozetima i medicinskim

uslugama, jasno ukazuje na to da su nehumani uslovi zavedeni zato-enicima bili planski smisljeni a ne proizvod nu`de.

1119. Pretresno vijeće nalazi da su hronična fizička ličavanja i stalni strah koji su vladali u zatvoru/logoru ^elebi}i nanijeli ozbiljne psihičke i fizičke patnje zato-enicima. Pored toga, za potrebe krivih djela surovog postupanja, izlaganje tim uslovima je o-ito predstavljalo nasrtaj na ljudsko dostojanstvo zato-enika. Shodno tome, na osnovu prethodnih dokaza, Pretresno vijeće zaključuje da stvaranje i održavanje atmosfere terora u zatvoru/logoru ^elebi}i, samo po sebi, i *a fortiori*, zajedno sa ličavanjem odgovarajuće hrane, vode, uslova za spavanje i vršenje nu`de, predstavljaju krivno djelo surovog postupanja po članu 3 Statuta, i hotimi-nog nanoženja teških patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlju po članu 2 Statuta.

(e) Odgovornost optu`enih

1120. U tačkama optu`nice koje se ovdje razmatraju, Zdravko Muci}, Hazim Deli} i Esad Land`o terete se da su odgovorni kao direktni učesnici shodno članu 7(1) Statuta. Pored toga, Zejnil Delali}, Zdravko Muci} i Hazim Deli} se terete za odgovornost kao nadređena lica shodno članu 7(3) Statuta.

1121. Kako je prethodno izloženo, zaključeno je da Hazim Deli} nije imao nadređenu vlast u zatvoru/logoru ^elebi}i. Iz tog razloga, Hazim Deli} se ne može smatrati odgovornim kao nadređeno lice shodno članu 7(3) Statuta, za nehumane uslove koji su vladali u zatvoru/logoru ^elebi}i. Međutim, Pretresno vijeće nalazi da je, po osnovu svoga direktnog učestva u onim konkretnim djelima nasilja za koja se tereti u optu`nici, a koja je Pretresno vijeće našlo dokazanim prethodno, Hazim Deli} direktno učestvovao u stvaranju i održavanju atmosfere terora u zatvoru/logoru ^elebi}i. Shodno tome, Pretresno vijeće proglašava Hazima Deli}a krivim po članu 7(1) Statuta za krivno djelo hotimi-nog nanoženja teških patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja, po članu 2 Statuta, i za surovo postupanje, po članu 3 Statuta, kako se tereti u tačkama 46 i 47 optu`nice.

1122. Pretresno vijeće dalje zaključuje da je, po osnovu svog direktnog učestva u onim konkretnim djelima nasilja za koja se tereti u optu`nici a koja je Pretresno vijeće našlo dokazanim prethodno, Esad Land`o direktno učestvovao u stvaranju i

održavanju atmosfere terora u zatvoru/logoru ^elebi}i. Dapa-e, Esad Land`o je u svom iskazu pred ovim Pretresnim vije}em priznao da je u-estvovao u održavanju atmosfere terora u zatvoru/logoru.⁹⁸⁸ Shodno tome, Pretresno vije}e progla{ava Esada Land`u krivim po -lanu 7(1) Statuta za krivi-no djelo hotimi-nog nano{enja te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja, po -lanu 2 Statuta, i za surovo postupanje, po -lanu 3 Statuta, kako se tereti u ta-kama 46 i 47 optu`nice.

1123. Pretresno vije}e je u prethodnom dijelu utvrdilo da je Zdravko Muci} bio u *de facto* polo`aju nadre|ene vlasti nad zatvorom/logorom ^elebi}i. Pretresno vije}e zaklju-uje da je po osnovu svog polo`aja Zdravko Muci} bio pojedinac sa prevashodnom odgovorno{}u za uslove u zatvoru/logoru i mogu}no{}u da na njih uti-e. Time {to nije obezbjedio zato-enicima odgovaraju}u hranu, vodu, zdravstvenu njegu i uslove za vr{enje nu`de, Zdravko Muci} je u-estvovavo u održavanju nehumanih uslova koji su vladali u zatvoru/logoru ^elebi}i. Shodno tome, on je direktno odgovoran za te uslove, prema -lanu 7(1) Statuta. Pored toga, na svom polo`aju nadre|ene vlasti, Zdravko Muci} je znao, ili je imao razloga znati, kako se zato-enici, nasilnim radnjama lica njemu podre|enih, izla`u jednoj atmosferi terora, ali nije sprije-io ta djela niti kaznio njihove po-inioce. Shodno tome, Pretresno vije}e zaklju-uje da je Zdravko Muci} odgovoran prema -lanu 7(3) Statuta za atmosferu terora koja je vladala u zatvoru/logoru ^elebi}i. Iz ovih razloga, Pretresno vije}e progla{ava Zdravka Muci}a krivim za hotimi-no nano{enja te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja, po -lanu 2 Statuta, i za surovo postupanje, po -lanu 3 Statuta, kako se tereti u ta-kama 46 i 47 optu`nice.

1124. Kako je izlo`eno prethodno, zaklju-eno je da Zejnil Delali} nije imao nadre|enu vlast nad zatvorom/logorom ^elebi}i. Iz tog razloga, Pretresno vije}e progla{ava da Zejnil Delali} nije kriv za hotimi-no nano{enja te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja, po -lanu 2 Statuta, i za surovo postupanje, po -lanu 3 Statuta, kako se tereti u ta-kama 46 i 47 optu`nice.

⁹⁸⁸ T. 15345.

20. Protivzakonito zato-avanje civila - ta-ka 48

1125. Stav 36 optu`nice stavlja Zejnilu Delali}u, Zdravku Muci}u i Hazimu Deli}u na teret da su odgovorni za protivzakonito zato-avanje brojnih civila u zatvoru/logoru ^elebi}i. Trojica optu`enih se terete da su neposredno u-estvovali u protivzakonitom zato-avanju civila, prema -lanu 7(1) Statuta, kao i da su odgovorni kao nadre|ena lica, prema -lanu 7(3) Statuta. Za ovo navodno protivzakonito zato-avanje terete se u -lanu 48 optu`nice kako slijedi:

Izme|u maja i oktobra 1992, **Zejnil DELALI]**, **Zdravko MUCI]**, i **Hazim DELI]** u-estvovali su u protivzakonitom zato-avanju brojnih civila u zatvoru/logoru ^elebi}i. **Zejnil DELALI]**, **Zdravko MUCI]**, i **Hazim DELI]** tako|e su znali ili su imali razloga znati da se lica na polo`ajima vlasti podre|enim njima spremaju da po-ine ta djela koja }e rezultirati protivzakonitim zato-avanjem civila, ili da su ve} po-inili ta djela, a nisu preduzeli potrebne i razumne mjere da sprije-e ta djela ili da kazne po-inioce nakon {to su djela po-injena. Svojim djelima i propustima, **Zejnil DELALI]**, **Zdravko MUCI]**, i **Hazim DELI]** odgovorni su za:

Ta-ka 48. Te{ku povredu ka`njivu po -lanu 2(g) (protivzakonito zato-avanje civila) Statuta Me|unarodnog suda.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

1126. Tu`ila{tvo tvrdi da je zato-avanje brojnih civila u zatvoru/logoru ^elebi}i bilo protivzakonito po me|unarodnom humanitarnom pravu. Prema Tu`ila{tvu, populacija zato-enika u zatvoru/logoru ^elebi}i nije bila ograni-ena na pojedince koji su bili naoru`ani ili su u-estvovali u vojnim aktivnostima. Ono stoga ustvr|uje da se za mnoge od zato-enika ne mo`e opravdano sumnjati da su u-estvovali u bilo kojim aktivnostima koje bi mogle da opravdaju njihovo zato-avanje prema odredbama @enevske konvencije IV. Tu`ila{tvo shodno tome tvrdi da je zato-avanje civila u zatvoru/logoru ^elebi}i predstavljalo kolektivnu mjeru uperenu protiv konkretne grupe lica, samo na osnovu njihove nacionalnosti, a ne legitimnu bezbjednosnu mjeru. Tu`ila{tvo dalje tvrdi da je zato-avanje civila u zatvoru/logoru ^elebi}i bilo protivzakonito na osnovu toga {to ve}ina zato-enika nije nikada obavije{tena za{to su

uhap{eni, i toga {to njihovo zato-avanje nije nikada pravilno i propisno preispitano u skladu sa odredbama @enevske konvencije IV.⁹⁸⁹

1127. Tu`ila{tvo se prvenstveno oslanja na svjedo-enje trinaest svjedoka da bi ustanovilo -injenice u pogledu ovih navoda, naime Grozdane]e}ez, Branka Gotovca, svjedoka P, Nedeljka Dragani}a, Dragana Kuljanina, Novice \or|i}a, Vase \or|i}a, Zorana Ninkovi}a, svjedoka D, Milenka Kuljanina, Branka Sudara, Petka Gruba-a i Gordane Gruba-.

(b) Dokazi odbrane

1128. Odbrana por-i-e da su lica zato-ena u zatvoru/logoru ^elebi}i bila za{ti}ena lica prema -lanu 4 @enevske konvencije IV. Me|utim, odbrana tvrdi da se, -ak i da su lica zato-ena u zatvoru/logoru ^elebi}i bila za{ti}ena lica u skladu sa @enevskom konvencijom IV, jo{ uvijek mora dokazati van svake razumne sumnje da je njihovo zato-avanje bilo nezakonito, to jest, da je sama -injenica {to su li{eni slobode, bez obzira na uslove zato-eni{tva, predstavljala kr{enje me|unarodnog prava.⁹⁹⁰ S tim u vezi, odbrana ustvr|uje da su zato-enici zatvoreni poslije oru`anog sukoba na bosanskom tlu sa funkcionerima propisno konstituisane bosanske vlade. Prema odbrani, nema dokaza da je po me|unarodnom zakonu nedopustivo zato-iti pojedinca koji -eka su|enje, ili u toku sprovo|enja istrage, da bi se utvrdilo da li postoje dokazi koji bi ukazivali na to da je to lice po-inilo zlo-in.⁹⁹¹ Pored toga, odbrana tvrdi da je zatvaranje lica zato-enih u zatvoru/logoru ^elebi}i bilo zakonito po bosanskom zakonu.⁹⁹²

1129. Odbrana Hazima Deli}a tvrdi da su licima zato-enim u zatvoru/logoru ^elebi}i data barem minimalna prava na propisani zakonski postupak, uklju-uju}i saslu{anje pred komisijom bosanske vlade, da bi se utvrdilo da li su nosili oru`je protiv Bosne i Hercegovine, ili na drugi na-in pru`ali pomo} i pogodnosti njenim neprijateljima.⁹⁹³ Odbrana Zejnila Delali}a ustvr|uje da nema dokaza da je g. Delali} imao ikakvu komandnu nadle`nost nad zatvorom/logorom ^elebi}i ili da je

⁹⁸⁹ Prosecution Closing Brief, RP D2890.

⁹⁹⁰ Motion to Dismiss, RP D5514.

⁹⁹¹ Motion to Dismiss, RP D5511.

⁹⁹² Delali} Closing Brief, RP D8368.

⁹⁹³ Deli} Pre-Trial Brief, RP D2799.

u-estvovao u protivzakonitom zato-avanju civila. Sli-no tome, odbrana Hazima Deli}a tvrdi da gospodin Deli} nije imao nadre|ena ovla{)enja nad zatvorom/logorom ^elebi}i.⁹⁹⁴

(c) Diskusija i zaklju-ak

1130. Jasno je da je u zatvoru/logoru ^elebi}i bio zato-en znatan broj zatvorenika u periodu izme|u aprila i decembra 1992. Pretresno vije}e je ve} utvrdilo da su ti pojedinci bili civili, za{ti}eni prema -lanu 4 @enevske konvencije IV. Irelevantno je za utvr|ivanje predmetne optu`be da li je, kao {to to navodi odbrana, ovo zato-avanje bilo u saglasnosti sa nacionalnim bosanskim zakonom. Pitanje kojim se Pretresno vije}e umjesto toga mora pozabaviti je da li je zato-avanje ovih civila bilo opravdano prema relevantnim odredbama me|unarodnog humanitarnog prava.

1131. Dokazi predo-eni Pretresnom vije}u pokazuju da je jedan broj civila zato-enih u zatvoru/logoru ^elebi}i posjedovao u vrijeme svojeg zarobljavanja oru`je koje je moglo biti kori{)eno, ili je zaista i kori{)eno protiv snaga Bosne i Hercegovine u oblasti Konjica. Te{ko je precizno ustanoviti koliko je onih zato-enih u zatvoru/logoru ^elebi}i uzelo na ovaj na-in u-e{)a u akcijama otpora protiv snaga TO-a, HVO-a i MUP-a, i, stoga, moglo biti eventualno zakonito zato-eno. Prema iskazima nekoliko svjedoka, 100 do 105 zato-enika su u razgovorima obavljenim nakon {to su zato-eni priznali da posjeduju oru`je i da su aktivno u-estvovali u odbrani svojih sela.⁹⁹⁵ Kako je konstatovalo Pretresno vije}e u Odjeljku XX prethodno, mjere bezbjednosti koje sile koje dr`e zato-enike imaju pravo da preduzmu nisu precizirane u relevantnim odredbama @enevskih konvencija, i uglavnom se ostavlja vlastima same sile koja dr`i zato-enike da po svom naho|enju procjeni stepen aktivnosti za koji smatra da ugro`ava unutra{nju ili spolja{nju bezbjednost te sile i koji opravdava interniranje. Pretresno vije}e shodno tome ne}e utvr|ivati da li je zato-avanje ove kategorije civila zaista bilo neophodno zbog bezbjednosti snaga koje ih dr`e, i stoga opravdano po me|unarodnom humanitarnom pravu.

⁹⁹⁴ Deli} Pre-Trial Brief, RP D2815 -D2816.

⁹⁹⁵ T. 5292, Svjedok D; T. 10701, Svjedok Begta{evi}; Vejzagi} Report, str.44.

1132. Me|utim, jasno je da se zato-avanje odre|enog broja zato-enika u zatvoru/logoru ^elebi}i ne mo`e pravdati nikakvim sredstvima. Iako se mora prihvatiti da sila koja dr`i zato-enike u`iva visok stepen diskrecije u utvr|ivanju pona{anja koje smatra {tetnim po svoju bezbjednost, Pretresnom vije}u je jasno da se za nekoliko civila zato-enih u zatvoru/logoru ^elebi}i nije moglo razumno smatrati da predstavljaju ikakvu dovoljno ozbiljnu prijetnju snagama koje dr`e zato-enike kakva bi opravdavala njihovo zato-avanje.

1133. Ovo va`i za, na primjer, gospo|u Grozdanu]e}ez, 42-godi{nju majku dvoje djece, koja je svjedo-ila da nije bila ni naoru`ana niti pripadnik bilo koje naoru`ane grupe u vrijeme vojne akcije protiv njenog sela.⁹⁹⁶ Ona je posvjedo-ila da je bila obavije{tena da je zato-ena u zatvoru/logoru ^elebi}i dok se ne na|e njen suprug, to jest, bila je zato-ena kao neka vrsta taoca.⁹⁹⁷ Razni drugi svjedoci koji su bili zato-eni u zatvoru/logoru tako|e su posvjedo-ili da nisu u-estvovali ni u kakvim vojnim aktivnostima, i nisu predstavljali stvarnu prijetnju snagama koje su zaposjele to podru-je. Tako je Branko Gotovac poricao da je ikada u svom `ivotu bio politi-ki aktivan, i rekao je da je jedini razlog koji je ikad -uo za svoje zato-eni{tvo bio taj da je Srbin.⁹⁹⁸ Svjedok P je poricao da je u-estvovao u odbrani svog sela ili da je imao ikakvo oru`je.⁹⁹⁹ Nedeljko Dragani} je svjedo-io da nije uzeo u-e{a u odbrani svog grada i da nije bio naoru`an.¹⁰⁰⁰ Dragan Kuljanin je rekao da nije imao oru`je kada je njegovo selo napadnuto, i da ni on niti bilo koji drugi -lan grupe sa kojom je uhap{en nisu imali oru`je.¹⁰⁰¹ Vaso \or|i} je posvjedo-io da u vrijeme svog hap{enja nije imao oru`je, da nije bio -lan nijedne partije, da ni na koji na-in nije u-estvovao u odbrani svog sela, i da mu nije re-eno za{to je uhap{en.¹⁰⁰² Sli-no tome, Petko Gruba- je odricao da je u-estvovao u odbrani svog sela ili da je imao bilo kakvo oru`je, i pored toga izjavio da ne zna da koristi nikakvo oru`je.¹⁰⁰³

1134. Pretresno vije}e je mi{ljenja da nema razloga da se dovode u pitanje svjedo-enja ovih svjedoka. U svjetlu ovih dokaza, Pretresno vije}e ne mo`e da

⁹⁹⁶ T. 481 - T. 482.

⁹⁹⁷ T. 532 - T. 533.

⁹⁹⁸ T. 980, T. 1009.

⁹⁹⁹ T. 4482 - T. 4483.

¹⁰⁰⁰ T. 1600 -T. 1602.

¹⁰⁰¹ T. 2421 - T. 2422.

¹⁰⁰² T. 4346

¹⁰⁰³ T. 5951.

prihvati tvrdnju odbrane da su sva lica zato-ena u zatvoru/logoru ^elebi}i bila u-esnici oru`ane pobune protiv bosanskih vlasti. Pretresno vije}e ne smatra potrebnim da odlu-i da li su se sva lica zato-ena u zatvoru/logoru ^elebi}i imala smatrati "miroljubivim" civilima, koji ni na koji na-in ne ugro`avaju bezbjednost snaga koje ih dr`e. Me|utim, Pretresno vije}e je uvjereno da je zna-ajan broj civila zato-en u zatvoru/logoru ^elebi}i iako nije postojao nikakav ozbiljan i legitiman razlog da se zaklju-i da oni ozbiljno ugro`avaju bezbjednost sile koja ih dr`i. Naprotiv, -ini se da je zato-avanje civila u zatvoru/logoru ^elebi}i bilo kolektivna mjera uperena protiv konkretne grupe ljudi, zasnovana uglavnom na njihovoj nacionalnosti, a ne legitimna bezbjednosna mjera. Kako je re-eno prethodno, ne mo`e se smatrati da sama -injenica da je neka osoba dr`avljanin neke neprijateljske strane, ili uz nju svrstana, ugro`ava bezbjednost suprotstavljene strane gdje ta osoba `ivi, i nije, stoga, valjan razlog za interniranje te osobe.

1135. ^ak i kada bi Pretresno vije}e prihvatilo da je po-etno zato-avanje pojedinaca zato-enih u zatvoru/logoru ^elebi}i bilo zakonito, produ`eno zato-eni{tvo tih civila predstavljalo je kr{enje me|unarodnog humanitarnog prava, jer zato-enicima nisu data procesna oprava obavezna po -lanu 43 @enevske konvencije IV. Prema ovoj odredbi, odluka da se protiv civila preduzmu mjere zato-avanja mora se "preispitati {to je prije mogu}e od strane odgovaraju}eg suda ili administrativnog odbora".

1136. Dokazi pred Pretresnim vije}em pokazuju da je Ratno predsjedni{tvo u op{tini Konjic odlu-ilo da formira istra`nu komisiju za zlo-ine koje su navodno po-inile osobe zato-ene u zatvoru/logoru ^elebi}i. Maja 1992, Zdru`ena komanda je oformila takav organ za istragu: Vojnu istra`nu komisiju. Nekoliko svjedoka svjedo-ilo je o osnivanju i ustrojstvu te Komisije, koja se sastojala od pet -lanova, od kojih je jedan bio svjedok D. Ovi -lanovi bili su predstavnici MUP-a i HVO-a, kao i TO-a, i postavili su ih njihovi odnosni komandanti. Dokazni materijal pred Pretresnim vije}em pokazuje da je Komisija prestala da funkcion{i ve} krajem juna 1992, kada su njeni -lanovi dali ostavku na svoje polo`aje.

1137. ^ini se, posebno iz svjedo-enja svjedoka D, da su -lanovi Komisije svoj zadatak shvatili ozbiljno. Me|utim, Pretresnom vije}u je jasno da ta Komisija nije imala potrebna ovla{enja da donosi kona-ne odluke o pu{tanju zatvorenika -ije se zatvaranje nije moglo smatrati opravdanim ni po kojem ozbiljnom osnovu. Naprotiv,

ovlačenja ove Komisije bila su ograničena na početak istrage zatvorenika i vođenje razgovora sa zatvorenicima kako bi se dobile relevantne informacije u vezi sa drugim osobama izvan logora osumnjičenim za oružanu pobunu. Članovi Komisije nisu imali nikakve mogućnosti da nadziru stvarno puštanje zatvorenika koje bi njihovi članovi predložili za puštanje.

1138. Dokazni materijal pred Pretresnim vijećem dalje pokazuje da su članovi Komisije, kada su postali svjesni uslova u zatvoru/logoru, uključujući zlostavljanje zatočenika, kao i dalje zatočeništvo osoba koje su bile miroljubivi civili, juna 1992 izradili izvještaj sa detaljnim opisom problema i svoje nemogućnosti da ih riješe.¹⁰⁰⁴ U tom izvještaju, Komisija je, *inter alia*, izjavila:

Zatočeni su bili zlostavljani i izloženi fizičkom nasilju od strane nekih stražara od trenutka kad su dovedeni do vremena kad im je uzeta izjava, t.j. do obavljanja razgovora sa njima. Pod takvim okolnostima, članovi Komisije nisu mogli da saznaju od velikog broja zatočenika sve činjenice od značaja za svakog zatočenika i iz kog kraja je doveden i gdje je zarobljen. Ne znamo da li je to razlog što su neki stražari i drugi ljudi koje su puštali u krug kasarne vodili privatne istrage dok su članovi Komisije bili odsutni... u posljednjih deset dana skoro svaka zora donijela je još jednog mrtvog zatočenika.... Članovi komisije su također razgovarali sa licima uhapšenim izvan zone borbenih dejstava: Komisija nije ustanovila razlog za ta hapšenja, ali ti zatočeni bili su podvrgnuti istom tretmanu.... Lica koja su bila uhapšena pod takvim okolnostima ostala bi u zatočeništvu čak i kada bi bilo utvrđeno da su zatočena bez ikakvog razloga i sa njima se isto postupalo kao sa osobama uhapšenim u zoni borbenih dejstava.... S obzirom na pojavu samozvanih sudija, svaka dalja istraga je bespredmetna dok se ovi problemi ne riješe.¹⁰⁰⁵

1139. Sličeći tome, svjedok D je, u svom svjedočenju pred Pretresnim vijećem na sljedeći način opisao ulogu Komisije:

Svi smo shvatili da je to samo fasada, cijela ta Komisija, koja je kao trebalo da dâ neki privid zakonitosti svemu ovome, ali je to, u stvari, bilo ništa.¹⁰⁰⁶

Pored toga, jasno je iz dokaznog materijala u zapisniku da su se razgovori i ispitivanja vodili na način kojim se nikako nisu poštovala osnovna procesna prava zatočenika u

¹⁰⁰⁴ Dokazni predmet 162. *Vidi također* T. 5203.

¹⁰⁰⁵ Dokazni predmet 162/A.

¹⁰⁰⁶ T. 5226.

pitanju. Na primjer, svjedok D je svjedočio da je vidio kako je jedan zatočenik tokom ispitivanja bio vezan konopcem koji mu je presjekao cirkulaciju krvi u rukama.¹⁰⁰⁷

1140. Iz ovih razloga, Pretresno vijeće nalazi da ova Komisija nije ispunjavala uslove člana 43 @enevske konvencije IV.

1141. Pretresno vijeće konstatuje da je, prema drugim svjedocima, druga istraena komisija za ispitivanje zatočenika u zatvoru/logoru ^elebi}i osnovana krajem 1992. Me|utim, Pretresno vijeće ne smatra potrebnim da detaljnije razmatra ulogu i funkcionisanje ove komisije, jer je jasno iz prethodnog da tokom ve}eg dijela vremena postojanja zatvora/logora ^elebi}i, od aprila do decembra 1992, nije bilo pravosudnog organa koji bi preispitivao zatoenje zatvorenika. Pored toga, period nakon oktobra 1992. pada van predmetnog vremena optu`nice, i, stoga, nije relevantan za ovu optu`bu.

1142. Iz prethodno izlo`enih razloga Pretresno vijeće zaklju-uje da zato-avanje civila u zatvoru/logoru ^elebi}i nije bilo u saglasnosti sa relevantnim odredbama @enevske konvencije IV. Shodno tome, na osnovu prethodno izlo`enih dokaza, Pretresno vijeće zaklju-uje da to zato-avanje predstavlja krivi-no djelo protivzakonitog zato-avanja civila, prema članu 2 Statuta.

(d) Odgovornost optu`enih

1143. Prema ta-ki optu`nice koja se ovdje razmatra, Zejnilu Delali}u, Zdravku Muci}u i Hazimu Deli}u se stavlja na teret odgovornost za protivzakonito zato-avanje civila, i kao direktnih u-esnika prema članu 7(1) Statuta, i kao nadre|enih lica prema članu 7(3) Statuta.

1144. Zaklju-eno je da ni Zejnil Delali} ni Hazim Delali} nisu imali nadre|enu vlast u zatvoru/logoru ^elebi}i. Iz toga razloga, Pretresno vijeće zaklju-uje da se ova dvojica optu`enih ne mogu smatrati krivi-no odgovornim kao nadre|ena lica, za protivzakonito zato-avanje civila u zatvoru/logoru ^elebi}i prema članu 7(3) Statuta. Pored toga, na osnovu tog zaklju-ka, Pretresno vijeće mora da zaklju-i i to da Tu`ila{tvo nije uspjelo da doka`e da su Zejnil Delali} i Hazim Deli} bili u polo`aju

¹⁰⁰⁷ T. 5213.

da uti-u na nastavljeno zato-eni{tvo civila u zatvoru/logoru ^elebi}i. U takvim okolnostima, ne mo`e se smatrati da su Zejnil Delali} i Hazim Deli} u-estvovali u ovom krivi-nom djelu. Shodno tome, Pretresno vije}e progla{ava da Zejnil Delali} i Hazim Deli} nisu krivi za protivzakonito zato-avanje civila, kako se terete u ta-ki 48 optu`nice.

1145. Pretresno vije}e je utvrdilo da je Zdravko Muci} bio u *de facto* polo`aju nadre|ene vlasti u zatvoru/logoru ^elebi}i. Pretresno vije}e zaklju-uje da je Zdravko Muci}, po osnovu tog polo`aja, bio lice sa prevashodnom odgovorno{}u za nastavljeno zato-eni{tvo civila u zatvoru/logoru i sa mogu}no{}u da na njega uti-e. Konkretno je na ovom polo`aju Zdravko Muci} imao ovla{}enja da osloba|a zato-enike. Time {to nije obezbijedio da se sprovede propisna istraga statusa zato-enika i da se oni zato-enici koji nisu mogli biti zakonski zato-eni odmah puste, Zdravko Muci} je u-estvovao u protivzakonitom zato-avanju civila u zatvoru/logoru ^elebi}i. Shodno tome, Pretresno vije}e progla{ava Zdravka Muci}a krivim, prema -lanu 7(1) Statuta, za protivzakonito zato-avanje civila, kako se tereti u ta-ki 48 optu`nice.

21. Plja-ka privatne imovine - ta-ka 49

1146. Stav 37 optu`nice sadr`i sljede}e navode:

Izme|u maja i septembra 1992, **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** u-estvovali su u plja-kanju novca, satova i druge vrijedne imovine koja je pripadala licima zato-enim u logoru ^elebi}i. **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** tako|e su znali ili su imali razloga znati da se lica na polo`ajima vlasti podre|enim njima spremaju da po-ine ta djela koja }e rezultirati plja-kom javne imovine, ili da su ve} po-inili ta djela, a nisu preduzeli potrebne i razumne mjere da sprije-e ta djela ili da kazne po-inioce nakon {to su djela po-injena. Svojim djelima i propustima, **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** odgovorni su za:

Ta-ka 49. Kr{enje ratnih zakona ili obi-aja ka`njivo po -lanu 3 (e) (plja-ka) Statuta Me|unarodnog suda.

(a) Dokazi Tu`ila{tva

1147. Tu`ila{tvo tvrdi da se plja-kanje privatne imovine do kojeg je do{lo u zatvoru/logoru ^elebi}i izme|u maja i septembra 1992, vr{ilo na sistematskoj osnovi i da se odnosilo na relativno velike koli-ine novca ili nakita od zna-ajne nov-ane ili sentimentalne vrijednosti za ve}inu `rtava.¹⁰⁰⁸ Shodno tome, krivi-na djela koja se navode predstavljaju ozbiljno kr{enje me|unarodnog humanitarnog prava i potpadaju pod stvarnu nadle`nost Me|unarodnog suda.

1148. U cilju ustanovljavanja -injenica u smislu navoda izlo`enih u stavu 37 optu`nice, Tu`ila{tvo se oslanja na svjedo-enja velikog broja biv{ih zato-enika zatvora/logora ^elebi}i, koji su, u svojim iskazima, opisali kako su im, bilo neposredno nakon njihovog dolaska u logor ili kasnije u toku njihovog zato-eni{tva, sve dragocjenosti koje su imali bile oduzete. Tu`ila{tvo se oslanja na svjedo-enje svjedoka J, svjedoka M, svjedoka B, svjedoka P, Mladena Kuljanina i Rajka Dragani}a, koji su svi opisali kako su, po dolasku u logor, oni i drugi tek pristigli zato-enici bili primorani da stra`arima predaju stvari kao {to su novac, satovi i zlato. Posebno je svjedok M izjavio da je bio primoran da preda lan-i}, prsten, svoje nov-anike i klju-eve od stana. Svjedok P je posvjedo-io da su mu oduzeti nov-anik, novac, bankovna kartica i potpisani -ek, a svjedok B je izjavio da mu je oduzet sat po dolasku i prsten oko mjesec dana kasnije. Tu`ila{tvo se tako|e poziva na svjedo-enje Petka Gruba-a, koji je izjavio da su mu li-ne stvari konfiskovane prije dolaska u zatvor/logor ^elebi}i, u zgradi policije u Konjicu.

1149. Tu`ila{tvo se tako|e oslanja na svjedo-enje Mirka Babi}a, Mirka Kuljanina, svjedoka N, Milenka Kuljanina i svjedoka R, koji su su opisali kako je njima i drugima oduzeta imovina za vrijeme njihovog zato-eni{tva u zatvoru/logoru ^elebi}i. Svjedok N je prilikom svog svjedo-enja opisao kako su jednom prilikom dva uniformisana lica oduzela novac i zlatne satove zatvorenima zato-enim u zgradi 22. Mirko Kuljanin i svjedok R opisali su sli-an doga|aj kada je zato-enicima u tunelu 9 bilo nare|eno da svoje dragocjenosti stave u {ljem koji je dodavan naokolo. Svjedok R je primjetio da je oduzeta imovina obuhvatala satove, prstenje, narukvice, lan-i}e, krstove, i stari jugoslovenski novac, valutu koja vi{e nije bila u upotrebi u Bosni i Hercegovini. Ovi svjedoci su posvjedo-ili da su im konfiskovane sljede}e li-ne stvari; Mirko Kuljanin je bio prisiljen da preda sat; svjedok N je predao novac koji je imao

¹⁰⁰⁸ Prosecution Response to the Motion to Dismiss, RP D5760.

kod sebe; Milenku Kuljaninu su oduzeli prsten i narukvicu; a svjedok R je primoran da preda svoju burmu i sat.

1150. Pored toga, Tu`ila{tvo se oslanja na iskaz Riste Vukala, koji je opisao kako ga je Esad Land`o naterao da skine prsten sa prsta jednog zato-enika koji je kratko vrijeme pre toga ubijen i da mu ga preda. Pored toga, Tu`ila{tvo se poziva i na izjavu svjedoka T, stra`ara u zatvoru/logoru ^elebi}i, koji je svjedo-io o svom u-e{u u oduzimanju dragocjenosti od zato-enika u tunelu 9. Prema ovom svjedoku, imovina uzeta na taj na-in od zato-enika bila je kasnije vra}ena, osim nekoliko starih satova i mo`da nekoliko zlatnih prstenova, koji su prodati da bi se kupile cigarete. Me|utim, Tu`ila{tvo dalje isti-e iskaze svjedoka N, Mladena Kuljanina, svjedoka P, svjedoka M, svjedoka B, Milenka Kuljanina, Rajka Dragani}a i Petka Gruba-a, koji su svi izjavili da im nikada nisu vra}ene stvari koje su im oduzete.

(b) Dokazi odbrane

1151. Prema odbrani¹⁰⁰⁹, nema dokaza da su g.Muci} ili g.Deli} bili glavni izvr{ioci bilo kakve plja-ke imovine u zatvoru/logoru ^elebi}i. Uop{tenije govore}i, odbrana ustvr|uje da -ak i ako su se djela koja Tu`ila{tvo navodi dogodila - {to se ne priznaje - takva djela ne predstavljaju te{ko kr{enje me|unarodnog humanitarnog prava. Shodno tome, odbrana tvrdi da Me|unarodni sud nema stvarnu nadle`nost nad navodnim djelima prema -lanu 1 Statuta.¹⁰¹⁰ Odbrana se u tom smislu poziva na *Odluku o nadle`nosti u predmetu Tadi}*, u kojoj je @albeno vije}e preciziralo da je jedan od uslova koji mora da se ispuni da bi odre|eno krivi-no djelo potpadalo pod jurisdikciju Me|unarodnog suda po -lanu 3 njegovog Statuta to:

da kr{enje mora da bude "te{ko", odnosno, da mora da predstavlja povredu pravila kojim se {tite zna-ajne vrijednosti, a ta povreda mora da povla-i te{ke posljedice po `rtvu. Tako, na primjer, -injenica da je neki borac jednostavno prisvojio veknu hljeba u jednom okupiranom selu ne bi predstavljala "te{ko" kr{enje me|unarodnog prava iako se mo`e smatrati da odstupa od osnovnog principa zacrtanog u -lanu 46, stav 1. Ha{kog pravilnika (i odgovaraju}eg pravila me|unarodnog obi-ajnog prava) prema kojem se "privatna imovina mora po{tovati" od strane svake armije koja okupira neprijateljsku teritoriju;¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁹ Odbrana ovdje zna-i odbrana g.Deli}a i g.Muci}a.

¹⁰¹⁰ Motion to Dismiss, RP D5508 cf. Muci} Closing Brief, RP D8094-D8096.

¹⁰¹¹ Tadi} Jurisdiction Decision, st.94.

1152. Odbrana tvrdi da su, na osnovu dokaznog materijala Tu`ila{tva, ~injeni~ne okolnosti ovog predmeta pravno identi~ne hipoteti~nom primjeru kojeg je dalo @albeno vije}e. Tvrde}i da se na osnovu zapisnika ~ini da je oduzeta imovina bila male vrijednosti, ona zastupa stav da nema dokaza da gubitak bilo koje imovine uzete od zato~enika u zatvoru/logoru ^elebi}i predstavlja povredu pravila kojim se {tite zna~ajne vrijednosti ili da podrazumijeva te{ke posljedice po `rtve.¹⁰¹² S tim u vezi, odbrana se, *inter alia*, poziva na svjedo~enje svjedoka M, koji je u svom iskazu izjavio da jugoslovenski novac koji je njemu i drugim zato~enicima oduzet u vrijeme njegovog dolaska u zatvor/logor nije imao nikakvu vrijednost ve} da je bio "samo hrpa papira u opticaju".¹⁰¹³

(c) Zaklju~ak

1153. Odbrana je osporila nadle`nost Pretresnog vije}a prema ~lanu 1 Statuta po osnovu toga da navodi Tu`ila{tva u pogledu optu`be za plja~ku ne pokazuju te{ko kr{enje me|unarodnog humanitarnog prava. Shodno tome, Pretresno vije}e mora prvo da posveti pa`nju ovom prethodnom pitanju.

1154. Pretresno vije}e konstatuje da je u punoj saglasnosti sa @albenim vije}em u pogledu toga da se moraju ispuniti dva elementa da bi kr{enje me|unarodnog humanitarnog prava bilo "te{ko" u smislu Statuta. Prvo, krivi~no djelo u navodu mora da bude djelo koje predstavlja povredu pravila kojim se {tite zna~ajne vrijednosti. Drugo, ono tako|e mora biti djelo koje podrazumijeva te{ke posljedice za `rtvu. Kako je ve} detaljnije izlo`eno, gledi{te je Pretresnog vije}a da zabrana neopravdanog prisvajanja privatne ili javne imovine predstavlja pravilo kojim se {tite zna~ajne vrijednosti. Me|utim, ~ak i kada se razmotri u najpovoljnijem svjetlu za Tu`ila{tvo, dokazni materijal ispred Pretresnog vije}a ne dokazuje da je i{ta od imovine oduzete od zato~enika u zatvoru/logoru ^elebi}i bilo dovoljne nov~ane vrijednosti da bi njeno protivzakonito prisvajanje podrazumijevalo te{ke posljedice po `rtvu. Shodno tome, mi{ljenje je Pretresnog vije}a da se ne mo`e smatrati da ta krivi~na djela, kako su data u navodu, predstavljaju tako te{ka kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava

¹⁰¹² Motion to Dismiss, RP D5506-D5508, Muci} Closing Brief, RP D8094-D8096.

¹⁰¹³ T. 5032.

da potpadaju pod stvarnu nadležnost Međunarodnog suda u skladu sa članom 1 Statuta. Stoga se tačka 49 optužnice odbacuje.

1155. Nakon što je detaljno razmotrilo svaku od tih tačaka optužnice i donjelo svoj zaključak u odnosu na krivinu odgovornost svih optuženih, kako ih se tereti, Pretresno vijeće sada mora preći na razmatranje posebne odbrane smanjenom uraunljivošću koju je iznio Esad Landžo. Po završetku razmatranja ove posebne odbrane, Pretresno vijeće će u Odjeljku V razmotriti kazne koje se imaju izreći.

G. Smanjena ura-unljivost

1156. G. Land`o se u svojoj odbrani pozvao na odbranu smanjenom ura-unljivo{}u i smanjenom tjelesnom sposobno{}u, shodno potpravilu 67(A)(ii)(b) Pravilnika. Odbranu smanjenom ura-unljivo{}u treba razlikovati od odbrane potpunom neura-unljivo{}u, koju su u ovom predmetu branioci g. Land`e izri-ito odbacili. Valja me|utim primijetiti da se obje ove odbrane zasnivaju na du{evnoj poreme}enosti. U slu-aju odbrane potpunom neura-unljivo{}u, optu`eni je u vrijeme po-injenja kriminalne radnje nesvjestan onoga {to -ini ili nesposoban da donese racionalan sud o tome da li je takva radnja prava ili kriva. Naprotiv, odbrana smanjenom ura-unljivo{}u zasniva se na pretpostavci da optu`eni, premda zna da je ono {to -ini krivo, zbog svoje du{evne poreme}enosti nesposoban da upravlja svojim postupcima.

1157. Kod svake kriminalne radnje postoji presumpcija da je lice koje je po-inilo krivi-no djelo ura-unljivo. Za svako lice optu`eno za krivi-no djelo pretpostavlja se da je ura-unljivo i da je bilo ura-unljivo u predmetno vrijeme, dok se ne doka`e suprotno.¹⁰¹⁴ Potpravilo 67(A)(ii)(b) pominje sljede}e posebne odbrane koje stoje na raspolaganju optu`enom i koje obuhvataju odbranu neura-unljivo{}u ili smanjenom ura-unljivo{}u. Va`no je imati u vidu da izraz "posebna odbrana" nije definisan u pravilima 2 i 67 niti u bilo kojem drugom dijelu Pravilnika. Posebne odbrane koje se pominju u pravilu 67(A)(ii)(b) mogu se tuma-iti *eiusdem generis* kao da se ograni-avaju na posebne odbrane iz kategorije vezane za mentalnu nesposobnost. Ako se tako tuma-i, ta kategorija obuhvata mentalnu nesposobnost uzrokovanu potpunom neura-unljivo{}u ili djelomi-nom sumanuto{}u. Me|utim, budu}i da je pravilo sro-eno tako da uz pojam "posebne odbrane" nema nikakve kvalifikacije ili ograni-enja, taj se izraz ne mo`e na taj na-in ograni-iti. Treba ga tuma-iti kao da obuhvata svaku posebnu odbranu na koju se pozove optu`eni. Izraz "uklju-uju}i" u pravnom aktu ima zna-enje pro{irenja i ne mo`e se restriktivno tuma-iti tako da se optu`enog li{i nekog oblika posebne odbrane koji mu je ina-e na raspolaganju.¹⁰¹⁵

¹⁰¹⁴ *Vidi* npr. Criminal Code of Nigeria, odjeljak 27. Cap. 42 Laws of Nigeria 1958.

¹⁰¹⁵ *Vidi* Tadi} Jurisdiction Decision, st. 87.

1158. Značenje najpovoljnije po optuženoga koje se može izvesti iz potpravila 67(A)(ii)(b) jeste da je posebna odbrana nešto različito od opšte odbrane koja stoji na raspolaganju optuženima i da je specifična za optuženog u okolnostima određenog predmeta. Shodno tome, samo optuženi ima znanje o činjenicama vezanim za posebnu odbranu na koju se poziva i te činjenice on treba i dokazati. Drugim riječima, na njemu je da opovrgne presumpciju uraunljivosti.

1159. Branilac protiv optuženog, Esada Landić, kritikovao je Pretresno vijeće što nije odredilo dokazni kriterijum koji se primjenjuje u odbrani smanjenom uraunljivošću i tako omogućilo advokatima da pripreme dokaze vezane za tu odbranu koje će podnijeti Pretresnom vijeću. Tvrdi se da je zbog nedostatka izričitog dokaznog kriterijuma optuženom nanijeta šteta koja utiče na iznošenje predmeta odbrane na osnovu člana 20(1). Takođe se tvrdilo da stav Pretresnog vijeća predstavlja kršenje članova 21(b) i 21(e) Statuta. Tim se članovima optuženom garantuje odgovarajuće vrijeme i mogućnosti za pripremu odbrane, pravo da sasluša ili traži da se saslučaju svjedoci koji ga terete, kao i to da se dovedu i svjedoci odbrane i saslučaju pod istim uslovima kao i svjedoci koji ga terete. Odbrana tvrdi da je bila prisiljena da izvodi dokaze ne znajući koji teret dokazivanja snosi.¹⁰¹⁶

1160. U vezi s gorenavedenim, važno je imati u vidu da je odbrana g. Landić u svom podnesku uvažila da je Pretresno vijeće riješilo da teret dokazivanja kad je u pitanju posebna odbrana prema potpravilu 67(A)(ii)(b) snosi optuženi, te da se primjenjuje standard dokazivanja uvjerljivom prevagom.¹⁰¹⁷ Ono što Pretresno vijeće nije učinilo, i što mi vjerujemo da nije ni trebalo učiniti, jeste da opiše dokaze koje bi odbrana trebala da izvede kako bi zadovoljila tu obavezu. Pretresno vijeće je uvjereno da samo optuženi ima znanje o dokazima koji se odnose na posebnu odbranu, pa Pretresno vijeće o tom pitanju ne može znati ništa dok se ne izvedu dokazi. Pretresno vijeće je optuženom dalo potrebne upute u pogledu odbrane na koju se isti oslanja, tj. navelo je prirodu tereta dokazivanja i traženi standard dokazivanja.

1161. Vrsto je uvriježeno da tumačenje članova Statuta i odredbi Pravilnika treba započeti podsjećanjem na opšte principe tumačenja koji su kodifikovani u članu 31

¹⁰¹⁶ Vidi Landićo Closing Brief, RP D9183-D9184.

Be-ke konvencije o ugovornom pravu.¹⁰¹⁸ Tako je, kao što je ranije obrazloženo, prihvatljivo je oslanjanje na pravila tumačenja iz nacionalnih pravnih sistema gdje god se ona mogu primijeniti a da se pri tom ostane u okviru općih principa prava. Međutim, gdje god su nacionalna pravila tumačenja u neskladu s običnim jezikom Statuta i Pravilnika i njihovim ciljem i svrhom, primjena nacionalnih pravila postaje irelevantna. U predmetnom slučaju, kad pojam nije definisan u Statutu Međunarodnog suda ali je jasno definisan i artikulisan u odredbama više nacionalnih pravnih sistema i to na više načina, o-ito je dopustivo pribjeći takvim nacionalnim pravnim sistemima radi razjašnjenja pojma koji je dat u Pravilniku.

1162. Odbrana smanjenom uraunljivo}u priznata je u različitim oblicima, sa različitim pravnim posljedicama, u mnogim nacionalnim pravnim sistemima. Uglavnom podlije`e raznim ograni-enjima i ne pru`a optu`enom posvema{nju za{titu od kaznenih posljedica njegovih krivi-nih djela. U nekim dr`avama naprosto se smanjuje te`ina krivi-nog djela kojom se mo`e teretiti optu`eni koji se poziva na takvu odbranu. Na primjer, u Engleskoj i Velsu lice za koje se ustanovi da mu je smanjena uraunljivost ne mo`e se suditi za ubistvo nego se mora izjasniti krivim za ubistvo na mah.¹⁰¹⁹ U nekim evropskim zemljama lice koje pati od takvog poreme}aja time samo sti-e uslove za ubla`avanje kazne.¹⁰²⁰

1163. Pravna kategorija koja je, -ini se, najsirodnija "posebnoj odbrani" iz potpravila 67(A)(ii)(b) nalazi se u engleskom Zakonu o ubistvu iz 1957. (u daljem tekstu: Zakon o ubistvu/Homicide Act).¹⁰²¹ Međutim, postoji nekoliko zna-ajnih razlika izme|u te dvije odredbe, zbog -ega tuma-enje analogijom mo`e dovesti u zabludu. Odjeljak 2 Zakona o ubistvu iz 1957. propisuje sljede}e:

¹⁰¹⁷ Land`o Closing Brief, RP D9185.

¹⁰¹⁸ Vidi *Prosecutor v. Erdemovi}*, Judgment, Separate Opinion of Judge McDonald and Judge Vohrah, predmet br. IT-96-22-A, @albeno vije}e., 7. oktobra 1997, st. 3--5; Decision on the Admissibility of the Prosecutor's Appeal from the Decision of a Confirming Judge Dismissing an Indictment against Theoneste Bagasora and 28 others, predmet br. ICTR-98-37-A, @albeno vije}e, 8. juna 1998, st. 28-29; *Prosecutor v. Tadi}*, Decision on the Prosecutor's Motion Requesting Protective Measures for Victims and Witnesses, predmet br. IT-94-1-T, 10. avgusta 1995, st. 18.

¹⁰¹⁹ Vidi Homicide Act iz 1957, odjeljak 2(1).

¹⁰²⁰ Vidi npr. French New Criminal Code, odjeljak 122, German Criminal Code, odjeljak 21, Italian Code Penal, odjeljak 89. South African Criminal Procedure Code sadr`i sli-nu odredbu u odjeljku 78(7).

¹⁰²¹ Vidi 5 & 6 Eliz. 2. C. 11.

(1) Lice koje je li{ilo `ivota ili u-estvovalo u li{avanju `ivota drugog lica ne}e biti opla{eno krivim za ubistvo ako je patilo od du{evne poreme}enosti (bez obzira da li je ista uzrokovana prestankom ili zaostalo{u}u du{evnog razvoja ili bilo kojim drugim inherentnim uzrokom, ili je pak izazvana bole{u}u ili povredom) koja je u znatnoj mjeri umanjila njegovu ura-unljivost u odnosu na radnje i propuste u li{avanju `ivota ili u-estvovanju u li{avanju `ivota.

(2) Kod optu`be za ubistvo, na odbrani je da doka`e da se optu`eno lice na osnovu ovog odjeljka ne mo`e oglasiti krivim za ubistvo.

(3) Lice koje bi se, osim iz razloga navedenim u ovom odjeljku, oglasilo krivim za ubistvo, bilo kao glavni izvr{ilac ili kao sau-esnik, mo`e se umjesto toga oglasiti krivim za ubistvo na mah.

(4) ^injenica da se lice koje je u-estvovalo u li{avanju `ivota po osnovu ovog odjeljka ne mo`e biti opla{eno krivim za ubistvo, ne}e uticati na pitanje da li je li{avanje `ivota predstavljalo ubistvo od strane drugih u-esnika.

1164. Iz ovih odredbi o-ito je da se samo odjeljak 2(2) neposredno odnosi na posebnu odbranu iz potpravlila 67(A)(ii)(b) Pravilnika. Uslov sadr`an u potpravilu 67(A)(ii)(b) {turo je sro-en i samo pominje odbranu smanjenom ura-unljivo{u}u ili neura-unljivo{u}u. U pravilu se ne pominje "du{evna poreme}enost" niti okolnosti koje do nje dovode, kako je propisano u citiranom odjeljku 2(1) Zakona o ubistvu. Potpravilo 67(A)(ii)(b) ne mo`e se ni neposredno niti implikacijom povezati sa pojmom koji se koristi u Zakonu o ubistvu. ^ini se da potpravilo 67(A)(ii)(b) doista ukazuje na potpunu odbranu, budu}i da te rije-i nisu ni-im kvalifikovane niti ograni-ene.

1165. Odredbe odjeljka 2 Zakona o ubistvu neposredni su rezultat preporuka svjedoka Engleskoj kraljevskoj komisiji o smrtnoj kazni g. 1950.¹⁰²² Protezanje nove odbrane smanjenom ura-unljivo{u}u, koja je ve} postojala u [kotskoj, na Englesku, zami{ljeno je kao ograni-enje primjene smrtno kazne. Svrha zakona bila je da se izbjegne nu`nost da sudija izrekne smrtnu kaznu u slu-ajevima potpune neura-unljivosti koji ne ulaze u okvir McNaughtenovih pravila. Glavni je cilj bio da se u odre|enoj mjeri pravno prizna smanjena ura-unljivost koja proizilazi iz du{evne poreme}enosti koja ne dose`e razmjere ludila. Stoga, u presudi koja se zasniva na smanjenoj ura-unljivosti, sudija po svom naho|enju mo`e izre}i zatvorsku kaznu ili drugu kaznu ili lije-enje. Bitni uslovi za tu odbranu jasno su artikulisani u odjeljku 2(1) Zakona o ubistvu, koji tu odbranu dozvoljava samo ako:

¹⁰²² Royal Commission on Capital Punishment 1950.

[optu`eni] pati od du{evne poreme}enosti (bez obzira da li je ista uzrokovana prestankom ili zaostalo{}u du{evnog razvoja ili bilo kojim drugim inherentnim uzrokom, ili je pak izazvana bole{}u ili povredom) koja je u znatnoj mjeri umanjila njegovu ura-unljivost u odnosu na radnje i propuste u li{avanju `ivota ili u-estvovanju u li{avanju `ivota.

1166. Optu`eni mora patiti od du{evne poreme}enosti koja je u znatnoj mjeri umanjila njegovu ura-unljivost u odnosu na njegova djela i propuste. Du{evna poreme}enost mora biti uzrokovana prestankom ili zaostalo{}u du{evnog razvoja ili inherentnim uzrokom izazvanim bole{}u ili povredom. Iz tih kategorija o-ito je da se dokazi ograni-avaju na one koji se mogu potkrijepiti medicinskim dokazima. Shodno tome, -ini se da je isklju-eno li{avanje `ivota motivisano emocijama ljubomore, bijesa ili mr`nje.

1167. Izrazi "du{evna poreme}enost"¹⁰²³ i "znatno naru{ena ura-unljivost"¹⁰²⁴ zauzimaju centralno mjesto u definiciji pojma smanjene ura-unljivosti u odjeljku 2 Zakona o ubistvu. Prvi poku{aj definicije izraza "du{evna poreme}enost" u smislu odjeljka 2 potje-e iz predmeta *R. protiv Byrnea* gdje je predsjedavaju}i sudija Lord Parker, izri-u}i presudu suda, izjavio sljede}e:

... to ozna-ava du{evno stanje tako udaljeno od onog obi-nih ljudskih bi}a da bi ga razuman -ovjek opisao kao poreme}eno.¹⁰²⁵

1168. Ova upro{}ena definicija je sasvim zdravorazumska. Njome se izbjegava vezivanje tog stanja za neku odre|enu vrstu du{evne poreme}enosti. Kako je rekao Lord Parker: "Nama se -ini da je to stanje toliko {iroko da obuhvata djelovanje uma u svim vidovima, uklju-uju}i sposobnost upravljanja fizi-kim radnjama snagom volje."¹⁰²⁶ Smatra se da nemogu}nost upravljanja fizi-kim radnjama snagom volje ne mora biti uro|ena da bi se optu`eni mogao pozvati na ovaj odjeljak, pod uslovom da je uzrokovana du{evnom poreme}eno{}u u smislu definicije u odjeljku 2 Zakona o ubistvu.¹⁰²⁷

¹⁰²³ *R. v. Byrne* [1960] 3 WLR 440.

¹⁰²⁴ *R. v. Lloyd* (1967) 50 Cr. App. R. 61.

¹⁰²⁵ *R. v. Byrne* [1960] 3 WLR 440.

¹⁰²⁶ *Ibid.*

¹⁰²⁷ *Vidi R. v. Gomez*, 48 Cr. App. R. 310, CCA.

1169. Za odbranu smanjenom ura-unlljivo{}u bitan je uslov da du{evna poreme}enost treba u znatnoj mjeri naru{iti sposobnost optu`enog da upravlja svojim postupcima. Dakle, Zakon o ubistvu tra`i da naru{enje odgovornosti bude zna-ajno, premda nije potrebno da ono bude potpuno. Zahtjev da naru{enje bude zna-ajno subjektivne je prirode i predstavlja ~injeno pitanje. Ovdje valja primijetiti da je mo} samokontrole koja je relevantna za odbranu smanjenom odgovorno{}u razli-ita od sposobnosti da se donese razuman sud, {to zna-i da nije istovjetna sa stepenom inteligencije optu`enog.

1170. Ve}a je vjerovatno}a da }e odbrana smanjenom ura-unlljivo{}u biti prihva}ena ako postoji dokaz o du{evnoj poreme}enosti. Iz psihijatrijskog dokaza odbrane mora biti jasno da optu`eni pati od du{evne poreme}enosti u smislu Odjeljka 2 Zakona o ubistvu. Pri utvr|ivanju ura-unlljivosti optu`enog u slu-aju odbrane smanjenom ura-unlljivo{}u korisno je ako medicinski vje{tak svjedo-i o tome da li je du{evna poreme}enost znatno naru{ila ura-unlljivost optu`enog.

1171. Odredba sadr`ana u odjeljku 2 engleskog Zakona o ubistvu koja se odnosi na smanjenu ura-unlljivost usvojena je u nekim zemljama koje primjenjuju *common law*. Me|u njima su Australija (Teritorija federalne prijestonice Kanbere¹⁰²⁸, Sjeverna Teritorija¹⁰²⁹, Novi ju`ni Vels¹⁰³⁰ i Queensland¹⁰³¹), Ju`na Afrika¹⁰³², Hong Kong¹⁰³³, Singapur¹⁰³⁴, Barbados¹⁰³⁵, Bahamska ostrva¹⁰³⁶. Francuska¹⁰³⁷, Njema-ka¹⁰³⁸ i Italija¹⁰³⁹ tako|e su usvojile zakone koji, uz ve}e ili manje razlike, priznaju taj tip odbrane. Sjedinjene Ameri-ke Dr`ave nemaju takvog zakona. Odredbe -l. 4 Uzorka krivi-nog zakonika Ameri-kog instituta za pravo (American Law Institute Model Penal Code) nisu *in pari materia*.¹⁰⁴⁰

¹⁰²⁸ Crimes Act 1900 s. 14 koji se primjenjuje u Teritoriji federalne prijestonice Kanbere, Novom Ju`nom Velsu, Sjevernoj Teritoriji i Queenslandu.

¹⁰²⁹ Halsbury Laws of Australia, sv. 9, Title 130.

¹⁰³⁰ Ibid.

¹⁰³¹ Ibid.

¹⁰³² Criminal Procedure Act, odj. 78(7).

¹⁰³³ Ordinance 339.3.

¹⁰³⁴ Penal Code of Singapore, odj. 300, Exception 7.

¹⁰³⁵ Offences Against the Persons Act 1868 (Amdt.) 1973, *Walton v. Queen* [1978] AC 788.

¹⁰³⁶ Bahama Islands Homicide Act 1957, odj. 2(1).

¹⁰³⁷ New Criminal Code, -l. 122-1.

¹⁰³⁸ Criminal Code, st. 21.

¹⁰³⁹ Code Penal, -l. 89.

1. Teret dokazivanja odbrane u slu-aju odbrane smanjenom ura-unljivo{}u

1172. Odredbama Odjeljka 2 Zakona o ubistvu izri-ito je propisano da pitanje smanjene ura-unljivosti mora pota}i odbrana. Shodno tome, od branioca se tra`i da odbranu izvede prema standardu dokazivanja koji nije toliko strog kao standard koji se tra`i od optu`be pri dokazivanju krivice optu`enoga. Od optu`enoga se tra`i da odbranu smanjenom ura-unljivo{}u izvede prema standardu uvjerljive prevage.¹⁰⁴¹ To je u skladu i saobra`eno s op{tim principom da dokazivanje ~injenica koje se odnose na neko konkretno znanje snosi osoba koja ima to konkretno znanje ili se poziva na takvu odbranu.

2. Utvr|ene ~injenice

1173. Kako bi potkrijepio svoju odbranu smanjenom ura-unljivo{}u, Esad Land`o pozvao je tri psihijatrijska vje{taka - dr. A.M.H. Van Leeuwena iz Holandije, dr. Marca Lagazzija iz Italije i dr. Edwarda Gripona iz Sjedinjenih Dr`ava. Pretresno vije}e tako|e je saslu{alo svjedo~enje italijanskog sudskog psihijatra, dr. Alfreda Verdea. Prije podno{enja izvje{taja, ovi su vje{taci imali priliku da se u vi{e navrata sastanu s Esadom Land`om u Pritvorskoj jedinici u Hagu i dugo s njim razgovaraju. U sklopu postupka pobijanja, Tu`ila{tvo je pozvalo dr. Landyja Sparra, psihijatra iz Sjedinjenih Dr`ava koji je tako|e odr`ao vi{e duljih seansi sa g. Land`om.

1174. Svi vje{taci odbrane bili su mi{ljenja da Esad Land`o pati od poreme}aja li-nosti. Stru~no mi{ljenje dr. Van Leeuwena bilo je da g. Land`o pati od mje{ovitog poreme}aja li-nosti sa karakteristikama ovisni-ke i shizoidne li-nosti.¹⁰⁴² Nadalje, dr. Van Leeuwen tvrdio je da se du{evni poreme}aj g. Land`e mo`e opisati kao du{evna poreme}enost koja ima za posljedicu smanjenu sposobnost slu`enja slobodnom voljom. Me|utim, ne{to je druga-iji dojam koji se sti-e iz sljede}eg izvotka iz transkripta svjedo~enja dr. Lagazzija:

¹⁰⁴⁰ ALI Model Penal Code 1962, ~l. 4, odjeljci 4.02, 4.03

¹⁰⁴¹ *Vidi R. v. Dunbar* [1958] 1 QB 1; *R. v. Grant* [1960] Crim. L.R. 424.

¹⁰⁴² *Vidi* T. 14264.

Pitanje: Da li je sa gledišta sudske psihijatrije njegova duševna poremećenost uticala na njegovu nesposobnost s obzirom na njegov posao stražara u ^elebi}ima 1992. godine?

Odgovor: Uz ogradu koju sam ve} naveo, mislim da mogu re}i da uop{teno govore}i, u tom konkretnom vremenskom periodu, postoji vjerovatno}a da to jeste uticalo na njegovo pona{anje. Ali morali bismo s njim da prodiskutujemo pojedina-ne -injenice kako bih mogao dati razra|enije mi{ljenje.¹⁰⁴³

1175. Dr. Van Leeuwen tako|e je naveo da je, u vrijeme kad su se prema navodima optu`nice dogodila krivi-na djela kojima ga se tereti, g. Land`o bio u stanju da razlikuje dobro i zlo. Tako dr. Van Leeuwen nije isklju-io mogu}nost da su neka od djela koja se pripisuju g. Land`i rezultat njegovog vlastitog htijenja.¹⁰⁴⁴

1176. Dr. Alfredo Verde proveo je nekoliko psihijatrijskih testova na osnovu kojih je zaklju-io da je du{evno stanje Esada Land`e bilo

... du{evno stanje koje bi se moglo opisati kao marginalno, grani-no... To ne mislim u smislu DMS 4, ali to pokazuje da li-nost funkcionije na veoma slo`en i ne ba{ podesan na-in. A to opet zna-i da imamo posla sa poreme}ajem, du{evnim poreme}ajem. I da - da pacijent ima mnogo problema, da. To se zove grani-no-grani-na organizacija li-nosti.¹⁰⁴⁵

1177. On je nadalje kazao da taj poreme}aj (koji je tako|e opisao kao du{evnu poremećenost) ima korijene u djetinjstvu g. Land`e i da je bio prisutan 1992. kad je ovaj slu`io kao -uvar u zatvoru/logoru ^elebi}i. Dr. Verde je tako|e iznio mi{ljenje da je poreme}aj li-nosti g. Land`e uticao na njegovu sposobnost da kontroli}e svoje pona{anje u svojstvu -uvara. Stoga je tokom predmetnog perioda Esad Land`o bio u stanju smanjene ura-unljivosti.¹⁰⁴⁶

1178. Dr. Gripon je bio mi{ljenja da Esad Land`o ispoljava poreme}aj li-nosti koji je on opisao kao shizoidan. U Sjedinjenim Dr`avama, taj se poreme}aj povezuje s antisocijalnim poreme}ajem li-nosti, a prema Me|unarodnom kodeksu Svjetske zdravstvene organizacije, sa disocijalnim poreme}ajem li-nosti.¹⁰⁴⁷ dr. Gripon dalje

¹⁰⁴³ T. 14573.

¹⁰⁴⁴ T. 14288-T. 14289.

¹⁰⁴⁵ T. 14399-T. 14400.

¹⁰⁴⁶ *Vidi* T. 14404.

¹⁰⁴⁷ *Vidi* T. 15155.

je posvjedo-io da su lica sa takvim poreme}ajem -esto agresivna; ako im se dâvlast nad drugima, dolazi do veoma nepo`eljnih posljedica.¹⁰⁴⁸ On je tako|e ustvrdio da g. Land`o ne bi bio u mogu}nosti da se opre nare|enju nadre|enoga ako je shizoidni poreme}aj, od kojega se tvrdi da pati, bio komplikovan posttraumatskim stresnim poreme}ajem.¹⁰⁴⁹

1179. dr. Lagazzi je bio mi{ljenja da Esad Land`o pati od poreme}aja li-nosti koji je dobrano pre{ao prag patolo{koga na krivulji poreme}enost/pona{anje.¹⁰⁵⁰ On je nadalje izjavio da taj poreme}aj zna-i da g. Land`o tako|e ispoljava karakteristike ovisni{tva i narcizma¹⁰⁵¹, {to ima za posledicu ograni-avanje njegove sposobnosti da se slu`i slobodnom voljom u odnosu na primljena nare|enja.¹⁰⁵²

1180. Dr. Sparr je bio mi{ljenja da poreme}enost li-nosti koju ispoljava Esad Land`o nema patolo{kih komponenti nego naprosto odra`ava karakteristike njegove li-nosti.¹⁰⁵³

1181. U ovoj fazi nije ni potrebno nagla{avati da u cilju utvr|ivanja osnovanosti odbrane Esada Land`e smanjenom ura-unljivo}u, Pretresno vije}e mora obratiti pa`nju na vrijeme kad je radio kao ~uvar u zatvoru/logoru ^elebi}i. To je jedini period za koji je relevantno utvrditi da li je g. Land`o patio od du{evne poreme}enosti koja ga je u-inila nesposobnim da kontroli{e svoje postupke. Iako su vje{taci odbrane posvjedo-ili da su se karakteristike li-nosti g. Land`e razvile davno prije nego {to je dobio mjesto u zatvoru/logoru, njihov posao je o-ito i prirodno bio ote`an time {to su morali da donesu procjenu otprilike {est godina nakon predmetnog perioda. Nadalje, kao {to su sami priznali, vje{taci su svoje nalaze temeljili na onome {to im je rekao sam g. Land`o, a da nisu imali prilike da njegovu pri-u provjere iz drugih izvora. Dr. Gripon je dodu{e posjetio Konjic i proveo ispitivanja na licu mjesta, ali je i on priznao da se njegov izvje{taj zasniva na onome {to mu je rekao sam g. Land`o.

¹⁰⁴⁸ *Vidi* T. 15158.

¹⁰⁴⁹ *Vidi* T. 15172-T. 15173.

¹⁰⁵⁰ T. 14561.

¹⁰⁵¹ T. 14565.

¹⁰⁵² T. 14586.

¹⁰⁵³ *Vidi* T. 15414-T. 15415.

1182. Pretresno vijeće nalazi da se ne može pouzdati u informacije koje je dao Esad Landžo a koje se odnose na njegove porodične prilike. U tom pogledu, Pretresno vijeće konstatuje da je g. Landžo vještacima ispričao nekoliko priča o sebi koje je kasnije promijenio ili porekao. Dapače, takvih primjera ima toliko da bi ih bilo zamarajuće sve ovdje navoditi. Na primjer, u svojim razgovorima sa raznim vještacima on je ustvrdio da se na dužnosti u zatvoru/logoru često znao opijati i uzimati tablete kako bi pojačao dejstvo alkohola. To je, međutim, u svjedočenju pred Pretresnim vijećem porekao.¹⁰⁵⁴ Također je vještacima ispričao incident kad je navodno ubacio ručnu granatu u prostoriju gdje su bile neke djevojke. Prilikom svjedočenja promijenio je i tu priču i izjavio da je samo pripucao u strop kad je u sobi koju je odabrao za sebe zatekao neke vojnike.¹⁰⁵⁵

1183. Stručno mišljenje dr. Van Leeuwena bilo je da je u zatvoru/logoru ^elebići poremećaj ličnosti g. Landža bio dodatno otežan iskustvom koje je navodno doživio u hrvatskom logoru za obuku. To se mišljenje zasniva na nepotvrđenoj priči g. Landža o tome kako je u ljeto 1991. sa jednim drugarom pobjegao kako bi izbjegao prisilnu mobilizaciju JNA. Prema iskazu g. Landža, on i njegov drugar proveli su noć u nekom selu kraj hrvatske granice. Ujutro ih je domaćin odveo u hrvatski logor za obuku, gdje su proveli idućih 20 do 25 dana. Obuka je uključivala i demonstracije u čijem okviru kako se ubijaju ljudska bića.¹⁰⁵⁶

1184. Pretresno vijeće ovaj iskaz smatra nepouzdanim iz sljedećih razloga. Kao prvo, čini se pomalo nevjerojatnim da bi se neko ko je pobjegao od kuće kako bi izbjegao prisilnu mobilizaciju smjestio u neki drugi objekt za obuku. Nadalje, g. Landžo nije bio u stanju da se sjeti ni imena sela gdje se nalazio logor za obuku, niti pravih imena onih koji su tu obuku vršili, iako je, prema sopstvenim navodima, tamo proveo 20 do 25 dana. Optuženi nadalje tvrdi da se nakon obuke vratio u svoj rodni grad uprkos činjenici da se nije odazvao na poziv za mobilizaciju JNA. Ovi elementi uvelike dovode u pitanje vjerodostojnost njegovog iskaza; u odsustvu nezavisnog potkrepljenja, Pretresno vijeće nije uvjereneno u njegovu autentičnost. Stoga mišljenje nekih od vještaka da je u vrijeme dok je služio u zatvoru/logoru, poremećaj ličnosti g. Landža bio dodatno otežan posttraumatskim stresnim poremećajem uvelike gubi

¹⁰⁵⁴ Vidi T. 15117.

¹⁰⁵⁵ Vidi T. 15267.

¹⁰⁵⁶ Vidi dokazni predmet D46/4.

na te`ini. [tavi{e, dr. Van Leeuwen je izjavio da po njegovom mi{ljenju g. Land`o u predmetnom periodu nije patio od posttraumatskog stresnog poreme}aja.¹⁰⁵⁷

1185. Kao {to je ranije re-eno, dr. Lagazzi je u svom iskazu pomenuo karakteristike ovisni{tva koje ispoljava g. Land`o i koje predstavljaju jedan aspekt njegovog poreme}aja li-nosti. U tom kontekstu, objasnio je da lice koje ima karakteristiku ovisni{tva ~esto u glavi stvori la`nu predstavu o sebi na kojoj onda zasniva svoje pona{anje. Tako je Esad Land`o smatrao da se mora povinovati nare|enjima nadre|enih da bi ga se smatralo dobrim vojnikom. To je umanjilo njegovu sposobnost da se slu`i slobodnom voljom u odnosu na nare|enja koja je primao od nadre|enih.¹⁰⁵⁸ [to se ti-e ~injenica u teku}em predmetu, Pretresno vije}e nije ubije|eno da kriminalne radnje pripisane Esadu Land`i nisu bile proizvod njegove slobodne volje, niti da je na njih uticala njegova `elja za odobravanjem drugih. Nadalje, u odsustvu nezavisnih potkrepljuju}ih dokaza, Pretresno vije}e ne mo`e prihvatiti izjavu Esada Land`e da je neke od kriminalnih radnji za koje ga se tereti po-inio po uputstvima saoptu`enog Hazima Deli}a. U stvari, g. Land`o je priznao dr. Griponu da je zato-enicima nanosio bol i patnju iz dva razloga: prvo, zato {to su mu tako naredili, i drugo, iz dosade i frustracije. On je tako|e rekao da mu takve stvari nikad nisu predstavljale pote{ko}u, da je u stvari u tome u`ivao i da ne mo`e objasniti za{to mu to nije bilo nimalo odbojno.¹⁰⁵⁹

U tom kontekstu, Pretresno vije}e smatra relevantnim konstatovati da prema stru-nom mi{ljenju dr. Sparra, osobe sa karakteristikama li-nosti kakve ispoljava Esad Land`o imaju tendenciju da za sopstvene gre{ke okrivljuju druge.¹⁰⁶⁰

1186. Iz gorenavedenih razloga, Pretresno vije}e nije ubije|eno u osnovanost odbrane smanjenom ura-unljivo{u kakva se zagovara u prilog Esada Land`e. Odbrana ne tvrdi da je u relevantnom periodu Esad Land`o bio nesposoban da razlikuje dobro i zlo. Iako svjedo-enja vje{taka idu u prilog tome da je g. Land`o patio od poreme}aja li-nosti, dokazi koji se odnose na njegovu nesposobnost da kontroli}e svoje fizi-ke postupke iz razloga du{evne poreme}enosti nisu nipo{to

¹⁰⁵⁷ T. 14243.

¹⁰⁵⁸ *Vidi* T. 14570-T. 14572.

¹⁰⁵⁹ *Vidi* T. 15230.

¹⁰⁶⁰ *Vidi* T. 15415 i T. 15421.

zadovoljavaju}i. [tavi{e, Pretresno vije}e smatra da je uprkos svom poreme}aju li-nosti Esad Land`o bio itekako sposoban da kontroli{e svoje postupke.

1187. [to se ti-e odbrane smanjenom fizi-kom sposobno{u, -ini se da je optu`eni imao problema sa disanjem i da je patio od nekog oblika uzetosti {ake. On je me|utim sam priznao da je ubijao pritvorenike, nanosio im povrede, udarao ih nogama i tukao. U takvim okolnostima ova odbrana prestaje da bude relevantna.

1188. Ovim se zaklju-uje Presuda Pretresnog vije}a o krivi-noj odgovornosti optu`enih kako ih se tereti u optu`nici.

1189. Dana 1. septembra 1998, Pretresno vije}e zaklju-ilo je pretrese u ovom predmetu i povuklo se da donese presudu. Ne{to kasnije, 18. septembra 1998, Pretresno vije}e je donijelo nalog o rasporedu kojim se od Tu`ila{tva i odbrane tra`i da do 1. odnosno 5. oktobra 1998. podnesu pismene podneske u postupku odmjeravanja kazne.¹⁰⁶¹ Nakon toga je odr`an -etverodnevni pretres koji je po-eo 12. oktobra 1998. Taj je postupak bio neophodan zbog izmjena i dopuna odredbi Pravilnika koje se odnose na postupak odmjeravanja kazne, koje su sudije Me|unarodnog suda usvojile na 18. plenarnoj sjednici 9. i 10. juna 1998. Kao {to je ve} re-eno ranije u odjeljku I, dok je dosada{nja verzija Pravilnika propisivala da se za odmjeravanje kazne odr`i posebni pretres nakon izricanja presude o nevinosti ili krivici optu`enog, prema novom postupku koji je usvojen na plenarnoj sjednici, kazna se izri-e zajedno sa presudom o krivici. Kao posljedica ovih izmjena i dopuna, svi dokazi koji se odnose na odmjeravanje kazne, uklju-uju}i i dokaze o ote`avaju}im i olak{avaju}im okolnostima, izvode se u sklopu glavnog postupka, -ime se elimini{e dotada{nji postupak odmjeravanja kazne nakon izricanja presude.

1190. Prema odredbama pravila 6, izmjene i dopune Pravilnika stupaju na snagu odmah. Me|utim, one se ne smiju primjenjivati na na-in koji bi ugrozio prava optu`enog u predmetu koji je u toku.¹⁰⁶² Ovaj je postupak bio u toku u trenutku usvajanja relevantnih izmjena i dopuna. Pretresno vije}e, imaju}i na umu -lan 20 i

¹⁰⁶¹ Scheduling Order, predmet br. IT-96-21-T, 10. septembar 1998. (RP D9643-D9646).

21 Statuta, smatra da je ispravno i u interesu pravde da se pravila primijene u izmijenjenom i dopunjenom obliku.

¹⁰⁶² Pravilo 6(C).

V ODMJERAVANJE KAZNE

A. Primjenljive odredbe

1191. Ni`e navedene odredbe Statuta i Pravilnika primjenljive su na ovaj odjeljak ove presude.

^lan 24 Kazne

1. Kazna koju izrekne Pretresno vije}e bi}e ograni-ena na kaznu zatvora. Prilikom odre|ivanja kazne, pretresna vije}a ima}e u vidu odre|ivanje kazni zatvora iz sudske prakse u biv{oj Jugoslaviji.
2. Pri izricanju presude, pretresna vije}a trebaju uzeti u obzir okolnosti kao {to su te`ina djela i specifi-ke okolnosti osu|enika.
3. Pored kazne zatvora, pretresna vije}a mogu narediti da se zakonitim vlasnicima povrati imovina kao i svi prihodi ste-ene krivi-nim radnjama, uklju-uju}i prinudu.

Pravilo 85 Izvo|enje dokaza

(A) Svaka strana ima pravo pozivati svjedoke i izvoditi dokaze. Osim ukoliko Pretresno vije}e u interesu pravde ne odredi druga-ije, dokazi }e se na su|enju izvoditi sljede}im redom:

[...]

(vi) sve relevantne informacije koje Pretresnom vije}u mogu pomo}i prilikom odmjeravanja odgovaraju}e kazne ukoliko optu`eni bude progla{en krivim za jednu ili vi{e ta-aka optu`nice.

[...]

Pravilo 101 Kazne

(A) Osoba progla{ena krivom mo`e biti osu|ena na kaznu zatvora, uklju-uju}i i do`ivotnu kaznu zatvora.

(B) Prilikom odre|ivanja kazne Pretresno vije}e }e uzeti u obzir faktore pomenute u ^lanu 24(2) Statuta, kao i faktore kao {to su:

(i) sve ote`avaju}e okolnosti;

- (ii) sve okolnosti, uključujući i značajnu saradnju osuđenika s tužiocem prije ili poslije izricanja presude;
- (iii) općta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije;
- (iv) koliko je osuđenik izdržao od bilo koje kazne koju je sud bilo koje države izrekao za isto djelo, kao što je pomenuto u članu 10(3) Statuta.

(C) Pretresno vijeće mora navesti hoće li se više izrečenih kazni izdržavati jedna za drugom ili istovremeno.

(D) Osuđeniku će se uračunati eventualno vrijeme koje je proveo u pritvoru i ekajuci na izručenje Međunarodnom sudu ili ekajuci na suđenje ili apelni postupak.

1192. Čini se da odredbe člana 24(2) Statuta koje obavezuju Pretresno vijeće da uzme u obzir težinu krivih djela i osobne prilike osuđene osobe, kao i odredbe pravila 101 Pravilnika pokrivaju sve one razne faktore i situacije koje su potrebne u svrhu izricanja kazni nakon osude. Međutim, član 24(1) Statuta i potpravilo 101(B)(iii) pružaju dalje smjernice Pretresnom vijeću da: "ima u vidu određivanje kazni zatvora iz sudske prakse u bivšoj Jugoslaviji", i "da uzme u obzir... i faktore kao što su...općta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije". Pretresno vijeće je mišljenja da je cilj ovih odredbi jednoobraznost dužina kazni, a ne nužno razmatranje samog njihovog odmjerenja, koje se zaniva na takvim faktorima kao što su težina krivih djela i drugi faktori. Izraz "drugi faktori" ne može biti konačan i oni se ne svode na one pobrojane, već ih Pretresno vijeće može ustanovljavati po svom nahođenju.

1193. Statutarne odredbe Međunarodnog suda govore o kaznama zatvora na sudovima u bivšoj Jugoslaviji. Ove odredbe detaljnije se razmatraju u pododjeljku 1 u daljem tekstu. U svo vrijeme od značaja za ovaj predmet, u Krivim zakonima Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije postojala je smrtna kazna. Ustavnim amandmanima iz 1977. godine smrtna kazna je ukinuta u nekim od republika SFRJ ali ne i u Bosni i Hercegovini. U Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, zatvor je, kao oblik kažnjavanja, bio ograničen na 15 godina, ili, u slučajevima kada je kao alternativa kazni zatvora zapređena smrtna kazna, na kaznu u trajanju od 20 godina.¹⁰⁶³ Čini se da je ova odredba u suprotnosti sa potpravilom 101(A) koje predviđa da osoba koju Međunarodni sud proglasi krivom može biti osuđena na kaznu zatvora "uključujući i doživotnu kaznu zatvora". Pravilo 101 sačinjeno je shodno i na osnovu člana 15 Statuta i treba ga tumačiti u tom

¹⁰⁶³ *Vidi* Krivim zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koji je usvojila Skupština SFRJ na zasjedanju Saveznog vijeća održanom 28. septembra 1976. (nezvanični prevod u arhivi Biblioteke Međunarodnog suda) (u daljem tekstu "Krivim zakon SFRJ"), član 38.

svjetlu. Tako protuma-eno, potpravilo 101(A) nije u suprotnosti sa -lanom 24(1) koji jednostavno nala`e Pretresnom vije}u da uzme u obzir op{tu praksu izricanja zatvorskih kazni od strane sudova biv{e Jugoslavije.

1194. Klju-ni izraz u -lanu 24(1) je "ima}e u vidu", {to je za Pretresno vije}e jedan uobi-ajen engleski izraz a ne stru-ni termin. Sa`eti oksfordski rje-nik engleskog jezika */Concise Oxford Dictionary/*¹⁰⁶⁴ defini}e rje- "recourse" /bukv: pribjegavanje, prevedeno u duhu jezika kao ima}e u vidu, prim.prev./kao "pribjegavanje mogu}em izvoru pomo}i". Ovo ukazuje na to da izvor pomo}i kojem se pribjegava ne mora da bude obavezan i obavezuju}i. Op{ti je stav da je to puko pomagalo za rasvjetljavanje principa kojih se treba pridr`avati.

1195. Nema sumnje u to da je upu}ivanje na kaznenu praksu biv{e Jugoslavije u vezi sa odmjeravanjem kazne bez presedana. Ta-no je da me|unarodno pravo nije razradilo sopstveni sistem odmjeravanja kazni i da mora da se rukovodi iskustvima nacionalnih pravnih sistema. U ovom predmetu, pravni sistem biv{e Jugoslavije jeste najprikladniji iz kojeg treba crpsti smjernice. Ova referenca odmah pokre}e dva {iroka pitanja. Prvo, da li uzimanje u obzir op{te prakse zna-i pribjegavanje onome {to propisuje zakonodavac ili uzimanje u obzir stvarne prakse sudija i sudova u biv{o}j Jugoslaviji pri odmjeravanju kazni? Obi-no bukvalno zna-enje ovog izraza u -lanu 24(1) ukazuje na to da treba uzimati u obzir stvarno izre-ene kazne. Drugo, primje}uje se da postoji o-ito razmimoila`enje i sukob izme|u re`ima odmjeravanja kazni Me|unarodnog suda i onoga sudova biv{e Jugoslavije. Nema odredbe kojom se predvi|a izricanje smrtne kazne od strane Me|unarodnog suda. On mo`e da izrekne kaznu do`ivotnog zatvora. Za razliku od toga, Krivi-ni zakon SFRJ dozvoljavao je izricanje smrtne kazne u odre|enim slu-ajevima. Me|utim, sudovima biv{e Jugoslavije nije bilo dozvoljeno da izri-u kaznu zatvora du`u od 20 godina, -ak ni za krivi-na djela za koja je zapre}ena smrtna kazna. Kako razrije}iti takve razlike ili razmimoila`enja izme|u Statuta i Pravilnika Me|unarodnog suda i Krivi-nog zakona SFRJ u pogledu maksimalnih odnosno minimalnih kazni, kada iskrsnu? Ovo pokre}e te{ka pitanja tuma-enja klju-nog izraza u -lanu 24(1) Statuta Me|unarodnog suda.

¹⁰⁶⁴ Sa`eti oksfordski rje-nik engleskog jezika */Concise Oxford Dictionary/* osmo izdanje, urednik R.E.Allen.

1196. Ovu odredbu razmatralo je Pretresno vijeće I u svojoj presudi o kazni u predmetu *Tu`ilac protiv Dra`ena Erdemovi}a* od 29. novembra 1996,¹⁰⁶⁵ gdje je iznijet stav da uzimanje u obzir op{te prakse u pogledu izricanja kazni od strane sudova u biv{oj Jugoslaviji u stvari "odra`ava op{ti princip prava me|unarodno priznatog od zajednice zemalja prema kojem se za zlo-ine protiv -ovje-nosti mogu izricati najte`e kazne...".¹⁰⁶⁶ U presudi o kazni u predmetu *Tu`ilac protiv Du{ka Tadi}a*,¹⁰⁶⁷ pominje se izraz "prijebegavanje" u smislu toga da je "Pretresno vijeće imalo u vidu zakonske odredbe koje reguli{u izricanje kazni u biv{oj Jugoslaviji i praksu njenih sudova u izricanju kazni".¹⁰⁶⁸ U svakom predmetu, konsultovana je praksa sudova u biv{oj Jugoslaviji kao pomagalo u odre|ivanju adekvatne kazne.

1197. Odbrana Hazima Deli}a tvrdi da su kaznene odredbe Krivi-nog zakona SFRJ koje }e se uzeti u obzir postojale prije nego {to je Savjet bezbjednosti, osnivanjem ovog Me|unarodnog suda, ustanovio jedan drugi provedbeni mehanizam sa sopstvenim kaznama. Tvrdi se da -lan 24(1) Statuta ne ovla{uje Me|unarodni sud da izrekne smrtnu kaznu. On isto tako ne odre|uje ni maksimalnu niti minimalnu kaznu za bilo koje krivi-no djelo. Pravilo 101 dozvoljava izricanje kazne do`ivotnog zatvora nakon osude za bilo koje krivi-no djelo. Shodno tome, odbrana g. Deli}a, iznosi stav da, prema principima zakonitosti i *nullum crimen sine lege* Me|unarodni sud ne mo`e da izrekne kaznu koja prema{uje 15 godina zatvora. Tvrdi se da bi svaka takva kazna bila ve}a od one odobrene u vrijeme krivi-nog djela i stoga u suprotnosti sa principom *nullum crimen sine lege*. ^ini se da se takvim gledi{tem ukazuje na to da je Me|unarodni sud, -lanom 24(1) Statuta, obavezan pravom biv{e Jugoslavije koje se odnosi na kazne.

1198. Glava {esnaesta Krivi-nog zakona SFRJ, pod nazivom "Krivi-na djela protiv -ovje-nosti i me|unarodnog prava" najrelevantniji je dio Krivi-nog zakona sa stanovi{ta ovog postupka. Njegov -lan 142 propisuje odre|en broj krivi-nih djela, uklju-uju}i ubijanje, mu-enje, ne-ovje-no postupanje sa civilnim stanovni{tvom, nano{enje te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja, protivzakonito prisilno preseljavanje

¹⁰⁶⁵ *Sentencing Judgement*, predmet br. IT-96-22-T 29. novembra 1996. (RP D1/472bis-D58/472bis) (u daljem tekstu "*Erdemovi} Sentencing Judgement, 29 November 1996*"). Nakon presude @albenog vije}a, kojom se predmet prosljedio drugom Pretresnom vije}u, druga presuda o odmjeravanju kazne donijeta je 5. marta 1998. *Vidi Sentencing Judgment*, predmet br. IT-96-21-Tbis, donijeta 5 marta 1998 (RP D481-D515) (u daljem tekstu "*Erdemovi} Sentencing Judgement, 5 March 1998*").

¹⁰⁶⁶ *Vidi Erdemovi} Sentencing Judgement, 29. november 1996*, RP D41/472bis.

¹⁰⁶⁷ *Sentencing Judgment*, predmet br. IT-94-1-T, 14. juli 1997. (RP D17971-D18012) (u daljem tekstu "*Tadi} Sentencing Judgment*").

¹⁰⁶⁸ *Vidi Tadi} Sentencing Judgment*, RP D18008.

stanovni{tva, primjenu mjera zastra{ivanja i terora, protivzakonito odvo|enje u koncentracione logore i druga protivzakonita zatvaranja. Kazna zatvora od najmanje pet godina ima se izre}i nakon osude za bilo koje od ovih krivi-nih djela. Izri-ita formulacija je: "kazni}e se zatvorom od najmanje pet godina ili smrtnom kaznom".

1199. ^lan 41(1) Krivi-nog zakona SFRJ izla`e razli-ite faktore koje treba uzeti u obzir prilikom odmjeravanja odgovaraju}e kazne. Sa`eto re~eno, ova odredba nala`e odnosnim sudovima da uzmu u obzir: (a) stepen krivi-ne odgovornosti i pobude iz kojih je djelo po-injeno, ja-inu ugro`avanja ili povrede za{ti}enog dobra i okolnosti pod kojima je djelo po-injeno; (b) raniji `ivot po-inioca, njegove li-ne prilike i njegovo dr`anje nakon po-injavanja krivi-nog djela; i (c) druge okolnosti koje se odnose na li-nost po-inioca.

1200. Mo`e se opravdano tvrditi da su smjernice propisane u ^lanu 41(1) Krivi-nog zakona SFRJ za odmjeravanje kazne nakon osude sveobuhvatnije od kriterijuma propisanih ^lanom 24(2) Statuta i potpravilom 101(B) Pravilnika uzetih zajedno. Shodno tome, iako se praksa izricanja kazni sudova biv{e Jugoslavije mo`e imati u vidu, ta praksa ne mo`e biti odre|uju}a. Ovo Pretresno vije}e se u potpunosti sla`e sa mi{ljenjem iznijetim u *Presudi o kazni u predmetu Erdemovi}*, 29. novembar 1996, da:

Budu}i da u nacionalnim jurisdikcijama nema zna-ajnih presedana, te s obzirom na pravne i prakti-ne prepreke za striktnu primjenu odredbe koja upu}uje na op{tu praksu izricanja kazni zatvora na sudovima u biv{oj Jugoslaviji, Vije}e smatra da ta odredba ima karakter smjernice, odnosno da nije obavezuju}a...

Me|unarodni sud }e uvijek kada to bude mogu}e razmotriti relevantnu sudsku praksu u biv{oj Jugoslaviji, ali se ne}e ni na koji na-in smatrati vezanim za istu prilikom izricanja kazni i sanckija za zlo-ine u njegovoj nadle`nosti¹⁰⁶⁹

1201. U ovom kontekstu mo`e se dalje primijetiti da statut MKSR, u svojim odredbama o kaznama, sli-no predvi|a uzimanje u obzir op{te prakse sudova u Ruandi u vezi sa kaznama zatvora prilikom odre|ivanja trajanja kazni zatvora.¹⁰⁷⁰ U nedavnom predmetu *Tu`ilac protiv Jean Kambanda* zauzet je stav da takve prakse nisu obavezuju}e po MKSR ve} da samo predstavljaju jedan of faktora koje treba uzeti u obzir.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁹ *Erdemovi}* Sentencing Judgement, 29 November 1996, RP D40/472bis - D41/472bis.

¹⁰⁷⁰ Statut Me|unarodnog krivi-nog suda za Ruandu, -I.23, st.1.

¹⁰⁷¹ *The Prosecutor v. Jean Kambanda*, predmet br. ICTR 97-23-S, 4. septembar 1998, st.23.

1202. Pored pribjegavanja op{toj praksi sudova biv{e Jugoslavije u pogledu odmjeravanja kazni, klju~no je imati na umu ~injenicu da su krivi-na djela za koje se kazne izri-u krivi-na djela po medunarodnom humanitarnom pravu i da je zbog njih i ustanovljena ova institucija *ad hoc* jurisdikcije. Ako u me|unarodnoj pravnoj praksi i nedostaju sudski presedani, ne treba gubiti iz vida motive uspostavljanja Me|unarodnog suda u skladu sa Glavom VII Povelje Ujedinjenih nacija pre jedva pet godina.

1203. Nedavna tvrdnja Pretresnog vije}a I MKSR-a kao da odslikava op{ti stav prema licima koje taj i ovaj Sud proglaše krivim. Pretresno vije}e I MKSR-a izjavilo je:

da je jasno da kazna izre~ena optu`enima progla{enim krivim od strane Suda mora da, s jedne strane bude retributivna u odnosu na re~ene optu`ene, koji moraju da uvide da se njihovi zlo~ini ka`njavaju, a prvenstveno i pre svega, s druge strane, deterrentna, odnosno da trajno odvra}i sve one koji bi u budu}nosti poku{ali da po~ine takva zverstva time {to }e im pokazati da me|unarodna zajednica ne}e da toleri}e te{ka kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava.¹⁰⁷²

Ovakvom politikom se podr`ava ka`njavanje koje podrazumijeva i op{te i posebno odvra}anje. Politika Ujedinjenih nacija po pitanjima vezanim za unutra{nji razdor ne odustaje od napora na pomirenju. Kadgod dokazi pokazuju mogu}nost pomirenja, obaveza je Pretresnog vije}a da stavi naglasak na takve faktore i da ih i sprovede u `ivot.

1. Primjenljive odredbe kaznenog zakona SFRJ o odmjeravanju kazne

1204. Kako je prethodno razmotreno, ~lan 24(1) Statuta nala`e Pretresnom vije}u da uzme u obzir praksu izricanja kazni na sudovima u biv{oj Jugoslaviji. Stoga je u smislu ove odredbe prikladno razmotriti takve relevantne zakone. ^lanovi 38 i 48 Krivi-nog zakona SFRJ su ti koji zavre|uju razmatranje.

Zatvor
^lan 38

- (1) Zatvor ne mo`e biti kra}i od petnaest dana ni du`i od petnaest godina.
- (2) Za krivi-na djela za koja je propisana smrtna kazna sud mo`e izre}i i zatvor od dvadeset godina.

¹⁰⁷² *Ibid.st.28.*

- (3) Ako je za krivi-no djelo u-injeno s umi{ljam propisan zatvor u trajanju do petnaest godina, mo`e se za te{ke oblike tog djela propisati i zatvor od dvadeset godina.
- (4) Zatvor se izri-e na pune godine i mjesece, a do {est mjeseci i na pune dane.
- (5) Zatvor se izdr`ava u zatvorenim, poluotvorenim ili otvorenim ustanovama za izdr`avanje kazne.
- (6) Osu|eni koji je izdr`ao polovinu kazne zatvora, a izuzetno i onaj koji je izdr`ao tre}inu ove kazne mo`e se otpustiti s izdr`avanja kazne pod uslovom da do isteka vremena za koje je izre-ena kazna ne u-ini novo krivi-no djelo (uslovni otpust).

Sticaj krivi-nih djela

^lan 48

- (1) Ako je u-inilac jednom radnjom ili sa vi{e radnji u-inio vi{e krivi-nih djela za koja mu se istovremeno sudi, sud }e prethodno utvrditi kazne za svako od tih djela, pa }e za sva ta djela izre}i jedinstvenu kaznu.
- (2) jedinstvenu kaznu sud }e izre}i po sljede}im pravilima:
- (i) ako je za neko krivi-no djelo u sticaju utvrdio smrtnu kaznu, izre}i }e samo tu kaznu;
 - (ii) ako je za neko krivi-no djelo u sticaju utvrdio kaznu zatvora od dvadeset godina, izre}i }e samo tu kaznu;
 - (iii) ako je za krivi-na djela u sticaju utvrdio kazne zatvora, jedinstvena kazna mora biti ve}a od svake pojedine utvr|ene kazne, ali ne smije dosti}i zbir utvr|enih kazni niti pre}i petnaest godina zatvora;
 - (iv) ako su za sva krivi-na djela u sticaju propisane kazne zatvora do tri godine, jedinstvena kazna ne mo`e biti ve}a od osam godina zatvora;
 - (v) ako je za krivi-na djela u sticaju utvrdio samo nov-ane kazne, povisi}e najvi{u utvr|enu kaznu, ali ona ne smije pre}i zbir utvr|enih kazni ni pedeset hiljada dinara, odnosno dvije stotine hiljada dinara kad su jedno ili vi{e krivi-nih djela izvr{eni iz koristoljublja;
 - (vi) ako je za neka krivi-na djela u sticaju utvrdio kazne zatvora, a za druga djela nov-ane kazne, izre}i }e jednu kaznu zatvora i jednu nov-anu kaznu, po odredbama ta-. 3. do 5. ovog stava.
- (3) Sporednu kaznu sud }e izre}i ako je utvr|ena makar i za jedno krivi-no djelo u sticaju, a ako je utvrdio vi{e nov-anih kazni, izre}i }e jednu nov-anu kaznu po odredbi ta-ke 5. stava 2. ovog -lana.
- (4) Ako je sud za krivi-na djela u sticaju utvrdio kazne zatvora i maloljetni-kog zatvora, izre}i }e zatvor kao jedinstvenu kaznu primjenom pravila predvi|enih u ta-. 2 do 4. stava 2. ovog -lana.

1205. Obja{njavaju}i odredbe biv{e SFRJ o odmjeravanju kazne, Dr. Zvonimir Tomi}, vje{tak odbrane, istakao je da, po osnovu odredbi -lana 38(1), kazne zatvora u SFRJ ne mogu biti kra}e od 15 dana, niti du`e od 15 godina. Prema tome, postoji obavezan minimum i obavezan maksimum kazne zatvora koju sudovi mogu izre}i. Ova vrsta ka`njavanja opisana je kao zatvoreni model odmjeravanja kazne. Jedan drugi model, koji je opisan kao poluotvoreni okvir odmjeravanja kazne, ima propisan maksimum ili minimum. Po tre}em modelu, sudovi mogu da izri-u kazne u rasponu od pet do 15 godina.

1206. Dr. Tomi} je objasnio da se kazne zatvora mogu izre}i za krivi-na djela koja povla-e smrtnu kaznu. To je u slu-ajevima kada olak{avaju}e okolnosti -ine smrtnu kaznu neprikladnom kaznom. U takvim okolnostima mo`e se umjesto nje izre}i maksimalna kazna zatvora od 20 godina. Shodno tome, za takva krivi-na djela, sudovi su mogli da izreknu smrtnu kaznu, kaznu zatvora od 20 godina, ili, kao alternativu, kaznu zatvora od pet do 15 godina. Kazna zatvora od 20 godina mogla se izre}i samo za najte`e oblike krivi-nih djela.¹⁰⁷³

1207. Odgovaraju}i na jedno pitanje advokata odbrane u vezi s ispravno{u kazne od 20 godina zatvora izre-ene u predmetu *Tu`ilac protiv Du{ka Tadi}a*, dr. Tomi} je objasnio:

...sud je uvijek imao mogu}nost da smrtnu kaznu zamijeni kaznom zatvora od 20 godina. Prema tome, na po-etku je bilo mogu}e da sud utvrdi kaznu od 20 godina zatvora za sva krivi-na djela za koja je predvi|ena smrtna kazna. Sud je uvijek imao taj izbor. Mogao je ili da utvrdi smrtnu kaznu ili kaznu zatvora od 20 godina. Druga mogu}nost je bila da, -ak i ako je uvrديو smrtnu kaznu, vi{i sud, `albeni sud, tu kaznu zamijeni kaznom zatvora od 20 godina, ali je obi-no primjenjivano prvo rje{enje.¹⁰⁷⁴

1208. Postoji jo{ jedan aspekt politike izricanja kazni koji je izazvao dosta sporenja. To da Me|unarodni sud treba da ima u vidu praksu sudova biv{e Jugoslavije prilikom izricanja kazni osu|enim po-iniocima krivi-nih djela ne dovodi se uop{te u pitanje. Me|utim, za zlo-ine za koje bi se na sudovima biv{e Jugoslavije izrekla smrtna kazna, Me|unarodni sud mo`e samo da izrekne maksimalnu kaznu do`ivotnog zatvora, u skladu sa praksom dr`ava koje su ukinule smrtnu kaznu, {to je u saglasnosti sa opredjeljenjem dr`ava da postepeno ukinu smrtnu kaznu shodno Drugom fakultativnom protokolu

¹⁰⁷³ T. 15924 -T. 15930.

¹⁰⁷⁴ T. 15927-T. 15928.

MPGPP-a.¹⁰⁷⁵ To je značenje koje članovi Savjeta bezbjednosti daju relevantnim odredbama Statuta.¹⁰⁷⁶

1209. U *Presudi u predmetu Tadić*, Pretresno vijeće II izrazilo je stav da se "zatvorska kazna kao oblik kažnjavanja ograničavala na trajanje od 15 godina, a u slučajevima za koje je smrtna kazna propisana kao alternativa zatvorskoj, na trajanje od 20 godina".¹⁰⁷⁷ Može se, na ovoj osnovi, tvrditi da bi bilo protivno zakonu da Međunarodni sud izrekne kaznu preko 20 godina. To je mišljenje profesora Bassiounija, koji je napisao da principi zakonitosti i *nullum crimen sine lege* zabranjuju Međunarodnom sudu da izrekne kaznu dužu od 20 godina. Prema tom autoru:

Ozbiljniji problem javlja se u kontekstu sankcija za međunarodne zločine, kao što su oni sadržani u člancima 2 do 5, a kažnjivi su sa najviše 20 godina po mjerodavnim nacionalnim krivičnim zakonima. Stroga kazna, kakvu se čini da omogućava pravilo 101(A), predstavljala bi kršenje principa zakonitosti i zabrane *ex post facto* zakona. Posljedno tome, pravilo 101(A) treba da se izmijeniti.¹⁰⁷⁸

1210. Pretresno vijeće se ne slaže sa prethodno iznijetim mišljenjem smatrajući ga pogrešnim i isuviše restriktivnim poimanjem koncepta *nullum crimen sine lege*. Ovaj se koncept bazira na postojanju mjerodavnog prava. Činjenica da nova maksimalna kazna premačuje nekadašnju maksimalnu kaznu ne podvodi novo pravo u okvire tog principa.

1211. Pretresno vijeće shodno tome odbacuje argumentaciju odbrane Hazima Delića da, s obzirom na to da ni Statut ni Pravilnik nisu bili na snazi u predmetno vrijeme, Pretresno vijeće ne treba da izrekne kaznu dužu od 15 godina zatvora za bilo koje krivično djelo počinjeno prije usvajanja Statuta Međunarodnog suda. Princip na kojem se zasniva ova argumentacija jest činjenica da su državljanji Bosne i Hercegovine svjesni da je maksimalna kazna 15 godina ili smrtna kazna koja se može zamijeniti sa 20 godina zatvora.

¹⁰⁷⁵ Rezolucija Generalne skupštine 44/128, aneks, 44 U.N. GAOR Supp. (br. 49) str. 207 U.N. Doc. A/44/49 (1989.) koja je stupila na snagu 11. jula 1991.

¹⁰⁷⁶ *Vidi* Izjava glave Madelaine Albright Savjetu bezbjednosti, *Provisional Verbatim Record of the Three Thousand Two Hundred and Seventeenth Meeting* 25. maj, 1993. U.N. Doc. S/1993/PV.3217, str. 17.

¹⁰⁷⁷ *Tadić Sentencing Judgment*, RP D18008

¹⁰⁷⁸ Cherif Bassiouni, *The Law of the International Tribunal for the Former Yugoslavia*, New York, 1996, str. 702.

1212. Pretresno vijeće je mišljenje da je prevashodna pretpostavka funkcionisanja principa *nullum crimen sine lege* postojanje kazne za odnosno krivično djelo. Kako je izjavilo @albena vijeće u *Odluci o nadležnosti u predmetu Tadić*:

...krivnja su bila kažnjiva prema Krivičnom zakonu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i prema zakonu kojim se sprovode dva Dodatna protokola iz 1977. Ista krivnja postala su kažnjiva u Republici Bosni i Hercegovini u skladu s uredbom sa zakonskom snagom od 11. aprila 1992. Državljanima bivše Jugoslavije, kao i državljani sadašnje Bosne i Hercegovine znali su prema tome, ili je trebalo da znaju, da su podložni nadležnosti svojih domaćih sudova u slučajevima krivnja međunarodnog humanitarnog prava.¹⁰⁷⁹

^injenica da je nova kazna za krivično djelo veća od stare kazne ne narušava dotični princip. Pored toga, Pretresnom vijeću se čini bez osnova tvrdnja da se u *Presudi o kazni u predmetu Tadić* kojom je izrečena kazna od 20 godina zatvora,¹⁰⁸⁰ pogriješilo jer se nije sljedila praksa izricanja kazni u bivšoj Jugoslaviji. Ni u sudskoj praksi, ni sa pravosudnog stanovišta, nema osnova za tvrdnju da Međunarodni sud obavezuje odluke sudova bivše Jugoslavije. ^lan 24(1) Statuta to ne nalaže. ^lan 9(2), koji Međunarodnom sudu daje primat nad nacionalnim sudovima, dapače ukazuje na suprotno.

2. Opći principi u vezi sa kaznama koje izrekne Međunarodni sud

1213. Prakse izricanja kazni u nacionalnim sistemima u pravilu idu za tim da štite interese onih koji su u nadležnosti dotičnog nacionalnog pravnog sistema. Te prakse obuhvataju širok spektar mogućnosti, koje se često mijenjaju u skladu sa prevashodnim ciljevima izricanja kazni u određenom trenutku u većini nacionalnih sistema. [to se tiče Međunarodnog suda, ^lan 24(2) Statuta predviđa da se prilikom izricanja kazni imaju uzeti u obzir teška krivična djela i pojedinačne prilike osuđenog lica. U skladu sa potpravilom 101(B) Pravilnika, Pretresno vijeće mora također da razmotri eventualne otečajne okolnosti, eventualne olakšavajuće okolnosti, uključujući značajnu saradnju osuđenika sa Tužilaštvom prije ili poslije osude, kao i vrijeme koje je osuđenik već odležao od eventualno izrečene kazne od strane suda bilo koje države za isto djelo. U tom smislu postaje relevantan dokazni materijal Tužilaštva i odbrane. Iako Tužilaštvo ima pravo da izvede svaki relevantni dokaz koji Pretresnom vijeću može pomoći u utvrđivanju

¹⁰⁷⁹ *Tadić Jurisdiction Decision*, st.135.

prikladne kazne u slu-aju da se optu`eni progla{en krivim po jednoj ili vi{e ta-aka optu`nice, od njega se o-ekuje da po{tuje fundamentalni princip presumpcije nevinosti na koji optu`enik ima pravo sve dok ne bude osu|en.

1214. S druge strane, uzima se da pri izvo|enju olak{avaju}ih dokaza odbrana pretpostavlja da je optu`eni progla{en krivim za krivi-no djelo o kojem je rije-. Time se Pretresno vije}e dovodi u veoma ~udan polo`aj jer ono treba da izbjegava svaki prejudiciraju}i faktor koji bi mogao da uti-e na ishod predmeta optu`enog koji se presumira nevinim. U takvoj je situaciji prili-no te{ko odr`ati delikatnu ravnote`u izme|u po{tovanja svih prava optu`enog i sprovo|enja proceduralnih pravila vezanih za postupak izricanja kazne prije osude. Od Pretresnog vije}a se o-ekuje da se u svom razmatranju oslobodi svih prejudiciraju}ih dokaza u prilog ote`anja ili olak{anja kazne, koji bi uticali na njegovo utvr|ivanje krivice ili nevinosti optu`enog lica.

1215. Priroda relevantnih informacija koje zahtijeva Statut nedvosmisleno je obja{njena u potpravilu 85(A)(vi). To su: "sve relevantne informacije koje Pretresnom vije}u mogu pomo}i prilikom odmjeravanja odgovaraju}e kazne ukoliko optu`eni bude progla{en krivim po jednoj ili vi{e ta-aka optu`nice". Formulacija te odredbe mo`e izgledati sveobuhvatnom u smislu da predla`e prihvatanje dokaznog materijala koji nije prihvatljiv na su|enju za potrebe utvr|ivanja krivice odnosno nevinosti optu`enog. To je mi{ljenje Tu`ila{tva, koje tvrdi da Pretresno vije}e treba da ima pravo da razmatra {irok spektar informacija, ne pridaju}i nu`no isti zna-aj svom dokaznom materijalu kojeg podnesu optu`ba ili odbrana. ^ini se da potpravilo 85(A)(vi) ide u prilog ovakvoj tvrdnji.

1216. U mnogim pravnim sistemima gra|anskog prava, i u Sjedinjenim Dr`avama, za ove potrebe se mogu smatrati relevantnim skoro sve informacije i ima jako malo ograni-enja na ono {to sud mo`e da uzme u obzir prilikom izricanja kazne:

Ne smiju se ograni-avati informacije u vezi sa porijeklom, karakterom i pona{anjem osobe osu|ene za neko krivi-no djelo koje sud Sjedinjenih Dr`ava mo`e da dobije i razmotri u svrhu odmjeravanja odgovaraju}e kazne.¹⁰⁸¹

Krivi-ni zakon Kanade predvi|a sljede}e:

¹⁰⁸⁰ Pretresno vije}e II izreklo je kazne razli-ito trajanja za zlo-ine za koje je g. Tadi} progla{en krivim. Najdu`a od njih je bila kazna od 20 godina, a sve su imale te}i istovremeno.

¹⁰⁸¹ *Vidi* 18 U.S.C. § 3661 (1998.)

Pri odmjeravanju kazne, sud je razmotriti sve relevantne informacije koje mu se podnesu, uključujući i sve predstavke ili podneske podnijete od strane ili u ime optužbe ili prekršio. ¹⁰⁸²

1217. Ne čini se da postoji jednoobrazna kvalifikacija ponašanja na suđenju u smislu njegovog uticaja na vršenje pravde. U većini sistema, kako *common law-a* tako i u sistemu građanskog prava, ponašanje optuženog u odnosu na tok vršenja pravde i tokom suđenja, može se smatrati faktorom od značaja za odmjeravanja kazne, ukoliko bude osuđen. Na primjer, prema potpravilu 77(A)(ii), uticanje na svjedoka ili njegovo zastraživanje od strane bilo kojeg optuženog predstavlja nepoštovanje suda, a stoga, i otežavajući faktor. Pored toga, optuženik koji ustraje u ometanju postupka može, nalogom Pretresnog vijeća, da bude udaljen iz sudnice nakon upozorenja Pretresnog vijeća. ¹⁰⁸³ To bi moglo da predstavlja otežavajuće okolnosti, iako nisu izričito priznate kao takve, i bilo bi uzeto u obzir pri ocjenjivanju lika optuženog. Na federalnim sudovima Sjedinjenih Država, ometanje pravde smatra se otežavajućom okolnosti, uz predviđenu mogućnost pooštavanja kazne. U ovu kategoriju spadaju, *inter alia*, zastraživanje svjedoka ili protivzakonito uticanje na saoptuženika ili svjedoka na neki drugi način, krivokletstvo ili navođenje na krivokletstvo. ¹⁰⁸⁴

1218. Iako potpravilo 85(A)(vi) omogućava razmatranje široke lepeze faktora pri utvrđivanju odgovarajuće kazne nakon osude, najrelevantniji faktori su oni koji su ključni za okolnosti krivičnih djela za koje je optuženik proglašen krivim. Tako, iako strane podnose svoj dokazni materijal, uključujući materijal uzgredne prirode za postupak i onaj koji se odnosi na prilike optuženog, samo pitanje olakšavanja ili otežavanja kazne postaje aktuelno tek poslije utvrđivanja krivice. To je zato što pitanje kazne mora da zavisi od konkretnih okolnosti samog krivičnog djela i uloge optuženog u njemu. Ukoliko nema osude, nema ni razmatranja otežavajućih odnosno olakšavajućih okolnosti.

1219. U okviru Statuta Međunarodnog suda krivična odgovornost i vinost razmatraju se kako sa stanovišta ostvarivanja nadređene vlasti tako i sa stanovišta neposrednog učesnika u počinjavanju krivičnih djela za koja se optuženi terete. Odredbe o kažnjavanju iz člana 24 i pravila 101 ne prave takvu razliku. To je vjerovatno zbog oigledne istine na kojoj počiniva koncepcija komandne odgovornosti, odnosno maksime *qui facit per alium facit per*

¹⁰⁸² *Vidi* Krivični zakon Kanade, odjeljak 726.1.

¹⁰⁸³ Pravilo 80(B).

¹⁰⁸⁴ *Vidi* Commentary to the United States Sentencing Guidelines, 18 USCS. Appx. §3C1.1 (1998).

se, i -injenice da krivi-na djela -ine ljudi kao pojedinci, a ne apstraktni entiteti. Pretresno vijeće je ve} izjavilo da se pitanje odmjeraivanja kazne javlja tek nakon {to je ustanovljena krivica. Shodno tome, kako tvrdi optu`ba u ovom predmetu, "ne mo`e da postoji apsolutno pravilo u pogledu na-ina na koji polo`aj optu`enog kao nadre|enog lica uti-e na njegovu kaznu...."¹⁰⁸⁵ Op{te mi{ljenje je da }e "odmjerena kazna, kao i pitanje same krivice, zavisiti od okolnosti svakog pojedina-nog predmeta".¹⁰⁸⁶

1220. Progla{enje krivim na osnovu vr{enja nadre|ene vlasti uslovljeno je znanjem da su krivi-na djela po-injena i nepreduzimanjem mjera da se njihovo po-injavanje sprije-i ili da se po-inioci kazne. Pona{anje optu`enog u ostvarivanju nadre|ene vlasti mo`e se sagledati kao ote`avaju}a okolnost ili kao olak{avaju}a okolnost. Nema sumnje u to da }e se zloupotreba polo`aja vlasti ili povjerenja smatrati ote`avaju}om okolno{u. Kada okolnosti nadre|enog lica i njegovog vr{enja vlasti ukazuju na odsustvo stvarnog znanja, ali se krivica utvrdi na osnovu izvedenog znanja, to mo`e biti olak{avaju}i faktor.

1221. Kako je istaknuto, optu`enik mo`e da se tereti za izvr{enje krivi-nog djela u pojedina-nom i li-nom svojstvu kao jedan od stvarnih po-inilaca krivi-nog djela prema -lanu 7(1) Statuta, i/ili u svojstvu nosioca nadre|ene vlasti u odnosu na izvr{enje zlo-ina prema -lanu 7(3). Odbrana Hazima Deli}a iznijela je stav da bi bilo neispravno izre}i dvostruke kazne optu`enom koji se tereti i proglasi krivim po obje ta-ke. Argumentacija za to je da se te dvije ta-ke uzajamno isklju-uju. Optu`ba shodno -lanu 7(1) zasniva se na teoriji -injenja, dok se optu`ba shodno -lanu 7(3) zasniva na propustu i ne-injenju du`nosti da se ratni zlo-ini sprije-e i/ili kazne.

1222. Iako se teoretski ova postavka -ini neoborivom, u praksi postoje -injene situacije koje optu`ivanje i osu|ivanje jedne te iste osobe i po -lanu 7(1) i po -lanu 7(3) -ine savr{eno prikladnim. Uzmimo, na primjer, situaciju u kojoj komandant ili lice koje ostvaruje nadre|enu vlast li-no izda nare|enje svojim pot-injenima da `rtvu pretuku na smrt, a on im se pridru`i u premla}ivanju `rtve na smrt. Tu nastupa krivi-na odgovornost po -lanu 7(1) kao u-esnika u po-injavanju krivi-nog djela, i po -lanu 7(3) kao nadre|enog lica. Odgovornost se u ovom slu-aju uzajamno ne isklju-uje, po{to ostvarivanje nadre|ene

¹⁰⁸⁵ *Sentencing Submission of the Prosecution*, predmet br. IT-96-21-T, 1. oktobar 1998. (RP D9660-D9787) (u daljem tekstu "*Sentencing Submission of the Prosecution*"), RP D9779.

¹⁰⁸⁶ *Law Reports*, sv.IV, str. 95.

vlasti u ovom slu-aju ne proisti-e samo iz propusta da se sprije-i izvr{enje zlo-ina. Ono je -in definitivne svijesti o zlo-inu i u-e{a u njegovom izvr{enju.

1223. Pitanje koje se postavlja je da li krivi-no djelo povla-i samo jednu kaznu u pogledu nadre|enog lica koje u-estvuje u krivi-nom djelu za koje se tereti. U idealnom slu-aju nadre|eno lice koje u-estvuje i u stvarnom izvr{enju zlo-ina treba da se progla-si krivim i kao nadre|eno lice i kao neposredan u-esnik kao i bilo koji drugi u-esnik koji je tako postupio izvr{avaju}i njegova nare|enja. Me|utim, kako bi se izbjeglo izricanje dvostrukih kazni za isto pona{anje, trebalo bi da bude dovoljno da se njegovo pona{anje smatra ote`avaju}om okolnos{}u koja povla-i poo{travanje kazne.

1224. Osu|eno lice mo`e da se kazni kaznom zatvora, uklju-uju}i i do`ivotnu kaznu zatvora. Pri utvr|ivanju kazne, Pretresno vije}e mora uzeti u obzir faktore pomenute u -lanu 24(2) Statuta i potpravilu 101(B) Pravilnika, kao i takve -inioce kao {to su starost optu`enog, prethodno vladanje, uklju-uju}i njegovu op{tu reputaciju, te sve ostalo {to bi Pretresnom vije}u omogu}ilo da utvrdi odgovaraju}u kaznu saglasnu te`ini krivi-nog djela. Pretresno vije}e }e odrediti da li }e se vi{e kazni izdr`avati uzastopno ili istovremeno. Pored toga, osu|eniku }e se ura-unati eventualno vrijeme koje je proveo u pritvoru -ekaju}i na izru-enje Me|unarodnom sudu ili -ekaju}i na su|enje ili `albeni postupak.

1225. ^lan 24(2) i potpravilo 101(B) sami po sebi sadr`e sve indicije potrebne za utvr|ivanje odgovaraju}e kazne nakon progla{enja krivice. Daleko najva`nija stvar koju treba imati u vidu, koja se mo`e smatrati probnim kamenom adekvatnosti kazne, jeste te`ina krivi-nog djela. Potrebno je ponovo ista}i -injenicu da Me|unarodni sud ima nadle`nost nad *te{kim* kr{enjima me|unarodnog humanitarnog prava po-injenim na teritoriji biv{e Jugoslavije od 1991. U teku}em predmetu, po-injena krivi-na djela uklju-uju nekoliko ubistava, mu-enje, seksualno napastvovanje najgnusnije vrste, vi{estruka silovanja, te{ka premla}ivanja, surovo postupanje i nehumane uslove. U *Presudi o kazni u predmetu Tadi}*, -ini se da je Pretresno vije}e II uzelo u obzir konkretno zlo nanijeto `rtvama (i njihovim porodicama) od strane optu`enog.¹⁰⁸⁷ Sli-no tome, Pretresno vije}e I je u *Presudi o kazni u predmetu Erdemovi}* od 29. novembra 1996, prihvatilo da se patnje `rtava mogu imati u vidu prilikom utvr|ivanja odgovaraju}e kazne

¹⁰⁸⁷ *Tadi}* Sentencing Judgment, RP D17981.

koju treba izreći.¹⁰⁸⁸ Tužilaštvo je tražilo od Pretresnog vijeća da pri ocjenjivanju težine odnosnih krivičnih djela uzme u obzir patnje žrtava koje su na kraju podlegle u zatvoru/logoru ^elebići.

1226. Težina krivičnih djela reda veličine za koje se optuženi terete uvijek je određivana na osnovu djelovanja na žrtvu ili na lica povezana sa krivičnim djelom i najbližu rodbinu. Težina se utvrđuje *in personam* a ne u smislu univerzalnih posljedica. Iako krivica optuženog može da se vezuje za posebno i opšte zlo nanijeto žrtvi i njenoj rodbini, išlo bi se predaleko ako bi se svaka nesreća koja je zadesila lokalnu sredinu pripisala vinom optuženom koji je proglašen krivim. Međutim, u situaciji u zatvoru/logoru ^elebići moguće je da je ponašanje vinih optuženih imalo za rezultat smrt ili povredu i drugih zatočenika u logoru pored onih u vezi kojih su donijeti prethodni konkretni zaključci. Pretresno vijeće ne treba, međutim, da se upušta u teorijska razmatranja već da se rukovodi dokaznim materijalom koji mu je predložen. Pretresno vijeće ima isti takav stav u odnosu na zatočena lica koja su preživjela ali trpe posljedice dugotrajnog utamničenja.

1227. Težina krivičnih djela i pojedinačne prilike optuženog imaju se po pravilu razmatrati u odnosu na posebne, i, ako je potrebno, specifične okolnosti svakog predmeta. Tako, prilike optuženog bi određivale faktore koje će Pretresno vijeće uzeti u obzir kao otežavajuće ili olakšavajuće. U *Presudi o kazni u predmetu Tadić*, voljno uključivanje optuženog u nasilno etničko čišćenje smatrano je za otežavajuću okolnost.¹⁰⁸⁹ U *Presudi o kazni u predmetu Erdemović od 29. novembra 1996*, pošto je konstatovalo da izričito razmatranje otežavajućih okolnosti kod zločina protiv čovječnosti nije neophodno jer su ti zločini krajnje teški *per se*, Pretresno vijeće je zatim ukazalo na moguće okolnosti izvršenja krivičnih djela koje bi mogle da isključe blagost.

1228. Potpravilo 101(B)(ii) predviđa da prilikom utvrđivanja kazne Pretresno vijeće mora da uzme u obzir olakšavajuće faktore "uključujući značajnu saradnju osuđenika sa tužiocem prije ili poslije izricanja presude". Upotreba riječi "uključujući", koja izražava otvorenost niza, ukazuje na to da ova odredba nije iscrpna. Shodno tome, Pretresno vijeće može da uzme u obzir i druge takve faktore prilikom utvrđivanja kazne.

¹⁰⁸⁸ *Erdemović Sentencing Judgement*, 29 novembar 1996, RP D40/472bis.

¹⁰⁸⁹ *Tadić Sentencing Judgment*, RP D17980-D17981.

1229. U *Presudi o kazni u predmetu Tadi}*, uloga manje va`nog rukovodioca koju je imao optu`eni uzeta je u obzir prilikom utvr|ivanja kazne.¹⁰⁹⁰ Pri utvr|ivanju kazne Dra`enu Erdemovi}u uzeti su u obzir takvi faktori kao {to su poslu{no izvr{avanje nare|enja nadre|enih lica i zna-ajna saradnja sa Tu`ila{tvom. Iako je prinuda u cijelosti odba-ena kao odbrana protiv optu`be za zlo-ine protiv ~ovje-nosti i/ili ratni zlo-in koji je podrazumijevao ubijanje nevinih ljudskih bi}a, ona je uzeta u obzir u smislu olak{avaju}e okolnosti.¹⁰⁹¹

1230. ^lan 33 Krivi-nog zakona SFRJ propisuje tri svrhe izricanja krivi-nih sankcija koje treba uzeti u obzir pri utvr|ivanju kazne. To su:

- (1) spre-avanje u-inioca da ~ini krivi-na djela i njegovo prevaspitavanje;
- (2) vaspitni uticaj na druge da ne ~ine krivi-na djela;
- (3)[...] uticaj na razvijanje dru{tvne odgovornosti i discipline gra|ana.

Pretno vije}e se sla`e da su to svrhe vrijedne pa`nje prilikom utvr|ivanja kazne. Pored retributivne funkcije i funkcije odvra}anja, na koje se poziva Tu`ila{tvo, Pretresno vije}e ovdje kratko razmatra za{titu dru{tva, prevaspitavanje i motiv kao momente koje treba uzeti u obzir prilikom utvr|ivanja kazne.

(a) Retribucija

1231. Teorija retribucije, naslje|e primitivne teorije osvete, zahtijeva od Pretresnog vije}a da izvr{i odmazdu kako bi umirilo `rtvu. Politika Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija usmjerena je ka pomirenju strana. To je osnova Dejtonskog mirovnog sporazuma kojim su se sve strane u sukobu u Bosni i Hercegovini saglasile da `ive zajedno. Sva je prilika da bi razmatranje retribucije kao jedinog momenta pri utvr|ivanju kazne bilo kontraproduktivno i potpuno u suprotnosti sa ciljem Savjeta bezbjednosti obnovom i odr`avanjem mira na teritoriji biv{e Jugoslavije. Retributivno ka`njavanje samo po sebi ne donosi pravdu.

¹⁰⁹⁰ Vidi *Tadi}* *Sentencing Judgment*, RP D17979-D17980.

¹⁰⁹¹ Vidi *Erdemovi}* *Sentencing Judgment*, 5. mart 1998, RP D497-D498.

(b) Zaštita društva

1232. Zaštita društva od vinih optu`enih zna-ajan je faktor pri utvr|ivanju odgovaraju}e kazne. Politika zaštite zavisi od prirode krivi-nog djela i dr`anja optu`enog. Zaštita društva -esto podrazumijeva duge kazne zatvora kako bi se društvo zaštitilo od neprijateljskog, razbojni-kog pona{anja vinih optu`enih. Ovaj faktor je va`an i relevantan kada se vini optu`eni smatra opasnim po društvo.

(c) Rehabilitacija

1233. Faktor rehabilitacije bavi se okolnostima reintegracije vinog optu`enog u društvo. Ovo je obi-no slu-aj kada se mla|i, ili slabije obrazovani, -lanovi društva proglase krivim za krivi-na djela. Stoga postaje potrebno da se oni reintegri{u u društvo kako bi mogli da postanu njegovi korisni -lanovi i kako bi im se omogu}ilo da vode normalan i produktivan `ivot nakon pu{tanja iz zatvora. Starost optu`enog, njegove prilike, njegova sposobnost za rehabilitaciju i raspolo`ivost odgovaraju}ih uslova u ustanovi u kojoj je zato-en mogu, i treba, da budu relevantni momenti u tom smislu.

(d) Odvra}anje

1234. Odvra}anje je vjerovatno najva`niji faktor kod odre|ivanja odgovaraju}e kazne za kr{enje me|unarodnog humanitarnog prava. Pored -injenice da optu`eni treba da se odgovaraju}om kaznom u dovoljnoj mjeri odvrati od toga da ikada i pomisli da ponovo u-estvuje u takvim zlo-inima, i lica koja se u budu}nosti na|u u sli-nim situacijama treba isto tako da se odvrate od upu{tanja u takva krivi-na djela. Odvra}anje funkcionera na visokom nivou, kako vojnih tako i civilnih, u kontekstu biv{e Jugoslavije, odgovaraju}im kaznama zatvora, korisna je mjera za povratak mira u te krajeve. Iako duge kazne zatvora nisu ideal, mogu}e su situacije koje iziskuju ka`njavanje optu`enog lica na dugu kaznu zatvora kako bi se u oblasti o kojoj je rije- obezbjedila dugoro-na stabilnost. Ka`njavanje visokih politi-kih funkcionera i vojnih oficira pokaza}e da takvi zvani-nici ne mogu da se neka`njeno oglu{uju o namjere i zabrane me|unarodne zajednice.

(e) Motiv za izvršenje krivičnih djela

1235. Generalno govoreći, motiv nije suštinski sastojak odgovornosti za izvršenje određenog krivičnog djela. On je, u određenoj mjeri, potreban faktor za utvrđivanje kazne nakon što je ustanovljena krivica. Krivična djela za koja se optuženi terete su kršenje međunarodnog humanitarnog prava. Stoga je bitno razmotriti motive optuženih. Motiv za počinjanje određene radnje koja ima za rezultat krivično djelo za koje se lice tereti može da bude otežavajući ili olakšavajući element odgovarajuće kazne. Na primjer, kada se ustanovi da je optuženi izvršio krivično djelo za koje se tereti hladno i proračunato sa predumišljajem koji ukazuje na osvetu protiv žrtve ili grupe kojoj žrtva pripada, takve okolnosti nalažu izricanje otežane kazne. S druge strane, ako se zaključuje da je optuženi izvršio krivično djelo za koje se tereti nevoljko i pod pritiskom grupe i, pored toga, pokazao samilost prema žrtvi ili grupi kojoj žrtva pripada, to su svakako olakšavajući momenti koje će Pretresno vijeće uzeti u obzir prilikom odmjeravanja odgovarajuće kazne.

B. Faktori od značaja za odmjeravanje kazne u odnosu na svakog optuženog

1236. Ovaj dio presude bavi se izricanjem odgovarajućih sankcija svakom od optuženih lica proglašeni krivim a u odnosu na ta-ke optužene po kojima su proglašeni krivim. Za ove potrebe Pretresno vijeće, u principu, ima u vidu odredbe člana 24(2) Statuta i potpravila 101(B) Pravilnika, kao i praksu izricanja kazni sudova bivše Jugoslavije, na osnovu odredbi krivičnog zakona SFRJ. Pretresno vijeće je u prethodnom dijelu dosta detaljno razmotrilo zakon i praksu. Prilikom razmatranja odgovarajuće kazne, Pretresno vijeće ukratko razmatra, kada je to relevantno, okolnosti krivičnog djela, ulogu koju je igrao optuženi, faktore koji otežavaju ili olakšavaju krivično djelo i sve druge eventualno relevantne momente. Tri optužena lica koja su predmet ovog razmatranja su Zdravko Mucić, Hazim Delić i Esad Landžo. Odgovarajuće kazne koje su im izrečene nakon osude po pojedinačnim tačkama optužnice razmotriće se *seriatim*, po-evoluću sa Zdravkom Mucićem. Zejnil Delalić, koji je oslobođen optužbi po svim tačkama optužnice, nije predmet kažnjavanja.

1. Zdravko Muci}

1237. Pretresno vijeće proglašava Zdravka Muci}a krivim, po članu 7(3) Statuta, za: hotimično ubistvo */wilful killing/* i ubistvo */murder/* @eljka]e}eza, Petka Gligorevi}a, Gojka Miljani}a, Miroslava Vuji-i}a i Pere Mrkaji}a, [}epe Gotovca, @eljka Milo{evi}a, Sime Jovanovi}a i Bo{ka Samoukovi}a, te za hotimično nano{enje te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja Slavku [u{i}u i surovo postupanje sa njim (ta-ke 13 i 14); mu-enje Milovana Kuljanina, Momira Kuljanina, Grozdane]e}ez, Milojke Anti}, Spasoja Miljevi}a i Mirka \or|i}a (ta-ke 33 i 34); hotimično nano{enje te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja Draganu Kuljaninu, Vuka{inu Mrkaji}u i Nedeljku Dragani}u i surovo postupanje prema njima, te ne-ovje-no i surovo postupanje prema Mirku Kuljaninu (ta-ke 38 i 39); i za ne-ovje-no i surovo postupanje prema Vasi \or|i}u, Veseljku \or|i}u, Danilu Kuljaninu, Mi{i}i Kuljaninu, Milenku Kuljaninu i Novici \or|i}u (ta-ke 44 i 45). Pretresno vijeće tako|e proglašava Zdravka Muci}a, na osnovu njegovog u-e{a u odr`avanju nehumanih uslova u zatvoru/logoru ^elebi}i, i zato {to nije sprije-io ili kaznio nasilna djela podre|enih mu lica kojima su zato-enici u zatvoru/logoru ^elebi}i izlagani atmosferi terora, krivim za hotimično nano{enje te{kih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja, i surovo postupanje (ta-ke 46 i 47). G. Muci} se tako|e proglašava krivim po članu 7(1) Statuta za protivzakonito zato-avanje civila (ta-ka 48).

1238. Prilikom utvr|ivanja odgovaraju}e kazne koja }e se izre}i po progla{enju krivice, pored op{tih faktora, va`no je uzeti u obzir i li-ne faktore kao {to su starost optu`enika i prethodno vladanje, uklju-uju}i i vrijeme provedeno u pritvoru prije i poslije su|enja. Op{ta reputacija optu`enog je tako|e momenat koji treba imati u vidu. Ovi faktori mogu da idu u prilog bilo ote`avanju bilo olak{avanju, u zavisnosti od predmeta koji se razmatra.

1239. Odbrana Zdravka Muci}a podnijela je dokaze o tome da je optu`eni dobrog karaktera. Mnogi svjedoci, uklju-uju}i i }erku optu`enog, usmeno su svjedo-ili pred Pretresnim vije}em. Odbrana je istakla, a to optu`ba nije opovrgla, da nema uvjerljivih dokaza o aktivnom, neposrednom, li-nom u-e{u optu`enog u bilo kojem -inu nasilja ili ne-ovje-nog postupanja. S druge strane, ima dokaza, -ak i na strani optu`be, da je optu`eni, svojim rije-ima ili djelima, i dapa-e samim svojim prisustvom u zatvoru/logoru ^elebi}i, spre-avao po-injavanje djela nasilja.

1240. U svako relevantno vrijeme Zdravko Muci} je bio komandant zatvora/logora ^elebi}i i odgovoran za uslove u zatvoru/logoru. On je bio neposredno nadre|en Hazimu Deli}u. Zna-ajno je primijetiti da gospodin Muci}, uz izuzetak ta-aka 46 i 47 (nehumani uslovi) i ta-ke 48 (protivzakonito zato-avanje civila) nije progla{en krivim za aktivno u-e{e u bilo kojem od krivi-nih djela za koje optu`ene tereti optu`nica. Po svim tim ta-kama osu|en je za krivi-na djela za koja podlije`e ka`njavanju i odgovornosti zbog krivi-nih djela lica koja su mu podre|ena.

1241. Kako je prethodno razmatrano u odjeljku III, zatvor/logor ^elebi}i oformljen je radi zato-avanja onih bosanskih Srba u op{tini Konjic -ija je lojalnost dr`avi Bosni i Hercegovini bila pod znakom pitanja. Opasnost za koju se vjerovalo da prijete od onih koje su snage bosanske vlade uhapsile tokom vojnih dejstava u Bradini i Donjem Selu, izme|u ostalih mjesta, rje{ena je tako {to ih se dr`alo zato-enim u zatvoru/logoru ^elebi}i pod budnom paskom bosanskih stra`ara koji je trebalo da se pobrinu da oni vi{e ne predstavljaju bezbjednosni rizik niti bilo kakvu opasnost po dr`avu. Pretresno vije}e je zaklju-ilo da improvizovani uslovi u zatvoru/logoru ^elebi}i nisu bili zadovoljavaju}i, ni izdaleka odgovaraju}i za doti-ni broj zato-enika. Oni koji su bili odgovorni za zato-avanje zatvorenika o-ito nisu razmi{ljali o pitanju prikladnosti objekta, koji nije kori{en kao zatvor u mirnodopsko vrijeme. [tavi{e, zato-enici su bili bosanski Srbi i lica identifikovana kao protivnici opstojanja nezavisne bosanske dr`ave. Zatvorom/logorom upravljali su vojnici ove dr`ave u nastajanju, od kojih su neki bili potpuno predani cilju njenog opstojanja te zaista kivni i osvetni-ki nastrojani zbog stvarnih ili zami{ljenih aktivnosti svojih protivnika.

1242. Pretresno vije}e je zaklju-ilo da su uslovi zato-eni{tva u zatvoru/logoru ^elebi}i bili surovi, i, doista, ne-ovje~ni. Ishrana je bila na granici gladovanja, zdravstveni i sanitarni uslovi neodgovaraju}i i za svaku osudu. Stra`ari su bili neprijateljski nastrojani i te{kaka prebijanja, mu-enje i poni`avanje zato-enika bili su pravilo. Neki od stra`ara eksperimentisali su sa metodima ka`njavanja zato-enika, a smrt zato-enika bila je uobi-ajena stvar i nikakvo iznena|enje. Izgledalo je da nikome nije bilo stalo do toga ho}e li zato-enici pre`ivjeti. Te je uslove skrivio Zdravko Muci}, koji je bio komandant zatvora/logora ^elebi}i nakon njegovog ustanovljavanja. Ima dokaza da je gospodin Muci} birao stra`are. On je tako|e izabrao i svog zamjenika, Hazima Deli}a, naizgled sa

namjerom da poka`e kakvu vrstu discipline o`ekuje u zatvoru/logoru. Pored toga, zatvor/logor je oformljen unutar kasarne ^elebi}i, gdje su vojnici bosanske armije imali slobodan pristup.

1243. Neosporeni dokazni materijal pred Pretresnim vije}em pokazuje da je gospodin Muci} bio komandant zatvora/logora, sa potpunom vla}u nad oficirima, stra`arima i zato-enicima, i lice kojem su oficiri i stra`ari bili podre|eni. Gospodin Muci } je bio odgovoran za uslove u zatvoru/logoru, i za protivzakonito zato-avanje civila u njemu zatvorenih. Nije ulo`io nikakav napor da sprije-i ili kazni lica koja su zlostavljala zatvorenike, niti -ak da istra`i konkretne slu-ajeve zlostavljanja zato-enika uklju-uju}i i one sa smrtnim ishodom. Umjesto toga, ima dokaza da nikad nije bio u zatvoru/logoru no}u, kada je bilo najvjerovatnije da }e do}i do zlostavljanja. Redovno je i{ao u posjete svojoj porodici i bio bi odsutan danima, o-ito zanemaruju}i svoje du`nosti komandanta i ne haju}i za sudbinu ugro`enih zato-enika. Prema dokaznom materijalu podnijetom Pretresnom vije}u, on je znao da se zato-enici mu-e ili -ak ubijaju. Tolerisao je takve uslove tokom cjelokupnog perioda dok je bio komandant zatvora/logora, {to je ostavljalo dojam da ih ohrabruje.

1244. Pona{anje g. Muci}a pred Pretresnim vije}em u toku samog su|enja posebno pokre}e pitanje ote`avaju}ih momenata. Pretresno vije}e je posmatralo i pratilo pona{anje i dr`anje g. Muci}a tokom cijelog su|enja. Optu`eni je sve vrijeme pokazivao prkos i odsustvo po{tovanja prema sudskom postupku i prema u-esnicima u su|enju, {to se skoro grani-ilo sa nepoimanjem te`ine krivi-nih djela za koje je optu`en i dostojanstva sudskog procesa. Predsjedavaju}i sudija je ponekad morao o{tro da ga upozori podsje}aju}i ga da mu se sudi za te{ka krivi-na djela. Tu`ila{tvo je tako|e iznijelo dokaze o razmjeni poruka izme|u Zejnila Delali}a i Zdravka Muci}a putem kojih su se dogovarali o falsifikovanju dokaza koji }e se podnositi na su|enju. Tako|e je bilo navoda da je i g. Muci} sudjelovao u prijetnjama jednom svjedoku u sudnici. Takva nastojanja da se na svjedoke uti-e odnosno da se svjedoci zastra(e predstavljaju posebno relevantno ote`avaju}e pona{anje, koje Pretresno vije}e ima pravo da uzme u obzir prilikom odmjeravanja odgovaraju}e kazne.

1245. Pored ovih ote`avaju}ih okolnosti, postoji i odre|en broj olak{avaju}ih momenata. U vrijeme aktuelno za optu`nicu, u op{tini Konjic je vladalo izrazito antisrpsko

raspolo`enje. Usred takvog neprijateljstva prema Srbima g. Muci} je postao komandant zato-eni-kog objekta za Srbe osumnji-ene za antibosansku djelatnost. Zdravko Muci} bio je bosanski Hrvat me|u bosanskim Muslimanima. On uglavnom nije mogao sebi da dozvoli da izgleda naklonjen bosanskim Srbima, koje su mnogi smatrali neprijateljima bosanske dr`ave. Ovakvi obziri, vjerovatno uslovljeni samo-odr`anjem, sprije-ili su ga da preduzme stro`ije mjere da suzbije o-igledno zlostavljanje zato-enika.

1246. Tu`ila{tvo, koje se, izgleda, slo`ilo s ovim mi{ljenjem, odmah mu je suprotstavilo tvrdnju da to nije opravdanje {to g. Muci} nije preduzeo odgovaraju}e mjere i sve u svojoj mo}i da sprije-i zlostavljanje zato-enika.

1247. Iznose}i svoju argumentaciju, odbrana gospodina Muci}a se poziva na iskaze svjedoka optu`be koji su govorili sve najljep{e o odnosu g. Muci}a prema zato-enicima. Pomenuta su usmena svjedo-enja Mira Golubovi}a, Nedeljka Dragani}a, Grozdane]e}ez, svjedoka P i svjedoka T, koji su svi bili svjedoci optu`be. Miro Golubovi} je izjavio da, po njegovom mi{ljenju, ne bi bilo rata u Bosni i Hercegovini da je samo 20 odsto ljudi kao g. Muci}. [tovi{e, ovaj svjedok je izjavio da svoj `ivot i samu -injenicu {to mo`e da svjedo-i, duguje g. Muci}u.¹⁰⁹² Grozdana]e}ez je ispri-ala kako je g. Muci} sprije-io silovanje trinaestogodi{nje djevoj-ice u zatvoru/logoru vrativ{i je roditeljima.¹⁰⁹³ Gospo|a]e}ez je tako|e posvjedo-ila da je on platio 300 njema-kih maraka da joj omogu}i da pobjegne i da je mo`da pomogao i drugima da se spasu.¹⁰⁹⁴ Da je g. Muci}, izgleda, brinuo za zato-enike tako|e je pokazano u usmenom svjedo-enju svjedoka P, koji je slu-ajno -uo kako g. Muci} telefonom hitno i pani-no tra`i hranu za zato-enike.¹⁰⁹⁵

1248. Pretresno vije}e je vrlo trezveno razmotrilo argumentaciju strana. Mnogo toga govori u prilog olak{avaju}im dokazima, kao i prethodno razmatranim ote`avaju}im okolnostima. Relevantno je, i od klju-nog zna-aja, uzeti u obzir okolnosti u kojima su se stvari doga|ale, kao i dru{tvene pritiske i neprijateljsko okru`enje u kojem je optu`eni djelovao. Sve u svemu, Pretresno vije}e je uzelo u obzir pona{anje optu`enog u situaciji kada je raspolagao zna-ajnom vla}u i imao mo} odlu-ivanja o `ivotu i smrti zato-enika u

¹⁰⁹² *Vidi* T. 2187.

¹⁰⁹³ *Vidi* T. 541.-T. 542.

¹⁰⁹⁴ *Vidi* T. 604.

¹⁰⁹⁵ *Vidi* T. 4574.-T. 4575.

zatvoru/logoru. Pretresno vijeće je imalo u vidu -injenicu da nijedan svjedok nije imenovao optu`enog kao direktnog u-esnika u bilo kojem ubistvu ili mu-enju u pogledu kojih se tereti da je odgovoran kao nadre|eno lice. Pretresno vijeće ne smatra vjerodostojnim svjedo-enje Esada Land`a da je g. Muci} naredio da se ubije [}epo Gotovac. Ovako opisana slika prije ukazuje na prepoznavanje pojedina-nih propusta kao aspekta ljudske slabosti nego na zle namjere pojedinca. Krivi-na odgovornost g. Muci}a u potpunosti proisti-e iz njegovog propusta da sprovede svoju nadre|enu vlast na dobrobit zato-enika u zatvoru/logoru ^elebi}i.

1249. Odbrana g. Muci}a tra`ila je od Pretresnog vije}a da uporedi njegov predmet sa predmetom feldmar{ala von Leeba tokom Drugog svjetskog rata.¹⁰⁹⁶ Feldmar{al je osu|en zbog toga {to su njemu podre|ena lica izvr{ila jedno nare|enje, poznato kao "Nare|enje o nadle`nosti u predmetu Barbarossa". Ovim nare|enjem podre|eni oficiri su ovla{}eni da na osnovu sumnje za odre|ena djela pucaju u pojedince. Postojali su dokazi da je von Leeb sproveo nare|enje prosljediv{i ga preko komandne hijerarhije. Vojni sud Sjedinjenih Dr`ava je utvrdio da su jedinice zlo-ina-ki sprovodile to nare|enje, i da, s obzirom da je njen inicijator, von Leeb mora da snosi odgovornost za njegovo nezakonito sprovo|enje. Jedina paralela koja se mo`e povu}i sa teku}im predmetom je to da su i feldmar{al von Leeb i g. Muci} ostvarivali i imali komandnu vlast i nadre|enu odgovornost nad pot-injenima za -ija su nedjela bili i jesu krivi-no odgovorni.

1250. U teku}em predmetu, g. Muci}u se, zbog svjesnog zanemarivanja du`nosti da nadzire svoje pot-injene, -ime im je omogu}io da zlostavljaju zato-enike u zatvoru/logoru ^elebi}i, imputira da je znao za njihove zlo-ine. Gospodin Muci} je svjesno stvarao alibi za mogu}a krivi-na djela pot-injenih. Dozvoliti da sra-unato zanemarivanje su{tinske du`nosti bude element olak{avanja krivi-ne odgovornosti predstavljalo bi izopa-enje pravde i zloupotrebu koncepcije komandnih ovla{}enja. U ovom konkretnom slu-aju razlog dat za odsustvovanje iz zatvora/logora no}u bez preduzimanja mjera za obezbje|enje discipline tokom tog vremena, naime da se sam sa-uva od ekscesa stra`ara i vojnika, prije je ote`avaju}i faktor. Kazna zatvora od tri godine izre-ena u predmetu feldmar{ala von Leeba ne bi predstavljala adekvatan presedan na osnovu -injenica ovog predmeta.

¹⁰⁹⁶ *Vidi* United States v. Wilhelm von Leeb et al., sv.XI TWC 462, 553-565.

1251. Op(te dr`anje g. Muci}a tokom sudskog postupka u i izvan sudnice kao da odslilkava njegov komotan i povr{an stav prema njegovim du`nostima u zatvoru/logoru ^elebi}i. Zajedno s drugima uporno je nastojao kada je imao priliku, da zastra{i svjedoke i da ih navede da dadu povoljni iskaz. Njegovo dr`anje tokom cjelokupnog postupka navodi na zaklju-ak da je, izgleda, ovo su|enje smatrao farsom i skupom {alom. Zdravko Muci} je odbio da usmeno svjedo-i, unato- klju-ne uloge koju je igrao u doga|ajima povodom kojih se optu`eni gone.

1252. Pri odmjeravanju kazne, Pretresno vije}e je tako|e uzelo u obzir te`inu krivi-nih djela za koja je optu`eni osu|en. Mi ne smatramo retribuciju *simpliciter* po`eljnomo osnovom za ka`njavanje kod krivi-nih djela vrste sa kojom je Pretresno vije}e sada suo-eno. Pretresno vije}e ima na umu da, pri osudi lica koja ostvaruju nadre|enu vlast, i podre|eni oficir u pogledu -ijih krivi-nih djela se nadre|eno lice smatra odgovornim, -esto tako|e biva optu`en i osu|en za isto krivi-no djelo.

2. Hazim Deli}

1253. Pretresno vije}e progla{ava Hazima Deli}a krivim za po-injavanje niza nasilnih zlo-ina protiv zato-enika koji su mu bili na milost i nemilost u zatvoru/logoru ^elebi}i. Presu|eno je da je kriv za: hotimi-no ubistvo i ubistvo dva zato-enika, [}epe Gotovca i @eljka Milo{evi}a (ta-ke 1 do 4); te{kko prebijanje Slavka [u{i}a koje predstavlja surovo postupanje i hotimi-no nano{enje te{kkih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja (ta-ke 11 i 12); silovanje dvije zato-enice, Grozdane]e}ez i Milojke Anti}, koje predstavlja mu-enje (ta-ke 18, 19, 21 i 22); ne-ovje-na djela, uklju-uju}i kori{enje elektri-ne naprave na zato-enicima, {to predstavlja ne-ovje-no i surovo postupanje (ta-ke 42 i 43); i, s obzirom da je svaki od prethodno pomenutih zlo-ina doprinio atmosferi terora, a time stvaranju i odr`avanju ne-ovje-nih uslova u zatvoru/logoru ^elebi}i, hotimi-no nano{enje te{kkih patnji ili ozbiljnih povreda i surovo postupanje (ta-ke 46 i 47).

1254. Tu`ila{tvo tvrdi, *inter alia*, da je Hazim Deli} li-no u-estvovao u monstuoznim zlo-inima. Ubio je nekoliko zato-enika, brutalno je silovao nekoliko `ena u zatvoru/logoru i onda se time hvalio, i -esto je tukao zato-enike, -esto koriste}i palicu za bezbol, lome}i rebra svojim `rtvama. Optu`ba tvrdi da je sadisti-ki u`ivao u nano{enju

bola, na primjer kada je koristio električnu napravu da kod zatočenika izazove elektrošokove, smijao bi se kada bi žrtve molile za milost.

1255. Prema Tužilaštvu, kada nije fizički zlostavljao zatočnike, g. Deli bi im –esto samoinicijativno nanosio druge vrste patnji, primoravaju ih, na primjer, da trče naokolo i da izigravaju automobile. Ono tvrdi da je nasilničko ponašanje g. Deli prema zatvorenicima i njegova bezdušna nebriga za njihovu dobrobit mogla samo da podstakne druge na brutalnosti i da održava atmosferu nekaćnjivosti u zatvoru/logoru ^elebi}i.

1256. Tužilaštvo ukazuje na to da je g. Deli i ranije osuđen za ubistvo u Bosni i Hercegovini za koje je odslužio zatvorsku kaznu od oko dvije do dvije i po godine. Tužilaštvo je takođe podnijelo izjave žrtava u kojima su žrtve opisale posljedice zločina počinjenih nad njima. Pored toga, Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće u stanju da sagleda patnje žrtava u kontekstu uslova zatočenja kao otežavajući faktor.

1257. Odbrana tvrdi da su lične prilike Hazima Deli relevantne pri odmjeravanju kazne. Opisuje ga kao –ovjeka rođenog u opštini Konjic u kojoj je i proveo veći dio svog života. Srednju školu je završio 1980. i slušao JNA u pješačiji od januara 1982. do februara 1983. Dozvoljeno mu je da izađe iz vojske 55 dana ranije zbog dobrog ponašanja. Ubrzo nakon otpusta iz JNA, zaposlio se kao mašinbravar u pogonu za preradu drva. Gospodin Deli se oženio 31. januara 1984. i ima dvoje male djece. Mobilisan je u ranoj fazi oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini i prije toga vremena nije dolazio u sukob sa zakonom niti je bio optuživan za bilo kakva krivična djela. Prije postavljanja na dužnost u zatvoru/logoru ^elebi}i nije proćao nikakvu obuku. Njegovi advokati odbrane podnijeli su niz izjava ukljućujući jednu njegovog oca i jednu njegove supruge. Ove izjave potkrepljuju opis prethodnog života g. Deli koji je dala odbrana i govore u prilog njegovom dobrom karakteru.¹⁰⁹⁷

1258. Nadalje, na osnovu stručnog ljekarskog mišljenja, odbrana tvrdi da Hazim Deli pati od sindroma post-traumatskog stresa kao posljedice ratnih iskustava. Po svemu sudeći, tokom protekle godine se bolje prilagodio i sve više je u stanju da kontroliše svoju narav i, s obzirom da više nije u samici, manje je depresivan. Pored toga, odbrana izjavljuje da g. Deli nije imao problema s upravom Pritvorske jedinice niti sa drugim

¹⁰⁹⁷ Dokazni predmeti D109/3 i D112/3a.

prিতবorenicima, bez obzira na njihovo porijeklo. Kona-no, odbrana se poziva na izjavu jednog od svojih istražitelja koji je razgovarao sa nizom ljudi u općini Konjic i izvjestio, između ostalog, da je Hazim Delić intervenisao da se neki zatvorenici oslobode, da strahari prestanu da tuku zatvorenike, da je tražio ljekarsku negu za određeni broj zatočenika i da je, jednom prilikom, nastojao da obezbjedi isporuku sapuna za zatočenike kako bi poboljšao higijenske uslove i umanjio mogućnost bolesti.

1259. Tokom postupka odmjerenja kazne, Hazim Delić je dao kraću izjavu u cilju ublažavanja svoje kazne. Izjavio je da je rekao "sve što može Tužilaštvo", ali da nakon što je čuo iskaz Esada Landića ne može da spava noću.¹⁰⁹⁸ Porekao je da je izdavao ikakva naređenja da se zatočenici ubijaju, da se pale ili da se prisiljavaju na međusobni felacio.¹⁰⁹⁹

1260. Probni kamen odmjerenja kazne je teška krivična djela za koje se optuženo lice proglasi krivim, što podrazumijeva, između ostalog, i razmatranje djelovanja zločinca na žrtvu. Shodno tome, Pretresno vijeće je sada razmotriti okolnosti svakog od krivičnih djela za koja je gospodin Delić osuđen.

1261. Hazim Delić je zločinca usmrtio dvojicu zatočenika u zatvoru/logoru "elebići". Učestvovao je u surovim i nemilosrdnim premlaćivanjima čete Gotovca. Pretukao je ovog starog vojvode na smrt na osnovu optužbe da je skrivio smrt Muslimana u Drugom svjetskom ratu. Surovi predumišljaj Hazima Delića dalje istine činjenica da je svoju žrtvu upozorio prije nego što ju je premlatio da ne treba da se nada da će ostati na životu. Četnik Milošević je takođe smrtno stradao od ruke Hazima Delića zato što je g. Delić mislio da je on srpski snajperista. G. Delić je žrtvu pretukao električnim kablom prije nego što ga je premlatio na smrt. Nakon što je žrtva odbila da pred novinarima koji su bili u posjeti zatvoru/logoru "prizna", na njega se izlio gnjev g. Delića, koji ga je unaprijed upozorio šta ga čeka i rekao mu da bude spreman za batine u određeno vrijeme. Zatim je Hazim Delić izveo zatočenika van i prebio ga na smrt, iz čega se vidi hladni predumišljaj kojim se rukovodio u svom činu. Takođe je utvrđeno da je g. Delić u više navrata teško premlatio Slavka Čučija, jednom prilikom koristeći tešku alatku.

¹⁰⁹⁸ T. 16052-T. 16053.

¹⁰⁹⁹ T. 16052-T. 16053 i T. 16056-T. 16057.

1262. Hazim Deli} je kriv za mu-enje zato {to je silovao dvije zato-enice u zatvoru/logoru ^elebi}i koje je za svaku osudu. Grozdanu]e}ez izlo`io je ne samo patnjama svojstvenim samom -inu silovanja ve} ju je jo{ gore ponizio i degradirao siluju}i je u prisustvu svojih kolega. Efekti ovog zlo-ina jasno su vidljivi iz iskaza svjedokinje kada je rekla "... pogazio mi je ponos i nikada vi{e ne}u biti ista `ena".¹¹⁰⁰

1263. Prije prvog silovanja Milojke Anti}, Hazim Deli} joj je prijetio i rekao joj da }e ukoliko ne uradi sve {to on od nje zahtijeva, biti upu}ena u drugi zatvor/logor ili ustrijeljena. Zatim ju je uz prijetnju vatrenim oru`jem primorao da se skine, ignorisao njene molbe za milost i psovao je i prijetio joj dok ju je silovao. Sljede}eg dana pogor{ao je njen strah i patnju rekav{i "... za{to pla-e{? Ovo ti ne}e biti poslednji put".¹¹⁰¹ Nakon tog silovanja uslijedila su jo{ dva, od kojih je jedno uklju-ivalo bolnu i fizi-ki ozlje|uju}u analnu penetraciju. Ta silovanja je Hazim Deli} po-inio naoru`an, uz potpuno oglu{avanje na molbe `rtve za milost. Gospo|a Anti} svjedo-ila je o tome kako su ovi zlo-ini na nju uticali, izazvav{i izme|u ostalog osje}anje jada, stalan pla- i osje}aj da je poludjela. U izjavi o posljedicama po svjedoka dostavljenoj od strane Tu`ila{tva za potrebe odmjeravanja kazne, izjavila je, "rane koje nosim od silovanja u ^elebi}ima nikada ne}e pro}i".¹¹⁰²

1264. Hazim Deli} je tako|e kriv za ne-ovje-no i surovo postupanje zbog kori{e}nja elektri-ne naprave na zato-enicima. [okovi koje je ispu{tao ovaj ure|aj izazivali su bol, opekotine, konvulzije i o`iljke i pla{i ili `rtve i druge zatvorenike. Onaj aspekt ovih radnji koji najvi{e uznemirava, koji je najozbiljniji, i, stoga, ote`avaju}i, jest to da je izgleda g. Deli} u`ivao da koristi ovu napravu na svojim bespomo}nim `rtvama. Prema napravi se odnosio kao prema igra-ki. Bilo mu je smije{no kad ju je koristio i smijao se kada bi ga `rtve preklinjale da prestane. Pretresno vije}e nema mnogo {ta dodati kao komentar na ovakvo pona{anje, ~ija izopa-enost govori sama za sebe.

1265. Pored krivi-nih djela za koja se Hazim Deli} progla{ava krivim, Pretresno vije}e je do{lo i do stanovitih ~injani-nih zaklju-aka u vezi sa njegovim pona{anjem u zatvoru/logoru. Na primjer, g. Deli} je odgovoran {to je Milovan Kuljanin zatvoren u mali, mra-ni {aht, sa jo{ jednim zato-enikom, barem jedan dan i jednu no}, bez hrane i

¹¹⁰⁰ T. 494.

¹¹⁰¹ T. 1780.

¹¹⁰² *Sentencing Submission of the Prosecution*, RP D9754

vode. Cilj ovog -ina bilo je zastra{ivanje `rtve pred ispitivanje, tokom kojeg je g. Deli} u{ao u sobu i udario Milovana Kuljanina drvenim predmetom. Tako|e je prisustvovao masovnim prebijanjima zato-enika. Dalje, uporno se i`ivljavao na jednom konkretnom zato-eniku, Vuka{inu Mrkaji}u, udaraju}i ga bez o-itog povoda gotovo svaki put kada bi do{ao u hangar br. 6.

1266. Hazim Deli} je kriv za doprino{enje atmosferi terora koja je vladala u zatvoru/logoru kao rezultat prethodno opisanih djela. On je namjerno doprinosio stvaranju uslova u kojima su zato-enici bili primorani da `ive u konstantnom strahu da }e biti ubijeni ili podvrgnuti fizi-kom zlostavljanju. Pored toga, Hazim Deli} je ovakvoj atmosferi doprinosio svojim prijetnjama zato-enicima. Na primjer, svjedok R je izjavio da je, kada mu je jedan zato-enik zatra`io medicinsku pomo}, g. Deli} odgovorio izjavom "sjedi dolje, i ina-e mora{ da umre{, dobio ljekarsku pomo} ili ne".¹¹⁰³ Isti ovaj svjedok posvjedo-io je da je to bila omiljena fraza g. Deli}a u saobra}anju sa zato-enicima. To potkrepljuje i iskaz Nedeljka Dragani}a koji je izjavio da bi mu, kada je tra`io da ide u stacionar da mu se o-isti rana, g. Deli} rekao da ne ide dodav{i "ne treba ti to, ne}e{ dugo".¹¹⁰⁴ Pored toga, svjedok R je posvjedo-io da bi, dok je bio u hangaru br. 6, g. Deli} u{ao i rekao zato-enicima "'sjedite ba{luci', rije~ koja zna-i muslimanski nadgrobni spomenici, htiju}i da ka`e da }emo tu ostati zauvijek".¹¹⁰⁵

1267. Pored toga, Hazim Deli} je postupao na na-in koji je poni`avao zato-enike. Na primjer, ima dokaza da je zato-enicima u hangaru br. 6 dozvoljavao da iza|u iz hangara da mokre samo dva puta dnevno u grupama od 30 do 40 ljudi. G. Deli} bi im naredio da izi|u, na {ta su oni morali da istr-e iz hangara do jednog jarka i poku{aju da mokre. Nekoliko trenutaka kasnije bilo bi im nare|eno da prestanu i da se vrate u hangar. To je u suprotnosti sa -injenicom da su, barem u po-etku, ovi zato-enici mogli da idu da vr{e nu`du u jarku i septi-koj jami iza hangara bez ograni-enja.

1268. Analiza prethodno opisanih krivi-nih djela i motiva za njihovo izvr{enje, kada su relevantni, pokazuje da se ista ne mogu okvalifikovati nikako druk-ije do kao neka od najte`ih krivi-nih djela koja se uop{te mogu po-initi u ratno vrijeme. Na-in na koji su ova djela po-injena ukazuje na sadistu koji, je ponekad, pokazivao krajnji prezir prema ljudskom `ivotu i dostojanstvu. ^injenica da je Hazim Deli} bio zamjenik komandanta

¹¹⁰³ T. 7774.

¹¹⁰⁴ T. 1631.

¹¹⁰⁵ T. 7704.

zatvora/logora samo pogor{ava stvar. Njegove `rtve bile su zarobljenici i prepu{tene njemu na milost i nemilost, on je zloupotreb{ljavao svoj polo`aj mo}i i povjerenja, izazvav{i smrt barem dvojice ljudi i osudiv{i brojne druge na patnje namjenjene onima koji bi pre`ivjeli mu-enje i ostalo te{ko zlostavljanje. Tako se ove okolnosti smatraju zna-ajnim ote`avaju}im faktorima pri odmjeravanju kazne za Hazima Deli}a.

1269. Motiv za po-injavanje ovih povreda humanitarnog prava tako|e je relevantni ote`avaju}i faktor kojeg treba uzeti u obzir pri odmjeravanju kazne za Hazima Deli}a. Dokazi ukazuju na to da su Hazima Deli}a pored op{tih sadisti-kih motiva na djelovanje poticala osvjetni-ka osje}anja protiv ljudi srpskog etniciteta. Prije nego {to je silovao gospo|u Anti}, izjavio je da "Su -etnici krivi za sve {to se doga|a. On [Deli]} po-eo je da mi psuje majku -etni-ku".¹¹⁰⁶ Nedeljko Dragani} je izjavio da je g. Deli} "u{etao u hangar broj 6 jednom prilikom i rekao nam da smo svi zatvoreni zato {to smo Srbi"¹¹⁰⁷ Mirko \or|i} je posvjedo-io da je, jednom prilikom, g. Deli} izveo zato-enike napolje na sunce. Stra`ari su pu{tali muslimanske duhovne pjesme dok su zato-enici morali da izvikuju odre|ene parole odgovaraju}i na one koje je izvikivao g. Deli} i drugi, kao {to su "Hazim je najve}i" ili "zig hajl".¹¹⁰⁸ Risto Vukalo je izjavio da je g. Deli} izvodio zato-enike ispred hangara br. 6 i nare|ivao im da izvikuju parole vjerske prirode koje su njima bile mu-ne.¹¹⁰⁹

1270. Olak{avaju}i momenti koji idu u prilog Hazimu Deli}u su -injenica da dokazni materijal pokazuje da je jednom prilikom podijelio }ebad zato-enicima.¹¹¹⁰ Pored toga, ponekad bi se pobrinuo da neki zato-enici dobiju lijekove i ljekarsku pomo}i.¹¹¹¹ Nadalje, Pretresno vije}e smatra da su dokazi koje je podnijela odbrana o prethodnom `ivotu, karakteru i zdravlju Hazima Deli}a relevantni faktori za odmjeravanje kazne i uzelo ih je u obzir kao takve.

1271. Suprotno tvrdnji odbrane, Hazim Deli} se nije predao Me|unarodnom sudu ve} su ga 2. maja 1996. bosanske vlasti li{ile slobode u Bosni i Hercegovini i predale

¹¹⁰⁶ T. 1777.

¹¹⁰⁷ T. 1617.

¹¹⁰⁸ T. 4800.

¹¹⁰⁹ T. 6280.

¹¹¹⁰ T. 2409 i T. 1268.

¹¹¹¹ T. 4721-T. 4722 i T. 2000.

Međunarodnom sudu 13. juna 1996. Prema tome, ova tvrdnja je netačna i ne može poslužiti ublažavanju njegove kazne.

3. Esad Landžo

1272. Optužbe protiv Esada Landže su o-ito najteže prirode: hotimično ubistvo i ubistvo []epe Gotovca, Sime Jovanovića i Božka Samoukovića, mučenje Momira Kuljanina, Spasoja Miljevića i Mirka Norića, te hotimično nanošenje teških patnji ili ozbiljnih povreda Slavku [u] i Nedeljku Draganiću i surovo postupanje sa njima. Pored konkretnih djela u optužnici za koja je utvrđeno da ih je g. Landžo počinio, Pretresno vijeće takođe konstatuje da je on svojim surovim postupanjem prema zatočenicima značajno doprinio atmosferi terora koja je vladala u zatvoru/logoru ^elebići. G. Landžo je zatvorenike zatočene u hangaru br. 6 i na drugim mjestima u zatvoru/logoru tukao i na drugi način zlostavljao nasumice i bez ikakvog o-itog povoda, na način koji je odisao prilično maštovitom surovošću i velikom dozom divljaštva.

1273. Pretresno vijeće stoga konstatuje otečajne faktore koji su relevantni u pogledu ponašanja g. Landže u zatvoru/logoru ^elebići. Posebno, i kako je prethodno naglašeno, treba imati u vidu veliki bol, patnje i povrede koje je g. Landžo nanosio svakoj od svojih žrtava i zatočenika u zatvoru/logoru koji su bili svjedoci njegove okrutnosti. Mnoge od tih žrtava i svjedoka nose trajne fizičke i psihičke ožiljke od okrutnosti g. Landže i iskustva koje su prošli u zatvoru/logoru. Na primjer, Novica Norić je izjavio da:

kad bih imao još 70 života, normalnih ljudskih života, ne vjerujem da bih mogao da ovo zaboravim, ne sve. Detalje zaboravljam, ali suština svega što sam proživio, što sam iskusio, neću nikad. To se može samo potisnuti u podsvijest. To se ne mora o-itivati u svakodnevnom životu ali suština je suština. Tamo sam na svaki način ponovno bio kao ljudsko biće, kao ličnost i fizički i zdravstveno, i to ne mogu da zaboravim.¹¹¹²

Posebno, ne može biti sumnje u divljaštvo s kojim je g. Landžo na smrt pretukao []epu Gotovca, starijeg i bespomoćnog čovjeka, niti u razmjere njegove surovosti, što pokazuje činjenica da je u glavu g. Gotovca zakucao metalnu značku pored toga što ga je tukao. Pretresno vijeće je takođe čulo iskaze da je g. Landžo nastavio da tuče g. Gotovca, gluh na

¹¹¹² T. 4286.

molbe za milost koje mu je upu}ivala `rtva.¹¹¹³ To je tako|e slu-aj kod ubistva Sime Jovanovi}a, koga su -uli da zapoma`e "nemojte bra}o molim vas" dok su ga prebijali na smrt ispred hangara br. 6,¹¹¹⁴ ubistva za koje je g. Land`o na|en odgovornim. Sli-no tome, nije posustajao kada je iznenada divlja-ki napao Bo{ka Samoukovi}a, koji je napad po op{tem priznanju bio motivisan osvetni-kim pobudama i dovoljno te`ak da kratko zatim izazove smrt. Pretresno vije}e je tako|e saslu{alo iskaze da je g. Land`o prijetio zato-enicima nasiljem ukoliko bi iko poku{ao da pomogne onima koji su posebno izdvojeni za zlostavljanje.¹¹¹⁵

1274. Pored toga, mnogi svjedoci posvjedo-ili su pred Pretresnim vije}em da je g. Land`o izgleda bio posebno sklon nano{enju te{kih opekotina zato-enicima u zatvoru/logoru. Stav je ovog Pretresnog vije}a da takav metod zlostavljanja pokazuje posebno sadisti-ke sklonosti i o-igledno iziskuje predumi{laj. G. Land`o je, doista, progla{en krivim za mu-enje zbog takvih slu-ajeva nano{enja opekotina, posebno u odnosu na Momira Kuljanina, Spasoja Miljevi}a, Mirka `or|i}a, kao i za hotimi-no nano{enje te{kih patnji Nedeljku Dragani}u i surovo postupanje prema njemu.

1275. Pretresno vije}e je dalje -injeno ustanovilo da je Esad Land`o vezao goru}i {tapin oko Vuka{ina Mrkaji}a, prisilio dva brata na me|usobni felacio i naredio ocu i sinu da jedan drugog tuku. Iako g. Land`o nije direktno optu{en za ova krivi-na djela i stoga se ne ka`njava u odnosu na njih, Pretresno vije}e, jo{ jednom konstatuje gnusnu prirodu ovih radnji i nakaradnost uma potrebnu da se smisle i nanesu takvi oblici patnje.

1276. G. Land`o se tako|e progla{ava krivim za direktan doprinos atmosferi terora koja je postojala u zatvoru/logoru ^elebi}i tokom cjelokupnog perioda relevantnog za optu`nicu, time {to je neprestano udarao nogama, tukao i zlostavljao zato-enike. To da je g. Land`o namjerno nastojao da ulije takav strah i strepnju zato-enicima o-ito je iz prijete}ih rije-i koje im je upu}ivao i njegovog pona{anja prema njima. Na primjer, svjedok N je posvjedo-io tokom su|enja da ga je g. Land`o jednom izveo iz hangara br. 6 i natjerao da klekne prisloniv{i mu pi{tolj na vrat kao da }e ga strijeljati.¹¹¹⁶ Posve je jasno

¹¹¹³ *Vidi* T. 5766-T. 5767, Branko Sudar.

¹¹¹⁴ *Vidi* T. 1638, Nedeljko Dragani}.

¹¹¹⁵ *Vidi*, npr., T. 7798, svjedok R.

¹¹¹⁶ *Vidi* T. 1914.

iz tog iskaza da su svi zato-enici bili u velikom strahu i zazirali od g. Land`e boje}i se da }e mu skrenuti pa`nju na sebe, sa strahovitim posljedicama.¹¹¹⁷

1277. Odbrana g. Land`e u svojim podnescima o odmjeravanju kazne govori o odre|enim olak{avaju}im okolnostima koje smatra bitnim. To su, izme|u ostalog, -injenica da je u predmetno vrijeme optu`nice g. Land`o bio veoma mlad, zatim njegovo porodi-no porijeklo, njegov karakter, -injenica da je priznao krivicu i izrazio kajanje, te njegovo nastojanje da sara|uje sa Tu`ila{tvom i njegova dobrovoljna predaja vlastima Bosne i Hercegovine.¹¹¹⁸ Odbrana dalje iznosi mi{ljenje da ni jedna kazna izre-ena za bilo koju ta-ku po kojoj g. Land`o eventualno bude progla{enim krivim ne bi trebalo da prema{uje pet godina i da sve takve kazne treba da se izdr`avaju istovremeno. Odbrana tvrdi da bi na taj na-in g. Land`i bilo omogu}eno da druga-ije osmisli svoju budu}nost u skladu sa svojom tek prevaspitanom i onedavna odgovornom li-no{ }u.

1287. Tu`ila{tvo uva`ava da se mladost i stanje svijesti g. Land`e u vrijeme po-injavanja krivi-nih djela trebaju uzeti u obzir pri odlu-ivanju o odgovaraju}oj kazni za njega.¹¹¹⁹ Me|utim, ono dalje ustvr|uje da su njegovi problemi li-nosti takvi da predstavlja stalnu opasnost po dru{tvo. Tu`ila{tvo tako|e osporava tvrdnju da je g. Land`o ponudio da sara|uje s njim i tvrdi da mu se g. Land`o obratio, septembra 1997, sa prijedlogom da }e priznati krivicu ukoliko bi se ono saglasilo sa maksimalnom kaznom od pet godina zatvora. Ono dalje ka`e, da u svjetlu te`ine zlo-ina koje je po-inio g. Land`o, taj prijedlog nije prihvatilo.¹¹²⁰

1279. Pretresno vije}e ne smatra da zaka{njelo djelimi-no priznanje krivice od strane g. Land`e niti ikakvi izrazi kajanja bitnije olak{avaju, pod datim okolnostima, zlo-ine koje je po-inio. Prije nego {to se pojavio pred Pretresnim vije}em kao svjedok u sopstvenom predmetu, g. Land`o nije ni u jednom razgovoru niti pisanoj izjavi priznao krivicu. To je ostalo tako bez obzira na -injenicu da je g. Land`o gledao i slu{ao mnoge `rtve svog zlostavljanja kako svjedo-e u sudnici i kako ih u njegovom interesu satiru unakrsnim ispitivanjem. G. Land`o jeste uputio pismenu izjavu Pretresnom vije}u nakon zavr{etka svog su|enja u kojoj izra`ava `aljenje zbog svog pona{anja u zatvoru/logoru ^elebi}i i

¹¹¹⁷ *Vidi, npr.*, T. 1387, svjedok F.

¹¹¹⁸ *Vidi*, Esad Land`o's Submission on Proposed Sentencing, 5. oktobra 1998. (RP D9827-D9887) (u daljem tekstu: "Land`o Sentencing Brief").

¹¹¹⁹ Sentencing Submission of the Prosecution, 1. oktobra 1998. (RP D 9660-D9787), RP D9763.

¹¹²⁰ *Ibid.*, RP D9762.

elju da uputi izvinjenje svojim `rtvama i njihovim porodicama.¹¹²¹ Bilo bi prikladnije da su takvi izrazi kajanja dati u samoj sudnici, uz prisustvo tih `rtava i svjedoka, te se stoga ova tobo`nja, zaka{nijela skru{enost ~ini pukim nastojanjem da se dobiju ustupci po pitanju kazne. Pored toga, Pretresno vije}e ne nalazi da je bilo kakav poku{aj nagodbe priznavanjem krivice olak{avaju}i faktor kada se radi o odmjeravanju kazne.

1280. Odbrana g. Land`e tako|e jo{ jednom isti-e argument da je on bio samo obi-an vojnik, i da, kao takav, ne bi trebalo da potpada pod nadle`nost Me|unarodnog suda, koja je ograni-ena na lica na polo`ajima nadre|ene vlasti. Ovaj argument je prethodno razmotren i odba-en i Pretresno vije}e ne vidi razloga da ga ponovo detaljno elaborira. Ono, me|utim, konstatuje da izjava koju je maja ove godine (1998) dao glavni tu`ilac Me|unarodnog suda u vezi sa povla-enjem optu`bi protiv nekoliko optu`enih lica, koju citira odbrana,¹¹²² ukazuje da se izuzetak od nove politike zadr`avanja istraga i optu`nica samo u odnosu na lica na polo`aju odre|ene vojne ili politi-ke vlasti, pravi kod lica odgovornih za izuzetno surova ili na drugi na-in te{ka krivi-na djela. Na osnovu utvr|enih ~injenica i progla{enja krivice u teku}em predmetu, ~ini se da pona{anje Esada Land`e njega svrstava u takve izuzetke.

1281. Odbrana dalje tvrdi da je g. Land`o po~inio ustanovljena krivi-na djela po nare|enju svojih pretpostavljenih. Ova tvrdnja razmotrena je i odba-ena prilikom ispitivanja dokaza po svakoj od ta-aka optu`nice koje se odnose na njega. ^ak i kada bi se prihvatilo da je g. Land`i, ponekad, bilo nare|eno da ubije ili zlostavlja zatvorenike u zatvoru/logoru, dokazni materijal ne pokazuje da je on te zadatke izvr{avao nevoljko. Naprotiv, i kako je prethodno raspravljano, priroda njegovih djela decidirano ukazuje na to da je izopa-eno u`ivao u nano{enju velikog bola i poni`avanju.

1282. [tavi{e, neta-no je da se g. Land`o dobrovoljno predao Me|unarodnom sudu. Prema njegovoj sopstvenoj izjavi, prvo su ga bosanske vlasti pozvale u Sarajevo gdje je li{en slobode do prebacivanja u Hag. Po okon-anju propisanog postupka pred Vrhovnim sudom Bosne i Hercegovine, g. Land`o je predat Me|unarodnom sudu 13. juna 1996.

¹¹²¹ Dokazni predmet D93/4.

¹¹²² Statement by the Prosecutor following the Withdrawal of the Charges Against 14 Accused, 8. maja 1998. (CC/PIU/314-E).

1283. Ipak, postoje određene karakteristike slučaja g. Landić koje se moraju uzeti u obzir njemu u prilog prilikom odlučivanja o težini kazne koja će mu se izreći. Prvo, to je njegova relativna mladost - imao je samo devetnaest godina u vrijeme počinjavanja ovih krivičnih djela - a zatim njegovo porijeklo iz siromašne porodice. Vezana za te momente je njegova nezrela i krhka ličnost u to vrijeme, što ni jedna od strana ne osporava i o čemu je nekoliko sudskih vještaka posvjedočilo. Iako je Pretresno vijeće prethodno odbacilo posebnu odbranu smanjenom uraunljivošću, Pretresno vijeće ipak može da uvažava i dokaze podnijete od strane brojnih medicinskih stručnjaka, koji uzeti zajedno daju sliku crtanosti g. Landić koja je od pomoći u našem razmatranju odgovarajuće kazne. Drugo, on nije proćao pravu vojnu obuku niti su mu data uputstva kako da se ponaša u odnosu na zatočnike kao što su oni u zatvoru/logoru ^elebići. Treće, surovo okruženje oružanog sukoba u cjelini, i posebno događaja u općini Konjic, također se mora imati u vidu.

1284. Ovaj oružani sukob stvorio je okruženje koje o-ito nije bilo izbor g. Landić. Njegov rodni grad Konjic granatiran je neprestano u određenom periodu 1992. godine, što je stvorilo atmosferu stalnog strahovanja od povrede ili smrti njega samoga ili njegove porodice, a grad je bio i pod blokadom tako da su uslovi života postali veoma teški. Mnoga raseljena lica, prognana iz svojih domova u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, pristizala su u grad, a prije o njihovom zlostavljanju, kao i o zlostavljanju muslimanskog stanovništva Bosne i Hercegovine uopće od strane bosanskih Srba i Hrvata, su bez sumnje kolale. Pored toga, među licima koja su od sukoba postradala bilo je i onih bliskih g. Landić. S obzirom na činjenicu da su zatočnici u zatvoru/logoru ^elebići bili bosanski Srbi koji su bili uhapšeni nakon pokretanja vojnih dejstava snaga bosanske vlade u cilju razbijanja preostalih gnijezda otpora zakonitim organima u općini, kao i s obzirom na nezrelost i povodljivost g. Landić, ne iznenađuje da je on mogao da te zatočnike identifikuje sa neprijateljem koji je njemu, njegovoj porodici i sunarodnicima u Bosni i Hercegovini donio ove patnje i nedaće.

VI PRESUDA

1285. IZ NAVEDENIH RAZLOGA, razmotriv{i sav dokazni materijal, tvrdnje strana u postupku, Statut i Pravilnik, Pretresno vije}e iznosi sljede}e zaklju-ke i odre|uje sljede}e kazne:

U odnosu na prvooptu`enog **ZEJNILA DELALIJA**:

Ta-ke 13 i 14: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (hotimi~na ubistva) i za kr{enje zakona i obi~aja rata (ubistva)

Ta-ke 33 i 34: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (mu~enje) i za kr{enje zakona i obi~aja rata (mu~enje)

Ta-ka 35: NIJE KRIV za kr{enje zakona i obi~aja rata (surovo postupanje)

Ta-ke 38 i 39: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (hotimi~no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede) i za kr{enje zakona i obi~aja rata (surovo postupanje)

Ta-ke 44 i 45: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (ne~ovje~no postupanje) i za kr{enje zakona i obi~aja rata (surovo postupanje)

Ta-ke 46 i 47: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (hotimi~no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede) i za kr{enje zakona i obi~aja rata (surovo postupanje)

Ta-ka 48: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (protivzakonito zato~avanje civila)

U odnosu na drugooptu`enog **ZDRAVKA MUCI] A:**

Ta-ke 13 i 14: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi~na ubistva) i za kr{enje zakona i obi~aja rata (ubistva) u odnosu na @eljka ^e}eza, Petka Gligorevi}a, Gojka Miljani}a, Miroslava Vuji~i}a, Peru Mrkaji}a, [}epu Gotovca, @eljka Milo{evi}a, Simu Jovanovi}a i Bo{ka Samoukovi}a.

KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi~no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede) i za kr{enje zakona i obi~aja rata (surovo postupanje) u odnosu na Slavka Su{i}a.

NIJE KRIV u odnosu na Milorada Kuljanina, Slobodana Babi}a i @eljka Klimentu.

Za hotimi~na ubistva, i za hotimi~no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede - kao te{ke povrede ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Zdravka Muci}a na sedam (7) godina zatvora.

Za ubistva i surovo postupanje kao kr{enje zakona i obi~aja rata, Pretresno vije}e osu|uje Zdravka Muci}a na sedam (7) godina zatvora.

Ta-ke 33 i 34: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (mu~enje) i za kr{enje zakona i obi~aja rata (mu~enje) u odnosu na Milovana Kuljanina, Momira Kuljanina, Grozdanu]e}ez, Milojku Anti}, Spasoja Miljevi}a i Mirka \or|i}a.

NIJE KRIV u odnosu na Mirka Babi}a.

Za mu-enje - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Zdravka Muci}a na sedam (7) godina zatvora.

Za mu-enje - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Zdravka Muci}a na sedam (7) godina zatvora.

Ta-ka 35: Kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje), ODBACUJE SE.

Ta-ke 38 i 39: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede) i za kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje) u odnosu na Dragana Kuljanina, Vuka{ina Mrkaji}a i Nedeljka Dragani}a.

KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (ne-ovje-no postupanje) i za kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje) u odnosu na Mirka Kuljanina.

NIJE KRIV u odnosu na Du{ka Ben|u.

Za hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede, i za ne-ovje-no postupanje - kao te{ke povrede ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Zdravka Muci}a na sedam (7) godina zatvora.

Za surovo postupanje - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Zdravka Muci}a na sedam (7) godina zatvora.

Ta-ke 44 i 45: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (ne-ovje-no postupanje) i za kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje) u odnosu na Milenka Kuljanina, Novicu \or|i}a, Vasu \or|i}a, Veseljka \or|i}a, Danila Kuljanina i Mi{u Kuljanina.

Za ne-ovje-no postupanje - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Zdravka Muci}a na sedam (7) godina zatvora.

Za surovo postupanje - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Zdravka Muci}a na sedam (7) godina zatvora.

Ta-ke 46 i 47: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede) i za kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje).

Za hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Zdravka Muci}a na sedam (7) godina zatvora.

Za surovo postupanje - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Zdravka Muci}a na sedam (7) godina zatvora.

Ta-ka 48: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (protivzakonito zato-avanje civila).

Za protivzakonito zato-avanje civila - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Zdravka Muci}a na sedam (7) godina zatvora.

Ta-ka 49: Kr{enje zakona i obi-aja rata (plja-ka), ODBACUJE SE.

U odnosu na tre}eoptu`enog **HAZIMA DELI] A:**

Ta-ke 1 i 2: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi-no ubistvo) i kr{enje zakona i obi-aja rata (ubistvo).

Za hotimi-no ubistvo - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na dvadeset (20) godina zatvora.

Za ubistvo - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na dvadeset (20) godina zatvora.

Ta-ke 3 i 4: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi-no ubistvo) i kr{enje zakona i obi-aja rata (ubistvo).

Za hotimi-no ubistvo - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na dvadeset (20) godina zatvora.

Za ubistvo - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na dvadeset (20) godina zatvora.

Ta-ke 5 i 6: NIJE KRIV za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi-no ubistvo) i kr{enje zakona i obi-aja rata (ubistvo).

Ta-ke 11 i 12: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (hotimi-no ubistvo) i kr{enje zakona i obi-aja rata (ubistvo).

KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede) i za kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje).

Za hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na sedam (7) godina zatvora.

Za surovo postupanje - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na sedam (7) godina zatvora.

Ta-ke 13 i 14: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (hotimi~no ubistvo) i kr{enje zakona i obi~aja rata (ubistvo).

Ta-ke 15 i 16: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (mu~enje) i kr{enje zakona i obi~aja rata (mu~enje).

Ta-ka 17: NIJE KRIV za kr{enje zakona i obi~aja rata (surovo postupanje).

Ta-ke 18 i 19: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (silovanje kao mu~enje) i kr{enje zakona i obi~aja rata (silovanje kao mu~enje).

Za mu~enje - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na petnaest (15) godina zatvora.

Za mu~enje - kao kr{enje zakona i obi~aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na petnaest (15) godina zatvora.

Ta-ka 20: Kr{enje zakona i obi~aja rata (surovo postupanje), ODBACUJE SE.

Ta-ke 21 i 22: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (silovanje kao mu~enje) i kr{enje zakona i obi~aja rata (silovanje kao mu~enje).

Za mu~enje - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na petnaest (15) godina zatvora.

Za mu~enje - kao kr{enje zakona i obi~aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na petnaest (15) godina zatvora.

- Ta-ka 23: Kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje) ODBACUJE SE.
- Ta-ke 24 i 25: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (mu-enje) i kr{enje zakona i obi-aja rata (mu-enje).
- Ta-ka 26: NIJE KRIV za kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje).
- Ta-ke 27 i 28: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (mu-enje) i kr{enje zakona i obi-aja rata (mu-enje).
- Ta-ka 29: NIJE KRIV za kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje).
- Ta-ke 33 i 34: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (mu-enje) i kr{enje zakona i obi-aja rata (mu-enje).
- Ta-ka 35: NIJE KRIV za kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje).
- Ta-ke 38 i 39: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede) i za kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje).
- Ta-ke 42 i 43: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (ne-ovje-no postupanje) i kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje).
- Za ne-ovje-no postupanje - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na deset (10) godina zatvora.

Za surovo postupanje - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na deset (10) godina zatvora.

Ta-ke 44 i 45: NIJE KRIV za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (ne-ovje-no postupanje) i kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje).

Ta-ke 46 i 47: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede) i za kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje).

Za hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede - kao te{ko kr{enje ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na sedam (7) godina zatvora.

Za surovo postupanje - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Hazima Deli}a na sedam (7) godina zatvora.

Ta-ka 48: NIJE KRIV za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (protivzakonito zato-avanje civila).

Ta-ka 49: Kr{enje zakona i obi-aja rata (plja-ka) ODBACUJE SE.

U odnosu na ~etvrtooptu`enog **ESADA LAND@U**:

Ta-ke 1 i 2: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi-no ubistvo) i kr{enje zakona i obi-aja rata (ubistvo).

Za hotimi-no ubistvo - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na petnaest (15) godina zatvora.

Za ubistvo kao kr{enje zakona i obi-aja rata Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na petnaest (15) godina zatvora.

Ta-ke 5 i 6: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi-no ubistvo) i kr{enje zakona i obi-aja rata (ubistvo).

Za hotimi-no ubistvo - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na petnaest (15) godina zatvora.

Za ubistvo - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na petnaest (15) godina zatvora.

Ta-ke 7 i 8: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi-no ubistvo) i kr{enje zakona i obi-aja rata (ubistvo).

Za hotimi-no ubistvo - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na petnaest (15) godina zatvora.

Za ubistvo - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na petnaest (15) godina zatvora.

Ta-ke 11 i 12: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (hotimi-no ubistvo) i kr{enje zakona i obi-aja rata (ubistvo).

KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede) i kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje).

Za hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede - kao te{ko kr{enje ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje **Esada Land`u** na pet (5) godina zatvora.

Za surovo postupanje - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na pet (5) godina zatvora.

Ta-ke 15 i 16: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (mu-enje) i kr{enje zakona i obi-aja rata (mu-enje).

Za mu-enje - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na sedam (7) godina zatvora.

Za mu-enje - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na sedam (7) godina zatvora.

Ta-ka 17: Kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje) ODBACUJE SE.

Ta-ke 24 i 25: KRIV JE za te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije (mu-enje) i kr{enje zakona i obi-aja rata (mu-enje).

Za mu-enje - kao te{ku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na sedam (7) godina zatvora.

Za mu-enje - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na sedam (7) godina zatvora.

Ta-ka 26: Kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje) ODBACUJE SE.

Ta-ke 27 i 28: NIJE KRIV za te{ku povredu @enevskih konvencija iz 1949. (mu-enje) i kr{enje zakona i obi-aja rata (mu-enje).

Ta-ka 29: NIJE KRIV za kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje).

Ta-ke 30 i 31: KRIV JE za tešku povredu ^etvrte `enevske konvencije (mu-enje) i kr{enje zakona i obi-aja rata (mu-enje).

Za mu-enje - kao tešku povredu ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na sedam (7) godina zatvora.

Za mu-enje - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na sedam (7) godina zatvora.

Ta-ka 32: Kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje) ODBACUJE SE.

Ta-ke 36 i 37: KRIV JE za tešku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede) i kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje).

Za hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede - kao te{ko kr{enje ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na pet (5) godina zatvora.

Za surovo postupanje - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na pet (5) godina zatvora.

Ta-ke 46 i 47: KRIV JE za tešku povredu ^etvrte `enevske konvencije (hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede) i kr{enje zakona i obi-aja rata (surovo postupanje).

Za hotimi-no nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne tjelesne ili zdravstvene povrede - kao te{ko kr{enje ^etvrte `enevske konvencije - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na pet (5) godina zatvora.

Za surovo postupanje - kao kr{enje zakona i obi-aja rata - Pretresno vije}e osu|uje Esada Land`u na pet (5) godina zatvora.

1. Istovremeno slu`enje kazni

1286. Tokom pretpretresne faze postupka, Pretresno vije}e je donijelo odluku po prigovoru odbrane Zejnila Delali}a na oblik optu`nice. U toj se odluci, izme|u ostalog, razmatralo pitanje smije li se optu`eni za isto krivi-no djelo teretiti u nekoliko pravnih kvalifikacija, odnosno da li je dopu{ten kumulativni na-in tere}enja. Pretresno vije}e se tom prilikom slo`ilo sa jednom prethodnom odlukom donijetom u predmetu *Tu`ilac protiv Du{ka Tadi}a* i odbilo da razmatra pomenuti argument budu}i da je on relevantan samo u pogledu kazni ukoliko se optu`eni proglasi krivim za doti-ne optu`be. Taj prigovor na optu`nicu je stoga bio odba-en.¹¹²³ U tom kontekstu, Pretresno vije}e ovdje nala`e da se sve kazne imaju slu`iti istovremeno. Izre-ene kazne ne}e, dakle, biti konsektivne prirode.

2. Ura-unavanje vremena provedenog u pritvoru

1287. U skladu s odredbama potpravila 101(D) Pravilnika o postupku i dokazima, osu|ena osoba ima pravo da joj se u kaznu ura-una vrijeme, ako ga je bilo, provedeno u pritvoru o o-ekivanju predaje Me|unarodnom sudu, zavr{etka su|enja ili `albenog postupka. Valja primjetiti da se vrijeme provedeno u pritvoru s obzirom na nacionalne odredbe ne ura-unava prema navedenom pravilu sve dok se ne podnese formalni zahtjev za ustupanje predmeta Me|unarodnom sudu.¹¹²⁴

¹¹²³ Decision on motion by the accused Zejnili Delali} based on defects in the form of the Indictment, predmet br. IT-96-21-T, 4. oktobar 1996. (RP D1576-D1590), st. 24.

¹¹²⁴ *Tadi} Sentencing Judgment*, RP D17972; *Erdemovi} Sentencing Judgment*, 5. mart 1998, RP D494.

1288. U skladu sa zahtjevom koji je tu`ilac podnio prema pravilu 40 Pravilnika¹¹²⁵, Zdravka Muci}a su uhapsile austrijske vlasti 18. marta 1996. Dana 21. marta 1996, nakon potvrde optu`nice protiv ~etvorice optu`enih do koje je do{lo istog dana, sudija Claude Jorda je izdao nalog za hap{enje sa nalogom za predaju Zdravka Muci}a.¹¹²⁶ Zdravko Muci} je potom, 9. aprila 1996, preba-en u Pritvorsku jedinicu Ujedinjenih nacija u Hagu gdje je ostao tokom ~itavog su|enja. Bez obzira {to je hap{enje Zdravka Muci}a prethodilo potvrdi optu`nice i izdavanju naloga za njegovu predaju Me|unarodnom sudu, Pretresno vije}e smatra da je, u svrhu potpravila 101(D), Zdravko Muci} bio u pritvoru u o~ekivanju predaje Me|unarodnom sudu od 18. marta 1996. kad su ga austrijske vlasti privede na zahtjev tu`ioca Me|unarodnog suda. Zdravko Muci}, stoga, ima pravo da mu se u kaznu koju mu odredi Pretresno vije}e na dan dono{enja ove presude ura-una vrijeme od dvije godine, sedam mjeseci i dvadesetdevet dana, kao i vrijeme koje bude odslu`io do rje{enja eventualne `albe.

1289. Hazima Deli}a i Esada Land`u uhapsile su vlasti Bosne i Hercegovine 2. maja 1996. na osnovu dva naloga za hap{enje sa nalogima za predaju koje je donio sudija Claude Jorda 21. marta 1998. */sic/*¹¹²⁷ Oni su, dana 13. juna 1996, preba-eni u Pritvorsku jedinicu Ujedinjenih nacija u Hagu, gdje su ostali tokom ~itavog su|enja. I Hazim Deli} i Esad Land`o, stoga, imaju pravo da im se u kaznu koju im odredi Pretresno vije}e na dan dono{enja ove presude ura-una vrijeme od dvije godine, {est mjeseci i ~etrnaest dana, kao i vrijeme koje budu odslu`ili do rje{enja eventualne `albe.

3. Izvr{enje kazni

1290. U skladu sa ~lanom 27 Statuta i pravilom 103 Pravilnika, Zdravko Muci}, Hazim Deli} i Esad Land`o, slu`i}e, svaki zasebno, svoje kazne u dr`avi koju odredi predsjednik Me|unarodnog suda sa popisa dr`ava koje su Savjetu bezbjednosti

¹¹²⁵ To pravilo predvi|a: "U hitnom slu~aju, tu`ilac mo`e zatra`iti od bilo koje dr`ave da: (i) privremeno uhapsi osumnji~enika; (...) Doti-na dr`ava }e zahtjev ispuniti odmah, u skladu sa ~lanom 29 Statuta."

¹¹²⁶ *Warrant of Arrest, Order for Surrender*, predmet br. IT-96-21-I, 21. mart 1996. (RP D293-D296).

¹¹²⁷ *Warrant of Arrest, Order for Surrender*, predmet br. IT-96-21-I, 21. mart 1996. (RP D304-D307); Nalog za hap{enje/Nalog za predaju, predmet br. IT-96-21-I, 21. mart 1996. (RP D298-D301).

izrazile svoju voljnost da prihvate osuđenike. Transfer Zdravka Muci}a, Hazima Deli}a i Esada Land`e u dr`ave koje u tu svrhu budu odre|ene obavi}e se {to je prije mogu}e po isteku roka za podno{enje `albe. U slu-aju da se podnese obavje{tenje o `albi, transfer osobe ili osoba za koje bude podneseno takvo obavje{tenje obavi}e se {to je prije mogu}e nakon {to @albeno vije}e donese odluku o `albi. Sve dotad, u skladu s odredbama pravila 102, Zdravko Muci}, Hazim Deli} i Esad Land`o ostaju u pritvoru Me|unarodnog suda.

1291. U skladu sa pravilom 99 Pravilnika, Pretresno vije}e nala`e da Zejnil Delali} bude odmah pu{ten iz Pritvorske jedinice Ujedinjenih nacija. Ovim se nalogom ne prejudicira ni jedan nalog koji Pretresno vije}e mo`e da donese naknadno u skladu sa potpravilom 99(B).

Sastavljeno na engleskom i francuskom, pri -emu se engleski tekst smatra mjerodavnim.

Adolphus G. Karibi-Whyte
Predsjedavaju}i sudija

Elizabeth Odio Benito

Saad Saood Jan

Dana 16. novembra 1998.

U Hagu, Holandija

/pe-at Me|unarodnog suda/

PRILOG A - Kazalo pojmova

Botheov komentar	Michael Bothe, Karl Joseph Partsch, Waldemar A. Solf - <i>Commentary on the Two 1977 Protocols Additional to the Geneva Conventions of 1949</i> (Martinus Nijhoff: Hag, 1982.)
Brownlijevi principi	Brownlie - <i>Principles of Public International Law</i> (4. ur., 1990.)
Deklaracija o mu-enju	Deklaracija o zaštiti svih lica od podvrgavanja mu-enju ili drugim oblicima surovog, ne-ovje-nog ili poni`avaju}eg postupanja ili ka`njavanja, usvojena na Generalnoj skup{tini Ujedinjenih nacija 9. decembra 1975.
Delali}ev pretpretresni podnesak	Pre-Trial Brief of Zejnil Delali}, predmet br. IT-96-21-T, 28. august 1998. (RP D2939-D2944)
Delali}ev zavr{ni podnesak	The Final Written Submissions of Zejnil Delali}, predmet br. IT-96-21-T, 28. august 1998. (RP D8366-D8717)
Deli}ev pretpretresni podnesak	Defendant Deli}'s Pre-Trial Memorandum, predmet br. IT-96-21-PT, 21. februar 1997. (RPD2789-D2817).
Deli}ev zavr{ni podnesak	Defendant Hazim Deli}'s Final Written Submissions on the Issue of Guilt/Innocence, predmet br. IT-96-21-T, 28. august 1998. (RP D8180-D8364)
Dopunski protokol I	Dopunski protokol uz @enevske konvencije od 12. augusta 1949. godine o zaštiti `rtava me unarodnih

Dopunski protokol II	oru`anih sukoba (Protokol I) od 8. juna 1977. Dopunski protokol uz @enevske konvencije od 12. augusta 1949. godine o za{titi `rtava neme unarnodnih oru`anih sukoba (Protokol II) od 8. juna 1977.
Evropska konvencija	Evropska konvencija o ljudskim pravima, potpisana u Rimu 4. novembra 1950, stupila na snagu 3. septembra 1953.
Evropski sud	Evropski sud za ljudska prava
Fletcher	Fletcher - <i>Rethinking Criminal Law</i> (1978)
GAOR	Zvani-ni dokumenti Generalne skup{tine Ujedinjenih nacija
Gehring	Gehring, Loss of Civilian Protections under the Fourth Geneva Convention and Protocol I, sv. 90, Military Law Review (1980).
Ha{ka konvencija IV	Ha{ka konvencija IV o zakonima i obi-ajima rata na kopnu iz 1907.
Ha{ki pravilnik	Pravilnik iz Ha{ku konvnciju IV o zakonima i obi-ajima rata na kopnu iz 1907.
Hangar br. 6	Veliki metalni hangar, duga-ak otprilike 30 m, a {irok 13 m, u zatvoru/logoru ^elebi}i
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica
HOS	Hrvatske obrambene snage (paravojno krilo Hrvatske stranke prava)

HV	Hrvatska vojska
HVO	Hrvatsko vijeće obrane
HZ-HB	Hrvatska zajednica Herceg-Bosna
Inter-ameri-ka komisija	Inter-ameri-ka komisija za ljudska prava
Inter-ameri-ka konvencija	Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture, usvojena na trećoj plenarnoj sjednici Organizacije ameri-kih država 9. decembra 1985, stupila na snagu 28. februara 1987.
Izveštaj Generalnog sekretara	Report of the Secretary-General pursuant to Paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993) S/25704.
Izveštaj Hadžibegovića	Stručni izvještaj profesora Ilijasa Hadžibegovića, usvojen kao dokazni predmet D135-1a/1
Izveštaj Komisije eksperata	Završni izvještaj Komisije eksperata Ujedinjenih nacija, S/1994/674.
Izveštaj specijalnog izvjestitelja	Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Report of the Special Rapporteur, g. P. Kooijmans, imenovan u skladu sa rezolucijom Komisije za ljudska prava 1985/33 E/CN.4/1986/15, 19. februar 1986.
JNA	Jugoslovenska narodna armija
KEBS	Konferencija za evropsku bezbjednost i saradnju
KMP	Komisija za međunarodno pravo
Komentar uz Ženevsku konvenciju	Jean Pictet (ur.) - Commentary: I Geneva Convention

- I for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field (1958) - 1994. ponovljeno izdanje
- Komentar uz @enevsku konvenciju II Jean Pictet ur. - Commentary: II Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Memembers of the Armed Forces at Sea (1958) - 1994. ponovljeno izdanje
- Komentar uz @enevsku konvenciju III Jean Pictet ur.- Commentary: III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War (1958) - 1994. ponovljeno izdanje
- Komentar uz @enevske konvencije IV Jean Pictet ur.- Commentary: IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilan Persons in Time of War (1958) - 1994. ponovljeno izdanje
- Komentar uz Dopunske protokole Me|unarodni komitet Crvenog krsta, Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 (Yves Sandoz *et al.*ur., 1987.)
- Venecijanska Komisija Evropska komisija za demokraciju putem prava
- Konvencija o mu-enju Konvencija protiv mu-enja i drugog surovog, ne-ovje-nog ili poni`avaju}eg postupanja ili ka`njavanja, usvojena na Generalnoj skup{tini Ujedinjenih nacija 10. decembra 1984, stupila na snagu 26. juna 1987.
- Krivi-ni zakon SFRJ Krivi-ni zakon Socijalisti-ke Federativne Republike Jugoslavije, usvojen od strane Skup{tine SFRJ na sjednici Saveznog vije}a 28. septembra 1976.

Land` in pretpretresni podnesak	Pre-Trial Brief of Esad Land`o and Response to Prosecutor`s Pre-Trial Brief, predmet br. IT-96-21-PT, 3. mart 1997. (RP D2898-D2912).
Land` in zavr{ni podnesak	Esad Land`o`s Amended Final Submission and Motion for Acquittal, predmet br. IT-96-21-T, 31. august 1998. (RP D9022-D9024).
Law Reports	Law Reports of Trials of War Criminals (London: izdava~ za Komisiju Ujedinjenih nacija za ratne zlo-ine His Majesty`s stationary office).
Me unarodni sud, ili Sud	Me unarodni sud za krivi-no gonjenje osoba odgovornih za ozbiljna kr{enja me unarodnog humanitarnog prava po-injena na teritoriji biv{e Jugoslavije od 1991.
Meron	T. Meron - Classification of Armed Conflict in the Former Yugoslavia: Nicaragua's Fallout, 92 American Journal of International Law 236 (1998).
Minhenske izjave	Pretpretresne izjave Zejnila Delali}a
MKCK	Me unarodni komitet Crvenog krsta
MKSR	Me unarodni krivi-ni sud za Ruandu
MPGPR	Me unarodni pakt o gra anskim i politi-kim pravima, usvojen na Generalnoj skup{tini Ujedinjenih nacija 16. decembra 1966, stupio na snagu 23. marta 1976.
MSP	Me unarodni sud pravde
Muci}ev pretpretresni podnesak	Pre-Trial Brief of the Accused Zdravko Muci},

	predmet br. IT-96-21-PT, 3. mart 1997. (RP D2914-D2922)
Muci}ev zavr{ni podnesak	Defendant Zdravko Muci}'s Final Submission, predmet br. IT-96-21-T, 28. august 1998. (RP D8093-D8178)
MUP	Ministarstvo unutra{njih poslova, snage policije u Konjicu
Nacionalnost i internacionalnost	B. Brown - Nationality and Internationality in International Hmanitarian Law, 34 Stanford Journal of International Law 347 (1998.)
Nacrt zakonika KMP-a	Report of the International Law Commission on the Work of its Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind, 48. sjednica, 6. maj - 26. juli 1996, Zvani-ni dokumenti Generalne skup{tine, 51. sjednica, Supp. No. 10 U.N. Doc. A/51/10
Nowakov komentar	Nowak - UN Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary (1993.)
Odbrana	Odbrana sve -etvorice optu`enih, ako nije druga-ije nazna-eno
Odgovor na Zahtjev za odbacivanje optu`bi	Reply of Defendants Delali}, Deli} and Land`o to Prosecution's Response to Defendants' Motion for Judgement of Acquittal, or in the alternative, Motion to Dismiss the Indictment at the Close of the Prosecutor's Case, predmet br. IT-96-21-T, 10. mart 1998. (RP D5866-D5922)
Odgovor Tu`ila{tva na	Prosecutor's Response to the Pre-Trial Brief of the

pretpretresne podneske optu`enih	Accused, predmet br. IT-96-21-T, 18. april 1997. (RP D3311-D3363)
<i>Odluka o kazni u predmetu Tadi}</i>	Odluka o kazni, predmet br. IT-94-1-T, donijeta 14. jula 1997. (RP D17971-D18012)
<i>Odluka o nadle`nosti u predmetu Tadi}</i>	Odluka po Zahtjevu odbrane za interlokutornu `albu na nadle`nost, predmet br. IT-94-1-AR72, donijeta 2. oktobra 1995. (RP D6413-D6491)
Oppenheim	Jennings and Watts (ur.) - <i>Oppenheim's International Law</i> , 9. izd, sv. I (London, 1992.)
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima Me unarodnog krivi-nog suda (MKSJ)
<i>Predmet Nikaragva</i>	Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (<i>Nikaragva protiv SAD</i>) (Merits) 1986. I.C.J. Reports, 14.
<i>Predmet Sanitet</i>	<i>Sjedinjene Dr`ave protiv Karla Brandta i ostalih</i> , sv. II, Trials of War Criminals before the Nuerenberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10 (U.S. Govt. Printing Office: Washington 1950) 186.
<i>Predmet Sjeverna Irska</i>	<i>Case of Republic of Ireland v. United Kingdom</i> , 2 European Human Rights Reports 25, 1979-80.
<i>Predmet taoci</i>	<i>United States v. Wilhelm List et al.</i> , sv. XI, Trials of War Criminals before the Nuernburg Military Tribunals under Control Council Law No. 10 (U.S. Govt. Printing Office: Washington 1950.) 1230
<i>Predmet Visoka komanda</i>	<i>United States v. Wilhelm von Leeb et al.</i> , sv. XI, Trials

of War Criminals before the Nuernburg Military Tribunals under Control Council Law No. 10 (U.S. Govt. Printing Office: Washington 1950.) 462.

Presuda o kazni u predmetu Erdemovi, 29. novembar 1996. Presuda o kazni, predmet br. IT-96-22-T, 29. novembar 1996. (RP D1/472bis-D58/472bis).

Presuda o kazni u predmetu Erdemovi, 5. mart 1998. Presuda o kazni, predmet br. IT-96-22-Tbis, zavedena 5. marta 1998. (RP D481-D515).

Presuda u predmetu Akayesu *Tu`ilac protiv Jean-Paula Akayesu*, predmet br. ICTR-96-4-T, Pretresno vije}e I, 2. septembar 1998.

Presuda u predmetu Tadi} Presuda i mi{ljenje, predmet br. IT-94-1-T, 7. maj 1997. (RP D17338-D17687)

Pretpretresni podnesak Tu`ila{tva The Prosecutor's Pre-Trial Brief, predmet br. IT-96-21-PT, 24. februar 1997. (RP D2823-D2850)

Protivno mi{ljenje Odvojeno i protivno mi{ljenje sudije McDonald u vezi sa primjenljivo{}u -lana 2 Statuta, predmet br. IT-94-1-T, 7. maj 1997. (RP D17363-D17381)

Rimski statut Me|unarodnog krivi-nog suda Rome Statute, The International Criminal Court, 17. jul 1998. A/CONF.183/9.

Rodley Nigel S. Rodley - *The Treatment of Prisoners under International Law* (2. ur. Clarendon Press, Oxford), izlazi iz {tampe 1998.

SAO Srpska autonomna oblast

SDA Muslimanska Stranka demokratske akcije

SDS	Srpska demokratska stranka
SFRJ	Socijalisti-ka Federativna Republika Jugoslavija
SRBH	Srpska Republika Bosna i Hercegovina
SRJ	Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora)
Statut	Statut Me unarodnog krivi-nog suda (MKSJ)
T.	Transkript sa su enja u predmetu <i>tu`ilac protiv Delalija i ostalih</i> , predmet br. IT-96-21-T. Svi brojevi stranica koji se pominju u ovoj presudi uzeti su iz nezvani-ne, neispravljene verzije engleskog transkripta, te su mogu}e manje razlike izme u tih brojeva stranica i onih iz kona-ne verzije engleskog transkripta objavljenog u javnosti.
TG1	Takti-ka grupa 1
TO	Snage Teritorijalne odbrane
Tokijski sud	Me unarodni vojni sud za Daleki istok
Tu`ila{tvo	Kancelarija tu`ioca
Tunel br. 9	Tunel u zatvoru/logoru ^elebi}i koji se spu{ta otprilike 30 metara du`inom, {irok 1,5 m i visok 2,5 m.
TWC	Trial of War Criminals before the Nuernburg Military Tribunals under Control Council Law No. 10 (U.S. Govt. Printing Office: Washington 1950.)
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice

UNPROFOR	Za{titne snage Ujedinjenih nacija
Vejzagi}ev izvje{taj	Izvje{taj vje{taka brigadira Muhameda Vejzagi}a, usvojen kao dokazni predmet D143-1a/1.
VJ	Vojska Savezne Republike Jugoslavije
VRS	Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine/Republike Srpske
Zahtjev za odbacivanje optu`bi	Defendants' Motion for Judgment of Acquittal or in the alternative Motion to Dismiss the Indictment at the Close of the Prosecutor's Case, predmet br. IT-96-21-T, 20. februar 1998. (RP D5503-D5724)
Zakon o krvnim deliktima	Engleski Zakon o krvnim deliktima iz 1957.
Zavr{ni podnesak Tu`ila{tva	Closing Statement of the Prosecution, predmet br. IT-96-21-T, 25. august 1998. (RP D7610-D8082)
Zgrada A	Mala prijemna zgrada na ulazu u zatvor/logor ^elebi}i
Zgrada B	Velika upravna zgrada u zatvoru/logoru ^elebi}i
Zgrada br. 22	Mala zgrada nasuprot upravne i prijemne zgrade u zatvoru/logoru ^elebi}i
Zvani-ni transkript sa su enja u Tokiju	The Complete Transcripts of the Proceedings in the International Military Tribunal for the Far East, ponovo {tampano u R. John Pritchard and Sonia Magbanua Zaide (ur.), The Tokyo War Crimes Trial (Garland Publishing: New York and London 1981.)

Zvani-ni zapisnik	Official Records of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts (Swiss Federal Political Department: Bern 1978.)
@enevska konvencija I, ili Prva @enevska konvencija	@enevska konvencija I za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu od 12. augusta 1949. godine
@enevska konvencija II, ili Druga @enevska konvencija	@enevska konvencija II za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru od 12. augusta 1949. godine
@enevska konvencija III, ili Treća @enevska konvencija	@enevska konvencija III o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12. augusta 1949. godine
@enevska konvencija IV, ili četvrta @enevska konvencija	@enevska konvencija IV o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata od 12. augusta 1949. godine

PRILOG B - Optu`nica

ME\UNARODNI KRIVI^NI SUD ZA BIV[U JUGOSLAVIJU

PREDMET BR. IT-96-21

TU@ILAC SUDA

PROTIV

ZEJNILA DELALI]A
ZDRAVKA MUCI]A poznatog i kao "Pavo"
HAZIMA DELI]A
ESADA LAND@O poznatog i kao "Zenga"

Tu` ilac Me|unarodnog krivi-nog suda za biv{u Jugoslaviju u skladu sa ovla{tenjem iz -lana 18 Statuta Me|unarodnog krivi-nog suda, optu`uje:

ZEJNILA DELALI]A, ZDRAVKA MUCI]A, HAZIMA DELI]A i
ESADA LAND@U za TE[KE POVREDE @ENEVSKIH KONVENCIJA i
 KR[ENJA RATNIH ZAKONA I OBI^AJA, kako slijedi:

OSNOVNI PODACI

1. Op{tina Konjic nalazi se u srednjoj Bosni i Hercegovini. Prema popisu iz 1991, broj stanovnika u op{tini Konjic, koja obuhvata grad Konjic i okolna sela uklju-uju}i i ^elebi}e, iznosio je oko 45.000. Po nacionalnoj strukturi bilo je oko 55% Muslimana, 26% Hrvata i 15% Srba. Konjic je bio zna-ajan jer se u njemu nalazila velika tvornica oru`ja i municije, kao i nekoliko vojnih objekata, i jer je predstavljao transportnu vezu izme|u Mostara i Sarajeva.

2. U drugoj polovini maja 1992, snage bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata napale su i zauzele sela nastanjena pretežno bosanskim Srbima u općtini i okolo općtine Konjic. Napada-i su istjerali bosanske Srbe iz njihovih domova i dr`ali ih zatvorene u sabirnim centrima. Mnoge `ene i djeca zatvoreni su u mjesnoj {koli ili na drugim lokacijama. Ve}ina mu{kara i neke `ene odvedeni su u objekte biv{e JNA u ^elebi}ima, u daljnjem tekstu "logor ^elebi}i". Tamo su zatvorenici ubijani, mu~eni, seksualno zlostavljani, premla}ivani i sa njima se postupalo okrutno i ne-ovje~no. Ve}ina zatvorenika dr`ana je u ^elebi}ima od otprilike maja 1992. do otprilike oktobra 1992, iako su neki zadr`ani i do decembra 1992. Prostorije u kojima su dr`ani zato~enici u logoru sastojale su se od tunela, hangara i administrativne zgrade. Nakon zato~enitva provedenog u ^elebi}ima, ve}ina zatvorenika preseljena je u druge logore gdje su dr`ani i do 28 mjeseci.

OPTU@ENI

3. **Zejnir DELALI]**, ro|en 25. marta 1948, koordinirao je aktivnosti snaga bosanskih Muslima i bosanskih Hrvata na podru~ju Konjica negdje od aprila 1992. do septembra 1992, i bio je zapovjednik Prve takti~ke grupe bosanskih snaga negdje od juna 1992. do novembra 1992. Izme|u ostalog, bio je nadle`an za logor ^elebi}i i svo njegovo osoblje.

4. **Zdravko MUCI]** poznat i kao "Pavo", ro|en 31. augusta 1955, bio je komandant logora ^elebi}i negdje od maja 1992. do novembra 1992.

5. **Hazim DELI]**, ro|en 13. maja 1964, bio je zamjenik komandanta logora ^elebi}i negdje od maja 1992. do novembra 1992. Nakon odlaska Zdravka MUCI] A negdje u novembru 1992, **DELI]** je postao i bio komandant logora ^elebi}i do njegovog zatvaranja negdje u decembru 1992.

6. **Esad LAND@O** poznat i kao "Zenga", ro|en 7. marta 1973, bio je stra`ar u logoru ^elebi}i negdje od maja 1992. do decembra 1992.

NADREĐENOST

7. Optuženi **Zejnir DELALI**, **Zdravko MUCI** i **Hazim DELI** bili su odgovorni za rad logora ^elebi}i i bili su u nadređenom položaju u odnosu na sve stražare u logoru i ostale pojedince koji su ulazili u logor i maltretirali zatvorenike. **Zejnir DELALI**, **Zdravko MUCI** i **Hazim DELI** su znali ili su imali razloga da znaju da njihovi podređeni maltretiraju zatvorenike, a nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da spriječe takva djela ili da kazne počinioce. Zbog nepoduzimanja mjera koje se očekuju od osobe u nadređenom položaju, **Zejnir DELALI**, **Zdravko MUCI** i **Hazim DELI** su odgovorni za sva krivična djela iznesena u ovoj optužnici u skladu sa članom 7(3) Statuta Suda.

8. **Hazim DELI** je također, ili alternativno, pojedinačno odgovoran za krivična djela navedena u ovoj optužnici zbog svog direktnog učestvovanja u navedenim pojedinačnim djelima u skladu sa članom 7(1) Statuta Suda.

OPŠTI NAVODI OPTUŽNICE

9. Za sve vrijeme na koje se odnosi ova optužnica, u Bosni i Hercegovini, na teritoriji bivše Jugoslavije, trajalo je stanje međunarodnog oružanog sukoba i djelimične okupacije.

10. Sva djela ili propusti navedeni kao teške povrede @enevskih konvencija od 1949. (u daljnjem tekstu "teške povrede"), a koja su kažnjiva prema članu 2 Statuta Suda, dogodila su se za vrijeme tog međunarodnog sukoba i djelimične okupacije.

11. Za sve vrijeme na koje se odnosi ova optužnica, optuženi su bili dužni da se pridržavaju zakona i običajna rata, uključujući i opšti član 3 @enevskih konvencija od 1949.

12. U svakom paragrafu u kojem se tereti za mučenje, slušbeno lice ili lice u tom svojstvu počinilo je ili navelo da se počinilo djelo ili je djelo počinjeno uz njegovu

saglasnost, iz jednog od sljedećih razloga: da se dobije informacija ili priznanje od `rtve ili trećeg lica; da se kazni `rtva za djelo koje je počinila `rtva ili treća osoba ili za koje se sumnja da ga je počinila; da se zaplaši ili prisili `rtva ili treća osoba; i/ili iz bilo kojeg razloga kojem je osnova diskriminacija.

13. Sve `rtve koje se spominju u ovoj optu`nici bile su za sve vrijeme bitno za ovu optu`nicu zatočnici u logoru ^elebići i osobe zaštićene @enevskim konvencijama od 1949.

14. Sva djela navedena u sljedećim paragrafima dogodila su se u logoru ^elebići u općini Konjic.

15. Navodi optu`nice izneseni u paragrafima 7-14 ponovo su navedeni i uključeni u svaku od ni`e navedenih relevantnih optu`bi.

OPTU@BE:

TA^KE 1-2

Ubistvo [}epu GOTOVCA

16. Negdje krajem juna 1992, **Hazim DELI]**, **Esad LAND@O** i drugi, izdvojili su [}epu GOTOVCA starog izme|u 60 i 70 godina. **Hazim DELI]**, **Esad LAND@O** i drugi zatim su dugo tukli [}epu GOTOVCA i zabili mu zna-ku SDA na -elo. [}epo GOTOVAC je od posljedica povreda ubrzo umro. Svojim djelima i propustima, **Hazim DELI]** i **Esad LAND@O** odgovorni su za:

Ta-ka 1: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(a) (namjerno ubistvo) Statuta Suda;

Ta-ka 2: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(ubistvo) @enevskih konvencija; i

TA^KE 3-4

Ubistvo @eljka MILO[EVI] A

17. Negdje sredinom jula 1992, tokom nekoliko dana, stra`ari su uzastopno surovo tukli @eljka MILO[EVI] A. Negdje oko 20. jula 1992, **HAZIM DELI**] odabrao je @eljka MILO[EVI] A i izveo ga napolje gdje su ga **Hazim DELI**] i ostali surovo tukli. Do sljede}eg jutra @eljko MILO[EVI] je preminuo uslijed povreda. Svojim djelima i propustima, **Hazim DELI**] je odgovoran za:

Ta-ka 3: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(a)(namjerno ubistvo) Statuta Suda;

Ta-ka 4: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(ubistvo) @enevskih konvencija; i

TA^KE 5-6

Ubistvo Sime JOVANOVI] A

18. Negdje u julu 1992. ispred pritvorskog objekta, grupa u kojoj su bili **Hazim DELI**] i **Esad LAND@O** surovo i dugo je tukla Simu JOVANOVI] A. **Esad LAND@O** i jedan drugi stra`ar odveli su Simu JOVANOVI] A natrag u pritvorski objekat. Nije mu odobrena ljebarska pomo} i on je skoro odmah umro uslijed povreda. Svojim djelima i propustima **Hazim DELI**] i **Esad LAND@O** odgovorni su za:

Ta-ka 5: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(a)(namjerno ubistvo) Statuta Suda;

Ta-ka 6: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(ubistvo) @enevskih konvencija; i

TA^KE 7-8

Ubistvo Bo{ka SAMOUKOVI] A

19. Negdje u julu 1992, **Esad LAND@O** tukao je nekoliko zarobljenika iz Bradine drvenom daskom. Tom prilikom **Esad LAND@O** je nekoliko puta udario Bo{ka SAMOUKOVI] A, starog oko 60 godina. Nakon {to je od udaraca izgubio svijest, Bo{ko SAMOUKOVI] je iznesen iz pritvorskog objekta i od povreda je ubrzo umro. Svojim djelima i propustima **ESAD LAND@O** odgovoran je za:

Ta-ka 7: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(a)(namjerno ubistvo) Statuta Suda;

Ta-ka 8: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(ubistvo) @enevskih konvencija; i

TA^KE 9-10

Ubistvo izvjesnog MILJANI] A

20. Negdje krajem jula 1992, **Esad LAND@O** je u{ao u pritvorsku zgradu i odabrao zatvorenika starog izme|u 60 i 70 godina koji se prezivao MILJANI]. **Esad LAND@O** je zatim bejzbol palicom na smrt pretukao zatvorenika. Svojim djelima i propustima **Esad LAND@O** odgovoran je za:

Ta-ka 9: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(a)(namjerno ubistvo) Statuta Suda;

Ta-ka 10: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(ubistvo) @enevskih konvencija; i

TA^KE 11-12

Ubistvo Slavka [U[I] A

21. Negdje krajem jula, ili augusta 1992. grupa u kojoj su bili **Hazim DELI]** i **Esad LAND@O** uzastopno je izdvajala Slavka [U[I]A za surova premla}ivanja. **Hazim DELI]**, **Esad LAND@O** i ostali tukli su Slavka [U[I]A raznim predmetima, uklju-uju}i palicu i komad kabla. Mu-ili su ga tako|e raznim predmetima, uklju-uju}i klije{ta, zapaljene {tapine i eksere. Nakon {to je nekoliko dana bio podvrgnut takvim postupcima, Slavko [U[I] je od povreda umro. Svojim djelima i propustima, **Hazim DELI]** i **Esad LAND@O** odgovorni su za:

Ta-ka 11: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(a)(namjerno ubistvo) Statuta Suda;

Ta-ka 12: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(ubistvo) @enevskih konvencija; i

TA^KE 13 i 14

ODGOVORNOST NADRE\ENIH ZA UBISTVA

22. Vezano za ubistva po-injena u logoru ^elebi}i, uklju-uju}i: ubistvo Milorada KULJANINA u junu 1992. kad su ga iz vatrenog oru`ja ubili stra`ari od kojih je jedan rekao da im treba `rtva za Bajram; ubistvo @eljka]E]EZA koji je pretu-en na smrt u junu ili julu 1992; ubistvo Slobodana BABI]A koji je pretu-en na smrt u junu 1992; ubistvo Petka GLIGOREVI]A koji je pretu-en na smrt krajem maja 1992; ubistvo Gojka MILJANI]A koji je pretu-en na smrt krajem maja 1992; ubistvo @eljka KLIMENTE koji je ubijen iz vatrenog oru`ja u drugoj polovini jula 1992; ubistvo Miroslava VUJI^I]A koji je ubijen iz vatrenog oru`ja oko 27. maja 1992; ubistvo Pere MRKAJI]A koji je pretu-en na smrt u julu 1992, i uklju-uju}i sva ubistva opisana u paragrafima 16-21, **Zejnir DELALI]**, **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** su znali ili imali razloga da znaju da }e njihovi podre|eni izvr{iti takva djela ili da su ih izvr{ili, a nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da sprije-e takva djela ili kazne krivce. Vezano za gore navedene ta-ke u kojima se **Hazim DELI]** tereti za li-no u-estvovanje, on se tako|e tereti i kao nadre|eno lice. Svojim djelima i propustima **Zejnir DELALI]**, **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** odgovorni su za:

Ta-ka 13: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(a)(namjerno ubistvo) Statuta Suda;

Ta-ka 14: Kr{enja ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(ubistva) @enevskih konvencija; i

TA^KE 15-17

Mu-enje Momira KULJANINA

23. Negdje od oko 25. maja 1992. pa sve do kraja septembra 1992, **Hazim DELI]**, **Esad LAND@O** i ostali, redovno su i surovo tukli Momira KULJANINA. Izme|u ostalog, {utirali su ga do besvijesti, `igosali mu dlan krstom, udarali ga lopatama, davili i posipali nepoznatim korozivnim prahom po tijelu. Svojim djelima i propustima **Hazim DELI]** i **Esad LAND@O** odgovorni su za:

Ta-ka 15: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b)(mu-enje) Statuta Suda;

Ta-ka 16: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(mu-enje) @enevskih konvencija; i alternativno

Ta-ka 17: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija; i

TA^KE 18-20

Mu-enje i silovanje Grozdane]E]EZ

24. Po-ev{i negdje oko 27. maja 1992. pa sve do po-etka augusta 1992, **Hazim DELI]** i ostali uzastopno su primoravali Grozdanu]E]EZ na seksualne odnose. Jednom prilikom silovali su je pred drugim osobama, a drugom prilikom su je silovale tri razli-ite osobe u toku jedne no}i. Svojim djelima i propustima **Hazim DELI]** je odgovoran za:

Ta-ka 18: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b) (mu~enje) Statuta Suda;

Ta-ka 19: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(mu~enje) @enevskih konvencija; i

Ta-ka 20: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3 (1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija; i

TA^KE 21-23

Mu~enje i silovanje svjedoka A

25. Po~ev{i oko 15. juna 1992. pa do po~etka augusta 1992, **Hazim DELI]** prisiljavao je svjedokinju, koju }emo ovdje zvati svjedokinja A, na vaginalni i analni seksualni odnos. **Hazim DELI]** ju je silovao prilikom prvog ispitivanja, a tokom sljede}ih {est nedjelja silovana je svakih nekoliko dana. Svojim djelima i propustima **Hazim DELI]** odgovoran je za:

Ta-ka 21: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b)(mu~enje) Statuta Suda;

Ta-ka 22: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(mu~enje) @enevskih konvencija; ili alternativno

Ta-ka 23: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija; i

TA^KE 24-26

Mu~enje Spasoje MILJEVI] A

26. Po~ev{i negdje od oko 15. juna 1992. pa sve do augusta 1992, **Hazim DELI]**, **Esad LAND@O** i ostali, maltretirali su Spasoja MILJEVI] A tako {to su mu stavljali masku na lice da ne mo`e disati, tako {to su mu stavljali vreli no` na tijelo, tako {to su mu urezivali ljiljan na dlanu, tako {to su ga tjerali da jede travu i tako {to su ga surovo

tukli {akama, nogama, metalnim lancem i drvenom alatkom. Svojim djelima i propustima **Hazim DELI]** i **Esad LAND@O** odgovorni su za:

Ta-ka 24: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b) (mu-enje) Statuta Suda;

Ta-ka 25: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(mu-enje) @enevskih konvencija; ili alternativno

Ta-ka 26: Kr{enje ratnih zakona i obi`aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija; i

TA^KE 27-29

Mu-enje Mirka BABI] A

27. Negdje sredinom jula 1992, **Hazim DELI]**, **Esad LAND@O** i ostali u vi{e navrata su maltretirali Mirka BABI] A. Jednom prilikom **Hazim DELI]**, **Esad LAND@O** i ostali stavili su Mirku BABI] U masku na glavu a zatim ga tukli tupim predmetima dok nije izgubio svijest. Drugom prilikom **Esad LAND@O** je Mirku BABI] U zapalio nogu. Ovim djelima i propustima **Hazim DELI]** i **Esad LAND@O** odgovorni su za:

Ta-ka 27: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b)(mu-enje) Statuta Suda;

Ta-ka 28: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(mu-enje) @enevskih konvencija; ili alternativno

Ta-ka 29: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija; i

TA^KE 30-32
Mu-enje Mirka \OR\I] A

28. Negdje od po~etka juna 1992. pa sve do kraja augusta 1992, **Esad LAND@O** podvrgavao je Mirka \OR\I] A brojnim maltretiranjima, izme|u ostalog i to {to ga je tukao bejzbol palicom, tjerao ga da radi sklekove dok ga tu-e i stavljao mu ugrijanu metalnu pincetu na jezik i u uho. Svojim djelima i propustima **Esad LAND@O** odgovoran je za:

Ta-ka 30: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b)(mu-enje)) Statuta Suda;

Ta-ka 31: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(mu-enje) @enevskih konvencija; ili alternativno

Ta-ka 32: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija;

TA^KE 33-35

Odgovornost nadre|enih za mu-enje

29. Vezano za mu-enja po-injena u logoru ^elebi}i, uklju-uju}i i zatvaranje Milovana KULJANINA nekoliko dana u {aht bez hrane ili vode, i uklju-uju}i mu-enja opisana gore u paragrafima 23-28, **Zejnir DELALI] , Zdravko MUCI] i Hazim DELI]** su znali ili imali razloga da znaju da }e njihovi podre|eni izvr{iti takva djela ili da su ih izvr{ili, a nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da sprije-e takva djela ili da kazne krivce nakon {to su djela po-injena. Vezano za gore navedene ta-ke u kojima se **DELI]** tereti za li-no u-estvovanje, on se tako|e tereti kao nadre|eno lice. Svojim djelima i propustima **Zejnir DELALI] , Zdravko MUCI] i Hazim DELI]** odgovorni su za:

Ta-ka 33: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b) (mu-enje) Statuta Suda;

Ta-ka 34: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(mu-enje) @enevskih konvencija; ili alternativno

Ta-ka 35: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija;

TA^KE 36-37

Nano{enje te{ke patnje ili te{kih povreda Nedeljku DRAGANI] U

30. Negdje od kraja juna 1992. pa sve do augusta 1992, **Esad LAND@O** i ostali u-estalo su maltretirali Nedeljka DRAGANI] A tako {to su ga vezali za krovnu gredu i tukli, udarali ga bejzbol palicom, i tako {to su mu hla-e polili benzinom, zapalili ih i opekli mu noge. Svojim djelima i propustima **Esad LAND@O** odgovoran je za:

Ta-ka 36: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(c)(namjerno nano{enje te{ke patnje ili te{ke povrede) Statuta Suda;

Ta-ka 37: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija; i

TA^KE 38-39

Odgovornost nadre|enih za nano{enje te{ke patnje ili te{ke povrede

31. Vezano za djela nano{enja te{ke patnje po-injena u logoru ^elebi}i, uklju-uju}i premla}ivanja Mirka KULJANINA i Dragana KULJANINA, stavljanje zapaljenog {tapina u predio genitalija Vuka{ina MRKAJI] A i Du{ka BEND@E i uklju-uju}i djela nano{enja te{ke patnje ili te{ke povrede opisane u paragrafu 30, **Zejnii DELALI] , Zdravko MUCI] i Hazim DELI] su** znali ili imali razloga da znaju da }e njihovi podre|eni izvr{iti takva djela ili da su ih izvr{ili, a nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da sprije-e takva djela ili da kazne krivce za ve} po-injena djela. Vezano za gore navedene ta-ke kojima se **DELI] tereti** za li-no u-estvovanje, on se tako|e tereti kao nadre|eno lice. Svojim djelima i propustima **Zejnii DELALI] , Zdravko MUCI] i Hazim DELI] odgovorni su** za:

Ta-ka 38: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(c)(namjerno nano{enje te{ke patnje ili povrede) Statuta Suda;

Ta-ka 39: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija; i

TA^KE 40-41

Nano{enje te{ke patnje ili te{ke povrede Miroslavu BO@I] U

32. Oko 1. decembra 1992, nakon {to ga je ranije tog dana **Hazim DELI]** optu`io da je pripadnik neprijateljske vojne jedinice, Miroslav BO@I] je izdvojen i grupa stra`ara ga je tukla oko 30 minuta. **Hazim DELI]**, koji je u to vrijeme bio komandant logora ^elebi}i, posmatrao je premla}ivanje i u jednom trenutku, nakon {to je prvo izjavio da se Miroslav BO@I] mo`e vratiti u }eliju, naredio mu da stane uza zid gdje su ga stra`ari nastavili tu}i jo{ deset minuta. Pored toga {to je odgovoran za direktno u-e{e u ovom incidentu, **Hazim DELI]** je znao ili imao razloga da zna da }e njegovi podre|eni izvr{iti takva djela ili da su ih izvr{ili, a nije poduzeo potrebne i razumne mjere da sprije~i takva djela ili da kazni krivce nakon {to su djela po-injena. On se tako|e tereti kao nadre|eno lice. Svojim djelima i propustima **Hazim DELI]** odgovoran je za:

Ta-ka 40: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(c) (namjerno nano{enje te{ke patnje ili te{ke povrede) Statuta Suda;

Ta-ka 41: Kr{enje ratnih zakona i obi~aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija; i

TA^KE 42-43

Ne-ovje~ni postupci upotrebom elektri~ne naprave

33. Negdje od oko 30. maja 1992. pa sve do skoro do kraja septembra 1992, **Hazim DELI]** koristio je električnu napravu kojom je mnogim zatvorenicima nanosio bol, uključujući i Milenku KULJANINU i Novicu \OR\I]U. Svojim djelima i propustima **Hazim DELI]** odgovoran je za:

Ta-ka 42: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b)(ne-ovje-no postupanje) Statuta Suda;

Ta-ka 43: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija; i

TA^KE 44-45

Odgovornost nadre|enih za ne-ovje-ne postupke

34. Vezano za dela nano{enja te{ke patnje po-injena u logoru ^elebi}i, uključujući i prisiljavanje na me|usobni felacio i prisiljavanje oca i sina da jedan drugog uzastopno {amaraju i uključujući postupke opisane u paragrafu 33, **Zejnir DELALI]**, **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** su znali ili su imali razloga da znaju da }e njihovi podre|eni izvr{iti takva djela ili da su ih izvr{ili, a nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da sprije-e takva djela ili da kazne krivce nakon {to su djela po-injena. Vezano za gore navedene ta-ke u kojima se **DELI]** tereti za li-no u-estvovanje, on se tako|e tereti kao nadre|eno lice. Svojim djelima i propustima **Zejnir DELALI]**, **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** odgovorni su za:

Ta-ka 44: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(b)(ne-ovje-no postupanje) Statuta Suda;

Ta-ka 45: Kr{enje ratnih zakon i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija; i

TA^KE 46-47

Ne-ovje-ni uslovi

35. Između maja i oktobra 1992, zatvorenici u logoru ^elebi}i bili su podvrgnuti teroru zbog toga {to su drugi zatvorenici ubijani i maltretirani i `ivjeli su u ne-ovje-nim uvjetima bez dovoljno hrane i vode, bez ljebarske pomo}i, i bez odgovaraju}ih uvjeta za spavanje i bez WC-a. Zbog takvih uvjeta zatvorenici su prolazili kroz te{ke psihi-ke traume i fizi-ku patnju. **Zdravko MUCI]**, **Hazim DELI]** i **Esad LAND@O** su direktno u-estvovali u stvaranju takvih uslova. **Zejnli DELALI]**, **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** su tako|e znali ili imali razloga da znaju da }e njihovi podre|eni izvr{iti takva djela koja }e dovesti do ne-ovje-nih uslova, ili da su ih ve} po-inili, a nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da sprije-e takva djela ili da kazne krivce nakon {to su djela po-injena. Svojim djelima i propustima, **Zejnli DELALI]**, **Zdravko MUCI]**, **Hazim DELI]** i **Esad LAND@O** odgovorni su za:

Ta-ka 46: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(c)(namjerno nano{enje te{ke patnje) Statuta Suda;

Ta-ka 47: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3 Statuta Suda i utvr|eno -lanom 3(1)(a)(surovo postupanje) @enevskih konvencija; i

TA^KA 48

Nezakonito zato-avanje civila

36. Između maja i oktobra 1992, **Zejnli DELALI]**, **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** u-estvovali su u nezakonitom zato-avanju brojnih civila u logoru ^elebi}i. **Zejnli DELALI]**, **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** su tako|e znali ili imali razloga da znaju da }e njihovi podre|eni izvr{iti takva djela koja }e dovesti do nezakonitog zato-avanja ili da su ih ve} po-inili, a nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da sprije-e takva djela ili da kazne krivce nakon {to su djela po-injena. Svojim djelima i propustima, **Zejnli DELALI]**, **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** odgovorni su za:

Ta-ka 48: Te{ku povredu ka`njivu prema -lanu 2(g)(nezakonito zato-avanje civila)
Statuta Suda; i

TA^KA 49

Plja-kanje privatne imovine

37. Izme|u maja i septembra 1992, **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** u-estvovali su u plja-kanju novca, satova i ostalih dragocjenosti koje su pripadale osobama zatvorenim u logoru ^elebi}i. **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** su tako|e znali ili imali razloga da znaju da }e njihovi podre|eni izvr{iti takva djela koja }e dovesti do plja-kanja privatne imovine ili da su ih ve} po-inili, a nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da sprije-e takva djela ili da kazne krivce nakon {to su djela po-injena. Svojim djelima i propustima, **Zdravko MUCI]** i **Hazim DELI]** odgovorni su za:

Ta-ka 49: Kr{enje ratnih zakona i obi-aja ka`njivo prema -lanu 3(e)(plja-ka)
Statuta Suda.

19. mart 1996.

/potpisano/
Richard J. Goldstone
Tu`ilac

PRILOG C - Geografska karta bosanskih opština (dokazni predmet 44)

PRILOG D - Plan zatvora/logora ^elebi}i (dokazni predmet 1)

PRILOG E - Fotografije

Vrata tunela br. 9

(dokazni predmet 1-33-45)

Zgrada br. 22
(dokazni predmet 1-22-24)

Ulazna kapija i zgrada A
(dokazni predmet 1-11-4)

**Hangar br. 6, tra-nice i druge zgrade
(dokazni predmet 1-27-33)**

**Zid koji vodi do ulaza u zatvor/logor ^elebi}i
(dokazni predmet 1-38-51)**